1.

B

VEI
C

VIRGILIVS MARO

ILLVSTRATVS

A

CHR. GOTTL. HEYNE

EDITIO QVARTA

CVRAVIT

GE. PH. EBERARD. WAGNER

VOL. I PARS II.

[illegible]

PVBLIVS VIRGILIVS MARO

VOLVMINIS PRIMI
PARS ALTERA

GEORGICA

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICA

Temporibusque parem diversis quatuor annum.
G. I, 258.

PROOEMIUM.

Ad Georgica facetum illud ac molle, quod peculiari aliquo Musarum munere Virgilio concessum esse Horatius memorat *), proprio quodam modo spectare videtur. Mollitudo quidem ex eo venit, quod, cum exquisito aliquo et numerorum et orationis cultu omnia elaborata et expolita sint, nihil duri, scabri et horridi, quod in divino Lucretii carmine offendit, aspersum est; nihil, quod otiose

*) Sat. I, 10, 44. 45 *molle atque facetum Virgilio adnuerunt gaudentes rure Camenae.* vid. sup. *de Carmine bucolico* pag. 15 sq.

vacet aut utilius absit. Nec modo verborum dilectu et iunctura, verum etiam sententiarum veritate, lumine ac naturali facilique et apto nexu, ingenii artisque insignis aliqua felicitas, quae in Virgilio erat, effecit, ut leni ac facili cursu omnia defluant. Habent porro decus et excultam aliquam elegantiam, uti Quinctilianus *) istud facetum Horatii interpretatur; cum scilicet in argumento tam tenui et humili, quod ad rusticam orationis asperitatem tantopere non modo patebat, sed et deflectebat et inclinabat, omnia sint scite, honeste, et liberaliter tractata, ut politum, elegans, et urbanum ingenium ubique facile agnoscas. Ad iuncturam adeo verborum lenem ac mollem et numerorum artificium, totumque carminis nitorem, et ad cultissimae orationis verecundiam et venustatem referendum nobis esse videtur elogium illud, quod tam variis, incertis saepe et obscuris, modis a viris doctis versatum esse videas. Magnificam autem et praeclaram esse illam Virgiliani carminis praedicationem, quis non videt? Est scilicet summa laus, quae in id carminis genus cadere possit, quod didacticum appellare solemus. Cum enim eius natura in eo posita sit, ut sive notio aliqua, sive sententia, sive sententiarum, etiam praeceptorum de quacumque sive scientia sive arte, aliquis complexus eo sermonis genere exponatur, quod quam maxime ad permulcendum voluptate aliqua animum vim habeat: voluptatem illam non tam ab ipso argumento, quamquam in eius dilectu et hoc vi-

*) Inst. Or. VI, 3, 20.

dendum est, ut ne iniucundum sit, quam ab eius tractatione et ornatu expectandam esse facile apparet. Nam cum neque factum aut res gesta, aut actio, neque animi aliqua affectio, voluntatis inclinatio aut vehementior impulsus mentis et perturbatio, quae et ipsa cum actione aliquantum coniuncta sunt, in eo carmine tractentur *); quo ipso fere eius a reliquorum carminum natura diversa indoles continetur; in re exponenda et ornanda carmen didacticum tanto maius artificium requirit, quo minorem vim res ipsa ad delectandum habere potest, quoque magis cavendum poetae est, ne ad subtilem praeceptionem, qua nemo facile delectatur, aut ad meram rerum descriptionem carmen hoc revocet, qua animos nostros non diu cum voluptate teneri satis constat **). Itaque ex toto materiae apparatu ea deligenda sunt, quae cum aliqua voluptate audiri, aut, si per se nihil suavitatis habent, ornari et nobilitari ab arte possint; quaecunque autem tractanda selegeris, ea rerum facie quasi ac vultu eoque colore exhibenda sunt, quo maxime niteant, hominumque animos ad cognoscendam rem et contemplandam alliciant et invitent. Tum perspicuitas a lucido, non autem dialectico, rerum ordine, argumentorum dilectu, dispositione et expositione ad animum tenendum accommodata, arcessenda est. Tenent autem ani-

*) Utique non sic, nt carminis summam et argumentum constitnant. Alioqni enim hand dubie etiam per narrationem carmen didacticum detexi posse, praeclaro, in ipso Veneris et Gratiarum contnbernio elaborato carmine, *Musarion* inscripto, docuit ingeniosissimus inter venustiores poetas Wielandus nostras.

**) Vid. du Bos Reflex. critiqn. P. I, S. 9.

mum ea, quae non modo nihil molestiae ei creant, dum cognoscuntur, verum etiam, dum leni ac facili cursu in animum influunt, non horrida aliqua ac ieiuna subtilitate exarescunt, sed eo corpore ac colore succoque expleta sunt, quo ad impellendos sensus nostros animumque aliquam vim habeant. Quo fit, ut in ornatu summa huius carminis posita videatur. Ad ornatum autem omnia referenda sunt, cum ea, sine quibus ille recte esse nequit, verborum numerorumque recta, elegans, ac suavis ratio, tum rerum argumentorumve, quae, quod ornatum capere videbantur, ad exponendum seposueras, ea elocutio et repraesentatio, quae ad animum continua gratarum rerum, imaginum ac sensuum vicissitudine tenendum quam maxime sit idonea. Quod quidem ita maxime assequi videare, si, iis exceptis, quae nullum ornatum admittunt, et breviter ac simpliciter exponenda sunt, cetera verbis ac sententiis locupletibus, variarumque rerum similitudinem ac colorem in animum revocantibus, expressa sint; ea vero, quae universe dici poterant, ad factum aliquod, idque unum et actionem singularem e multis revocata, ad vivum repraesentata, descriptione oculis subiecta, exemplis et comparationibus illustrata, sententiis gravibus sint distincta, omninoque ita tractata, ut non tam animus doceri se sentiat quam delectari: ut non magna animi intentione ad cognoscendum opus sit, sed ut satis sit, modo animus recipiendis impulsibus variarum imaginum sensationumque pateat; ut praecepta et sententiae quasi corpore aliquo inductae sensibus subiectae ante oculos incedere palparique posse vi-

deantur, utque, dum in rerum ipsa tractatione et usu versari te existimes, sine omni molestia, putes te adsuescere potius rebus agendis quam discendis. Iam res aliae naturali aliqua seu dignitate seu suavitate se commendant, in quibus poetae iam satis parata laus, modo ne eas oratione deterat; sufficit, ut aequet; sin amplificet et augeat, id vero ad tanto maiorem ingenii commendationem facere necesse est: aliae autem res aut natura sua tenues et ieiunae, aut opinione humiles, et nullo suo decore insignitae sunt; quas si poeta cum per se grato aliquo habitu induere, tum externarum rerum, inprimis digressionum, virtute satis ornare potuerit, in eo vero summam poeticae facultatis et artis laudem consequitur. Digressionum itaque ad ornandum huiusmodi carmen inprimis magna laus habenda *). In iis autem Virgilii ingenium inprimis commendat hoc, quod consilio et argumento carminis eae et dilectu et ornatu accommodatae sunt. Est utique in iis liberalior ornamentorum materia, maiorque splendor, pro indole tamen et natura carminis; ars quoque mirifica in iunctura horum locorum et in transitu redituque a digressione ad praeceptionem; porro in praecipiendi formulis mirificaque earum varietate, quam magna ex parte Arato et Nicandro debere eum videbimus: tandem in venu-

*) Reprehendit etiam has, et transitus ad eas tamquam parum opportunos, Homius (*Essay of Criticism* cap. 1 extr.). Sed confudit Vir Ill. genera orationis et scriptionis inter se diversissima, maioremque, quam pro poetica ratione, subtilitatem, nullum vero poeticae seu artis seu scientiae sensum in hoc aliisque indiciis adhibuisse videtur. Disputavit adversus eum perdocte *Io. Iac. Netzker*, Prof. Gymnasii Thorunensis, in Commentatione *de Georgicorum Virgilii lucido ordine*.

state, proprietate, copia orationis et dictionis, in qua Lucretianum carmen ante oculos habuit, sed emollitum et expolitum ad poetarum Alexandrinorum elegantiam: quibus rebus efficitur delectatio illa, quam poeta sibi habere debet propositam.

Atque haec illa sunt, a quibus Virgilii laus, si a iudicio aliquo profecta videri debet, inprimis repetenda est. Est is proprius quasi Virgiliani carminis character, ut, si ingenium Homericum in inveniendis rebus desideres, si Theocriteam simplicitatem, et nativam aliquam venustatem, qua animi, inani nostrorum morum fuco nondum contaminati, tantopere capiuntur, frustra in eo quaeras, elegantiam tamen cultumque, eundemque rectum, purum, pudicum ac decorum, simulque elaboratissimum et exquisitissimum, facile agnoscas. Inveniendi quidem sollertiam, si animi sensa libere eloqui fas est, non maiorem in Georgicis quam in reliquis eius carminibus deprehendimus. Adumbrata fere omnia, depromta et hausta, plurima fere ad verbum conversa sunt et transsumta ex aliis sive Graecis sive Romanis poetis ac scriptoribus. Ut enim suis locis indicabimus, nonnulla ex Hesiodo, multa ex Lucretio; locum de peste ex eodem et Thucydide; alia, inprimis doctrinam de arborum cultu, ex Theophrasto, doctrinam de apibus ex Aristotele, locum de serpentibus, inprimis de chelydro *), ex Nicandri Theriacis, locum de prognosticis totum ex Arati Diosemeis **), nonnulla ex Xenophontis Oeconomico, magnam praeceptorum partem, inprimis de pecudum cura, ex Catone et

*) Ge. III, 432 sqq.

**) Conf. Macrob. V, 2.

Varrone transtulit. Cuius rei quanto manifestiora habituri essemus indicia, si antiquiores auctores de Re Rustica et singulis eius partibus *), praecipue qui versibus eas illustrarunt, omninoque poetae Alexandrini, plures superstites essent, inprimis Nicander, Eratosthenes, Parthenius **). Nam quamquam poetae nostri ingenium satis in se materiae ad exquisitiorem aliquem ornatum ac nitorem carminis habuit; erat enim illud naturae aliqua indulgentia ad praeclarae cuiusque pulcritudinis sensum natum ac factum, inque vita illa per litteras Graecas et urbanitatem Romae sub principe Augusto, et consuetudine cum elegantissimis et urbanissimis hominibus, eximie cultum et politum: variarum tamen rerum comparatione et indagatione progressi hoc nobis animadvertisse videmur, ex Alexandrinis inprimis poetis Virgilium nostrum profecisse; his eum naturalem illam et parum operosam, cum tanto tamen cultu, ornatu, et dignitate coniunctam, venustatem debere arbitramur. Sed ea de re alio tempore accuratius disputandi erit locus. Quid? si alios, e quibus singulos versus, mutuos sumtos aut expressos a Virgilio, Grammaticorum cura nobis

*) Multa eorum et magna nomina a Varrone, Columella, et Plinio memorata videas, quae coogesta sunt ab Ursino *Virgilii collati pr.*

**) Quinctilianus Inst. X, 1, 56 *Quid? Nicandrum frustra sequuti Macer atque Virgilius?* E Democrito poetam nonnulla sumsisse Plinius monuit. vid. ad Georg. I, 336. Ex Eratosthene translatus locus Ge. I, 233 sqq. e Parthenio versus Ge. I, 437. Servius ad Ge. I, 43 *Sane sciendum, Xenophontem scripsisse unum librum Oeconomicum, cuius pars ultima agriculturam continet: de qua parte multa ad suum hoc opus Virgilius transtulit; sicut etiam de Georgicis Magonis Afri, Catonis, Varronis, Ciceronis quoque libro tertio Oeconomicorum, qui agriculturam continet.*

servavit, ut Ennium, Lucilium, Varronem Atacinum, integros haberemus; annon multo plura irrigati fontibus alienis ingenii vestigia essemus deprehensuri? Non itaque temere posuisse videbimur illud, quod paullo ante commemorabamus, defuisse Virgilio divinam illam nova et intacta ab aliis proprio quodam nisu proferendi vim, liberum illum animi per ignota et intentata vagantis impetum; quem tamen ipsum verecunda illa, recta et castigata, carminis pulcritudine redemisse et compensasse videri debet; neque in illa morum vitaeque elegantia, certis decoris et honestatis cuiusdam legibus adstricta, aut in illa doctrinae ac litterarum copia, quae in Virgilio fuit, liber ille et supra mortalia emicans et tamquam alatis Platonis equis inter nubes evectus spiritus vigere potuit; fieri enim aliter vix potest, quam ut haec operosae doctrinae quasi sarcina impetum animi diviniorem retardet; unde, neque ex academica nostra institutione umquam Homericum aliquod ingenium aut prodiisse aut proditurum esse, facile augurari licet; uti contra inter poetas nostros, iis, quorum animis Virgilii et Homeri non nisi obscura aliqua notio, ex puerili tantum institutione, insidet, vix eminebit castigata et elaborata dictio, recta et casta carminis pulcritudo aut elegantia ex ingenii cultu exquisitiore profecta, quae ex diligentiore antiquorum studio comparanda est. Enimvero, si Homero atque aliis nonnullis forte poetis illa diviniore, quae in inveniendi felicitate cernitur, ingenii vi cedit Virgilius, in hac, quae secunda esse videtur ab illa, facile omnium est princeps habendus, ut ea, quae ab aliis

acceperit, multo ornatiora et pulcriora ab eius ingenio prodeant. Quod magistris nostris acceptum nos referre solemus, ut, cum a parentibus vitam acceperimus, ab illis rectae et iucundae vitae usu impertitos nos esse fateamur; hoc in illis, quae iam ab aliis prolata erant, accidere videas, ut ex Virgilii ingenio multo felicius enascantur, et pulcrius efflorescant; ut, si ea non novitate, at gratia tamen, dignitate, venustate, miros animi affectus moveant, magnaque admiratione perfundant. Qua in re mihi quidem in poesi eundem locum tueri videtur Virgilius, quem Cicero in eloquentia. Nam et huius ingenium, quod ipsum per se non facile praeclari aliquid proferret, in ornandis et amplificandis aliorum inventis, inprimis in vestiendis oratione Latina Graecorum dictis, eximiae felicitatis et artis fuit. Itaque hoc in genere Virgilium, poetarum Ciceronem appellare nonnunquam lubet. Illa autem ingenii Maroniani propria venustas in nullo eius opere magis cognoscitur, quam in Georgicis, omnibus numeris absoluto, perfecto et expolito, carmine, ut, si in nostra interpretatione hoc assequuti sumus, nos enim id sequutos esse non negamus, ut non modo verborum ac sententiarum vim declaraverimus, verum etiam carminis pulcritudinem, inprimisque ornatum, sensibus et oculis adolescentum subiecerimus, nos operam nostram non omnino male collocasse arbitraturi simus.

Ex iis, quae adhuc disputata sunt, nuperam censuram Georgicorum, quam Edmundus Burtonus, Britannus non indoctus nec inelegans, proposuit *), ab iudicio parum subtili et limato profectam

*) *Ancient characters deduc'd from classical Remains* 1763, 8.

facile videas, dum hanc ipsam copiam, hunc ornatum rerum tenuium et exilium, ad reprehensionem carminis traxerit. Sed iudicii huius auctoritatem iam satis alio eiusdem viri docti acumine elevatam dabimus, cum idem ille in Bucolicis summam simplicitatem et humilitatem vitae ac morum a Virgilio expressam dixerit; quo quid a rerum fide ac sensu alienius afferri possit? A tumore ac frigore aut inepto aliquo studio ac nimia sedulitate Georgica vacare confidenter affirmem, qui alioqui non multa me certo tenere affirmare soleam.

Georgica Maecenatis suasu ac consilio scribere suscepisse poetam, ut hominum animi ad agri colendi studia revocarentur, Britannorum nonnullorum, Wartoni, Crusii, Martini, elegantium virorum, est opinio. Italia sane bellis civilibus tantum non in vastam solitudinem erat redacta; veterani, inter quos agri fuerant divisi, ab operis rustici molestiis et aerumnis tolerandis alienissimis erant animis; frumenti inopia ab anno inde DCCXIII magna Italiam fame afflixerat; carmine itaque, quo vitae rusticae bona commendarentur, delinitos animos ad agricolationem adduci posse, censuisse Maecenatem. Fundamentum tamen coniecturae idoneum non apparet; quin ea nec satis probabilis esse videtur, cum carmini maiorem vim, maiorem etiam celebritatem, tribuat, quam inter homines indoctos, feroces, per bellorumque civilium licentiam rapinis caedique adsuetos, ullo modo expectari possit. Hoc forte fieri potuit, ut, cum multa apud Maecenatem de detrimentis, quae ex agriculturae neglectu reipublicae inferrentur, et de modis ac rationibus, quibus ei honos suus restitui posset,

disputarentur et agerentur, Virgilii ingenium ad hanc materiam deferretur excitareturque, ut eam carmine tractandam sibi sumeret. Carminis tamen auctoritas apud Romanos fuit summa, omninoque ex ea pendent Columella et Plinius, versibus quoque integris adscriptis. Nec mirum hoc; cum carminum ubique maior apud vulgus et politos homines gratia sit, quam operis philosophica subtilitate elaborati.

Unum adhuc monebimus. Hesiodi de opere rustico carmen a Virgilio imitatione esse expressum, vulgaris et constans fere a Servio inde est opinio *), quam poeta ipse fecisse videtur, dum se Ascraeum carmen Romana per oppida canere ait Ge. II, 176, quae ipsa res ad tanto maiorem eius gloriam pertinuit: comparatione enim eius ad Hesiodum instituta, nihil exilius, ieiunius, et aridius Hesiodo, nihil copiosius et plenius Virgilio. Qui tamen hoc primus affirmavit, eum non admodum recentem ab Hesiodi lectione fuisse necesse est. Vix enim in tribus aut quatuor locis Hesiodeae sententiae sunt expressae; carminum ipsorum forma non convenit; diversa utriusque natura, diversus genius, diversum consilium. Hesiodus non Georgica, h. e. de re rustica, scripsit aut scribere voluit, sed totius vitae domesticae, qualis tum erat, coniunctae scilicet illius vel maxime cum agricolatione, rationes tradere, prudentiae etiam et morum praecepta proponere. Quod autem Ascraeum carmen appellat suum opus Virgilius, id

*) Apud Macrobium quoque: Saturnal. V, 2 *Dicturumne me putatis ea, quae vulgo nota sunt, quod sibi Theocritum fecerit pastoralis operis auctorem, ruralis Hesiodum?*

eo pertinet, quod in simili fere genere illud versatur, non quod ex Hesiodeo petitum aut transscriptum aut ad eius formam est compositum. Potest quidem aliquis in eam opinionem adduci, atque in eam iam Dan. Heinsium Introd. ad Hesiod. c. 4 venisse video *), ut aut quoddam aliud, aut hoc, quod habemus, Hesiodi opus olim multo locupletius et plenius extitisse existimet. Quis enim in tali argumenti tractatione, qualem nunc in eo videmus, non miretur Catonem, qui apud Ciceronem ita disputat **), ut de stercorandi utilitate doctum Hesiodum ne verbum quidem fecisse moneat, cum de cultura agri scriberet? Quid autem Manilium sequutum esse putabimus, qui, dum Hesiodi opera enarrat, Quinetiam, inquit, ruris cultus legesque novati Militiamque soli: quod colles Bacchus amaret, Quod fecunda Ceres campos, quod Pallas utrumque, Atque arbusta vagis essent quod adultera pomis, Silvarumque deos, sacrataque numina, Nymphas, Pacis opus, magnos naturae condit in usus ***). Quo quaeso Operum ac Dierum loco earum rerum vestigium aliquod deprehendas? Sed potest hic, quod iam Bentleio visum est, interpolatrix manus grassata esse videri; id tamen cum aegre admit-

*) Ios. Scaliger, qui ad Manilii locum hanc sententiam improbabat, ita tamen in verbis Manilii haerebat, ut eum forte Orphei Ἔργα καὶ Ἡμέρας Hesiodo attribuisse coniectaret, cuius sane operis initium cum Manilianis versibus aliquid coniunctum habere videtur. Servatum illud est a Tzetza prooem. ad Hesiodum. Idem Tzetza Orphei librum Georgicorum laudat; sed versus ex iis excitatos in Maximi Philosophi de Electionibus carmine (quod Fabricius Biblioth. Gr. Vol. VIII, p. 415 inseruit) inveniri vidit Wesseling. Probabil. cap. 17.

**) De Senect. cap. 15.

***) Manil. II, 19 sqq.

tendum sit, videor mihi Manilium Propertii imitatione ulterius, quam vellet, evectum excusare posse. Lynceum is *) amicum suum, poetam graviora argumenta tractare solitum, amore iam captum exagitat, et ad elegos amatorios adhaesurum esse auguratur. Nec tamen eam rem ut pudori sibi ducat, aut ut haec carmina minorem inter Romanos habitura esse gratiam existimet, monet: dum bucolica scribat, dum Hesiodi exemplo de re rustica carmen condat, non tamen haec, quae de amore scripturus sit, ulli venient ingrata legenti, Sive in amore rudis sive peritus erit. Luserant eadem, pergit, alii. Dum Hesiodum memorat, Tu canis, inquit, Ascraei veteris praecepta poetae, Quo seges in campo, quo viret uva iugo. Vides exemplo Hesiodi cani dici, non ab ipso Hesiodo; potuit ea tamen Manilius ad Hesiodum ipsum referre, atque etiam, cum in laude poetae versaretur, eo adduci, ut copiosius et ornatius, ac res ferebat, efferret.

Sententiarum et praeceptorum rei rusticae in hoc carmine interpretationem sine tolerabili aliqua agricolationis peritia recte vix succedere posse, facile intelligitur; eam tamen in mei ordinis homine haud facile esse posse in confesso est. Aliam difficultatem facit hoc, quod praecepta Maroniana ad agri colendi morem in alio solo, sub alio caelo, in alia aetate, spectant. Quod facere licuit, subiunximus scriptorum de re rustica loca, e quibus poetae praecepta unice illustrari poterant, inprimis Varronis, quem in multis sequutus est, et Columellae, qui perpetuus Virgilii commentator est,

*) Propert. lib. II Eleg. extr. versus finem.

cum Plinio. Et habebamus in hoc, quorum opera fere uteremur, Interpretes doctissimos, in nonnullis Guellium et Ursinum, in plerisque Cerdam ac Martinum. Ut autem poeticum ornatum horum praeceptorum adolescentium oculis subiiceremus, utque id cum fructu fieret, nec tamen res notarum modum excederet, ita potissimum nos effecturos esse putavimus, si sententiam pedestri oratione expressam subiungeremus; quod quoties factum est, fit autem singulis locis, in quibus res non ipsa in oculos incurrit, adolescentes monitos velimus, ut poeticam orationem cum solutae orationis formulis illis comparent, et inde cognoscant, quid notioni simpliciter in notis expressae a poetae ingenio et copia sive ad pulcritudinem sive ad suavitatem omninoque ad ornatum accesserit. Ita demum eos intellecturos esse speramus, qua in re poeticae inprimisque Virgilianae orationis pulcritudo ac praestantia quaerenda sit *).

❖ ❖ ❖

Ab istis inde annis, quibus haec scripta erant, quoties retractavi Georgica, non quidem nullam, nec tamen praecipuam aliquam operam in iis illustrandis posueram; quippe qui maiore cum voluptate et operae fructu in Aeneide versarer; nunc tamen, quandoquidem novissimam hanc, quoad inter mortales versabor, operam Virgilio adhibebam, consului et inspexi libros, qui hisce de rebus, quae in Maroniano carmine memoratae sunt, praecipiunt; comparavi quoque ea, quae in illud, nonnunquam cum contumelia mei, scripta, aut

*) De anno, quo scripta sint Georgica, vid. Vitam Virgilii ad a. 724.

callide in diversum sensum deflexa sunt, ut cachinnis commovendis locus esset; quod quam liberaliter fiat ab iis, de quibus bene meritus eram, iudicent alii. Equidem, condonatis ingenio asperiori ceteris, sustuli inde illa, quae videbam monita esse vere ac recte, aut quoties non bene recessissem a Cerda et aliis rei rusticae peritis. Me in agri colendi ratione et usu haud versatum, nec rusticarum operarum et instrumentorum satis esse peritum, ingenue eram professus; bene quoque intelligo, hominem operis vitaeque agrestium intelligentem in multis, quae poeta attigit, videre acutius et maiorem ex lectione capere posse voluptatem, quia res ipsas, quarum equidem tantum speciem aliquam animo fingebam, oculis animoque propositas habet, aut habuit. Enimvero hoc locum habet in omni lectione et interpretatione, ut pro rerum, quae a scriptore tractantur, et pro intelligentiae, quam lectores afferunt, diversitate diversus sit sensus, iudicium et iucunditas lectoris cuiusque et interpretis; et debet hoc ipsum verti ad plenum ac perfectum e scriptore capiendum fructum, si plures, pro suo quisque modulo, rerum usu ac facultatibus, eam rebus et verbis lucem afferant, quam ab uno aut paucis frustra expectes. Verum ea est labes ingenii humani, ut gloriolam ex aliorum obtrectatione aucupari malit, quam utilitatibus ab aliis paratis alias novas addere; nec tam propria laude florere, quam aliorum virtute obscurata crescere.

Quae in Virgilianorum carminum interpretatione spectaverim, et quantopere in votis habuerim, ut bonis meis meliora alia adderent alii, meamque editionem tanquam pro basi ac fundo, aut, si

vellent, pro area haberent, cui inaedificârent, disponerent ac constituerent ipsi melius descripta, ad normam redacta et exquisitiore iudicio elaborata: satis exposui in praefationibus, ad quas aequiorem lectorem aequo ipse animo remitto. Scr. Gottingae M. Maio CIↃIↃCCXCIX.

P. VIRGILII MARONIS
GEORGICON *)
LIBER PRIMUS
AD C. CILNIUM MAECENATEM

ARGUMENTUM

Georgica, seu de *re rustica* praecepta, arationem, arborum, inprimis vitium et olearum, culturam, pastionem et mellificium, e Romanorum notione complectuntur. Ordinem dicendorum ducit

*) *Georgicon*. Alii *Georgicorum*: sed Graeca in his titulis regnant. vid. Heins. In multis codd. et edd. ant. praemittuntur pro libri primi argumento quatuor versus, quos inter Argumenta videbis No. XV *Quid faciat laetas s.* Eos in Rottend. et Menag. *Ovidio Nasoni*, in priscis edd. Modestino tribui notavit Burm. Apud Suidam graeca metaphrasis Georgicorum memoratur *Arriani*: *Ἀῤῥιανὸς, ἐποποιὸς, μετάφρασιν τῶν Γεωργικῶν τοῦ Βεργιλλίου ἐπικῶς ποιήσας.*

Propositio et *argumentum* operis v. 1—5. Inde *Invocatio* numinum agrestium cum ipso Caesare Augusto—42. Nunc de *prima* operis rustici parte, quae est de *Aratione:* primo quidem *quando* illa incipienda sit — 49. Ante omnia *caeli solique natura* est exploranda — 63, unde *leges culturae diversae* proficiscuntur, inprimis *arationis* — 99, et *sationis* — 121. Cum in his multum laboris et aerumnae tolerandum sit, *digreditur* ad *caussas* huius rei *mythicas* inde a Saturni aetate — 159. Inde de *instrumento rustico* — 175; tum *de aliis ad opus rusticum faciendum curandis*, in his de area ad terenda grana paranda — 186. Iudicium de futuro anni proventu unde facere liceat — 192, de semine medicando — 196, de seminum dilectu faciendo — 203. Sequitur locus *de temporibus operum rusticorum* diserte tractatus. Tempus sationis — 230. *Digressio* de solis cursu annuo et quatuor anni tempestatibus — 256. Quae curanda sint tempore pluvio — 267; diebus festis — 275. Dierum lunarium, qui fausti vel infausti sint, observatio — 286; nonnulla noctu melius tractanda — 296; alia per calorem aeris — 299; alia hieme — 310. Parat sic sibi viam ad duas *anni tempestates* poetica arte describendas, alteram *auctumni*, alteram *veris ineuntis*, utramque *procellosam;* observanda itaque esse earum tempora 337, et religionibus deos exorandos — 350. Esse etiam certa tempestatum per vices succedentium *prognostica*. In his exponendis et ornandis copiosus est poeta — 463. Multo ornatius est episodium, ad quod aditum sibi struxit, de *prodigiis* Iulii Caesaris nece facta bellum civile subsequutum portendentibus — 497. Subiunguntur *vota* pro Augusto — ad fin.

*Prima Ceres ferro mortales vertere terram
Instituit G. I. 147.*

Quid faciat laetas segetes, quo sidere terram
Vertere, Maecenas, ulmisque adiungere vites

2 *Maecenas.* *Μαικήνας.* Male scriptum *Moecenas.* vid. Pier. Heins. (Medic. *Moecenas*, sed supra *o* ab alia, ut videtur, manu scripta *a*; in eodem *Micenas* Ge. IV, 2.; sed Ge. II, 41. et III, 41. *Maecenas.* — Medic. *vites. Wr.*) *ulmis adiungere* Toll.

1. Primis quatuor versibus argumentum operis exponitur: *agricultura et rusticatio*, lib. I; *vini et omnino arborum cultura*, lib. II; *res pecuaria*, lib. III; *res apiaria*, lib. IV. Primo versu Hesiodei operis, etsi argumento valde diversi, titulum ἔργα καὶ ἡμέρας expressum esse, iam Servius monuit: quo opere et quibus temporibus ager colendus sit. Est autem ad verborum ornatum statim in primis versibus attendendum. Ait se agere velle primo loco de agri et vitium cultura. *laetas segetes*, quod Hesiod. εὔφρονα καρπὸν dixerat Ἔργ. 775 epitheto proprio, Cicero de Or. III, 38 *laetas segetes etiam rustici dicunt:*

Conveniat; quae cura boum, qui cultus habendo
Sit pecori; apibus quanta experientia parcis:

3 *quis cultus* alii scripti et editi, ex more; sic iam Ecl. 1, 19. *qui* iam Nauger. edidit. (vid. Q. V. XXII, 4. *Wr.*) *habendus* Toll., male. vid. Burm. et conf. Not. 4 *pecori atque apibus* fere codd. et edd. *pecorique* nonnulli. Sed fulcrum hoc versus iam a Pierio convulsum sustulit et Medicei et optimorum librorum auctoritate Heins. conf. ad Ecl. II, 53. Tono et caesurae multo plus, quam Homerus, tribuit, (itane? *Wr.*) atque etiam hiatus per ea ipsa admittere maluit Virgilius. *pecori quanta apibus* ed. Ven. *parvis* alii legunt ap. Stephanum; non invenio, quinam illi sint. Reposuit tamen Wakef. (vid. Not. *Wr.*) *paucis* Meadii liber, ut sit: *paucis hinc canere incipiam*, quod exile esset.

quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, eius rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo. *Vites* pro omni arborum genere ponit. In his: 2 *ulmisque adiungere vites; secundum Italiae situm loquutus est, in qua vites altius elevantur.* Serv. 3. De re pecuaria agam: *qui cultus habendo sit pecori;* pro vulgari, quae cura sit pecoris, quod quis habet, possidet, sive alit, servat. *habendo* ad ornatum adiectum pro epitheto. Sollenne vero in re pecuaria est *habere.* vid. Burm. (Sed quum Gerundii Dativo ea insit vis, ut significet, quid aptum sit, conveniat, hic quidem verba *pecori habendo* malim accipere: u t r e c t e h a b e a t u r, s. ut r e c t e c u r e t u r; ut infra II, 178.: „quae sit r e b u s natura f e r e n d i s;" i. e. quod agri ingenium aptum sit rebus ferendis. Colum. VIII, 5, 19.: „curandum erit, ut t e p i d e h a b e a n t u r pulli." Itaque *qui cultus habendo sit pecori* idem valet, quod *qui cultus habendus sit pecoris;* sed illud suavius ad aures. *Wr.*) *cultus*, pro cura, ut Cic. de N. D. II, 158 *quae quidem* (oves) *neque ali, neque sustentari, neque ullum fructum edere ex se, sine* cultu hominum et curatione *potuissent.* 4. *quanta*, quae, *experientia apibus* sc. habendis, seu apum habendarum ad mellificium sit; pro *cura* subiunxit aliud, quod apum cultui accommodatum esset, *experientiam* et usum, quo mellificationis ratio exculta est. Georg. IV, 315. 316 *Quis deus hanc, Musae, quis nobis extudit* artem? *Unde nova ingressus hominum* experientia *cepit?* Nam apum experientia, etsi iis aliqua tribui potest, v. inf. IV, 156 sq., huc vocari nequit.

Hinc canere incipiam. Vos, o clarissima mundi
Lumina, labentem coelo quae ducitis annum;

6. ANNUM,

6 „*Numina* fuit, sed emendavit ipse, quia postea v. 10 ait: *et vos agrestum praesentia numina Fauni*,“ inter Serviana legitur. Intulit tamen et hoc, *numina*, Wakef. An *dii mundi* bene dicantur, nescio. *qui ducitis* Pierii Oblongus, fragm. Moreti et Mentel. alt. a m. pr., sed confirmant *quae* Apuleius, Probus, Macrob. vid. Heins. (Commate post *annum*, et semicolo post *Ceres* proximo versu Heynius interpunxerat; vid. Not. *Wr.*)

(*parcis*, non *parcentibus*, *φειδομέναις παρεόντων*, ut volunt, sed *σπανίαις*, non *sparsam*, sed *spärlich*, quam vim inesse adiectivo *parcus*, non est, quod multis demonstrem. Molle animal est apis et multis obnoxium casibus, ut difficile sit et magnae experientiae, copiosum ac florens habere apiarium, difficilius etiam, augere. Neque aptum in brevi argumenti totius operis descriptione epitheton ab ipsa apium natura repetitum. *Wr.*)
5. *Hinc*, post bucolica aiunt. Omnino initium designat; ut alias *nunc*. (*hinc*, ex his, horum partem, interpretantur Voss. et Iacobs. *Wr.*) Quae sequitur usque ad vs. 45 invocatio, est haud dubie inter partes carminis ornatissimas ac splendidissimas.

5. 6. *labentem coelo quae ducitis annum;* h. quorum decursu tempora anni efficiuntur. Habuit ante oculos versus Lucretii V, 1435 — 1438. *Sidera annum*, eiusque *tempora*, vicissitudines ac partes, ducere, tamquam regant et moderentur, sollenne est. conf. Burm. Scilicet quoniam ortu illa et occasu suo vices istas temporum designant. Argutatur Macrob. I, 16 extr., qui veterem lunarem et novum solarem declarari vult. *ducunt* autem *annum coelo*, h. in caelo, in quo ipsa oriuntur et occidunt, et pro cursu anni, dixit *annum labentem*, procedentem; quod proprium de temporis fuga seu decursu est. In seqq. incerta est interpretatio: sintne *lumina* — *Liber et alma Ceres* per epexegesin dicta et iuncta, an sint diversa. Est in utraque ratione, quod iuvet, et quod premat. Si diversa sunt, ita ut *lumina, labentem coelo quae ducitis annum*, sint Sol et Luna, utque subiungantur, tamquam diversa, *Liber* et *Ceres;* dura est oratio, quod nulla interposita est copula. Nisi forte sic oratio continuata sit: *Vos*, o *lumina*, — (et vos)

Liber et alma Ceres, vestro si munere tellus

7. LIBER, CERES;

7 *vestro si numine* Medic. a m. sec. et Colot. cum Arund. (*munere* est prior lectio Medicei, altera *numine*. Atque huc haud dubie pertinet illa, alieno loco illata, notula, quae inter Serviana legitur, vs. 6. ab Heynio laudata; quis enim putet, ita ibi scripsisse Virgilium: *clarissima mundi numina*? quasi non ipsum epitheton *clarissima* eam opinionem refellat! Ceterum *sit* pro *si* Medic. a m. pr. *Wr.*) *nostro* Ven.

Liber et alma Ceres, — *et vos Fauni Dryadesque ferte pedem*, adeste. Ita communis mythorum usus, quem tenere fas est poetam, servatur. Etiam apud Varronem RR. I, 1, 5 in XII diis rusticis ista numina inter se distinguuntur. Quod si ita *Sol* et *Luna ferre pedem* dici putantur parum commode, aut generalis notio elicienda est, favete, sitis propitii, aut cogitandum, numina haec ipsa esse. Sin alterum sequi placet, quod ipse probo, ut *Sol et Luna*, mox per *Liberum et Cererem* declarentur: poetam h. l. philosophicam opinionem eorum, qui Solem et Lunam sub Liberi et Liberae nomine coli contenderant, non popularem sequi, dicendum est; vid. Macrob. Sat. I, 18. Num vero doctrinae copia, an poetae graeci imitatione, haec posuerit, non definiam cum Euangelo apud Macrob. I, 24. Interpretatio haec numinum in diversos sensus poetae iam aetate admodum frequentabatur, partim e philosophorum disputationibus, ut vulgi religiones emendarent, partim ex teletarum doctrina arcana, partim ex comparatione religionum a patribus acceptarum, quae in quaque fere urbe, tractu ac populo, diversos ritus, opiniones et mythos sacraverat. In nulla autem magis, ac maturius, quam in Bacchica religione confusio illa numinum et attributorum regnavit: quod docent vel chori in Bacchis Euripidis aut chorus in Sophoclis Antigone, 1128 sq. Πολυώνυμε Καδμείας. (Seiungendi Liber et Ceres a Sideribus; nam et haec „*labentem — annum*" siderum, et illa „*vestro si — uvis*" Bacchi et Cereris, secundum mythorum rationem, propria sunt. Neque in opere rusticanorum hominum usibus destinato recondita philosophicarum quaestionum arcana poetam depromsisse credibile videtur. Atque ut haec „*vestro si — uvis*" ita dicta sunt, ut, quare invocentur Bacchus et Ceres,

Chaoniam pingui glandem mutavit arista,
Poculaque inventis Acheloia miscuit uvis;
Et vos, agrestum praesentia numina, Fauni,
Ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae:

8 *Chaonia* Gud. 10 *praestantia* vitiom edit. Genev. 1636. 11 Pro *Faunique* memorabilis lectio *Satyrique* in Gothano pr. Nam frigere videtur *Fauni* altero loco iteratum; et iunguntur Satyri Dryadesque v. c. Cul. 115 et saepe. Si codex paullo antiquior esset, dicerem veram eius lectionem voci ex antecedente versu revocatae cessisse. Nunc interpolatori deberi dicenda est lectio; vulgatum, *Faunique Dryadesque*, dictum esse puta pro: Et cum Faunis vos, Dryades.

appareat, sic illa „*labentem — annum*“ non eo consilio adiicit poeta, ut, quae sint ea lumina, clarius pateat, sed ut, qui Siderum sit in hac invocatione locus, intelligatur. Quod quum non satis perspexisset Heynius, facile poterat decipi. Iam vero reddita sua toti huic loco concinnitate, nihil est, quod amplius desideretur. *Wr.*) — Ceterum pro diversis culturae generibus diversa numina invocare putandus est. Ad lib. I spectat Ceres; ad lib. II Bacchus, Fauni et Nymphae cum Silvano, Minerva autem propter oleae culturam; ad lib. III Neptunus, quippe cum de equorum cura agatur, tum Aristaeus et Pan (Ge. III pr. etiam Pales cum Apolline Nomio); tandem ad lib. IV idem Aristaeus, mellificii auctor. 7. Quandoquidem vobis arationis ac vitium sationis inter homines initia debentur, *ferte pedem*, adeste vos mihi canenti. *Tellus* permutavit *glandem arista*; ut ei tribuatur, tamquam actio, ea res, cuius tantum caussa et instrumentum fuit: pro glandibus vesci coeperunt homines frumentis. (Hinc ducta videntur, quae leguntur ap. Valer. Flacc. I, 70.: „et flava quercum damnavit arista.“ *Wr.*) 8. *Chaoniam*, v. ad Ecl. IX, 13. *pingui*, ἁδρᾷ, granis tumenti, grandi. 9. Vestro beneficio homines vini usum invenerunt. Nam *miscere vinum* sollenne pro bibere; sic κεράσαι pro ἐγχέειν, πίνειν. *miscuit pocula Terra*, h. vitibus editis effecit, ut misceri possent. *Pocula Acheloia* pro aqua; at quam splendide! *Acheloum*, Aetoliae fluvium, pro quovis flumine et aqua quacunque, tamquam priscis carminibus celebratissimum, more antiquorum Graecorum, dixit. Docta est de h. l. disputatio ap.

Munera vestra cano. Tuque o, cui prima frementem
Fudit equum magno tellus percussa tridenti,

13. EQUUM,

12 *o* omittunt codd. Servii ad Aen. I, 541 et Goth. sec. (etiam Rom., sed additur a recentiore manu. *Wr.*) 13 *Fudit aquam* antiquissimos libros habuisse testatur Servius; male tamen haud dubie, quod fabula de equo paullo magis recondita esset, de aqua vero facile unusquisque cogitaret. Idem ad Aen. I, 1 laudat: *cui prima furentem*; sed eod. lib. v. 541 *frementem* habet. Mox *tridente* Gudian. Schol. Statii Theb. VII, 184. et uterque Gothanus. (*tridente* edidit Iahnius; sed *tridenti* cum ceteris libris Medic. tuetur etiam Aen. I, 145. II, 418. 610. eamque Ablativi formam etiam in aliis vocc. communi saepe praetulit Virgilius. *Wr.*)

Macrob. V, 18. (merito videtur hanc explicationem explodere Hermannus in Dissertatione *de Musis fluvialibus Epicharmi et Eumeli* pag. 17. *Wr.*) 10. *praesentia numina*, et potentia et propitia. v. Ecl. I, 42. 11. *Ferte simul pedem*, adeste, Fauni, Nymphaeque simul. *Dryades*, tamquam deae silvarum et saltuum, in quibus greges pascuntur.

12. Sequuntur Neptunus, Aristaeus, Pan, Minerva cum Silvano: vid. ad v. 6. *Munera vestra*, ex anteced. frumenta, vitem, armenta, greges. *cui prima frementem Fudit equum*, cuius iussu primum e terra equus editus est. Nota fabula, Atheniensibus domestica, de Neptuni cum Pallade certamine, cum dii arbitrium tulissent, ut, uter rem mortalibus utilissimam produxisset, eius nomine nova urbs (Athenae) appellaretur. cf. Bentl. ad Horat. Carm. I, 7, 7. Neptunus inde ἵππιος. (Aliam fabulam, quae primum equum a Neptuno in Thessalia procreatum memorat, Lucan. VI, 396., respici existimant Cerda, Vossius, Iahnius, qui etiam Boettiger. Amaltheam T. II, p. 310. laudat. *Wr.*) *Fundere* proprie de partu felici ac facili; hinc omnino, procreare. *percussa tridenti*, sollenni deorum more, quoties aliquid e terra provenire volunt. v. Callimach. in Del. 30, in Iov. 29 sq. (*prima fudit equum*; de voc. *prima* vid. Q. V. XXVIII, 3, f. et 4.; refertur hic, ut saepe, ad originem: tellus fuit prima equi creatrix; poetice cum nomine, *tellus*, iunctum *prima*, quod ad verbum, *fudit*, relatum *primum* esse debebat. Hinc

Neptune; et cultor nemorum, cui pinguia Ceae
Ter centum nivei tondent dumeta iuvenci;
Ipse, nemus linquens patrium saltusque Lycaei,
Pan, ovium custos, tua si tibi Maenala curae,
Adsis, o Tegeaee, favens; oleaeque Minerva

14 *cultor pecorum* coni. Io. Schrader. in schedis, quia *nemora* et *dumeta* se excipiunt, et statim v. 16 iterum *nemus*. Sic *cultor pecorum*, ut v. 3 *qui cultus habendo sit pecori*; et Sallust. Iug. 54, 3 *agri ac pecoris magis quam belli cultorem*. Cod. Monacens. *custos pecorum*. *Ceae* de scriptura post Pierium vid. Heins. ad Ovid. Epist. XX, 222. Est *Κέως*, *Κέος*. Unde *Κεῖος*, et ex hoc, producta priore, Romanis *Cea*. Male scriptum passim *Caeae*. 16 τὸ *Λύκαιον* ὄρος. Male *Lycei* edebatur. conf. Ecl. X, 15. Mox τὰ *Μαίναλα* ὄρη sunt. 17 *si sint tibi* Moret. primus. *tua sit tibi* Vratisl., sed *si* ex formula obtestandi ductum. Elegans tamen est Schraderi emendatio Obss. I, 3 *tua seu tibi M.* etiam a Brunckio recepta, seu Maenala tua tibi curae sunt, h. Maenalum nunc frequentas, in eo monte versaris. Idem coniecerat in schedis *munera*. 18 *Tegeaee*. Recte iam ab Aldo editum: *Τεγεαῖος*. Alii *Tegeee* et *Tegaee*, sed vid. ad Aen. V, 299.

prima tellus non est *nova t.*, ut Heindorf. statuit ad Horat. Sat. I, 3, 99. *Wr.*) 14. *Cultor nemorum*, h. e. pascuorum, adeoque et gregum, curam habens, est Aristaeus, Apollinis et Cyrenes filius, qui, Cycladibus magna siccitate et fame afflictis, cum, Ceam arcessitus, Sirium placare monstrasset, quo facto etesiae aerem temperare coeperant, Iovis Aristaei et Apollinis Nomii nomine cultus fuit. Pind. Pyth. IX, 104 sq. (et Boeckh. ad h. l. *Wr.*) Apollon. II, 500 sqq. IV, 1132. cf. ibi Schol. et h. l. Serv., quem pleniorem habuit Iulius Sabinus. inf. Ge. IV, 317 sqq. Diod. IV, 81. 82. Hic propter pascuorum et saltuum curam invocatur. *nemora* dicta sunt pro saltibus, in quibus pascua sunt. Etiam v. 15 *dumeta* pro saltibus, loco arbustis consito. *pinguia*, herbosa. *tondent*, pascunt herbas inter arbusta natas. Aut praesens pro praeterito positum; aut, tamquam poeta deum adhuc in insula praesentem agere cernit. (hoc verius. *Wr.*) In seqq. ante oculos erant versus Theocriti Idyll. I, 123. 124. (*Ipse* cur adiectum? vid. Q. V. XVIII, 2, g. *Wr.*) 17. *tua si tibi Maenala curae*, quandoquidem Maenalus, Arcadiae mons, pascuis egregius, tibi est longe gratissimus, tu mihi rem pecuariam tractanti propitius, precor, adsis. 18. *Te-*

Inventrix; uncique puer monstrator aratri;
Et teneram ab radice ferens, Silvane, cupressum;
Dique deaeque omnes, studium quibus arva tueri,
Quique novas alitis non ullo semine fruges,

21. TUERI; 22. FRUGES;

(19. Medic. *mostrator*, sed supra scripta *n*; in quo veteris pronunciationis vestigium deprehenditur, ut saepe alias in eodem cod. *Wr.*) 20 *a radice* octo ap. Burm. 22 *non ullo* Heins. e Medic. et quinque aliis vetustioribus, quibus adde Goth. pr. (et 2. 3. 12. *Wr.*), quo alludit etiam Parrhas. Vulgo *nonnullo*, quod et Servius interpretatur, sed sententia aut nulla aut parum commoda. *non ullo de semine* Rom. Alibi, inquit Pierius, *nullo de semine* habetur. Hoc postremum Catroeus, egregie loquax interpres, poetae vindicatum it; sed est haud dubie ex interpretatione vetusta. *messes* vel *fruges* cod. Köleri.

geaeus, Pan ab Tegea oppido Arcadiae, in qua et montes Lycaeus et Maenalus. *Si* in invocationibus et obtestationibus frequentissimum. vid. ad h. l. Burm. 19. *uncique puer monstrator aratri*, Triptolemus Eleusinius a Cerere arationem edoctus. cf. Callim. in Cerer. v. 22 ibique Spanhem. In gemmis aeque atque in aliis monumentis occurrit modo puer, modo bigis draconum vectus. Quod nomen non apposuit, fecit ut poeta; non quasi litem de aratri inventione suam facere noluerit; ut Nic. Loensis Epiphyll. I, 11 contendebat. Ceterum observatu dignum, quod Triptolemus heros nunc inter deos invocatur.

20. Tali habitu *Silvanus* tenerum cupressi truncum ferens in marmore ap. Boissardum P. VI, tab. 30 occurrit. Ramum cupressi ferens expressus est a Spencio Polymet. Pl. XXXV, 7. Fuit quoque fabula de Cyparisso puero amato: vid. Serv. ad III Aen. 680. Silvanus pinifer apud Beger. Thes. Brundel. T. III, pag. 158, et in Marm. Oxon. P. I, n. LXXX visitur. Hinc ille *inculto termite gaudens* ap. Gratium Cyneg. 20. Eo refertur Silvanus *Dendrophorus* apud Gruter. p. LXIV, 7. conf. Salmas. Exercitt. Plin. p. 294. *cupressum a radice* h. truncum cupressi. 21 — 23. Dii agrorum, silvarum et tempestatum, praesides. Nam hi sunt, *studium quibus arva tueri; quique — quique*, —. Videtur sane deos Romanorum agrestes, miris nomi-

Quique satis largum coelo demittitis imbrem;
Tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum
Concilia, incertum est: urbisne invisere, Caesar,

23 *dimittitis* alii ap. Burm. 25 *Consilia* alii ap. Pierium, ut fere solent, quod idem Catroeus arripit, ut male interpretatur de decreto a diis faciendo. Immo vero esset idem deorum coetus, qui et *concilium* est. Horat. Carm. III, 25, 6 *egregii Caesaris Aeternum meditans decus Stellis inserere et concilio Iovis*; ubi etiam alii *consilio*, quod tamen accommodatius ibi esse videtur, non propter Aegyptiam fabulam a Baxtero memoratam, sed quia *Iovis consilium* ibi habetur. At in nostro simpliciter de numero ac coetu deorum agitur. *urbes* Medic. cum nonnullis aliis, ut ambiguitas, ne *urbis* pro secundo casu habeatur, vitetur. Sed *ùrbisne* auctoritate vett. grammaticorum confirmatur ap. Gell. N. A. XIII, 20; ubi Probus in codice poetae manu correcto legi et auris indicio *urbis* praelatum esse aït a poeta pro *urbes*. Ergo *Urbis terrarumque curam* non iunxere veteres, neo *invisere curam* ferendum esse putarunt pro suscipere.

nibus ab omni re rustica petitis, declarare voluisse. 22. *fruges* latius pro plantis dixisse videtur, *non ullo semine*, nulla satione, sua sponte, provenientes. opp. v. sq. *sata;* sic et Ge. II, 10. 11. 14 *Namque aliae*, arbores, *nullis hominum cogentibus, ipsae Sponte sua veniunt*— h. e. non satae; etsi non affirmatur sic, eas omnino nullo ex semine nasci;— *Pars autem posito surgunt de semine.* Ovid. Met. I, 108 de aurea aetate: *Ver erat aeternum, placidique tepentibus auris Mulcebant Zephyri natos sine semine flores.*

24. Omnibus diis invocatis, adeo et tu, o Caesar, adsis propitius, tamquam mox deus futurus, quamquam incertum est, cuius ordinis ac generis; quicunque tamen deus futurus es, v. 40, adsis. (De Adv. *adeo* vid. Q. V. XXVI, 6. *Wr.*) 25. *urbisne invisere, Caesar, Terrarumque velis curam; et —.* Multis modis haec inter se et cum ceteris iungi possunt. Omnibus tamen tentatis, nulla est ratio tutior, quam ut *invisere urbes* proprie dictum accipiamus, tumque in altero membro substituamus ex voc. *invisere* generalem notionem, habere, suscipere, *terrarum curam.* De tali verbi eiusdem iunctura duplici vid. Burm. ac Bentl. ad Horat. Carm. I, 1, 7. Proprie *dii invisere* dicuntur terras et urbes, quas aut praecipue amant et colunt, aut in quibus instituta sibi

Terrarumque velis curam, et te maxumus orbis
Auctorem frugum tempestatumque potentem
Adcipiat, cingens materna tempora myrto;

26 *te et m.* Menag. pr. 27 *frugum caeli terraeque p.* Goth. sec. a m. pr. (*Auctorem, fr. t. potentem, Adc.* interpungit Wakef. *Wr.*) 28 *Accipiet* Voss. Durum esset iungere *Adcipiat: cingens — myrto An deus venias*; etsi sic ad maris imperium myrtea corona respectu Veneris bene referretur. Lenius procedit oratio, si iunxeris: *Caesar* (e vs. 25) *cingens.*

sollennia sacra frequentant. De his *ἐπιδημίαις* et *ἐπιφανείαις* deorum agit Spanhem. ad Callim. in Apoll. v. 13. Hoc loco tamen *invisere* esse videtur inspicere, *ἐφορᾷν*; nam subiicitur *cura*, curatio, administratio; adeoque est regere, moderari. Scilicet poeta pergere volebat, *urbesne invisere et terras curare:* hoc invertendo mutavit, *velisne curam terrarum.* Est autem *velle* etiam, praeferre, fere ut Homero *βούλεσθαι· βούλομ' ἐγὼ λαὸν σόον ἔμμεναι*, pro *βούλομαι μᾶλλον*, praefero. Bene autem Caesar inter deos urbium et terrarum tutelares referri potuit: uti dii sunt *πολιοῦχοι*. Notanda vero copia orationis, qua, splendore cum summo, idem toties effert: *velisne deus esse.* Ceterum conf. Lucan. I, 45 sqq. et Stat. Theb. I, 24 sq. 26. *maxumus orbis*, seu caelum, seu, quod verius nunc esse arbitror, orbis terrarum. (ita iubent praegressa *terrarum curam. Wr.*) *maximus* pro magnus, vid. Burm. ad v. 187. *adcipiat:* habeat *auctorem*, moderatorem proventus agrorum et tempestatum, adeoque tutelam agricolationis; *auctor* et *potens* ad eandem notionem spectant; nam qui largitur, is habet in potestate; Manilius I, 393 ex h. l. *Caesar nunc terris, post caelo maximus auctor*, regnator. Iam debebat sequi, *te cinctum materna tempora myrto;* nunc idem *orbis cingens tempora myrto* dictus, scilicet corona myrtea orto a Venere Augusto, novo deo, imposita. Magnificum phantasma! Fac te videre Orbem Terrarum Augusto stanti coronam myrteam imponentem; aut Augustum in medio inter Cybelen et Neptunum stantem et ab utroque corona myrtea coronatum! 27. *tempestatum*, non de procellis accipiendum, sed de caeli aerisque mutationibus et anni temporibus, quia cum frugibus illa iungi mos est. *tempestates* pro temporibus sive statis, sive quibuscunque aliis vel Lucretii exemplo bene dicuntur, ubi ad anni caelique temperiem aeris-

An deus inmensi venias maris, ac tua nautae
Numina sola colant, tibi serviat ultima Thule,
Teque sibi generum Tethys emat omnibus undis;
Anne novum tardis sidus te mensibus addas,

29 *et tua* duo. *an tua* Goth. sec. 30 *serviet* Goth. sec. *Thylae* Medic. *Thyle* (ut 2. 3. *Wr.*), *Tyle*, *Thile* alii; et mox vitiose *Thetis*, sollenni errore, quo Θέτις et Τηθὺς permutantur. 31 *generum te Thetis in o.* Goth. sec. 32 *Atque* nonnulli ap. Pierium. *sidus tardis* Ven. *messibus* ed. Ven.

que mutationem, quae cum ipsis temporis vicibus succedit, respicitur. 28. *materna myrto*, Veneri sacra, ad quam et Anchisen Iulios genus suum retulisse notum est. At, quorsum myrti huius mentionem hic iniectam dicemus? ut scilicet Augusto e divino sanguine orto locus inter deos tributus tanto minus admirationis habeat.

29 — 31. An tu inter deos marinos recipiaris, et quidem princeps. *venias*, futurus sis. Iterum tenui verbo substituit ornatius. *Thulen* ad nostras insulas Shetlandicas a septentrione Britanniae obiectas referendam esse nunc satis constat. *Servire* ea dicitur deo marino, quatenus eius potentia et maiestas per omnia maria obtinet: declarantur maria per insulas, nuncque per ultimas terrarum. Scilicet *servire* dicuntur poetae ii, quibus imperatur. Est adeo idem ac, et an omnis maris imperium habiturus sis. *sola*: potentius voc. quam, praecipuum numen. 31. *Teque sibi generum Tethys emat* pro vulgari: et una ex Oceanitidibus tibi nubat. Eos, qui inter deos adscripti essent, deabus iungi fas erat; sic Hercules Hebae. Itaque Augusto, maris deo, una Nympharum, filiarum Oceani et Tethyos, datur; sed pretio proposito et dote numerata. Sic Perseo Andromedam paciscuntur *Promittuntque super regnum dotale parentes*: Ovid. Met. IV, 704. Promiscue autem, ap. Homerum quoque, munera, ἕδνα, heroum aevo, et parentum nuptarumque sunt et sponsorum. Alia est Romanorum coemtio et in manum conventio: de qua v. Cannegieter. Obss. I. C. IV, 1, 4. Ea vero locum non habet in poeta, qui de diis agit, adeoque mythici vel heroici temporis ritus servare tenetur. Splendide adiectum: *omnibus undis!*

32 — 35. Novum phantasma, quod nescio an apud antiquiores

Qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis

33 *Erigonem* alii.

poetas occurrat: ut aliquis, qui pro deo vel heroe habendus erat, in sidus mutetur. Videmus profecisse iam Maronem ex philosophis Alexandrinis, qui animabus sedem in astris assignabant. Ductum esse ex iis opinionum commentis suspicari licet aliud ea aetate frequentatum, Iulii Caesaris animam esse stellam crinitam, quae ludis funebribus in eius honorem editis fulsit: Sueton. Iul. c. 88. Nisi haec ita colligas, mirum et insolens videri potest, Caesarem rogari, an velit sidus fieri, seu, inter sidera referri; pro vulgari, in caelum, inter deos, recipi. An novum sidus, et quidem in Zodiaco, caelo accessurus sis. Annorum, mensium ac dierum, mensuram siderum decursus facit; itaque *menses* memorat. *tardos* dixit poetico more, tantum ut epitheto ornaret; nam anni, dies, menses, modo longi, modo breves, tardi, celeres, pro consilio poetae appellari possunt ac solent. Alii aliis modis exponunt; inter haec, ut de *aestivis mensibus* accipiatur: subtiliore quoque ratione mathematica arcessita. Enimvero versamur in poeta: cui *aestivi dies* possunt esse *longiores*, *tardiores;* vix *menses.* Nec nisi pro ornante epitheto accipio ap. Manil. II, 202 *cum sol adversa per astra Aestivum tardis attollat mensibus annum.* Subtilius, quam pro poetica simplicitate, ex physicis rationibus Halleium explicantem sequitur Martinus, dum alii de diebus aestivis intelligunt. 33. *Qua locus*, h. inter signa, Virginem et Scorpium, qua nunc Libra est; quae antiquitus ab omnibus astrologis inter signa non habebatur, locum vero eius Chelae seu Scorpionis brachia occupabant; quo respexit Ovid. Met. II, 195 — 197 *Est locus, in geminos ubi brachia concavat arcus Scorpios, et cauda flexisque utrimque lacertis Porrigit in spatium signorum membra duorum.* Vacans spatium deinde Libra occupavit, ita ut ab Scorpio teneretur; ut etiam expressum in Marmore Farnesio conspicitur. Librae itaque locum assignat Augusto, respectu iustitiae et aequitatis, cuius symbolum libra habita est. Simili lusu ex astrologicis rationibus sub Libra natis iudicis et legislatoris auctoritas promittitur. v. Manil. IV, 548 sq., quem adeo Scaliger ad Augustum respicere putabat. Et in his acquiescen-

Panditur: ipse tibi iam brachia contrahit ardens
Scorpios, et coeli iusta plus parte reliquit:
Quidquid eris, (nam te nec sperant Tartara regem,

36. ERIS; NAM SPERENT

34 *Panditur ipse* iungit Servius. (vid. Q. V. XVIII, 2, 5, β. *Wr.*) *tibi nam* Ven. 35 *Scorpios* Heins. e Medic. et al. *Scorpius* vulgo. *plus iusta* Erf. (etiam 2. 11. et Hafn. A. B. *Wr.*) *reliquit* Medic. cum Gud. et Menag. alt., it. Rom. Pierii, Goth. pr. et Erf. et videbatur huc, ex elegantia poeticae dictionis, recipiendum esse, pro vulgari *relinquit.* (hoc tamen tuentur Voss. et Iahn. Retinui *reliquit*, non ut elegantius, sed quod iam factum significet illud, quod modo fieri per Praesens *contrahit* indicatum fuerat. *Wr.*) Interpolate est *ut c.* — *relinquat* in Arundel. 36 Hic versus in Muret. post v. 38 legebatur. *Quiquid erit* Goth. pr. Sed *Quidquid eris* est pro, *Quisquis deus eris. iam te* Pierii Longob. *nec sperant* Rom. *ne sperant* Medic. a m. pr., sed immutatum: *nec sperent.* (*nec sperent* est altera lectio Medicei; et vereor, ne genuina sit *nec sperant*; quae quam facile in *nec sperent* transire potuerit, statim intelligitur. *Sperant* etiam Ald. tert. emendatissima. Itaque, cum utrumque se tueri possit, tamen *sperant*, ut gravius, praetuli. *Wr.*) *non te spectent nec* ed. Ven. *spernent* unus Mead. et ed. Norimb.

-dum erat. Verum multa subtiliter de h. l. quaeri coepere in disputatione de die Augusti natali: ut etiam poeta credatur ad illum respexisse, in signo Librae numini futuro assignando. Vulgo quidem signum eius natale habitum est Capricornus; vide vel Suet. Aug. 94; idem in numis Augusti obvium; v. Eckhel. Doctr. num. Vol. VI, p. 109, et egit de eo copiose Schlegel. ad Morelli Impp. T. I, p. 194. dies natalis traditur IX Kal. Octobris, sole ex vulgari ratione Libram ingresso, ex vera autem adhuc in Virgine versante, non vero in Capricorno. Scilicet eadem nocte Luna in Capricorno erat gradu XVI vel XVII. (vid. Alphons. des *Vignoles* in *Hist. crit. de la Rep. des Lettres* T. XI. XII, qui in eandem sententiam lectionem Manilii II, 507 trahit: *contra Capricornus in* ipsam *Convertit visus; quid enim mirabitur ille Maius, in Augusti felix cum fulserit ortum!* cum recepta sit lectio: *in ipsum* scil. se. Alii alia commenti sunt. vid. Scaliger et Faius ad Manil. l. l. *Lettre de Mairan in Lettres et Opuscules* p. 275 sqq.) Enimvero sufficit ad poetae mentem, quod ab initio posuimus. Chelae autem *sequentes*, vel quia Scor-

Nec tibi regnandi veniat tam dira cupido:
Quamvis Elysios miretur Graecia campos,
Nec repetita sequi curet Proserpina matrem)
Da facilem cursum, atque audacibus adnue coeptis,
Ignarosque viae mecum miseratus agrestis,
Ingredere, et votis iam nunc adsuesce vocari.

39. MATREM;

37 *tam saeva* Zulich. *dura* Goth. sec. (— 41. *agrestis* etiam Medic., sed *i* in *e* mutatur. *Wr.*)

pius Virgini a tergo est, (hoc verum; ita *sequi* de sideribus sollenne. *Wr.*) vel poetico epitheto, ut hederae flexiles dicuntur sequaces. *ardens* Scorpius tamquam sidus; hoc simplicissimum. *iusta plus parte* eleganter; ad signum maioris reverentiae plus, quam iustum ac necesse erat, de loco decessit. Alio modo locum hunc tractavit de Vespasiano Valer. Fl. I, 16 sq. *cum iam genitor lucebis ab omni parte poli* sqq.

36 — 39. Exquisita orationis conversione exprimit ultimum illud: an inferis diis adscribi velit: id quod aversatur poeta. *Tartara* omnino pro locis inferis dixit, non proprie; substituit paullo post campos Elysios in inferorum parte sitos. 38. Etsi a Graecis poetis multa praeclara de locis inferis, nominat nunc *campos Elysios*, narrata sunt; *mirari* est celebrare, multis verbis ornare. 39. *Nec — curet*, nolit, noluerit. v. Burm. Videri potest fabulam de Proserpina respicere, quae nunc ignoratur. Nam in vulgari narratione Proserpina invita a Plutone retinetur; et comesta mali Punici grana huc vix referri possunt. Nisi sic potius poeta dictum esse voluit: Nec Proserpina nunc, etiamsi a matre revocetur, redire inde velit: adeo amat nunc loca infera. 41. *mecum miseratus* iunge interpretando: seu, *mecum ingredere*, incipe, h. l. dum mihi ades, faves. (*Ingredere* aut cum Infinitivo *vocari* iungendum, ut *ingredior dicere*, *scribere* apud Tullium; aut, quod praestat, absolute dictum de re magna, quo ducit ipse Virgilius Aen. VIII, 511. sqq.: „Tu, cuius et annis Et generi fata indulgent, quem numina poscunt, Ingre-

Vere novo, gelidus canis quum montibus humor
Liquitur, et Zephyro putris se gleba resolvit,
Depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro
Ingemere, et sulco adtritus splendescere vomer.
Illa seges demum votis respondet avari

44 *zephyro putri* edd. Terentiani Mauri, perperam. *se putris* Toll. 46 *vomis* Medic. a m. sec. tert. Mentel. Reg. a m. sec.; sic inf. 162 et ap. Ovid. Fast. IV, 927. ubi vid. Heins. et Serv. ad Aen. I, 293. (*vomer* est prior lectio Medicei; quod reliqui in textu; *vomis* enim ex vs. 162. adscitum videtur; sic enim interdum similium verborum aut sententiarum recordatio novas peperit lectiones, vid. Heins. ad Ecl. V, 37. Aen. V, 88. 486. IX, 814., cuius rei insignia quaedam vestigia in ipso Mediceo deprehenduntur. *Wr.*) 47 *voti* Rom. *avaris* Zulich.

dere, o Teucrum atque Italum fortissime ductor;" quibus verbis Evander Aenean ad regnum Tyrrhenorum capessendum excitat. *Wr.*) Ita *ingredi* v. c. II, 174 *tibi res antiquae laudis et artis Ingredior.* Adde Aen. IV, 107. VIII, 513. XI, 704. 42. *iam nunc adsuesce*, utpote deus futurus.

43 — 46. Cum primo vere aratio instituenda est: ad ductum Hesiodi Ἔργ. 458 sqq., cum nix liquescit, et terra, a frigore constricta, tepidae aurae afflatu resolvitur. *putris — gleba*, emollita tepore, resoluta et tenera, cum antea esset gelu adstricta. v. ad II, 204. 45 sq. Quam ornate pro: iam tum arationis initium faciendum est! Lucret. V, 209 *vis humana — valido consueta bidenti Ingemere et terram pressis proscindere aratris.* Ad rem vid. *Dickson Husbandry of the ancients* T. I, p. 483 sq.

47 — 49. At aratio iterato facienda est, ut proventus agri votis respondeat. *Illa seges — bis quae solem, bis frigora sensit. seges* h. l. est terra, ager. Trepidant in h. l. Interpp. iam inde a Probo, ut componant haec cum aratione tertia, qua vulgo constat seri solitum fuisse, ita ut vere ineunte ager proscinderetur, aestate iteraretur, auctumno tertiaretur, atque ita sementis fieret. conf. inf. 219 sqq. et vide v. c. Colum. II, 4 et II, 8. add. Arat. Diosem. 321 sq. At enim ii agricolae, qui in terra rite subigenda summam culturae ponebant, quater arabant, semel quidem iam sub finem auctumni, tum vere anni sequentis, mox aestate, tandem auctumno, cum sationis tempus

Agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit;
Illius inmensae ruperunt horrea messes.
Ac prius, ignotum ferro quam scindimus aequor,
Ventos et varium coeli praediscere morem

49. Illius

50. At prius

51. Ventos

48 *quae bis s.* Menag. alter. *bis quoque s.* Parrhas. *sentit* Zulich. duo Moret. et fragm. eiusd. Goth. pr. cum Erf. (etiam uterq. Lips. *Wr.*) 50 *At p.*: ita et Medic. cum al.; at alii: *ac*, etiam Romanus. (Sed in Medic. Fogginio et Freytagio testibus *Ac prius* exaratum; itaque sola Gudiani et Palatini cod. auctoritate niti videtur *At prius*; quamquam *At prius* etiam Servii et Pompon. Sabini expositio praefixum habet; in Servio tamen Dresd. *ac prius* legitur. Ac vix potest dubitari, quin *At* debeatur iis, quibus particula transitionem indicans h. l. requiri videretur; vid. Q. V. XXXVII, 2, a. Sed quum mox ad ipsam arationem rediturus sit poeta, vs. 63., haec, quae vss. 50. sqq. leguntur, ita interponuntur, ut non plane diversum ab iis, quae praecedunt, argumentum, sed rei modo memoratae et mox, vss. 63. sqq., copiosius tractandae cognatum persequantur. Quare *Ac* revocavi, ac versum ab Heynio longius a margine reductum eadem iussi cum reliquis serie decurrere. *Wr.*) *immensum* Servius in suo habuit. 51 *proprium c. p. morem* sex vet. codd. exhibent ap. Columellam I, 4, 4 et reponendum putabat Pontedera Antiqq. pag. 479; quomodo enim, quod varium sit, instaret. Graecis id sollenne fuisse videtur, ut colligas e Theophr. Causs. Plant. III, c. 25 καὶ ὅταν μετὰ τοὺς πρώτους ἀρότους νεάσωσι etc. Hoc vero faciebant, *ut solem et frigus ager sentiret*, ὅπως χειμασθῇ καὶ ἡλιασθῇ, ut idem Theophr. paullo ante. *bis* vero, quia bis in hibernum, bis in aestivum (vere et aestate) tempus, aratio talis incidit. vid. Salmas. Exerc. Plin. pag. 510. Etiam apud Theocr. Id. XXV, 25, ubi de Augiae opibus: τριπόλοις σπόρον ἐν νειοῖσιν ἔσθ' ὅτε βάλλοντες καὶ τετραπόλοισιν ὁμοίως. Vulgarior tamen tertiationis usus (cf. Arat. Dios. 321 sqq. de lentisco: latine vertit Cic. de Div. I, 9), isque iam Hesiodi aetate, si compares Ἔργ. 384. 448 sq. 462, et νειὸν τρίπολον ipse Homerus memorat Iliad. σ, 541. 542, et Odyss. ε, 127. Plinii locus XVIII, 20, s. 49. 3 unica huius versus interpretatio: *quarto seri sulco Virgilius existimatur voluisse*,

Cura sit, ac patrios cultusque habitusque locorum;

praedisci possit? Sed variare aliqua res potest, et tamen cognosci, et multa ita variant, ut in uno tamen quoque statu aliquantum consistant. Huc autem loco variat tempestas pro regionum diversitate. Agitur igitur de re, quae non unum eundemque habitum ubique habet. *praedicere* tres ap. Burm., more solito. *praediscere* firmat cum Colum. l. l., tum Plin. XVIII, 24, s. 56 extr. 52 *cultus habitusque*, omissa *que*, multi Pier. et Heius. quod praeferam h. l. ne *patrios* ad *habitus* quoque referatur; sunt enim duo diversa: *habitus*; tum *cultus patrius*. (At praestantiores libri tuentur *cultusque*. *Cultus praediscere*, i. e. praediscere, quam quisque ager colendi rationem postulet; *habitus* recte interpretantur: ingenium ac naturam loci cuiusque. Male autem *patrios cultus* accipiunt de colendi ratione maiorum; de qua ne verbulum quidem a Virgilio profertur in sqq. *Patrios* autem, quum proprie dicendum esset *cultus habitusque locorum patriorum*, more poetico, nimis saepe interpretibus neglecto, alienis iunxit vocabulis *cultus* et *habitus*; loci autem patrii dicuntur, quos quisque colit. In his autem *cultusque habitusque* animadverte ὕστερον πρότερον· nam

cum dixit, *optimam esse segetem*, *quae bis solem bis frigora sensisset;* cum scilicet vulgo trina aratione defungerentur aratores Itali, h. tertiatione. v. Varr. I, 29. cf. 32. 33. 34. Colum. II, 4, 4. Quamquam idem Plinius innuere videtur, iam tum diversas de hoc loco sententias viguisse. *quarto sulco* vero pro quarta aratione dictum tum per se patet, tum ex eodem Plinii loco XVIII, 20, s. 49, n. 3 *Spissius solum*, *sicut plerumque in Italia*, *quinto sulco seri melius est*, *in Tuscis vero nono*. conf. Harduin. Mox tamen v. 64 sqq. poeta in communi more acquiescere videtur, cum pingue solum vere, tenue auctumno arare iubet, ut scilicet sub hiemem conseratur. Nec vero prorsus ignota fuit satio frumenti verna: *trimestrem* appellabant: *cum cogit necessitas*, addit Columella II, 9, 7. (Ego quid de his versibus statuam, cognosces e V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) 49. *illius*, seu segetis, seu agricolae. Prius melius: *illa seges*—*Illius. ruperunt horrea*, replent: praeclare ad magnam copiam significandam: conf. ad Aen. XII, 527. Tibull. II, 5, 84 *Distendet spicis horrea plena Ceres*, ubi vid. Not. Colum. X, 307 *Pressaque flammeola rumpatur fiscina caltha.*

50. Ante arationem et omne opus rusticum natura caeli solique consideranda est. *ignotum aequor*, agrum, cuius natura nobis ignota sit. 51. *coeli*—*morem*, aeris naturam, temperiem, *varium*, pro diversa regionum natura ac situ diversum.

Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvae,
Arborei fetus alibi; atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,

54. UVAE; 55. ALIBI,

quomudo colendus sit quisque ager, ex habitu eius cognoscitur. Et quare noluerit ita scribere pueta: *patrios habitus cultusque locorum*: quamque etiam necessarium sit geminatum *que*, facile patebit intelligentibus. Fallitur tamen Wunderlichius, prupterea, qnod sequatur *et — et*, requiri h. l. *que — que* existimans. *Wr.*) *cultosque* Gud. et ap. Culum. l. l. 53 *quid ferre recuset* nounulli ap. Pier. 54 *illuc* Rutteud. *Hic segetes, veniunt uvae felicius illic* in uuuuullis vidit Pierius. A v. 53 ad 58 laudat Sen. ep. 87. 55 Pro *iniussa* male apud Pier. et Heins. alii *invisa*, *iniusta.* 56 *Molus* multi. v. Heins. (etiam Medic., sed in hoc *T* miniu supra appicta. *Wr.*) *cruceos uti molus* Rom. *Tmolos* alii. *adores* Goth. pr.

Columella lib. I, praef. 23 *Caeli et anni praesentis mores intuentur: neque enim eundem, velut ex praescripto, habitum gerunt* etc. Totus ille locus s. 22 sqq. pro commentario poetae est. 52. *habitus locorum*, h. naturam, genium agri, ex praecepto omnium, qui de re rustica tradidere. vide vel Xenoph. Oecon. XVI, 2 sqq., quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. *patrios cultus*, colendi rationem usu maiorum probatam. (Sed vid. omnino, quae in V. L. disputavi. *Wr.*) Dickson *Husbandry of the ancients* T. I, p. 217, qui, quod facere necesse non est, repetendum esse arbitratus epitheton *patrios cultus* et *patrios habitus locorum* laborat in notione alterius rei, quinam esse possint *habitus patrii:* cur enim illi maiorum aetate diversi a praesenti agri natura? Dicas esse naturam, qualem maiores usu cognoverant. Enimvero *habitus locorum* per se sunt sumendi: et eorum cultus est patrius. 53. Plin. XVIII, 47 extr. *In omni quidem parte culturae — valet oraculum illud: quid quaeque regio patiatur.* Iam in iis, quae sequuntur, agnosce poeticam rationem, propositionem generalem per singula exempla declarandi et ornandi. 54 sqq. Convenit locus cum Aetna 258 sqq. 55. Per *gramina* declarari puta pascua. *iniussa*, sponte, Colum. X, 16 natura soli, *quae* — iniussi *consternitur ubere mali.* 56. *Nonne vides:* est inter formulas enu-

India mittit ebur, molles sua tura Sabaei;
At Chalybes nudi ferrum, virosaque Pontus

58. FERRUM;

57 *nutrit ebur* tres ap. Heins. *mittat* Medic. (apud Foggin., cuius fides iam comprobatur Freytagii testimonio; tacet Heinsius. *Wr.*) Scilicet, quod saepissime in Marone notandum occurret: Est orationis pedestris exquisitior ratio in multis, ut subiunctivus ponatur: ita h. l. *Nonne vides, ut mittat.* At poeta hoc ipso a vulgari recedit, dum subiunctivum respuit. Critici fere in his ludunt, et alterum, quod scriptum reperiunt, mutant in alterum; nulla certa ratione; sed tantum ut ingenium ostentent. (Est sane certa hic ratio: Indicativus requiritur, ubi non proprie et cum aliqua dubitatione interrogamus, sed, magis vigente duntaxat orationis genere utentes, simpliciter declaramus, rem aliquam sic vel sic se habere. Itaque *vides, ut mittit* idem est, quod *vides mittere*; quam inversionem respuit vera interrogatio. Vid. etiam notata ad Ecl. IV, 52. *Wr.*) *Pontos* Moret. pr. a m. pr. 58 *Et* Ven. vel *ut.* (de vi particulae *at* vid. Q. V. XXXVII, 3. *Wr.*) *Calybes* et *Calibes* aberratur. Sunt Χάλυβες. *ferro* alter Rottend.

merationum: pro, praeterea, porro: et habet ἐνάργειαν. οὐχ ὁράᾳς Arat. Dios. pr. *crocei odores* pro croco. *Tmolus* Lydiae mons, vino generoso nobilis, v. II, 98; eum nucem, et castaneam, vitem, malum et mala Punica ferre asserit Theophr. H. P. IV, 6. at eundem a croco commendatum nunc videmus. Succinit Virgilio Columella III, 8, 4. qui tamen Maronem sequi potuit; Solini et Marciani auctoritas, a Cerda memorata, est nulla. Contra in Cilicia crocus frequens proveniebat, inprimis ad Corycium promontorium. Servius Tmolum Ciliciae montem esse dixerat, unde Burmannus Tmolum pro Cilicia dictum censebat, quia veteres in Ciliciae nomine errarunt, cum viderent Cilicas apud Homerum memorari in Mysia; potuisse adeo eos etiam credere, Lydiam Cilicum fuisse et Cilices usque ad Lydiam fines protendisse, ita ut Tmolus pro Ciliciae monte diceretur. Vide Burm. ad h. l. et ad Ovid. Met. XII, 109. Atqui haec quam longe petita sint vides; nec bene ea olim sequutus eram. Potuit et Tmolus crocum ferre cum aliis terris apud Plinium XXI, 6, 17 memoratis, et Virgilius Graecum aliquem poetam exprimere. 57. *molles — Sabaei:* perpetuum epitheton populorum Asiaticorum, effeminatorum caeli indulgentia et soli bonitate. Sic *tener Arabs* Tibull. II, 2, 4, ubi v. Broukh. ἁβροβίων Ἀράβων

Castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
Continuo has leges aeternaque foedera certis

59. Castorea;

59 *Epirus*, *Epeiros*, alii. (*Epiros* Potterii codd. omnes; etiam Cortii ad Lucan. V, 496. *Wr.*) Ἤπειρος. Si Servium audiamus, etiam Romani in pronuntianda voce ex graeca flexione servarunt accentum, et pronuntiarunt h. l. *Epiros*. Nam *sane*, inquit, *Epiros graece profertur*; *unde etiam E habet accentum*; *nam si latinum esset*, Epirus, Epiri, *pi haberet* (accentum), quia longa est.

γένος Dionys. Perieg. 968. *Mitti* vero, h. e. exportari, sollenne de mercibus, ex eo loco petitis, ubi praecipuus earum mercatus est: est adeo idem ac provenire. 58. *Chalybes nudi*, utpote in ferro cudendo occupati, ut recte Serv. ad h. l. *propter ferri cudendi studium* (ita enim leg. pro *caedendi*); Aen. VIII, 425 *nudus membra Pyracmon*. Porro *Castoreum*, h. castoris s. fibri testes. *virosa castorea*, tetri odoris, graveolentia; quo sensu potissimum *virus* et *virosum* dici solet. Ex nostro petiit Nemes. Cyneg. 223. *Castoreum Ponticum* praestantissimum sui generis habebatur. vid. Strabo III, p. 163 (248). 59. *Eliadum palmas Epiros equarum*. Epirus mittit, alit, equos praestantissimos. Praestantia declaratur ab eo, quod antecellunt alios equos in certamine cursus. Posuit poeta certum certamen, Olympicum. *Palma*, ut *victoria*, pro victore dicitur. Sic Aen. V, 339 *tertia palma*, ubi conf. Not. Sunt adeo equae victrices inter equas Olympicis ludis decurrentes. *Epirus* εὔιππος, εὔπωλος, et generosis equis nobilis Ge. III, 121 *Et patriam Epirum referat*. Statius Achill. I, 428 *frenat celeres Epiros alumnos*. Etiam boves Epiri passim memorantur. vid. Plin. VIII, 45, s. 70. Unde apud Pind. Nem. 4, 84 βουβόται πρῶνες Epiri. Scilicet omnino bonis pascuis illa abundavit. *equas* noto more, quo sexus feminei animantia praestantiors habentur. *Eleus campus* infra III, 202. *Eleo carcere missus equus* Tibull. I, 4, 32; alios vid. ad Gratium v. 504. Ad equos palmatos, palmae signo et nomine notatos, nimis subtiliter retulit locum Wernsdorf. ad Nemesian. p. 265.

60. *Continuo*. Vocant huc viri docti usum vocis graecae αὐτίκα, quod in commemorationis exordio ponitur, et per

Inposuit natura locis, quo tempore primum
Deucalion vacuum lapides iactavit in orbem,
Unde homines nati, durum genus. Ergo age, terrae
Pingue solum primis extemplo a mensibus anni
Fortes invertant tauri, glebasque iacentis
Pulverulenta coquat maturis solibus aestas:

66. AESTAS.

61 *Nam posuit* Mentel. prinr a m. pr. *primus* Goth. sec. 62 *lapides vacuum* Leid. et Moret. unus. *vanum* Voss. pr. 64 *a* deest fragm. Moret. 65 *invortant* scriptura e Medic. Verum si hic: cur nun ubique? et si ex soln aurium indicio: quis hnc sibi arroget in lingua, cuius sonos ac numeros nos nnbis fingimus, hand callemus! (*invortant* recepit Voss. Sed *e* in Medic. supra appicta. Tum admodum est probabile, sonum praegressi voc. *fortes* librarii auribus nbversatum esse. *Iacentes* Medic. *Wr.*) 66 *maturis frugibus* Pier. e Rom., sed vulgatam defendit Burm. vel ex Gratii Cyneg. 85.

exempli gratia reddi potest: copiose de eo actum ab Ernestio ad Xenoph. Mem. IV, 7, 2. Callim. I, 76. Ruhnk. ad Timaeum p. 41. Koen. ad Gregor. p. 194. Scilicet res ita illustranda est, ut quasi dictum videatur: *ut statim hoc exemplo utar*, *ut statim hoc commemorem.* Atqui haec omnia aliena ab h. l. Etenim concluduntur superiora; et est, quod sententiae docent? statim a rerum initio. Nec minus aliena est illa observatiuncula ab aliis locis, ut Ge. I, 169. 356. III, 75. IV, 254. Ubique videbis esse, principio. In aliis locis est, extemplo, confestim, συνεχῶς. *has leges*, ut cuique terrae suum ingenium, sua ratio colendi sit, eas natura imposuit statim tum, cum primum etc. *foedera* h. l. conditiones, leges, ut Aen. I, 66 et al.

63. *Ergo age, terr.* refer ad vs. 43 *Vere novo*. Primo vere esse arandum sit. vid. Plin. XVIII, 26, s. 65, 2. Colum. II, 4. *terrae solum*, γῆς πέδον. 66. *maturis solibus*, calore aestatis. *Sol maturus* adultae aestatis, quo maturescunt fruges. *coquat* adeoque rarefaciat, ut salibus ex aere imbibendis solum idoneum sit. Ge. II, 259 *terram multo ante memento excoquere*. ubi vid. Not.

At si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
Illic, officiant laetis ne frugibus herbae,
Hic, sterilem exiguus ne deserat humor arenam.
  Alternis idem tonsas cessare novalis,
Et segnem patiere situ durescere campum.

67. AT, 69. HERBAE;

67 *Et si* Longob. *Aut* Goth. sec. 68 *splendescere sulco* Goth. sec. *solco* duo: quae erat certorum saeculorum pronuntiatio. 69 *offiant* Reg. a m. pr. *efficiant* Ven. 70 *Haec* e Medic. laudat Burm., sed nil tale expressum in exempl. Foggin. *non deserat* Zulich. 71 *tonsis* Medic. a m. pr. (*novales* idem. *Wr.*) 72 *Aut segn.* alter Menag. et un. Moret. cum Erf. *torpescere* coni. Io. Schrader., ut v. 124.

67. *si non fuerit tellus fecunda*, h. si tenuis, si gracilis: interpretatur locum Colum. II, 4 extr. de ipsa re agit Dickson T. I, p. 469. et de vss. 63 sq. idem p. 480 sq. *sub ipsum Arcturum:* Colum. XI, 2, 63 *Non. Septemb. Arcturus exoritur;* de matutino exortu agi puta: v. Plin. II, 47. XVIII, 31, s. 74. cf. Mart. ad h. l., et Pfaff. de Ort. et Occas. sid. p. 51. *suspendere*, leviter proscindere, vomere non alte descendente: suspenso, levato, aratro. 69. *Illic*, in pingui solo. Nam *Humida maiores herbas alit:* Georg. II, 251.

71—159. Recreatur ager et vires sumit variis modis et hominum studiis et primo ipsa cessatione cultus. *Idem tu alternis* vicibus *patiere cessare tonsas novalis. Novale* arvum, *novalis* ager, proprie est, qui silvis excisis primum colitur, nunc terras *novales* dixit Maro de agro, qui alternis annis vacat et novatur: id quod perpetuum erat veteri Italiae, quae triticum serebat. Hinc nec stercorationis magnus usus; nam ipsa cessatio satis recreat agrum in his locis. Novalem eodem modo dixit Plin. XVIII, 49, 2 *Novale est, quod alternis annis seritur;* et ita accipitur in Varr. I, 29, 1 *Novalis, ubi fuit satum ante, quam secunda aratione renovetur. tonsae* eae terrae, h. demessae. *situs* pro otio, cessatione; unde epitheton *segnem; durescere* pro requiescere; dum non movetur tellus, indurescit. Totum praeceptum ex Virgilio repetit Plin. XVIII, 21, s. 50. cf. Colum. II, 10, 7. II, 14, 1. Varro

Aut ibi flava seres, mutato sidere, farra,
Unde prius laetum siliqua quassante legumen,
Aut tenuis fetus viciae, tristisque lupini
Sustuleris fragiles calamos silvamque sonantem.

73 *Aut ubi*, *Aut tibi*, *At ibi* alii; ex more. *mutato semine* Romanus, quod iam Pierius laudavit, quod Catroeus recepit, et mihi (cum eodem Io. Schradero) valde se probare non diffiteor; magis enim consentaneum reliquae sententiae esse videtur; et v. 82 idem explicatur: *mutatis fetibus. sidere* tamen criticae rationes tuentur, et revocari facile ad eandem sententiam illud potest. vid. Not. 74 *lectum* Rom. Pierii. *foetum* legebat Reisk., at sequitur *fetus siliquae.* 75 *tenues* duo Burm., it. Servius, et edd. nonnullae. *lupinis* Medic. (hoc unde habeat Heynius, nescio; *lupini* certe ap. Foggin. — 76. *fragilis calomos* Medic.; *substuleris* Serv. Dresd. *Wr.*)

I, 44, 3. De ipsa re disputat Dickson T. I, p. 240 sqq. interpretatione tamen poetae haud satis idonea et p. 458. To. II, p. 153.

73. *mutato sidere:* anno altero. *Sidus* pro sole, ut saepe; *cum decimum premeretur sidere signum* Ovid. Met. IX, 286. *sol* pro anno et pro anni tempore. Aen. IV, 309 *hiberno sidere*, sole. Igitur altero quoque anno legumina in agro serenda esse ait, et tertio iterum far. vid. Colum. II, 10, 1. et 11. (*mutato sidere*, alio — alterius — anni tempore. Praecipit poeta, ut ager, in quo priore anno veris tempore satio facta sit, proximo anno auctumno demum seratur; cf. vs. 215. et 220. *Iahn.* secutus Voss.) 74. 75. 76. ornate: unde prius messueris vicias et lupinos. *legumen siliqua quassante:* quod habet siliquam quassantem se: seu vento seu alio impetu agitatum, inprimis cum exaruit: unde mox *silva sonans* de agro siliquis consito. Sic *quassa cinnama* apud Ovidium Met. XV, 399 recte se habent, nec alia illa sunt quam arida. De faba autem interpretatur poetam Plinius l. l. et XVII, 9, 7. 75. *tenuis vicia*, quia tenui semine, si cum faba compares: nam tenuem culmum cum ceteris communem haberet. *tristis lupini*, amari, ut saepe; contristatur enim degustantis vultus, ut ap. Macrob. VI, 5; est genus leguminis, pauperum et Cynicorum victus, θέρμος: non confundendum cum lupulo. Lupini seges agro stercorando admodum utilis habita; in primis succedente confestim aratro: conf. Plin. XVII, 9, s. 7; XVIII,

Urit enim lini campum seges, urit avenae,
Urunt Lethaeo perfusa papavera somno:
Sed tamen alternis facilis labor: arida tantum

77. AVENAE; 78. SOMNO.

77 Versus sunt ap. Columell. II, 14, 3; laudat quoque Plin. XVII, 9, 7. 78 *Lethaeum.* Ληθαῖος. Alii *Letheum*, male. vid. ad Aen. VI, 705. 79 Sententiae implicitae ac perplexae. Io. Schrader. occurrere volebat transpositione versuum: 82. 83. 79. 80. 81. (Santen. ad Terentian. vs. 754. pro *Sed tamen* h. l. legendum putat *Et tamen.* Non adeo difficilia haec viris doctis visa essent, si, quod negligi non debebat, attendissent ad vim particulae *enim* vs. 77. idem fere, quod *quidem* significantis; vid. Beier. ad Cic. Offic. I, 39, 139. et III, 13, 57. Itaque hoc dicit poeta: „Urit quidem linum, avena, papaver: sed, si alterna seres, tamen facilis erit agri labor. Modo, alterna serens, stercorando agrum refice ac recrea: sic illud efficietur, ut ager, licet non cessaverit, tamen requiescat." His concinunt Columellae verba II, 10, 17.: „Linum — — agris praecipue noxium est. Itaque pinguissimum locum et modice humidum poscit." et II, 14, 3. ab Heynio in Not. laud. Ceterum adiuvi interpretationem a me propositam mutata interpunctione Heyniana. *Wr.*)

14, s. 36, inpr. Colum. II, 14, 1 sqq. et II, 15, 5. Alios vid. in Not. ad Geopon. II, 39, 6. — 76. *fragilis calamos*, quia aridi, ut Ecl. VIII, 82, et propter hoc, si moventur, sonantes. Lucret. VI, 111 hinc *fragiles sonitus* iunxit. *silvam* poetica ratione, qua etiam florum, herbarum, silva grata similitudine dicitur. Sic herbarum malarum silva inf. vs. 152, et IV, 273 de centaurio: *uno de cespite silva* culmorum. *sonantem*, quia calami aridi sunt, ut diximus. *Silvas cannabias* dixit Gratius Cyneg. 47 pro segete. 77. Poetica suavitate pro: lino enim vel avena vel papavere seri nolim agrum interquiescentem; nam ea urunt h. exsiccant agrum. Repetit ex nostro Plin. XVII, 9, s. 7. Colum. II, 14, 3. cf. II, 10, 17. Pallad. Octobr. 2. Hinc *linum* in agro humido seri solet; et Gratius Cyneg. 334 *Optima Cinyphiae paludes lina dabunt.* cf. sqq. 78. *perfusa somno papavera,* quae habent vim soporificam; quae natura nigri praecipue papaveris est. cf. h. l. Martin.

79 — 83. Quaeritur de iunctura sententiarum: sintne ad superiora inde a vs. 73 referenda, an proxime ad solos vss. 77. 78. Si ad proxima refers, sensus est: possunt tamen, ait, etiam illa, nimirum lina, et avenae et pa-

Ne saturare fimo pingui pudeat sola, neve
Effetos cinerem inmundum iactare per agros.
Sic quoque mutatis requiescunt fetibus arva;
Nec nulla interea est inaratae gratia terrae.
Saepe etiam sterilis incendere profuit agros,

80. SOLA;

80 *Nec* Parrhas. Voss. Goth. pr. 81 vel *Effossos* Zulich. *Effectos* Vratisl. et Goth. pr., Nonius in *cinis*, etiam Romanus; aberrationes librariorum. conf. inf. II, 417. *immundos* Menag. alter. 82 *requiescat* Ven. *requiescent* Rom. et ed. Ven. Heins. emendabat *requiescant*: quod alienum est. *fecibus* error fragm. Moret. 84 *Sentes et steriles* fragm. Moret. (*steriles* Medic. *Wr.*)

pavera, alternis annis recte seri, modo satis stercoratione ager reficiatur. Et hic est sensus, quem naturalis verborum iunctura suppeditat, et Columellae locus II, 14 (13), 3 firmat. (vid. V. L. *Wr.*) Sin prius: dicendum est, sensum esse: attamen satis est, terram alternis vicibus cessare, dummodo ager bene stercoretur; etiamsi enim ager plane non cesset, aliis autem interea frugibus ferendis exerceatur, ut leguminibus vs. 74 sqq., modo tamen stercorationi largiter indulgeas, ager vel sic requiescere aliquo modo videri potest; fimo enim novas vires, novos sales, recipit, atque interea etiam utilitatem aliquam, ea enim est *gratia*, ex agro percepisti. Inseruit versus 77. 78 suis verbis Columella II, 14, 3. tum pergit: *Sed omni solo, quod praedictorum leguminum* (in his etiam linum memoraverat) *segetibus fatiscit, una praesens medicina est, ut stercore adiuves, et absumtas vires hoc velut pabulo refoveas.* — 79. *facilis labor*, s. ipsius agri, ut ei tribuatur labor, quemadmodum fatigari, defetiscere, recreari ille dicitur, s. agricolae in agro colendo, si alternis ille cessat; hoc facilius, illud doctius: ut inf. 150 *mox et frumentis labor additus.* (— 83. Sententia horum verborum haec est: et sic est aliqua interea terrae gratia, quae nulla est, si non aratur, si ager cessat. *Wr.*)

84. Aliud praeceptum de stipulae incensae ad agrum beneficio. *sterilis agros*, stipulas agri, ut vs. sq. explicatur. Provocat ad h. l. Plin. XVIII, 72 extr. (30.) *Sunt qui accendant*

Atque levem stipulam crepitantibus urere flammis:
Sive inde occultas vires et pabula terrae
Pinguia concipiunt; sive illis omne per ignem
Excoquitur vitium, atque exsudat inutilis humor;
Seu pluris calor ille vias et caeca relaxat
Spiramenta, novas veniat qua succus in herbas;
Seu durat magis, et venas adstringit hiantis:
Ne tenues pluviae, rapidive potentia solis
Acrior, aut Boreae penetrabile frigus adurat.

87 *aevum* vel *ignem* Zulich. 88 *exundat* Parrhas. a m. pr. 89 *pluris* vetustiores praeter Medic. (*pluris* tamen a Foggin. exaratum invenio; et ita in codice legi testatur Freytagius. — 90. *sucus* ubique Medic. et Rom., non *succus*; vid. Heyn. ad Ecl. III, 6. *Wr.*) 91 *constringit* Ven. et Parrhas. *restringit* Moreti. 92 *tenuis* Rom. cum aliis Heinsianis. *rapidive* Heins. e melioribus retraxit; nam sic iam Aldd. pro *que*, quod edd. occuparat.

in arvo et stipulas, magno Virgilii praeconio. Summa autem eius ratio, ut herbarum semen exurant. De ipso praecepto disputant scriptores; v. c. Dickson c. 12. p. 324 sq. 86. *Sive — sive.* Pro varia soli, vel macri vel uliginosi vel densi vel rari, natura, varias caussas subiicit. *pabula* sunt succi, qui nutriunt semina ac plantas: puta ex cinere crematarum stipularum et lixivio. 88. *inutilis humor*, noxia uligo. 89. *caeca spiramenta*, meatus occultos et latentes, nos *poros* dicimus; mox *venas.* Lucretius sic fere *spiracula* dixit VI, 492. Specus *saevi spiracula Ditis* Aen. VII, 568. *Vada latentia* apud Gratium Cyneg. 423. (*vias — qua;* sic Aen. V, 590.: „Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi Falleret.“ *Wr.*) 91. *calor adstringit* sc. condensando molle et lutosum solum. 93. *Adurere* convenit proprie frigori tantum et aestui solis. Sed, sollenni figura, generalior inde notio τοῦ *nocere* elicienda et ad illud: *ne tenues pluviae,* referenda est. *Penetrale frigus* iam Lucretius dixerat I, 495. *tenues* ex natura pluviae petitum epitheton, quod hic nullam vim habere debet, ut saepe epitheta ponuntur, utque *rapidus* sol, frigus *penetrabile* hoc ipso loco. Ipsa tenuitate humoris pluvia se

Multum adeo, rastris glebas qui frangit inertis,
Vimineasque trahit crates, iuvat arva; neque illum

94 *rastris.* Io. Schrader. coni. *rutris*, ligonibus. Sed Plin. XVIII, 49, 3 occatio — *crate vel rastro.* Alius rastri, seu sarculi dentati, usus memoratur post sationem v. 155. Meliorem locum haberet coniectura Aen. VII, 725 vertunt *felicia Baccho Massica qui rastris*: putes *rutris* melius fodi vineas. Verum noli turbari: Etiam vineas colentes aratro, adeoque et rastro, glebas frangunt; v. c. Colum. III, 13, 3 de Arb. 12, 2. (Medic. *inertes. Wr.*) 95 *nec* Ven. Goth. pr.

in humum insinuat. Alioqui *pluviae tenues* in vitio esse possunt, nimio solis aestu eas coquente: melliginem vocant. Enimvero in h. l. illud cadere nequit; nam vitium illud culmos laedit, qui ex humore a sole excandefacti corrumpuntur; nec solo durato auerti potest rubigo, nec in solum illa penetrat. (Haec disputat Heyn. contra Geissler. Schol. ad Georg. p. 1. *Wr.*) Vir doctus dictas *pluvias tenues* putabat, quia tenuem reddunt terram, adeoque fecunditatis caussam afferunt, dilutis salibus seu partibus resinosis et ignitis. Sed hoc, comparatione ceterorum, quae nihil reconditi habent, nimis docte factum videtur. (Requiritur aliud epitheton; nam ex sqq., ubi nimius aestus et nimium frigus commemoratur, statim intelligitur, cogitandum esse de multa ac nimia pluvia. Sed ne continuo male affectum esse hunc locum suspiceris, vetat, quod subinde observare licet, esse hoc Latinis poetis in more positum, ut ornantia et alias usitata epitheta substantivis iungant etiam ubi non commodus sit eorum usus; cfr. not. ad Aen. III, 76. et Q. V. XXXX, 1.; nec quam recte Polyxena Aen. III, 322.: *Troiae sub moenibus altis* immolata dicatur, exputo. *Wr.*)

94 — 99. Omnibus omnino modis terram frangendam, comminuendam, et a sole excoquendam esse, omnes monent de RR. auctores. vid. Xenoph. Oecon. c. XVI, 11—14. *glebas inertes* dicit poeta, quae, nisi comminuantur, nil generant. Agit autem seqq. verss. de *occatione* et *pulveratione*. conf. Plin. XVIII, 49, 3 (20). etiam in vinea, Colum. XI, 2, 60. Varro I, 29. 95. *trahit crates:* Colum. II, 18, 4 *tum glebas sarculis resolvemus, et inducta crate coaequabimus* etc. Ex *vimine* autem factae satis validae sunt crates in solo raro ac pulverulento: alioqui

Flava Ceres alto nequidquam spectat Olympo;
Et qui, proscisso quae suscitat aequore terga,
Rursus in obliquum verso perrumpit aratro,
Exercetque frequens tellurem, atque imperat arvis.
Humida solstitia atque hiemes orate serenas,

96 *spectet* Parrhas. 97 *suscitet* Moret. pr. *qui suscitat* Gud. 98 *obliquom* Medic. et Gud. *prorumpit* multi scripti et excusi ap. Pier. et Heins., sic et Aldd. pr. et sec. *perrupit* Voss. pr. et Bodlei. ap. Martin. *perrumpat* Cantabr. ibid. *in oblitum* Ven. *arator* Goth. pr. 99 *armis* Bodlei. 100 *optate* Moret. qu. a m. sec. Arundel. ap. Martin. edit. La Cerda; et ita legisse videtur Plin. XVII, 2, nisi potius ex interpretatione dixit, ut etiam a Servio factum in Nota ad h. l. Recepit tamen Wakef.

sunt dentibus ferreis. 95. 96. Ex Callimacho suavissima imago expressa: *Οὓς δέ κεν εὐμειδής τε καὶ ἵλαος αὐγάσσηαι, Κείνοις εὖ μὲν ἄρουρα φέρει στάχυν* etc. H. in Dian. 129, et *flava* Ceres, ut *ξανθὴ Δημήτηρ* iam in Homero. *neque — nequidquam*, h. non sine fructu, ut Aen. VI, 117 *nec te nequidquam lucis Hecate praefecit Avernis*: *spectàt*, propitia est, respicit, ut Gratius, qui hunc locum ante oculos habuit Cyneg. 426 *nec non tamen illum — Respicit et facilis Paean adiuvit in artes*. 97. Etiam ille multum iuvat arva, qui etc. conf. praecepta ap. Colum. II, 2, 25. Plin. XVIII, 49, 18, s. 49, 2 et disputata a Dickson T. I, p. 434 — 491 sq. T. II, p. 54 sq. Frequentibus autem his sulcis perficitur tandem hoc, quod demum *recte subactum esse* aiunt, *ut non intelligatur, utro vomer ierit*, vid. Plin. ibid. 49, 2 extr. conf. Colum. II, 4, 1. *terga resoluta* agro tribuit id. X, 7. Idem imitatus est hunc locum libro X, vss. 91—93. 99. *Exercetque fr.* tractat, versat. Colum. IV, 14, 2 de fossione vineae: *nam utique frequenter solum exercendum est*. Inf. II, 356 *aut presso exercere solum sub vomere*. Post haec illud, *atque imperat arvis*, quamquam eleganter dictum, paullo otiosius positum videri potest. Sed habet *τὸ imperare* vim coercitionis, acerbitatis et iniquitatis: cogit quasi ille agrum, ut sit fecundus. Sic *imperant vitibus* ap. Colum. III, 3, 6. Senec. de Tranquill. an. c. 14 *Danda est remissio animis — Ut fertilibus agris non est imperandum: cito enim exhauriet illos numquam intermissa fecunditas*. Inf. II, 369 *tum denique dura exerce imperia*.

Agricolae; hiberno laetissima pulvere farra,
Laetus ager; nullo tantum se Mysia cultu
Iactat, et ipsa suas mirantur Gargara messis.

102 *nullo se tantum* Wakef. refinxit, tamquam mollius, ex ant. edit. (Serv. Dresd. *se tantum.* Sed recte *tantum se*; cf. not. ad Aen. I, 333. *Wr.*) *Moesia* in multis et antiquioribus. vid. Heins. et Pier. At *Mysia* Rom. cum alio Pierii, Medic. Gud. Moreti fragm. (etiam 3. et 14. *Wr.*), et sic editum a Commelino e Palat., hincque ab aliis: idque ratio postulat, cum Gargara sequantur. *Mesia* uterque Goth. cum aliis. *Messia* Cantabr. **103** Deb. *et — mirantia*; sed est: et non tantum mirantur. (*messes* Medic. *Wr.*)

100 — 103. De tempestate monet, quae sementem iactam excipit; pro natura tamen soli Italici. *Humida solstitia*, aestates, ut Ecl. VII, 47. *Solstitium* proprie de aestivo latine dicitur; hiemale *bruma* vocatur. vide quos ad h. l. laudat Cerda, inprimis Plin. II, 19, s. 17, adde XVIII, 25, s. 58. conf. Salmas. Exerc. Plin. p. 175 et al. *humidum* tempus, ut pluviarum irrigatione fervidi caloris vis temperetur. Exagitat hunc nostri versum nobili loco Plin. XVII, 2, ubi tandem subiicit: *Hiberno quidem pulvere laetiores fieri messes, luxuriantis ingenii fertilitate dictum est.* Contra quae tamen defendi poeta potest, et defenditur a Cerda ad h. l., inprimis ex antiquo carmine, quod apud Fest. in *Flaminius*, item apud Macrob. Sat. V, 20 extr. et Serv. ad h. l. habetur: *Hiberno pulvere, verno luto, grandia farra, Camille, metes.* Scilicet omnia haec pro regionum et agrorum situ, forte et temporum decursu, variant. Virgilius ad agrum Mantuanum respicere putandus. 101 — 103. *nullo tantum se Mysia cultu.* Simplicissima, et nulla praevia opinione occupato animo, ex grammatica ratione, procedit sententia, eaque cum poetae consilio coniuncta: *nullo*, non ullo, *cultu Mysia*, cultissima regio, *tantum se iactat*, tam insignis est, quam tali caeli temperie: quae in illis locis est. Sunt ea loca fertilitate nobilissima, partim caeli clementia, partim situs felicitate sub monte Ida, unde magna rivorum et aquarum copia eos agros fecundat. Ida πολυπίδακος ex Homero notus est: cf. Iliad. θ, 47 sq. pars Idae australis est *Gargara* (τὸ Γάργαρον, τὰ Γάργαρα, quibus subiecta quoque fuit urbs τὰ Γάργαρα). Haec, ut dixi, sponte se offert sententia. Si tamen

Quid dicam, iacto qui semine comminus arva
Insequitur, cumulosque ruit male pinguis arenae?

104 *iacto cum* Moret. sec. 105 *tumulosque* Medic. a m. sec. Parrhas. (*tumulos* est altera lectio Medicei. *Wr.*)

ante grammaticum usum adhibitum attuleris acumen ingenii, sententia haec prodit: laetus ex tali temperie est ager; nec ager Mysiae, etsi cultissimus, cum eo est comparandus; haec poetice ornasse videri potest Maro. (Hoc verum; *nullo tantum se Mysia cultu iactat*, i. e. *non tanto cultu;* cultu autem, quo efficitur, ut laetiores proveniant segetes, designantur h. l. sata laeta; itaque detracto verborum ornatu haec prodit sententia: non Mysia aeque laetis segetibus insignis est. *Nullus* gravius negandi potestatem habet, ut Aen. II, 583. IV, 232. 272. VI, 405. *Wr.*) Hanc fere sententiam expressam vides in verbis Macrobii V, 20 „Omnis regio, quae opportunos habuerit humores, aequiparabit fecunditatem arvorum Mysiae." Multum recedit tertia ratio, ut sit, *Mysia nullo cultu*, quae non colitur; haec frigent, cum otiose sint adiecta.

104—110. Prodest quoque semente facta glebas rastris comminuere, ut semen obruatur, et aqua agrum obducere. *Quid dicam* de eo, *qui;* h. praeclare haud dubie et is facit qui; transitus formula, etiam in pedestri oratione. In hac autem variauda Maro felicissimus. Alius haec omnia praecipiendo extulisset: Faciendum est hoc et illud, et sic porro. — 105. *arva Insequitur*, sulcos factos in arvo prosequitur, alium post alium rastris frangendo, et cumulos seu nimium seu inutiliter pinguis, h. duri, soli, glebas tenaciores, contundit et evertit et omni parte aequat. Fit hoc alias sarritione. De qua v. c. Colum. II, 12. *Insequi* idem atque urgere, instare et sine intermissione aut mora rem statim aggredi, aut prosequi. Sic *fossor insequitur*, *pampinator insequitur* ap. Colum., et inf. 155 *insectari terram rastris.* Hesiod. Ἔργ. 469 ὁ δὲ τυτθὸς ὄπισθεν Δμωὸς, ἔχων μακέλην, πόνον ὀρνίθεσσι τιθείη Σπέρματα κακκρύπτων. *arena* pro solo, terra omnino: ut IV, 291 *et viridem Aegyptum nigra fecundat arena* Nilus. (Rectius, puto, Frenzel. in Archiv für Philol. u. Paedag. Vol. I. p. 139. *male pinguem arenam*

Deinde satis fluvium inducit rivosque sequentis,
Et, quum exustus ager morientibus aestuat herbis,
Ecce supercilio clivosi tramitis undam
Elicit? illa cadens raucum per levia murmur
Saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arva.
Quid, qui, ne gravidis procumbat culmus aristis,
Luxuriem segetum tenera depascit in herba,

106. SEQUENTIS?

106 *rivosque fluentes* Rom. 107 *herbas* Gudian. *extuat* Goth. pr. 108 *diversi tramitis* Menag. alt., forte pro *deversi*, h. deorsum versi, ex interpretatione. 109 *Eligit* Rom. *Et licit* Gudian. *illa scatens* Erf. a m. pr. *raucumque* Medic. 111 *gravidus* ed. Mediol. (Serv. Dresd. *grandis aristis* et pro altera lectione *aristas*, qnod aliqnis, cui talia placeant, defendat. *Wr.*)

interpretatur *non pinguem*, *infecundam*. *Arenam* proprie dici h. l., indicare videntur vss. 106. sq. *Wr.*)— Ceterum v. 106 sqq. noster Iliad. φ, 257 sqq. egregium locum ante oculos habuisse videtur. — 106. *fluvium rivosque:* aquis obducat agrum ad supplendum pluviae defectum, quae post arationem in votis habetur: ut Nubes ap. Aristoph. 1116 promittunt Atheniensibus: *ἢν νεοῦν βούλησθ' ἐν ὥρᾳ τοὺς ἀγρούς, Ὕσομεν πρῶτον.* — 107. Totus scilicet versus translatus ab animantium sensu: isque ornatissimus cum sqq. — 108. *clivosi tramitis* pro montis molliter clivosi, in quo rivulis tramitem facit. *supercilium*, ut ὀφρύς, pro superiore montis parte: nota res. Sic iam Iliad. υ, 151. 110. *scatebris* simplic. pro aqua, ut v. 106 *fluvius* et *rivi*.

111—117. Depascenda quoque est a grege pecudum herba segetis nimis luxurians; et colluvies aquarum stagnans ex agro deducenda per collicias. — 111. *ne gravidis procumbat culmus aristis.* Verba sunt Hesiodi *Ἔργ.* 473 *Ὧδέ κεν ἁδροσύνῃ στάχυες νεύοιεν ἔραζε.* 112. Pro interpretatione sit Plin. XVIII, 44, 2 *Inter vitia segetum et luxuria est, cum oneratae fertilitate procumbunt*, et c. 45 *Luxuria segetum castigatur dente pecoris in herba duntaxat; et depastae quidem vel saepius nullam in spica iniuriam sentiunt.* Theophrast. Hist. Plant. VIII, 7 *Ἐν*

Quum primum sulcos aequant sata? quique paludis
Conlectum humorem bibula deducit arena?
Praesertim incertis si mensibus amnis abundans
Exit, et obducto late tenet omnia limo:
Unde cavae tepido sudant humore lacunae.

113 *aequat* Goth. pr. Viro docto ap. Servium hic versus adeo se probavit, ut adscripsisse narretur: „Sane Virgilii hoc hemistichium unum de invictis est." 114 *deducit in herba* Goth. pr. ex versu 112. 115 *certis* ap. Probum Grammat. lib. I, quod ferri possit, verum tamen non est. *cum mensibus* Reg. apud Martin. 116 *Exiit obducto* Gudian. (*fimo* apud Foggin.; sed, ut ipse scribit pag. 459., in codice exstat *limo*. *Wr.*) 117 *trepido* Menag. pr.

δὲ ταῖς ἀγαθαῖς χώραις, πρὸς τὸ μὴ φυλλομανεῖν, ἐπινέμουσι καὶ ἐπικείρουσι τὸν σῖτον; fit idem falce inter nos. *sulcos aequant sata*. Scilicet sulcus nunc designat terram inter duo sulcos proprie dictos elatam, *porcam* dictam. Ponitur enim sulcus varie, etiam pro ipso agro arato, interdum quoque sato, ut inf. 216 et al. et pro aratione ipsa sup. 68.

114. Spectat praeceptum ad agros, in quibus aquarum colluvies facta locis cavis ac depressis. *paludis collectum humorem*, *Wassergalle*. Collecta et stagnans lacunae aqua, putris colluvies, deducitur sulcis aquariis factis, quos *collicias* dixere Plin. XVIII, 49, 3. Colum. II, 8, 3; *elices* ap. Festum; hic vero eius generis sulcus seu fossa exprimitur, qua aqua *arena*, h. e. per vel ad arenosum locum, deducitur, ubi in sabulum se insinuans tandem exarescit. Simile fossarum genus est in solo adhuc inculto, ut cultui idoneum reddatur: eac vel patentes sunt vel caecae. v. Colum. II, 2, 9. Pallad. VI, 3. Solet quoque solo humido arena admixta humor subduci, qua de re cf. Dickson de agricolatione. 115. *incertis mensibus* veris et auctumni, quod anni tempus incertae tempestatis est. conf. Ovid. Art. II, 318; hic tamen de vernis potissimum agitur. *exit*, evagatur ripas, ut Aen. II, 496 *aggeribus ruptis cum spumeus amnis Exiit*. Tum *obducto tenet* pro obducit. 117. pro vulgari: unde lacunae existunt. *sudant humore tepido*, adeoque putrido et noxio. *sudant*, madent, loca, in quibus lacuna existit. (Cf. Aen. II, 582.: „sudarit sanguine litus." *Wr.*)

Nec tamen, haec quum sint hominumque boumque labores
Versando terram experti, nihil inprobus anser,
Strymoniaeque grues, et amaris intuba fibris
Officiunt, aut umbra nocet. Pater ipse colendi

120. FIBRIS,

118 *labores* deest Gudiano. *hominumque deumque labores* ap. Serv. Aen. II, 306. *boum* unus Mead., perpetuo. *cum sunt* Serv. Leid. 120 *intiba* plerique. *intyba* alii. *intuba* antiquior scriptura. vid. Pierium. Subest ratio, quod Romani *u* Gallico fere more, si breve esset, pronuntiarunt; unde substitutum passim *y*. In aliis pronuntiatum ut *o*, unde *volnus*, *vortere*, *arduos*.

118. *Nec tamen nihil.* Vides transitum ad aliam rem: ea, quae noceant segeti. Comparat locum Lucretii V, 214 sqq. Macrobius VI, 2 extr. Quum homines bovesque experti sint haec omnia, versando terram: multum tamen officiunt, obsunt, anseres. 119. *improbus*, insatiabilis, avidus, et hoc ipso noxius. Scilicet, ut post varias virorum doctorum disputationes semel moneatur: *probum* est id, quod verecunde fit, intra modum est, moderatum; adeoque iustum, modicum, aequum. *Improbum* autem, quod modum et mensuram excedit, adeoque immodicum, nimium; iniquum, iniustum; nimis magnum, et omnino magnum, grande, vehemens: conf. ad Aen. IX, 62. Sic ἀναιδής. Quod sequitur: *Strymoniae grues*, a graecis poetis profectum est. E Thraciae finibus, cuius flumen *Strymon*, veniunt grues in Graeciam, cum hieme ingruente migrant. *intubum* e cichoreorum genere, erraticum, fibris seu radicum minutis filis late serpens; Theophr. Hist. Plant. VII, 11 τὸ κιχώριον — παραβλαστικὸν δὲ καὶ τῇ ῥίζῃ καὶ ἄλλως μακρόῤῥιζον· διὸ καὶ δυςώλεθρον. ὅταν γὰρ ἐκλαχανίζωνται, πάλιν τὸ ὑπόλοιπον ἀρχὴν λαμβάνει γενέσεως. non modo hortense, quod inf. IV, 120, nobis *Endivien*, sed et silvestre genus est, πικρὶς dictum; idem prosequuntur anseres et aliae aves domesticae. vid. Colum. VIII, 14, 2.

121. Iam principio rerum natura ita constitutum est, ut dii vendant sua bona labore. Non invitum lectorem ad digressionem hanc duci intelligis: redit

Haud facilem esse viam voluit; primusque per artem
Movit agros, curis acuens mortalia corda,
Nec torpere gravi passus sua regna veterno.
Ante Iovem nulli subigebant arva coloni:
Ne signare quidem aut partiri limite campum

123. CORDA;

122 *primusque parentem* Romanus. 124 *sua iura* ed. Ven. 125 *subiebant* Leid. sec. et Voss. (*nullis* Medic. vid. V. L. ad Ge. III, 444. *Wr.*) Vss. 125—128 sunt apud Senecam ep. 90. 126 *Ne signare quidem* e vetustis multi, etiam Romanus; perpetua varietate, et sequuntur fere hoc viri docti. Sequar nunc et ipse pro altero *nec*, cum Wakefield, qui sic in Lactant. Inst. V, 5 legi memorat; at apud Senecam edi *nec*. Debebat utique alterutra ratio *constanter* servari. (At certum quoddam discrimen in his observandum esse, docet Gernhard. ad Cic. Cat. IX, 27. X, 33. *Ne — quidem* emphasin habet, *nec — quidem* nullam; illud excludendi atque opponendi, hoc definiendi et limitandi potestatem habet; illud est, quod Germanice dicimus *nicht einmal*, *auch nicht einmal*, hoc *und zwar nicht*, *und zwar auch nicht*. Illud satis tritum; hoc exemplis indiget: Cic. Epist. ad Div. VI, 6, 2.: „His autem literis animum tuum — — confirmandum etiam atque etiam puto: nec iis quidem verbis, quibus te consoler, ut afflictum et iam omni spe salutis orbatum, sed ut eum, de cuius incolumitate non plus dubitem, quam te memini dubitare de mea." Catilin. III, 10.: „Ultus est huius victoriae crudelitatem postea Sulla; nec

ad propositum v. 150. 155. Adumbratus locus ex Hesiodi Ἔργ. 42 sqq. (cf. etiam Arat. vs. 6. *Wr.*) Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 79 sqq. et Claudianus XXXVI, 20 sqq. 31.

122. Tribuitur Iovis iussis, quod sub eius imperio contigit: stimulando igitur hominum animos curis, *Movit agros*, h. fecit moveri, arari, necessitatem colendi imposuit. *sua regna*, homines, quibus imperabat; qui vivebant sub Iovis regno. *veterno* pro ignavia, inertia. Nemesian. Ecl. I, 60 *Nec segnem passus nobis marcere iuventam* etc.

125. Expressa ex Hesiod. Ἔργ. 90 sq. et Arato 110 sq. Inde locus a multis tractatus: inprimis a Tibullo I, 3, 35 sq., ubi v. Broukh. Hunc versum respexit, notante Burmanno, Seneca ep. 86 de Scipione: *terram, ut mos fuit priscis, ipse subigebat.*

126. Expressit haec Ovid. Met. I, 136. Am. III, 8, 42. *Nec fas erat*, h. sollenne, solitum, ut

Fas erat: in medium quaerebant; ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.
Ille malum virus serpentibus addidit atris,
Praedarique lupos iussit, pontumque moveri;

dici quidem opus est, quanta deminutione civium et quanta calamitate reipublicae." Sallust. fragm. incert.: „Nec simplici quidem morte moriebantur." Sueton. Tiber. c. 37.: „Hostiles motus, nulla postea expeditione suscepta, per legatos compescuit: nec per eos quidem, nisi cunctanter et necessario." Prae ceteris insigne est illud, quod exstat apud Quintil. Inst. IX, 3, 55.: „Non enim dixi quidem, sed non scripsi: nec scripsi quidem, sed non obii legationem: nec obii quidem, sed non persuasi Thebanis." Translata haec ex Demosth. Orat. pro Cor. pag. 288. ed. Reisk.: *„οὐκ εἶπον μὲν ταῦτα, οὐκ ἔγραψα δέ· οὐδ' ἔγραψα μὲν, οὐκ ἐπρέσβευσα δέ· οὐδ' ἐπρέσβευσα μὲν, οὐκ ἔπεισα δὲ Θηβαίους."* Eadem, sed minus eleganter, vertunt Aquila Rom. de Figur. c. 40. et Diomedes p. 443. ed. Putsch. Itaque male a Voss. et Iahnio *Nec signare quidem* editur hoc loco, cuius haec est sententia: Quid? quod etiam divisio et certa possessio agrorum nulla tum erat. *Ne* etiam Medic. ap. Foggin. et 3. 5. atque ita in Mediceo exstare scribit Freytagius. Recte idem Medic. Ge. III, 561. cum paucis, sed praestantissimis, codd. *ne* tuetur. Ac *ne* in hac compositione fere ubique in *nec* mutatur a librariis; vid. Gernh. ad Cic. Lael. XIII, 44., et inprimis Drakenb. ad Liv. I, 10, 3. *Wr.*) *signare solum* recitat Macrob. Sat. I, 8. forte memoriae fraude. 128 Io. Schrader. coni. *Omnia, et uberius.* 130 *moveri* ventis Serv. Wakef. ubique inculcat suam observationem passivi vi media positi; ita quoque h. l. *movere se*: quod a sententia alienum est: in motu erat mare iam antea; nunc succedit motus violentus.

saepe. 127. *in medium;* quicquid acquirebant, parabant, in commune parabant et afferebant. Exponit Lactant. Instit. div. V, 5, sed suo more inepta calumnia, cf. Iustin. XLIII, 1, 3. 128. *liberius*, quam nunc; aut omnino pro positivo, libere, satu non coacta, sponte. Horat. III Carm. 24, 12 *Liberas fruges — immetata ferunt iugera.* Accipi quoque potest *liberius* dictum pro liberalius, felicius, ἀφθόνως. (Sed ea notio aliena est ab hoc voc. *Wr.*) Expressum ex Hesiod. Ἔργ. 118 *καρπὸν δ' ἔφερε ζείδωρος ἄρουρα Αὐτομάτη πολλόν τε καὶ ἄφθονον.* Lucret. V, 940 *Plurima tum tellus, etiam maiora, ferebat. nullo poscente,* h. arante. Supr. 99 *imperare arvis. nullo cogente* Ovid. Met. I, 103.

129. Serius subnata sunt vitae nostrae mala. *Sub Iove* serpentes facti sunt venenati, lupi

Mellaque decussit foliis, ignemque removit,
Et passim rivis currentia vina repressit:
Ut varias usus meditando extunderet artis
Paullatim, et sulcis frumenti quaereret herbam;

131 *discussit* Zulich. et fragm. Moret. *suppressit* Moret. pr., quod Burmanno placet; mihi non aeque, esset enim vulgare pro poetico. *removit* post *moveri* forte non satis gratum. 132 *rivos* Ven. 133 et 135 ex more in simili vocabulo variatur. Alii *extuderet*, *extruderet*, *excuderet*, (ut in utroque Gothano) *exfoderet*: cf. Georg. IV, 315. *medicando* Menag. alter. *Et* duo Martin., male pro *Ut*. (*artes* Medic. *Wr.*) 134 *Ut vitem et sulcis* coni. Waddel. *herba* Parrhas.

rapaces etc. *malum virus* indidit, noxium. *serpentium* aliqua genera sunt *atro colore*. *atras viperas* Horat. Carm. III, 4, 17. (*atris*, rectius, puto, Iacobs. *diris* interpretatur. *Wr.*) 130. Efferavit lupos, *pontumque moveri*, ventorum scilicet vi et procella, *iussit*. Burmannus *remis motum mare* intelligere et ad navigationem malebat referre; atqui sic vs. 136 inanis esset repetitio eiusdem sententiae; et nunc mala enarrantur, quae in rerum naturis mutatis supervenere. 131. Non iam, ut ante, folia rorem aliquem melleum eliquabant: detersum hoc mel est foliis; ut *silvis decussus honor* inf. II, 404. De melle hoc vid. sup. ad Ecl. IV, 30. adde Plin. XVI, 8, s. 11. *Ignem removit* Iupiter, quem iam ante Saturnio aevo usibus hominum adfuisse necesse est statuere. Nunc cum Iupiter *removit*, ita ut eius usus ignoraretur, utque adeo necesse esset mox eum iterum reperire et silicum attritu elicere: cum ab eo reperto omnium artium initia, omnisque vitae cultura deducta sit. Hactenus ignis in venis silicum tamquam absconditus, abstrusus (ut mox vs. 135. et Aen. VI, 7 *quaerit pars semina flammae abstrusa in venis silicis*), latuit: Κρύψε δὲ πῦρ Hesiod. Ἔργ. 50. 132. *rivis currentia vina*: h. e. rivos vini fluentes. Sic copiam vini eloquebantur veteres, antiquissimo phantasmate, ad magnam copiam declarandam, ut quasi e fontibus quibusdam huiusmodi flumina vinosa prodire dicerent. — 133. Omnia haec Iupiter ita moderatus est, eo consilio, ut usu invenirentur artes, utque ingenium et industriam acuerent homines. *meditando*, exercendo, experiundo. Nota res. cf. Cerda. 134. *frumenti herbam*, noto

Ut silicis venis abstrusum excuderet ignem.
Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas;
Navita tum stellis numeros et nomina fecit,
Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
Tum laqueis captare feras et fallere visco

139. FERAS, VISCO,

135 *Ut* Heins. e melioribus; antea *Et s.*, ut in utroque Goth. Eratque hoc haud dubie lenius: nisi etiam *ut sulcis* adsciveris. (Malis Virgilium scripsisse: *Ut varias usus — — Paulatim*; *ut sulcis — — herbam*, *Et silicis* etc. Sed vid. V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) 136 *Tunc alnos fluvii primum* scripti Heius. quod Wakef. sequitur ex ed. ant. praeter Medic. et Gud. (receptum verborum ordinem exhibet iam Ald. tert. *Wr.*) *alveos* Scheff. *alnus* Mentel. pr. a m. pr. 137 *stellas* Menag. alter. *Navita cum stellis* laudat Serv. ad Aen. VI, 64. *dum* ed. Norib. 138 *Pliadas* alii: ita *atque Hyadas* scribendum foret. Alii *que* adiiciunt. (Med. a m. pr. *Arctom.* *Wr.*) 139 *Tunc* Medic. a m. pr. (vid. Q. V. XXV, 5, b. *Wr.*) *laqueo* unus Mead. *hibisco* coni. virorum doctorum ap. Burm.

more poetarum pro herba frumentacea, h. e. frumento, segete: conf. Ecl. V, 26. *quaereret sulcis*, aratione produceret, *usus*; ut usu, arte, pararentur frumenta.

136. Tum primum navigatio inventa. Multis modis variatum phantasma apud poetas: vide Tibull. I, 3, 35. Propert. III, 5, 43. Manil. I, 78 sq. *Nec vitam pelago, nec ventis credere vota Audebant, se quisque satis novisse putabant.* Legendum saltem *sua*; Santenius emendabat: *sua quisque satis sola nosse putabant.* — *sensere* tamquam onus novum, ipsi adhuc intacti: pro habuere. *alnum* vero nominat, quia palustribus et littoribus gaudet: Ge. II, 451 *Nec non et torrentem undam levis innatat alnus Missa Pado.* 137. Sidera locis suis et nominibus notari coepere. (*numeros fecit*: „ad distinguenda sidera observabatur numerus stellarum, quibus quodque constaret." Sic Iacobs. *Wr.*) Enumerantur autem ea, quae et lucidissima sunt et inter reliqua omnium prima observata, in primisque ad navigationis prima exordia in usum vocata. (*nomina fecit Pleiadas* etc. ut ap. Liv. VII, 22.: „Quidam Kaesonem, alii Gaium nomen Quintio adiiciunt." et multa alia id genus; vid. V. L. ad Aen. III, 18. et Not. ad eiusd. I. vs. 693. *Wr.*) 138. *Arctos*, ursa maior, Helice,

Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.
Atque alius latum funda iam verberat amnem,
Alta petens; pelagoque alius trahit humida lina.

141. AMNEM; 142. PETENS PEL.

140 *Inventum*: *magnos* unus Arund. *Inventum est*: *m.* unus Mead. 141 *tam v.* Gud. *everberat* mallet Heins. *funda latum* ed. Iunt. ex Ald. pr. et sec., ut in Goth. pr. 142 Mutavi interpunctionem Heinsianam, quae mihi et olim displicebat: *verberat amnem*, *alta petens*; *pelagoque alius tr.* Iam apud Servium erant, qui distinguerent, ut nunc factum est. (probat hanc rationem Becker. Eleg. Rom. p. 56. *Wr.*) Cum tamen displiceat copula in tertium vocabulum reiecta, Reiskius ingeniose emendabat: *Alta petens pelagosque*, aut *pelageque.* Putari potest poeta variare voluisse numeros in: *alta petens pelagoque*, alioqui potuisset efferre: *Et pelago alta petens.* Illud autem vix usu firmes, quod in antiqua interpunctione loca *alta* de flumine memorabantur. (Si genuinam h. l. habemus lectionem, revocanda est pristina interpunctio, ipsius Medicei auctoritate defensa. Virgilius enim, contra quam existimat Huschk. ad Tibull. I, 10, 51. pag. 266., non solet copulam *que* alteri tertiove vocabulo subiangere, praeterquam praegressa praepositione, ut Ecl. V, 57. Aen. II, 227.: *sub pedibusque*, Ge. III, 524.: *ad terramque*, et in *iamque* et *namque*, ut Ecl. III, 33. Aen. V, 733. VI, 72. 81. VII, 637. X, 614. 813. Quod sicubi praeterea *que* postpositum invenietur apud Heynium aliosque editores, melior interpunctio suum Virgilio restituet nitorem, ut Ge. IV, 22. Aen. III, 380. VI, 396. VIII, 354. IX, 766. Sed Aen. X, 813.: „huic gladio perque aerea suta, Per tunicam squalentem auro latus haurit apertum," quum dicendum esset *perque* aerea suta tunicam*que*, iterandae copulae *que* loco repetitur praepositio *per*; de quo genere loquendi vid., quae diximus in V. L. ad poetis. 141. Inventa piscatio. *funda*, βόλος, Ovidio A. A. I, 763 *iaculum*, rete, in fluvium proiectum; itaque *verberat amnem*, qui iacit; sed audet iam piscator non, ut in antiqua interpunctione, *alta petens*, ad medium fluvii alveum procedere; sed *alta petens pelago*, in ipso mari, in altum evectus, everriculis piscari: ita audaciae notio augetur ipsa voce, *alta petens*. (vid. V. L. *Wr.*)

olim Callisto, *Lycaonis* filia, nota vel ex Ovid. Met. II, 505. *clara* vero tamquam sidus: ut sup. v. 5 *clarissima mundi sidera.* Nisi forte Virgilius graecum versum ante oculos habuit: Πληϊάδας θ' Ὑάδας τε, κλυτήν τε Λυκάονος Ἄρκτον.

139. *Venatio* et *aucupium* inventum. Aves hic inter *feras* comprehensae latent, et notio earum ex ceteris est elicienda; ut saepe facere necesse est in

Tum ferri rigor, atque argutae lamina serrae;
Nam primi cuneis scindebant fissile lignum;
Tum variae venere artes: labor omnia vicit
Inprobus et duris urguens in rebus egestas.
Prima Ceres ferro mortalis vertere terram

Ecl. IV, 6. Apparet autem, non de geminata etiam *que* haec disputari, sed de simplici tantum. Quae quum ita sint, aut Vossium sequemur, *alta petere* h. l. ita interpretantem, ut de eo dictum existimet, qui funda in altum, i. e. profundum, demissa piscetur; aut *alta petere* dicitur piscator, a mari ad flumen translata dictione, qui medium amnem petit; quod maioris est audaciae, quam in ripa stantem arundinis ope pisces captare. Hoc equidem praetulerim, ut consuetudini Maronis convenientius; vid. Aen. VII, 362. VIII, 691. IX, 81. *Wr.*) *ligna* Menag. 143 Alii *serae*, *sarrae*, *lammina*. (*lammina* Medic. *Wr.*) 144 *primum* admodum multi. Versum totum pro inserto habebat Iac. Bryant, V. C.; et fateor me ipsum in ea sententia fuisse. Verba quidem sunt admodum ornata; et iterum Aen. VI, 181 *cuneis et fissile robur Scinditur.* Et XI, 137 *Robora nec cuneis — scindere — cessant*: verum alienum a re est id, quod inseritur, et sententiarum nexus inde languorem contrahit. (Genuinus est hic versus, si quis alius. *Wr.*) *Iam primum* ed. Ven. Enimvero *Nam primi* editum iam inde ab Aldd. *findebant* Cantabr. *fissile robur* Leidens. unus a m. sec. 145 *rates* pro *artes* Ven. *vicit* recte Heins. e melioribus non primus dedit sed revocavit post Ald. tert. Naugerii. (*vicit* e Parisinis habent 2. 3. 4. 8. *Wr.*) Vulgo *vincit.* narrantur facta; non sententiose dicta. 146 *surgens* Medic. a m. pr.

143. *ferri rigorem* poeta pro ipso ferro rigido dixit; sequuti eum Manilius, Prudentius et alii. Intelligitur tamen h. l. usus ferri ad instrumenta procudenda, securim inprimis, durati; adiicitur serra, ferro iam in laminas cudi coepto. 145. *venere*, provenere, inventae sunt. *labor inprobus*, pervicax, qui nulla aerumna vinceretur. vid. sup. ad v. 119. (*duris urgens in rebus egestas;* huc pertinet versus Theocr. XXI, 1.: „ἁ πενία, Διόφαντε, μόνα τὰς τέχνας ἐγείρει," quem Iacobs. laudat ad vs. 133. Sed ne vs. 145. eadem, quae supra vs. 133. dixerat poeta, repetere videatur, tenendum est, vs. 145. varias artes proprie dici varia artium genera, artificia; superiora autem strictiore sensu capienda et ad agriculturae inventionem referenda esse. *Wr.*)

147. Inventa aratio Cereris beneficio, cum ad homines in coetus coactos glandium victus haud sufficeret. Cum cultura la-

Instituit, quum iam glandes atque arbuta sacrae
Deficerent silvae et victum Dodona negaret.
Mox et frumentis labor additus, ut mala culmos

148. INSTITUIT: 149. SILVAE, 150. ADDITUS:

148 *sacra* ed. Genev. cum Servio Dan. 149 *Defuerant* nonnulli apud Pierium. *negarent* Rom. 150 *frumenti* Gud. et Goth. sec. a m. pr. *ex frumentis* coni. Burm., sed haeret in *labor.* vid. Not. *ut m. culmus* Gud. et a m. pr. Parrhas.

bores et aerumnae natae sunt. *ferro*, vomere ac ligone. (Nexus sententiarum hic est: Ante Iovem nullus agrorum cultus, vs. 125., Iove imperium tenente variae artes inventae et Ceres agri colendi rationem homines docuit. *Wr.*) 148. *Cum iam silvae*, quae poetice *diis sacrae* dicuntur, *deficerent* quoad *glandes et arbuta* (de his v. ad Ecl. III, 82. Possunt verba varie iungi: sed *glandes silvae*, (sic Wunderl. haec iungit. *Wr.*) seu silvarum, orationem minus poeticam efficerent); et cum *quercus*, cuius generis nobilissimae apud Dodonam silvae, non amplius satis magnam glandium copiam suppeditarent.

150. Redit ad propositum v. 121. Mox etiam noxae, mala et damna (*labor*, ut πόνος pro πῆμα, βλάβη) invasere frumenta, h. factum, ut segetes variis malis ac morbis laborarent; invasit eas *robigo mala*, exitiosa, quae culmos exedit, *carduus*, qui et late serpere et semen quaquaversus disseminare solet; ex uno enim seminis grano viginti quatuor millia, primo, adeoque quinquies millies ducenties sexagies centena millia (526,000,000) granorum seminalium altero anno produci posse aiunt: vid. Martin. *segnis*, qui efficit segne seu retardat, ad quodcumque adhaerescit; tenax. Quoties tamen ad h. l. redeo, interpretationem sentio subtilem magis esse quam veram. Vir doctus, Meierotto, eo revocabat, quod carduus aratrum seu rastrum retardat. Sed praestat manere in simplici ratione a Servio iam tradita: *segnis carduus*, inutilis, infecundus. Nam *segnis*, a motu ductum, ad motus effectus traducitur: sic *segnes terrae* Ge. II, 37, quae non moventur, coluntur, adeoque nec fruges ferunt. Sup. 72 *segnis campus*. Nunc *in denso non segnior ubere Bacchus* Ge. II, 275, proventu. Est adeo *segne*,

Esset robigo, segnisque horreret in arvis
Carduus: intereunt segetes; subit aspera silva,
Lappaeque tribulique; interque nitentia culta
Infelix lolium et steriles dominantur avenae.
Quod nisi et adsiduis herbam insectabere rastris,

155. TERRAM INS.

151 *robigo* meliores scribunt: (*robigo* bis in Fastis Praenest. p. 326. edit. Suet. Wolf. *Wr.*) dederat hoc iam Commelin. e Palat. et revocavit Heins. pro *rubigo*. *horrescet* Ven. 153 *tribolique* Rom. Medic. et Gud. Sic etiam Georg. III, 385. (Quum modo, iisdem codd. obtemperans, *robigo* Heynius exhibuerit, non video, cur hic *triboli* exarari noluerit. *Wr.*) *virentia culta* Parrhas. et ed. Mediol. Sed vid. Burm. ad Georg. II, 211 *At rudis enituit impulso vomere campus*. Obvia sunt, *nitere* quae culta sunt, squalere et horrere inculta, ista esse *laeta* adspectu, haec tristia. 154 *nascuntur* Moret. sec. ex Ecl. V, 37. ubi idem versus. 155 *adsiduus* Ven. *herbam* Medic. uterque cum Regio; et placere potest; sed est interpretamentum, a rei rusticae rationibus alienum: agitur enim hic de sarritione, quae fit sementi peracta; ad condenda semina: a quibus etiam aves abigendae sunt; et *insequi arva* iam v. 104 dixerat de sulcis satis, quod nil gignit. *horreret*, cum vi, pro cresceret: quatenus *horrere* poetis dicuntur omnia, quae erecta stant, aut eminent, ut pili in metuentis corpore, itaque et spinosa virgulta. 152. *silvam* vocat lappas, lolia etc., ut vs. 76 leguminum *silvam sonantem*, ea *subit*, succedit in segetis locum. 153. *lappae* nostris *Kletten*. Plinius ἀπαρίνην ita reddidit. vid. Martin. ad h. l. *tribuli*, spinae genus, in Italia frequens. *lolium* nostris *Lülch*, lolium temulentum Linn., αἶρα. vid. Geopon. II, 43. Galen. de Alim. fac. I ult. Plin. XVIII, 44, s. 17. *infelix*, sterile, ut *felix* arbor pro frugifera. vid. Intpp. ad Grat. Cyneg. 442 et al. Epitheton hoc, tamquam Virgilium auctorem agnoscens, laudat Plin. XXII, s. 77. *avena* pro frumenti vitio olim habita, ut et hordeum in eam degenerare crederent, vid. Plin. XVIII, 44, 1; sed peculiarem herbam, sui seminis, esse docent recentiores. Respexit h. l. Plin. XVIII, 17, 2 *Nam lolium et tribulos et carduos lappasque non magis quam rubos inter frugum morbos potius, quam inter ipsius terrae pestes, numeraverim. Caeleste frugum vinearumque malum, nullo minus noxium est, robigo.*

Et sonitu terrebis aves, et ruris opaci

et satione facta: nunc *terram insectari*, instare agro sato, rastro inducendo. (Restitui lectionem *herbam ins.* optimorum librorum, Medicei, Gudiani, utriusque Mentel. pr. Moret. aliorumque auctoritate commendatam. Altera lectio, *terram ins.*, vix potest dubitari, quin ex vs. 104. „*arva insequitur*" nata et interpretamenti loco habenda sit. Et de comminuendis glebis, i. e. terra insectanda, iam supra satis copiosus fuerat poeta; nunc, quum lappas, tribulos, aliasque id genus herbas commemorasset tantum, supererat, ut etiam adiiceretur, quomodo huic incommodo medendum esset. Sarritionem autem eo consilio institui, ut herbae nocivae eradicentur, discitur ex Colum. II, 11. (12.) Eoque spectare, quae sequuntur, ex ipsa transeundi formula *Quod nisi* cognoscitur. *Wr.*) *sectabere* Parrhas. *rutris* Io. Schrader. coni. et hic. Idem praeferebat *herbam.* 157 *umbram* Medic. Romanus cum multis; nec improbo. (Sic etiam Servii codd., in quibus Dresd.; vid. Burm.; quare hanc formam reduxi, nihil reveritus τὸ κακόφωνον, quod quis deprehendere sibi videatur in vocc. *umbram* — *imbrem.* Nec raro Virgilius studiose quaesivit verborum quandam similitudinem, qua orationem per se concitatam etiam alacriorem redderet; ut h. l. Cfr. Aen. IX, 634.: „I, verbis virtutem illude superbis." X, 735.: „haud furto melior, sed fortibus armis." in vivida descriptione: Ge. II, 441.: „Quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque." Aen. VIII, 644. sq.: „Raptabatque viri mendacis viscera Tullus Per silvam, et sparsi rorabant sanguine vepres. Nec non Tarquinium eiectum Porsena iubebat Accipere, ingentique urbem obsidione premebat; Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant. Illum indignanti similem similemque minanti Adspiceres" etc. in re atroci: Ge. III, 421.: „Tollentemque minas et sibila colla tumentem." Aen. VIII, 669.: „Pendentem scopulo Furiarumque ora trementem." IX, 621.: „Talia iactantem dictis ac dira canentem Non tulit Aeneas." in re lugubri: Aen. XI, 189. sq.: „Ter circum accensos — Decurrere rogos: ter moestum funeris ignem Lustravere in equis: ululatusque ore dedere." in re horroris plena: Ge. I, 479.: „sistunt amnes, terraeque dehiscunt"; quare ibidem vs. 470. non dubitavi ex uno Medic. scribere: „Obscenaeque canes importunaeque volucres"; quocum cfr. Aen. III, 262. Vid. etiam, quae notavi ad Ecl. III, 110. extr. *Wr.*)

Frequentissima haec in roscido tractu convallibusque, ac perflatum non habentibus: e diverso carent ea ventosa et excelsa.

155. *adsiduis terram insectabere rastris*, assiduo instare glebis *sarritione*, nam de hac loquitur (cf. Colum. II, 12): quae fit semente facta, ante occationem, sarculo: quod h. l. *rastrum. Quod*, ὃ, καθὸ, quamobrem, cum ita res se habeant, nisi etc. Lucretianum. Ge. II, 425 *Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam*, ubi v. Not. *inse-*

Falce premes umbram, votisque vocaveris imbrem:
Heu, magnum alterius frustra spectabis acervum;
Concussaque famem in silvis solabere quercu.
Dicendum et, quae sint duris agrestibus arma,
Quis sine nec potuere seri nec surgere messes:
Vomis et inflexi primum grave robur aratri,

157. UMBRAS 161. SERI, SURGERE, 162. VOMIS,

158 *Heu frustra magnum alterius* laudat Sen. de Benef. VII, 5. *exspectabis* Medic. Pierii et Bodlei. *sperabis* ms. Musei Britannici ap. Wakef. ad Lucret. II, 2. quod idem probat. 159 *Concessamque* ed. Gen., male. vid. inf. IV, 81. *Excussa* unus Mead. 160 *duris quae sint* legi vult Cuningham. Et sunt qui iungant: *Dicendum et arma, quae agrestibus sunt.* 161 *non p.* Zulich. 162 *Vomis* vel *Vomer* Rotteud. vid. sup. v. 46. *Vonier* Goth. pr.

ctabere pro insectatus fueris; ut et reliqua. Sed ita solent poetae. vid. Burm. 157. *frondes arborum* umbram facientium amputandas esse dicit: *falce premitur* id, quod secatur; uti alio modo stringi dicitur. Nisi cum Mitscherlichio accipere malis *premere umbras* comprimere frondes, coercere. Verum et Horat. I Carm. 31, 9 *premant Calena falce vitem:* premitur enim vitis falce admota, dum reciduntur frondes. Calpurn. V, 110. 111 *molle salictum premes:* quod vs. 98 erat: *incipe falce nemus vivasque recidere frondes.* — *rus opacum* h. arboribus consitus ager, adeoque pro arboribus. *votisque vocaveris imbrem:* suaviter, nisi votis obtinueris: pro vulgari: nisi tempestivae pluviae obtigerint: secundum vs. 100. 158. 159. Messem parcam fore ominatur poeta ornate. Ex Hesiod. *Ἔργ.* 394. 395 *ὥς τοι ἕκαστα Ὥρι' ἀέξηται· μή πως τὰ μεταξὺ χατίζων Πτώσσῃς ἀλλοτρίους οἴκους καὶ μηδὲν ἀνύσσῃς.*

160 — 166. De *instrumentis* operis rustici agit: primum *vomer* s. *vomis*, et *aratrum robustum; robur aratri*, ut τὸ μένος. Ap. Lucret. I, 881 fruges *robore quum saxi franguntur.* et II, 449 *Et validi silices et duri robora ferri.* (*primum*, non sequente *deinde*, vid. Q. V. XXVIII, 1. *Wr.*) tum *plaustra* bobus iuncta; unde *volventia* se, *tarda*, pro tardum, tarde, (vid. de hoc loquendi genere notata ad Aen. VIII, 559. *Wr.*)

Tardaque Eleusinae matris volventia plaustra,
Tribulaque, traheaeque, et iniquo pondere rastri;
Virgea praeterea Celei vilisque supellex,
Arbuteae crates et mystica vannus Iacchi.

163 *Tarde que* Voss. *volventia matris plaustra* Goth. sec. *Eleusine* edd. vett. et Ald. pr. *Eleusinus* novavit poeta pro vulgari Ἐλευσίνιος. 164 *Tribulaeque* laudat Nonius Marcellus. Est sane *tribula* et *tribulum* a τρίβολος. conf. *Ansse de Villoison* V. C. ad Longum p. 220. *trahaeque* Medic. et al. (in Serv. Dresd. praescribitur *traahaeque*; eadem forma in explicatione apparet. *Wr.*) *et* abest a Voss. pr. *rastra* Goth. pr. *rutrum* et hic Iul. Sab. praescriptum babet; sed ille, ex Probo suspicor, omne instrumentum rusticum enumerat. 165 *Caelei* Mentel. pr. Gud. (etiam Medic. *Wr.*) At est Κελεός. 166 *mustica vallus* Romanus, utrumque scriptura antiqua.

quae volvuntur, tracta a bubus, et aguntur tarde, forte rotis parvis iisque solidis, sine radiis: tympana appellant: cf. Probus: cuiusmodi rotae etiamnum passim visuntur, etiam in Lombardia. *Cereri* sacra, quippe a qua omnino operis rustici ratio profecta (non vero, quod eorum usus in *pompa Eleusinia* praecipuus fuerit, ut inter instrumenta Orgica essent; in pompa enim Eleusinia Ceres in thensis, ἐπ' ὀχήματος, quadrigis candidis ducebatur. vid. Spanhem. ad Callim. Cer. 122.). *Tribulum* fit *e tabula lapidibus aut ferro asperata*, *quo* (quae) *imposito auriga aut pondere grandi trahitur iumentis iunctis, ut discutiat e spica grana* Varro RR. I, 52, 1. Usus eius adhuc inter Turcos. (v. *Voyage de Paul Lucas fait dans la Grece* etc. T. I, pag. 182, ubi etiam forma expressa.) *Trahea* s. traha, vehiculi genus sine rotis; iungit cum tribulo etiam Colum. II, 21; vide de utroque Scheff. de re vehic. II, 7. *rastri* admodum magno pondere; puta dentibus ferreis; item, pergit poeta, reliqua *supellex*, quae ex *viminibus et materia rustica*, ut Varro ait I, 22, 1, adeoque *vili* fit; *Celei* appellatur, Eleusinii, cuius filius, Triptolemus, a Cerere, hospitio excepta, sationem frugum acceperat; vid. Callimach. Hymn. in Cer. 97 sq. et Apollod. I, 5, 1. Referuntur autem ad illam supellectilem: *crates* et *vannus*, cuius usus erat in *mysteriis* Eleusiniis; portabatur enim in pompa Iacchi, quae certo Eleusiniorum die ex Ceramico Eleusinem ducebatur. cf. Meurs. Eleusin. cap. 27. Ceterum He-

Omnia quae multo ante memor provisa repones,
Si te digna manet divini gloria ruris.
Continuo in silvis magna vi flexa domatur

167. REPONES;

167 *praevisa* Leid. sec. *reponas* Medic. Pierii; et alii ap. Burm. 168 *movet* Rottend. sec. 169 *dometur* fragm. Moret. *inflexa* Parrhas.

siodi locum ante oculos habebat Virgilius ex Ἔργ. 423 sqq. Observanda quoque in vs. 160 variata formula transitus ad aliud rerum caput. *potuere* vs. 161 aoristi modo, possunt.

167. Ex Hesiod. Ἔργ. 457 τῶν πρόσθεν μελέτην ἐχέμεν, οἰκήϊα θέσθαι. *memor*, providus, ut ibid. vs. 422 μεμνημένος, non omittens et obliviscens, cf. Colum. I, 8, 8. *provisa repones*, ornate pro, providebis. 168. Si satis magnam ex opere et re agresti laudem consequi cupis. *divini ruris*, ut θεῖος, δῖος, *praeclarus;* ex more loquendi.

169 — 175. Principio (vid. ad v. 60) ulmus in *burim* inflectenda est, quod statim in ipsis silvis fit, cum ulmus a rustico ita incurvatur, ut curva adolescat. *curvum aratrum* est nunc pars aratri, buris. De *vomere* ipso nihil monet poeta; de quo disertius Hesiodus agit vs. 427 sqq. conf. Plin. XVIII, 18, s. 48. Sed *burim* accuratius descripsit, quam in ipsis scriptoribus Rei Rusticae factum legimus: praeter unum enim Varronis locum I, 19, 2 *de bura fracta*, nulla alibi burae seu buris mentio facta constat; ut nec de dentali ac reliquis. Iam esse *burim* partem aratri posticam, tignum illud incurvatum, cui et temo iunctus est et vomer ipse, h. e. lignum seu ferrum rostratum, aduncum, glebas eruens, non dubitatur. Fuit buris aliquando pro temonis tamquam basi ac fundo; postea ei inserta est et iniuncta trabs seu pertica, quae pro temone esset: ita huic buri, *a stirpe* in inferiore parte trunci, (ut Ge. II, 312 *non a stirpe valent* et *a stirpibus imis* Ge. II, 53. *de stirpe imo* Aen. XII, 208) temo, ἱστοβοεύς, pedum octo, tum aures *et* dentalia iunguntur et aptantur. *Aures* esse videntur prominentiae duae, sive affixi utrimque asserculi aut ferramenta, quibus sulcus latior efficitur, et lira seu porca altior. Hinc Palladius tit. I, 43, 1 *aratra aurita* memorat. *Aratra simplicia*, *vel*, *si plana regio permittit*, *aurita*, *quibus possint*

In burim et curvi formam adcipit ulmus aratri.
Huic ab stirpe pedes temo protentus in octo,
Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso.
Caeditur et tilia ante iugo levis, altaque fagus

170. BURIM, ARATRI; 171. A STIRPE OCTO;

171 *ab stirpe* Medic. a m. sec. et al. (sic edidi. vid. Q. V. I, 1. *Wr.*) *protensus* Menag. pr. *praetentus* Moret. quart. 172 *Bina auris* Moret. pr., probat Heins., reiicit Burm. *Bina* etiam Goth. pr. *aureis* Boecler. *dentilia* Moret. sec. Copulam nuspiam adiici: *duplicique*, miror; cum sollenne hoc sit librariis. 173 *talea* Gud., male, et adversante metro. *Editur et* Mentel. tert. a m. pr.

contra stationes humoris hiberni sata celsiore sulco attolli. Dentale accipiebam cum aliis, duce Servio, de ligno, quod vomerem recipit, cui vomer includitur; quippe cuius rostrum terram proscindens dictum est *dens* apud Colum. II, 4, 6, et inf. 262 *vomeris obtusi dentem*; sed, quomodo aut *duplici dorso* aptari aut ipsum *duplici dorso* esse possit, difficile dictu erat. Nunc meliora edoctus lubens in eam sententiam concedo, ut *dentale* sit ipse vomeris dens, qui solum infringit: uti a Columella II, 2, 24 iuncta leguntur: ubi Celsus *censet exiguis vomeribus et dentalibus terram subigere. Duplex* autem eius *dorsum* ad duo crura vomeris referemus, quae Servius *latus utrumque* appellare videri debet. Mox *iugum* ac *stiva* s. manica (*Sterze*) conficienda esse dicitur, *quae currus imos a tergo torqueat*, h. aratrum ipsum, rotis subnixum; (sed vid. V. L. ad vs. 174. *Wr.*) quod Gallis peculiare fuisse et Serv. h. l. notat et Plin. XVIII, 48, p. 123, l. 23, modo Harduini interpolationem non admittas. Erat enim antiqua lectio: latiore cuspide vomer: *Id non pridem inventum in Rhaetia. Galliae duas addiderunt tali rotulas; quod genus vocant planarati* (plaumarati). *Robora* vero, h. materia, seu lignum, unde haec conficiantur, *fumo durata* esse debent. conf. Hesiod. Ἔργ. 45. 629. *explorat* videtur exprimere naturam fumi, dum lente per minutas particulas sese insinuat, ut *iter*, *vias*, *tenebras explorare* dicimur. Potest tamen etiam dictum esse, ut poetis alias *probare*, ut de bonitate ligni inde constet; nisi enim firmum et probum sit, exarescens rimas aget. Nimis subtilis illa ratio, ut *explorare* dictum sit

Stivaque, quae cursus a tergo torqueat imos;
Et suspensa focis explorat robora fumus.
Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

174. CURRUS 176. REFERRE;

174 *Stiva quoque et currus* ed. Ven. *Stivaque currus* Bodlei. Molesta utique copula in *Stivaque*. Debebat esse *fagus, stiva*, per appositionem, quae sit stiva. Martinus non male emendandum arbitratur *altaque fagus Stivae quae c.* uti *iugo*, ut ex ea iugum fiat, *caeditur tilia.* (Receperunt *stivae* Vossius et Iahn., probat etiam Wunderl., non sentientes, quantum ea lectio detrimentum numeris afferat; vid. Q. V. XIII, 2, d. *Fagus stivaque* i. q. stiva faginea; sed vid. Q. V. XXXIII, 4. *Wr.*) Quod tamen *stiva caeditur* absurde dictum videtur viro docto, mirari licet; non cogitabat, se in poeta versari, cui dici poterat *Stivaque* pro: et arbor, quae stiva sit. Apud eundem vir doctus paullo post legebat *cursus*; (*Currus* fere ubique ita dicitur, ut machina rotis instructa intelligatur. At vetus aratrum caruit rotis; vide, quae addidi ad Heyn. Excurs. ad h. l. Iam vero *currus* etiam navem designat apud Catull. Epithal. Pel. et Thet. 9. sq.: „Ipsa levi fecit volitantem flamine currum, Pinea coniungens inflexae texta carinae.“ Sed navis dicitur currus vel ob velocitatem, vel ob vehendi usum; altera explicatio probatur eo, quod Graeci *ναῖαν ἀπήνην*, *νάϊον ὄχημα* navem appellant; vid. Doering. ad Catull. l. l. et Elmsl. ad Eurip. Med. 1091. sq. Neutra notio nostro loco apta; itaque edidi *cursus*, quod iam confirmatur Paris. 2. 3. *Wr.*) non bene. Nam aratrum non *currit*; nec *cursum aratri* quisquam facile dixerit. Io. Schrader. transponit 174. 173. De ceteris vid. Notam. 175 *explorat* reposuit Heins. e Medic. a m. pr. (est ea prior lectio Medic. *Wr.*) et aliis, ut et Goth. sec. Sic quoque Pierii Rom. et Oblong., ut cum *caeditur* conveniat. (Et repetendum *ante* ex v. 173. cf. V.L. ad vs. 185. *Wr.*) Vulgo in editis et scriptis *exploret*. (sic 2. 4. 11. 12. *Wr.*) Eadem varietas in Anglicis Mss. ap. Martin. 177 *cognoscere caussas* Oblongus Pierii.

pro exsudare, excoquere, expellere humorem tamquam lacrimas ac *ploratus*. Ceterum advocant viri docti Hesiodi Ἔργ. 427 sqq. Verum de hoc et aliis vide Excurs. I ad h. l. (In hoc Excursu retractavit quaedam Heynius; alia quaedam ipse addidi; effigiem quoque veteris aratri aeri incisam ibidem exhibui. *Wr.*)

176. 177. Nova transitionis formula. 178. De *area*, ἁλωᾷ, veterum cogitandum est: qui erat locus in ipso agro patens et editus, (Varroni est *sublimior*; et area *extumida*,) qua ventus perflare posset, solidus ac com-

Area cum primis ingenti aequanda cylindro,
Et vertenda manu, et creta solidanda tenaci,
Ne subeant herbae, neu pulvere victa fatiscat,

179. TENACI: 180. FATISCAT;

178 *cum primis* Medic. uterque et pleriqae vett., etiam apud Pierium. Alii *cum primum*, quod vulgare esset, *quam primum*, *tum primum.* vid. Gell. XVII, 2. Etiam *est* ab aliis interiicitur. 179 *verrenda* ed. Mediol. Sed fodienda est terra et comminuendae glebae, ut Cato c. 91. *Evertenda* Rottend. sec.

planatus, quo frumentum ex agro congestum statim terebatur et ventilabatur; tum purgatum corbe in horrea deportabatur. vid. Varro de R. R. I, 51; non enim, ut apud nos, tritura in horreo instituebatur. Scilicet anni tempus, quo hoc faciebant, siccum et nullis pluviis obnoxium, quale in istis regionibus esse solet, nullum tectum locum, ut apud nos, requirit: in iis tamen partibus, in quibus caelum inconstantius esset, aut nubilaria vicina habebantur: vid. Varro I, 13, 5, aut in horreo perticis exterebantur grana per hiemem. vid. Colum. II, 21, 4. Modum conficiendi aream eundem fere cum nostro tradit praeter Varron. I, 51. Cato de R. R. 91 et 129. cf. Colum. II, 20. Pallad. I, tit. 36. VII, tit. 1. Geopon. II, 26. vid. ad Tibull. I, 5, 21. *Operosius* aream instruere Virgilium ait Plin. XVIII, 29, s. 76. conf. Dickson T. II, p. 383 sq. c. 40. Pro *cylindro* *rotundum lapidem vel columnae fragmentum* memorat Palladius. Eundem usum praestabat *pavicula*, instrumentum terrae paviendae et solidandae aptum. Imitatur hunc locum Columella X, 318 sqq., et respexit Plin. XVIII, 29, s. 71.

180—186. Observa, quanto cum ornatu et copia haec dicta sint: alioqui mures, talpae, bufones aliaque reptilia, item curculiones et formicae, nocent frumento. *neu pulvere victa fatiscat.* Rem illustrat Varro I, 51. quem ante oculos habuit: aream ait oportere esse *solida terra pavitam, maxime si est argilla, ne, aestu paeminosa*, (vox seu antiquata seu corrupta, si terra squalida, αὐχμηρά, fuerit) *in rimis eius grana oblitescant, et recipiant* (illae) *aquam et ostia aperiant muribus atque formicis. Fatiscere* proprie dicitur, quicquid viribus fractis deficit, ita ut solvatur, dissolutum dilabatur, proruat. Sic

Tum variae inludant pestes: saepe exiguus mus
Sub terris posuitque domos atque horrea fecit;
Aut oculis capti fodere cubilia talpae;
Inventusque cavis bufo, et quae plurima terrae

181 *illudant* (quae est prior Medic. lectio. *Wr.*) Heins. post Pierium e melioribus firmavit; emendaverat iam Nauger. in Ald. sec. Sic et Goth. sec. (et 3. 7. 11. 14. *Wr.*) *illudunt* alii et Ald. pr., quam sequuntur plerique. (eaque est altera Medic. lectio. *Wr.*) *Cum variae illudunt* Ven. *Nam variae illudunt* legebat Reiskius. (*Tum* est copulae loco, et oratio sic se habet: „neu fatiscat, et, ubi hoc factum fuerit, variae pestes illudant." Hinc semicolon, quod erat in fine vs. 180., in comma mutavi. *Wr.*) Clausulam versus miram gratiam habere, iam Quinctil. VIII, 3, 20 censuit: *at Virgilii miramur illud*: *saepe exiguus mus* et sqq. Recte, modo ne artis summam in hoc quaeras. 182 *domus* Pierii Longobard. Moret. sec. et Goth. sec. (idem in Gudian. exstare scribit Cortius ad Lucan. VIII, 216. Sed forma *domos* constanti fere potiorum codicum auctoritate apud Virgilium defenditur. *Wr.*) 183 *oculos capti* elegantius laudat Nonius Marcellus in *capere*. Idem *fovere* habet: III, 420 coluber *fovit humum*. IV, 43 *Sub terra fovere larem*. Est tamen nil nisi librarii lapsus. (Medic. *apti*, sed supra scripta *c*. *Wr.*)

ap. Valer. Fl. VII, 598 *ille fatiscens in caput proruit*, et IV, 48 *Icta fatiscit aquis donec domus*. Inde Aen. I, 123 *naves rimis fatiscunt*, h. e. solvuntur, ita ut rimae fiant; ab hoc Aeneidis loco duxere viri docti notionem verbi, esse illud, *rimas agere, hiscere*. At nec recte fit illud, nec locum habet; nam si terra in pulverem solvitur, non dehiscit. Respondet vox τῷ *solidanda*, ne solum *pulvere fatiscat*, solvatur, in pulverem attenuetur. Sic Ge. II, 249 *haud umquam manibus iactata fatiscit*, in grumas solvitur. Aen. IX, 809 *saxis solida aera fatiscunt*, repetitis ictibus galea solvitur, rumpitur, perforatur. Apud Lucret. III, 459 *aevo fessa fatisci* dicuntur, vetustate labefactari, solvi, dilabi. *victa* ornatus caussa adiectum, nihil amplius. (*victa pulvere*, i. e. superante pulvere. *Wr.*) *Tum variae inludant pestes*, h. varia animalcula nociva invadant, clam subeant, quod eleganter *illudere* dicitur, quia clam, et quasi per fraudem et insidias faciunt, hacque ratione eludunt operam et curam agricolae. *exiguus mus*, non de certo genere, sed est epitheton ornans. *posuit*, ponere solet. 184. *quae plurima*, qualia mul-

Monstra ferunt; populatque ingentem farris acervum
Curculio, atque inopi metuens formica senectae.
Contemplator item, quum se nux plurima silvis

185 *que* post *populat* exulat a Mediceo Pierii; nec male. (immo pessime; ac si quem copula h. l. offendet, is meminerit, repetendum esse *saepe* ex superioribus; cf. V. L. vs. 175. *Wr.*) *populantque* Moret. pr. et Parrhas. 186 *gurgulio* scribitur in multis, item *curgulio*. *metuensque inopi* laudat Schol. Horat. Cruquianus Sat. I, 1. 187 *Contempletur* Rottend. sec. a m. pr.

ta, οἷά τε πολλά. 185. *populat ingentem farris acervum* expressit Columella II, 20, ubi de amurca, qua aream conspergere solebant veteres, *nam ea res a populatione murium formicarumque frumenta defendit.* conf. Prudent. in Symm. I, 1052.

187 — 192. Ornatus locus. Ut de futuro anni proventu iudicari possit, observandum esse dicit, an nux *amygdala*, quae primo vere floret, abundet multo flore; ita enim magnam fertilitatem anni fore; sin pro flore arbor foliis luxurietur, messem fore malignam. Ad *amygdalam* referendum esse, ex Theophylacto Problem. nat. (c. 16.) et Philone de Vita Mos. (III, p. 163, T. II. ed. Mang.) apud Cerdam apparet; est enim *nux* generis nomen. Aemulatur autem Maro Aratum, qui in Prognost. 314 sqq. signa arationis faciendae a lentisco et ilice (σχῖνος et πρῖνος) petierat. Ab eodem formulam novam praecipiendi petiit: *contemplator;* φράζεο, σκέπτεο, τεκμαίρου. Etiam Nicander, ut Ther. 396. 438. *nux induet se in florem*, ut Aen. VII, 20 *quos — Induerat Circe in vultus atque ora ferarum.* Usitatius esset, *induit se flore*, ut saepius apud auctores R. R., v. c. Columell. IV, 24, §. 12 *induunt se uvis n.* vites, h. vestiunt se; et inf. Georg. IV, 142 *Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos Induerat. nux plurima* vel nux, quae multa est in silvis, h. quibus silvae abundant, v. h. l. Burm., vel ut sit, quando nux *plurimum*, h. cum maxime, se induit: Georg. II, 166 Italia *auro plurima fluxit;* atque hoc poeta dignius. (Proprie fructu, non flore curvari ramus dicitur. Itaque verba *ramos curvabit olentes* sic accipe: quum curvi nucis rami multo flore olebunt. *Wr.*) *Fetus* nunc flores sunt, mox in nuces, fetus arboris, abituri.

Induet in florem, et ramos curvabit olentis:
Si superant fetus, pariter frumenta sequentur,
Magnaque cum magno veniet tritura calore;
At si luxuria foliorum exuberat umbra:
Nequidquam pinguis palea teret area culmos.
  Semina vidi equidem multos medicare serentes,

188 *Induit* et *curvavit* Rufinian. de Schematis Lexios pag. 34. *Induit* Gud. *curvavit* Medic. *curabit* Ven. (*induet*, i. e. induerit; vid. Burm. ad vs. 155. *Olentes* Medic. *Wr.*) 189 *sequuntur* Goth. pr. Plinius XXIX, 8 *neque enim dubitaverim aliquibus fastidio futura, quae dicentur, animalia; at non Virgilio fuit, nominare formicas, nulla necessitate, et curculiones, ac lucifugis congesta cubilia blattis.* 191 *luxuries* Voss. alt. ita *umbra* foret casus sextus. *luxuriae* Rom. Pierii. *luxurie* Parrhas. et Huls. in ed. Cuningham., qui est Regius Burm., atque sic in eadem edit. expressum est. *luxurians* coni. Heinsii. (cui coniecturae fides accedere possit ex Serv. Dresd., in quo *luxuriam. Wr.*) *exsuperat* duo apud Martin., vitiose. *exuberet* Pierii Mediceus. 192 *pinguis palea* Heins. e Medic. et aliis; etiam Romano et Medic. Pierii, tum Serv. *pingues palea* Mentel. pr. et Goth. sec. *pingueis* vel *pinguis paleae* vulgo editum. (*pingues paleae* esse, qui legant, scribit etiam Philargyr. *Wr.*) *palea pinguis* Moret. pr. *terit* Romanus.

Exquisite dicta sunt: si *superant*, si eorum maior copia est: et pro altero, etiam frumenti maior erit copia: *pariter frumenta sequentur.* De *tritura* vid. ad vs. 178. Nunc dicta est pro messe. (Proprie dixit Virgilius: laboriosa tritura magnum frugum sequitur proventum; *veniet*, agricolis. *Wch.*) *umbra* est arbor ipsa umbrosa, frondosa. *Area teret culmos*, poetica ratione non infrequente pro, culmi terentur in area, inf. 298. vid. ad Tibull. I, 5, 22 et Cerda ad h. l. Reliqua sic iungere praestat: *Area nequidquam teret culmos*, utpote *pingues*, abundantes, *palea*, non granis. Potest enim etiam iungi: *area teret culmos nequidquam*, frustra, inutiliter, *pingues*, cum non granis sint pingues, sed *palea.*

193. *Semina* leguminum intellige, nam paullo post: *siliquis fallacibus;* quas, quod Hallerus censebat, pro gluma seu folliculo dici posse haud arbitror, et me confirmat Plinius XVIII, 17 (45) et Colum. II, 10, 11. III, 10, 18, qui diserte Virgilium de faba loqui affirmant. cf. Pallad. XII, tit. 1. Geopon. II, 35, 2 add.

Et nitro prius et nigra perfundere amurca:
Grandior ut fetus siliquis fallacibus esset,
Et, quamvis igni exiguo, properata maderent.
Vidi lecta diu et multo spectata labore

194 *praefundere* Ven. *amurga* scribit Medic. cum al. (sic idem Medic. cum Gud. Ge. III, 448.; vid. etiam Schneider. Index ad Scriptt. R. R. sub huc voc. Graecis dicitur ἀμόργη. Servius h. l.: „*amurca* per *c* scribitur, et per *g* pronunciatur, ut *C. Gaius, Cn. Gneus.*“ *Wr.*) Vss. 195. 196 leguntur ap. Columellam II, 10, 11. ubi e cod. receptum nunc *maderet.* 196 *igne* Mentel. pr. *Et — tamen.* Expectabam in aliquo libro iri inventum: *At*, *q.*, quod nunc reposuit Brunck. et Wakef. Sequebar enim alteram interpunctionem, ut iuncta essent: *Et*, *quamvis — maderent*, *Vidi lecta — degenerare tamen.* Ita fraudem fecerat iunctura: *quamvis* sequente *tamen.* Catroeus et alii huius versus fine maiorem pununt στιγμήν; ut adeo iungatur: *ut esset* et *ut maderent*: potest aucturitas peti e Colum. II, 10, 11. et in hoc nunc acquiesco, meliora edoctus. Antea enim in h. l. haerebam, quia vs. 196 ad semina serenda referebam cum aliis. At si monitus fueris, cum versum de leguminibus e semine natis agere, statim apparet, id agi, quod ap. Pallad. XII, 1 est: *Graeci asserunt*, *fabae semina — nitrata*, *aqua respersa*, *cocturam non habere difficilem.* 197 *Vidi ego* laudat Colum. II, 9, 12, sed altero loco, III, 10, 8, abest. Utrobique vss. 197 — 200 adscripti sunt. *laeta* Zulich. *et* abest Moret. qu. *expectata* idem cum Leid. sec. et Voss. *Vidi lecta manu* Mead. ap. Martin., non male. (adscitum hoc e vs. 199. *Wr.*) Duplex est interpungendi ratio: *Vidi lecta diu*, *et* et altera post *Vidi lecta, diu et m.*

c. 18, 1 et s. 12, item c. 41. Etsi verum est, in aliarum quoque frugum seminibus hoc idem tentatum esse, v. c. in tritico Plin. XVIII, 73, amygdalis vid. Pallad. II, 15, §. 7. *Medicare* est inficere, macerare alienis succis. (De *amurca* vid. Schneid. ad Cat. c. 99. *Wr.*) 196. Non, ut olim cum aliis, etiam Dickson To. II, p. 43, statueram, ad *semina* hoc spectat, ut aqua ad ignem modicum coqui, h. e. humectari et molliri, a nonnullis fabas serendas dicat, ut eo citius in agro progerminent; sed de leguminibus e semine natis: humectari semina serenda ait, ut legumina aliquando eo faciliorem coctionem habeant, citius coquantur. *Siliquae fallaces*, quia saepe, folliculi cum inanes sunt, maiores videntur, ut Servius etiam exposuit. 196. et, *ut properata maderent*, *propere aqua* fervente *maderent* mollita, mollirentur, citius coquerentur, *igni quantumvis modico. spe-*

Degenerare tamen, ni vis humana quotannis
Maxuma quaeque manu legeret; sic omnia fatis
In peius ruere, ac retro sublapsa referri;
Non aliter, quam qui adverso vix flumine lembum
Remigiis subigit, si brachia forte remisit,
Atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.

198. TAMEN: 200. REFERRI.

199 *manus* Medic. a m. pr. *legerent* Parrhas. a m. pr. 200 *sublata* Moret. fragm., et Boecler., ut etiam variatur Aen. II, 169. Pro *ac* legitur *hac*, *et.* pro *ruere* Wakef. *fluere.* idque se fidenter reposuisse ait in ipso carmine, quod factum nolis. Nondum vidi qui diceret, *In peius fluere.* At labimur, ruimus, in proclive, in praeceps, in malum. Versus iterum legitur Aen. II, 169. 201 *qui ex adverso fl.* Leid. sec. 202 *subicit* Serv. quod captat et pro vero habet Wakef. ad Lucret. VI, 719. *subiit* Mentel. pr. *remigio* Leid. pr. vid. ad Aen. VI, 302. 203 *trahit* Romanus. vid. Burm. *in prono praeceps* legi testatur Pierius; et sic est in Rom. *amne* vulgo ante Heins.

ctata, dum leguntur, explorata. 199. Grandissima semina legere nostri poetae auctoritate iubet Columella II, 9, §. 11. 12. conf. Varro I, 52, 1 *Quae seges grandissima atque optima fuerit, seorsum in aream secerni oportet spicas, ut semen optimum habeas.* conf. Geopon. II, 16. *vis humana*, hominum opera, h. homines; habuit in animo Lucret. V, 207. 208 *Quod superest arvi, tamen id Natura sua vi Sentibus obducat, ni vis humana resistat.* 200. Aen. II, 169 *Ex illo fluere et retro sublapsa referri Res Danaum.* (De singulari hoc Infinitivi absoluti genere vid. Q. V. XXX, 4. *Wr.*) 203. *Atque* iam Gell. X, 29 et Serv. interpretati sunt, *statim.* conf. Burm. Et est haud dubie ea antiqua loquendi ratio. Sic in XII tabb. *Si in ius vocat; atque eat*, ubi vid. Intpp. Nisi tamen auctoritati parendum putes: ita facere necesse non duco, modo suppleas: *Non aliter, quam is retro sublapsus refertur*, qui navigium agit, — *atque illum in praeceps prono rapit alveus amni.* aut, si magis etiam subtilia captes: *non aliter quam* lembus *refertur, si is, qui adverso vix flumine* eum *remigiis subigit, brachia forte remisit atque illum* lembum *in praeceps rapit amnis prono alveo.* Malo sequi simpliciora. (Omnis difficultas in eo est posita, quod a passivo ad

Praeterea tam sunt Arcturi sidera nobis
Haedorumque dies servandi et lucidus Anguis,
Quam quibus in patriam ventosa per aequora vectis
Pontus et ostriferi fauces tentantur Abydi.
Libra die somnique pares ubi fecerit horas,

204 *tam sint* unus Moret. 205 *dies signandi* Schol. Horat. Carm. III, 1 laudat. vid. Burm. 207 *ostriferae* fragm. Moret. Rariorem formam ὁ Ἄβυδος sequutus esse videtur poeta; nescio qua auctoritate. *fontes* pro *fauces* vitiose Ven. (*fauces repetantur* cod. Spohn. *Wr.*) 208 *die*, vulgo editum, Medic. a m. pr. cum ceteris codd. agnoscit, et Priscianus, Donatus, Probus. Contra Charisius *dii* scriptum fuisse contendit; scilicet *diei* contracte modo *die* modo *dii* pronuntiatum est. (vid. Aen. I, 636. et Burm. ad Anthol. Lat. l. V, 41, 2. *Wr.*) At Gellius N. A. IX, 14 iis credere se ait, qui *dies* in ipso Virgilii apographo lectum fuisse traderent; cum antiqui eodem modo secundum casum extulerint. vid. h. l. Heins. In Romano ap. Pierium *diei* scriptum erat, in reliquis *die*. (*die* in Medic., sed minio supra scripta *i*, ut fiat *diei*. De variis Genit. quintae Declinat.

activum transitur. Sunt autem haec ita constituenda: Non aliter, quam is, qui vix summa virium contentione lembum remigiis subigit, simulac brachia forte remiserit, r e t r o s u b l a p s u s r e f e r t u r et in praeceps rapitur. *Wr.*)

204. Agricolis siderum ortus et occasus non minus sunt servandi quam navigantibus; vid. Colum. XI, 7, 31. Hoc ornat: iis, qui in Pontum et Hellespontum navigant. *tentare* est adire. Ge. III, 8 *tentanda via est* etc., quamquam proprie ad iter ignotum et periculosum referri debuit. Maluit memorare redeuntes in patriam, quam iter longinquum facientes: *in patriam vectis*, redeuntibus ex Ponto Euxino per Hellespontum in mare Aegaeum. (*vectis*, i. e. qui vehuntur; vid. Q. V. XXVIIII, 3. *Wr.*) *Abydus* ostreis nobilis. v. Fulv. Ursinus et Cerda; etiam nostra aetate: vid. Guys (*Voyage litteraire de la Grece* T. II, p. 238). Ex sideribus vero poetico more sigillatim aliquot septemtrionalia enumerat, quorum cum ortu procellae ingruunt. Ceterum Plinius ad h. l. respexit libr. XVIII, sect. 56, et omnem, qui sequitur, locum de temporum observatione accurate ante Maronem tractaverat Varro R. R. I, 27 — 37. quem omnino ad manus habeas in Marone legendo.

208. Ab aequinoctio auctumnali usque ad brumam, solstitium brumale, hordei sationem

Et medium luci atque umbris iam dividit orbem:
Exercete, viri, tauros; serite hordea campis
Usque sub extremum brumae intractabilis imbrem;
Nec non et lini segetem et Cereale papaver

formis vid. Schneider. Gr. Lat. T. II. Vol. I. pag. 355. sqq. Facile autem adducor, ut credam Gellio, antiquissimo testi, *dies* Virgilium exarasse; modo ne eam genitivi esse formam putes, sed accusativi plural. Quum autem proximum vocabulum a consona *s* incipiat, praecedens *s* facile absorberi potuit, praesertim quum altera syllaba vocabuli *dies* circumflecteretur ideoque sono obscuriore, quam a nobis solet, pronunciaretur ab antiquis. Fuerunt etiam fortassis, qui, genitivum requiri opinantes, ultimam literam eiicerent. Interim reliqui *die* in textu. *Wr.*) *fecerat* Zulich. *cum* ed. Mediol., 209 *dividit* Heins. e melioribus; *dividet* intulerat Naugerius Ald. tert. (*dividet* 3. 8. 12. 14. et Serv. Dresd. vid. notata ad vs. 450. *Wr.*) 210 Servius: *hordea* usurpative ait; — *sane reprehensus Virgilius dicitur a Bavio et Maevio hoc versu*: Hordea qui dixit, superest, ut tritica dicat.

esse ait. Pulcritudo loci, ex forma signi, *librae*, petitu, obvia, quam multi imitando assequi studuerunt, inprimis Lucan. IV, 58. 59. VIII, 467. 469. Colum. X, 42 *Cum paribus Titan orbem libraverit horis*. Horae autem *pares*, quia dies tam aestivus quam hibernus duodecim horis, sed longioris modo, modo brevioris spatii, absolvebatur, adeoque horae, uti etiamnum in Italia, pro dierum spatiis erant impares. *somnus* pro nocte. *Libra*, h. sol in libra, *dividit orbem*, h. caelum, *medium luci atque umbris*, h. inter diem et noctem dividit, in linea aequinoctiali constitutus, dum nec versus arcticum neque ad antarcticum polum processit, neque adeo alterutri parti longiores dies noctesve attulit. *bruma intractabilis*, dura, aspera, ut alias *indomita*, quae vix vinci, superari, tolerari potest. Sic melius, quam ut sit, in qua propter frigoris rigorem nulla res tractari, agi, potest; ita Iustinus XXIV, 4, 4 *loca frigore intractabilia* dixit. *extremum imbrem* noli urgere; est dictum pro, *usque ad brumam;* solstitium brumale. Extrema ea anni est pars, itaque adiectum epitheton *extrema bruma* hoc translatum ad *imbrem :* in quo est cogitandum de caelo Italiae, in quo hiemale tempus magna sui parte pluvium est; adeoque pro, usque ad brumale frigus, dici potest, usque ad brumales im-

Tempus humo tegere, et iamdudum incumbere aratris:
Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
Vere fabis satio; tum te quoque, Medica, putres

213. TEGERE;

213 *rastris* in Romano et multis ap. Heins. et Pierium et in utroque Goth. Sic quoque quatuor apud Martinum, qui ita exprimi curavit cum Brunckio et Wakefield. ex ed. ant. et placere possunt *rastri*, quia de *lini* et *papaveris* satione agitur iam facta, cui succedit sarritio: at aratio praecesserat. Insolentius sic dictum videri posset *incumbere rastris*: liceret tamen cogitare de *rastris iniquo pondere*: v. 164. Sed versus sequens declarat satis, poetam praeceptum de aratione tempestive facienda summatim iterare maluisse: eadem autem nec minus ager lino conserendus indiget. *rutris* Mentel. a m. pr. (*aratris*, prior est, *rastris* altera lectio Medicei; *aratris* etiam 2. 5. 7. 8. Vitiosa Mentel. lectio mendi videtur originem indicare; fraudi fuit elidendi ratio. *Wr.*) *humo est tegere* Zulich. *et dudum* idem cum Moret. qu. 215 *satio est* Seneca epist. 86 et Parrhas. *cum te* idem et Toll. *tunc te* Seneca ibid.

bres. Ita non peccat Maro in praeceptum agricolarum ap. Plinium XVIII, s. 56 *Inter omnes autem convenit, circa brumam serendum non esse*, de quo cf. Dickson T. II, p. 175 sq. Colum. II, 9 et al. Varro I, 34. Plin. XVIII, 10, §. 1. 24, s. 56, inpr. Geopon. II, 14; hinc messis nec minus maturior. Si versus in poeta alius regionis ac caeli occurreret, posset sane sic accipi, ut bruma omnino sit tempus hibernum, cuius pars prior pluviosa sit, quam nix et glacies tamquam altera pars exciperet; esse adeo hordeum serendum usque ad extremos imbres ante frigus ingruens. Verum scriptores laudati brumam, solstitium hiemale, diserte memorant. De *hordeo* post aequinoctium serendo expresse monent Geopon. II, 14, 3. Plin. Colum. l. c. De *lino* v. 212 diversa idem Plinius, etiam de Transpadanis, tradit XVIII, 56. Decembri mense linum serere iubet Columella II, 10, 17. *papaver Cereale*, quia Cereris ornamentum symbolicum esse solet, in signis et apud poetas. *incumbere aratris:* omnino mature arandum esse praecipit, etsi etiam ad lini et papaveris sationem terra aratur. *nubila pendent*, eleganter e natura rei, nubibus nondum in imbres solutis. Laudat versum Colum. II, 8, 3.

215—218. Vere seritur faba,

Adcipiunt sulci, et milio venit annua cura:
Candidus auratis aperit quum cornibus annum
Taurus, et adverso cedens Canis occidit astro.

216 *Accipiant* alt. Menag. et ed. Ven. *Accipient* Parrhas. 217 *dum* Menag. pr. 218 Disputationes de h. l. vide ap. Heinsium: tam parum expeditas et explicitas, ut non eruditior sed incertior hinc discedas. Vulgata lectio erat *adverso*: conveniunt in hac Medic. et Romanus, diversarum alias sectarum duces, cum iisdem alii. (sic 11. 12. 14. *Wr.*) Reposuit *averso* Heins. Gudianum, Mentel. utrumque, fragmentum Voss. et Servium sequutus: sic et Goth. sec., et *averso incedens* Medic. Pierii. Cum tamen perpetua in his vocibus sit scripturae varietas: ex ipsa lectione, utrinque bo-

s. legumina, medica et milium. *Medica*, herba a Medis advecta per bella Persarum Graecis illata, pabuli genus praestantissimi; vid. Plin. XVIII, 43. Strabo lib. XI, p. 796 C.; nostrum *Luzerne*. v. Millers *Gardener's Dictionary* h. v. et auctores botanices, inprimis Hallerum de plantis pabularibus p. II, T. I. Nov. Comment. Soc. Gotting. Est idem ὠκύθοον τριπέτηλον apud Callimach. in Dian. 165, ubi cf. Spanh. Eius laus et cura ap. Colum. II, 11, §. 2. *Fabae*, cuius diversum a nostra faba genus, et rotundum ac parvum legumen veteribus in usu erat. vid. Indic. Scriptt. R. R.; non idem omnibus serendi tempus, inprimis si Columellam lib. II, c. 10, §. 9 compares. Verum Plinius: *Virgilius eam per ver seri iubet, Circumpadanae Italiae ritu*, XVIII, 12, 30, p. 115. Sed quam varie, quam copiose, extulit singula haec poeta! *putres* sulci, fractis et comminutis crebra aratione, stercoratione et frigoris penetrabili vi glebis. v. Ge. II, 204 et al. Colum. II, 11, 3 *Locum, in quo Medicam proximo vere saturus es, proscindito circa Calendas Octobris, et eum tota hieme putrescere sinito.* *Milium* non vere modo, sed et aestate (hoc iam Hesiodi aetate, quem vid. in Clipeo 398. 399) et hieme serebatur; unde calumnia Senecae Epist. LXXXVI, de qua vid. Cerda et Martinus. Vere tamen commodissima satio, vid. Colum. II, 9, 18. XI, 2, 33. Pallad. IV, tit. 3. Geopon. II, 38. *milio venit annua cura* poetica copia dictum. quidem pro, milium seritur. v. Colum. II, 9 extr. Plin. XVIII, 26, sect. 66 extr.; sed cum respectu medicae, quae ex uno satu denis (nam apud Plinium l. l. corrupte *tricenis* legitur) annis durat.

217. 218. *Vere — quum.* Ineunte vere, sole in Taurum in-

At si triticeam in messem robustaque farra

nis codd. munita, etsi *adverso* vel sic maiorem auctoritatem codicum habet, confici controversia nequit. Atqui ad sensum nec minus utraque lectio satis convenit. Si *averso astro* retinere malis, iustas habes caussas: quod omnino *fugae* accommodata vox *aversus*, nam qui fugit, non adversus, sed aversus cedit; recte modo verborum iuncturam instituas; iungenda enim sunt, *Canis averso astro cedens*, h. e. Canis aversus cedens, non ut *averso astro* sit, Tauro. Accedit quod Canis pedibus et cauda prius occidit quam humeris ac fronte: ut bene Pfaff monuit de ortu et occasu sider. p. 60. Si *adverso* tueris, tum *cedens astro adverso Canis* aut intelligi potest, cedens *soli* ex adverso posito, ut apud Columellam X, 54 *Solis et adversos metuent Atlantides ortus*; aut cedens *Tauro*, astro sibi ex adverso posito; haec lectio et interpretatio, more et usu poetico firmata, praeferenda videri potest propterea, quia secundum astrorum picturas veteres, ut in Farnesia tabula, quas poetae sequi fere solent (v. inf. Not. ad IV, 283), Cani *adversus Taurus* sedet. Iam autem ex poetae mente, si penitius consideres, vis praecipua phantasmatis in Tauri capite minaci posita esse videtur, itaque *astro adverso*, casu tertio, ut cedat Canis Tauro sibi adverso, nunc praetuli: inprimis, quia sic maior codicum auctoritas ius suum in indicio critico faciendo servat. 219 *triticea* Goth. sec. a m. sec. (*triticiam* Medic. *Wr.*) *in* abest a Moret. sec. *in mensem* Gud.

gresso. Ad tempora designanda poetae amant siderum motum commemorare, quoniam ea ratio poeticum ornatum admittit. *Taurus* est signum verni temporis; cum Sol illo tempore adibat IV Kal. Maias. conf. Petav. Auctar. Op. de doctr. temp. VII, 3. *Candidus*, quatenus sidera fulgentia *candida* dicuntur, *auratis cornibus*, rutilantibus propter lucidissimas in fronte stellas, *aperit annum*, cum anni tempus id, quo tellus resoluta flores herbasque effundit, tum incipiat; sed quam suaviter! Emergere sidus Tauri et adscendere caelum tum videri potest; cornibus itaque et capite quasi nixus viam sibi facit, qua specie in asterismis et tabulis Orbis caelestis exhiberi solet, et multo magis olim exhibitus fuit: vide Farnesiam tabulam apud Gorium Thes. Gemmar. ant. T. III, item apud Spencium *Polymet.* tab. XXIV. Servius hic nimium argute. *Canis* vero, Sirius, tum occidit heliace, h. occultatur, conspici amplius non potest, sole nimium vicino: sic iam Macrob. Somn. Scip. 1, 18 exposuit. *cedit adverso astro* simplicissimum est accipere poetica ratione de Cane occidente, eoque ipso fugienti simili inprimis cum retro cedere videatur occidendo; nam in sphaera sedet, adversam habens Tauri frontem. Ergo *cedit Tauro minaci*, *instanti cornibus*: casu

Exercebis humum, solisque instabis aristis:
Ante tibi Eoae Atlantides abscondantur,

220 *solidisque* non malam Waddelii (Animadv. Crit. pag. 7) coniecturam memorat Burmannus. 221 *abscondentur* Gud.

tertio; quod ex tabulae astronomicae adspectu facile percipies. Alias iunctura fieri possit non uno modo, ut sit Canis ipse astro adverso cedens: casu sexto. Possit et astrum adversum esse Sol, a quo occultatur Canis. Quae pro altera lectione *Averso astro* dici possunt, in Var. Lect. attuli. Argutias interpretum vid. ap. Heinsium, Martinum, Spencium pag. 174. Rem expedit Colum. XI, 2, §. 36 *XV Cal. Maias sol in Taurum transitum facit — Pridie Cal. Maias Canis se vespere celat.*

219 — 224. Tritici et farris satio non fit nisi post matutinum occasum cosmicum Pleiadum, et post ortum heliacum Coronae, h. mense Octobri. 219. *Triticum* veterum diversi a nostro generis fuisse, inde colligit Martinus, quod v. 202 et apud Varr. de R. R. I, 48, 1 *arista* h. acus tenuis e gluma prominens ei tribuitur. Verum sunt omnino plures, quas vocant species, ut post Dodonaeum ac Manettum docuit Hallerus, de Cerealibus; Nov. Comment. To. V. *Far* (nobis *Dünkel*) *robustum*, sive cuius praestantia e pondere censetur, ut apud Colum. II, 6, 1 tritici genus, *robur* dictum, *quoniam et pondere et nitore praestet*, sive, et hoc verius, quod aeris, ventorum pluviarumque ac frigoris iniuriam melius, quam alia frumenti genera, ferre possit; in quam sententiam apud Theophrast. de Caussis Plant. IV, 6 toto capite πυρὸς ἢ κριθὴ inter τὰ ἰσχυρότατα referuntur. 220. *solis instabis aristis*, frumenti solius, tritici et farris, curam et rationem habebis. 221. Pleiades seu Vergiliae, *Atlantis* filiae, *abscondantur Eoae*, matutinae, h. occidunt matutino tempore, mane submerguntur in occidentali parte, dum sol interea ab oriente emergit. *Absconduntur autem*, ita laudatis verbis poetae nostri interpretationem subiungit Columella II, 8, 1, *altero et trigesimo die post auctumnale aequinoctium, quod fere conficitur nono Cal. Octobris: propter quod intelligi debet tritici satio dierum sex et quadraginta ab occasu Vergiliarum, qui sit a. d. IX Calend. Novembr. ad brumae tempora.* Columellae sementem etiam citra Cal. Octobr. fieri placet. Sed vid. loc. Idem

Gnosiaque ardentis decedat stella Coronae,

222 Alii *Cnosia* scribunt, variatione sollenni. *discedat* Ven. *descendat* Mead. unus. *succedat* coniiciebat Reiskius. Io. Schrader. *procedat*. h. oriatur, ut tollatur dubitatio de h. l. Scilicet aut in verbis aut in iudicio Virgilii vitium esse necesse est. Est autem in iudicio; et errat Maro. vid. Not.

lib. XI, 2,77 *XIII et XII Cal. Novembr. solis exortu Vergiliae incipiunt occidere; tempestatem significat — V Cal. Novembr. Vergiliae occidunt.* Plin. XVIII, 56 (24) *Virgilius triticum et far a Vergiliarum occasu seri iubet: hordeum inter aequinoctium autumni et brumam; viciam vero, faseolum et lentem, Boote occidente.* Sed idem diversa fere agricolarum hac in re esse instituta deinceps exponit. Respexisse autem noster Hesiodum putatur in notis versibus Ἔργ. 383. 615. Omnino tenendum, Graecos a Pleiadum ortu, medio Maio, aestatem ac messem, ab occasu hiemem cum aratione ac semente duxisse. Loc. class. Arat. Phaen. 264 sqq., ubi Schol. p. 35 ed. Oxon. recentius Scholion, et pag. 36 antiquius videndum. conf. Plin. XVIII, 29. Theophr. de Causs. Plant. III, 28. Schol. Aeschyli Prometh. 457. Ex artis praeceptis de re disputat Petav. Auctar. Operis de Doctrina Temp. II, 9. conf. inf. ad Georg. IV, 231 sqq. Add. Bayer. in Comment. Petropol. To. V, p. 391. Spectat huc b. Afric. 47 *Vergiliarum signo confecto.* ubi cf. Morum. 222. *Gnosia stella Coronae ardentis* est sidus Coronae, novem stellarum, a corona Ariadnes, quam Bacchus caelo affixit, appellatum; erat autem Ariadne Minois, regis Cretae, filia, in qua *Gnosus* urbs. vid. Arat. Phaenom. 71 et ibi Grot. ad imag. p. 33 sq. *Ardet stella*, dum lucet, fulget; *stella* Coronae memoratur, aut quia inter ceteras huius sideris stellas una est luculentissima omniumque prima conspicitur; aut *stella* h. l. pro sidere. Si *stella decedere* dicitur, id nihil aliud, quam occidere aut occultari, est. Ad hanc tamen anni partem, m. Octobrem, non occasum sideris huius pertinere, sed ortum, docent astronomi, et qui inde sua petiere: Hygin. Astron. 5 *Haec Cancro et Leone exoriente occidit, exoritur cum Scorpio Nonis Octobris.* Columella XI, 2, 51 *IV Non. Iul. Corona occidit mane;* et §. 73 *III Non. Octobr. Corona incipit exoriri — VIII Id. Octobr. Coronae clara stella exoritur — III et pridie Idus Octob. Corona tota mane exoritur.* conf. Plin. XVIII, 74 pr.

Debita quam sulcis conmittas semina, quamque
Invitae properes anni spem credere terrae.
Multi ante occasum Maiae coepere: sed illos
Exspectata seges vanis elusit aristis.

223 *quamquam* Mnret. sec. 224 *caedere* Medic. vid. Burm. *properis* Gud. 226 *aristis* Heins. e Medic. fragm. Vnss. Moret. pr. et vet. Grammaticis: ut iam Pierius ex Rom. et aliis nntarat. *aristis* etiam Goth. sec. habet. Vulgata lectin erat *avenis*; qund prnprie hac in re dicitur; et qund post Pierinm praetulit Cuningham. Videtur tamen proclivinr errnr fuisse, nt ad *avenis* aliqnis deflecteret, quam vice versa. (qund mihi secus videtur; sed quum veterrimnrum librorum et Grammaticnrum, veterum qunque Interpretnm, qnorum silentium in tali re testimnnii pnndus habet, anctnritas propngnet lectionem Heynin prnbatam, malim ita statuere, *avenis*, qnod Vnss. et Iahn. receperunt, deberi librariis prnpinqui vnc. *vanis* snno deceptis; atqne aurium indicio si aliquid daudnm, nemini facile placebit *vanis avenis*. *Wr.*) *acervis* Arundel. et Cantabr. Vide hic Martinum. *eluxit* Voss. *delusit* Parrhas. *illusit* Rnm.

Hanc difficultatem, nihil enim codices variant, ita post Servium viri docti tollunt, ut stellam oriri et emergere heliace non aliter dicant, quam ut recedat a sole, *decedat*, quo videri iam non possit: ut adeo *decedere* h. l. ortum designet. At hoc fit invito sermonis genio. Nam perpetuo usu loquendi sidus, quod oritur, *subire*, *succedere*, uti *ascendere*, *emergere*, dicitur: non vero *decedere*. Poterat commentarii loco esse Columellae imitatio lib. X, 52 *Expectetur hiems*, *dum Bacchi Gnosius ardor Aequore caeruleo celetur*, *vertice mundi* (h. vertigine et circumactione caeli), *Solis et adversos metuant Atlantides ortus*: quo quidem loco pro *celetur* legitur *celeretur*, *curvetur*; nullus tamen dubito *celetur* ibi esse veram lectionem ex Virgilii imitatione profectam, Virgilium autem in erroneum calculum incidisse, dum Democriteam rationem sequebatur, quam servavit Geoponicorum auctor ex Didymo lib. II, 14 *Δημόκριτος δὲ φυσικήν τινα παρατήρησιν παραδιδοὺς, περὶ τὴν τοῦ Στεφάνου μάλιστα δύσιν σπείρειν συμβουλεύει· — ἄρχεται δὲ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἡ τοῦ Στεφάνου δύσις ἐν τοῖς κατὰ Φοινίκην τόποις τῇ πρὸ ἑπτὰ καλανδῶν Δεκεμβρίων* etc. Dubitari igitur nequit, quod dixi, e mente Virgilii occidere Coronam sub exitum Novembris et praecipi sub istud tempus tritici sationem. (vid. Q. V. XXXX, 3. *Wr.*) 223. 24. Ornatissimi versus! *in-*

Si vero viciamque seres vilemque faselum,
Nec Pelusiacae curam adspernabere lentis:
Haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes;
Incipe, et ad medias sementem extende pruinas.
Idcirco certis dimensum partibus orbem
Per duodena regit mundi Sol aureus astra.

227 Alii *phaselum*, *phasillum*, *fasellum vitiamque*. (*phaselum* cum ceteris vetustioribus etiam Medic.; neque aliter Ge. IV, 289. *Wr.*) 229 *Aut* Gud. et Goth. sec. *mittit* Medic. fragm. Voss. Ven. *mittat* Menag. alt. 230 *expende* Roman. Arundel. unus hic repetebat v. 213 *Tempus humo tegere et iamdudum incumbere aratris.* 231 *Dimensum certis idcirco p.* Zulich. *demensum* Reg. et Iunt. ed. ex Ald. pr. (sic etiam 3. 4. 14. *Wr.*) *annum* pro *orbem* habet Rottend. alt. 232 *regat* Leid. alter.

vitae terrae, quandoquidem aratione subigenda est.

225. *ante occasum Maiae*, h. Pleiadum, e quibus una Maia est. Ad rem Xenoph. Oeconom. c. XVII, 2. Columella XI, 2, 80 *Vetus est agricolarum proverbium, Maturam sationem saepe decipere solere, seram numquam, quin mala sit;* quod et Plin. memorat XVIII, 56. Posterius iam Hesiodus monuerat Ἔργ. 479 sqq. cf. Geopon. II, 14, pag. 129.

227 — 230. Viciae, faseli, et lentis satio sub initium mensis Novembris usque ad multam hiemem. In his autem omnibus clementioris caeli nos memores esse fas est. *Faselus* est genus fabarum, quod nobis *Bona porcina* et *Turcica*. vid. Index Scrippt. R. R.; propter frequentiam *vilis* dicta. 228. *Lentis* magna praestantia et copia apud Aegyptios; vid. Plin. XVIII, 31; igitur epitheto ab Aegypti urbe petito ornatur. 229. *Bootes*, qui et Arctophylax, cum stella Arcturo, occasu suo tempus serendae viciae *certum* indicat. Colum. XI, 2, 78 *IV Cal. Nov. Arcturus vespere occidit.* et Plin. XVIII, 74 *Pridie Calendas* (Novembres) *Caesari arcturus occidit. Quarto Nonas arcturus occidit vesperi.* Vide de *lentis* satione Colum. lib. II, c. 10, §. 15, et Plin. XVIII, 31 cum Emendat. Hard. XII. Palladius XII, 1, 1 *Novembri — nunc seritur prima lenticula*.

231 sqq. De zonis caeli et Zodiaco. Ut ad anni vices et siderum ortus et occasus operis rustici tempora definiri possint,

Quinque tenent coelum zonae: quarum una corusco
Semper sole rubens, et torrida semper ab igni;
Quam circum extremae dextra laevaque trahuntur,
Caerulea glacie concretae atque imbribus atris;
Has inter mediamque duae mortalibus aegris

236. ATRIS,

233 *caeli* alios legere a Reiskio notatum video. (*coruscho* Medic., sed *h* puncto notata. *Wr.*) 234 *ab igni est* Interpres Cruqu. ad Horat. Od. I, 22. ed. Nuremberg. et Goth. pr. (et ita Iahnius edidit; non recte; vid. Q. V. XV, 6. *Wr.*) Alii *ab igne.* 236 *Caeruleae glaciae* in Medic. Similis aberratio in aliis libris apud Pierium et Martin., quibus apparet, olim in nonnullis *caeruleae* ad *zonae* retractum fuisse.

solem certum per caelum cursum tenere ait, v. 231—256.

232. Ambiguum, fere ut v. 6 in voc. *coelo*, cui verbo τὸ *mundi* iungendum sit. *orbis mundi* bene diceretur. *Sol mundi, sol coeli*, otiose; his modis ponderatis, praestat iungere, *Astra mundi* h. caeli, ut passim *sidera caeli*, ut inf. 335 *caeli menses et sidera.* Etsi post *dimensum certis partibus*, scil. spatiis, quae eadem XII signa occupant, *orbem* h. caelum illud apponit. Caelum *regit Sol per duodecim signa*, quatenus cursu eius per illa facto constituuntur ea, quae in caelo sunt, siderum motus ac tempora. Adumbravit autem haec poeta ex Eratosthenis versibus πέντε δέ οἱ ζῶναι περιειλάδες ἐσπείρηντο (*tenent caelum*)· αἱ δύο μὲν γλαυκοῖο κελαινότεραι κυάνοιο (*caerulea glacie concretae atque imbribus atris* et de iisdem mox αἰεὶ φρικαλέαι αἰεί θ' ὕδατι νοσέουσαι), ἡ δὲ μία ψαφαρή τε καὶ ἐκ πυρὸς οἷον ἐρυθρή (*corusco semper sole rubens, et torrida semper ab igni*). (vid. ed. Oxon. Arati p. 46.) apud Heraclidem de Allegoriis Homer. p. 476. conf. Tibull. IV, 1, 151 sqq. 233. *coelum* nunc proprie tellus est, caelo subiecta. 235. *extremae* sunt in extrema parte positae; et *trahuntur* est plenius pro *sunt;* nos vulgo, extendunt se. Ducuntur enim circuli paralleli. 236. *concretae* proprie quidem tantum *glacie;* sed eadem tempestas *atros imbres*, ὄμβρους ζοφόεντας, affert, et recte adiuncta ad idem verbum referuntur. Eratosth. l. l. Αἰεὶ κρυμα-

Munere concessae divom; et via secta per ambas,
Obliquus qua se signorum verteret ordo.
Mundus ut ad Scythiam Rhipaeasque arduus arcis
Consurgit: premitur Libyae devexus in Austros.
Hic vertex nobis semper sublimis: at illum

238. DIVOM; VIA

238 *concessit* Goth. pr. *et via secta* Medic. cum aliis, item utroque Gothano. Heinsius f. *it.* (*et via* plerique codd. cum Hygino; sic etiam Ald. tert. Nec dubitavi copulam revocare. Neque enim, unde illata sit, apparet, et quum haec ad vs. 231. sq. respiciant, aegre desideratur; defenditur etiam verbo *verteret*: concesserunt has singulari beneficio mortalibus dei, viamque per ambas secuerunt, qua se verteret etc. *Wr.*) 239 *verterit* Leid. pr. *signorum — orbis* tentat Io. Schrader.: quod sane et ipsum bonum esset. Sic *signifer orbis*: vid. Lucret. V, 690. At nec minus *ordo signorum* bene se habet. Sic v. c. Manil. I, 563 *Fila — per quae dirigitur signorum flammeus ordo.* 240 *Rhipaeas.* τὰ Ῥιπαῖα ὄρη. libri fere *Riphaeas.* Iterum Ge. III, 381, 2. (adspiratio deest in Poterii libris omnibus. Medic. *Ripheas*, ut etiam Serv. Dresd. Idem Medic. Ge. III, 382. *Ripaeo*, supra *p* scripta *h*; et IV, 518. *Riphaeis*; priore loco Serv. Dresd. *Rhiphso.* Serv. ad Aen. IX, 82.: „*Ripaei*, montes Arcadiae, non scribuntur cum adspiratione; quam addimus, cum *Riphaeos*, montes Scythiae, significamus"; sed *adimimus* pro *addimus*, e cod. Daventriensi enotatum a Rhoer. Feriae Daventr. p. 73. Ceterum *arces* Medic. *Wr.*) 241 *diversus* ed. Ven. *ad austros* ed. Mediol. 242 *nobis sublimis semper* Moret. sec. *et illum* duo. *at illum*, *sub pedibus*, *Styx atra videt*, h. qui est sub pedibus nostris, distinguit Wakef. vid. Not.

λέαι, αἰεὶ δ' ὕδατι μογέουσαι, *laborantes.* 237. *aegris* cum dilectu h. l. positum epitheton pro miseris; δειλοὶ βροτοὶ Homeri.

238. Zodiaci descriptio; et mox poli arctici et antarctici. Quae sequuntur, facile e sphaerae caelestis doctrina intelliguntur. *per ambas*, inter, ut v. 245 *per duas Arctos.* vid. Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 8. 240. Omnia ad sensus nostros dicta, si sphaeram ante oculos positam habemus. *Mundus* et hic pro caelo. *arces* poetis omnino pro locis excelsis, adeoque et pro montium iugis. vid. inf. IV, 461 et saepe. 241. ita *premitur devexus* ornate pro vergit, ut *consurgit*, elevatur. 242. *Hic vertex*, polus arcticus, *nobis semper sublimis*, eoque conspicuus.

Sub pedibus Styx atra videt Manesque profundi.
Maxumus hic flexu sinuoso elabitur Anguis
Circum perque duas in morem fluminis Arctos,
Arctos Oceani metuentis aequore tingui:

245. Circum,

244 *labitur* Rottend. alter, fragm. Moreti, unus Arundel. Sed *elabi* est simpliciter *labi*, *venire*, Aen. V, 151. IX, 632. Burm. (*Elabitur* minime idem, quod simplex *labitur*; illud de porrecto ultra utramque Ursam Angue accipiendum. Sic *elabi* de eo, quod emicat, Ge. II, 305.: „ignis, Qui furtim pingui primum sub cortice tectus, Robora comprendit, frondesque elapsus in altas Ingentem caelo sonitum dedit." de eo, qui ceteros post se relinquit, Aen. V, 151.: „Gyas Effugit ante alios, primisque elabitur undis." Aen. IX, 632. minime debebat huc vocari. *Wr.*) *hic* et *illic* praeter morem dicta sunt pro *illic* in vertice nobis semper sublimi, *hic*, *ut perhibent* sq. *hic*, in parte caeli boreali, *anguis circum elabitur*; *περιειλεῖται*, *ἀμφιελίσσεται*. (Sustuli comma, quod erat post *Circum*; neque cum verbo, sed cum substantivo iungendum erat *circum*: *Circum Arctos et per Arctos.* Vid. etiam Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*) 246 *aequora* aberratio duorum libr. *mergi* Arundel. unus. (*metuentes* Medic. *Wr.*)

ἀντίος ἐκ βορέαο. 243. Pulcerrime pro, polus antarcticus latet, *οὐκ ἐπίοπτος*, ut Arat. Phaenom. v. 25, unde haec expressit Virgilius, *non cernitur; ἀϊδής* est; quo modo *infera* omnia declarat Hades, *ὁ Ἀΐδης*, *ᾅδης*. pro quo ponitur *Styx* et *Manes*. Iam: *sub pedibus*, si iungitur cum *videt*, sensus esset: vident illi *subter se* polum antarcticum, ei insistunt: ita sequeretur, poetam Haden in medio terrae collocasse; quod alienum est et ab ipsa loci ratione et a communi poetarum ratione, quibus Hades et Tartarus sunt in imis locis subter nostris terris; necesse itaque est iungere: *illum sub pedibus*, alterum polum, qui nobis sub pedibus est, *Styx videt:* inferi suspiciunt, ut nos caelum. (Frustra se torquent Interpretes: iunge *Styx sub pedibus*, i. e. quae est sub pedibus nostris; sic solet ornandi causa adiici *sub pedibus:* Aen. IV, 491.: „mugire videbis sub pedibus terram." VI, 256.: „Sub pedibus mugire solum." *Wr.*) 244. 5. Circumlabitur, circumflectitur Draco, Ursae utrique implicitus. Servius laudat fragmentum Hesiodeum: *ποταμῷ ῥέοντι ἐοικώς.* Sed tota sententia conversa ex Arato Phaen. 45—48 *οἵη ποταμοῖο ἀποῤῥὼξ* etc. 246. Septemtrionalia illa

Illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox,
Semper et obtenta densantur nocte tenebrae;

248 *densentur* erat antiqua lectio: pro qua *densantur* induxit, quantum intelligo, Paullus Manutius moxque Commelin. Est ea Medicei lectio, aliorumque codd. At *densentur* Rom. cum multis antiquis: sic etiam Gotb. pr.; reiicit illud Burm., ne toties syllaba *en* redeat; in aliis locis *densent, densentur*, praefertur; ut inf. v. 419. Aen. VII, 794. X, 432. (Heinsium si sequeris, ubique forma *densere* reducenda erit. Sed in tanta codicum dissensione difficile est, quid verum sit, invenire. Grammatici, ubicunque laudant versus Virgilianos, in quibus hoc verbum legitur, secundae Coniugationis formas exhibent; quorum auctoritate nihil aliud conficitur, quam perveterem eam fuisse lectionis discrepantiam. Et quum inde suspicari liceat, fuisse, qui ubique *densere* scripsisse Virgilium putarent, non mirabimur, ubique etiam codicum lectionem fluctuare. Equidem comparatis inter se Servio ac libro Mediceo ita statuendum puto: in Georgicis communem formam secutum esse Virgilium, alteram in Aeneide, excepto Aen. XII, 264.: „vos unanimes d e n s a t e catervas"; Imperativo enim magis convenire videtur gravior ac plenior sonus formae *densare*. Cur ita statuam, has habeo causas: Servius, quum Aen. VII, 794. X, 432. XI, 650. diserte de forma *densere* admoneat, silet Ge. I, 248. 419. Aen. XII, 264. Et *densantur*, *densate*, in Mediceo conspicitur Ge. I, 248. Aen. XII, 264., et quum Ge. I, 419. in eodem exaratum esset *denset*, minio supra appicta est *A*; contra *densentur* Medic. praebet Aen. VII, 794.; et ibid. XI, 650., ubi a m. pr. *densat* scriptum erat, perfossa *A*, supra scripta est *E*; semel idem codex, Aen. X, 432., non conspirat cum Servio; quod quum semel fiat, nullam habere debet vim. Ceterum cfr. Q. V. XVI, 4. *Wr.*) *obducta* alter Rottend., ex interpretatione. v. Burm. *silet nox — obducta nocte*: parum suaviter! Saltem *nube* dixisset! Coniicit quoque hoc idem Io. Schrader. in Schedis. (Male Wunderlich. Obss. ad Tibull. I, 5, 52., hunc Virgilii versum laudans, adverb. *semper* ad praegressa referendum et comma, quod

sidera, interque ea Ursam maiorem et minorem, Helicen et Cynosuram, nunquam occidere, infra ὁρίζοντα seu finitorem non descendere, semper nobis conspici, notum. Fundus poetici ornatus Homer. Iliad. σ, 489 et Odyss. ε, 273 sq., ubi conf. Intpp. et Toll. ad Apollonii Lex. Exc. V. Iis intervolvitur Draco. *metuentes tingui*, qui nunquam tinguntur, occidunt: quasi ab hoc sibi caveant, quod nunquam faciunt. *"Ἄρκτοι κυανέου πεφυλαγμέναι ὠκεανοῖο* dixerat Aratus l. l. cf. ad Horat. II Carm. 2, 7 *penna metuente solvi*, non solvenda.

247 — 251. *Illic*, sub polo antarctico aut nox est perpetua, aut dies ibi est, dum nostro caelo nox exoritur, et vice versa. Parum subtiles erant veterum opiniones de terris australibus,

Aut redit a nobis Aurora, diemque reducit;
Nosque ubi primus equis Oriens adflavit anhelis,

post *nox* ponitur, tollendum censet, non sentiens, pessumdari ita numerorum singularem elegantiam atque gravitatem. Nam sexta decima caesura ubi admittitur, necesse est vocem paulum subsistere in fine versus; nec spero, ad impugnandam hanc sententiam quemquam usurum esse vs. 181., aut si quis exstat similis. Tenendum est autem: *semper* interdum in versuum principiis ita inter duas similes sententias collocari, ut ipso quidem positu ad solam alteram pertineat, vi autem, quae maior ex ea re exsistit, ad utramque. Sic Tibull. III, 6, 1. sq.: „Candide Liber ades; sic sit tibi mystica vitis, Semper sic hedera tempora vincta geras;“ de quo versu vid. Q. V. XIII, 3.; eandem rationem apud eund. I, 5, 52. sequendam puto. Hinc lucem accipiunt etiam quae Aen. VII, 716. sq. leguntur: „Has equidem memorare tibi atque ostendere coram, Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum.“ Ibi Heynius ita scribit: „Iuncturae asperitas aliqua in vs. 716. 717. inesse videtur. Puto a poeta scriptum fuisse: *ostendere coram Iampridem*, ac *prolem*“ etc. Nulla hic asperitas, modo *Iampridem* ad utrumque versum referas: *Has equidem* iampridem — *ostendere coram*, Iampridem *hanc prolem cupio enumerare meorum*. Quare cum quadam vocis intentione illud *Iampridem* pronuntiandum. *Wr.*) 249 *diemque reliquit* Leid. pr. 250 *Noxque* et *Orion* unius aberratio. *que* abest a Goth. pr.

et altero hemisphaerio, de quibus post Strabonem Macrob. in Somn. Scip. II, cap. 9 sq. videndus. Ad nostrum locum proxime facit Lucret. V, 649 — 654. Quam vero ornate *intempesta silet* (pro est) *nox* — *tenebrae*, ut profundam noctem, altas tenebras, esse significet! *Nox* autem (ut tenebrae) obtenditur, obducitur caelo et terrae. Homer. Odyss. λ, 19 Ἀλλ' ἐπὶ νὺξ ὀλοὴ τέταται δειλοῖσι βροτοῖσι. *nox intempesta* iam Ennio et Lucretio frequentata; ut V, 984. 249. antiquo nomine, quia tempestivum tum non est, ad agendas res, ἀεργής. *redit Aurora* scil. ad eos; adit eos. (Usurpantur verba *redire*, *reducere*, *recurrere*, *referre*, alia similiter composita, ubi de rebus, in primis naturae, statis vicibus redeuntibus agitur. Ita Horat. Od. II, 10, 15.: „*Informes* hiemes reducit Iupiter, idem submovet.“ Cf. eiusdem IV, 7, 1. 12. et infr. 336. 339. 440. 458. *Wch.*) 250. *equis anhelantibus* tribuitur *adflare* id, quod ante se habent; ut in cursus certamine eos, quos ante se decurrentes cursu attingunt. *Adflant equi Solis* eas terras, quas sol oriens illuminat. Iam poetica inversione dixit: *Sol oriens*

Illic sera rubens adcendit lumina Vesper.
Hinc tempestates dubio praediscere coelo
Possumus, hinc messisque diem tempusque serendi;
Et quando infidum remis inpellere marmor
Conveniat; quando armatas deducere classis;

251 *Illis* apud Senec. ep. 122. et placet; reposuit quoque Wakef. *ostendit* Ven. 252 *Hic* Mead. *praedicere* Rom. et alii ex more; ut v. 51. II, 255. *praediscere* iam correxerat Nauger. in Ald. tert. 253 *mensisque diem* alii, perpetua aberratione. conf. Ecl. V, 70.

adflat nos equis; ut et Aen. V, 739 *Et me saevus equis oriens adflavit anhelis.* 251. Cum *Oriens* paullo ante sit Sol, vi oppositi *Vesper* possit esse Sol occidens. Vesperum tamen pro Sole dictum nondum vidi. *Vesper*, Hesperus, sole occidente, in conspectum venit, oritur, *lumen suum profert.* Ita accipit quoque Silius, qui hunc versum expressit XI, 516. 517 *Invadunt campum et late fulgentibus armis Accendunt ultro lucem surgentis Eoi.* conf. Lucret. I, 1064. 5. 6. Namque nec vespera *accendere potest crepusculum*, nec illa vulgaris ratio, qua de facibus et candelis accipitur, quae ut incendantur, vesper caussa est, non quidem indocta est, sed humilis tamen et abhorrens a tali carmine. Opportunius idem illud inf. vs. 291.

252. *Hinc.* E solis hoc per Zodiacum decursu, a v. 231, atque adeo succedentibus sibi invicem anni partibus, instantem tempestatum mutationem discimus. Habuit in animo versus Arati Diosem. 10 sqq. *Tempestates* de quatuor anni partibus dici, ex v. 258 patet, *Temporibusque p.;* coniunctam tamen mutati aeris ac caeli notionem esse, ex adiuncto patet. (reiicit hanc explicationem Vossius; recte, si quid video. *Wr.*) *Coelum dubium*, scil. instantibus pluviis, procellis. Ad cetera compara Tibull. IV, 1, qui, eadem horum *limborum* ac *balteorum*, seu *zonarum*, enumeratione facta, cum in temperata substitisset, pergit v. 169 *Hinc placidus nobis per tempora vertitur annus. Hinc et colla iugo didicit submittere taurus* etc. Ex eadem observatione antiquus de Aeolo mythus natus. vid. Heraclid. de alleg. Hom. sub f. 254. *marmor*, ἅλα μαρμαρέην, Iliad. ξ, 273. *resplendescentem* vid. ad Aen. VII, 26. cf. ad VI, 729. 255. *armatae classes*, ὡπλισμέναι, simpl. instructae naves.

Aut tempestivam silvis evertere pinum.
Nec frustra signorum obitus speculamur et ortus,
Temporibusque parem diversis quatuor annum.
Frigidus agricolam si quando continet imber:
Multa, forent quae mox coelo properanda sereno,
Maturare datur; durum procudit arator

256 *Et t.* Macrob. Sat. VI, 4. Schol. Cruqu. Horat. Carm. I, 23. *in silvis* multi. *avertere* Zulich. 257 *speculantur* fragm. Moret. 259 *agricolas* laudat Macrob. Sat. VI, 4 et Schol. Horatii Cruqu. Carm. I, 23. *detinet* ed. Ven. (—260. *Quae post*, non *Quae mox*, Mediceus; aliter tamen Nonius in *Maturare*, et Gellius et Macrobius. *Heins.*) 261 *Procurare* eadem ed. Ven. *proscindit arator* Moret. sec.

(recte, si dixeris, speciem h. l. poni pro genere. *Wr.*) cf. Hesiod. Ἔργ. 631. 632, et 671. 672. Sed is meliori iure navigationem memorabat, quandoquidem illa aetate, et in Graecia undique mari cincta, inter curas patris familias erat, frumenta navi devehi ad permutanda alia vitae necessaria. Longe diversa erat vitae reique rusticae ratio Virgilii aetate: etiam in devehendis mari frugibus. Ad argumentum rusticum commemoratio classium non bene esset accommodata. 256. *tempestivam silvis evertere pinum* h. ligna ac materiem tempestive caedere. Consulatur Cato de R. R. c. 31 (unde vocem *tempestiva* ductam esse observat Macrob. VI, 4, p. 596). Plin. XVI, 74. 75, s. 39. cf. Cerda.

257—267. Habet etiam alias utilitates, si observes siderum ortus et occasus et vices anni temporum. 260. Si pluvium tempus *continet* h. e. domi tenet (v. Burm. h. l.) agricolam: multa interea parare et facere licet, quae mox sereno caelo parum tempestive curanda essent. Hoc poeta ornatius extulit, post Hesiodum, quem compara 493 sqq. Praeterea monent Grammatici, Servius ad h. l. Gellius X, 11. Macrob. VI, 8 de dilectu verborum adhibito a poeta: *Maturari* ea, quae accelerentur quidem, sed diligentiae tarditate cum industriae alacritate ac celeritate coniuncta. Eadem, cum subito, raptim et properanter fiunt, *properari* dicuntur, nec facile diligenter et accurate fieri possunt. Quae an ita se habeant, (quidni? *Wr.*) equidem non dixero. Potuit enim poeta verba simpliciter ponere pro vulgari: multa nunc facere licet, quae mox essent facienda. Ut

Vomeris obtusi dentem; cavat arbore lintres;
Aut pecori signum aut numeros impressit acervis.
Exacuunt alii vallos furcasque bicornis,
Atque Amerina parant lentae retinacula viti.
Nunc facilis rubea texatur fiscina virga;

262 *obtunsi* Romanus, Medic. et alii; ut veteres solebant. (sic etiam Servius, quem vide h. l., et constanter Mediceus. *Wr.*) *obtuso* Parrhas. et Reg. a m. pr. (*lyntres* Medic. *Wr.*) 263 *impressat* Rottend. alter et cod. Danielis; et sic editum in Cuningham. post Bersmann. Pro vulgata laudatur Calpurn. V, 88. 264 *Exacuant* Rottend. alt. *vallos alii* e suis codd. Brunck. 265 *Amarina* duo. 266 *rubra* Ven. At Serv. *Rubea virga*, quae abundat circa Rubos, Italiae oppidum: Horat. Serm. I, 5, 94 *Inde Rubos fessi pervenimus.* Etiam ad e. l. Schol. Cruqu. „hi Rubi oppidum; hinc putant aliqui dixisse Virgilium *Nunc facilis rubea t.*" Sic scribendum foret *Rubia*, quod et MS. Bersmann. habebat; atque ita post Scalig. et Torrent. ad Horat. l. l. Cuninghamius emendarat. Bene sane *Rubia virga* post *Amerina retinacula*: modo de viminibus circa obscuram hanc Apuliae urbem, inter Canusium et Barium, aliunde constaret. Apud Iul. Sabin. est: „Rubiorum oppidum fuit in Campania:" confundit ille Rufras Aen. VII, 739. *fascina* pr. Moreti, ut codd. apud Ovid. Fast. IV, 754.

contra *maturare fugam* dixit Aen. I, 137 pro praecipitare. De re vid. Cato c. 2, §. 3. Varro I, 36. 262. *Vomeris dentem* aut proprie, quod sup. 172 erat *dentale*, (vid. ibi notata. *Wr.*) aut dixisse videtur omnino pro vomere. (non capio h. l. Heynii mentem. *Wr.*) *lintres*. Si scaphas, et fluviatiles naviculas intelligas, possis agrum Mantuanum omninoque istam Italiae oram Pado aliisque fluminibus perfusam cogitare; conf. Servium ad h. l. Convenientius tamen vitae rusticae esse videtur, ut vasa lignea concava et alveos interpreteris, qui inter rustica instrumenta sunt. Sic alveos, in quibus uvae portantur in vindemia, *lintres* dixit Tibull. I, 5, 23. 263. *aut pecori signum:* sic III, 158 *Continuoque notas et nomina gentis inurunt.* Porro: *numeros impressit acervis.* Aut cum Servio tesserae et tabellae intelligendae, acervis impositae, quibus frumenti numerus designatur, aut *acervi* sunt frumenta saccis seu vasis condita, quibus vasis inscribat paterfamilias, quot modios contineant. *impressit*, ἀορίστως dictum, ἐνέγραψεν, imprimit. 265. *Amerina salix* (erat Ameria, Umbriae urbs, non longe a Tiberi) inter terna salicis genera memoratur Columellae IV, 30, 4. ubi

Nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
Quippe etiam festis quaedam exercere diebus
Fas et iura sinunt: rivos deducere nulla
Religio vetuit, segeti praetendere saepem,

267 *et frangite* Moreti sec. *saxis* Rom. 269 *diducere* Medic. pr. Moret. Ald. (pr.; nam sec. *deducere* recepit) et forte Servius, qui *siccare* interpretatur. (*diducere* etiam 2. 3. 7. 11. *Wr.*) Est et in Cuningham. edit. (Cato de R. R. cap. 155.: „Per hiemem aquam de agro depelli oportet.“ Quod autem paulo post apud eundem eadem de re legitur *aquam diducere in vias*, a Schneidero e codd. in *deducere* mutatum est; quod moneo propter Ursinum, *diducere* e Catone commendantem. *Wr.*) 270 *Religio prohibet* Urs. *sepem* etiam hic alii: vid. ad Ecl. I, 54. *sepes* fragm. Moret.

de pedaminum in vineis, iugorum ac viminum, prospiciendorum cura agit. cf. Plin. XVI, 69. *Vallos* esse palos, in promptu est. 266. *Rubi* (nostris *Brombeerstaude*) *recisis aculeis alligant*. Plin. XVI, 69 *Cetera vincula, qualia sunt ex rubo, maiorem operam, sed in egeno tamen necessariam, postulant*. Colum. IV, 31, 1. *Fiscina*, calathus seu aliud vas vimineum, ad usus rusticos, *facilis*, aut quae facili opera struitur, quia ex viminibus facta, aut quia haec vimina flecti et texi possunt, adeoque ipsa sunt *facilia*. *Mollem iuncum* dixerat Ecl. II, 72. conf. ad Tibull. I, 1, 40. II, 3, 15. 267. Sic et Aen. I, 182. 183. Notum, antiquos aliquando tostis igne granis vesci solitos fuisse; sed hic de eo more agitur, cum vita iam ad meliorem cultum perducta far igni torrerent, ut facilius mola, et quidem manuaria, qua utebantur, frangi et glumis exui posset.

268—275. Non mirum est, rusticum aliqua facere debere per pluvias, cum sint quae facere possit etiam festis diebus: cf. Serv. add. Moret. 67 sq. Locum, qui sequitur, laudat, et copiosius rem prosequitur Colum. II, 22, 1. et XI, 1, 20. *Quippe etiam*: nova transitus formula; ut *quid? quod*. 269. *Fas et iura*, h. divina humanaque iura, ut iam Servius monuit. 269. 270. *nulla religio*, h. nullus respectus deorum, nullus metus peccandi, *vetuit*, vetare solet, vetat, ut saepe iam factum vidimus. *Quod autem ait* deducere, *nihil aliud est, quam detergere; nam festis diebus rivos veteres sordidatos detergere licet, novos facere non licet*, Macrob. Sat. III, 3. Con-

Insidias avibus moliri, incendere vepres,
Balantumque gregem fluvio mersare salubri.
Saepe oleo tardi costas agitator aselli
Vilibus aut onerat pomis; lapidemque revertens
Incusum, aut atrae massam picis, urbe reportat.

272 *greges* Macrob. Sat. III, 3. *versare* Zulich., male. 275 *Incussum* Romanus, Medic. cum plerisque; item Goth. pr., etiam apud Martinum: sicque Ald. pr. et sec.; at Nauger. in tertia reposuit *Incusum*; et iam ante Egnat. 1506. Idem proditur e Reg. a m. pr. Goth. sec. *Incassum* Ven. *Incisum* fluxit edit. Masvic.

sentit Colum. II, 22, 3. *Rivum* tamen *deducit* ac *ducit* omnino is, qui aquam ex rivo vel lacu per prata irriganda ducit. *Satis fluvium inducit rivosque sequentes* supra v. 106 dixerat. *Deducitur* tamen etiam rivus sive aqua, cum fossa exsiccatur: ut *collectus humor* supra v. 114, dum educitur et emittitur. Ut in sententiam Macrobii dictum sit, de aqua cogitandum, quae ut per pratum deducatur, ne via praecludatur, sordibus purganda est. conf. Serv. ad 272. 270. *Quamquam Pontifices negent segetem feriis sepiri debere,* Columella l. l. 271. *Insidias avibus moliri;* ut reliquis consentaneum sit, de avibus praedantibus et nocivis intellige. 272. *fluvio salubri.* cf. inf. III, 445 sq. Argutatur in hac voce adiecta Macrob. I, 16, p. 287. Idem III, 3 extr. *Cavetur enim in iure Pontificio, ut — festis diebus purgandae lanae gratia oves lavare non liceat; liceat autem, si curatione scabies abluenda sit; ideo hoc quoque inter concessa numeravit* Balantumque greges fluvio mersare; *quod si hucusque dixisset, licita et vetita confuderat, sed, adiiciendo* salubri, *caussam concessae ablutionis expressit.* cf. Colum. l. l. §. 2. Varro ap. Servium ad h. l.

273—275. Haec ex duriorum patrumfamilias ratione; ut Catonis, c. 138. vid. Colum. II, 22, 5. *Vilia poma* dicuntur ad magnam copiam denotandam. Sic v. 227 *vilis faselus.* *Lapis incusus*, sive rudis, asper, sive cusus et incisus. De mola manuali fere accipitur post Servium. *pix* variis usibus agrestium inservit; ut mustis condiendis etc. Notetur et illa forma: *agitator aselli — onerat*, pro agricola; quem poma in urbem mittere dicturus, quoniam aselli opera in eo utitur, *agita-*

Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
Felices operum: quintam fuge; pallidus Orcus

277. Orcus,

276 *ipsa dies alios.* nemini in mentem veniet *alias* reponere, cum libri grammatici vulgares doceant femininum pluralem usu haud habitum esse. Sosip. Charis. Instit. I, p. 18 — *dum tamen sciamus, pluraliter feminine hae dies et has dies non oportere nos dicere.* (Nempe *alias* Vossius exarandum in sua Edit. curaverat; at Tibull. III, 6, 32.: „Venit post multos una serena dies.“ *Wr.*) 277 *quintum* Ven.; et putes sic continuandum fuisse post *dies alios.* vid. sup. Sed variavit poeta, ut mox 284 *Septuma post decumam.* (*quinctam* Medic., sed transfossa *c*; idem *felicis. Wr.*) *Orchus* alii scribunt, ut et alibi; (vid. Serv. ad Ge. III, 223. *Wr.*) e more serioris aetatis, quae ubique τὸ *c*, K, in ch mutabat; unde et *pulcher* factum ex *pulcer.*

torem asini poeta appellat: non enim de asinario agit. Ceterum ex v. 274. 275 patet, feriatis diebus etiam mercatus in urbibus habitos esse, unde ex venditorum pomorum pretio picem et lapidem parare agricola posset. cf. Varronis locum ap. Serv. ad 275.

276 — 286. Etiam dies lunares observandos esse dicit; esse enim alios faustos, ad opus faciendum (hoc est, *felices operum*), alios infaustos. Sequitur autem superstitionem Hesiodi, versus finem Oper. et Dier. 765 sqq., aut potius Democriti (fuit enim liber eius de R. R. γεωργικὸν, Varroni et Columellae ac Plinio laudatus; de eo vid. Proleg. Geoponic.); Plinius XVIII, 32, s. 75 *His quae sunt necessaria adiicientur de luna ventisque et praesagiis — Namque Virgilius etiam in numeros* (tempora) *lunae digerenda quaedam putavit, Democriti sequutus ostentationem:* h. doctrinam variis a rationibus iisque vanissimis ductam, modo ab observatione eventi, modo a numero, modo ab auctoritate, fraude aut stolida persuasione. Etsi autem mirari licet haec a Virgilio in carmen recepta: est tamen laudanda prudentia, quod paucis ea tantum attigit, et observanda ars poetae, qua fabulis intexendis locum facit ac parat. *Luna dedit* pro dat: ut Aen. IX, 266 *quem dat Sidonia Dido.* Sic *Tarquinius regno pulsus fugit* ap. Horat. I Serm. 6, 13 non quasi praeteritum corripiatur, sed praesens pro praeterito, re praeterita in tempus praesens adducta. Sententia autem est: sunt dies lunares alii

Eumenidesque satae; tum partu Terra nefando
Coeumque Iapetumque creat, saevumque Typhoea,
Et coniuratos coelum rescindere fratres.

278 *cum* unus Mead. *parto* Mentel. pr. et tert. a m. pr. 279 *que* abest post *Coeum* in quatuor. *Coeum*, *Κοῖον*, scribunt meliores. *Caeum* alii. (*Lapytumq.* Medic. *Wr.*) *Typhonem* Philarg. ad Ge. II, 460.

felices, alii minus. 277—279. Quinto die ab lunae ortu natos ait Orcum, Furias, Titanes et Gigantes; antiqua et ignota superstitione, ad numerorum rationes spectante. Recedunt haec ab Hesiod. Ἔργ. 802—804, qui non *eo die* Orcum et Furias natas memorat, sed Furias periuria hominum ultum ire: Ὅρκον τιννυμένας, τὸν Ἔρις τέκε πῆμ' ἐπιόρκοις. *Furiae* e Croni sanguine ortae: Theog. 185. Apollod. I, 1, 3. Novavit hoc Maro nescio qua auctoritate, quod *Orcum cum Furiis* natum edidit. Quaeri potest, volueritne Ὅρκον Hesiodeum declarare, deum iuris iurandi et ultorem periurii, an Orcum, τὸν Ἅιδην, Plutonem, seu potius Orcum, tanquam diversum aliquod a Plutone inferum numen. Cum plura astrologica carmina, Alexandrinarum superstitionum fetus, extarent, etiam sub Orphei et Melampodis nomine, si modo Marone antiquiora fuere, ex his hunc locum adumbrare ille potuit. Parum tamen tutum est, de his aliquid suspicari, multo minus pronuntiare. (vid. Lenz de fragmentis Orphicis ad astronomiam spectantibus, 1789. et de personati Orphei Ἔργοις καὶ Ἡμέραις in *Neuem Schulmagazin* 1794 B. II, 2, p. 359. ubi vid. p. 378. 379.) *Coeus* et *Iapetus* sunt e Titanibus, Coeli et Terrae soboles. E Terra et Tartaro *Typhoeus*, de quo vid. Theogon. 821 et Apollod. I, 6, 3. *creat*, γεννᾷν, pro creavit. (Vid. notata ad Ecl. VIII, 45. *Wr.*) 280. *fratres:* seu Gigantes, quod praefero, seu Aloidas nunc memorat, Otum et Ephialten, similia illis molitos: vid. Apollod. I, 7, 4 et Aen. VI, 580 *Hic — Titania pubes — Hic et Aloidas — qui manibus magnum rescindere caelum Adgressi superisque Iovem detrudere regnis.* Est autem *rescindere* pro exscindere, cum notione perrumpendi, irrumpendi, quod bene observat Wakef. ad Lucret. II, 406. uti si *vallum*, *porta*, rescindi dicitur. Id enim egerunt, ἵν' οὐρανὸς ἄμβατος εἴη, ut ubi Olympum tenuissent, ex eo caelum conscenderent Iovemque de-

Ter sunt conati inponere Pelio Ossam
Scilicet, atque Ossae frondosum involvere Olympum:
Ter pater exstructos disiecit fulmine montis.
Septuma post decumam felix, et ponere vitem,
Et prensos domitare boves, et licia telae

281 Vulgatam tuetur Nonius in *involvere.* *Pelion Ossae* Zulich. Menag. alt. et Moret. pr. a m. sec. *Ossan* Schol. Cruqu. Horat. Od. III, 4, 51. *impellere P.* ed. Mediol. 282 *imponere Olympum* Schol. Cruqu. ibid. *invertere* Parrhas. *frondosae* fragm. Moret. 283 *obstructos* Rottend. alt. *structos* duo. *deiecit* Romanns, tres apnd Martiu., Menag. alt. et ed. Ven., ut inf. Georg. I, 333, sed *disiicere* plus est, et maiorem impetum habet. vid. Burm. 284 *vites* Romanus ac multi; sicque vulgo lectum; at *vitem* alii, etiam Goth. sec., et doctius; unde Heins. recepit; (*vitem*, non *vites*, in suis videtur Heinsius invenisse omnibus; *vitem* etiam Medic. apud Foggin.; et *vites* Potterius ex uno tantum Parisiensi, at recentiore, codice enotavit; quare non debebat hoc ab Iahnio revocari. *Wr.*) idem malebat e potioribus, *est ponere*, (sed *et ponere* Medic. ap. Foggin. *Wr.*) ut et Pierii Longob. a m. pr. et unus Arundel. habet, et ut Georg. II, 273. *exponere* Mentel. pr. et Zulich. *imponere* Ven. 285 *pressos* multi, variatione sollenni; essent iugo imposito pressi. Sed vid. Not. *telis* alt. Menag. et Leid. pr. a m. sec. vid. v. 294.

turbarent. 281. Ex Odyss. λ, 314 fonte huius fabulae, quae inde nata, quod motu terrae graviore Ossa ab Olympo revulsa atque convallis saxis rupibusque constrata fuerat. vid. Strabo lib. IX, p. 658 A. (De numerorum huius versus vi ac praestantia vid. Q. V. XI, 3. extr. *Wr.*) 282. *involvere* hic est sursum, in altiorem locum volvere. *Scilicet* est δὴ poetarum, vel ῥὰ, quibus vis dictorum augetur; etiam δή ῥα, unde factum δηλαδὴ, ex δηραδή. 284. Non satis definitum, sitne dies XVII intelligenda, an dies X felix illa quidem, sed secundum eam multo magis VII. Decimam faustam esse, affirmat etiam Hesiod. Ἔργ. 794, et septimam vss. 770. 805. At quae hic v. 285 enumerantur, ad diem ille XIV refert v. 794—797. Quaeri quoque potest, sitne *nona* vs. 286 post decimam, intelligenda, an mensis an cuiusvis decadis. 285. *prensi boves*, qui libere, necdum iugo iuncti, errabant. (vid. Gronov. Diatr. pag. 52. (97.) ibique Hand. *Wr.*) Hesiodus, quem respexit, v. 797 εἰλίπο-

Addere; nona fugae melior, contraria furtis.
Multa adeo gelida melius se nocte dedere,
Aut quum sole novo terras inrorat Eous.

287 *melius gelida* alii; minus concinne; sed praestat forte, ne utroque versu alterum hemistichium *melior*, *melius* initium habeat. (At longe alii sunt versus praecedentis numeri. *dederunt* Serv. Dresd. *Wr.*) *sub nocte* Zulich. 288 *Vel cum* Romanus et apud Pierium nonnulli, item unus Mead. *irrigat* unus Arundel. Apud Lucret. V, 283. 284 *Largus item liquidi fons luminis aetherius sol*, *Irrigat adsidue coelum candore recenti.* Wakef. ex his Virgilium verba: *sole novo terras inrorat Eous* petiisse ait et laetatur, additque perurbane alia. Tribui *luci* praedicata ab humore petita notum est; *luce perfundi*, *rigari* res sollenne est; quia *ra-*

δας ἕλικας βοῦς — Πρηΰνειν, ἐπὶ χεῖρα διδούς. *Addere licia telae*, est telam ordiri; ut adeo tela sit sive stamen et trama, sive ipsa machina textoria, cui illigatur iugum. (Ad verba *licia telae addere*, h. e. *annectere*, compares Tibull. I, 6, 79.: „*annectit licia telis;*" et Not. ad eum locum. *Wch.* — vid. etiam Obss. in eund. loc. *Wr.*) — 286. *Nonus dies* servis fugitivis faustus, furtum tentantibus infaustus. Quorsum hoc? Scilicet cautionem tanto maiorem adhibebit eo die diligens paterfamilias, ut contra de furtis parum sollicito esse licet; est enim is dies furibus parum faustus. *Furta amoris* propter adiunctas servorum fugas advocare non possumus; ut nec *fugam* de exilio intelligere cum Servio, cum in re rustica versemur. Vanas huius generis iudicationes plures videbis in Carmine, Maximo vulgo tributo, de Electionibus v. 320 sq., et de furibus 567 sq., apud Fabric. Bibl. Gr. T. VIII, p. 432. 446.

287 — 296. Sunt etiam noctu vel summo mane nonnulla tractanda. *Dare se alii* dicitur is, qui ad eius voluntatem se accommodat, gratificatur, concedit. *Res dant se*, ut sese offerunt, occurrunt. Sic et locus, occasio, tempus, se dare dicitur. *Dat se* et illud, quod impulsum inclinat se, flectitur, cedit. Itaque et h. l. *multa se dederunt*, h. se dare solent, occurrunt agenda, perfici et peragi possunt. Servius: *melius nostro obsequuntur labori.* Aen. IV, 627 *Nunc olim, quocunque dabunt se tempore vires.* cf. Burm. ad Gratii Cyneg. v. 143. (et Gronov. Elench. Antidiatr. p. 84. sq. *Wr.*) 288. *Eous* ἠῷος scil. ἀστὴρ, ἑωσφόρος pro Lucifero, atque adeo pro ortu lucis. Sic

Nocte leves melius stipulae, nocte arida prata
Tondentur; noctes lentus non deficit humor.

dii dicuntur *spargi*, *fundi*; et eodem modo *nox*, *somnus*, *rigare membra*, *corpora*, dicitur. Iu his nihil novi. Recte igitor *sol irrigat caelum luce*; durius tamen dictum esset, *dies*, Eoos, *inrorat terras sole novo*, etsi ferendom. Modo non doctius esset alterum, *Luciferum irrorare*, irrigare terras rore, humectare; agitor enim h. l. de opere qood propter *rorem*, qoo stipulae madescuut, felicios peragi potest: *noctes lentus non deficit humor.* Dicta autem similiter atqoe Ge. III, 304 *cum — extremoque irrorat aquarius anno*, irrigat terras pluviis. Et agricola *plantis amicos irrigat imbres* Ge. IV, 115. Est autem *irrorare* voc. rusticum: v. Ind. Script. de R. R. Ap. Colum. IX, 14, 10 *irroratis floribus*, apes mella conficiout. Ergo et nox irrorat terras vel Lucifer. Et Ovid. Met. XIII, 622 *Aurora* — Nuuc qooque dat lacrimas et *toto rorat in orbe.* 289 *stipulae melius* al., uou belle. (vid. Cort. ad Locan. I, 137. *Wr.*) 290 *noctis* potiores, cum Grammaticis: conf. Pierius cum Heinsio: qui hoo reposoerat, ut pro *noctes* esset. Iterum retractom *noctes* a Burmanno, ot ambiguitas tolleretur; et praestat aoctoritatem Rom., et qui eo alluduut, sequi, nisi *nocteis* scribas. *nocte* Lougobard. Medic. et duo codd. ap. Serv. ad Aen. IV, 7. (Nulla est ambigoitas; optime enim Fabricius: „Nocti propriom est, ot sit humida: non igitur *humor noctis*; sed *humor non deficit noctes.*" Et Servius: „*Noctis*, Accusativos pluralis." *Wr.*) *humidus noctis non* Tollian. *defuit* Ven.

Ge. III, 324—6 *Luciferi primo cum sidere — dum ros in tenera pecori gratissimus herba. inrorat terras*, quia aeris humor et in herbis ros tum sub sensum venit; quod Eurip. Hippol. 78 dixit: ἔως δὲ ποταμίαισι κηπεύει δρόσοις. *Solem novum* dicunt poetae pro oriente. Dictum igitur, *sole novo*, h. e. mane, cum rore arva rigata sunt, madent. (Vide, si placet, Gronov. Diatr. p. 234. *Wr.*)

289. De foeno Plin. XVIII, 67, §. 4 *Quidam pridie rigant, ubi sunt rigua. Noctibus roscidis secari melius*, quia scil. noctes sunt humidae. De faba Colum. II, 10, 12 *Silente luna fabam vellito ante lucem.* Ergo *stipulae* non ad frumentorum messem, sed ad legumina, *prata* ad foenisecium erunt referenda? De *stipulis* tamen dubitare licet, an ita dicantur. Contra vero de frugibus sub diluculum metendis omnes auctores operis rustici praecipiunt; ita ut de iisdem accipiendae sint stipulae. cf. inf. ad v. 297. Vir doct. Voss, operis rustici peritus, verba ad eum morem refert, quo post refectos messe facta culmos relictae stipulae serius secantur.

Et quidam seros hiberni ad luminis ignes
Pervigilat, ferroque faces inspicat acuto:
Interea longum cantu solata laborem
Arguto coniunx percurrit pectine telas;
Aut dulcis musti Volcano decoquit humorem,

293. INTEREA, LABOREM,

291 *ad* deletum in Rottend. sec. 292 *Pervigilant* fragm. Moret. *exspirat* Ven., aberrationes. 294 *mulier perc.* ed. Mediol. *percussit* Goth. Versus idem Aen. VII, 14 *Arguto tenuis percurrens pectine telas* de Circe. 295 *humor* Scaliger legebat, ut esset *decoquit* se. conf. Rutgers. Var. Lect. V, 17. (Medic. *dulcis*, sed ultima litera transfixa et puncto etiam notata, unde suspicari liceat, *dulcem* scripsisse Virgilium. *Wr.*)

Qua de re nihil quidem in Columellae loco hinc expresso lib. II, 18. 19. 20. nec in Plinio reperio; memoratur tamen ista messionis ratio inter trinas in Italia media usitatas Varro I, 50. Omnino miror Scriptores R. R. de ipsa metendarum frugum ratione tam pauca praecipere. De pratis vero nemo dubitat. cf. Dickson T. II, p. 311 sq. *Noctibus roscidis secari melius*, Plin. XVIII, 67, 4.

292. Eclog. VII, 29 *novas incidere faces.* conf. Plin. XVIII, 63. Colum. XI, 2, 90. *inspicare* novasse videtur poeta, ut sit in spicae formam, adeoque in acutam cuspidem, concidere. *solata laborem:* vid. ad Aen. I, 239. (et de hoc usu Particip. Perf. vid. Q. V. XXVIIII, 3. *Wr.*) 294. *arguto* et cantui mulieris tribui potest, et *pectini*, ut sit, qui stridorem inter texendum edit. Hoc quidem melius fieri, docet ratio poetica, ne alterum nomen nudum et sine epitheto sit, et poetarum usus: ut quoque κερκὶς passim in poetis μελπομένη, ἀοιδός. (omnem, si qua est, dubitationem tollit Aen. VII, 14. in V. L. laud. *Wr.*) *pecten canorus.* (Exempla dabit v. c. Brunck. ad Aristoph. Ran. 1316.) *Tela* est trama, cuius filis inseritur subtemen ope *pectinis;* s. radii aut spathae: (Graecis κερκὶς est: de qua vid. Apollod. II, 8, 1. Antonin. Lib. 25. Sophocl. Antig. 988) cuius formam a nostra navicula textoria diversam et pectini, quo lyra pulsatur, propiorem fuisse necesse est. Loc. class. Ovid. Met. VI, 53 sqq. cf. Excurs. I* ad Aen. VII, 14. et, qui postquam ista scripta erant, in lu-

Et foliis undam trepidi despumat aheni.
At rubicunda Ceres medio succiditur aestu;

296 *tepidi aheni* erat lectio ante Heins. vulgata; sicque Parrhas. Voss. alii ap. Martin. *trepidi* dabant Gud. Mentel. duo, uterque Menag. Moreti fragm. cum Pierii Medic. et aliquot aliis. *foliis — trepidis* Medic., hocque Pier. in editione sua legisse videtur. (natum hoc ex ipso verborum positu: t r e p i *di des* p u m a t. *Wr.*) *trepidis aenis* Rom. De varietate hac vid. Heins. h. l. et ad Ovid. Met. XII, 279. *tenui aeni* Gud. pro var. lect. *dispumet* Moret. quart., hoc et illud in vulgg. edd. Gellii N. A. II, 3, ubi de scriptura *aheni* agitur. 297 *succinditur* Goth. sec.

cem prodiit, Indicem Scriptor. R. R. p. 370, in quo a doctissimo Schneidero sub voc. *tela* — omnis res textoria veterum accuratius, quam a quoquam alio, est exposita. Patet autem ex hoc versu, in Italis quoque matresfamilias rusticorum telarum texturae vacasse. 295. Ge. IV, 268 *igni pinguia multo Defruta.* Sedula in variis e musto defruti generibus conficiendis veterum fuit opera: vid. Plin. XXIII, 18. XIV, 11. Columella XII, cap. 19 — 21. *Dulce mustum* laudat Quinctil. Inst. VIII, 2, 10 inter epitheta, quae id, quod rei proprium sit, exprimant. *humor musti* poetica periphrasis. 296. *trepidum*, proprie mustum est trepidum, quia, quod ebullit, quasi tremere videtur: Aen. VII, 463 *undans ahenum*, hinc *undam* idem mustum dixit ebulliens et exundans. Fronde autem, forte pampinea, spumam auferunt, dum defrutum faciunt.

297. Messem ait esse secandam et terendam *medio aestu.* *Ceres rubicunda*, quae alias *flava*, quia rubent, flavescunt, aristae. Columella II, 21, 2 *aequaliter* flaventibus *iam* satis, *antequam ex toto grana indurescant*, cum rubicundum colorem traxerunt, *messis facienda est.* At de *medio aestu* dubitari potest: sitne media aestate, an medio die aestivo. Utrumque recte ac vere diceretur. *Prius*, *medio aestu*, aestate, dictum, ut Ecl. X, 65, *frigoribus mediis*, cum sqq. convenit, *Nudus ara, sere nudus*, cum mature, aere adhuc tepente, arationem et sationem faciendam esse ait. Et de *messe mature facienda* monent alii quoque: vid. Colum. l. l. Omnino hoc idem praecipit Hesiod. 571 sqq., ubi tantum abest, ut de opere per medium diem urgendo agat, ut etiam mane surgendum et metendum esse moneat. Et Theocr. X, 48—51 simili modo praecipit,

Et medio tostas aestu terit area fruges.
Nudus ara, sere nudus: hiems ignava colono.
Frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur,
Mutuaque inter se laeti convivia curant.
Invitat genialis hiems, curasque resolvit:

298 *costas* alios babere Reiskius notabat forte pro *coctas*. 299 *ara et sere* Leid. pr. *colono est* Rottend. alter et Medic. Pierii; in aliis *colonis*. Notus est iocus παρῳδίας: *habebis frigora*, *febrim* Donati Vita V. s. 61. 300 *feruntur* Medic. a m. pr. 302 *curam* Schol. Cruqu. Horatii Od. III, 17 et veteres aliquot apud Pierium. *curant*; *curas*; non refugit Maro.

medio autem *die quiescendum esse* dicit, ἄρχεσθαι δ' ἀμῶντας ἐγειρομένῳ κορυδαλλῷ, καὶ λήγειν εὕδοντος, ἐλινῦσαι δὲ (κατὰ) τὸ καῦμα. Spectat quoque huc, quod colligendae sunt fruges sub diluculum; conf. Geopon. II, 25. *Posterius* si praeferas, medio die, respiciet antecedentia 289. 290. Inf. IV, 401 *Ipsa ego te, medios cum sol accenderit aestus, Cum sitiunt herbae* etc. ut *medio aestu* sit, medio die, interdiu; sic inf. III, 154 *mediis fervoribus*: ut opposita sint 287, 8. *gelida nocte*, cum *die novo*, et nunc *diei calor* s. aestus. et III, 331 *aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem.* Enimvero sic repugnant sibi vs. 389, ubi nocte *stipulas et prata tondenda* ait, et nunc *medio aestu*, meridie, *succidendas fruges*. Ita occurrendum esset sic, ut *stipulas* proprie acciperes, et rem a messe diversam innui diceres, ut supr. ad 289 monitum est. (Qui verbis *medio aestu* simpliciter aestatem significari putant, ii vereor ne Virgilium h. l. praecepisse aliquid statuant, quod tam planum sit et apertum, ut insaniat, qui alio tempore, quam aestate, metere velit. Itaque hoc praecipi videtur a poeta, ut messio fiat non ipso quidem medio die, ubi quiescebant messores, sed per totum diem reliquum; qui, hibernis noctibus vs. 291. oppositus, verbis *medio aestu* indicatur. *Wr.*) 298. *Area terit fruges*: in qua teruntur. v. sup. ad v. 192.

299. Ex Hesiodo petita esse satis constat, Ἔργ. 391, 392 γυμνὸν σπείρειν, γυμνὸν δὲ βοωτεῖν etc. Monet autem, mature, atque adeo auctumno, arationem et sationem esse faciendam, cf. sup. 208 sq. II, 315. 316, cum tepor aeris satis magnus, ut arator veste non egeat. *Nu-*

Ceu pressae quum iam portum tetigere carinae,
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
Sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus,
Et lauri baccas, oleamque, cruentaque myrta;
Tum gruibus pedicas et retia ponere cervis,
Auritosque sequi lepores; tum figere damas,

303. Ceu,

303 Heinsius coni. *fessae*, probante Burmanno: est sane hoc proprium in reditu. At *pressae* non minus accommodatum: v. Notam. Reiskius aut *fessae*, aut *piceae*, aut *Thressae* coniectabat. (Plerumque interpungitur ab Heynio post particulas comparationi inservientes; quod non ubique recte fieri, intelligitur ex Aen. II, 304.: „In segetem veluti cum flamma — Incidit." VII, 462.: „magno veluti cum flamma sonore suggeritur." ibid. 528. IX, 435. XII, 103. 587. 749. cet. Itaque eieci commata, praeter hunc locum, Aen. II, 471. ibique V. L. 626. IV, 402. 441. VI, 707. VII, 699. IX, 59. et saepius. Ex alio genere est Aen. IV, 301. *Wr.*) 304 Idem versus Aen. IV, 418. (— 305. *tunc* Ald. tert. etiam vs. 307. *Wr.*) 306 *mirtamque oleamque cruenta* Goth. sec. 308 *dammas* Medic. cum al., et ex hoc alii *damnas*.

dum esse tantum tunica indutum, toga aut paenula reiecta, post Cuperi Obss. I, 7 satis notum. *Hiems ignava colono* esse dicitur, quae colonum otiosum esse iubet, et ab opere sub dio faciendo avocat. *plerumque*, maxima hiemis parte, Bion VI, 5 ἢ καὶ χεῖμα δύσεργον etc. 302. *genialis hiems;* conviviorum hilaritati, risibus iocisque apta, qua genio indulgetur. Grata poetis dictio: ex quo enim semel cum Genio notio hilaritatis, inprimis epularum, coniuncta fuit, *geniale* dictum est, quicquid hilare, festivum, gratum, iucundum, corpus animumque recreat. 303. 304. Faustum reditum ad Lares naves declarabant coronata puppi: in qua tutela navis collocata erat. *pressae carinae* sunt mercibus oneratae, seu onustae naves, vid. Tibull. I, 3, 40. Ovid. Fast. IV, 300.

305. *quernas glandes stringere*, vid. ad Ecl. X, 20. 306. *cruenta myrta*, baccae myrti nigrae succo rubicundo: ad vinum condiendum, myrtitem: cuius conficiendi rationem v. ap. Colum. XII, 38. 308. *Auritos*

Stuppea torquentem Balearis verbera fundae:
Quum nix alta iacet, glaciem quum flumina trudunt.
Quid tempestates auctumni et sidera dicam?

309 *torquentur* Toll. edd. Ven. et Mediol. *torquere* Zulich. a m. sec. *torquentes* Romanus. *Stippea* fragm. Moret. *Stuppea* Rom. Medic. alii scribunt, qna in re parum sibi coustant antiqni codices; nam ex more geminatam litteram una scribere debebant antiqniores. (Verum uou in omnibus vocabulis regnavit haec consuetudo. *Stuppa*, *stuppeus*, nbique Medic. *Wr.*) *Stupea* editum erat in Aldd. pr. et sec., in Commel. et al. (*Baliaris* Medic. a m. pr. *Wr.*) 310 *iecit* Romanus, aut verius *tegit*, nt Burm. notatum vidit. Ita et ea, quae ed. pr. Burm. 311 *et frigora* uuus Moreti et uuus Arundel., uec uou Goth. sec. iu litura; sed vulgatum verum et exqnisitum; vid. Not.; et natum forte istud ex Georg. II, 321 *Prima vel auctumni sub frigora.*

lepores Afranio debebat Maro. vid. Macrob. Sat. VI, 5, p. 600. *figere* telo, transfigere. 309. *verbera fundae* poeta pro funda dixit, e stupa facta, maiore ornatu, quatenus ea verberat, ferit, emisso saxo, quod iacitur circumagendo, torquendo, fundam.

311—315. Tempestates subiungit, quae duabus praecipue anni partibus frequentius ingruere solent, sub auctumni initium (v. 311. 312. 313) inde a medio Augusto, Colum. XI, 2, 57. 58, et sub veris exitum (v. 313. 314. 315) M. Aprili medio. Columella ibid. §. 36 sqq. Quam vero ornate haec dixit, et quam proclivis hinc ad ornatissimam tempestatis aestivae descriptionem via! *Sidera auctumni*, quia ad siderum ortus et occasus tempestatum tempora atque etiam caussas referebant. cf. v. 335. Atque, quid dicam, *quae vigilanda viris* sint, *ubi iam br.*; quae curanda et providenda (v. Serv. et Burm.) ab agricolis sub auctumnum: inde a medio Augusto, ut diximus. *mollior aestas*, leniore calore, cum vehementior aestus iam remisit se. *vel quum ruit imbr. ver:* M. Aprili, circa Vergiliarum exortum: videndum nunc, imbrium ingruentium vi ne anni spes a procellis profligetur, sementisque facta proluatur. (*ruit*, ad finem vergit, interpretatur Vossius; Wunderlich.: festinat. Equidem ad imbrium vim referre malim, de quibus *ruere* proprie dicitur. *Wr.*) *Horrere* (vid. ad v. 151) *agri* aut *segetes* et *sata* dicuntur fere, cum aristae iam maturae

Atque, ubi iam breviorque dies et mollior aestas,
Quae vigilanda viris? vel quum ruit imbriferum ver,
Spicea iam campis quum messis inhorruit, et quum
Frumenta in viridi stipula lactentia turgent?
Saepe ego, quum flavis messorem induceret arvis
Agricola, et fragili iam stringeret hordea culmo,

313. VEL,

312 *dies, iam mollior* unus Mead., quod perplacet. (at displicet Iahnio ad Aen. I, 90.; tamen, si ea esset plurium et potiorum librorum lectio, haud cunctanter in textum admittenda esset; vid. quae notavi ad Ecl. IV, 6. *Wr.*) 313 *et cum r.* unus Mead. *umbriferum* alter Rottend. 315 *ex viridi* Leid. *lactantia* multi. *iacentia* Rom. *torgent* Mentel., omnia prave. 316 *duceret* Medic., sed *in* supra scriptum.

sunt; h. l. seges lactescens, in *stipula* h. culmo *viridi;* vagina Varr. I, 48, 3. cf. Iliad. ψ, 598 sq. vid. Cerda. (*inhorrere* de rebus usurpatur, quae agitantur. Sic Valer. Fl. III, 348.: *inhorruit aether.* cf. Aen. III, 195. *Wch.*) *lactentia turgent* plenius etiam dictum quam lactent; amant vocem poetae. Ovid. Fast. I, 351 *sata teneris lactentia succis;* et saepe. Habuit hunc locum ante oculos Gratius Cyneg. 290 *Inde ubi pubentes calamos duraverit aestas, Lactentesque urens herbas siccaverit omnem Messibus humorem, culmisque armarit aristas* etc. item Colum. X, 325 sqq.

316. Quid? quod, id quod multo maius est, in ipsa messe procellae aut imbres saepe ingruunt. vid. Plin. XVIII, 35, sect. 78. cf. Colum. II, 21, 2. Similiter de vitibus inf. II, 419 *Et iam maturis metuendus Iuppiter uvis.* 317. *fragili hordea culmo* dicit poeta pro hordeis simpliciter, aut certe culmis fragilibus hordei; non de certo hordei genere; hos culmos *stringunt,* qui falce secant; dum falcem admovent, tangunt scilicet et stringunt. Ita v. c. lib. II, 368 coll. cum 365 *tum stringe comas.* Solent autem poetae id, quod agitur, a variis actionis momentis designare. Itaque ea, quam Burmannus et Martinus movent, difficultas, dum pro ligare dictum esse putatur, concidit. Vir doctus *stringere*, pectinibus decerpere, interpretabatur: est id inter metendi genera ap. Colum. II, 21, 2. 3. De his cf. Varro I, 50. Dickson T. II, p. 368 *stringentem*

Omnia ventorum concurrere proelia vidi,
Quae gravidam late segetem ab radicibus imis
Sublimem expulsam eruerent; ita turbine nigro

318. VIDI: 320. SUBLIME ITA

318 *concurrere* omnes Heinsii. *consurgere* Rom. et unus Mead. quod et ipsum recte dicitur; et variant verba et alibi: vid. h. l. Burm.; sed legit in nostro *concurrere* Plinius XVIII, 35, s. 78. 319 *a r.* Zulich. et Parrhas. vid. v. 20. 320 *Sublimem* Medic. et Reg. a m. pr. cum Romano, quod utique sollennius; sed et alterum usum habet. vid. Oudendorp. ad Iul. Obsequ. cap. 101, quem Burmannus laudat. (*Sublime* interpretamenti loco habet Nobbius Syntagm. Locor. Parallel. p. 127. *Sublimem*, quod recepi, praebet etiam 3. Servius autem Dresd. haec habet: „Sublimem expulsam eruerent: pro — non *per*, quod est in ceteris — sublime portarent erutam segetem.“ Illustravi hoc, saepe in libris mss. obliteratum, loquendi genus ad Aen. VIII, 559. Haec autem *gravidam segetem sublimem expulsam* si cui horridiora videbuntur, is, si meminerit, rem horridam et asperam h. l. describi, artem potius poetae laudabit, quam nitorem desiderabit. *Wr.*) *eruerint* Moret. sec. a m. pr. *ruerent* Reiskius coniiciebat. Miror neminem satis audacem fuisse, ut corrigeret: *ut turbine.* Sic enim

hordea intelligit eum, qui apprehendit culmum manu, ut falce admota resecet. 318. *ventorum proelia concurrere* plenius quam ventos concurrere; ut acies ad pugnam faciendam. 319. *seges gravida* proprie ex *agro gravido.* Sed poetae omne id *gravidum* dixisse videntur, item *fecundum*, quod succo plenum ac tumidum esset, ut *gravidum uber* Georg. III, 317. *gravidae fruges* II, 143. *gravidae messes* Ovid. Metam. VIII, 781. conf. de hac voce ad Aen. IV, 229. X, 87. 320. Venti segetem *eruunt*, et in aerem expellunt, extollunt; hoc ornatius effert, *sublime expulsam eruunt*, quia *sublimem*, *in sublime*, pro adverbio, sublimiter, ferunt. Reliqua: *ita turbine nigro* etc. difficultatem habent ex structura, quam qui animadverterunt, varie tollunt. Martinus comparationem subiici putat, qua tempestatis messem evertentis vis declaretur, cum ea evulsas radicitus spicas cum aristis et radicibus ita sublimes ferat, quemadmodum alias ventus ferre solet leves stipulas; *ita*, tam facili negotio, *hiems*, tempestas, *ferret culmum* etc. Haec tamen comparatio parum ad augendam rei δεινότητα facere, immo eam imminuere ac frangere, videtur. Ruaeus ita interpretatur, ut verba sint epi-

Ferret hiems culmumque levem stipulasque volantis.

iungerentur: quae *eruerent*, *ut* — *ferret hiems*. ita, ut. (Nihil necesse. Exspectes *ferebat*, non *ferret*; sed ex *quae* vs. 319. repetendum est *ut*. Illud enim *quae* hanc habet vim: *tanta quidem*, *ut*. *Ita* autem h. l. valet i. q. Gr. εἶτα, *tum*; quam particulae huius potestatem non debebat Goerenz. ad Cic. Academ. II, 35, 113. in dubium vocare. *Ita* — *ferret*, i. e. erutumque ferret. *Wr.*) 321 *stipulamque volantem* Franc. *stipulamque levem culmosque volantes* Zulich. (*volantes* Medic. *Wr.*) *stipulasque sonantes* Goth. pr.; ut *fragiles calamos silvamque sonantem* Georg. I, 76. *lucosque sonantes* Ecl. X, 58. Enimvero nunc volant, dum ab aura feruntur; non sonant.

phonematis loco: *tam denso nimbo iactabat procella calamos leves et stipulas volantes.* Verum sic *ferebat* dicendum erat. Catroeus vertit, quasi poeta diceret: *aut turbine nigro*. Si emendatione res indigeret, proclive esset: *ita turbine nigro Versat hiems:* quod firmes ex Lucretio, cuius versus ante oculos habuisse noster videtur lib. V, 218 *Et tamen interdum magno quaesita labore — Aut subiti perimunt imbres gelidaeque ruinae*, *Flabraque ventorum violento turbine versant:* seu melius *vexant*, ut alii legunt. Atque haec erant, quae me olim in h. l. commentantem ad subtiliorem rationem abducebant. Necdum me iudicii mei poenitet; non enim mihi satis erat, sensum qualemcunque arripere aut inferre, verum ex ipsis verbis grammatica lege et ratione sensum eruere. Qui itaque aliquid dicere vult, quod ad rem spectet, ei est grammatice docendum, quomodo *ita* — *ferret* possit esse dictum pro, *quemadmodum hiems fert*. Scilicet a poetis, ad variandam orationem, *sic*, *ita*, *haud aliter*, *pariter*, in fine sententiae subiici solent comparative: „haud aliter hiems, gravis tempestas ea parte anni, qua procellosum tempus esse solet, (auctumno et vere vs. 311 — 315. non quae *nostra hiems* dicitur) orta *ferret*, diriperet, stipulas, quam nunc media aestate radicitus aristas fert." In hac demum interpretatione acquiescere licet. (Sed vide, quae scripsi in V. L. *Wr.*) Convenit, ex parte tamen, non prorsus, Horat. Serm. II, 2, 124 *Ac venerata Ceres*, *ita culmo surgeret alto Explicuit vino contractae seria frontis.* ubi Bentl. ita scil. ut iam nunc surgit. Immo vero est petitum a formula precandi, obtestandi: ita

Saepe etiam inmensum coelo venit agmen aquarum,
Et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
Conlectae ex alto nubes; ruit arduus aether,
Et pluvia ingenti sata laeta boumque labores
Diluit; inplentur fossae, et cava flumina crescunt
Cum sonitu; fervetque fretis spirantibus aequor.

322 *ex cuelo* Menag. pr. *e caelo* ed. Ven. *ruit agmen* Schol. Statii Theb. I, 356; sed vid. Burm. 325 Aen. II, 306 *rapidus montano flumine torrens Sternit agros, sternit sata laeta boumque labores.* 326 *Deluit* fragm. Moret. 327 *ferventque* Goth. pr. *fretis spumantibus* idem cum altero: hoc etiam Romanus exhibet; et est apertius; sed est minus docta lectio. Etiam Aen. X, 291 *Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda.*

ut nunc precatur, votis expetit.

322. Praeiverat locus insignis Homeri Il. π, 385 sqq. ἤματ' ὀπωρινῷ, ὅτε λαβρότατον χέει ὕδωρ Ζεὺς sq. cum Lucret. VI, 255 sqq. *Praeterea persaepe* sqq. *agmen aquarum* de imbre denso ingruente. *venit*, ruit; *venire* enim etiam hoc sensu satis grave verbum. *Veniunt hostes, barbari*, qui impetum faciunt etc., ut docuit Burm. h. l. et ad Phaedr. I, 21. cf. Aen. X, 456. 324. *ex alto nubes conlectae* Servio sunt a septemtrione: v. sup. v. 240, quod forte nimis doctum. Alii, ut Iulius Sabinus, e mari; quod in mentem venire potest, si Italiam cogites. Simplicissimum est, *altum* de caelo intelligere; ex aere descendunt contractae nubes; inf. 443 *urget ab alto Notus.* itaque *ruit aether* h. nubes collectae. Aen. V, 695 *ruit aethere toto turbidus imber aqua.* Martial. III, 100, 3 *Imbribus immodicis caelum nam forte ruebat.* Praeiverat Lucret. VI, 290, 1 *Omnis uti videatur in imbrem solvier aether.* Alias *caelum ruit tonitru;* unde Aen. I, 129 *caeli ruina* omnino de procella. 325. *boum labores*, ἔργα βοῶν Hesiodi Ἔργ. 46. Homer. l. c. Iliad. π, 392, et hinc alii. v. Cerda et Fulv. Ursinus. 326. *cava flumina*, quae in alveis cavatis fluebant; nunc littus exeunt. vid. Burm. ad Lucan. I, 396. 327. *freta spirantia* sunt aestuantia. Aen. X, 291, ubi vid. Heins. *spirant*, quae effervescunt, ebulliunt. *freta* autem, ut *vada*, poetice simpl. aquae, mare.

Ipse Pater media nimborum in nocte corusca
Fulmina molitur dextra: quo maxuma motu
Terra tremit; fugere ferae; et mortalia corda
Per gentes humilis stravit pavor: ille flagranti
Aut Atho, aut Rhodopen, aut alta Ceraunia telo

328. Pater, nocte,

328 *in* deest Moret. quart. a m. sec. et in uno Arundel., item in nonnullis Pierii. (vid. Q. V. XIIII, 5, c. *Wr.*) 329 Reiskius distinctionem post *dextra* sublatam in fine versus ponebat: *Fulmina molitur eo motu, quo maxima molitur.* 330 *fremit* Zulich. *tremuit* Mentel. pr. Alterum Arundel. et Cantabr. sequutus, *et* post *ferae* Martinus sustulit; non male factum! (Probum hoc *et.* Diversa sine copula adiiciuntur, similia cum copula: et ferae et homines istum terrorem expavescunt. *Wr.*) 331 *humiles* Moret. sec. *fragranti* primus. *humili — flagrantis* Romanus. 332 *Athon* Medic. Reg. Pierii Rom. et Medic., it. alii, etiam ap. Martin., et uterque Goth. cum edd. Aldd. pr. et sec., Commel., et ex illis aliae. Ita et legebatur in Valer. Flacc. I, 664. Tenet tamen alterum post Servium, Cerdam et alios, Heinsius: *Aut Atho,* τὸν Ἄθω. Caussa iusta est, quam Benedictus iam at-

328. Interdum etiam fulmina et tonitrua cum ventis pluviisque miscentur. Ita acceptus vix bene locus reprehensus, tamquam alienus a re. *corusca dextra.* Notum illud Horatii Carm. I, 2, 2 *rubente Dextera.* Ex antiqua tabula adumbratum esse, in qua fulminis rubor ipsam manum illuminabat, coniectabat Spenc. Polymet. pag. 55; saltem picturae idoneum argumentum illud foret. Manum tamen, quae tenet fulmen, ab eo splendere ac coruscare, facile etiam sine tabula picta assequaris. Habet tamen nec minus rationem suam, si *corusca fulmina* iungas. 329. *moliri fulmen* est iacere, vibrare; nam de omni motu ac conatu aut opere *moliri.* *maxima terra* est magna, γαῖα πελώρη. (*quo motu,* i. e. quibus commota. Similiter, immo insolentius, Nepos Cat. cap. 2.: „multas res novas in edictum addidit, qua re luxuria reprimeretur." *Wr.*) 330. De hiberna procella similia vid. apud Hesiod. Ἔργ. 511. 512, et 529—533. *fugere* pro fugiunt; ut saepissime, ex aoristo: nisi velis argutari ex vernaculo sermone. (Sed vid. Q. V. VII, 6. *Wr.*) 331. *humilis pavor* poetica venustate; partim quod reddit humiles, partim, quod *timere* pusillanimi et humilis animi est. *stravit,* sternit, pavor, animos,

Deiicit; ingeminant austri et densissimus imber;
Nunc nemora ingenti vento, nunc litora plangunt.
Hoc metuens, coeli menses et sidera serva;

tulit, quod *Athon* metro repugnat. (*Athon* in omnibus libris mss., quotquot inspecti sunt, etiam in Potterii codd. Parisinis et utroque Lips. Pro testimonio esse debet etiam Servii silentium, praesertim quum is Aen. XII, 701. diserte doceat, *Athos* in brevem exire syllabam, concinente Prisciano VI. sect. 70. Nec Burm. Val. Flacc. I, 664. a librorum lectione, *Athon* praebentium, discedere ausus est. Quae quum ita sint, Latinos *Athos*, sive *Athus*, etiam correpta altera syllaba pronunciasse statuendum et *Athon* Virgilio relinquendum erit. *Wr.*) 333 *densissimus aether* ed. Ven. et unus Mead. Eleganti coniectura Reiskius totum locum ita constituebat: *ille* (v. 331 Iupiter) *Deiicit ingeminans; austri et d. imber Nunc n. — plangunt.* (Sed elegantior librorum lectio. *Wr.*) Ex Aen. I, 43. 44 facile incidas in *disiicit.* Idque video factum a Wakef. ad Lucret. V, 404. Quis tamen cogat poetam semper eandem formulam decantare? (Medic. *deiecit*, sed altera *e* puncto notata. *Wr.*) 334 *aequora* vel *littora* ms. Köler. *plangit* Franc. Reg. Menag. Mentel. alt., et sic Rom. et perveteres aliquot ap. Pierium, ut ad *imbrem* referatur; vid. Heins. ad Ovid. Epist. Didus v. 106. Wakef. mavult subiungere, *Iupiter*; sic et in ed. Masvic. et al., sed Grammaticos mutasse neutrum significatum minus obvium, docet Burm., itaque *plangunt*, vulgatum inde ab Aldo, tuetur: quod et in utroque Goth. At *clangunt* Leid. Menag. alter pro var. lect. et ed. Ven. 1472. *plaudunt* unus Voss., utrumque male. Satis firmatum est, undarum allisarum esse *planctus.* 335 *Quod superest, caeli* laudat Nonius Marcellus in *servare. Haec metuens* Parrhas. et ed. Mediol. *caeli mores* substituit Wakef. ad Lucret. I, 297 tanquam ingenii lusu, quia *caeli morem* meminerat ex I, 51. (at supra vs. 232. *mundi astra. Wr.*)

καταπλήττει, percellit; unde etiam *consternare* ductum. 332. Montes fulmine ferit, dicebas; at quam sublime: *deiicit!* Magis etiam exornat haec Silius V, 385 — 389. *flagranti telo*, Homeri et Hesiodi, ψολόεντι κεραυνῷ. *Alta Ceraunia* ἀκροκεραύνια satis noti vel ex Horatii I Carm. 3 Epiri montes, qui in mare procurrunt, ut *Athos* in mare Aegaeum, Macedoniae mons. 333. Versus ex Theocr. VII, 77 Ἢ Ἄθω, ἢ Ῥοδόπαν, ἢ Καύκασον ἐσχατόεντα. 334. *plangunt* h. l. plangorem edunt, resonant; proprie mare plangit, percutit littus, ut resonet; tum *plangunt litora:* nunc assumtum alterum quoque, *plangunt nemora.*

335. Propter has tempestatum mutationes observanda sunt *anni tempora.* mox v. 351 prognostica ex atmosphaera. *Coeli menses* simpl. tempora intelli-

Frigida Saturni sese quo stella receptet;
Quos ignis coelo Cyllenius erret in orbes.

337. COELI

336 *quo sese* ap. Senec. epist. 88 et Goth. pr. (*quo se* Serv. Dresd. *Wr.*) *qua sese* Schol. Statii Theb. I, 305. *sese cum stella receptat* Schol. Iuvenalis Sat. VI. *receptat* etiam Moret. pr. et Leid. 337 *signis* Parrhas. *caelo* Medic. cum Iulio Sabino, nec prave, ne *caeli menses* et *ignes caeli* sibi occurrant intra tres versus. I, 6 *labentem caelo quae ducitis annum.* (*caelo* recepit Voss.; quod quam facile in *caeli* mutari potuerit, quivis, vel non admonitus, intelligit. Acute autem Wunderlichius: „Causa, cur *caelo* praeferendum sit, praeter auctoritatem cod. Medic., et haec mihi videtur, quod verba *quos in orbes caeli* diversos orbes caeli significant, planeta vero eundem cursum, *orbem*, peragit. Ceterum *in orbes errare* dicitur Mercurius, quippe qui ex planetis, si Lunam exceperis, minimum orbem, intra spatium dierum 87. et 23. horarum, percurrit; itaque plures orbes peragrat, dum Saturnus maximum orbem intra spatium annorum 29., dierum 166. et horarum 19. peragit. Bene igitur ad omnes planetas notandos Saturnum et Mercurium delegit.“ Ceterum orbis Medic. *Wr.*)

gam, quia astrorum, quae in caelo sunt, motu definiuntur: volebat subiungere solem et lunam: posuit pro iis sidera; *caeli sidera* erunt adeo de planetis accipienda, ut subiiciat duo alios planetas, Saturnum et Mercurium. Nisi malis adhaerere Servianae interpretationi, ut *sidera* sint duodecim signa zodiaci, quae totidem fere mensibus sol peragrat; quapropter *menses* essent adiecti. Esse porro verba depromta e Menandro, notat Nonius Marcellus in voce *servare:* sed Graeca corrupta sunt: forte usum τοῦ servare pro observare, ex τηρεῖν tantum illustrare voluit. (*caeli menses et sidera* ex indole poeticae orationis, de qua vid. Q. V. XXXIII, 4., dicuntur signa caelestia menses et tempestatem regentia, coll. vs. 232. i. e. sidera zodiaci; quare nolim in Heynii ac Wunderlichii sententiam ire, planetas his verbis significari existimantium. *Wr.*) 336. Observet quoque planetarum cursum: pro omnibus ponit unum et alterum planetam. Saturni stella in quod signum se recipiat, cum quo sidere se coniungat; *in Capricorno enim facit gravissimas pluvias, et praecipue in Italia, — ut in Scorpio grandines.* Haec Servius, qui plura super hoc *receptat* nugatur dicam, an observat. (*sese receptet*, proprie; nam *se receptare*, *recipere* dicuntur ii,

In primis venerare deos, atque annua magnae
Sacra refer Cereri laetis operatus in herbis,

339 *in arvis* multi. (sed plures et potiores *herbis. Wr.*) Etiam Medic. *in orbis* et e correctione *in arbis*. Agnoscunt tamen vulgatam antiqui Commentatores. vid. Heins.; et cum vere ineunte *herbae* frugum melius memorantur. (Hic quoque cod. Medic., ut saepe, originem deterioris lectionis indicat. Nam quum librarius, aberrantibus ad vs. 337. oculis, inde verba *in orbis* huc transtulisset, alius *a* supra scripsit, unde ducta lectio *arvis*; tertia denique manus in margine veram appinxit lectionem *herbis*; et litera *a*, quam altera manus supra *o* adscripserat, transfossa est, a tertia, nisi fallor. Tibull. II, 5, 95.: „Tunc operata Deo pubes discumbit in herba.“ *Wr.*)

qui eo, unde aliquando discesserunt, proficiscuntur. Atqui planeta easdem semper in cursu suo stellas ingreditur. Add. Not. ad 249. Cogites velim, Saturni sidus in cursu suo permultas stellas unius signi ingredi, et ex his coniunctionibus omnibus de tempestatibus coniecisse Veteres. *Wch.*) Saturni motum tardissimum esse, et vix binis annis sexque mensibus unum signum transire satis constat; ut adeo vix intelligas, quem usum observatio tam tardi sideris ad tempestatum prognostica habere possit. Ita tamen a veteribus iudicatum est, observatione a lunae phasibus ducta, de stellis erraticis, ut pluviarum aliarumque aeris mutationum augurium ex iis caperent. Fuit in his inprimis Saturni transitus: vid. Plin. II, sect. 39, et idem XVIII, 25, sect. 57 *Ideo Virgilius errantium quoque siderum rationem ediscendam praecipit, admonens observandum frigidae Saturni stellae transitum*. Sunt plura eiusmodi e Democrito in Geopon. I, 12. Saturno, extremo orbe se moventi planetae, *frigus* tribui, memorare nil attinet. vid. Plin. II, 8, sect. 6. 337. Observare monet Mercurii motum: hoc enim est *errare ignem Cyllenium* (quem hinc mutuatur Claudianus XXII, 440) *in orbes coeli*, movere se ad certas leges, quibus in caelo cursum per orbitam agit. (vid. V. L. *Wr.*)

338. Ad procellarum subinde ingruentium clades avertendas religionum quoque auxilium adhibere monet. Ex Hesiod. Ἔργ. 465. 466. Agit autem poeta, ut e seqq. manifestum fit, inpr. 345 de *Ambarvalibus*, vid. Tibull. II, 1, cf. sup. ad Ecl. V, 74. 75. et, si *Suovetaurilia* eiusdem generis sunt, Catonem de R. R. cap. 141. *Sacra refer*, repete,

Extremae sub casum hiemis, iam vere sereno.
Tum pingues agni, et tum mollissima vina;
Tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.
Cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret;

341. Tunc tunc 342. Tunc

340 *sub casum* Medic. cum nonnullis; (sic etiam 3. 8.; idem praefixum notae Servianae, etiam in cod. Dresd.; et debetur omissio extremae literae elisioni. *Wr.*) *sub casu* alii maiore numero cum Romano. Ita et edd. variant: prius Egnat. Manut. Commelin., hoc Aldd. servant. *Extremo sub casu* Ven. 341 Ita Mediceum, nisi quod *Tum* scribitur, et Pierii libros cum aliis expressit Heinsius. Vulgatum erat: *Tunc agni pingues*, quod multi, ad vitandum scilicet hiatum, habent. Inter eos, qui ordinem: *Tunc pingues agni*, servant, ut vitent tamen hiatum, habent Arundel. unus, *tum sunt*; Mead. *sunt, tum*; ex nostris recentior: *tunc et*; at alter: *Tunc agni p. et tunc*; ad tertiam usque vicem *cum* legi malebat Reiskius. (Mediceus ter exhibet *tum*, testante etiam Freytagio; Serv. quoque Dresd. et cod. 8. *Tum pingues agni*; Lips. alt. *Cum pingues agni*. *Tunc* debetur librariis, substantivum *agni* ante adiectivum *pingues* retrahentibus; *tum* edendum curavi et hoc et proximo versu; vid. Q. V. XXV, 5, a. Praeterea laederet aures: *Tunc agni pingues — — Tunc somni dulces*. Et maximopere vitavit Virgilius similes in versibus sese excipientibus primorum ordinum sonos. *Wr.*)

et hinc simpliciter fer, celebra. (Sed vid. vs. 249. Not. *Wr.*) Utroque enim sensu dictum videbis in exemplis ab Heinsio cumulatis ad Ovid. II Fast. 532. *Operatus* pro operans. (vid. Q. V. XXVIIII, 3. *Wr.*) Est autem hoc voc. sacrorum. vid. Tibull. ibid. v. 9. 340. Vel hic locus docere potest, quam parum subtilis interdum sit poetica ratio: *Extremae sub casum hiemis* putes esse primum veris initium; at subiiciuntur ea, quae adultum satis significant; quamvis non immemor sim, clementioris caeli in nostro poeta rationem esse habendam. Similiter sup. 230 *ad medias pruinas;* quod sane severe exigi nequit. 341. Hesiod. Ἔργ. 585, ubi de aestatis initio: Τῆμος πιόταταί τ' αἶγες καὶ οἶνος ἄριστος. *Vina mollia*, scilicet hiemis interiecta mora, *asperitate*, duritia, *carentia*, mitia, lenia. Ita et Graecis οἶνος σκληρὸς et μαλακός. *Durus Bacchi sapor* Ge. IV, 120. *somni dulces* propter adiectas *umbras* nulli alii esse possunt quam in herba vel sub arbore ad concentum avium, florum

Cui tu lacte favos et miti dilue Baccho,
Terque novas circum felix eat hostia fruges;
Omnis quam chorus et socii comitentur ovantes,
Et Cererem clamore vocent in tecta; neque ante
Falcem maturis quisquam supponat aristis,
Quam Cereri torta redimitus tempora quercu
Det motus incompositos, et carmina dicat.

344 *Quoi* Medic. mutatus in *Cui.* 345 Versus est ap. Macrob. III, 5. Sat. ubi de hostia ambarvali agit. 346 *comitantur* aliquot ap. Burm. et Goth. pr. 347 *vocant* sec. Moret. et Goth. pr. 348 *quicquam* Goth. pr. 349 *redimantur* Zulich. 350 *incompositus* Mentel. alter et Goth. sec.

odores, et sic porro. 343. Conf. Tibull. I, 1, 23. 344. E lacte, melle, vino *mulsum* factum innui, notat Macrob. III, 11, magis forte subtiliter, quam vere. Nam diis agrestibus libatur ex more, lacte, melle, vino. conf. idem VII, 12 et Serv. et Cato R. R. c. 134. 345. Ducitur hostia, lustrandi agros caussa, circa novam segetem. *felix hostia*, h. fecunda, ut Servius; quemadmodum *felix ager*, *arbor*. De his dubitat nemo; uti nec de hoc, hostiam sterilem sacris admoveri, nefas fuisse: sed usus perpetuus ita fert, ut accipiamus hostiam, qua litari potest, quia pura et sacrificio apta diisque grata est; quaeque adeo est felicis ominis, et bonum frugum proventum portendit, aut ipsa felicis proventus caussa, placatis per eam diis, haberi potest. 346. *chorus et socii*, est chorus sociorum, pro, turba. Int. autem socios operum, vernas, ut II, 528. 347. *vocare in tecta*, ut adsit, invocare. Laudant Colum. X, 430 *Et te Maenalium, te Bacchum, teque Lyaeum Lenaeumque patrem canimus sub tecta vocantes;* et Horat. Carm. I, 30, 3 *vocantis Ture te multo Glycerae Transfer in aedem.* 348. *neque ante falcem m.* („Nunc alterum festum Cereris seu sacrum memorat, instante messe.“ Haec e minore Edit. Heyn. repetii. *Wr.*) nec metere incipiant agricolae, nisi sacris Cereri factis. Cf. Cato c. 134 *Priusquam messim facies, porcam praecidaneam fieri oportet* sq. 350. De incondita saltatione, qua carmina messoria canuntur, ut de alio festo sup. Ecl. V, 73 *Saltantes Satyros imitabitur.* *Quernam coronam*

Atque haec ut certis possemus discere signis,
Aestusque, pluviasque, et agentis frigora ventos:
Ipse Pater statuit, quid menstrua Luna moneret;
Quo signo caderent austri; quid saepe videntes

351. POSSIMUS

351 *in certis* Fraoc. *dicere* Goth. pr.; in Medic. *τῷ discere* super-adscriptum *noscere*, ex interpretatione scilicet; ibidem a manu prima *possemus*. Io Romano erat: *possemus dicere*. (*possemus* etiam 2. 3. eaque est Medicei prior lectio; quam recepi, Wunderlichio etiam probatam. Et melius haec tamquam ex Iovis voluntate pendeotia pronuociaotur; hoc enim dicit poeta: „Iupiter certas quasdam tempestatis vicissitodines per Lunam designari volens id egit, ut possemos“ cet. *Wr.*) 352 Sic plane Goth. pr. At *Aestus et p. et* Goth. sec. a m. pr. *Aestus et pl.* Franc. ed. Mediol. *Aestusque et* ed. Ven. et Medic., ioserto *et* ab alia manu. *pluvias et* sine *que* uuus Mead. ed. Norimb. et Grimoaldus apud Martin. (*Aestusque et pluvias et ag.* est altera lectio Medic. *Wr.*) *agentes fulgura* Fraoc. et ed. Mediol. 353 *moveret* Franc. Parrhas. Mead. et al., etiam edd., vulgari variatiooe; de qoa multi moouere, ot ad Propert. IV, 1, 107. (vid. Cort. ad Locan. I, 631. *Wr.*) sed potest h. l. defendi. 354 *quod* molti scripti et impressi apod Pier. Borm. et Martin., etiam Goth. pr. nec ipsum male. (*quid* com vetustioribus Mediceus; idque, a Vossio desertum, bene defendit Iahn. *Wr.*)

in memoriam victus prioris gestatam Servius tradit.

351. Haec igitur omnia, has tempestatum caeli et aeris vices, de quibus adhuc egit, porro magnum calorem, pluviam et gelu, e lunae phasibus et variis prognosticis, quae experientia docuit, intelligunt agricolae. Est haec meteorognosia rustica. Multa in his sunt, quorum ratio aliqua probabilis reddi potest; enimvero id esset munus non interpretis poetae, sed hominis, qui de *rebus* a poeta traditis disquirere ac disputare vellet: quae partes ab interprete alienae sunt. (*haec* ad sequentia *aestusque — ventos*, referendum esse, persuasit mihi Wunderl. *Wr.*) 353. Ipse Iupiter *statuit*, h. fixum et constans esse iussit. Mutuatus autem est haec ex Arati Phaenom. v. 10—13, e quo sequentia pleraque petita. cf. Geopon. I, 2 sqq. Plerisque his prognosticis severiores physices rationes facile assignari possunt (vidimus id nuper factum a *W. Iones physiol. Disquisitions* pag. 619 sqq.); pro nostra aetate eadem retractavit *Thomson* (*Seasons*:

Agricolae propius stabulis armenta tenerent.
Continuo, ventis surgentibus, aut freta ponti
Incipiunt agitata tumescere, et aridus altis

357 *arduus* ed. Ven. et Romanus. Male. vid. Not.

Winter 118 sqq.). *Monet*, ut vates monent, qui futura docent, luna prognosticis, quae ab ea petuntur, et *menstrua luna* praeclare propter menstruas motus vices. 354. *Quo signo caderent austri;* quod indicium esset venti mox cessaturi. Ita enim *cadere* pro residere, *cadit fragor pelagi* Aen. I, 154. Ecl. IX, 58 *ventosi ceciderunt murmuris aurae;* ut contra *surgere* v. 356. Altera Cerdae interpretatio, ut sit pro *incidere*, quod Ge. II, 107, vel *surgere*, auctoritate destituitur. Nec apud Homer. Odyss. ε, 259 est ἔπεσε, sed συνέπεσε. *Σὺν δ' Εὐρός τε Νότος τ' ἔπεσε.* concurrunt. Melius laudares Od. ξ, 475, et Hesiod. *Ἔργ. 547 Βορέαο πεσόντος*, ubi de vento orto, pro ἐμπεσόντος, accipiendum esse videtur; si tamen intentius adspexeris, videbis et ibi esse, *vento cessante;* nam tum nebulae gelidae suboriuntur. Etiam in Aeschyli Agam. 577 *πόντος πεσὼν* simili modo dictus est, dum residet. Nec tamen reliqua, quae subiuncta sunt a Marone, efficiunt, ut illud ad poetae rationem melius accommodatum videri possit. Nam subiungit statim alterum: *quid saepe videntes* h. e. quod indicium esset tempestatis ingruentis. Habes itaque duo: signa cessantis et ingruentis tempestatis. Variat enim haec poeta oratione; et propositis inde a vs. 356 pluviarum et fulminum prognosticis, subiicit vs. 393 praesagia serenioris caeli. *quid saepe videntes*, h. quo viso prognostico seu indicio. 355. Conf. Calpurn. Ecl. V, 43 sqq.

356 sqq. — 364. Imminentes procellas nuntiat surdus aeris motus et fragor terra marique increbrescens, quo exterriti alites marini in littus evolant. Ex Arati Prognost. 177 sqq. (909 sq.), qui versus a Cicerone translati sunt in latinos de Div. I, 7, ubi vid. Davis. cf. Lucan. V, 565 sqq., qui in toto illo loco nostrum ante oculos habuit. Aliorum poetarum loca surgentis tempestatis congessit Cerda h. l. Est enim iam inde ab Homero poeticis ingeniis versatus locus. Virgilium sequitur Plin. XVIII, 35, sect. 85. 86. 87. *Continuo:* principio. vid. sup. 60. (*Continuo*, αὐτίκα. De vocis potestate vid. Gisb. Koenii Commentar. in

Montibus audiri fragor; aut resonantia longe
Litora misceri, et nemorum increbrescere murmur.
Iam sibi tum a curvis male temperat unda carinis,

360. TUM CURVIS CARINIS:

359 *increbrescere* Medic. (etiam Aen. VIII, 14. et *crebrescere*, quoties legitor, i. e. Aen. III, 530. XII, 222. 407., in eodem. *Wr.*) eum aliis; noo *increbescere* (ot 2. 3. 4. 5. *Wr.*), etsi hoc mollios; at illod austerius et pleniore sono. (*increbescere* dudom reiectum a V. V. D. D.; probat tamen Heindorf. ad Horat. Serm. II, 5, 93. *Wr.*) 360 *a curvis* Pierii Romanus, uterque Meotel. Voss. et Reg., sed eraso *a.* illustratom abHeiosio; nec recte tamen ab eo receptum, eom non scribendom sed subiotelligendom sit. (Sed nimirum exemplis, etiam in poeta, erat probandum, verbum *temperare* eum nudo ablativo strui. Nec potest dativos esse *curvie carinis*, quum, si iongitur huic verbo dativos, oou adiiciator *sibi.* Hine e codd. satis bonis reduxi praepositionem, agoitam etiam ab Arus. Messio, qoi hoe ipso versu utitur, qoo doeeat, *temperare* subiunetam habere *a* praepositiouem. *Wr.*) *Iam se* Goth. sec. *cum curvis* Ven. *Iam tibi* Guietus et Gebhardus emendaveraut. (qood recepit Voss. *Wr.*) *Iam sibi tum et curvie* alios vir doctos in Misc. Obss. Vol. II, T. II, p. 171, male.

Gregorii lib. de Dialectis. p. 194. *Brunck.*) *ventis surgentibus:* mox vs. 365 *vento inpendente;* vide modo ad v. 354. *freta ponti* poetica periphrasi pro ponto, mari; nihil amplius. 357. *aridus fragor*, qualia asper et acutus lignorum aridorum, cum franguntur. Ita et Lucret. VI, 115—119, et Homericum *αὖον ἄϋσεν*, ut Iliad. *ν*, 441, et *καρφαλέον ἄϋσεν* Iliad. *ν*, 409. cf. Cerda. Effert autem haud paullo ornatius Aratea l. l. 180 *κορυφαί τε βοώμεναι οὔρεος ἄκραι.* 359. *Litora misceri:* miscetur ac perturbatur mare littora et saxa alluens, quibus alliduntur fluctus; et *resonantia miscentur* pro simplici *resonant.* Aratus ib. vs. 178. 179 *μακρὸν ἐπ' αἰγιαλοὶ βοόωντες, Ἀκταί τ' εἰνάλιοι, ὁπότ' εὔδιοι ἠχήεσσαι.* *Littora ripaeque si resonabunt tranquillo:* cum ventus nondum sentitur; reddidit Plin. XVIII, 35, s. 58. Similia loca Cerda congessit. De *nemorum murmure* seu mugitu cf. Aen. X, 97—99. Expressit h. l. Lucan. V, 551 sqq. *Post vento crescente magis magis increbrescunt* Catull. Epith. Pel. 275. (De numerorum praestantia vs. 357—59. vid. Voss. *Wr.*)

360. Iam tum satis gravis tem-

Quum medio celeres revolant ex aequore mergi,
Clamoremque ferunt ad litora; quumque marinae
In sicco ludunt fulicae; notasque paludes
Deserit atque altam supra volat ardea nubem.
Saepe etiam stellas, vento inpendente, videbis

364. DESERIT,

361 *Quom* Medic. a m. pr. 362 In Arato: *χερσαῖα τινάσσονται πτερύγεσσιν*; unde coniicias: *Clangoremque ferunt ad litora.* Ergo Virgilius noluit *Clangoremque*, quae propria vox foret, scribere? (— 363. *paludis*, non *paludes*, Medic.; unde gravis auctoritas accedit ad tuendam formam genit. plural. *paludium*; *paludis* etiam Lips. obl. *Wr.*) 364 Laudatur versus a Seneca Qu. Nat. VII, 28. *altum volitat super* Zulichem. *altum super avolat* Moret. quart. et Vratisl. *supervolas* Parrhas., unde Burm. coni. *super evolat.* 365 *impellente* Parrhas. et ed. Mediol. unus Mead., notabili aberratione: quummodo codicum auctoritas aliqua esset. (recepit hoc Voss. *Wr.*)

pestas in alto, ut navis vix resistat satis fluctibus, increbrescente procellae vi, cum etc. 361. Expressa haec ex Arato; nec tamen cum fide ac diligenter, sed permutatis avium nominibus, forte quod communis earum hac in re est natura. Quod itaque de *ardea*, ἐρωδιῷ, dixerat Aratus v. 182 Diosem. καὶ δ᾽ ἂν ἐπὶ ξηρὴν ὅτ᾽ ἐρωδιὸς οὐ κατὰ κόσμον Ἐξ ἁλὸς ἔρχηται φωνῇ περὶ πολλὰ λεληκώς, ad *mergos* transtulit Virgilius: *Quum medio celeres revolant ex aequore mergi, Clamoremque ferunt ad littora.* At Cicero, qui Arateos versus vertit de Div. I, 8, *fulicem* seu fulicam nominavit. Callimachus δύπτην in fragm. CLXVII ex Etymol. Contra Aratus *mergos* (τὰς αἰθυίας) *in littore* (χερσαῖα, h. κατὰ τὰ χ., ἐν χέρσῳ, ut ἐν ξηρῷ, Virgilius in sicco, in littore, ut et Aen. X, 301) *alis plangere* memoraverat. Tandem v. 364 cum Arato convenit noster: *Κινυμένου τε θάλασσαν ὑπερφορέοιτ᾽ ἀνέμοιο ardea: et moto vento supervolat mare;* hoc exornavit: *notasque paludes Deserit atque altam supra volat nubem.* Etiam: *Quodque ausa volare Ardea sublimis pennae confisa natanti* Lucan. V, 553. 554.

365. Ex Arato ib. v. 194—200. conf. Lucan. V, 561—564. Plin. XVIII, 35, s. 80. De his ἀποῤῥοίαις stellarum vid. loca apud Cerdam. Nostro loco inter diosemeia sunt, at inter

Praecipites coelo labi, noctisque per umbram
Flammarum longos a tergo albescere tractus;
Saepe levem paleam et frondes volitare caducas,
Aut summa nantis in aqua conludere plumas.
At Boreae de parte trucis quum fulminat, et quum
Eurique Zephyrique tonat domus: omnia plenis
Rura natant fossis, atque omnis navita ponto

366 *per umbras* plores forte, qoamqnam a Burm. nil notatum sit; etiam plures apud Martio. et Goth. pr., sicqoe editom osqoe ad Commelio. Sed recte iam a G. Fabricio praeferebatur *umbram*, quod et Medic. babet, Pieriiqoe Rom. et Medic. (videtur Heins. in suis codd. *umbram* invenisse; hoc tuentur etiam 3. 8. Et *umbra* siogul. num. proprie de nocte; quamquam loco simillimo Aen. II, 693. *per umbras* dicere poeta maluit; vid. Q. V. VIIII, 3, VII, b. *Wr.*) 367 Ita apnd Senec. N. Qu. I, 14, nisi qood ibi *Stellarum*, at VII, 20 laodatur: *Longos a tergo flammarum albescere tractus.* Apod Macrob. Sat. VI, 1: *involvere tractus.* Male. 369 *molles* pro *nantis* Leid. pr. a m. pr. *collidere* Toll. *palmas* Goth. pr. 370 *Aut* tres ap. Burm., tres ap. Martio. Goth. pr. 371 *domus tonat* Ven. Locretium ante oculos in bis verss. fuisse putabat Wakef. ad Lucret. V, 744. (*et*, mioio pictum, inter *Eurique Zeph.* io Medic. inseritur. *Wr.*) 372 *omni n. ponto* fragm. Moret. *ponto humida* iuogenda esse contendit Wakef. ad Lucret. I, 1084. imbribus et nebulis bumere vela video: mari, nisi navi mersa, non assequor.

omina et prodigia Aen. II, 693. V, 527. cf. ad Iliad. δ, 75. 366. *Τοὶ δ' ὄπιθεν ῥυμοὶ ὑπολευκαίνωνται.* Arat. ib. Lucret. II, 143 *Nocturnasque faces caeli sublimè volantes Nonne vides longos flammarum ducere tractus*, quem locum Macrob. VI, 1, pag. 574 Maroni praeluxisse ait. *albescere*, elucescere, elegantius quam existere, esse. 368. Vid. Arat. ib. v. 190 — 192. Plin. ib. s. 86.

370. Iam praesagia pluviarum enarrantur. Primum est fulminum ex omnibus caeli partibus concursus. Omnino, pergit 373, pluviae venturae observatio in promtu est; tam manifesta eius signa sunt, quae inde subiicit, ut neminem facile, non ante provisa et animadversa, pluvia opprimere possit.

370—372. Quando ab omni caeli parte tonat, imbres ingruunt. Conversi ex Arato ib.

Humida vela legit. Numquam inprudentibus imber
Obfuit: aut illum surgentem vallibus imis
Aeriae fugere grues; aut bucula coelum
Suspiciens patulis captavit naribus auras;

373 *legunt* in nonnullis apud Pierium, probatum Heinsio. (vid. Q. V. VIII, 4, c. *Wr.*) At *legit* etiam in Romano. *prudentibus* Medic. a m. pr., hocque praefert cum aliis Io. Schrader. Sane et hoc suum sensum habet. Nec minus tamen alterum verum est. 374 *Adfuit* Bynckershoeckii emendatio iam a Burm. reiecta est. Wakef. ad Lucret. VI, 70 *obfuit*, pro obversatur, dictum esse contendentis argutias vix quisquam probabit. *ac illum* Moret. quart. *in vallibus* Leid. a m. sec. *ab v.* Leid. alter. 375 *sensere* Goth. sec. 376 *Suscipiens* Zulich.

201—205, qui ultimus versus ὕδατι γὰρ haud dubie suppositius est. conf. Plin. XVIII, 35, s. 81 et de reliquis s. 87. *domus Euri* suaviter dixit de parte caeli, unde spirat. *Rura natant*, inundantur.

373. *Numquam inprudentibus imber Obfuit*, obesse potest vel solet. Ornate extulit id, quod in tenui oratione esset: agricolis non facile imber *supervenire* potest imprudentibus, h. non ante providentibus, improviso, ut nec moniti sint praesagio aliquo. Non debebat hic haerere doctorum virorum acumen. Sententia est eadem inf. 425 *Numquam te crastina fallet Hora, neque insidiis noctis capiere serenae.* 374. Diversa sunt Hesiodea Ἔργ. 448—451. et ad aliud spectant; verum ante oculos poetae fuere Aratea 299. 300, e quibus et Aristot. H. A. IX, 10 (add. Antig. Caryst. 46 et ibi Beckm.) patet, solere grues, ubi in altum evolaverint, *in aerem*, ἠέριαι, animadversa tempestate, statim se demittere et imbrem fugere; iam, quod additur, *vallibus imis*, duplici modo iungi et accipi potest, aut, ut grues imbrem fugiant *vallibus imis*, recipientes se in vallem; ita convenit Aristoteles: καὶ, ἐὰν ἴδωσι νέφη καὶ χειμέρια, καταπτᾶσαι ἡσυχάζουσι, puta arborum frondibus tectae, („Theophrast. de signis pluviarum: ὅταν γέρανοι πέτωνται, καὶ μὴ ἀνακάμπτωσιν, εὐδίαν σημαίνει· οὐ γὰρ πέτονται, πρὶν ἢ ἂν πετόμεναι καθαρὰ ἴδωσιν.“ Haec attulit Heyn. in Edit. min. *Wr.*) aut ut iungantur: *imbrem surgentem vallibus imis;* solet enim imber, h. e. nebulae, *surgere vallibus* in aerem rariorem. Sed hoc alienum ab h. l. Prius est verum. Aratus: στροφάδες δὲ παλιμπετὲς ἀπονέονται, ubi Schol. ὑπο-

Aut arguta lacus circumvolitavit hirundo,
Et veterem in limo ranae cecinere querelam.
Saepius et tectis penetralibus extulit ova
Augustum formica terens iter; et bibit ingens

377. HIRUNDO;

378 *Aut* ed. Ven., nonnulli ap. Pierium, Bodlei. et unus Arundel. ap. Martin., qui recepit. 379 *Ocyus et* malit Cerda, quia in Arato θᾶσσον est. *e tectis* ap. Charis. Inst. Grammat. II, p. 193. *e tecti penetralibus* coni. Voss., male. Sic *foci penetrales.* Apud Avienum pag. 121 ed. Grot. *ova cavis effert penetralibus*: quod Io. Schrader. in schedis laudat. 380 *tenens* Goth. pr.

στρέφουσαι εἰς τοὺς τόπους, ὅθεν ἐκινήθησαν. (*ἠέριαι γέρανοι* dictae iam Homero Il. III, 7. *Wr.*) 375. 376. Ex Arato ibid. v. 222. 223, qui conversi sunt a Cic. de Div. I, 9. *captavit*, captare solet, captat, *auras*, h. ducit, olfacit, ὠσφρήσαντο. Plin. XVIII, 88 *Et boves caelum olfactantes seque lambentes contra pilum.* 377. Vid. eund. v. 212. 213. Versus totus est ex Varrone Atacino, notante Servio, una cum v. 376 et 379. *arguta* ad vocem refertur. Plin. XVIII, 87 *hirundo tum iuxta aquam volitans, ut penna saepe percutiat.* 378. Ex eod. 214. 215. Plinio sunt *ranae ultra solitum vocales* XVIII, s. 87. *veterem querelam* ad fabulam transformationis ranarum (vid. Ovid. Met. VI, 316 sqq.) referunt; sed verbis simpliciter inest notio clamoris continui semperque eiusdem. Poetis enim *querelam* de quacunque animalium voce dici notum est.

379. Arat. v. 224. 225. conversa a Cic. de Div. I, 9. *tecta penetralia*, ut *adytum penetrale* Aen. II, 762. *templa penetralia caeli* Lucr. I, 1098, ut in nonnullis legitur. *angustum iter* κολλῆς ὀχῆς, foraminis: si modo Aratum reddere voluit; sin omnino naturam formicarum exprimere maluit, *angusto calle* incedentium, ut Aen. IV, 405, in loco disertiore: rectius *iter* de tramite isto, quo eunt redeuntque intelliges cum Cerda et aliis. (priorem explicationem commendari verbis *extulit ova tectis*, iam vidit Wunderl. *Wr.*) Apud Plin. XVIII, s. 88 est, *formicae— concursantes aut ova progerentes.*

380. *Arcus*, iris, *bibere*, h. haurire, attrahere, aquas suis

Arcus; et e pastu decedens agmine magno
Corvorum increpuit densis exercitus alis.
Iam variae pelagi volucres, et quae Asia circum

383. VARIAS

(381. Notulae Servianae Burmannus praescripsit *a pastu*, imprudens, ni fallor. *Wr.*) 383 *Tum* pro *Iam* alter Arundel. *variae* Medic. et Gud. Rom. Pierii, unus Arund. et Bodlei. Sic iam Serv. lectum fuisse notat, ut *infundere* pro *infundunt* dictum accipiatur. Ita nova sententia facienda: *Nunc caput obiectare — videas. Iam volucres pelagi varias* in nonnullis ap. Pierium. Mox *atque Asia* Medic. Mentel. pr. a m. pr. et nonnulli ap. Pier.; putes, *aut quae.* (Lectio *varias* aut Servio, aut alii Grammatico, quem secutus est Servius, deberi videtur; vid. Q. V. XVI, 5. *Variae volucres* est Nominativus absolutus; exempla e scriptoribus Lat. petita vid. apud Cort. ad

cornibus, pluvio tempore, etiam a nostris hominibus creditur. conf. ad Tibull. I, 4, 44. Loca alia vid. ap. Cerdam. Alias *nubes* dicuntur *bibere*. Sic in Anthol. Lat. lib. V, 113 de Oceano: *Te potant nubes* (sic leg.), *ut reddant frugibus imbres.* Statius Theb. IX, 405 *At pater arcano residens Ismenos in antro, Unde aurae nubesque bibunt atque imbrifer arcus Pascitur, et Tyrios melior venit annus in agros.* Arat. ib. v. 208 *duplicem arcum* habet: διδύμη Ἶρις, ex repercussa luce in nubibus. Nostrum laudat Seneca N. Qu. I, 6.

381. 382. Arat. v. 231—237. *increpuit densis alis* debebat exprimere τιναξάμενοι πτερὰ πυκνά· in hoc vero πυκνὰ (pro πυκνῶς) positum esse putes pro *crebro*. Etiam in epigrammate (Brunck. Analect. Tom. III, pag. 152. VI) *Αἰετὲ, τὸν χαρίεντα, ποτὶ πτερὰ πυκνὰ τινάξας, Πῶς ἔφερες;* At Virgilius πυκνὸς *densus* transtulit et (nam *dense increpare* nihili esset) πτερὰ πυκνὰ, *alas densas* interpretatus est, sive ut alarum naturam exprimat epitheton, sive ut ad multitudinem corvorum referat. Iungenda vero: *increpuit alis densis;* non vero: *exercitus densis alis.* Plin. XVIII, s. 87 dixit *corvi — se concutientes.* Simplicius Homer. Il. β, 462 ὀρνίθων πετεηνῶν ἔθνεα πολλὰ — ἔνθα καὶ ἔνθα ποτῶνται ἀγαλλόμεναι πτερύγεσσι. Ceterum ad hoc praesagium referenda Horatii verba Carm. III, 27, 9 *antequam stantes repetat paludes Imbrium divina avis imminentum.*

383 — 387. Ex avibus marinis et cygnis praesagia pluviarum memorat. *Iam videas varias*

Dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri,
Certatim largos humeris infundere rores,
Nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas,
Et studio incassum videas gestire lavandi.

Sallust. Iug. cap. 30. et quos ille laudat. Sed etiam Infinitivo absoluto, licet *videas* infra sequatur, locum esse posse non negaverim; vid. Q. V. XXX, 3. Illud etiam, quod est in Mediceo, *atque*, testari videtur Grammaticorum conatus, orationis, male cohaerere visae, utcunque emendandae: *volucres pelagi atque* — volucres, quae sunt — *circum Asia Caystri prata. Wr.*) 384 *mirantur* Reg. a m. pr. videtur exhibere. 386 *in undam* Medic. a m. sec. Gud. et unus Mead. (*undas* prior lectio Medic.; vid. Q. V. VIIII, 3, VIII, b. *Wr.*) *undis* Mead. alter, ut nonnulli apud Pierium. *in unda* alii. 387 *studio incensas* malebat Io. Schrader.

volucres — *infundere* etc. Cygni hic dicuntur *in stagnis dulcibus Caystri* (in stagnis, quae Cayster fl. egressus ripas, inundando vicina, facit) *rimari prata Asia circumcirca*: pro vulgari, versari in iis. *rimari* autem de cygnis, pabulum et herbas quaerentibus. Georg. II, 199 dixit Mincium *Pascentem niveos herboso flumine cycnos*: *stagna* recte *dulcia*, utpote vivi et perennis fluvii, non situ putrescentis aquae. *Asiam paludem* dixit Aen. VII, 701. At Homerus *Ἄσιον λειμῶνα*. Est autem *Asia* angustus tractus paluster Lydiae ad Caystrum, non longe a Tmolo, satis notus ex Homer. Iliad. β, 461 *ἢ κύκνων δουλιχοδείρων Ἀσίῳ ἐν λειμῶνι Καϋστρίου ἀμφὶ ῥέεθρα*· quem expressit Virgil. vss. 383. 384. conf. Waltheri Animadverss. hist. et crit. n. IV. Reliqua partim a Varrone Atacino sumsit, cuius fragm. in Catalectis vet. poetarum: *Tum liceat volucres pelagi tardaeque paludis Cernere inexpleto studio* (*ἄπληστον*; hoc est, quod noster *incassum* dixit. At Servius, quod densae plumae non admittunt aquam ad cutem.) *certare lavandi*, *Et velut insolitum pennis infundere rorem*: partim ab Arato Diosem. 210. 211 *Πολλάκι λιμναῖαι ἢ εἰνάλιαι ὄρνιθες Ἄπληστον κλύζονται ἐνιέμεναι ὑδάτεσσιν*; h. *caput obiectant fretis*, s. aquis immersant. Quae omnia si inter se compares, poeticam in nostro, quamquam novissimus post illos venit, copiam non desideres. Plinius XVIII, s. 87 e nostro: *Et quum terrestres vo-*

Tum cornix plena pluviam vocat inproba voce,
Et sola in sicca secum spatiatur arena.
Ne nocturna quidem carpentes pensa puellae
Nescivere hiemem, testa quum ardente viderent

391. HIEMEM:

388 *Tunc* Nonius in *pluvia.* (etiam Serv. Dresd. *Wr.*) *rauca voce* Servius et edd. nonnullae; quod probat Kingius ap. Martin., sed est alterius glossema. (Nempe rectius Serv. Dresd., quam vulgatae editiones: „Tunc cornix plena: plena dicit rauca, contra naturam suam." vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) *plenam* ed. Ven. 389 Post hunc versum addunt nonnulli: *At caput obiectat querulum venientibus undis*, ut in Franc. Leid. et Voss., in hoc quidem, ut et in Bodlei. et uno Arundel., post v. 388. In Medic. Gud. Mentel. pr. et sec. Parrhus. in margine erat a rec. manu scriptus. (invenitur etiam in cod. 4. 9., et in 2. a m. sec. *Wr.*) Reg. et Mead. cum ed. Norimb. habebant: *Et caput.* In Cantabr. deerat *obiectat.* Confectus versus e v. 386. 390 *Nec* vulgo. *Ne* Medic. Gud. Mentel. pr. et Moret. pr., item Rom., perpetua quidem variatione. Debebat tamen utique et h. l. placere, ut viri docti fere ubique restituerunt: utque sic iam Naugerius ediderat; ergo sequutus sum. (*ne* pro *nec* incuria a se relictum scribit Wunderl. Praefat. pag. VII. Vid. notata ad vs. 126. *Wr.*) 391 *cum testa* Rottend. sec.

lucres contra aquam clangores dabunt, perfundentes sese; sed maxime cornix.

388. Aratus plenius vss. 217 — 221 conversis a Cic. de Div. I, 9. add. 290. 291. Nostrum expressere Claudian. XV, 493. Lucan. V, 555. 556. *cornix improba*, sive infausti ominis, sive *improba vocat*, pro improbe, clamore improbo, nimio, continua crocitatione eaque odiosa: vid. sup. ad v. 145. *plena voce*, e pleno gutture, Gallis *gras: παχέα κρώζουσα.* Eam *vocare pluviam*, quam denuntiat, iam Lucret. dixerat V, 1084. 1085. *sola secum spatiari* dicitur, sola, non gregatim, ἢ πολλὴ στρέφεται παρ' ὕδωρ; ut: secum esse, habitare.

390 — 392. Ornate. Etiam puellae lanam ducentes tempestatem seu pluviam ingruentem ex scintillatione lucernae et fungi, qui ex stuppa in fungi speciem excrescit, concretione divinare norunt. *Oleum scintillat*, h. flamma oleo nutrita. *testa* est lucerna fictilis. Vides, quemadmodum rem vilem non ignobili oratione expresserit. Nec minus tamen bene et copiose Aratus ib. 244 — 248. 302 sqq.

Scintillare oleum, et putris concrescere fungos.
Nec minus ex imbri soles et aperta serena
Prospicere et certis poteris cognoscere signis.
Nam neque tum stellis acies obtusa videtur,
Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,

395. VIDETUR; 396. LUNA;

393 *eximbres soles* Pierius e Romano et nonnullis antiquis, quod recipit Martinus, ne, cum mox e solis et siderum fulgore praesagia capienda dicantur, pluvio caelo id facere praecipiat poeta. Sed ut hoc argutius est, quam verius, nam pluviarum intervalla esse possunt, in quibus stellae fulgeant, ita *eximbris* sola analogia se tuetur. (vid. Not. *Wr.*) Porro Reiskius coniiciebat: *soles per aperta serenos.* 394 *agnoscere* Parrhas. 395 *Nam neque ut* Goth. pr. *tunc astris acies obtusa videri* apud Gellium N. A. VII, 17; hoc posterius impense placet Heinsio; et ipse hoc a Virgilio profectum esse malim: ut sit is, quem infinitivum historicum appellant: *videri, surgere, ferri.* (At memoria lapsum ita scripsisse Gellium, altera illa diversitas *tunc astris* satis probat; nec locus hic Infinitivo absoluto. vid. Q. V. XXX, 6. *Wr.*) *tunc acies stellis* inverso ordine Zulich. *tum in stellis* Mentel. pr. *cum stellis* ed. Commel. 396 *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Cum interpretatio in h. v. haereret, et poetae menti et rei memoratae contraria exiret, visa mihi erat fraus latere in *Nec* pro qua sententiam requirere *Et* suspicabar; ita ut locus sic procederet: *Nam neque tum stellis acies obtusa videri, Et fratris radiis obnoxia*

adde Plin. XVIII, s. 84. cf. Apulei. Met. II, 18.

393—414. Sequuntur praesagia serenitatis: et primo quidem usque ad vs. 400 ea declarata sunt per absentiam eorum, quae impendentes pluvias significabant apud Aratum 206 sq., tum vs. 401 ea apposita sunt, quae nunc fiunt. (*ex imbri*, i. e. post imbrem. Nam postquam imber desierit, ex certis quibusdam signis cognosces, serenitas reditura, an nova pluvia metuenda sit. *Wr.*) *Serena*, ut *serenum*, absolute dictum, ut alia simili modo, h. serenum caelum, quod *apertum* vocari potest, nullis nubibus obductum: *καθαρὸν φάος ἀμβλύνεσθαι* dixerat Arat. Prognost. 281, et *φάτνην καθαιρομένην πάσης ὑπένερθεν ὁμίχλης* v. 265, ubi ad unam stellam hoc praesagium retulit; cum Virgilius omnino stellarum obtusam et obscuratam lucem memoret. 396. *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Vexatus locus; nec perspectus, nisi totum coniunctim

Tenuia nec lanae per coelum vellera ferri;
Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt

surgere Luna, infinitivo historico; ut sensus sit: nam *et* stellarum acies tum cernitur *non* obtusa, *et* surgit, in conspectum venit, Luna. Nihil impediti in his esset; ornatus caussa adiectum: *fratris radiis obnoxia*, soli. Legitur quoque *Et* in Schol. Statii Theb. II, 146. Versum tamen emendatione non indigere, comparato loco Arati, quem poeta ante oculos habuit, docui in Excursu ad h. v. Io. Schrader. coniiciebat *fulgere* pro *surgere*, nullo cum fructu. *obnixa* Moret. pr. Potest quoque interpunctio mutari: *nam neque tum stellis acies obtusa*; *videtur nec fratris radiis obnoxia surgere Luna.* Verum sententia ita non mutatur, quae esset: stellae lucent, luna non oritur. 397 *Tenuuia e* Medic., sed altero *u* et τῷ *e* linea obducto. 398 *Nec* Leid. pr. et unus Mead. *Nam* ed. Ven. *pinnas* Rom. *tepida* Goth. sec. (*litora* Medic. *Wr.*)

legeris: *Nam neque — Nec — non — non* usque ad v. 400. ut eadem sententia continuetur; non autem, ut vulgo fit, priores duo versus 396. 97. seiunctum a ceteris sensum constituant. In his quidem sententia per se haud difficilis est ad assequendum: lunam pura tunc luce nitere. At verba contrarium produnt: *nec Luna surgit*, h. e. non oritur; atqui, caeli serenitate reddita, stellae lucent et luna conspectui redditur. Varios interpretandi modos grammaticae adversantes vid. in Excursu ad h. v. Expedire rem mihi videor ex Arati verbis, quae poeta reddidisse videtur ex vss. 281 sq. quos in Exc. apposui. Scilicet Aratus tempestatis ingruentis signum apponit: „quando repente stellarum lux obtunditur, offuscatur, *nulla apparente caussa*, nec nubibus obductis, nec caligine alia, nec *luna* suborta, *quae nimirum luce sua eas offuscet*, *iis officiat*." Ergo verba Maronis, qui, e contrario, abesse tempestatis praesagia declarare vult, naturali vi et sensu posita sunt: nec videtur, cernitur, acies stellarum obtusa, nec cernitur *surgere*, nec surgit, oritur, *Luna*, *radiis fratris obnoxia*, lucem suam a sole mutuari solita, h. e. non oritur, prodit, *ut luce sua stellas obscurare possit.* Ergo abesse poeta ait id, quod tempestatis instantis signum esse posset, cum caelum repente, nulla de caussa apparente, tamquam aere densato, obscuratur. (Frustra se torsisse interpretes mihi videntur. Ego dici puto rubicundam Lunae faciem, tempestates portendentem, qualis interdum sub solis occasum conspicitur. Occidentis solis radii rutilant; hinc

Dilectae Thetidi alcyones; non ore solutos
Inmundi meminere sues iactare maniplos:
At nebulae magis ima petunt, campoque recumbunt;

399 *ore soluto* alii apud Serv. (*halcyones* Voss. et Iahn. exhibent; verius puto *alcyones*. Sic etiam, demta aspiratione, hoc nomen Romani poetae videntur scripsisse; nec ulla apud Heinsium lectionis varietas notatur, nec hic, nec infra III, 338. Qui, quum Danielis patris editionem, in qua est *alcyones*, cum scriptis libris contulerit, in omnibus videtur invenisse, quod et ipse et Heynius ediderunt. Firmant hanc scripturam Medic., Fragm. Vat. ad III, 338., et, quantum ex Bottarii silentio colligere licet, Romanus. Apud Graecos scriptores invenio et *Ἀλκυών*, *Ἀλκυόνη*, et *Ἁλκυών*, *Ἁλκυόνη* exaratum, illud, praeter alios, apud Homerum. *Wr.*) 401 *Aut* Moret. sec. et fragm. Moret. *campoque residunt* Goth. sec., non male, sed ex interpretatione.

ita fratri obnoxia interdum est Luna, ut ipsa rutilet. Iahnius, Vossium et Wunderl. secutus: „Luna ita serena est, ut non, sicut vulgo, lucem a sole mutuata esse videatur.“ *Wr.*) — Nunc vs. 397. *Tenuia nec lanae.* Ex Arato ibid. v. 206. 207 *πολλάκι δ' ἐρχομένων ὑετῶν νέφεα προπάροιθεν οἷα μάλιστα πόκοισιν ἐοικότα ἰνδάλλονται.* *vellera lanae*, nubeculas lanis similes, nostris hominibus *oviculas* dictas, serenitatis nuntias, accipiebam, ut alii; male vero: nam ex poetae sententia esse debet prognosticum instantis tempestatis pluviosae; quod nunc abesse ait. Sunt ergo nubes per caelum sparsae mox in densiorem et obscuram nubem coiturae: Plin. XVIII, 35, s. 82 *Si nubes, ut vellera lanae, spargentur multae ab oriente, aquam in triduum praesagient.* Aliena a re loca sunt, quae Cerda memorat, Lucani IV, 124, 5. Martialis, et reliqua. — 399. *Dilectae Thetidi alcyones.* Sic iam Theocr. VII, 59 *Nereidibus dilectas* dixerat. *Ἀλκυόνες, γλαυκαῖς Νηρηΐσι ταί τε μάλιστα Ὀρνίχων ἐφίλαθεν ὅσαις τέ περ ἐξ ἁλὸς ἄγρα.* Iis incubantibus mare tranquillum esse, unde dies Halcyonii dicti sunt, nota res est. Aliena tamen haec ab h. l. sunt, quo praesagia ingruentis tempestatis memorantur: *alcyones raro in conspectum veniunt, nec nisi Vergiliarum occasu et circa solstitia brumae:* vid. Aristot. H. A. V, 9. Plin. X, 32, s. 47. tunc ergo praesagientes aeris mutationem pennis expansis esse solent. — 400. *manipulos* non mo-

Solis et occasum servans de culmine summo
Nequidquam seros exercet noctua cantus.
Adparet liquido sublimis in aere Nisus,
Et pro purpureo poenas dat Scylla capillo;
Quacumque illa levem fugiens secat aethera pennis,
Ecce inimicus, atrox, magno stridore per auras

402 *de lumine* Ven. 403 *Necquicquam*; frustra, ut sup. 96 *nec illum Flava Ceres alto nequidquam spectat acervo.* Et sic saepe. De interpretatione vid. Not. Iungo: *Nequidquam exercet c.* At Eduard. King.: *Nequidquam servans occasum*, quippe qui in tanta caeli serenitate vix possit observari. Servius, quem vulgo sequuntur interpretes, *nequidquam* pro non poni vult. Io. Schrader. emendabat: *Nequaquam.* 404 *aethere* Rom. unus Mead. 406—409 in Ciri repetuntur: 538 sq. *Quamcunque* Gud., male. *aera* unus Arundel. *pinnis* Medic. Gud. Reg. a m. pr. Mentel., hic et 409.

do messae frugis, sed herbarum, graminis, straminis etc. eos *iactant solutos*, h. ita ut solvantur iactando: notum signum instantis mutationis caeli. Etiam Plin. XVIII, 88.

401. Sequuntur nunc ea, quae serenum caelum vere portendunt: subsidentes nebulae, noctuae cantus, etc. Arat. ibid. 256 sqq. tum ad 402. cf. ibid. v. 267—269, ubi diserte ἥσυχον ἀείδουσα: nulla re interpellante eam canentem adeoque continuo. Noctua observans solis occasum, atque adeo noctem, sedens in arboris cacumine, canit assidue, sed frustra: avis enim quamvis ominosa, tempestatisque alias nuntia, nunc tamen, quo minus serenitas redeat, non impedit. Plin. XVIII, 87 *Sic noctua in imbre garrula* (praesagit serenitatem), *at sereno, tempestatem.* Nihil mihi videtur magis esse expeditum hac nostra ratione; vid. tamen Var. Lect. (*nequidquam*, an, quia non auditur sero canens? ut Ecl. II, 4.: „ibi haec incondita solus Montibus et silvis studio iactabat inani.“ *Wr.*)

404. Haliaeetus nunc cirin infesto volatu persequitur. De Scylla, quae patrem Nisum Minoi prodiderat, in avem una cum patre mutata, ipsa in cirin, pater in haliaeetum; qui eam nunc pertinaci odio persequitur, si conspexerit; vid. Cirin et Argumentum. Fabula ap. Ovid. Met. VIII. conf. sup. ad Ecl. VI, 74. *liquidus* etiam aeris natu-

Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat aethera pennis.
Tum liquidas corvi presso ter gutture voces
Aut quater ingeminant; et saepe cubilibus altis,
Nescio qua praeter solitum dulcedine laeti,

408 *qua fert se* Ruttend. 409 *raptum* Medic. a m. pr. et alter Menag. *partim* Probus in Grammatica. *rapidis* Voss. alter et Goth. sec. *secat aera* Parrhas. Ceterum hos tres versus 407—409 ταυτολογοῦντας et spurios damnabat Reiskius et ab edit. Argent. abesse notabat. Essent idcirco translati e Ciri putandi. At sic 406 *Quacumque* simul erit rescindendus. 410 *Cum liquidas* Ven. *presso corvi* Muret. sec. 411 *Atque ter ingeminat* Reg. a m. pr. 412 *dulcedine capti* Menag. et Goth. primus, ut alias poetae. Sed vid. inf. IV, 55.

ram mobilem denotat. 407. *inimicus*, *atrox;* potest ita accipi, ut alterum pro adverbio sit: atrox Nisus inimice insequitur: quandoquidem docent viri docti, non bene duo epitheta iungi; nisi alterum participium sit. vid. Georg. III, 149. IV, 19. Aen. III, 70. Ubi tamen orationi δεινότης aliqua inest, non male tum duo epitheta iunguntur ad augendam rei gravitatem, sive adiectivum sive participium sit: ut in illo, quod infra lib. III, 149 *Asper, acerba sonans*. Idem etiam tum locum habet; cum res per plura attributa, adiuncta, aut alia, quae rei propria sunt, declaranda ac describenda est: uti Aen. VI, 283 *Ulmus opaca, ingens, quam* etc. Ita si statuas, caussas ex ipsa rei natura petitas teneas. Multo frequentiora haec sunt in Homericis. (Wunderl. malit iungi *inimicus Nisus insequitur atrox*, h. e. atrociter, vehementer, δεινὸς ὤν. Quod h. l. minus placet. *Wr.*)

410. Aratus ibid. v. 271—277, sed disertius, et Lucret. V, 1077—1085. *presso gutture*, coarctato, acuto cantu, clangore, λιγαινομένοισιν ὁμοῖα. *voces liquidae* oppon. raucis: quibus corvus imbres alias denuntiat: cf. Plin. l. c. — 412. Χαίρειν κέ τις ὠΐσσοιτο ibid. 274. *dulcedine laeti*, h. voluptate, gaudio. Similis locus inf. IV, 55. *imbribus actis*, exactis, finitis, desinentibus, Burmannus exponebat: vereor, ne hinc tenuis nimis ratio exoriatur. Melius *actis*, abactis, pulsis. (*actis* pro a c t i s c o e l o. Ge. II, 334.: „a c t u m c a e l o aquilonibus imbrem.“ Add. Ge. II, 130. *Wch.*)

Inter se in foliis strepitant; iuvat imbribus actis
Progeniem parvam dulcisque revisere nidos:
Haud equidem credo, quia sit divinitus illis
Ingenium, aut rerum fato prudentia maior:
Verum, ubi tempestas et coeli mobilis humor

413. SE FOLIIS 414. NIDOS.

413 *in foliis* Medic. Gud. sex alii; item Romanus, Medic. Pierii cum aliis; nec non tres apud Martin. (*foliis strepitant* valeret: motis foliis strepitum excitant; quam explicationem respuit vel illud, quod adiicitur *inter se.* Itaque in foliis strepitant, i. e. sub arboribus, quo post imbrem frequentes conveniunt, sive inter folia. Res ipsa satis nota. Praepositionem revocavit etiam Iahnius. *Wr.*) *strepitant foliis* Moret. unus. *crepitant* Leid. alter, quod sane et ipsum dicitur, ut ap. Avien. p. 122 in hac ipsa re. 414 *et dulces invisere* Franc. *natos* Vratisl. 415 Reiskius eleganter coni. *Haud* (*equidem credo*) *quia sit divinius illis Ingenium*; et sequitur *maior*; ergo et *divinius.* Facile itaque praeferam. (Horat. Sat. I, 4, 43.: „Ingenium cui sit, cui mens divinior.“ Sed vid. Not. *Wr.*) Video in idem hoc iam alios viros doctos incidisse (in *Hist. de l'Acad. des Inscript.* Tom. XXXIV, p. 168. 169), etiam Io. Schraderum. est quoque *divinius* ap. Io. Sarisber. de Nugis Curial. II, 2. At Wakef. improbat ad Lucret. II, 180, quia ibi occurrit: *Hoc — ausim confirmare — nequaquam nobis divinitus esse creatam naturam mundi.* Ex vulgari lectione est supplendum: *Haud equidem credo* hoc ita fieri, *quia sit.* 416 *facto* Franc. *fato rerum* Toll. 417 *mollibus* Goth. pr.

415. Non hoc eos propterea facere videri ait, quia illis *divinitus sit ingenium*, h. e. ex Pythagoreorum, Platonicorum ac Stoicorum placitis *pars divinae mentis et haustus aetherii*, ut IV, 219. 220, ubi vide, conf. Cicero de Divin. I, 49, s. 110. 53 pr., *aut rerum prudentia maior fato*, h. quam fatum, hactenus scilicet, ut, quid futurum sit fato, ipsi praevideant et praesentiant. Scilicet solet iis, qui divinandi facultatem habent, potestas aliqua et imperium in fatum poetica ratione tribui. Nescio tamen an usquam illa divinandi vis habita sit *maior fato*, quae fata mutare posset; quod nec Iovi licebat, qui tantum retardare fatum poterat. Itaque praeferenda esse videtur altera, quae facilitate se commendat, interpretatio: „quia rerum prudentia maior (quam in hominibus esse solet) iis sit *fato*, ut ante, *divinitus*, a fato data.“ (Bene sibi opposita sunt *divinitus* et

Mutavere vias, et Iuppiter uvidus austris

418 *Mutavere vices* Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 152 eleganter cuniectat, nt Catroeus etiam ediderat; utque in uuu Arundel. legitur. Sed nec male, prucellae seu tempestatis ac nubium via ac ratiu naturaque mutatur, cum sudum fit, et omnino *mutat viam* quodcuuque movet se, procedit. Paullu diversa ratione *viae caeli* dictae Georg. II, 477 pro motu siderum, ut via sulis, siderum: quae pru exemplis laudat Burm. h. l. *uvidus* est ex Medic. *humidus* alii, *umidus* Romanus. (*Uvidus*, *uvens*, saepissime in *humidus*, *humens*, mutatum; vid. Grunuv. Diatr. cap. 24. Heius. ad Ovid. Am. III, 5, 6. Broukbus. ad Tibull. I, 9, 37. Drakenb. ad Sil. It. IX, 30. Quae res explicanda e vetere scribendi ratiune, aspiratiunem in vuc. *humidus* respuente; ita facillime *uvidus* iu vuc. magis frequentatum *umidus* transire poterat, quamquam nuu negaverim, fieri etiam potuisse, ut *umidus* in *uvidus* interdum currumperetur. Vim autem et putestatem hurum vucc. si spectamus: humida, humentia, cuntraria sunt siccis et aridis: Ovid. Met. I, 19.: „Frigida pugnabant calidis, humentia siccis." Plin. H. N. XVII, 14.: „Calamus aridus inseri nun upurtet, quia curtex uuu humescit." Caes. Bell. Civ. I, 58.: „Naves ex humida materia factae." Cic. Verr. I, 45.: „Ignem ex lignis viridibus atque humidis fieri iussit." *Uvens*, *uvidus*, est largiter humeus, rorans etiam ac stillaus: Plaut. Rud. IV, 3, 5.: „uvidum rete." Hurat. Od. I, 5, 14.: „uvida vestimenta" e naufragiu. Ovid. Fast. IV, 427.: „locus adspergine multa Uvidus ex alto desilientis aquae." ibid. vs. 686.: „rura assiduis uvida semper aquis." Stat. Silv. III, 1, 144.: „Nereides scupulis uventibus haerent." Quud si quis Huratium mihi opponat, Od. IV, 5, 39.: „dicimus sicci mane die, dicimus uvidi," nt taceam, posse etiam uvida recte oppuni siccis, voc. *uvidus* huc quuque luco eam, quam ei tribuimus, sustiuet putestatem: uvidi euim potautes, i. e. largiter bibentes, dicuntur, nuuquam humidi. Sed ex his ipsis Horatii verbis, aut similibus, Servius sua hausisse videtur: Ecl. X, 20.: „humidum est, quud extrinsecus habet aliquid humoris, uvidum vero, quud intrinsecus." Iam ad nostrum locum ut redeam: quamquam iufra vs. 462. Auster vocatur humidus, huic tameu uratiuni et plurali austris gravius videtur convenire vocabulum *uvidus*. *Wr.*)

fato. Nam res constitutae sunt aut divinitus, h. e. a uumine aliquo, aut per fatum. *Wch.* — *rerum fato* iungunt Voss. et Iahn., eam secuti interpretationem, quam priore loco proposuit Heynius. *Wr.*)

417—23. Verum, ubi caelum et aer mutatur, et aer humidus modo densatur, modo rarefit et tenuatur, naturae harum avium mutationem aliquam subeunt, et motus diversos a prioribus sentiunt. *Iupiter — denset.* Tribuitur Iovi, quod nos de Natura pronuntiamus. Is aerem rarum densat, densum ac gravem rarefacit. 420. *Ver-*

Densat, erant quae rara modo, et, quae densa, relaxat;
Vertuntur species animorum, et pectora motus
Nunc alios, alios, dum nubila ventus agebat,
Concipiunt: hinc ille avium concentus in agris,
Et laetae pecudes, et ovantes gutture corvi.
Si vero solem ad rapidum lunasque sequentis
Ordine respicies: numquam te crastina fallet
Hora, neque insidiis noctis capiere serenae.
Luna, revertentes quum primum conligit ignis,

419. DENSET 424. LUNASQUE, 425. ORDINE,

419 *Denset* e Medic. Rom. et melioribus Heins. conf. Cerda. *Densat* vulgo. cf. sup. ad 248. (ubi *densat* h. l., quod reposui, scribendum esse censui. *Wr.*) Mox *et* ante *quae* deest Leid. pr. *aut quae* malit Kingius ap. Martinum in app., sed *et* saepissime eadem vi. *relaxet* Ven. et Zulich. 420 *pectore* Mentel. pr. cum duodecim aliis Heinsii et Burm., item nonnulli apud Pierium et Martinum et Goth. uterque:, ferri et hoc potest. 421 *Tunc alios* Gud. 422 *hic ille avium contentus* Medic. a m. pr. *ovium* Ven. *in auris* malit Io. Schrader. Wakef. ad Lucret. V, 1082 interpungit: *hinc ille avium concentus, in agris Et laetae p.* 424 *Sin* Mentel. tert. a m. sec. *ad solem rapidum* tres, *ad rapidum solem* Moret. fragm. (*sequentes* Medic. *Wr.*) 425 *respicias* Menag. pr. et Seneca epist. 88. *prospicies* Franc. *prospicias* Parrhas. (— 426. Principio scriptum fuerat in Medic. *nec* et *noctes. Wr.*) Vss. 427. 428. 429 leguntur ap. Senecam Suasor. p. 27. Gron. 427 *colliget* Goth. sec.

tuntur species animorum; paullo aliter ap. Homer. Odyss. σ, 135. 136. nobilissimis versibus: tales hominum mentes, ita homines animo affecti, adeoque laeti ac tristes, uti sors cuiusque diei rerumque externarum conditio ferat: ita enim interpretandi versus: *Τοῖος γὰρ νόος ἐστὶν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων, Οἷον ἐπ' ἦμαρ ἄγῃσι πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε:* at in Marone animorum habitus mutatur ex tristitia ad laetitiam versus. 423. *ovantes gutture* h. cantu, laetam vocem edentes.

424 — 437. Ad praesagia e lunae phasibus, *lunas* dixit, et iis, quae in solis specie apparent, progreditur. Iis enim observatis, sequentis diei tempestatem ac caelum facile praedisci posse,

Si nigrum obscuro conprenderit aera cornu:
Maxumus agricolis pelagoque parabitur imber.
At si virgineum suffuderit ore ruborem:
Ventus erit; vento semper rubet aurea Phoebe.
Sin ortu quarto, namque is certissimus auctor,

430. Aᴛ,

428 *obscurae* Medic., sc. Lunae, quod etiam elegantius haberi possit. (Sed *obscuro* Medic. a m. sec. *Wr.*) *comprenditur* Ven. *aera* vetustissima exemplaria habeot, idqoe reposuit Nauger. Ald. tert., at priores *aere*, qood Pierius et Catroeus praeferebant; ut est io cod. Rottend., mioos bene. vid. Burm. et Martin. 429 *agricolae* ed. Cerdae; et mox *virgineo*, sine libro, ut videtur, scripto. 430 *Aut si* Medic. a m. pr. et Menag. alt. *ora* fragm. Moreti: ita esset: *suffundere ruborem* sob *ora*; oec male hoc se haberet, et doctios foret. (Serv. Dresd. *ora pudorem. Wr.*) Cooi. Heins. *virgineo suffuderit ora rubore*; qood ositatom poetis, sed hac ipsa de caossa sospectum. Nuoe *ore* est io ore. (Cf. Not. ad Ge. III, 439. *Wch.*) 432 *ortu in q.* editum video usqoe ad Pulmaooum constanter; retineot tamen et post illum Ruaei, Catroei edd., et e eodd. Parrhas. Bodlei. alter Arundel. Goth. pr., et sic apod Senecam Suasor. p. 27. *namque his* Goth. pr. Voss. pr. edd. Iunt. et Ald. pr. (*neque is* Medic. a m. pr. *Wr.*) *hic* Voss. Versum bonc ante oculos habuit et ex h. l. ioterpretandus est Valer. Fl. II, 367 *Et* (f. *ut*) *lunam quarto densam videt imbribus ortu Thespiades*; nam contrarium eius ponit, quod Maro proountiat: sio luna oon habuerit cornua acuta, quia nubibos densis obscurata est, Tiphys colligit indo tempestatem noo in melios motatum iri.

etiamsi noctis serenitas aliud promittere videatur. In his omnibus ante oculos fuit Aratus, qui copiosus est in hoc prognosticorum genere. 426. Sic Aen. V, 851 *caeli toties deceptus fraude sereni*. Rem ipsam subministravit Aratus Diosem. 46 sq.

427—437. Luna renascens si obscura fuerit, est praesagium pluviae; si rubicunda, venti. Quarta dies a nova luna si puro nitore fulserit, serenitatem per totum mensem portendit. Respicit h. l. Plin. XVIII, 79, qui plura apposuit. Ex multis, quae de luna tradit Aratus Diosem. 51—55. 69—72. 417 sq., haec selegit poeta; nonnulla quoque v. 432—435 aliter est interpretatus. Virgilium expressit Vegetius de Re milit. V, 11. 427. 428. Novilunium. si nova luna nigra fuerit; si nigro aere novae lunae cornu fuerit obscuratum. 429. *agricolis pelagoque*, pro nautis. Ne haereas, cur pelago imber minetur. 431. *vento* h. l.

Pura, neque obtusis per coelum cornibus ibit:
Totus et ille dies, et qui nascentur ab illo
Exactum ad mensem, pluvia ventisque carebunt,
Votaque servati solvent in litore nautae
Glauco et Panopeae et Inoo Melicertae.
Sol quoque et exoriens, et quum se condet in undas,

434. ET, QUI 435. CAREBUNT: 438. CONDIT

433 *Plena neque obtusis* Seneca Suasor. In Einonis Chronico vulgato in Analect. Matthaei Tom. III, p. 121. vulgatum, p. 138. *Laxa nec obscuris* recitari, monuit Burm. *obtunsis* in Romano et multis scribitur. *nec* Pierii libri, et Goth. pr. 434 *nascetur* Rom. Pierii et Regius Martini. *nascuntur* Longob. Pierii. 435 *carebit* ed. Ven. 436 *ad litora* Romanus. 437 *Panopiae* Medic. *Panopae* ed. Iunt. *Melicerti* Medic. a m. pr. (*Melicerti*, ortum ex *Melicerte*, ut exstat in cod. Rom., est prior lectio Medic. Ceterum vix potest dubitari, quin *Glaucoque* scripserit Virgilius; vid. Q. V. XI, 3. *Wr.*) Graece esset: *Γλαύκῳ καὶ Πανοπείῃ ἰδ' Ἰνώῳ Μελικέρτῃ.* 438 *Sol quoque exoriens*, sine *et*, relicto hiatu, Medic. Moret. pr. Ven. v. Heins. supra ad vs. 4. *Sol q. cum e.* ed. Ven. *condit* fragm. Moreti, Gud. Moret. nuns, Mentel. pr. a m. pr. et praeferam ipse, quia doctius est, alterum, *condet*, vulgare. (quare doctius illud? *Wr.*) Ibidem vs. 427 *colligit.* Nec tamen non recedit ab hoc Maro aliis locis, ubi res et versus postulat. (Iahnius *condet* reduxit, coll. vs. 458. Recte; vid. Q. V. VI, 5. *Condit* etiam 3. 5. 8. *Wr.*) *nec quum se* Ven. Reg. a m. pr. *cudet* Goth. sec. *ad undas* Moreti quart.

cum ventus futurus est. Arat. Diosem. 52. 53. (*Semper* h. l., ut Graecum ἀεὶ, de eo, quod fieri solet; nostrum *jedes mal, alle mal. Wr.*) 432. Non habeo, quomodo haec conciliem cum verss. Arati 60. 61. qui χειμῶνα, *tempestatem*, significari ait. Nisi Maro, vss. iis neglectis, vss. 62. 63 expressit: *εἰ δέ κεν οἱ κεράων τὸ μετήορον εὖ ἐπινεύοι, δειδέχθαι βορέω: sin cornu superius bene curvatum sit* (tum sane luna *non est obtusis cornibus*) *expecta aquilonem*, qui nubes dispellat. Omnino apud Aratum omnia subtiliora sunt, cum fastidiosa copia talium prognosticorum: qua quidem in re, comparatione utriusque poetae facta, facile admiraberis Maronis iudicium in dilectu et brevitatis studio. *auctor*, qui pollicetur, vaticinatur, h. l. praesagit. 436. 437. Secunda erit navigatio. Iam 437 Parthenii

Signa dabit; solem certissima signa sequuntur,
Et quae mane refert, et quae surgentibus astris.
Ille ubi nascentem maculis variaverit ortum,
Conditus in nubem, medioque refugerit orbe:

439 *sequuntur* Pierius et Heins. e melioribus, *sequentur* alii. Emendatiorem lectionem iam Naugerius dederat Ald. tert. *sequuntur* est pro adest, inest, ut Homericum ἕπεται. 440 *austris* Medic. et Rottend. sec. a m. pr., etiam Erf. a m. pr. 441 *orbem* Parrhas. et ed. Veneta Burmanni; cui abblanditur lectio; modo codicum maior esset auctoritas, nec recurreret versu sequ. *orbe*. Verum etiam paullo ante v. 432 *ortu quarto*; et est hoc exquisitius, ut adeo bene legi et probari possit: *medioque refugerit ortu*. Eadem variatio Horat. Carm. IV, 2, 58, ubi vid. Bentlei. 442 *refulgerit* Rottend. sec., et *refulserit* Erf. Videtur posse referri ad illud phaenomenon, cum ex atris nubibus medius orbis solis erumpit, ὁππότε — *τὰ δ' αὖ περὶ μέσσα φαείνῃ*, h. *τὰ μέσσα περιφαείνῃ*, *medius solis orbis elucescat*, ap. Arat. v. 98. At vetat hoc sententiarum ordo apud Aratum, quem Virgilium retinuisse manifestum est. Et Avien.: *Sed non ora cavo similis medioque recedens Orbe quasi.* Bergstraesser. mutabat: *variaverit orbem — medioque refugerit ortu.* quod Wakef. adeo probavit, ut reciperet in poetae verba. Quod mutare malim, est: *mediove*. Alioqui obscurum est, sintne duo, an trina, an unum prognosticum quod memoret. Nam diversum hoc ab antec. *maculis variaverit.*

versum esse, ex Gell. XIII, 26, et Macrob. V, 17 novimus: *Γλαύκῳ καὶ Νηρεῖ καὶ* (l. *Νηρῆϊ καὶ*) *Ἰνώῳ Μελικέρτῃ*, seu ut Gell. laudat, sed ex interpolatione, *Εἰναλίῳ Μελικέρτῃ*. *Panope* vel *Panopeia* (*Πανόπη*, *Πανόπεια*) est inter Nereides: Aen. V, 240. *Melicertam* autem esse Palaemonem inter deos receptum, Inus f., satis constat.

438—440. Iam de prognosticis ex sole agit, quae ille et sub ortum et sub occasum dat, affert. Ex Arato Diosem. 87—89. In seqq. variavit nonnulla Virgilius ex eo ducta, aut plura in unum contraxit. Plura, quae tamen nec omnino inter se et cum nostro conveniunt, alia etiam ad unum idemque redire videntur, v. apud Plin. XVIII, 35, s. 78. 441. Sol oriens si maculosus, (Plin. l. c. si nubes *nigrae rubentibus intervenerint*. ποικίλλεσθαι est Arato: *varios errare colores* mox dixit v. 452) nubibus obductus, ab exteriore tantum sui parte conspicuus et quasi concavus est, imber portenditur. *medio orbe refugere* simpliciter accipi posset, abdi, e conspectu subduci; nam poetis *medium* parum accurate di-

Suspecti tibi sint imbres; namque urguet ab alto
Arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
Aut ubi sub lucem densa inter nubila sese
Diversi rumpent radii, aut ubi pallida surget
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Heu, male tum mitis defendet pampinus uvas:
Tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
Hoc etiam, emenso quum iam decedit Olympo,

447. CUBILE; 450. DECEDET

445 *At ubi* Bottend. sec. 446 *rumpent* reduxit Heinsius, ut in aliis locis, pro *erumpent*: quod vulgare esset, quodque vulgo legebatur: nec tamen ubique: *rumpent* iam in Egnat. Commelin. occurrit; et habent istud omnes meliores etiam Pierii. *rumpunt* Rom., ut et Regius et Ald. tert. (et Ms. Bosii apud Cort. ad Lucan. I, 317. *Wr.*), sic convenit cum *surgit*. Mox *surget* etiam e melioribus repositum; idem iam Egnat. Commelin. et hinc alii. (*surget* etiam Medic. ap. Foggin. *Wr.*) Ceteri, in his Aldd., *surgit*. (hoc etiam 2. 3. 4. 5. 12. *Wr.*) 448 *defendet* Pieriani, item Medic. et alii boni libri. At *defendit* Gudian. a m. sec. Moret. duo, Leid. pr. Zulich. ed. Ven. Erf. a m. sec. *defendat* ed. Mediol. *vites* Ven. et Menag. sec. a m. sec. *tam* Ven. 449 *Tam* antiquiores. *Quam m.* apud Nonium in *Grando*. *Tum* Mentel. duo, fragm. Moreti cum octo aliis. *Iam* Ven. Leid. alter a m. pr. Genev. ed., nec displicet Burm. conf. v. 506. 450 *decedit* Medic. et Pieriani nonnulli. conf. sup. v. 209. *descendit* Rottend. alter. (*decedit* etiam Ald. tert., recte; sic enim *ubi iam*, *quum iam*, ubi significamus, modo futurum esse aliquid, cum Praesente iungitur: ut

citur; sed vetat Aratus Diosem. 96 ὁπότε κοῖλος ἐειδόμενος περιτέλλῃ. Et Plinius: *concavus oriens pluvias praedicit*. Ad reliqua vid. Arat. Diosem. 90. 91. 113. 114, et 123 — 125. *ab alto* seu mari (hoc alienum ab h. l. *Wr.*) seu ex aethere. vid. ad v. 324.

445. Si sub ortum Sol medio orbe obscurato radios quaqua versus exterius sparserit. Plinius l. c. *Si in exortu longe radios per nubes porriget, et medius erit inanis, pluviam significabit.* vid. Aratus Diosem. 97 — 99 et 152. 447. Cum lux oriens erit pallida, grando ingruet. Versus est Homericus Od. ε, 1. In v. 448. 449 ipsa structurae conversione orationem exquisitam factam vides; grando ingruit; et ornate *crepitans salit* pro, cadit: cf. Aen. V, 458. 459. (*tam multa*,

Profuerit meminisse magis: nam saepe videmus
Ipsius in voltu varios errare colores:
Caeruleus pluviam denuntiat, igneus Euros;
Sin maculae incipient rutilo inmiscerier igni:
Omnia tum pariter vento nimbisque videbis
Fervere: non illa quisquam me nocte per altum
Ire, neque ab terra moneat convellere funem.

452. COLORES; **453.** EUROS. **455.** TUNC **457.** A TERRA

supra vs. 208. sq.: „ubi fecerit et iam dividit;" sic libri praestantissimi. Ge. III, 303.: „cum frigidus olim iam cadit extremoque inrorat Aquarius anno." ibid. 336.: „Solis ad occasum, cum frigidus aera vesper Temperat et saltus reficit iam roscida Luna, Litoraque alcyonen resonant." Ge. IV, 401.: „medios cum sol adcenderit aestus, Cum sitiunt herbae et pecori iam gratior umbra est." Sic etiam *cum nondum* Ge. II, 321.: „auctumni sub frigora, cum rapidus sol Nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas." Et *dum mox* Ge. III, 296.: „dum mox frondosa reducitur aestas." Contra Futurum adiicitur particulis *cum iam*, ubi certum quoddam, sed remotius, tempus respicimus: Aen. XII, 821.: „Cum iam conubiis pacem felicibus, esto, Component, cum iam leges et foedera iungent." *Wr.*) *emisso* Leid. pr. 451 *Profuerat* ed. Ven. *iam* Toll. 453 *Caeruleos* Leid. alter. *Caerulus* Reg. 454 *Si.* Romanus. *incipiunt* Medic. Gudian. Leid. pr. a m. pr., it. apud Pier. aliquot: (*incipiunt* est prior Medic. lectio. *Wr.*) et, si reliqua loca ad idem tempus revocentur, doctius ita dictum arbitror. *miscerier* Leid. alter, Franc. Mentel. et Gudian. alter. 455 *cum pariter* Franc. *tum* Rom. (quod revocavi; vid. Q. V. XXV, 5, a. *Wr.*) 457 *ab terra*, Valer. Probus Art. Grammat. I. *at* Medic. (*ab* reposui; vid. Q. V. I, 1. *Wr.*) *moveat* idem a m. pr. (et Ms. Bosii apud Cort. ad Lucan. I, 631. *Wr.*) et ita edidit Catroeus, nec probante Burm. Infrequens quidem, nec tamen insolens, *moveat convellere*, permoveat ut solvam.

i. e. nam plurima; vid. ad Aen. XII, 830. Sic etiam infra vs. 505. sq. *Wr.*)

450. Si solis orbi praetexuntur nubes variae, nigrae denuntiant imbres, rutilae ventum. *errare* doctius quam esse. 452 —

455. Ex Arat. Diosem. 102 — 107. *Sin maculae:* sin permixtae inter se erunt et nigrae et rutilae. Mox 456 *Fervere* elegantius quam, impleri. Si venti et nimbi quaqua versus fervent, ut vs. 327 *aequor* dictum *fer-*

At si, quum referetque diem, condetque relatum,
Lucidus orbis erit: frustra terrebere nimbis,
Et claro silvas cernes aquilone moveri.
Denique, quid vesper serus vehat, unde serenas
Ventus agat nubes, quid cogitet humidus Auster,

459 *nimbisque* fragm. Moret. 460 *cernis silvas* Goth. sec. 461 *quod serus* Zulich. *ferat* Medic. a m. pr. Romanus et Cantabrig. (*ferat* est prior lectio Medicei. *Wr.*) 461 *quid vesper serus vehat.* Dixerat iam Varro in Satyra Menippea: *nescis quid vesper vehat.* ap. Macrob. Sat. II, 8. 462 *agit* Reg. Martin. *unde serenans Eurus agat* coniiciebat Reiskius, acute, ut esset quod *Austro* responderet; et quia poetam decebat magis, *Eurum* quam *ventum* excitare. Etiam Io. Schrader. coni. *serenus Eurus*: ut opp. *humidus Auster.* Enimvero, *unde* Eurus veniat, ignorari nequit; sed, unde ventus venturus sit, quo nubes dispellantur, hoc dubitari potest. *quid cogitet* accipiebat Reiskius, quasi, coagitet et compellat; uti *agat* sit quasi abigat. Locum declaravit Spencius Polymet. XIII, p. 203. *quid cogat et* edd. Aldd. pr. et sec. cum Iunt. ex *cogit et* pro cogitet, ut saepe erratum. vid. Burm. *qui cogitat* Moret. quart. Kingius in app. edit. Martin. τὸ *cogitet* non ferendum esse putabat; itaque malebat *cogat et* aut *concitet.* Hoc est: minus poeticum praeferre alteri, quod poeticae rationi est consentaneum.

vere, de magno motu et agitatione. In illis autem: *non illa quisquam me nocte* etc. suavis orationis, inprimis tenuioris, variandae color: similis illis: Georg. II, 315 *Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor Tellurem — movere*. III, 436 *Ne mihi tum molles sub dio carpere somnos, Neu dorso nemoris liceat iacuisse per herbam.* Sublectus tamen et is Arato: ut in Phaen. 287 Μὴ κείνῳ ἐνὶ μηνὶ περικλύζοιο θαλάσσης etc., de quo loco iam Longin. s. 26 monuit; item 413. 154. 323. Etiam alii: Nicand. Ther. 124. Callim. in Dian. 175. Maneth. V, 202. Quid? quod similis forma in Homero occurrit Odyss. μ, 106 de Charybdi: μὴ σύγε κεῖθι τύχοις; ὅτε ῥοιβδήσειεν. Mox *moneat*, hortator, auctor sit.

458—460. Si mane et vesperi sol purus erit ac serenus, certum id serenitatis pignus puta; flante aquilone, qui serenat caelum. *Si et occidit Sol pridie serenus et oritur, tanto certior fides serenitatis.* Plin. l. c. Aratus Diosem. 93—95. 126—129. 158. 159.

461—463. Verbo, ex sole praesagia omnino petimus certissima, quae circa vesperam caeli facies, serena an nubila, futura sit; a qua caeli parte ventus

Sol tibi signa dabit: Solem quis dicere falsum
Audeat? ille etiam caecos instare tumultus
Saepe monet, fraudemque et operta tumescere bella.
Ille etiam exstincto miseratus Caesare Romam,

466. Romam;

463 *dedit* Moret. pr. 465 *aperta* Bodlei.

dispellens nubes an adducens pluvias venturus sit. 462. *quid cogitet Auster*, praeclare; vento in personam mutato: ut ap. Horat. *quodcunque minabitur Eurus;* et: cum amnis *saevit horrendamque cultis diluviem meditatur agris.* Expressit tamen et ars ventos: inque his Austrum, facie truculenta, minaci, superciliosa (vid. ap. Stuartum *Antiquities of Athens* c. III in turri octogona Andronici Cyrrhestae et cf. Spencium Polymet. Dial. XIII, 13). 463. Hinc color ductus Manil. II, 134. 135 *Quod Fortuna ratum faciat, quis dicere falsum Audeat, et tantae suffragia vincere sortis!* Noster *falsum* pro fallenti dixit.

464. Ingeniosus transitus ad emblema carminis, seu episodium, non inelegans, quamquam ad nostra tempora minus accommodatum; quo poeta et illud effecit, ut varietate aliqua distingueretur argumenti tenor, et esset, ubi ingenium poetae se iactare posset. *Caecos tumultus* dixit bellicos ex occulto natos; eosdem mox *fraudes* et insidias coniurantium, et *operta bella* explicat. Nostrum ante oculos habuit Manil. I, 893 *Quin et bella canunt ignes subitosque tumultus, Et clandestinis surgentia fraudibus arma. tumescere* vero elegantius quam oriri, surgere; trahuntur enim attributa maris ac procellarum ad bellorum motus. Sic *fluctus, aestus.* Sic et οἰδᾶν. Ruhnkenius ad Vellei. II, 15, p. 115 ab arborum et plantarum gemmis ducere malebat.

466. Prodigia post Iulii Caesaris caedem, quae eadem pro praesagiis belli civilis subsequentis habebantur, etiam historicis satis sunt celebrata, a poetis inprimis tractata: Ovid. Met. XV, 782 sq. Tibull. II, 5, 71 sq., ubi vid. Obss. Ex historicis inpr. Dio XLV, 17. Inter ea fuit solis non tam defectus, proprie ita dictus, quam per totum annum pallor. vid. Dio l. c. Plutarch. in Iul. Caes. p. 740. Plin.

Quum caput obscura nitidum ferrugine texit,
Inpiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
Tempore quamquam illo tellus quoque et aequora ponti,
Obscenaeque canes, inportunaeque volucres

469. QUOQUE, 470. OBSCENIQUE VOLUCRES,

467 *Tum* fragm. Moret. et edd. Aldd. pr. ac sec. Reg. Martin. *tinxit* scripsit Wakef. ut cum *ferrugine* magis conveniat; ut Ovid. Met. IV, 404. (at gravius *texit*, quod de nocte et tenebris dicitur. — 469. *Tempora* prior est lectio Medic., quod etiam in Serv. Dresd. invenitur; tum *pontus* item prior Medicei lectio. *Wr.*) 470 *Obscenaeque canes* Medic. solus. vid. Burm. (atque hoc recepi; vid. not. ad vs. 157. Aen. VI, 257.: „visaeque canes ululare per urbem;“ ubi in multis codd. *visique*, sed „adversus poetarum morem,“ inquit Heynius. Vid. Heins. ad Ovid. Met. III, 140. Scilicet plurimum in tali re tribuitur sono a poetis; hinc etiam masculinum non excluditur. Vid. Burm. ad Lucan. I, 548. *Wr.*) *Obscenique amnes* Ven. II, 30. Dio XL, 17. Tibull. l. c. 75. 76. De caussis huius prodigii a multis disputatum est, et nuper satis subtiliter a Liberto Fassono in diss. Virgilii novae edit. ab Ambrogio curatae praemissa; petuntur eae a maculis solis insolitis. Probabilior, nostrorum quoque temporum experientia, est opinio, obscuratum caelum nebula illa, ferruginea modo, modo rubente, nostris hominibus *Heerrauch* (*Höhrauch*) dicta: v. Opusc. Vol. III, no. XI. (Ceterum verum solis defectum eo anno mense Novembri fuisse, testatur Sammlung Astronom. Tafeln. Berl. T. II. p. 122. *Wch.*) Primas lineas huius prodigia enarrandi moris duxit Apollon. IV, 1284. Etiam sui consulatus prodigia copiose exposuit carmine Cic. de Div. I, 11. Ad nostri poetae morem alii bellorum graviorumque calamitatum praesagia commemorarunt; belli quidem civilis Lucan. I, 525 sq. Petron. c. 122. Iam in verbis variari vides: *miseratus est Romam:* pro eo, quod dicendum erat: monuit instare tumultus etc. *ferrugo* poetica oratione pro caligine. *impia saecula* homines istius aevi, quo impium facinus in Caesarem commissum erat. *saecula* Lucretiano more dixit, ubi *saecla ferarum* et alia. Praeclare solem obscuratum per *caput velatum* prae moerore propter instantes calamitates declarat.

470. Oblata tamen sunt pro-

Signa dabant. Quoties Cyclopum effervere in agros
Vidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
Flammarumque globos liquefactaque volvere saxa!
Armorum sonitum toto Germania coelo
Audiit; insolitis tremuerunt motibus Alpes.
Vox quoque per lucos volgo exaudita silentis,
Ingens; et simulacra modis pallentia miris
Visa sub obscurum noctis; pecudesque loquutae,

476. SILENTIS I. 478. LOQUUTAE;

472 *Aetnan* Moret. pr. 474 *sonitus* Menag. sec. Goth. sec. et Schol. Iuvenal. Sat. XI, 111. inferre vult *tonitrum* Wakef. ad Lucret. II, 48. *sonitum ex toto* Venet. *sonitu* Goth. pr. 475 *timuerunt* Moret. pr. et Zulich. *montibus* Medic. a m. pr. cum aliis, etiam Romanus a m. sec. (et Serv. Dresd. *Wr.*) Probat et reponit *montibus* Wakef. modo apposuisset, quid sint *insoliti montes*? 476 *est audita* Reg. ap. Martin. (*silentes* Medic. Comma in fine versus addidi; vid. Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*)

digia omnis generis illo tempore. *Obsceni* canes, ominosi, mala portendentes, ut *importunae volucres*, odiosae, molestae, mali ominis cantu. 471. Igitur aliquoties Aetna illo anno ignibus arserat. Esset hactenus reperta caussa caliginis totius anni. Aestuantis Aetnae explosi ignes verbis a tempestate maris petitis describuntur. Omnino *undae* flammis tribuuntur. Exempla dat Cerda. *liquefacta saxa*, quia massa tum liquescens mox lapidescit. Est quae vulgo *Lava* appellatur: cf. Aen. III, 576, et Carm. Aetna.

474. Arma in caelo visa saepe narrata sunt; nunc a Rheno. Videtur ei superstitioni *aurora borealis* originem dedisse. Alpes saepe tremuisse Plinius notavit lib. II, sect. 82; mirum, hoc prodigium nunc raro nuntiari: saepius de Apenninis. An forte veteres glaciei perennis ruinas et percussum inde solum et aerem pro terrae motu habuere?

477. *simulacra* mirum in modum *pallentia* e Lucret. I, 124 sunt defunctorum umbrae. conf. Cerda. Mentibus hominum magno imminentis calamitatis metu percussis spectra obiecta esse in locis solis, non insolens res est. Mox 478 intell. *boves vocales.* vid. Tibull. II, 5, 78. Tum *sistunt amnes* se, consistunt. Ad

Infandum! sistunt amnes, terraeque dehiscunt;
Et maestum inlacrimat templis ebur, aeraque sudant.
Proluit insano contorquens vertice silvas
Fluviorum rex Eridanus, camposque per omnis
Cum stabulis armenta tulit. Nec tempore eodem
Tristibus aut extis fibrae adparere minaces,

479 *omnes* Menag. pr. 480 *lacrimat* Pierii Oblongus. (quod male tueri Vossium ait Lenz. ad Stat. Silv. I, 2, 124. ed. Hand, laud. ab Iahn. *Wr.*) 481 *Proruit* Schol. Cruqu. Horat. Carm. IV, 4. vid. Burm. *vortice* alii. (*vertice* omnes codd. Heins. *Wr.*) vid. eund. (Ad Aen. I, 117.: „*rapidus vorat aequore vertex*" haec scribit Heinsius: „Mediceus et hic et alibi semper, quoties ea vox hac significatione offertur, *vertex*." Eaque forma ubique apud Foggin. exstat, nisi quod Ge. III, 241. *vorticibus* legitur; sed quum ad eum ipsum versum Heinsius adnotet, in libris mss. legi *verticibus*, vix dubites, quin Fogginius in eo exemplari, quod ad cod. Medic. a se exactum typothetae exprimendum tradidit, imprudens *vorticibus* reliquerit. Quare consultius duxi, ubique *vertex* retinere. Idem censet Heyn. ad Ge. III, 241., cui assentitur Wunderl. Praefat. ad Edit. min. p. XII. Weichertus tamen ad Val. Fl. l. VIII, 348. antiquioribus poetis, et in his Virgilio, formam *vortex* restitui iubet. *Wr.*) 482 Pronuntiandum *Fluvjorum.* facit hoc ad gravitatem versus. (In Mediceo signa quaedam his verbis appicta sunt, quae Fogginio videntur monere, ut legatur: *Eridanus fluviorum rex.* Tum omnes idem Medic. *Wr.*) 483 *armenta trahit* Moret. sec. Zulich. edd. Ven. et Mediol. cum Regio Martini et Erf., quod sollenne, vid. Burm. (vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) 484 *haud* ed. Mediol. *minacis* Gud. *minantes* alter Rottend.

rem refer Horat. Carm. I, 2, 13 sqq. *Vidimus flavum Tiberim* — inde miraculo aucto ad fontem recurrunt amnes: caussa adiecta est in *terrae dehiscunt*, scil. motu ac ruina soli, qua obseptus fluvii cursus est. (*sistunt* — *dehiscunt*, vid. V. L. ad vs. 157. *Wr.*) 480. *ebur aeraque*, sunt signa ex ebore et aere; ea *illacrimari* credebantur, forte dum tepido sudabant humore per tempus pluvium collecto. Adeo in re alioqui satis obvia occaecati metu animi trepidabant.

481. De arte poetae vid. Scalig. Poetic. V, 14, p. 278. Ut ira, rabies, sic furor et *insania* incitato flumini tribuitur. Locum ante oculos habuit Lucan. I, 408 sqq. Padi autem eluvies incredibiles saepe agrorum homi-

Aut puteis manare cruor cessavit, et altae
Per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
Non alias coelo ceciderunt plura sereno
Fulgura; nec diri toties arsere cometae.
Ergo inter sese paribus concurrere telis

485. CESSAVIT; 486. RESONARE, ULULANTIBUS,

485 *Haut p.* ed. Mediol. *Nec p.* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 374. *Aut putris* Franc. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *altae* Heins. e Medic. et al. codd. et edd. h. magnae, proprie altis locis positae, tum altis aedibus, murisque, instructae; tandem simpliciter magnae. (*altae* etiam Serv. Eodem modo variatur Aen. IV, 443. Et *alta Roma* Aen. I, 7. *Carthago* IV, 97. *Wr.*) Miro modo vir doctus, Wakef. ad Lucret. VI, 580 epitheton eo spectare contendit, quod intra *aedes altas*, ut intra *altas cavernas*, sonus augetur. Obtinuerat hoc edd. inde ab Aldo vulgatas: obsedit inde Batavas edd. *alte* initio a Pulmannianis facto. Cuninghamius emendarat *alta*, ut Horat. Sat. I, 6, 43 *magna sonabit.* Reiskius coniectabat: *altam* sc. noctem. 486 *Per noctes* Leid. sec. 487 *sinistro* Gud. a m. sec.

numque strages fecisse narrata est. (Eridanus rex fluviorum dici videtur, quia maximus est fluviorum Italiae plurimosque fluvios alveo suo excipit. Wunderlichius comparat Ge. II, 98. *rex ipse Phanaeus. Wr.*) 485. Ad prodigia haec cf. disputata in Opusc. Vol. III, Prolus. XI et XIV. (Wunderl. negat, *resonare* ex repetendo verbo *cessaverunt* pendere; tum enim *aut*, non *et* postulari; *resonare* autem esse Infinitivum historicum. Oratio sic procedit: *Nec cessaverunt fibrae minaces apparere et urbes resonare:* praegressae autem negandi particulae sexcenties *et* ita subiicitur, ut illa negatio ad utrumque orationis membrum referatur; vid. Q. V. XXX, 6. *Wr.*) 487. *Sereno tonuit.* Huc refer Horat. Carm. I, 2, 3. 4. 488. Vid. Cicero de N. D. II, 5, §. 14.

489. Haec prodigia insequutum esse ait bellum civile, praelio ad Philippos, Macedoniae adiectae, olim Thraciae, urbem commisso, et Bruti Cassiique nece nobilitatum. Poetica ratione Philippos dicit vidisse Romanas acies *concurrere*, et quidem *iterum concurrere*, Romanos alterum praelium, post illud in priore bello civili ad Pharsalum habitum, inter se fecisse. *Nec diis fuit*, visum est, *indignum*, iniquum, pro, iis placuit, in eodem Macedoniae regno,

Romanas acies iterum videre Philippi;
Nec fuit indignum superis, bis sanguine nostro
Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.

491 *Non* Moret. sec. Parrhas. Markland. ad Stat. Silv. III, 68 cum interrogatione legendum esse contendit: *Nec fuit indignum, Superi, bis.* Et sic ed. Mediol. Bene utique et hoc. Vulgata tamen nec minus bene. Itaque nullus emendationi locus. conf. Burm. *superbis* Goth. pr. 492 *laetos* Reg. Martin. cum nonnullis edd. (*Emi* pro *Haemi* Medic. *Wr.*)

latius accepto, bis stragem Romanorum fieri. *Emathia* Macedoniae est pars, ad quam proprie nec Pharsalus nec Philippi referri possunt; sed poetae latius eo nomine etiam pro Thessalia utuntur. *Haemus* mons est Thraciae, cui poetica ratione urbs Philippi subiacere dici potest. Lucan. I, 675 *latosque Haemi sub rupe Philippos.* IX, 271 *Emathios Philippos* dixit. Magna pars Thraciae olim Macedonibus paruit. Satis nobis declarasse videmur loci sententiam. Ad virorum doctorum contentiones descendere non possumus, quae maxime errori debentur, quod τὸ *iterum* cum *videre* iungebant, non *iterum concurrere*. Inserta est nuperae Romanae editioni etiam hoc de loco viri docti disputatio; et alia Holdsworthi (in *Diss. upon Virgil* p. 375 sqq.), (vid. etiam Cort. ad Lucan. VII, 853. *Wr.*) qui binos Philippos fuisse cum observasset, alteram urbem ad Strymonem, alteram non longe a Pharsalo Thessaliae circa Thebas Phthiae, utramque a poeta respici putabat; mira prorsus ambiguitate, et lusu tanto poeta indigno. In Virgilio tamen nemo haerebit, qui interpretationem recte instituerit. Manilius, qui hunc locum in extrema libri primi parte ante oculos habuit, eandem poeticam rationem amplexus paullo licentius extulit: *Civiles etiam motus cognataque bella Significant* (cometae sive alia meteora), *nec plura alias incendia mundus Sustinuit, quam cum ducibus iurata cruentis Arma Philippeos implerunt agmine campos. Vix etiam sicca miles Romanus arena Ossa virum lacerosque prius superadstitit artus.* Licuit poetae, quamquam paullo crassius, in eodem loco praelium factum dicere, quod in illis regionibus, in eo regno aut plaga, factum. Ut adeo ne tum quidem vitiose dictum videri debeat, si Philippis ipsis dicat iterum concurrisse Romanas acies. Quid? quod contendi potest, veteres, cum

Scilicet et tempus veniet, quum finibus illis
Agricola, incurvo terram molitus aratro,
Exesa inveniet scabra robigine pila,
Aut gravibus rastris galeas pulsabit inanis,
Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.

493 *tempus veniet et illis finibus, quum* iungebat interpretatione Reiskius. Alius forte simili acumine iungat *Scilicet et, tempus veniet quum, f.* Magis accommodatum esset, iungere: *Nec fuit indignum — pinguescere campos, Scilicet, et veniet tempus.* Aut cum Wakefield.: *pinguescere campos Scilicet. Et t.* (*Scilicet et t. v.* ἔσται δήπου καὶ, ὅταν cet. Recte *scilicet* sequentibus iungitur; superioribus adiectum languet. *Wr.*) 494 *terra* ed. Iunt. *terrae* Venetus. 495 *inveniat* Röttend. sec. a m. pr.

haec Virgiliana carmina legerent, sententias non aliter constituisse? Ex imitatione Ovidii iudicet. Is Met. XV, 823. 824 de Caesaris ultione: *Pharsalia sentiet illum, Emathiaque iterum madefacti caede Philippi.* Et Lucanus, qui lib. VII sub f. totum hunc locum expressit, *Thessalia infelix!* v. 853 *Ante novae venient acies, scelerique secundo Praestabis nondum siccos hoc sanguine campos.* Et tandem Petronius cap. 121 (de Bello Civ. 110) *Certo equidem gemina iam stratos morte Philippos.* Noli tamen propterea cum viris doctis existimare, veteres Pharsaliam cum Philippis confudisse. Latius *Emathiam, Thessaliam, Haemum, Philippos* et *Pharsalum* in poetis, qui de his proeliis agunt, dici, ac si ad eandem regionem omnia illa referenda sint, ex comparatione dictorum obvia res est. 489. *paribus telis*, cum utrinque a Romanis pugnaretur. Hinc Lucan. I, 7 *infestisque obvia signis Signa, pares aquilas, et pila minantia pilis.* Et Valer. Fl. VI, 404 *Romanas veluti saevissima cum legiones Tisiphone regesque movet: quorum agmina pilis, Quorum aquilis utrinque micant.* 491. 492. Decrevere dii, fatale fuit, bis caedes Romanorum in finibus Macedoniae fieri.

493. Expressit et haec loco sup. laudato Manil. I, 908. 909. Natum phantasma ex vulgari: ossibus caesorum Romanorum agros constratos esse. 494. A Lucret. V, 932 *ferro molirier arva.* 496. *inanes* non otiosum galearum epitheton: cum *pulsabit* adiunctum sit; alias *cavas* et ab effectu *sonantes* dicunt. Locus a multis expressus, inprimis Claudiano XXI (de Laud.

Di patrii, Indigetes, et Romule, Vestaque mater,

498. PATRII I.

498 *Di patrii, Indigetes*, distingui potest. vid. Not. (ita distinxit Wunderlichius; et sane ita distinguendum videtur; ad prius enim nomen pertinet Vestae, ad alterum Romuli commemoratio. vid. Q. V. XXXIII, 6. *Wr.*) *Indigenae* ed. Ven. *Di patriae* Heinsius maluisse fertur.

Stilic. I), 134 — 137. 497. *Grandia ossa* ad communem de vastis priscorum hominum et heroum corporibus opinionem praeclare dixit; conf. Aen. XII, 899. 900. Cum in istis praeliis fortissimi homines cecidissent, posteritas, quae corrupto huic et decrepito saeculo successura est, eodem modo horum ossa mirabitur, ut nos priscorum hominum. Debuit autem hoc, iam Maronis temporibus, saepe contingere, ut terra eruta aratores in magna ossa fossilia inciderent: quae, cum belluarum ex priscis telluris ruinis essent, ad priscos tamen homines ac gigantes referrentur. Debuere quoque, post tanta Italiae bella, saepe agris motis in loca pugnarum factarum incidere homines et ossa cum armis permixta reperire: quod miramur nostris aetatibus, post tam numerosa praelia et caedes factas, rarius fieri, ut arma Romana terris effossis reperiantur.

498. *Dii patrii* et *Indigetes* ab aliis pro iisdem, ab aliis pro diversis habentur. vid. Cerdam, Ruaeum, Martinum et Thesaur. L. L. (quibus adde G. Kortte Tres Dissertatt. critt. de usu Orthograph. Lat. III, 5. *Wr.*) Nec mirum hoc, pro varia nominum rerumque acceptione. Itaque in hoc otium consumere nolim. A poetis minus severa diligentia in his requiritur. Pro iisdem habet etiam Spencius, et Iovem, Iunonem, ac Minervam designari putat Polymet. p. 315. Possunt tamen ex poetae animo distinguenda videri numina, si Ovid. locum Met. XV, 861 sq., qui inde expressus est, respicias. *Dii Indigetes* sunt ἐγχώριοι. Ex iis Aeneas erat: vid. Liv. I, 2 extr. Tibull. II, 5, 46. Aen. XII, 794. Idem Aeneas *deos patrios* seu *Penates* a Troia in Latium advexerat. (vid. Var. Lect. *Wr.*) 500. *iuvenem*, ut Ecl. I, 43, Romani sermonis noto usu appellat Octavianum Caesarem, tum circa XXVII annum agentem. *Saeclo* (ut v. 468) *everso* dixit, quod in prosa, *rebus perditis succurrere*: ut *eversum imperium* pro labefactato, ad interitum ruente. v. Duker. ad Liv. XXX, 16, 6.

Quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia servas,
Hunc saltem everso iuvenem succurrere saeclo
Ne prohibete! Satis iam pridem sanguine nostro
Laomedonteae luimus periuria Troiae.

499 *Qui* fragm. Moret. Voss. *et* abest a Veneto. 500 *Huic* Goth. sec. a m. sec. *averso* Mentel. pr. a m. pr. *iuvenem everso* Venetus. 501 *Nec* Ven. *nam pridem* ed. Ven. 502 *Laumedonteae* Voss. pr. Parrhas., e vitio saeculi. Burmann. (*Laum.* etiam Serv. Dresd. *Wr.*)

Ceterum nonnulla in sequentibus sunt, quae forte Romanis magis probari potuerunt, a nobis excusari forte satis est; etsi declarare videntur, iam tum poetae animo insedisse Aeneidis argumentum, ut a Troianis rebus fata Romanorum apta et nexa faceret, *Laomedontis* certe *periuria* nimis longe petita videri possunt; nec sententiarum admodum commodus et naturalis ordo et iunctura esse. Verum de Romanorum sensu quaerendum erat, non de nostro. Scilicet magna aliqua calamitas non nisi deorum iris immitti potest: exarsere illae magno aliquo scelere ac piaculo commisso. Ita bella civilia referuntur ad maiorum magnum aliquod ἄγος: ab Horatio ad parricidium Romuli Epod. VII, 17, a Virgilio ad Troianorum, qui gentis Romanae auctores fuere, facinora. Iam porro: bellorum civilium scelera novum sunt ἄγος, novum piaculum, quo obstricti homines deorum iras in se provocant; inde calamitates easdem iras et novas portendunt prodigia: quae procuranda sunt et τὸ ἄγος expiandum. Verum reatus ille solvi nequit nisi certis ritibus et sacris piacularibus, non nisi ab homine puro ac sancto aut a deo aliquo curandis: hic erat Octavianus Caesar, qui idem remp. unus restituere poterat. Hoc idem persequutus est Horat. I Carm. 2. Iam his notionibus imbutum animum si habueris, facile expedies singula: Permittite, dii, ut Caesar remp. restituat et belli civilis scelera expiet. Satis malorum experti sumus: 501. 502. Ne nobis eum eripite, tamquam unum illum, qui culpam nostram expiare potest: etsi aevi huius tantae sunt e bellis civilibus corruptelae, ut dei alicuius praesentiam vix ferant. Haec omnia splendide ornavit et amplificavit.

502. De Laomedonte nota narratio, qui Apollinem ac Neptu-

Iam pridem nobis coeli te regia, Caesar,
Invidet, atque hominum queritur curare triumphos:
Quippe ubi fas versum atque nefas; tot bella per orbem,
Tam multae scelerum facies; non ullus aratro

503 *coeli nobis* Romanus. 505 *versumque* Franc. 506 *Iam multae* Reg. Goth. pr. (*Iam* etiam in Medic. apud Foggin.; sed *tam* legere sibi videtur Freytagius in ipso codice. *Wr.*) *Tum multae* Moret. quart. *non nullus* Menag. pr. *nullus aratro Cessit honor* Serv. ad Aen. IV, 103 citat vitiose.

num mercede pro muris Troiae exstruendis pacta fraudaverat. Horat. III, 3, 21 *ex quo destituit deos mercede pacta Laomedon mihi castaeque damnatum Minervae cum populo et duce fraudulento.* Potest tamen ae debet *Laomedontea* Troia simpliciter pro epitheto haberi, et *periuria Troiae* latius ad omnia ἄγη et facinora Troianorum, eoque ipso ad fata ac mala inde nata, referri, quae in Romanos, eorum posteros, redundarunt. Adeo insederat hominum animis illud iudicium: numen irasci, et numinis iras non nisi vindieta scelerum placari posse, et, si scelerum auctores poenas effugerint, expeti has a nepotibus. 503. Retrahendum est ad v. 500: unus est Caesar, qui remp. labefaetam restituere et mala tollere, deorum iras placare potest; at hic, ipse diis par et mox deus futurus, verendum est, ne ab hac scelerum contage subductus nobis eripiatur: fere ut Horat. I Carm. 2, 45, qui totus locus inde a v. 25 pro aemulatione huius loci Maroniani haberi potest.

505—511. Ad annum ab U. C. 717 M. Agrippa et L. Gallo Coss. haec spectant; aut, quod melius fiet, ad apparatum pugnae Actiacae per sequentes annos sunt referenda. conf. Vita Virgilii ad hos annos. Anno illo 717 multis prodigiis turbati erant animi, dum inter Triumviros parum firma fides, et paulo post graves inimicitiae; inter Caesarem et Sext. Pompeium bellum recrudescebat; Antonius cum exercitu adversus Parthos iam dudum Syriae infestos ibat; ab Agrippa, qui Rhenum transierat, in Galliis bellum modo confectum erat. Haec omnia in unum conferre potuit poeta, ut gravior esset sententia. Si de apparatu belli Actiaci hac Geor-

Dignus honos; squalent abductis arva colonis,
Et curvae rigidum falces conflantur in ensem;
Hinc movet Euphrates, illinc Germania bellum;
Vicinae ruptis inter se legibus urbes
Arma ferunt; saevit toto Mars inpius orbe:
Ut quum carceribus sese effudere quadrigae,

512. UT, EFFUDERE, QUADRIGAE A.

507 *adductis* Rottend. alter. 508 *curvantur in ensem* Franc. *formantur* Nonius Marcell. in *rigidus*, et Servius ad Aen. XII, 304. *Flare* tamen et *conflare* sollennius de ferro, aere, cudendo, dum liquescit. 510 *Vicinae inter se ruptis iam legibus* duo Moret. et Menag. pr., nec non Cantabrig. 511 *Arma fremunt* Wakef. eleganter! Nec tamen quae eleganter dicuntur, nulla alia re urgente, poetae possunt obtrudi. Etiam Aen. IX, 133 *gentes arma ferunt Italae.* XII, 586 *arma ferunt alii. tota Mars improbus urbe* duo Mss. apud Serv. ad Eclog. IV, 13. *una urbe* unus ap. eund. ib. *secum* aberratum Goth. pr.

gicorum parte agi cum Martino existimare malis: v. 509 latiori sensu erit accipiendus de extremis imperii finibus, unde copiae contrahebantur ab Antonio et Caesare. (vid. quae ad Ge. IV. extr. disputavi. *Wr.*)

505. *ubi* h. l. apud quos. fas nefasque *versum*, confusum. (*tot bella — tam multae*, vid. not. ad vs. 449. *Wr.*) 506. *Novum scelerum proventum* dixit Lucan. II, 60. 507. *Dignus honos*, satis magnus. 510. De dissidiis civilibus accipe. *ruptis legibus*, pactionibus mutuis. Aen. VIII, 540 *poscant acies et foedera rumpant*, adeoque pace rupta.

512. A Circo sumta comparatio tumultuantis orbis; semel emissi currus cum tanto impetu ruunt, ut ab auriga retineri nequeant. *Spatia* hic de septem spatiis seu gyris accipiunt, quibus in Circo decursus finiebatur. Nec tamen hoc necesse. *Spatia* pro spatio h. ipso loco, quo decurritur, et de decursu aeque bene dicuntur, ut Ge. II, penult. III, 203. Aen. V, 316. *Addunt* quadrigae *in spatia*: difficultatem habent, quam vix ita tolli posse censeo, ut omnes in solvendi modum conveniamus: nullus enim est, in quo non aliquid asperitatis relinquatur ab

Addunt in spatia, et, frustra retinacula tendens,

513 *Addunt in spatia* Burmannus revocavit, cum Heins. *in spatio* praetulisset. *Addunt in spatia* erat lectio Ald. et ex his profectarum; *Addunt se in spatia* Egnat. Commel. Steph. Pulm., et ex his vulgatae; ita et multi codd., etiam Arundel. et uterque Gothanus; et sic legitur in edd. Quinctil. Inst. Or. VIII, 3, 78. At multi codd. *se* omittunt, ut Heins. et Pierius de suo Mediceo, Romano, atque aliis testantur; quatuor alii a Burmanno, inter quos Regius, quinque a Martino et in ed. Cuningh., e qua et ipsa exulat *se*, edd. 1474 et 1476 laudantur. Pro hac lectione militat Silius XVI, 372 *In spatia addebant*, ubi tamen vetustae membranae *in spatio* habent, quod etiam Drakenb. vulgavit. Iam in nostro loco Medic. et Gud. habent scriptum *Addunt spatio*; nisi quod in Medic. *in* et *a* supra sunt adscripta. Ita etiam in Mss. nonnullis ap. Quinctil. VIII, 3, 78 legitur. Erat itaque pertenuis auctoritas, qua Heins. nixus *Addunt se in spatio* reponebat; gravior alterius lectionis *Addunt in spatia*: ut *se* suppleatur ex antec., ut Aen. I, 440 *Infert se — miscetque viris*. Vel ut absolute ponatur *Addunt*, ut fit in aliis, pro *Addunt se*. Haec forte melius expediunt rem, quam quae cumulata sunt ab Heinsio. Nam de eo nemo dubitet, si adiunctum esset *cursum*, expeditam rem esse: *Addunt cursum in spatia*; ut *addere gradum* et similia; item *corripere spatium*. Sic quoque, utrum *in spatia* an *in spatio* legas, parum refert; nec inde res conficitur, quod ap. Lucret. VI, 300 est: *Ignescat tamen in spatio longoque meatu*. De ceteris vid. Not. Schrader. in schedis coni. *quadrigae*, *Ardent*, *in* insolenti usu τοῦ *addere*. subintelligitur a doctissimis interpretibus inde a Servio *cursum*, h. intendunt, in ipsis spatiis currendi sumunt vires; in quo tamen durum, omitti *cursum*. *Addere spatia spatiis* esset alium post alium decursum facere, aliud post aliud spatium currere; at h. l. non hoc, sed *impetus* currentium et fervor *auctus* a poeta respicitur, qui maior maiorque et maximus esse solet sub decursus finem. *In spatia*, h. in decursum, iam aliqua ex parte factum, debet *addi* non aliud ac novum spatium, sed aliud quid, quod adhuc quaerimus. Servius, *in processu equorum* cursus *augetur*. Pomponius: „addunt in spatia, id est, in ipso spatio currendi *sumunt vires*.“ *Addere* esse posse augere, recte ponitur; sed quaeritur res, quam quadrigae addunt, augent. Accipiebam *addere* pro addere se; h. concitare se, concitato cursu ferri. *Dare se in fugam* etiam in pedestri oratione frequentamus; similia vid. Georg. IV, 528. Aen. XII, 633. *addere se* pro simplici dare se, immittere se, ruere in decursum, cum impetu ferri *in spatia*, in decur-

Fertur equis auriga, neque audit currus habenas.

spatia et fr. (Difficile est, certi aliquid de h. l. pronunciare, quum, quidquid ex variis lectionibus, quas enotavit Heinsius, concinnaveris, non satis constet de ipsa vi ac potestate huius dictionis *addere in spatia*, vel *addere in spatio*, vel *addere se spatio*, vel *addere se in spatio*, vel denique *addere se in spatia*. Si quaeris, quod primum quaeri debet in tali re, unde orta sit tanta lectionis diversitas, causam huius rei vix dubites quin Medicei, Gud. et Mentel. pr. lectio *Addunt spatio* indicet. Virgilius videtur scripsisse *Addunt se spatio*; iam media voce per subsequentem intercepta, vid. Goerenz. ad Cic. Acad. II, 5, 14., lacunam alii interposita praepositione *in* expleverunt; alii e libris genuinam lectionem exhibentibus pronomen *se* repetierunt; alii utrumque, *in* et *se*, intulerunt. Simile quid Aen. II, 778. factum videbimus. Et extrito pronomine quum requireretur accusativus, *spatio* in *spatia* mutandum videri poterat; quamquam multae id genus depravationes etiam per elisionem ortae. Silii autem imitatio parum probat, quum apud ipsum non certo constet de lectione. *Addunt se* Virgilius eodem fortasse modo dixit, quo Ecl. X, 74.: „Quantum vere novo viridis s e s u b i i c i t alnus." Ge. II, 19.: „laurus Parva sub ingenti matris s e s u b i i c i t umbra." Hinc *addunt se spatio* proprie i. q. *crescunt spatium*, nullo septem spatiorum respectu, sed omnino in decursum, habet analogiam. Scilicet *addere* se vulgari usu est, adiungere se, accedere: ut Ecl. VI *Addit se sociam timidisque supervenit Aegle*. Aen. IX, 149 *Addunt se protinus omnes Etrusci socios*. Inde, si idem fit cum impetu, irruere, *instare*, ἐπέχειν ut Od. τ, 71. *Addere* pro mittere, immittere, iniicere dictum esse, etiam b. Gesnero probari video ad Quinctil. VIII, 3, 78 et confirmari a Burm. ad e. l., quamquam graeca ibi minus bene laudari puto. *Teucris addita Iuno* pro infesta, in eos concitata et exasperata Aen. VI, 90 hinc illustrari potest. Ita *addunt*, instant. Expressit nostrum Silius XVI, 372 *Iamque fere medium evecti certamine campum In spatio addebant*. Gratius Cyneg. 227 *incumbere spatiis* (προςκεῖσθαι τῷ δρόμῳ) eo sensu dixisse videtur; et Homer. Iliad. ψ, 375 ἵπποις τάθη δρόμος. Post omnia haec fateor tamen, ad facilitatem Virgilianam nondum orationem videri esse adductam. (Vossii ratio, *addunt in spatia* pro *addunt spatia in spatia*, s. *spatiis*, dictum existimantis, ferri non potest; hoc enim si poeta dicere voluisset, scribendum ei erat *addunt spatia*; cfr. Not. ad Aen. IV, 142. Iacobs. ad Ge. IV, 149.: „naturas apibus quas Iuppiter

tio, i. e. crescit currendo ipsa celeritas equorum; sive: quo plus spatii decursum fuerit, eo acrius currunt. Id si audacius dictum videbitur, poterit hanc loquendi rationem e Graeco aliquo poeta transtulisse Virgilius videri; certe neminem puto offensum iri, sicubi legat: *ἵπποι αὔξονται δρόμῳ*. Interea in tanto criticorum et interpretum dissensu versum relinquere intactum satius duxi. *Wr.*)

ipse A d d i d i t," haec scribit: ,,*addidit*, i. e. dedit, ut Ge. I, 512.: *quadrigae addunt in spatia*, i. e. dant se." Quae quidem explicatio ipsa simplicitate se commendat; vid. tamen V. L. *Wr.*) 514. Nota figura *currum*, h. equos, *non audire habenas* dicit, qui regi non possunt. Horat. Ep. I, 15, 13 *equi frenato est auris in ore*, Pindarus *ἅρματα πεισιχάλινα* dixit Pyth. II, 21.

EXCURSUS I

De aratro Virgiliano.

Georg. I, 169 sqq. *Continuo in silvis magna vi flexa domatur In burim et curvi formam adcipit ulmus aratri: Huic a stirpe pedes temo protentus in octo; Binae aures, duplici aptantur dentalia dorso. Caeditur et tilia ante iugo levis, altaque fagus, Stivaque, quae currus a tergo torqueat imos.*

Exposui locum quantum potui pro sermonis ratione; etsi rei agrariae peritia non satis instructus. Admodum itaque laetabar,

cum post illa a me scripta viderem virum doctum, rei agrariae peritum, eumque perspicacissimum, *de aratro veterum* accurate agere (*Betrachtungen teutschen Patrioten heilig* III Band 1780, p. 283 sqq.); repetiit eadem fere in *Actis Acad. Elect. Mogunt.* 1779, p. 125 sqq. Proponam ex eo, quae ad Virgilium spectant, acute utique et ingeniose disputata. De ceteris dispiciet bonus Hesiodi editor, si quis eius carmini aliquando obtigerit.

Primo versus: *Caeditur et tilia ante iugo levis, altaque fagus Stivae, quae currus a tergo torqueat imos:* e Martini iudicio constituit; eosque bono sensu carere pronuntiat, nisi *cursus* emendetur cum viro docto apud Martinum. Enimvero sic Maro latine dicere non potuit: quod sensus quemque suus docere potest, si sermonis usum habeat. At *currum* pro *aratro rotis instructo* dicere per poetici sermonis indolem et usum licuit; cum, h. e. aratrum, regit, *a tergo torquet* arator; *imi currus* epitheto ornante dicti sunt non minus poetice, quatenus vomere alte impresso inferior aratri pars desuper ab eo, qui stivam moderatur, flectitur ac regitur; exit itaque, modo genium poetici sermonis teneas, e Virgiliana lectione sententia eadem, quam viri docti inferre volunt per lectionem corruptam. Negat vir doctus aratrum rotis instructum iam tum innotuisse. Atqui notum illud fuisse hic ipse locus docere debebat. Quod a Catone et Varrone illud non commemoratum est, pro argumento idoneo esse nequit: cum neuter id agat, ut instrumentorum rusticorum formam curiose describat. Fac vero utrumque id egisse, quod non egit: potuit secundum illos, Virgilii aetate, in agro Mantuano, aliud usu haberi. Innotuere post arma a Iulio Caesare in Gallias illata alia quoque a Gallis inventa; ut certa vehiculorum genera, carrucae et sic porro; coli coepit in Alpibus secale (Plin. XVIII, 16, 4) Romanis ignotum.

Occurrunt alia in Virgilio Italiae superioris agris propria ac singularia. Plinii verba lib. XVIII, 48 a me laudata omnem facile dubitationem tollerent, si lectio in iis esset minus incerta. *Dentalia*, h. e. dentale, ἔλυμα, bene vir doctus, quem laudavi, docet accipiendum esse de vomeris parte anteriore (*Pflugkopf*), in acumen acta: hoc dentale *duplici* esse *dorso*, h. e. binis cruribus in formam litterae V (*Sohlhölzern*) aptatum; *binas aures* tandem, tabellas a Varrone I, 29, 2 memoratas, vomeri additas (*das Streichbret und Molterbret*), et utrique cruri ita impactas, ut impresso in solum vomere terra proscissa utrinque accumulata in sulcos attollatur. *Buris* est temo, ἱστοβοεύς; scil. proprie pars eius infima, ut iam Salmas. in Solin. p. 576 docuit. Inspicienda et cognoscenda sunt reliqua; etiam de aratro Hesiodeo; nisi quod malim eum simpliciter apposuisse, qualem eius formam ac speciem apud animum effingeret, nec de epochis mutationum inter Aegyptios, Graecos, et Romanos tam multa esse ariolatum, quae ad liquidum perduci nequeunt. Quod enim nostro tempore fieri videmus, non minus olim locum habuit, ut in diversis populis ac regionibus seu more maiorum seu soli natura aliave necessitate urgente diversa esset aratri forma, retineretur que deterior multis in locis, cum in aliis dudum inventa et frequentata esset melior et elaboratior. Evolvat, cui talia curae sunt, Paullum Lucam *Voyages* Tom. I, p. 182. Norden *Voyage en Egypte* Tom. I, pl. 56. add. Goguet *Orig. des Loix* T. I, p. 184 sqq. Sunt antiquae artis opera, in quibus aratrum visitur: vix tamen notionem accuratam inde consequi licet: Comes de *Caylus Recueil d' Antiquités* Tom. V, pl. 82. Museum Etruscum Tom. I, tab. extr. Spon. Miscell. p. 308. IX. Winckelm. *Monum. ined.* p. 105. Gemmae aratrum, obscure tamen, referentes sunt Mus. Flor. Tom. II, tab. 42. Gorlaei Dacty-

lioth. Tom. II, n. 231. Aratrum, quod in Hesiodi edd. ex ant. codd. exhibetur, et in Montfauc. Palaeog. gr. p. 9 repetitum est, serioris seu commenti seu usus esse patet; nam ab Hesiodo adscriptum nemo dixerit. Formam aratri, quo nunc Mantuani ac Veneti agricolae utuntur, una cum alio exquisitioris structurae, Martyn exprimi curavit ad p. 48. Verum neutra forma cum Virgilianis verbis satis convenit. Videbatur sibi Anglus, A. I. *des Carrieres* (*a Dissertation on Virgil's description of the ancient Roman Plough* 1788.) veram aratri Virgiliani formam reperisse in pondere Romano. Verum qui inspexerit, statim deprehendet mirum errorem, est enim as Romanus cum prora ratis, quam ille pro aratro habuit. (Innotuit mihi inter eos, qui ab eo inde tempore de his egere, *Adamus Dickson Husbandry of the Ancients Edimb.* 1788. c. XVIII, p. 375 sqq. qui omnino ad carmen Georgicorum consuli potest. Verum ille, etsi vèrborum interpres parum idoneus, ipsas res illustrat, praeceptorumque veritatem et utilitatem explorat; atqui haec ad interpretis poetae provinciam haud spectant. Non sine fructu inspexeris ad h. l. Vossii V. C. Commentar. in Georgica.) (Quae fuerit aratri a Virgilio descripti forma, quum imagines veterum aratrorum, quae in artis operibus exhibitae exstant, non plane cum illa Virgiliani aratri conformatione congruant, coniectando assequi studuerunt Viri Docti. Itaque ut aliqua probabilis eius species oculis legentium obiiceretur, aeri incidendam curavi tum eam aratri formam, quam I. H. Vossius ad h. l. proposuit, tum eam, quam F. Th. Schulz delineavit in libello bonae frugis plenissimo, cui inscriptum est: *De Aratri Romani forma et compositione. Ienae* 1820. 8. De ea re qui post Vossium scripserunt, commemorat idem Schulzius pag. 3.; quibus addo Arndtii Itinerarium *Bruchstücke aus einer Reise durch einen*

Theil Italiens Vol. I. pag. 253. In ea, quam Vossius exhibuit, aratri Virgiliani forma duae maxime res displicent, rotae, quibus caruisse illo tempore aratrum Romanum, tum silentium veterum scriptorum probat, tum certissimis rationibus evincit Schulzius pag. 34. sqq. Nam Plinii verba ab Heynio allata nec probant, Virgilii iam aetate adiectas fuisse rotas aratro, et corrupta videri possunt, ut visa sunt Richtsteigio, quem laudat Schulzius. Praeterea in Vossiana descriptione, quid sit *duplex dorsum*, non apparet. Itaque proxime ad verum accessisse puto Schulzium. *Wr.*)

Aratrum Romanum
ap. Voss.

AB *buris.*
CD *temo.*
GEK *dentalia.*
PE *vomer.*
F *culter.*
GH IK *binae aures.*
L *iugum.*
MN *stiva.*
N *manicula.*
Q *currus imi.*

Aratrum Romanum
ap. Schulz.

Fig. I. Aratrum Romanum simplex. 1) dentalia. 2) buris. 3) temo. 4) stiva cum manicula. 5) vomer. 6)

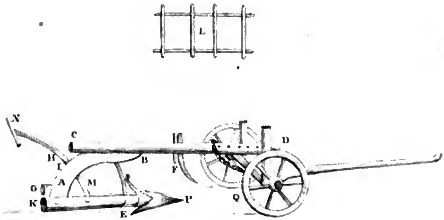
iugum, a. funiculus, b. clavus, c. collare, d. lora (subiugia).

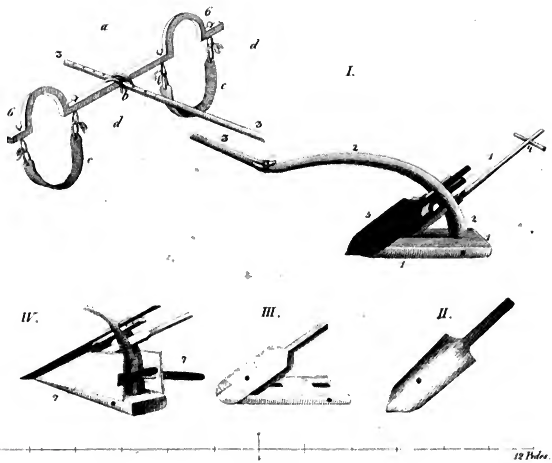
Fig. II. Vulgaris Romanorum vomer. Hic in anteriore dentalis parte figitur, eiusque utrumque latus eminet.

Fig. III. Dentalia aratri Romani.

Fig. IV. Aratri auriti species. Partes 7. 7. tabulae seu aures dicuntur.

L
N
C
H
I
B
D
F
A
M
O
K
E
P
Q

I.
II.
III.
IV.
12 Pedes.

EXCURSUS II*

Ad locum de prognosticis serenae tempestatis ex pluviali.

Georg. I, 393 *Nec minus ex imbri soles et aperta serena Prospicere et certis poteris cognoscere signis. Nam neque tum stellis acies obtusa videtur; Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna; Tenuia nec lanae per coelum vellera ferri; Non tepidum ad solem pennas in litore pandunt Dilectae Thetidi alcyones; non ore solutos Inmundi meminere sues iactare maniplos: At nebulae magis ima petunt* etc. Haesi in his interpretandis et me in iis haerere ingenue sum professus. Spectare enim ad boni interpretis et critici officia censeo, ea loca quae non satis assequitur non intacta relinquere, aliisque fraudem facere, quasi sensus per se sit satis apertus, sed lectorem de iis diligentius etiam, quam de aliis, monere. Inspectis aliis interpretibus, nec aliud quid, quam quod ipse tenueram, afferri, difficultates autem interpretationis multos ne sensisse quidem vidi. Senserat eam forte is, qui apud Gellium VII, 17 de notione vocis *obnoxius* h. l. quaerebat. Scilicet sumitur, quod primo statim adspectu occurrit: inde a 395 praesagia serenitatis memorari. Atqui ea, quae memorantur, non conveniunt huic consilio, immo vero repugnant. Sensus enim vss. 395—400 hic esse perhibetur: stellarum et lunae clara ac pura lux est (quae tamen sententia grammatice ex verbis erui nequit, ut statim videbimus): *non* nubeculae lanis similes per caelum feruntur (atqui hae adesse deberent, quippe quae sunt sereni caeli nuntii), *non* alcyones alas ad solem expandunt (atqui, si hoc inter praesagia serenitatis est, alas debebant expandere, cum caeli serenitas instet), *non* sues iactant frugum manipulos (an vero per omne tempus pluvium id faciunt sues, nec nisi sereno caelo hoc facere omittunt?). Haec tam parum inter se conveniunt, ut vix assequaris, quomodo poeta

tam acutus iungere ea inter se, aut interpretes ea tanquam per se plana et expedita admittere potuerint. De posterioribus nihil vidi monitum: haesit disputatio tantum in prioribus, *Nam neque tum stellis acies obtusa videtur:* quod potest bene ita accipi: aciem stellarum nunc non amplius videri esse obtusam; adeoque eam esse claram, et stellas enitescere; id quod fit dispulsis nubibus et caeli serenitate reducta. At enim alter versus: *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna*, nullo modo nec grammatice, nec sensus paritate convenit. Antiqua iunctura tradita est a Servio, ut repetatur *obtusa*. Ita erit: *nec Luna*, *fratris radiis obnoxia*, quae lucem mutuatur a sole, *videtur surgere obtusa:* contra vero videtur oriri clara. Recte. At enim primo *videtur* alio modo nunc accipitur quam superiore versu, ubi erat pro *cernitur*, nunc autem est δοκεῖ, et alio modo construitur, cum infinito; si tamen missum id facias, grammatice non potest *obtusa* repeti sic nude; antecesserat: *neque videtur acies stellis obtusa*, debet adeo sequi: *neque videtur acies obtusa Lunae*, casu tertio, τῇ Σελήνῃ; non autem, *nec Luna videtur* „surgere obtusa."

Aggressus eram cum viris doctis locum interpretatione altera: *et Luna videtur surgere* (cernitur surgens) *oriri*, *non obnoxia fratris radiis*, soli; quasi esset: ita ut non sit obnoxia, non videatur esse obnoxia; ut sensus esset: luna tam clara et pura luce oritur, lucet, ut non soli debere lucem, sed propria luce lucere videatur. At quae tandem argutiae hae sunt! an luna clariorem lucem habitura esset, si propria luce luceret? unde hoc suspicari licet? an non a sole lucem foeneratur satis claram ac puram, modo iustum tempus redierit? Venerat in mentem, sententias melius sibi constare, si vs. 396 pro *Nec fratris* legeretur *Et* adscita altera lectione meliore *videri*, hoc modo: *Nam neque tum stellis acies obtusa videri*, *Et fratris radiis obnoxia surgere Luna:* infinitivo historico, ut sit: nam *et* stellarum acies tum, si serenitas redditur, cernitur *non* obtusa, *Et* surgit, oritur, in conspectum venit, Luna, quae ex natura sua est obnoxia fratris radiis. Lapsus in disiunctivis similis observatus est et aliis in locis, et legitur quoque *Et fratris* apud Schol. Statii Theb. X, 146.

Placebam mihi in his. Mox tamen vidi reliqua, quae sequuntur, non magis sic esse apposita et accommodata sensui poetae. Negantur enim in illis ea, quae serenitatis prognostica esse debebant: *Tenuia nec* — *Non tepidum.* *Non ore s.* Ita tandem

perspexi a toto poetae consilio aberrari per istam interpretationem; et latere fraudem in eo, quod animadversum haud erat, poetam primo rem declarare negative, dum docet, abesse ea, quae instantem tempestatem nuntiare possint et soleant; tum vs. 401 eum subiicere ea, quae vere iis tum successerint: *At nebulae magis ima petunt.* Quod et Plinius habet XVIII, s. 83 *nebulae e montibus descendentes, aut caelo cadentes, vel in vallibus sidentes, serenitatem promittunt.*

Itaque in vss. 395 — 400 negative poeta exponit sententiam suam, et successuram caeli serenitatem ominatur primo ex absentia eorum, quae imbres impendentes et tempus pluviosum denuntiare possint. Sunt autem haec ista: *stellarum acies obtusa, luna latens, nubes tanquam gregales,* (ἀγεληδὸν) *per aerem actae, alcyones ex sensu instantis pluviae expandentes alas, sues eruentes frugum manipulos.* Omnia haec, pluvium tempus denuntiantia, nunc non cerni ait, nunc abesse. Contra vero vs. 401 *nubes descendunt in terras, aere tenuato, et demittunt se in valles,* et sic porro. Nunc enim affirmative praesagia serenitatis instantis enumerat. Sententiarum veritas in his elucescit, et totam loci interpretationem nunc in Notis sic refinxi.

Ita vero versus, ad quem omnis bona interpretatio offendebat, verum suum sensum facile recuperat: *Nec fratris radiis obnoxia surgere Luna;* vere enim sensus est, et esse debet: nec Luna lucet. Enimvero, quomodo hoc cum ceteris conveniat, tandem ex loco Arati assequutus sum, quem poeta expressit. Scilicet Aratus Diosem. 281 sq. ingruentis tempestatis signum apponit hoc: quando stellae obscurantur, *nulla apparente caussa,* nec nubibus obductis, nec caligine alia, *nec luna subeunte,* quae scilicet luce sua obscurare eas posset; itaque et in Marone: *stellarum lux non est obtusa, nec tamen luna oritur, lucet, quae luce sua eas obscurare possit.* In his nihil est, quod nos moretur. Apponam versus Arati:

ἦμος δ' ἀστερόθεν καθαρὸν φάος ἀμβλύνηται,
οὐδέ ποθεν νεφέλαι πεπιεσμέναι ἀντιόωσιν,
οὐδέ ποθεν ζόφος ἄλλος ὑποτρέχῃ οὐδὲ σελήνη,
ἀλλὰ τάγ' ἐξαπίνης αὔτως ἀμενηνὰ φέρωνται·
μηκέτι τοι τόδε σῆμα γαληναίης ἐπικείσθω,
ἀλλ' ἐπὶ χεῖμα δόκευε —

„Cum autem, ait Aratus, stellarum clarus fulgor hebetatur (*stellis acies obtusa videtur*) neque tamen alicunde nubes coactae iis se praetexant, *neque aliunde* caligo alia *subeat*, *neque luna*; sed astra extemplo nulla de caussa languida ferantur: non amplius tibi hoc signum serenitatis habeatur, sed expecta tempestatem.“ (*ἀστερόθεν* est vera lectio; non *οὐρανόθεν*. *ἐπικείσθω* potest a calculo ductum esse, ut *ἐπιτιθέναι* apponere in numero, annumerare; nisi fuit *ὑποκείσθω*, *ne habetor*.) Clarius rem exponit Schol. vetus: *ὅταν ἴδῃς ἐν καθαρῷ ἀέρι αἰφνιδίως ἀμβλυνομένους ἀστέρας, μήτε νέφους, μήτε ἄλλης τινὸς ἀχλύος ἐπισκιαζούσης, „μήτε σελήνης ἐπιπροςθούσης“ (ἐπιπροθεούσης) χειμῶνα προςδόκα. δηλοῖ δὲ, ὅτι ἡμῖν ἀνεπαίσθητος ὁ ἀὴρ παχυμερὴς γινόμενος τοῦτο ποιεῖ. γίνεται δὲ τοῦτο αὐχμοῦ ἐπιπροςθοῦντος (ἐπιπροθέοντος) τοῖς ἄστροις, καὶ τὸ λαμπρὸν αὐτῶν ἀμβλύνοντος, τὸ οὖν „οὐδὲ σελήνη“ προςέθηκεν, ἐπειδὴ ἡ σελήνη σκέπει τῷ ἰδίῳ φωτὶ καὶ ἀμαυροῖ τοὺς ἀστέρας.* — Ita, puto, omnis difficultas est sublata, omnis caligo dispulsa. Respicit hunc ipsum locum, *luna* tamen haud memorata, Plin. XVIII, 35, s. 80 *Quum repente stellarum fulgor obscuratur, et id neque nubilo, neque caligine: pluvia aut graves denuntiantur tempestates.* Ceterum infinitivum *videri* pro vera lectione me habere iam professus sum.

P. VIRGILII MARONIS

GEORGICON

LIBER SECUNDUS

ARGUMENTUM

Propositio cum invocatione Bacchi 1—8. De *arborum* inprimisque vitium et olearum *cultura* acturus, primo loco varios arborum proventus, alios a natura alios ab arte profectos, exponit. Aliae itaque arbores sponte nascuntur — 21; aliae arte parantur: et quidem avulsione —23, infossione 24. 25, propagine 26. 27, surculo 28. 29, concisione 30. 31, insitione 32. 33. 34. Nunc edocturus, studium esse adhibendum et suam cuique arbori pro generis

et soli natura culturam: Maecenatis propitiam voluntatem implorat — 46. Arbores, quae sponte proveniunt, cultu emendari possunt — 56; quae satu nascuntur, feliciora habent incrementa transplantatione, et aliis artificialis culturae generibus — 72; inprimis inoculatione et insitione proprie dicta — 82. Deligendae quoque arborum eiusdem generis species praestantiores — 108. Caelum porro cuiusque arboris naturae idoneum est circumspiciendum; nam magna in hoc est varietas — 135; et sic aditum sibi parat ad laudes Italiae, omnium rerum proventu felicissimae — 176; tandem soli natura est exploranda, cui proventus generi illa conveniat — 225; subiiciuntur criteria soli cognoscendi et iudicandi — 258; et viae ac rationes soli tractandi et naturae eius emendandae, adeoque ipsa cultura cum omnino arborum, tum inprimis vitium. Scilicet primo docentur quae in plantatione observanda sint — 314; etiam de tempore plantationis faciendae — 345; de cura post illam adhibenda, inque hac de putatione (362 — 370) et de avertendis iis, quae nocere possunt novellis arboribus (371 — 379); cumque in his caper sit, excurrit in morem mactandi hirci in Bacchi sacro — 396. In vitibus tamen inprimis adsidua est cura per totum annum adhibenda — 419. Minus operosa est olearum cultura — 425, et pomorum — 428, exigua aut omnino nulla sativarum arborum — 457. Inde excursus in laudes vitae rusticae, pars carminis felicissima — ad fin.

Huc pater o Lenaee! — Spumat plenis vindemia labris. Ge. II, 6.

Hactenus arvorum cultus et sidera coeli;
Nunc te, Bacche, canam, nec non silvestria tecum
Virgulta, et prolem tarde crescentis olivae.

1 Deerat hic versus in Zulich., scilicet ut saepe primi versus, a chrysographis supplendi. A Gesnero in Thesauro LL. voc. *hactenus* inter loca, quibus illud adverbium temporis esse interdum videri possit, affertur hic versus et subiicitur: „Sed primus versus abest plane in MS.“ Verum codex ille Zulichem. in Virgilio tantae auctoritatis non est. Tum vero in utraque lingua adverbia loci et temporis inter se permutantur. Ergo et h. l. *Hactenus* et *Nunc* proprie posita sunt de loco: verum temporis notio ei ipsi subest. (— 3. Medic. *olibae*, mutata *b* a manu recentiore in *v*. *Wr.*)

1. Respicit ad lib. I, v. 1. Poetae exordio utitur Columella III, 1. 2. 3. Nunc arborum curam exponam. Arbores memorat, ut poeta, *vites*, *virgulta*, h. e. arbores silvestres, et *oleas*. *Silvestria* dubito an ex vulgari usu dictum sit. *silva* poetis omnino pro arboribus dicitur: ut saepe hoc libro, v. c. 181 *silva vivacis olivae:* videtur adeo *silvestris* epitheton ornans esse, et *Virgulta silvestria* nil nisi silvae, h. arbores omnis generis. (Propriam

Huc, pater o Lenaee; tuis hic omnia plena
Muneribus; tibi pampineo gravidus auctumno
Floret ager, spumat plenis vindemia labris;
Huc, pater o Lenaee, veni; nudataque musto
Tingue novo mecum dereptis crura cothurnis.

4 *Nunc p.* unus Mead., ut et v. 7. *tuis haec o.* a Cerda editum. *sunt* in unum Arundel. ex glossa migravit, ut et in Voss. apud Burm. 8 *dereptis* ab Heinsio bene emendatum. *direptis* vulgo. (*dereptis*, praeter Mentel. prior., etiam 2. 4. 7. Vossius et Iahn. ediderunt *direptis*. Atque etsi non negaverim, proba haec quoque videri: *diripere cothurnos, tunicam, vestem*, semper tamen violentiae notionem his adhaerere existimaverim, quae aliena est ab h. l. Dici autem vix potest, quoties *di-* pro *de-* in libris vel optimis, ut in ipso Mediceo, exaratum deprehendatur; vid. V. L. Aen. I, 211. *Wr.*)

significationem retinendam esse, recte contendit Wunderl. Arbores autem poeta iungit cum vitibus, ut bene vidit Vossius, et silvestres, quippe quae maritari soleant vitibus, et frugiferas, quia omnis pomi inventor habebatur Bacchus, coll. Theocr. II, 120.: „*μᾶλα Διωνύσοιο.*" et Athen. III, 7. pag. 82. d. „*Νεοπτόλεμος δ' ὁ Παριανὸς ἐν τῇ Διονυσιάδι καὶ αὐτὸς ἱστορεῖ, ὡς ὑπὸ Διονύσου εὑρεθέντων τῶν μήλων, καθάπερ καὶ τῶν ἄλλων ἀκροδρύων.*" *Wr.*) 3. Oleae e semine nasciturae tardissima esse incrementa, iam olim Hesiodo auctore creditum in loco qui nunc cum aliis pluribus ex opere *τῶν ἔργων* excidit. Plin. XV, 1 Hesiodus — *negavit oleae satorem fructum ex ea percepisse quenquam; tam tarda tunc res erat.* conf. Varro R. R. I, 41, 6. *δυςαυξής* dicta Theophrasto; hinc propagare eas, quam serere, maluit aetas posterior: conf. 31; eadem tamen propter hoc ipsum e naturae lege firma ac *vivax*, inf. 181.

4. Splendida invocatio! — *hic*, in iis, quae dicentur a me, in argumento carminis mei. *tibi*, pro per te, Graecorum poetarum usu; beneficio tuo. *florere* est hic, laetum esse, plenum esse. *auctumnus pampineus* est proventus auctumni e vinea, vindemialis, *ὀπώρα*. (de numeris huius vs. vid. Voss. et Q. V. XII, 4. 9. 10. *Wr.*) Eadem tandem notione paullo post *vindemia*. (Sed verius fortasse Wunderl.: „Mihi *pampineus auctumnus* visum est de tempore accipere, ubi vindemia est." *Wr.*) *labra* (Tibullo I, 1, 10 *lacus*,) sunt vasa ad recipiendum mustum apta. 7. Suavissima imago Bacchi uvas calcantis una cum poeta, dum auxilium sibi a deo ferendum in

Principio arboribus varia est natura creandis:
Namque aliae, nullis hominum cogentibus, ipsae
Sponte sua veniunt, camposque et flumina late

10 *Atque aliae* Goth. pr. 11 *que* abest a Zulich.

carmine de vinearum cultura expetit. cf. elegans Epigr. Maecii in Analect. Brunck. Tom. II, pag. 239, XI. *Cothurnatus* exhibitus fere olim Bacchus: quod etiam e signis aliisque monumentis constat. Calcare pedibus uvas etiamnum in Italia sollenne. Confer amoenissimam vindemiae descriptionem, a Satyris habitae, apud Nemesian. Ecl. III, 40 sqq. Fauni super lacu stantes exhibiti sunt ex anaglypho a Com. Caylus (*Recueil d'Antiq.* T. V, tab. 72. cf. *Pitture di Ercolano* T. I, tab. 35).

9—21. Arbores procreantur aut natura aut arte. *Arboribus creandis*, h. e. arborum nascentium, *natura*, ratio, *est varia;* (vid. Not. ad Ge. I, 3. *Wr.*) et quidem naturalis ratio triplex, *aut* ut sponte *veniant*, h. proveniant (sup. I, 54), *aut* semine, *aut* ab radice: Plin. XVI, 32, s. 58. Conf. Theophr. Hist. Plant. II, 1. quem, et Varronem I, 39, 3, expressit Virgilius. item Columella de Arborib. pr., qui ad h. l. respicit. add. Pontedera Antiqq. Gr. Lat. Epist. XII, et Gesner. ad Varron. l. l. Ceterum in iis, quae sequuntur, ornandis quanta poetae ars sit, facile sentiri potest, si ad nudam pedestris orationis narrationem ea redegeris.

11. *Sponte sua*. Parum subtiliter veteres ea, *quae sponte nascuntur*, αὐτομάτως, distinxere ab iis, *quae semine nascuntur :* cum tamen nec ista sine semine proveniant. Voluere scilicet declarare id genus plantarum et arborum, quod primigenium dixeris, quod in loco, quem occupat colonus, iam natum repererat: quemadmodum vulgus herbas malas et inutiles sponte solo nasci dicit: semen, unde illae gignuntur, vento et aere allatum ac proiectum humique conditum, non in oculos incurrit, adeoque sine semine nasci illae putantur. Iam sup. Ge. I, 22 *novas non ullo semine fruges* dixerat. Nec aliter Theophrastus, Varro, Plin. l. c. 12. 13. *Siler* salicis forte genus; nec enim satis notus frutex est. vid. ad Plin. XVI, s. 35. *Genesta* fruticis viminei genus (conf. inf. 434. vid. Martin.); hinc *lenta*, flexilis, ut *lenta vitis* Ge. I, 265. *Salicta* pro salice, cuius natura pulcre expressa: γλαυκόχροα.

Curva tenent: ut molle siler, lentaeque genestae,
Populus, et glauca canentia fronde salicta.
Pars autem posito surgunt de semine: ut altae
Castaneae, nemorumque Iovi quae maxuma frondet

12 *et molle* Franc. *laetaeque* Mentel. pr. a m. pr. *genestae* scripturam in scriptis plerisque invenit Heinsius. Vulgo *genistae*, quod tamen etiam in Medic. et Rom. occurrit. Sic quoque variat in Grutio, Calpurnio et al. (infra tamen vs. 434. *genestae* in Medic. *Wr.*) 14 *surgant* Ven. *surgunt posito* Zulich. 15 *frondent* legebat Reiskius, ut sint, nemora quae omnium frondent maxima, scil. aesculus et quercus. Nec male sic locus constitutus esset: *Castaneae, nemorumque Iovi quae maxuma frondent, Aesculus atque — quercus.*

14. Uti illae arbores *nullo*, debebant dicere, caeco et occulto, semine nascuntur, sic nunc alterum genus, etsi et ipsum sine hominum opera, *semine* tamen, quod de arbore in terram fluxit et insinuavit se solo, nascitur. *surgunt*, nascuntur, *posito de semine*, h. ex semine proveniunt, quod decidit: ut castanea et ilex, si nux, glans, deciderit et ab humo recepta fuerit. Plin. XVII, 10 *Ac pleraque ex his ipsa natura docuit, et inprimis semen serere, quum decidens exceptumque terra vivesceret. Sed quaedam non aliter proveniunt; ut castaneae, iuglandes.* Ex iis, quae dicta sunt, intelliges alienas esse a poetae mente argutias, ut *sponte venire* dicantur arbores semine non proiecto, sed temere cadente; *posito de semine*, opera et industria hominum in terram sparso aut defixo. Ita Burmannus et Kingius apud Martinum disputant: accommodate utique ad physices praecepta, de quibus tamen securi veteres agricolae fuisse videntur, cum adeo e philosophis multos eum errorem errasse satis constet. Scilicet h. l. naturales modi nunc enarrantur; de satione artificiali mox agetur. Iterum poeta sponte natas et ex semine quod deciderat (*seminibus iactis*) distinguit inf. 47. 57. Ceterum *semina* si apud poetam, etiam apud alios, audieris, latius illa, nec modo de granis, verum et de nucibus, nucleis, baccis, interdum de radicibus, plantis, stolonibus, et quovis propagandi genere, interdum de omni principio, unde aliquid gignitur, cogitandum est. Ita *castanearum*

Aesculus, atque habitae Graiis oracula quercus.
Pullulat ab radice aliis densissima silva:
Ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
Parva sub ingenti matris se subiicit umbra.
Hos Natura modos primum dedit; his genus omne
Silvarum fruticumque viret nemorumque sacrorum.
Sunt alii, quos ipse via sibi reperit usus.

16 *Esculus* alii. Damnat scripturam Heins. *atque alte* Erf. forte pro, altae. *Grais* io multis scribitur. 17 *a radice* Veo. et Moret. quart. vide lib. I, 20. 18 *et iam* Godian. cum aliis. (— 19. Medic. *subigit*, ortom ex vetere scriptora *subicit*; de qua dicetor alio loco. *Wr.*) 21 *virent* Goth. pr. 22 *Sunt alii quos* etiam Medic. a pr. manu, sed a sec. *aliae quas*; ut ex Foggioio colligas. Eo tendit emendatio Scaligeri: *Sunt aliae, quas ipse vias sibi repperit usus*; et Heinsius etiam argotios: *Sunt aliae*

semina sunt nuces. Simili modo *serere* de omni procreandi modo adhibetur. Sane haec loquendi improprietas interdum obscuritatem facit. De *castaneis* vid. Columella IV, cap. extr. cf. Plin. XVII, 10, s. 10, et primario loco 20, s. 34. 15. *Aesculus*, arbos glandifera e quercuum genere, admodum procera, conf. inf. v. 291—297. Iovi sacra. Dicta ea *maxima nemorum:* accipe pro: in nemoribus. Sic Graeci casu secundo uti solent: ὑψηλοτάτη ἀλσέων pro ἐν ἄλσεσι dicerent. (*nemora*, ut *silvae*, cfr. 26., *silvarum aliae*, pro arboribus dicitur. Ita rectum *maxima nemorum*. At Latinum est *nemoris maxima*, ut *potentissimus Galliae*. *Wch.*) *quercus habitae oracula*, h. pro sede oraculi Dodonaei. vid. Homer. Odyss. ξ, 327. 328, quamquam modus edendae sortis diverse traditus est. („quercus, oracula prima;" Ovid. Am. III, 10, 9. *Wr.*)

17. *Viviradices* vocant; quamquam id nomen latius patet, et stolones ac truncos etiam designat, quos transferas in aliam terram. *Subiicit se*, adolescit, crescit. Supra Ecl. X, 74 *Quantum vere novo viridis se subiicit alnus*. Locum expressit Claudian. X, 244 sqq. Docte autem variata oratio pro: aliae ἀπὸ παρασπάδος, radice infixa solo, gignuntur, ut cerasus, ulmus et laurus. 20. 21. Hi sunt modi naturales.

22—34. Sunt alii modi arborum creandarum artificiales,

Hic plantas tenero abscindens de corpore matrum

23. ABSCIDENS

quas ipse viae s. Kingius ap. Martin. app. emendabat: *Sunt alii* (modi) *queis ipse viam sibi. Sunt alii quos ipse viam* Venetus et Pierii Longob., quod Pierio et Heinsio venusta videbatur appositione dictum. *Sunt aliis* Mentel. sec. a m. pr. *Sunt alii quos ipsa via* in Gudiano vidi a m. pr. Sed bene vulgatam defendebat Burmannus. conf. Burmannus Sec. ad Anthol. Lat. pag. 527. (Omnis h. l. in Mediceo lectionis varietas inde profecta videtur, quod, ut refert Fogginius, is est literarum ductus, ut nescias, *alie*, an *alii* legas; iam qui *alie* legeret, deesse *a* ratus, hanc literam supra scripsit, et proinde o in *quos* expuncta, item *a* supra pinxit, ut existeret *quas*. Serv. Dresd.: „Sunt alii: modi scilicet." *Wr.*) 23 *Hic plantas teneras abscindens corpore m.* unus Arundel. *abscidens* reposuit Heins. codicum aliquot auctoritate. *abscindens* vulgo scribitur; ita tamen et Medic. Omnino ex hac varietate nihil inferre licet, cum perpetua sint librariorum ludibria in *abscisus*, *abscissus*, et sic in similibus. *tenerum* Goth. pr. At tenerior arboris pars est eadem illa, qua stolo propullulat. (Infinitis locis permutantur inter se *abscindere* et *abscidere*; ut ceteros, qui eius rei exempla attulerunt, omittam, vid. Drakenb. ad Liv. XXXI, 34, 4. Haud ita difficile erit, iudicare, quid cuique loco conveniat, si hoc tenuerimus: abscidi aliquid cultro, ense; abscindi rem alia aliqua vi, idemque fere esse *abscindere*, quod *avellere*; abscidi autem translate dici etiam de iis, quae quandam habent similitudinem cum re ferro resecta: hinc rupem, spem, orationem abscisam dicendam esse, non abscissam. Iam vero stolones cum fibris avelluntur ab arbore, non

h. quos usus ipse sibi reperit, *via*, id est arte, ratione, industria et experientia, ut centies *via* apud nostrum et alios. Colum. X, 338 *salutis Ipsa novas artes varia experientia rerum Et labor ostendit miseris ususque magister Tradidit agricolis.* conf. inf. IV, 315. 316. I, 133, et praeclarus Lucretii locus, qui Maroni praeluxit lib. V, 1360 sqq. Sunt autem modi hi: *avulsione*, *infossione*, *propagatione*, *surculo*, *concisione*, *insitione*. cf. Plinius XVII, 10, s. 9. Omnia, quae sequuntur, cum ex eodem Plinio et aliis, tum inprimis ex Theophrasto de Caussis Plant. lib. I et Hist. Plant. lib. II egregie illustrari possunt, ut iam in multis fecere Ursinus ac Cerda. Ad rem tenendum hoc, pluribus modis eandem arborem gigni posse; ne putes singulis arboribus unum tandem modum convenire; est tamen alia alii ratio utilior.

23. Alius avellens *stolones* e radice (vid. v. 17) fossis (sic *sulcus* inf. 289) seu scrobibus man-

Deposuit sulcis; hic stirpes obruit arvo,
Quadrifidasque sudes et acuto robore vallos;
Silvarumque aliae pressos propaginis arcus
Exspectant, et viva sua plantaria terra;
Nil radicis egent aliae, summumque putator
Haud dubitat terrae referens mandare cacumen.

28. ALIAE;

reciduntur; atque ut hoc avellendi verbo Latini scriptores ad eam rem significandam utuntur, ita Graeci verbo παρασπᾶν, quod est *abscindere*, non *abscidere*. Itaque *abscindens*, licet improbatum Cortio ad Lucan. III, 33., reposui. — 24. *hinc* Medic. a m. pr.; idem *stirpe*, sed supra scripta *s.* *Wr.*) 26 *alii* Leid. 26. 27 *flexos propaginis arcus Nexae spectant* codices quidam apud Servium ad Aen. IV, 231. (Steph. edit. *Nec se.*) 28 *putatum* fragm. Moret.

dat. vid. Plin. XVII, 10, s. 13. Idem: *Omnia*, inquit, *celerius adolescunt stolonibus ablatis*, *unamque in stirpem redactis alimentis*, ibid. 13, s. 20. Ita *avulsione* arbores proveniunt.

24. Alius modus est, quo quis *truncos*, seu vastiores ramos ac taleas in pali modum aut quadripartito fissas, cum radicibus, *in terram infodit.* cf. Plin. XVII, 17, s. 27. Colum. cum alibi, tum V, 9, 3.. Quo prodigium spectat, quod aliquando hasta cornea in terram defixa in arborem excrevit.

26. 27. Tertius modus fit *propagine*. Ut aliae, inquit, arbores proveniant, incurvatas in terram scrobe facto demittere necesse est, et *in terra sua*, h. ea, in qua mater crevit, plantare. Non quidem nescio post Servium, Cerdam quartum aliquem modum *transpositionis* ex verbis: *et viva sua plantaria terra*, inferre. Tum saltem legendum foret: *aut* viva. Plin. XVII, 20, s. 34 *sunt et propagines* castanearum— *Sed translata nescit hospitari pavetque novitatem.* cf. Colum. IV, 33, 4.

28. 29. Est hoc sationis genus, cum ex summa arbore rescissa virga seu *talea*, tamquam *surculus*, scrobe facto in humum defigitur. 29. *referens*, quia, notante Reiskio, iam ante illinc enatum fuerat. Nisi omnino ornate dictum putandum: *referens mandat* pro simplici *mandat*. Nam fert, defert, *refert* illud *cacumen*, taleam, in illum locum. (putator, qui ad arbo-

Quin et caudicibus sectis (mirabile dictu)
Truditur e sicco radix oleagina ligno.
Et saepe alterius ramos inpune videmus
Vertere in alterius; mutatamque insita mala
Ferre pirum, et prunis lapidosa rubescere corna.

31 *ex sicto* volebat Pontedera Antiqq. p. 153 et in Script. R. R. pag. 1297, antique pro *secto.* At vid. Not. 32 *At saepe* Menag. et Zulich. 33 *mutata* tres. *Vertere in alterius naturam*, *atque insita* coniiciebat Heinsius. Inf. 50 tamen haec — *scrobibus mandet mutata* eodem modo dicta sunt.

rem putandam exierat, referre surculum proprie dicitur, ut reportare I, 275. *Wch.*)

30. 31. Nonnullae arbores, et inter has inprimis olea, ita procreantur, *ut caudex* seu stipes, resecta radice et abscissis ramis, idemque dissectus ac fissus, *terrae infodiatur.* Ita ex ipso stipite radix truditur, quae terrae se affigat. *Caudex sectus* per se simpliciter esse posset, resectus et abscissus; sed obtemperandum est viris peritis, praeeunte iam Servio et Cerda, caudicem seu truncum scindi in plures partes, diffindi ac concidi, ita ut ex medulla nova arbor procreetur. *e sicco ligno*, quia truncus rescissus est. Plin. XVII, s. 9 inter genera sationis arborum: *et consecto arboris trunco*. Plura in omnem hanc rem sunt ap. Plin. XVII, s. 27. 28. 29. Laudatus iam est a Cerda Theophr. Hist. Plant. II, 1. et 7. Ab illo altero modo sup. 24. 25 memorato hic ita differt, ut infossio fiat truncis cum radicibus; quintus hic modus, resectis radicibus. (*e sicco* quid sit h. l., quaeritur. Siccior pars arboris est truncus, succosae radices et summa pars arboris, ramuli ac frondes. Apte Vossius comparat Pallad. XI, 5.: „radiculae non ad siccum debent recidi: — — recidemus relicto digiti spatio.“ Idem tamen Voss. laudat Plin. H. N. XVII, 30.: „Non inhumare taleas, aut siccare prius, quam serantur, utilius compertum.“ Unde Iahnius verba *e sicco* h. l., proprie capienda existimat. Recte fortassis; nisi forte non *siccare*, sed *secare* scripserit Plinius. *Wr.*)

32. 33. 34. De *insitione* agit. Tamquam poeta, mala et corna memorat, fructus pro arbore. Quod structuram verborum attinet, ambiguum est, pirusne

Quare agite o, proprios generatim discite cultus,
Agricolae, fructusque feros mollite colendo;
Neu segnes iaceant terrae. Iuvat Ismara Baccho
Conserere, atque olea magnum vestire Taburnum.
Tuque ades, inceptumque una decurre laborem,

35 *o* abest a Medic. (non abest o, sed minore litera interiectum. *Wr.*) 36 *cultusque feros* laudant Schol. Horat. Crnqu. Sat. II, 2, 66 et Macrob. Sat. VI, 6, ubi etiam *mollire*, male. 37 *Ne* Menag. Miror neminem tentare: *iuvet!* multo magis, si cum Reiskio exquisitiorem sensum inferas: *decrevi canere, quomodo vinum, quale fert Thracia, et oleum, cuius ferax est Taburnus, colatur.* τὰ Ἴσμαρα (ὄρη) etiam Propert. III, 10, 25 de Ulysse: *Ciconum mons, Ismara.* 38 *Tiburnum* Goth. pr. 39 *inceptum una* Franc. *discurre* alter Rottend.

ex insitione ferat mala et prunus corna, an inverse cornus pruna. Cum recte monitum sit, corna Aen. III, 649 *victum infelicem dare* dici, posterius videtur amplectendum esse. Ex insitione cornus fert pruna rubentia, ut pirus mala. (*corna* pro *corni*, ut vs. 426. *poma* pro *pomi*, dicere ausus est Virgilius. *Wch.* At „Rectius Martinus: p r u n u s f e r t c o r n a: quam explicat. recte vindicat Manso in *Vermischt. Abhandl. und Aufsätz.* p. 290. sqq." *Iahn.*)

35. Discite, qui per singula genera, cuique generi, cultus proprius sit. 36. E Lucret. V, 1367 *Inde aliam atque aliam culturam dulcis agelli Tentabant, fructusque feros mansuescere terra Cernebant indulgendo blandeque colendo.* 37. (*terrae*, vid. Q. V. VIIII, 3, VI, 6. *Wr.*) *Ismarus*, mons Thraciae, vitibus, et *Taburnus*, mons Samnii, olivis nobilis, quamquam uterque alioquin asper et horridus. Laudat Burmann. Intpp. Gratii Cyneg. 509, ubi: *Caudini saxa Taburni. Ismarum* urbem Homerus memoravit et vinum a Marone Ulyssi datum: Odyss. ι, 197. Inde urbs in propinquo Maronea et vinum Maroneum clarum habent nomen. Montem Ismarium e nostro Auson. Mosella 159 nominat, ubi de vino agit. Pertinent autem hi versus adhuc ad adhortationem agricolarum, ut arboribus idoneis in locis colendis operam dent.

39—46. Proposito quasi argumento libri ad eius pertractationem Maecenatem invocat; com-

O decus, ô famae merito pars maxuma nostrae,
Maecenas, pelagoque volans da vela patenti.
Non ego cuncta meis amplecti versibus opto;
Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum,
Ferrea vox; ades, et primi lege litoris oram;
In manibus terrae; non hic te carmine ficto,
Atque per ambages et longa exorsa tenebo.

46. EXORSA,

40 *O patriae* Moreti sec. a m. pr. *O deus* et *pars maxima nostri* in codd. aliquot Pierii et a m. sec. Erf. 41 *volens* Leid., quod Burm. verum esse putat, atque etiam, ut nunc video, Reiskius, et recepit Wakef. (etiam Voss. *Wr.*) conf. Heins. ad Aen. V, 219. Ovid. Met. II, 123. probabo et ipse, si codices accesserint. Nunc tamen video nec alterum ineptum esse. Poetis nec minus sollenne est *volare* de navibus. Scilicet, si hic *volens* communis lectio fuisset, tum aliquis *volans* elegante coniectura emendasset. Ita enim fere mos virorum doctorum ferre solet. *petenti* Goth. pr. 42 *opto* non est tentandum; quidni dicat se ne cupere quidem hoc, quod nec sibi proposuit. 43 *orave* Zulich. 43. 44 Repetuntur Aen. VI, 625. 626. *Aenea vox* inutili emendatione reponitur ex Homericis. Erat, puto, poetae liberum, alterutrum ponere. conf. Burm. Mox *littoris undam* ed. Iunt. *primum* Regius Martini.

modiore loco, quam si paullo ante v. 5—9 Baccho subiunxisset privatum hominem. Nam Caesarem recte ultimo post deos loco ponebat Ge. I, 24 sqq. *Decurrere* recte quidem ad stadium aut circum refertur; sed propter v. 41 a cursu navigationis petitum videri debet: quod Ruaeus monuit. 40. Maximam suae famae et gloriae partem eo contineri ait, quod Maecenatis amicitia utatur. 41. *da vela.* fave canenti. Tractationem materiae plerumque navigationis formulis exprimunt poetae. Similia vid. apud Cerdam. 43. Item Aen. VI, 625 sq. ex Iliad. β, 488 sq. Iam ab Hostio poeta latine expressa erant Homerica: cuius versus apud Macrobium Sat. VI, 3 sunt: *Non si mihi linguae Centum atque ora sient totidem vocesque liquatae.* 44. Summa tantum rerum capita se leviter perstricturum esse significat; ea scilicet, quae tractari poetice ornarique possunt. Hoc dicit *littus legere*, radere, ut *terrae in manibus*, h. prope sint, vicinae; ἐν χερσὶν simili sensu Apollon. I, 1113; non vela in

Sponte sua quae se tollunt in luminis oras,

47 *auras*, quod inde ab Aldo in edd. superioribus erat, a Pulmanno in *oras* mutatum, iterum revocavit Heins. Sic Medic. a sec. m. cum Gudiano, et ceteri ad unum omnes. At idem Medic. Aen. VII, 660 constanter habet *luminis oras*, quod Heinsius ibi retinuit; retinendum igitur erat etiam h. l. *oras* Cerda c. Gifanio et Wakefield e codd. Lucret. et inprimis lib. V, 779 tuetur. Ambiguitatem [illegible] antiqua pronuntiatione profectum vix plane tollas; nam etiam *aura ora* pronuntiasse videntur. Itaque si vel maxime *oras* scribimus, potest hoc pro *auras* scriptum haberi. Ita nodum non solveris, si dixeris in Ennio et Lucretio *luminis oras* legi: nam ita nunc in edd. expressum esse constat quidem; quomodo autem isti scriptores acceptum esse voluerint, non magis inde constat. Sufficit, formulam ab Ennio et Lucretio poetae nostro quasi in manus fuisse traditam: iam cum iidem *in aetheris auras*, *aeris auras*, aut simpliciter *in auras* saepius usurpent (v. Burm. h. l.), firmari forte hinc potest et illud: *in luminis auras*. Ductum videri potest ex φάεος ἀϋτμή, v. c. Callim. in Di. 117. *auri aura* Aen. VI, 204, ubi conf. Not. Priscian. Perieg. 1020 *aura viridi quae splendet Iaspis*. Ne tamen in loquendi more arguteris, eumque e physica subtiliore ductum putes, hoc tene: auram adductum ad suos sensus odorem, etiam lumen, bene videbant veteres; hinc auram luminosam, et pro ea auram luminis dixere; sic auram aetheris, pro aura aetherea, et hoc pro aethere. Laudatur ex Iliad. *ν*, 937 *Ἠχὴ δ' ἀμφοτέρων ἵκετ' αἰθέρα καὶ Διὸς αὐγὰς*, ubi Barnesii coniectura *αὐλὰς* hoc ipso Latinorum poetarum vocabulo refelli potest. — Sin tamen *luminis oras* dictas velis, ut *terrae*, *caeli oras*, h. e. extrema, dictum esse puta. (*Oras*, quod praeter Heyn. Vossius et Iahnius receperunt, quamquam non ulla alia, quae certa haberi possit, quam Medicei nititur auctoritate, quare alteri lectioni praetulerim, disces e Q. V. X, 1. Erudite, ut solet, Weichert. Epist. crit. pag. 55. sqq. *auras* defendit. *Wr.*)

altum dare. *εἰς χεῖρα γῇ συνῆψαν* Eurip. Heracl. 430. *carmine ficto:* mythici aut heroici argumenti, sed didactici, in veris rebus versantis. (*longa exorsa*, longum opus. *Wch.*)

47. Iam ad culturam arborum progreditur. Et primum quidem v. 47—60 de emendatione arborum silvestrium agit, cum respectu ad naturales modos, quibus arbores nascuntur 9—21. Nunc primo loco primum modum attingit (v. 9—13); quae sponte enasci solent in agro inculto, insitione aliisque modis mitiorem naturam consequi possunt. Varronem, puto, ante oculos habuit I, 39. 40. *in luminis oras*, in lucem, adeoque in aetherem. conf. Var. Lect. 49. *Quippe solo natura subest.* Lucret. III, 274 *Nam penitus prorsum latet haec natura subestque*. Quinctil. Inst. Orat. X, 2, 11 *Namque iis, quae in exem-*

Infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt.
Quippe solo natura subest. Tamen haec quoque, si quis
Inserat, aut scrobibus mandet mutata subactis,
Exuerint silvestrem animum; cultuque frequenti
In quascumque voces artis haud tarda sequentur.

49 *soli* Mentel. pr. a m. pr. et tert. a m. sec. interpolatum ad vulgarem loquendi modum. *hoc quoque* Ven. 50 *at* Menag. et Parrhas. *mundata* Moret. sec. *mandet multa arte subactis* Reiskius coniiciebat. At v. 33 *mutatamque insita mala Ferre pirum.* 51 *culto que* Gud. a m. pr. 52 *Ad quascunque* fragm. Moret. *voles* Medic. et Gud. a m. sec. (*artes* Medic. *Wr.*) Sic et codd. apud Pierium, nec non *velis*; sed doctius alterum. conf. Burm. *sequantur* Moret. pr. *sequuntur* sec.

plum assumimus, subest natura et vera vis: contra omnis imitatio ficta est. Itaque *solo natura subest*, h. inest ea naturalis vis ac virtus (v. c sales, calor, humor, temperies), quae ad procreandas illas arbores necessaria est ac propria. 49. 50. *Tamen haec quoque si quis* etc. Formula eadem sup. Ecl. VI, 9. Silvestres arbores fecundarum naturam induunt, si iis arbores aliae mites (nam *omnis surculus omni arbori inseri potest, si non est ei, cui inseritur, cortice dissimilis:* Colum. V, 11, 1) inserantur, aut si eae transferantur. *mutata.* si est ea, *quae iam mutata sunt*, debet subintelligi ex insitione; ita ut nunc insitae et ex insitione mutatae arbores in plantaria transferantur, quod quam bene fiat ignoro. Ut *mutata* sit mutando, ita ut mutentur, uti antea accipiebam, duriter fieret. Simplicissimum est *mutata* accipere loco mutato, ex suo loco transposita et in scrobe plantata: nam sola transpositione arborum silvestrium natura mitescit, solo, caelo, cultu: qua de re vid. agentem Theophrast. de Causs. Plant. III, 23. ubi: ὅλως δὲ αἱ μεταβολαὶ τῶν δένδρων (γίνονται) διὰ τὰς θεραπείας. Plin. XVII, 10, s. 12 *qui transitus mirum in modum mitigat etiam silvestres. scrobes subacti*, ut terra subacta, quae foditur. (Opposita non accurate elocutus est Maro; arbores post insitionem aut solo suo possunt relinqui, aut alio transferri, h. e. *mandari scrobibus subactis*, mollitis. Cic. de Senect. XV, 51.: „*terra gremio mollito ac subacto semen excepit.*“ *Wch.*) Mox *animus* eleganter pro natura,

Nec non et sterilis, quae stirpibus exit ab imis,
Hoc faciet, vacuos si sit digesta per agros:
Nunc altae frondes et rami matris opacant,
Crescentique adimunt fetus, uruntque ferentem.
Iam, quae seminibus iactis se sustulit arbos,
Tarda venit, seris factura nepotibus umbram;
Pomaque degenerant succos oblita priores;

54 *faciat* Medic. a m. pr. et Gud. (*faciat* prior, *faciet* altera lectio Medic. *Wr.*) *disiecta* ed. Ven. 55 *Nunc latae frondes* Wakef. P. IV p. 45 et mox *uruntve*. 56 *Crescentisque* quinque, cum Goth. sec. a m. sec., et *Crescentesque* quatuor apud Burmann., hoc etiam Regius et Cantabrig. habebant. 57 *Nam* Gud. et tres alii ap. Burm., duo ap. Martin. et vett. edd. (de potestate particulae *iam* vid. Q. V. XXIIII, 9. *Wr.*) *Namque* uterque Goth. 59 *fucos* Toll. *prioris* Mentel. et Leid.

ingenio arborum. 52. *artes*, modos, cultus artificiales. Suaviter! quascumque artes ad maiorem earum cultum adhibeas, feliciter tibi succedere videbis.

53—56. Alius modus silvestribus arboribus mitem naturam induendi est, si stolones ab radice pullulantes (v. 17—19) in campum vacuum et in solem transferentur, cum ipsis nunc umbra matris noceat, ut adulti aut nullos fructus ferant, aut maligne. Quae eadem res docuit plantaria et seminaria instituere: cf. Plin. XVII, 10, s. 12. 13. et cap. 13, s. 21. *sterilis:* substituendum κατὰ τὸ νοητὸν, arbos. (*Nunc*, vid. notata ad Ecl. X, 45. *Wr.*) *fetus*, arborum fructus, saepe, ut supra I, 55. infr. 429. *urere* vero perquam accommodate de subducto succo. (*urunt ferentem* quomodo dictum sit, exponetur Q. V. XXVIIII, 5. adde XXXIIII, 3. *Wr.*)

57—62. Sequitur altera ratio naturalis procreandarum arborum (supra v. 14—16), ex semine in solum delato, una cum modis eam arte emendandi et adiuvandi. Ex h. l. dilucidandus Plin. XVII, 10, s. 10. Egerat de semine — *Omnia haec tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda.* 57. *seminibus iactis*, seu temere, cadentibus iis in solum, seu manu iactis: utrumque enim nunc complectitur propter parem eventum. 58. *tarda venit.* tarde provenit. Ut Ecl. IX, 50 *Insere, Daphni, piros; carpent tua*

Et turpis avibus praedam fert uva racemos.
Scilicet omnibus est labor inpendendus, et omnes
Cogendae in sulcum, ac multa mercede domandae.
Sed truncis oleae melius, propagine vites
Respondent, solido Paphiae de robore myrtus;

61. INPENDENDUS;

60 *una* Menag. 61 *imponendus* laudat Philarg. ad v. 288, male. 62 *magna mercede* Franc. vid. ad Tibull. I, 1, 2. 64 *et Paphiae* Ven. *Respondent melius Paphiae* unus Arundel., e glossa inter lineas.

poma nepotes. cf. Seneca Ep. 86. Ursinus *nepotes* de arborum sobole accipiebat; quem refellit Burm. 59. *oblita:* de iis, quae aliam naturam induunt; suaviter; haustum ex perenni illo fonte poeticorum phantasmatum: cum transferuntur ad res inanimatas ea, quae animantium sunt. conf. Ern. ad Callim. in Del. 34, ubi de insulis: ἠπείροιο λάθωνται. 60. *turpes racemi* praeclare, deficiente cultu, squalidi, rugosi; ut contra *uvae cultae*, *nitentes*, *pulcrae*. *Uva* h. l. pro vite, quae nostris quidem in terris ex acinulis non procreatur; at in insulis Americae adhuc id fieri narratur.

61. 62. Artificiales modi arborum e semine procreatarum incrementa accelerandi; qui non minus locum habent in reliquis arboribus, sive sponte, sive ex viviradice natis; itaque rem generalius proponit; nec tamen (conf. Theophr. de Causs. Plant. I, 6), ut poetam decebat, eundem ac vss. 22 seq. ordinem anxie servat. Arbores, inquit, silvestres omnes transferendae sunt in alium agrum et in scrobibus (hi sunt *sulci*, vide v. 24) defigendae, et *multa mercede*, multi laboris impendio, colendae. Praecepta veterum de his diligenter exposuit Plin. XVII, s. 14 sq. Habuit poeta ante oculos Lucret. V, 1360—1377.

63—68. Est tamen cuique arbori suum culturae genus accommodatissimum. *Oleae melius respondent*, votis, consilio, felicius proveniunt, e *truncis:* h. caudicibus sectis (vide v. 30) sive taleis oleaginis (v. Cato 45, 1. Varro I, 40, 4. ubi vid. Not. I. Schneid. Colum. V, 9, 1 sqq. Plin. XVII, 18, s. 29) in terram defixis: *vites*, *propaginibus* in humum demissis (v. 26); *myrti* autem, Veneri sacrae (vid. Bentlei. ad Horat. II Carm. 15, 5), *solido de robore*, h. trunco seu

Plantis et durae coruli nascuntur, et ingens
Fraxinus, Herculeaeque arbos umbrosa coronae,
Chaoniique patris glandes; etiam ardua palma
Nascitur, et casus abies visura marinos.

65 *et durae* Medic. et ceteri fere omnes ap. Heins., sicque Aldd. et hinc profectae. Alii, in quibus Goth. sec., *edurae*, quod ille praeferebat, ut esset *valde durae*, ut Ge. IV, 145. Eadem varietas apud Servium, Pierium, Martinum. Reiskius divellebat: *Plantis e* vel *ex*, *durae.* *Edurae* inter editas habent Egnat. Commelin. Fabric. Pulmann., et hinc vulgatae. At recte revocavit alteram lectionem Burmannus. Nam sententia requirit, ut continua sit oratio: *Et coruli nascuntur* melius *plantis.* *nascentur* Arundel. unus. 66 *que* abest a Leid. uno. *arbos frondosa* Goth. pr. 67 In illo *Chaonii patris* possit subtimidus aliquis haerere, cum absolute quidem *pater* saepius, vix vero eum gentili aliquo nomine dicatur, pater *Dodonaeus*, *Olympius*, *Idaeus*; cui rei parata medicina foret: *Chaoniaeque patris glandes.* Sed Aen. VIII, 454 *pater Lemnius* de Vulcano. *et iam* Gud. cum tribus aliis et utroque Mead., ut v. 18. *et ardua* Toll. *planta* Franc. (Medic. *Chaonieque*; sed voc. *patris* requirit epitheton, neque ita nude ponere licebat. Erit autem fortasse, qui, quum vs. sq. verbum *nascitur* repetatur, id non aliter recte fieri posse existimet, quam adiecto voc. *plantis*; hinc ita constituendum esse hunc locum: *Chaoniique patris*; *plantis etiam* cet. Sed bene docet Vossius, *nasci* per se significare idem, quod *plantis nasci.* *Wr.*)

stipite aut vastiore ramo ad pali modum in terram infosso. vide v. 24. 25, et Plin. XVII, 17, s. 27. At *surculorum plantatione* (vide v. 28. 29, et Plin. XVII, 17, s. 28) optime proveniunt *corulus*, *fraxinus*, *populus*, Herculi sacra (supra Ecl. VII, 61), et *quercus*, Iovi Dodonaeo consecrata; *palma* etiam et *abies*, aedificandis navibus apta, ἐλάτη ναυπηγήσιμος, ut Theophrast. H. Plant. V, 8. (*Herculeae arbos umbr. cor.* intelligenda ἀχερωΐς, quam ab Acheronte retulit Hercules, fronde eius arboris coronatus; hinc viri fortes eiusmodi corona se redimiunt, ut Teucer ap. Horat. Od. I, 7, 23. item iuvenes in gymnasiis certantes; vid. Voss. ad Ecl. VII, 61. Possit aliquis etiam de oleastro, unde coronae Olympiacae fiebant, ab Hercule in Altin transplantato, cogitare; quemadmodum Λατοΐδα στέφανοι de praemio victoriae Pindaro Nem. IX, 129. dicuntur. Sed diserte Plinius H. N. XVII, 11. plantis nasci populos ait. *Wr.*) — Martinus fuisse sibi ex amicis narrat, qui quercum, palmam et abietem aliter quam ex satione nasci negaret, (negat etiam Vossius. *Wr.*)

Inseritur vero et nucis arbutus horrida fetu;
Et steriles platani malos gessere valentis;

69. FETU NUCIS ARBUTUS HORRIDA

69 *Inseritur vero et nucis arbutus horrida foetu* Medic. a m. pr. Ita plane Gudianus et Goth. sec. (etiam 2. 3. 8. 14. *Wr.*), nisi quod ille *ex nucis*. Utrumque ab eo, qui versui metuebat, interpolatum. *arbutus horrens* Rottend. alter, Zulich. et tres Martini, ut iam Servius male quosdam legere ait. *et foetu* recte repositum a Burmanno, ut sex libri apud Heins. cum uno Arundel. et Goth. sec., pro *ex fetu*. (*fetu nucis arbutus horrida*: sic etiam Heynius ediderat. Versus hic ipse vel maxime horridus. Medic. quidem eundem verborum ordinem exhibet; sed notae quaedam indicant, *fetu* in fine versus esse collocandum. Recte sane; numeri enim versus hypermetri, per se minus grati, emolliuntur tamen ubique producta penultima vocabuli extremi syllaba. Hinc brevis syllaba indicio esse debebat, turbatum hic esse verborum ordinem. Unum praeterea eodem vitio laborantem hypermetrum Heynius futuro editori emendandum reliquit Ge. III, 449. Vid. Weichert. Comment. I. de versu poetarum epicorum bypermetro. pag. 23. Sed quoniam in disputationem de versu bypermetro incidimus, duplici errori occurrendum videtur. Non recte censent, opinor, poetas Latinos ex prava Homeri imitatione hypermetros immiscuisse carminibus suis; equidem eam rem a Tragicis Graecis repetitam puto, infinitis locis brevium syllabarum elisionem in fine senariorum sibi indulgentibus; quamquam hoc nolim ita accipi, quasi excusationem ex ea re Epicorum Latinorum licentiae paratam existimem. Tum aureae aetatis poetas falso credi primos hypermetrum induxisse in poesin Romanum, arguit Gellius Noct. Att. XII, 2.: „De Virgilio quoque eodem in loco verba haec ponit — Seneca —: *Virgilius quoque noster non ex alia causa duros quosdam versus et enormes et aliquid supra mensuram trahentes interposuit, quam ut Ennianus populus agnosceret in novo carmine aliquid antiquitatis.*" Atque ecce tibi hypermetrum Ennii p. 116. edit. Hessel.: „magna ossa lacerti*que* Apparent homini"; quem ipsum versum imitutione expressit Virgilius Aen. V, 422.: „Et magnos membrorum artus, magna ossa lacertos*que* Exuit." Rectius autem illa Ennio tribui videntur, quam Lucilio, cuius nomen in Macrobii editione a Pontano curata praescribitur I. VI, 1. Quare Ennium quoque usum esse hypermetro, quod negat Weichert. pag. 13., nemo iam dubitabit. — 70. *sterilis* et *valentes* Medic. *Wr.*)

quique adeo cum v. 66 sententiam claudi, et in illis: *Chaoniique patris glandes* etc. *semine* subintelligi vellet. Hoc tamen fieri nequit, et perperam dubitatur de illo veterum usu, quo illas arbores plantis seu surculis procrearunt: de *palma* vid. Pallad. April. cap. 5, 2, de *quercu* Colum. IV, 33, 5.

69—72. *Insitio* restabat ex v. 32 sq. Optime inseritur *ar-*

Castaneae fagus, ornusque incanuit albo

71 Iam veteres h.l. tentarunt. vid. Serviana, Philargyr. et Pierium. (poteris omni hac disputatione facile supersedere, si legeris ea, quae scripsi in Q. V. XII, 14. Scaligeri emendationem carpit Cruceus Antidiatr. pag. 53. sq. *Wr.*) Scaliger in Proleg. ad Manil. legebat *Castaneas fagus* antique, pro, fagi, gessere; quod Cerda amplexus est et Cuningham. Heius. *fugos* graeca forma accipiebat pro *fagus*. Alii interpunxere: *Inseritur — et steriles platani malis: gessere valentes Castaneae fagos.* Pro scopulo, cui impingerent, fuit ambigua structura. Vulgo legerunt et iunxerunt verba *Et castaneae fagos* cum antecedentibus, ut subintelligatur *gessere*. Ita vero fagus insita esset castaneae: mira res, quam nemo facile probet. Martinus, cuius septem codd. in *Castaneae fagos* consentiebant, cum castaneae inter obvios et viles fructus fuerint in Italia, fagineae contra glandes pro dulcibus habitae, non dubitat has castaneis inseri potuisse atque adeo vulgatam lectionem et structuram sequitur, quae in Aldd. pr. et sec. et hinc profectis occurrit, cum Egnat. et aliis. Meliorem lectionem dedit Nauger. in Ald. tert. *Castaneae fagus, ornusque.* Ut sententia a superiore versu sit disiuncta, utque *fagus incânuit flore castaneae* iungatur. Mirari licet, editores eum iterum deseruisse. Legitur hoc idem in Mentel. pr. a m. sec. et in Goth. sec. Mihi *fagus* a poeta positum, sed a Grammaticis ex inani metu, ne syllaba brevis metrum solveret, in *fagos* mutatum hocque ad antecedentia retractum esse videtur. Vix dici potest, quot poetarum loca corrupta sint ab iis, qui non videbant, caesura ac tono omnem syllabam produci posse. Castaneas autem inseri aliis solitas e Plinio docere possum XVII, 10, 10 *Omnia autem haec* (de satione egerat) *tarda proventu ac degenerantia et insito restituenda. Interdum etiam castaneae*, sc. ut eae proveniant laetius, inserendae sunt: ut h. l. fago, h. quercui esculentae. Reiskius *ficus* τοῦ *fagus* substituebat. Mox *incanduit* Moret. sec. et a m. sec. Erf. *que* abest a Ven.

buto, in arbuto, in arbutum, (*horrida* ea dicitur a cortice hispido et aspero) nux, *platano* malus, *fago* castanea, *orno* pirus, et *ulmo* quercus. Respicit locum Plin. XV, 15, s. 17. Traduntur hic insitionis genera, quae a nostris hominibus, qui in hac re aliquid se videre putant, negantur fieri posse: non enim inseri posse arborem arbori, nisi sui generis. Negat idem auctor praestantissimus Millerus: conf. Martin. ad h. l. Negat etiam du Hamel (*Physique des Arbres* P. I, *Liv.* IV, c. 4. *Art.* VII, pag. 85 sqq.), cum tamen alii orno se insevisse pirum, castaneam quercui, testentur. (vid. quos laudat Geissler. in Scholiis ad Virg. Georg. p. 4. *Wr.*) Verum et Colum. lib. V, 11, §. 12 antiquos contendit male idem negasse, *et quandam quasi legem sanxisse, eos tantum surculos posse coalescere, qui sint cor-*

Flore piri, glandemque sues fregere sub ulmis.
Nec modus inserere atque oculos inponere simplex.
Nam, qua se medio trudunt de cortice gemmae,

72 *glandesque* Gud. et quatuor alii, et duo Martini. Plin. XV, 15, s. 17 *cerasum* pro glandibus laudat, memoriae lapsu. Etsi Pallad. de Insit. 143 cerasum in lauro, populo, et platano, inseri ait. *sues legere* Moret. pr., male. vid. Burm. 74 *medie* Erf. *trudunt medio* Zulich. *vertice* Moret. sec.

tice ac libro ac fructu consimiles iis arboribus, quibus inseruntur. Cuius ille *opinionis errorem discutiendum tradendamque posteris rationem* existimabat, *qua possit omne genus surculi omni generi arboris inseri.* Quod ad nucem in arbuto insitam attinet, testatur Pallad. II, 15, 19. postquam inde a s. 6 copiose de *nuce*, inprimis *amygdala* egerat, subiicit: *Inseritur, ut plerique volunt, mense Februario in arbuto; sed melius in trunco; ut aliqui, et in pruno, vel in se.* Et in Carmine de Insit. 163: *Arbuteas frondes vastae nucis occupat umbra.* Et paullo ante: *Flumineam salicem fecundant ardua membra castaneae.* Ita salici insita est castanea: ut h. l. in fago. Quod ad verba attinet, tenendum, vulgari quidem ratione: *arbuto nucem inseri*, dici, at nec minus tamen rariore modo: *arbutum inseri nuce*, ut h. l. *nucis fetu*, quod non tertio, sed sexto casu accipiendum. *Nux* autem generale vocabulum, ut sit nux iuglans, nux avellana, nux amygdala, pinea et al. 70. platanus gerit malum sibi insitam. 71. *fagus flore castaneae et ornus albo piri flore incanuit:* h. e. castanea inseritur in fago, conf. Plin. XVII, 10, 10, et pirus in orno: consentit Pallad. de Insitione 60: Pirus — *Fraxineasque suo flectit honore manus* Ornus enim fraxini silvestris genus. vid. Martin. h. l.

73 — 77. Plures inserendi modos vid. ap. Colum. V, 11, de Arbor. 26. Plin. XVII, 14, s. 22 sqq. qui copiose de iis agit, et Theophrast. de Causs. Plant. I, 6 et recentiores, quicumque de arborum cultura tradidere, inprimis du Hamel *Physique des Arbres* P. II, Liv. IV, cap. 4 sqq. Est quoque Palladii carmen *de insitione* in libro XIV, quod sigillatim recensuit Wernsdorf. in Poet. min. Vol. VI. Ex his inserendi modis, qui sunt varii

Et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso
Fit nodo sinus: huc aliena ex arbore germen
Includunt, udoque docent inolescere libro.
Aut rursum enodes trunci resecantur, et alte
Finditur in solidum cuneis via; deinde feraces
Plantae immittuntur: nec longum tempus, et ingens
Exiit ad coelum ramis felicibus arbos,
Miraturque novas frondis et non sua poma.

77 *Inducunt* Rottend. alter et alter Menag. pro var. lect., sed vid. Heins. 78 *At* Moret. sec. (quod Voss. recepit. *Wr.*) *et alta* Parrhas. cum Erf. 80 *immittantur* nunnulli apud Pierium. 81 *arbor* e tribus propter sonum praetulit Burm. *arbos* alii. (vid. notata ad Ecl. III, 56. *Wr.*) 82 *Mirata est que* Servius laudat. Sic Gud. *Miratasque* Medic. Mentel. uterque, Franc. Regins cum Goth. sec. At *Mirata que novas* fragm. Gudiano codici assutum, ut auctor notae Servianae in suo invenisse videtur. Satis liquere mihi videtur, haec omnia esse eorum, qui post *exiit* idem tempus continuari volebant. *Miratisque* vel *Emirata* cuui. Heins., hunc alterum quoque Schrader. (*miraturque* Medic. a m. sec. Apparet, *miratas* e sono sequentis voc. ortum esse; vid. Q. V. VIIII, 2, b. Hinc expuncto sigmate *mirataque* factum; hinc Serviana lectio *mirata estque*; vid. Q. V. XVI, 5. *Wr.*) Expressit versum Silius VII, 208 Hic — florebat Massicus — *Miratus nemora et lucentes sole racemos.* (*frondes* Medic. *Wr.*)

(*nec modus simplex* est, h. sunt varii, ut III, 482 *nec via mortis erat simplex*), non nisi duos insigniores commemorat poeta, *inoculationem* et *insitionem* proprie dictam. *Inoculatio* fit, dum in ea parte, qua *gemmae*, h. nova germina seu oculi *se trudunt*, erumpunt ex cortice, *ruptis tuniculis*, h. libro, interiore cortice, vulnus fit; sive *angustus sinus*, h. cavitas, avulsa gemma et cortice in modum scutuli, cuius loco *includitur novum germen*, ut *coalescat* cum vetere *libro*. Respicit h. l. Plin. XVII, 14, s. 23 et s. 24, ubi idem: *Virgilius ex cacumine inseri vetat.*

78 — 82. Iam de *insitione proprie dicta. rami felices* sunt arboris feracis, cuius *plantae* h. surculi silvestri arbori inseruntur. *Aut rursum* non contrariam aliquam rationem infert, ut Kingius putabat: sed altera

Praeterea genus haud unum, nec fortibus ulmis,
Nec salici lotoque, neque Idaeis cyparissis;
Nec pingues unam in faciem nascuntur olivae,
Orchades, et radii, et amara pausia bacca,

84. SALICI, CYPARISSIS. 86. BACCA:

83 *unum est* alter Menag. 84 f. *lotove*; sed copulantur sic plura eiusdem generis. *neque I.* in scriptis Heinsii. (vid. Q. V. XXXII, 10. *Wr.*) 86 *Orchades*, quod dudum in melioribus erat, Aldd. et hinc propagatis, etiam Steph., Heinsius e suis et Pierianis revocavit; quo aliorum codd. aberrationes alludunt. Et sic Gr. ὀρχάς. Obsidebat tamen ex edit. Egnat. et Manutii emendutione editiones *Orchites*, Servii auctoritate (quu? nulla alia, quam quod ita praescriptum est eius notulae in edit. Burm.; ut cod. Dresd. cum aliis ap. Heins. et Burm. *orchades* praebet. *Wr.*) et usu perpetuo scriptorum de re rustica comprobatum. vid. Harduin. ad Plin. XV, 1, s. 2 et h. l. Heins. At hoc metri lex non patitur, ut nec id, quod unus Meadianus offert, *Orchades*, *radiique*, nec si *Orchites radiique et a.* scriberes, aliud ageres quam ut vulgare substitueres doctiori. Omnino varie idem vocabulum extulere veteres ex ὀρχὰς, ὀρχὶς, ὀρχίτης, ὀρχῖτις.

ratio nunc subiungitur. *resecantur*, fit incisio seu fissura in trunci cortice, qua parte nullus nodus est.— 80. 81. 82. Pulcerrima descriptio; quis non videat? Calpurn. Ecl. II, 40. 41 *Non minus arte mea mutabilis induit arbos Ignotas frondes et non gentilia poma.* Sed alii luxuriantur in hoc. vid. loca ap. Cerdam. (De copula *et*, celeritatem exprimente, vid. Q. V. XXXV, 6. *Wr.*)

83 — 108. Ad culturam, in qua poeta versatur, spectat dilectus cum generis praestantioris, tum caeli ac soli idonei: de hoc altero a vs. 109 sq. 117 sq. Itaque varias arborum familias seu species eiusdem generis esse, exemplis, ut poeta, docet. Ornatissimus locus adiunctorum copia ac varietate. Illustratio uberior e Plinio, Columella, et Palladio petenda.

84. *Lotus* modo herbae pratensis genus est, iucundum pecudis pabulum, nobis *Steinklee*, conf. inf. III, 394, modo herba palustris ex nymphaearum genere, Nilo frequens; hoc vero loco est genus arboris, *Italiae familiaris*, dulcissimo fructu. *ziziphum* nostram seu iuiubam esse putat cum aliis Martinus ad h. l. In *Ida*, Cretae monte, *cyparissi* s. cupressi sponte proveniunt. cf. Ursin. ad h. l. —

Pomaque, et Alcinoi silvae; nec surculus idem
Crustumiis Syriisque piris, gravibusque volemis.
Non eadem arboribus pendet vindemia nostris,
Quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos;
Sunt Thasiae vites, sunt et Mareotides albae,
Pinguibus hae terris habiles, levioribus illae;

91. VITES; ALBAE;

87 *Poma neque*, *Alcinoi silvae* emendabat Reiskius. 88 *Syriisque pomis* ed. Ven., male. *volaemis* Medic. et Mentel. pr. *volomis* Rottend. (*Crustumis* et *Syris* Medic., sed supra scripta altera *i*; tum *a* in *volaemis* puncto, tanquam delenda, notatur. *Wr.*) 89 *pendent* Medic., quod Heinsio arridet, quem vid. ad Aen. VI, 209. Sed h. l. intempestiva elegantia. 90 *Quamve* Cruqu. Schol. ad Horat. Od. I, 17, male. Est *Μήθυμνα*. (de vino Lesbio vid. Wagner. ad Val. Fl. III, 5. *Wr.*) *de cespite* Zulich. 91 *et sunt* Leid. pr. *M. uvae* Erf. a m. pr.

86. Ex infinitis olearum generibus (vid. quos laudant Cerda et Martinus) tria tantum, observante etiam Plinio XV, 2, enumerat poeta, *orchadas*, oblongi generis, *radios*, longioris, et *pausias*, quae, dum adhuc virides et acerbae sunt (habent autem tum amarum succum, hinc *amara bacca*), leguntur ac tunduntur, Colum. XII, 47, 1. — 87. *Alcinoi silvae* sunt ipsa *poma*, ut saepe apud poetas. De eius hortis Odyss. η, 112 sqq. 88. *volema pira* grandia, quae volam facile impleant; a Catone 7, 3 sumtum. vid. Plin. XV, 15, s. 16.

89. Italas vites diversas esse ab aliis ait. *Vindemia* proventus vitium, uvae. *pendet arboribus*, vel quia iis vites maritantur in Italia, vel ut arbores pro vitibus dictae sint; ut alibi apud Virgilium et Horatium; et hoc praestat. (priorem interpretationem praefert Wunderl. *Wr.*) Recensum veterum vitium ac vinorum vide in Athen. I, pag. 26 sq. Columella III, 2. Plin. XIV, 3 et 6 sqq., e seriore aevo nonnulla vid. apud Coripp. III, 89 sq. E recentioribus inspicienda praeter Andr. Baccium et Edw. Barry, de vitibus Italici soli commentatio in *Giornale d' Italia* T. XI, pag. 253 sqq. Maro h. l. ad XV genera enumerat. Eum Gallica vina ignorasse notat Plin. XIV, s. 3. et s. 4, 7 *Dixit Virgilius Thasias, et Mareotidas et Lageas, compluresque externas, quae non reperiuntur in Italia.* 91. *Mareoti-*

Et passo Psithia utilior, tenuisque Lageos,
Tentatura pedes olim, vincturaque linguam;
Purpureae, preciaeque; et quo te carmine dicam,
Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.

93. UTILIOR;

93 *Est passo* reponebat Reiskius. Scribunt libri *Phithia*, *Sithia*, *Sichia*, *Phicia*, *Psithia*. Variat scriptura iterum inf. IV, 269 *vel Psithia passos de vite racemos*; etiam ap. Colum. III, 2, 24. ἡ Ψιθία sc. σταφύλη est Geopon. V, 2, 4 et apud Hesych. Etymol. p. 149, l. 26, et qui primo loco memorandus est ap. Nicand. Alexiph. 181. *Psythium* est apud Plin. XIV, 9, s. 11 pr. Athen. p. 28 extr. ex Eubulo. Vel sic tamen praeferam *Psithia*, cum sic in Mediceo sit et in edd. Aldd., cumque librariorum serioris aevi aberret fere stupor in *y*. (*Psithia* constanter Serv. Dresd. In Medic. *Psit* in ordine legitur, supra scriptum *ia*. *Wr.*) *Lagea* commodam etymologiam non habet (ducunt a λάγειος, pro λαγῷος, leporinus); memoratur tamen ap. Macrob. II Sat. extr. et a Plin. XIV, 2, s. 4, 7 ex Virgilio, ubi additur, esse vitem extra Italiam. Variat *ligeos*, *legeos*, ut in Goth. pr. 94 *iunctura* Gud. Menag. uterque, et edit. Iuntae. 95 *praetiae*, *praeciae* (hoc in Medic. *Wr.*), *pretiae* scribitur. („Pro πέρκνος alios dixisse πρέκνος docet Hesychius: πρέκνος, μελανόχρους. Hinc fortasse *preciae uvae* explices apud Virgil.“ Haec Meinek. ad Euphorion. fragmm. pag. 149. *Wr.*) *praeco quâe que* in Rottend. sec. a m. sec. *quo te nomine dicam* apud Senecam laudatur Nat. Quaest. I, cap. 11. 96 *Rethia* Rottend. *ne cellis* multi ap. Burm. (*nec* recte tuetur Wunderl. Obs. ad Tib. I, 2, 37. laud. ab Iahn. *Wr.*) *nec cellis adeo* in nonnullis antiquis legi et ab Arusiano laudari notat Pierius.

cum vinum notum vel ex Horat. Carm. I, 37, 14 a locis circa lacum Mareoticum super Alexandriam: vid. Borrichii Hermes c. 4; nunc deterius illud, quoniam Arabum latrocinia maturitatem uvarum intercipiunt. 93. *Vinum passum* ex uvis passis, a pandendo, h. in sole coctis, ut exarescerent. Modum conficiendi vid. apud Colum. XII, 39. *Psithia* vitis, *lagea*, quae facile inebriat, *purpurea* et *precia* vitis apud Plin. XIV, 2, s. 4 sqq., et Colum. III, 2 sqq. videnda. De nominum caussis vid. Var. Lect. lageos *tenuis*, exiguos ac tenues racemulos et uvas habens. (*tenuis* Servius interpretatur: „penetrabilis, quae cito descendit in venas;“ idque sequitur Voss. *Wr.*) *olim*, quum aliquando vinum ex ea expressum fuerit. Burm. 95. 96. Plin. XIV, 6,

Sunt et Aminaeae vites, firmissima vina,

97. VINA;

97 In *Aminaeae* et scriptura et syllabarum qoantitas variat, et secundum illam vel *Sunt et*, vel *Sunt etiam* scribitur. Io Medic. *Sunt et Aminneae*; (sic npud Foggin.; Heinsins ex eodem affert *Sunt etium A.*; sed rectins vidisse Fogginium, scribit Freytagius. *Wr.*) quo alii variis modis allodunt. Io Ald. pr. erat *Sunt et Amyneae*, in sec. *Sunt et Amynaeae.* Correxit Nauger. in tert. *Sunt et Aminaeae*, docte utique. Egnat. *Aminneae.* Primus interpolavit Paullus Mnnutins: *Sunt etiam Ammineae*, qnod hinc vulgo obtinuit. Non mioos poetarum aoctoritas et scriptura in Graecis libris variat. vid. Pierium, Cerdam, Heios., Borm. ad h. l., Harduio. ad Plin. XIV, 2, s. 4, 1, Gesner. io Ind. ad Scriptt. de R. R. h. v., et ouper Niclas ad Geopoo. V, 17, 2. Ioter haec tamen teneri poterat hoc: *Amineum* (*Ἀμίνειον*) vel *Aminaeum* (*Ἀμιναῖον*) esse veriorem et antiquiorem scripturam; oam litterae duplicatae serioris aevi soot; syllabarum autem quantitatem coostitui ex Samonico c. 37 *Aut in Aminueo* c. 29 *Succus Aminaeae*: et sic in Galeno Method. med. lib. XII, 4, in loco praeclaro de vinorum diversorum virtutibos *Ἀμιναῖος οἶνος*, Hesych. et alii meliores. Corrupti codices foere iam Ausooii aevo, quippe qui scripsit: *Solus qui Chium miscet et Ammineum.* Origo vitiom, onde ad multa loca traoslatae sunt, iam olim fuit iocerta. Si verum est io Probo ex Aristotele legi, vinum ex Chio fuisse: patriam haoc ei assignare licebit; at Philargyr. ex Aristotele in Politicis Thessalos fuisse oarrat, qui suae regionis vites in Italiam transtuleriot. Porro *fortissima vina* Moret. qoart. (et Ms. Bosii apud Cort. ad Locan. II, 473. Comparat vir doctos in Iacob. *Disquisit. Virgil.* p. 13. Hom. Odyss IV, 622. *εὐήνορα οἶνον. Wr.*) Bormanno, *Sunt vites vina*, durius dictom videbatur; coniiciebat: *Dant etiam A.* At eoim: *Sunt etiam A. v.* accipieudum: Aliud vitium genns est Aminearum, onde vioum diuturnae booitatis conficitur. (vid. de hoc appositionis geoere Q. V. XXXIII, 3, d. *Wr.*)

s. 8, 5 *In Veronensi Rhaetica vina, Falernis tantum posthabita a Virgilio.* Melior interpretatio, quam quae a Seneca in medium affertur Nat. Qu. I, 11. Laudantur etiam a Strabone lib. IV, pag. 206. Sueton. Aug. cap. 77 *maxime delectatus est Rhaetico.* adde Plin. XIV, s. 8 *Ante eum* (Tiberium) *Rhaeticis prior mensa erat; et uvis Veronensium agro.* vid. Martin. h. l.

96. Variatione nova dicta haec pro vulgari: at Rhaetica uva omni laude maior est: tametsi inferius sit vinum Rhaeticum Falerno.

97. 98. *Vinum Aminaeum*, cuius, ut vinorum celebritas parum constans ac diuturna esse solet, cultu enim deficiente vites optimae facile degenerant, nulla

Tmolius adsurgit quibus et rex ipse Phanaeus;

98. Tmolus et ads.

98 *Tmolius adsurgit.* Ita Pierii Medic. et Longob., nec non Medic. et reliqui potiores Heinsii, quo spectant *Thmolius* Franc. *Timolus* fragm. Moret. *Timolius* Voss. pr. *Mollius* unus Mead. Quod si pro vero habendum est, nolim tamen eum Burm. regem aliquem Tmolium et Phanaeum intelligere, qui olim in illis partibus regnarint; quae tota ratio ieiuna et indigna foret tanto poeta; sed aut *montem* Tmolium et Phanaeum substituerem, pro vino dictum, quod in eo nascitur, aut versum ex Graeco aliquo poeta conversum dicerem, ubi *Τμώλιος ἠδὲ Φαναῖος* erat, scil. *οἶνος*; et legitur in Servianis: *De Lucilio hoc tractum est, qui ait Χῖός τε δυνάστης*, id est, *οἶνος*. Apud Silium VII, 166 *Falernus.* In Tibullo II, 1, 27 sunt *fumosi Falerni*, sc. cadi. *Θασίους* et *Πραμνείους* absolute dictos lege ap. Philostr. II Imagg. 26 extr. Sed in edd., ut Aldd. pr. et sec. Iunt., et codd. Rottend. Gothano sec. *Tmolus assurgit* legitur, quod ego olim pro vero habebam; montes duo, Tmolus et Phanaeus, pro vitibus in iis cultis poetice poni; idque tanto probatius fieri putabam, quoniam Tmolus erat numen montis. v. Ovid. Met. XI, 159 et cf. numum Sardianorum, qui apud multos visitur; v. nunc Eckhel. Doctrina Num. Vol. III, p. 113 qui et p. 123 rarissimum numum urbis Tmoli eodem capite insignem memorat; occurrit quoque Tmoli caput in marmoribus et gemmis; eos autem, qui metro metuebant, nec sibilo geminari litteram videbant, interpolasse id modo *Tmolus et*, modo *Tmolius*, conf. Var. Lect. ad v. 71. Nunc mihi probabilius videtur, scriptum fuisse ab Marone: *Tmolus et adsurgit*, excidisse postea *et*, eumque vitium animadverteretur, rescriptum esse *Tmolius. Tmolus et* Nauger. quoque reposuit Ald. tert., Benedictus in Flor. 1520, et, qui Naugerium sequuti sunt, Manut. Fabric. Commelin. Pulmann. Ad hoc itaque redii: etenim rationem habet, mon-

alia memoria, praeter nominis, nobis restat, Graecae originis et Italici cultus, cum in aliis tum in Falernis agris maturuisse videtur. cf. Intpp. ad h. l. et ad Caton. 6, 3. Multis utique in locis illud memoratur, in Peucetia, Calabriae parte, ap. Hesych. ubi vid. Intpp. in Tuscia et in Sicilia; maxime tamen in solo Campaniae Macrob. Sat. II, 16 *nam Aminaei fuerunt, ubi nunc Falernum est.* Et Galen. l. c.— *ὅτε Νεαπολίτης ὁ Ἀμιναῖος, ἐν τοῖς περὶ Νεάπολιν χωρίοις γενόμενος, ὥςτε καὶ ὀνομάζουσιν οὕτως αὐτόν.* Ad colles Leucogaeos, supra Neapolim versus Puteolos, refert et Aminaeos colles, et Falernos Martorellus. (*I Fenici primi Abitatori di Napoli* T. I, p. 171. 190). Atque eius tantam ex diuturna inprimis bonitate praestantiam perhibet poeta, ut ei adeo vinum *Tmolium*, a Lydiae monte vi-

Argitisque minor, cui non certaverit ulla
Aut tantum fluere, aut totidem durare per annos.
Non ego te, dis et mensis adcepta secundis,

tes poni pro vitibus: Tmulus, et ipse Phanaeus, rex inter montes vitiferos. Silius VII, 210 respiciens hunc locum, ubi de tractu Massico: *atque ex illo tempore dives Tmolus et ambrosiis Ariusia pocula succis. Ac Methymna ferox lucubus cessere Falernis.* *Favenus* Vratisl. (Medic. *Molius*, sed appicta *T.* Retinui codicum lectionem *Tmolius*, quae duplici modo explicari potest, ut aut *mons* subintelligatur, quemadmodum in his: *Aventinus*, *Palatinus*, *Quirinalis*, cet. aut Graeco modo dictum sit, apud quos talia frequentissima: *Χῖος*, *Λέσβιος*, *Πράμνιος*, cet. subintellecto substantivo οἶνος. Vide, si placet, Lamb. Bosii Ellips. Gr. p. 347. sqq. ed. Schaef. „Similiter," ait Wunderl., „in nominibus marium non semper neutrum, sed et masculinum usurpari vides, *Aegaeus*, *Ionius*. Vid. Heineck. Animadv. in Sat. Iuv. p. 84. et Passow. ad Pers. p. 219." Prius ellipseos genus prorsus ab h. l. alienum; ineptum est enim, quum proprium sit huius montis nomen *Tmolus*, adiectivum pro eo ponere. Alteram autem ellipsin si admittes, quae sane admittenda, Virgilius Graecum aliquem poetam expressisse videbitur. Eaque ratio fortasse eo firmari poterit, quod Graecis magis, quam Romanis, convenire videtur talis dictio βασιλεὺς οἶνος, quo ducunt etiam Lucilii verba a Servio laudata. Eodem argumento utitur Wunderl. Idem recte refutat Vossii rationem, ad *Tmolius* ex seqq. *rex* retrahentis, quod ipsa verborum *rex ipse* collocatio fieri vetet. Ceterum Medic. *est* pro *et* a m. pr. et *Phaneus. Wr.*) 99 *Archivusque* alter Rottend. *Argutisque* fragm. Moret. *non cui* Ven. 101 Sic meliores codd. ubique omnes. Ante Heins. in edd., ut in codd. nonnullis: *Non ego te mensis et dis a. s.*, male. *dis aut m.* unus Arundel.

neis nobilissimo (sup. Ge. I, 56), et *Phanaeum* (fuere Phanae, *Φάναι*, portus et promontorium Chii insulae, quae alias vino *Ariusio* nobilis est, in eo templum Apollinis Phanaei,) *adsurgere*, cedere, vid. Ecl. VI, 66, dicat. conf. Var. Lect. 99. Cum illis: *Sunt et Aminaeae vites* iunge *Argitisque minor*. Est etiam Argitis vitis, uva. *Ἀργῖτις* ab ἀργὸς, quod vinum candidum reddit. Est autem *minor* et *maior*, cf. Colum. III, 2, 21. 100. Ea vitis, vino inprimis abundans, *πολύοινος*, est, eoque firmo ac durabili.

101. Vinum *Rhodium*, cuius in mensis secundis usus erat; cumque de eo ante omnia Diis libaretur, hinc vitis *Rhodia dis adcepta*, grata *et mensis secundis*, fere ut apud Horat. III, 11, 7 lyra *Divitum mensis et amica*

Transierim, Rhodia, et tumidis, Bumaste, racemis.
Sed neque, quam multae species, nec, nomina quae sint,
Est numerus; neque enim numero conprendere refert:
Quem qui scire velit, Libyci velit aequoris idem
Discere quam multae Zephyro turbentur arenae;
Aut, ubi navigiis violentior incidit Eurus,
Nosse, quot Ionii veniant ad litora fluctus.
  Nec vero terrae ferre omnes omnia possunt.
Fluminibus salices, crassisque paludibus alni
Nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
Litora myrtetis laetissima; denique apertos

104. NUMERUS, 110. SALICES; 111. NASCUNTUR;

102 *Transieram* Zulieh. a m. pr. et edit. Genev. *gravidis Bumaste racemis* unus Mead., ex interpretatione. 103 *et nominu* Voss. unus et Moret. fragm., quod solent poetae ad variandam orationem adhibere. *quot sint* Erf. 104 *Et numerus* ed. Ven. 105 *Quem si* Gudian. *Quae qui* Leid. unus a m. sec. *scire volet* unus Mead., non male. 106 *Dicere* Medic. cum aliis, (in quibus 2. 3. 4. 5. 11. *Wr.*) perperam. *turbantur* in tribus apud Burm. et apud Charisium Grammat. In Columella III, 2, 29, ubi hi versus memorantur, *versentur arenae* in vulgaribus legitur; sed etiam ibi vetusti *turbentur*. Apud Ammian. Marcell. XXXI, 4 *truduntur* vel *trudentur* legitur. 108 *quod* Gud. *venient* Moret. sec. 112 *mitissima* Franc., unde Burm. *ditissima*, sed recte nil mutabat. *apricos* emendabat van Hoven Campeus. Fasc. III, p. 228.

templis. 102. Plin. XIV, 1, s. 3 *Tument mammarum modo bumasti*, βουμαστοί.

103 — 108. Locus ornatissimus. Respicit eum Plin. XIV, 1 extr. et 2, s. 4 pr. 104. *neque est numerus*, enumerandi facultas cuiquam suppetit. *neque enim* positum pro, neque etiam, nec vero numerum tenere necesse est, non numeratu opus est.

109 — 135. Uti diversa sunt arborum genera, ita etiam diversum solum, quo aut nascuntur arbores quaeque aut felicius

Bacchus amat collis, aquilonem et frigora taxi.
Adspice et extremis domitum cultoribus orbem,
Eoasque domos Arabum, pictosque Gelonos.
Divisae arboribus patriae: sola India nigrum

113 *amant* Leid. sec. (*colles* Medic. *Wr.*) 114 *et* aberat a quarto Moret. *Adspice et externum*, *domitis cultoribus*, *orbem* Burm. coniiciebat; at vide Notas. 115 *domus* Ven. et Longob. Pierii; Goth. sec. *Gelones* Franc. 116 *Diversae* Reg. et Mead. Martini. Sic semper variant libri. *sed India* Franc.

proveniunt. (— 110. *Fluminibus nascuntur*, vid. Not. ad Ecl. I, 52. *Wr.*) 112. *Litora myrtetis laetissima* exquisitiore forma pro vulgari, *myrti solent esse laetissimae in litoribus;* quod si fit, *litora* haud dubie et ipsa *laeta* videri possunt. Ge. II, 124 *et amantes litora myrtos.* Mox *apertos colles* itidem doctius dixit quam *apricos*, qui forte alicui in mentem venire possint.

114. 115. Exemplo etiam esse possunt arbores exoticae; pro his memorantur ipsae in extremo terrarum orbe sitae regiones, ut Arabum et Gelonorum. Sunt autem *Geloni* e Sarmaticis populis, qui ultra *Borysthenem* vagabantur. Docte de iis egit Gatterer noster in Comment. de populis Sarmaticis Vol. XII, p. 219 sq. *picti* appellantur, ut Aen. IV, 146 *Agathyrsi*, ubi vid. Not. Scilicet communi plerique barbari et feri populi more corpora pingunt, sive quod in membrorum nuditate id unum vanitatis et nobilitatis genus restat; sive quod obducta pigmentis et coloribus corpora culices, quorum infinita examina incultae et paludosae terrae alunt, nec non sentes, etiam frigus, minus sentiunt; sive quod horribili adspectu terrorem hostibus incutere volunt. Colorem autem aut cuti acu punctae inungunt, aut inurunt. Hinc modo *pictum* corpus memoratur, modo *stigmatibus notatum.* Claudian. in Ruf. I, 314 *Membraque qui ferro gaudet pinxisse Gelonus.* Illa autem, *extremis domitum cultoribus orbem*, ex poetica copia dixit pro *extremis terris.* Cum argumenti natura coniunctum erat, ut eas a cultu designaret, et pro *orbem extremum domitum* h. subactum, cultum ab agricolis, *a cultoribus*, poetica inversione, *extremos cultores* memorat. Male h. l. Servius et qui eum sequuntur victorias pop. R. huc trahunt.

116. 117. Sunt arborum genera certis terris domestica et propria. Respicit h. l. Plin. XII,

Fert ebenum; solis est turea virga Sabaeis.
Quid tibi odorato referam sudantia ligno
Balsamaque, et baccas semper frondentis acanthi?
Quid nemora Aethiopum, molli canentia lana?
Velleraque ut foliis depectant tenuia Seres?
Aut quos Oceano propior gerit India lucos,

117 *hebenum* alii scribunt (in quibus ipse Medic. et Servius. *Wr.*). *et* Longob. Pierii. 118 *Quid et o.* ed. Ven. 119 *bacas* alii. *Balsama quid baccas* unus Mead.; ut sit: *Balsama? quid, baccas.* Ingratum tamen sic, quod ter redit *Quid. que* abest a Cantabrig. 120 *albantia* Leid. unus. 121 *depectat* alii apud Servium, ut *Seres* pro *Ser* sit. *depectent* alter Rottend. *despectant* duo. *et foliis* duo. 122 *proprio* Voss. a m. sec., forte ex eo, quod est in duobus Martini et ed. Noremb. *proprior*, (ut Medic. *Wr.*) sollenni lapsu.

4, s. 8. *India* et de India proprie dicta accipi potest, nam et ibi nasci *ebenum*, narrant multi e veteribus (vid. Theophrast. Hist. Plant. IV, 5) et, quod malim, de Aethiopia, cui ebenus propria arbor. Solet enim India latissime dici, ut satis notum. cf. inf. Georg. IV, 293 ibique Burmann. Doctam ad h. v. notam esse video Vossii. Sequuntur tamen mox vs. 120 *nemora Aethiopum*. *Tus Sabaeorum* iam Georg. I, 57.

118. *Opobalsamum* Iudaeae, vallis inprimis Hierichuntinae, et Arabiae. conf. praeter laudatos a Cerda, et Paus. IX, 28. De ipsa stirpe disputata vid. a Wesling. ad Alpini hist. nat. Aegypti, et in nota illa controversia de opobalsamo orientali Romae orto 1639. 1640 liber *Petri Castelli*, Balsamum examinatum (Messanae 1640), et *Io. Georg. Volkamer* Opobalsami orientalis examen 1644, in quibus ad h. l. passim provocatur. Verba ipsa vulgari oratione sic efferrentur: ne memorem *arbores odoratas sudantes balsamo*. Pro arboribus dixit *ligna*. Alias *exsudat, desudat*, balsamum. 119. *Acanthus* h. l. non herbae (ut Ecl. III, 45 et al.), sed arboris, genus, nec tamen satis comperto, habetur. Spina est seu Aegyptia seu Arabica, nam et hae inter se diversae; communius *acantha*, vulgare nomen *acacia*, unde gummi Arabicum colligi solet. vid. Alpin. c. Wesling. p. 164. Bauhin. hist. Plant. Tom. I, P. II, pag. 426 sqq. de Plant. Aegypt. nunc *mimosa nilotica* Linn. Habet quidem ea arbor siliquas, non

Extremi sinus orbis: ubi aera vincere summum
Arboris haud ullae iactu potuere sagittae?
Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris.

123 *Extremique sinus urbis, ubi vincere summum.* Parrhas., ab interpulatione. 124 *aut ullae* Medic. cum tribus aliis et utroque Guth. 125 *haud tarda* Schol. Horat. Cruqu. Carm. III, 4. *sagittis* fragm. Muret. *aut dura* fragm. attextum cod. Gud.; et sane, inquit Heinsius, *tardum saporem* proxime subiungit. Burmannus malit altero versu *durum saporem* h. asperum, ut Ge. IV, 120. Mirabar nemini versum totum *Et gens illa quidem sumtis non tarda pharetris* suspectum fuisse. Vidi nuper Iac. Bryant non aliter statuere; nunc etiam Brunckium in sua editione. (Quare igitur suspectus hic versus? an, quia codicum auctoritate destituitur? at legitur in omnibus; an, quia sententia abhorret a reliqua oratione? at egregie inservit rei illustrandae augendaeque. Sed nimirum epitheton *tardus* proximo versu repetitum *νοθείας* suspicionem facit. At quid iam fiet his locis: Ge. III, 524. sq.: *terram — terras.* Aen. I, 504. sq.: *medios — media.* V, 780. sq.: *pectore — pectus.* Ge. I, 301. sq.: *curant — curas.* Quid? quod intra paucos vss. Aen. VI, 613. 17. 23. 26. *ingens* quater repetitum videmus? Nempe ea res, si inter vocabula brevi intervallo bis aut saepius usurpata interpunctio gravior intercedit, non est semper in vitio ponenda; modo ne eadem sit vocabuli repetiti sedes ac terminatio. Vid. etiam notata ad Ecl. VI, 16. et Iahn. ad Aen. I, 315.; et de vi copulae *et* Q. V. XXXV, 9. *Wr.*)

baccas; sed bacca latiorem significatum habet. Arboris huius usus etiam in sculptilibus fuit. Caesaris triumphus Ponticus apparatum ex acantho habuit: Vellei. II, 56, 2. De agrifolio cogitare non licet; laudantur enim plantae peregrinae.

120. Plin. XIX, 1, s. 2 n. 3 *Superior pars Aegypti in Arabiam vergens gignit fruticem, quem aliqui* gossypion *vocant, plures* xylon, *et ideo lina inde facta* xylina. Parata ex ea byssus.

121. Vulgaris olim usque ad Imp. Iustiniani tempora, quibus primum vermiculi, quos nos *bombyces* vocamus, Constantinopolin adlati sunt, opinio fuit, Seres, Indicam gentem, Sericum ita parare, ut textam a bombycibus lanuginem ex certarum arborum foliis depecterent. Plin. VI, 17, s. 20 *Seres lanicio silvarum nobiles perfusam aqua depectentes frondium canitiem.* vid. Salmas. ad Solin. c. 63 et al. Cerda ad h. l. Nostro tempore cum de Serico tum de Seribus multa accuratius disputata sunt, quam ante; constatque non unum esse vermium genus, nec eandem fuisse serici conficiendi rationem. Vide saltem Mannertum, breviter multa com-

Media fert tristes succos tardumque saporem

126 Offendit *tardum* post *tarda* superiore versu. *sardumque saporem* coniiciebat Reiskius, qui contrahit os in similitudinem risus Sardonii, ut Ecl. VII, 41. Wakefield ad Lucret. VI, 780 coni. *asprumque*. (Sed vide, quae ad vs. 125. notavi. *tristis* Medic. *Wr.*)

plexum, Geograph. ant. Vol. IV extr. (Extat quoque *Brotier* Diss. in *Mémoires de l' Acad. d. Inscr.* To. XLVI.)

122 — 125. Plin. VII, 2 *Arbores quidem* (in India) *tantae proceritatis traduntur, ut sagittis superari nequeant.* Arbores *Cocos* ferentes intelligebat Catroeus. Nimis anguste. Plurima vastarum et immanium arborum genera in India nasci, fidem faciunt recentiores rerum Indicarum auctores. *Extremi sinus orbis*, interior, adeoque remotior terra, extremae orbis partis: cuius veram et explicitam notitiam non habuisse veteres, et pro temporum successu diversas et erroneas notiones aliis alias successisse, nunc inter notas res est. *aer summus arboris* pro cacumine dictus. Statius Theb. V, 564 *nemorumque per aera densi Dissultant nexus serpentis.* Fere ut: *aura auri refulsit*, et sic alia. *potuere* ex aoristo pro possunt. *et quidem*, et tamen, *non tarda* ea gens, malim strenuam interpretari, quam non tardi ingenii, h. callentem, peritam.

126—135. *Malum Medicam* seu Assyriam; item Persicam: nisi haec ad diversum genus est referenda. Ad citrorum genus, s. ad *citria*, eam esse referendam dubitari nequit. Quam autem familiam Maro respexerit, non satis liquet. Convenit locus maxime cum Theophrast. Hist. Plant. IV, 4 extr. et cum Plin. XII, 3, 7; adeoque aurantiae (*Pomeranze*) genus aliquod poetae ante oculos fuisse verosimile fit: vid. Bauhin. Hist. Plant. T. I, p. 90. 92. Plinii aevo adhuc, praeterquam apud Medos et in Perside, nusquam proveniebat. Palladius, qui saeculo III ineunte vixisse putatur, praecipuam eius cultui curam impendisse creditur; vid. eum in Martio X, 11 sqq. certe is s. 16, cum antea universe de citro dixisset, eiusque cultu, pergit: *Asserit Martialis* (Gargilius) *apud Assyrios pomis hanc arborem non carere* — adiectis nunc iis, quae alii de malo Medica narrant. cf. etiam Macrob. Sat. II, 15. ubi ex Oppio in libro de silvestribus arboribus: *Citrea item malus et Persica; altera generatur in Italia, et in Media altera:* tuncque subiicit fere eadem. Videtur ta-

Felicis mali; quo non praesentius ullum,
Pocula si quando saevae infecere novercae,
Miscueruntque herbas et non innoxia verba,

127 *praestantius* Longob. Parrhas. edit. Ven. et Macrob. Sat. II, 15, frequente errore. (*quod* Medic. a m. pr. *Wr.*) Post hunc in Guth. sec. versus 130 sequebatur. 129 *Miscuerint* fragm. Muret. unus Mead. et vett. edd. *Miscuerant* Franc. Cantabrig. Goth. sec. Eadem varietas apud Pierium. Versus insertus ex Ge. III, 283, ubi v. dudum damnatus nunc et eiectus a Brunckio et in edit. Parmensi. (Si genuinus est hic versus, optime propugnaverunt eum Iahnius et, qui ab hoc laudantur, Vossius et Weichertus. Mihi quidem valde otiosus h. l. videtur; et quum Ge. III, 283. ad orationem apte numeroseque claudendam necessarius sit, idem nostro loco nimis longo intervallo disiungit illa: *quo non praesentius ullum* — — — — *Auxilium venit.* Accedit Medicei auctoritas, ab editoribus plane neglecta, hunc versum non in ordine, sed in margine inferiore exhibentis. Quae res etsi non tanti est momenti, ut iam nullum dubitationi locum relictum esse putem, mirifice tamen auget suspicionem ab Heynio excitatam. Itaque stellulas ab eo appositas retinendas censui. Audiamus etiam Brunckium ita disserentem: „Huius versus e regione adleverat olim in margine Grammaticus versum l. III, 283.: *Miscueruntque* cet., qui post-

men recte Medicam malum a Persica discernere Vossius et ad citri genus acidioris referre: de quo videbunt botanici, locis a Cerda cumulatis inspectis et expensis. Adde fragm. Herodiani (ad calc. Phrynichi) p. 212 μῆλα Μηδικὰ τὰ νῦν κίτρα. ubi vid. Nunnes. Ita *tristes succi*, aut erunt acidi aut amari (ut Ge. I, 75 et al.), sive propter corticis ac granorum amaritudinem, sive succo, qui cultu deinceps adsiduo mitigari coepit. *tardus sapor*, h. diu palato immanens, quia acerbus, pungens, est. 127. *Felix*, de arbore si dicitur, ad fecunditatem proprie respicit. Et sane citri fetus perpetua successione succrescunt Nunc tamen ad salubritatem potius epitheton spectare videtur, ut contra infelix, infaustum, est, quod nocet. Pro veneni antidoto habitum esse pomum Medicum etiam ex Theophrasto, Dioscoride, Plinio, constat; nec forte iniuria in certis saltem venenorum generibus. 128. *novercae.* Sollenne hoc antiquis, novercalia odia, fraudes, insidias, venena memorare. v. c. Horat. III, 24, 18. Ovid. Met. I, 147. multo tamen magis Romanis, quam Graecis. 129. *verba non innoxia*, h. noxia, incantationes; et eodem sensu *herbae non innoxiae*, venenatae.

Auxilium venit, ac membris agit atra venena.
Ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro;
Et, si non alium late iactaret odorem,
Laurus erat: folia haud ullis labentia ventis;
Flos ad prima tenax: animas et olentia Medi
Ora fovent illo, et senibus medicantur anhelis.
Sed neque Medorum, silvae ditissima, terra,

modo huc intrusus fuit, sane quam importune. Ibi enim facta mentione rei, quam ad amarum veneficia, non sine magicis incantationibus fieri solita, veteribus adhibitam fuisse constat, ut e Theocr. Pharmaceutria et IV. Aeneidos notum, novercas innuit Poeta privignorum cupidine inflammatas, qualis fuit Phaedra, Thesei uxor. At hic de novercis agitur, quae privignorum fortunis inhiantes, eos veneno perimunt, amplioris patrimonii liberis suis conciliandi causa: cui utique rei noxiorum verborum, seu magici carminis nullus est usus. Praeterea verisimile non est in absoluto poemate, eoque non admodum prolixo, Virgilium bis eumdem versum sine ulla varietate adhibuisse." *Wr.*) 130 *agitata* Vratisl. 131 *facieque* uterque Mead. *lauros* Medic. a m. pr. 132 *ructaret* Ven. 134 *ad prima* Medic. et vetustiores Pierii et Heinsii, item tres Martini. In aliis *apprima*, *apprime*. 135 *medicatur* Ven. 136 *ditissima regna* Medic. a m. sec., interpolatrice. Accipiebatur olim et interpungebatur: *Medorum silvae, ditissima terra*: ita languet appositum hoc. (*regna* altera lectio Medicei. *Wr.*)

130. *agit* est exigit, expellit. 134. *Ad prima*, ut *in primis*, *cum primis*, *apprime*, inter alias arbores: non enim decidunt flores cito. Mederi Parthos iis pomis graveolentiae oris, etiam Plinius monuit eod. l. post Theophrast. 135. *fovent* h. curant, θεραπεύουσι; cum mox substituatur, *medicantur*. Est enim genus curae, calefacere, reficere modico calore, quod proprie est *fovere*; hinc latius etiam de aliis.

136 — 176. Sequitur signatissimus locus, cum quo cf. Plin. H. N. lib. extr. Dionys. Halic. I, 36. Varro R. R. I, 2, digressio in laudes Italiae, quas similibus aliorum scriptorum locis firmavit et illustravit Cerda. Quantopere autem cultu praestitisse putabimus Italiam, si cum nostrorum temporum habitu eam comparemus! Neque Media, malis suis felix, nec India proprie dicta, ad Gangem, aut Lydia, cuius est aurifer fluvius Hermus, e Phrygia descendens, et mox cum Pactolo eodem alveo profluens, nec Ba-

Nec pulcer Ganges, atque auro turbidus Hermus,
Laudibus Italiae certent; non Bactra, neque Indi,
Totaque turiferis Panchaia pinguis arenis.
Haec loca non tauri spirantes naribus ignem
Invertere satis inmanis dentibus hydri;

141. INVERTERE,

137 *aura* Medic. a m. pr. *aut auro* Zulich. ut IV, 9 *neque — aut.* Variatur tamen haud uno modo negatio iterata. *neque* Goth. sec. a m. pr. 138 *certant* Leid. a m. sec. *nec Indi* quatuor cum Donato ad Ter. Phorm. II, 1, 14. 139 Putes esse *Totave.* Sed variant poetae has copulas multis modis, ut nihil tuto statuere possis. (vid. Q. V. XXXVI, 10. *Wr.*) 140 *Nec l.* Medic. a m. sec. *spirantis* Mentel. duo. 141 *immanes* ante Heins., male. *immani* Goth. pr. *hydris* Medic. (sed ultima litera expuncta. Ceterum *satis dentibus* Dativus est, ut recte statuunt Voss. et Iacobs.; quare comma post *Invertere* sustuli; sed quam Iacobsius in auxilium vocat prolepsim, *ut sererentur dentes*, eam cave admittas; sententia haec est: invertere loca dentibus hydri — *scil.* serendis — quales ab Iasone satos accepimus. *Wr.*)

ctriana, neque Aethiopia, aut si mavis, reliqua India, neque Arabia cum Italia comparari potest; multo minus Colchis, monstris infamis v. 140.

136. Patet *silvae ditissima* iungendum esse: Medorum terra, ditissima silvae h. e. silvarum, pro, malorum, quas ante dixerat. 137. *auro turbidus Hermus* per oxymori speciem pro aurifer. Expressit hunc locum Martialis Epigramm. VIII, 78 *turbato sordidus auro Hermus.* Subtiliter magis quam vere monet Drakenb. ad Silium I, 159 Hermum turbidum non suo, sed auro per Pactolum illato, significari. *Bactra;* Bactrianam, tamquam splendidum nomen memorare videtur; etsi et illa terra inter felicissimas est; etiam Oxus in ea aurum vehere dictus: de Mirab. Ausc. 46. 139. *Panchaia*, Arabiae regio, seu Arabia nunc est; proprie insula fabulosa Euemeri Arabiae ab Oriente obiecta, quam ex Ennii Euemero norat Virgilius. cf. Diod. V, 41, etsi et ibi diversa est insula turifera. *pinguis*, aut propter tus pingue, quod resinae naturam habet, aut fertilis, *turiferis arenis*, solo arenoso, cui frutex turis innascitur, h. pro ture, de quo vid. Plin. XII, 14, a. 30 sqq. In prosa diceres: habens solum, quod fert pingue tus.

Nec galeis densisque virum seges horruit hastis:
Sed gravidae fruges et Bacchi Massicus humor
Inplevere; tenent oleae armentaque laeta.
Hinc bellator equus campo sese arduus infert;
Hinc albi, Clitumne, greges, et maxuma taurus
Victima, saepe tuo perfusi flumine sacro,

142 *galea* videtur legisse Auctor Medeae v. 256 in Anthol. Lat. pag. 167. *viris* Zulich. 144 *oleaeque* ante Heinsium, qui Pierianus nonnullus et omnes suos sequutus *que* sustulit. In Mediceo additum a manu sec. Deest in libb. Burm., in Regio Martini, et Gothano sec. Ergo codd. auctoritate exulat, quod versum numerosiorem et suaviorem faceret. (at non meliorem; ubi immorari animum imagini volumus, commodius omittitur copula. *Wr.*) Color idem est in Lucret. V, 204 — *partem montes silvaeque ferarum Possedere; tenent rupes vastaeque paludes. oleae sarmentaque laeta* edit. Argent., notante Reiskio; ab interpolatrice utique manu. Io. Schrader. tentabat: *arbustaque.* Quod sane et ipsum ferri posset; uti de vitibus ea vox occurrit, et cum oleis melius conveniret. Inciderat quoque in idem Wakef. ad Lucret. V, 1377. Verum poeta transitum ad greges facit. *lata* non modo coni. sed et reposuit Wakef. quia *αἰπόλια πλατέα αἰγῶν* apud Homer. 145 *Hic* hoc et seq. versu Erf. a m. sec. 146 *Hinc albi, Tyberyne* Goth. sec. a m. pr. *te maxima* Schol. Cruqu. Horat. Od. IV, 2. *tauri* Reg. Martini cum Erf.

140—143. Nota fabula de dentibus draconis ab Iasone ad expugnandum vellus Colchicum profecto satis, et viris armatis hinc enascentibus, qui Sparti dicti. vid. Apollon. III, 409 sqq. *horruit* pulcrius quam extitit, exiit, nata est. Versus 140 translatus ex Lucret. V, 29 *Et Diomedis equi spirantes naribus ignem.* 143. *fruges gravidae*, laetae. vid. ad Ge. I, 319. Mons *Massicus*, Campaniae, ad Sinuessam, vitibus consitus.

145—147. Ornatissimi versus pro: in Italia equi et boves praestantes nascuntur. *Clitumnus*, Umbriae Cisapenninae fluvius, ubi iuxta urbem Mevaniam Tiniae se miscuit, cum eo ad Tiberim descendit. Campi adiacentes etiamnum armentis opulenti. cf. de Clitumno Epp. Plin. VIII, 8. *albi greges*, quia fluminis aquis ea vis inesse putabatur, ut armenta *candido* colore essent. Simile quid creditum de Galaeso in agro Tarentino; cf. ad Horat. Od. II, 6, 10, et Scamandrum opinio fuit rutilas reddere ovium lanas. cf. Aristot. H. A. III, 2. Alia vid. in

Romanos ad templa deum duxere triumphos.
Hic ver adsiduum, atque alienis mensibus aestas;
Bis gravidae pecudes, bis pomis utilis arbos.
At rabidae tigres absunt, et saeva leonum
Semina; nec miseros fallunt aconita legentis;
Nec rapit inmensos orbis per humum, neque tanto

150. ARBOR

149 *ver perpetuum* Schol. Cruqu. Horat. Od. II, 6. conf. ad Ecl. IX, 40. *Hic iter* Ven. *messibus* apud Martinum vir doctus legebat, e Claudiani XXXVI, 224 *alieno gramine*, ut de Medica, herba, intelligatur, sed male; de anni tempore cogitat poeta: aestatem etiam per eos menses durare, quibus hiemem aliae terrae sentiunt. 150 *arbor* praetulit Burm., ut v. 81. (restitui *arbos.* vid. notata ad Ecl. III, 56. et Iahn. ad Aen. VI, 310. *Wr.*) 151 *rapidae* nonnulli apud Pier. et Burm. cum Gothanis, perpetua variatione. *obsunt* Ven. *leones* Medic. a m. pr., quod placet Heinsio; (sed hoc ne statim pro vero amplectaris, vetat, quod modo praecessit *tigres. Wr.*) et habet ed. Cuningham. Scilicet epexegesis illa et elegans et Virgilio familiaris. conf. Heins. ad Claudian. de B. Gild. 138. Sed v. loc. Lucretii in Notis. Reiskius locum sic refingendum coniiciebat: *et secla leonum. Semina nec miseros fallunt aconita legentes*, h. nec fallunt aconita miseros illos, qui semina, h. herbas, legunt, aut potius *germina* pro *semina*; namque alias pendebit *legentes*, neque habebit, quo referatur. (— 152. *legentes* Medic. *Wr.*) 153 Miror inprimis post alterum *inmensos τὸ tanto* nemini displicuisse, quod explicari quidem potest, non tanto, quam in aliis terris: quod tenue esset; at cum definitum nihil sit, cum quo comparatio instituatur, ad elegantiam facere vix putamus. In promtu est *lento* legere, Nicand. Ther. 222

Nota Burmanni ad lib. de Mirab. Ausc. c. 184. *Taurus* ab his arvis adductus candidus *victima* in triumpho immolari solita. Omnia haec satis a multis illustrata: vide vel Cerdam. Sed ii tauri cum ante triumphantis currum ducerentur, hinc ipsi *ducere triumphos ad templa* dicuntur.

149. *alienis mensibus aestas*, hibernis. Ex Lucret. I, 182 *Quod si de nihilo fierent, subito exorerentur Incerto spatio atque alienis partibus anni.* 150. Oves et arbores biferae. Nota Italiae laus. vid. de Mirab. Ausc. c. 81 et ibi Nota clarissimi editoris. *utilis* pro fertilis, ab effectu. inf. 323 *ver utile silvis.*

151 — 154. Ornate: Caret Italia ferarum monstris, vene-

Squameus in spiram tractu se colligit anguis.
Adde tot egregias urbis, operumque laborem,
Tot congesta manu praeruptis oppida saxis,
Fluminaque antiquos subterlabentia muros.
An mare, quod supra, memorem, quodque adluit infra?

νωθεῖ ὁλκῷ, seu *torto tractu*, ut alias poetae. Nec aliter legisse putes Nemesian. Ecl. IV, 40 *torto non squamea tractu Signat humum serpens.* Qui poetarum lectione tritus est, me non monente assequetur, sententiae vim non in epitheto quaeri, ornatus caussa addito. Alias nec Nemesianus *torto* adiicere poterat. (*tanto* et numeri tuentur, et sententia flagitat. Recte Brunckius: „Non hic negat Poeta ullos esse in Italia angues; sed qui ibi reperiantur, non tam magnos, proinde non tam horrendos, quam in Asia esse ait. Modicos orbes rapit per humum, nec tam magno tractu se colligit in spiram anguis in Italia. Non satis causae esse apparet, cur sollicitetur haec lectio. Cfr. III, 420.“ *Orbes* Medic. *Wr.*) 155 *labores* Vratisl. et fragm. Moret., it. Regius Martini. conf. ad Aen. I, 455. (*urbes* Medic. *Wr.*) 156 *Tunc c.* duo. *coniecta* Erf. 158 *supra est* Parrhas. *abluit* al., ex more.

natis plantis, et reptilibus. *saeva leonum semina*, *γένη*, saevi leones, ex Lucretiano III, 741 *triste leonum Seminium. tanto*, tam longo, quam alibi.

155. *operum laborem*, h. opera, fabricas, aedificia. Mox *congesta manu* simpl. exstructa in rupibus. Fuere autem multa per Italiam oppida, inprimis antiquiora, in editis ac praeruptis locis sita; inque his ipsa Roma. 157. *Fluminaque antiquos subterlabentia muros* esse possunt sive medias urbes permeantia, sive muros alluentia. Praefero nunc haud timide alterum hoc; *subter* est pro praeter. Talis enim situs multarum fuit per Italiam urbium, ut ad amnem sitae essent: idque nunc eo pertinet, ut Italiam multis fluviis rigari significet. (*Sub*, *subter*, saepe de re imam editioris loci partem tangente; sic subire muros, exercitum tumulis ab hoste occupatis subiicere, quod est apud Liv. VII, 24. Contra *super* de eo, quod est in excelsiore loco positum, Aen. I, 680. sq.: „Hunc ego — super alta Cythera, Aut super Idalium sacrata sede recondam.“ ubi vid. Not. *Wr.*) Nimis angustum est: quod ad aquaeductus, Cloacam et Capitolium, hos versus revocant; (fecit hoc Geissler. in Schol. ad Georg. p. 5. *Wr.*) at

Anne lacus tantos? te, Lari maxume, teque,
Fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino?
An memorem portus, Lucrinoque addita claustra,
Atque indignatum magnis stridoribus aequor,
Iulia qua ponto longe sonat unda refuso,

159. TEQUE FL. 160. ADSURGENS, BENACE,

159 *Lauri* duo. Fabricius distinguere volebat: *Te, Lari, Maxime, teque* etc., ut tres praecipui lacus Italiae memorentur, Larius, Verbanus, qui et Maior, et Benacus. Nimis subtiliter. 160 *insurgens* malebat Wasse ad Sallust. Iug. 33, quia hoc et alias simili sensu occurrit. At hoc ad emendationem nullam satis est. 161 *Quid memorem* Rufinian. p. 251. *abdita* Gud. *claustro* duo. 162 *magnis clamoribus* Aretinus in Epp. laudat, quod probabat Wasse ad Sallust. l. l.

poeta *tot urbes*, *tot oppida*, memorat, et *antiquos muros*. Etsi aquae ductibus praesidium parare possis ex Rutil. I, 101, ubi de iisdem egerat: *Intercepta tuis conduntur flumina muris*. Esset adeo intra urbem.

158. *Mare superum* et *inferum*, Adriaticum ac Tyrrhenum, mirae opportunitatis Italiae ad rerum hominumque commercia. 159. *Lacus Larius maximus*, h. permagnus, sub Alpibus (nunc *Lago di Como*), in agro Mediolanensi, *Lacus Benacus* in Veronensi (*Lago di Garda*), propter magnitudinem ventis ac procellis obnoxius non aliter ac mare. Idem Mincium amnem medio alveo transmittens, vid. Plin. IX, 22 et cf. Aen. X, 205. *adsurgens*, tumescens.

161—164. M. Vipsanio Agrippa, L. Canidio Gallo Coss. U. C. 717, cum contra Sext. Pompeium male rem gessisset Octavianus Caesar, ut reficiendis classibus locum tutum haberet, Agrippae consilio portum Baianum in sinu Puteolano (inter Baias et Puteolos) commodiorem et tutiorem ita reddidit, aut verius novum portum aperuit, ut lacum Lucrinum, interiecto aggere a mari seclusum, cum lacu Averno, qui isti adiacebat, coniungeret, aggerem autem modo dictum, qui V stadiorum erat, latitudine vix quadrigis recipiendis par (Strab. V, p. 245), postquam eo perfosso aditum navibus in portum fecerat, ita muniret, ut a fluctibus superari nequiret, navibusque tutus intra eum esset receptus. Hic *Portus Iulius* vocatus. vid. Sueton. Aug. 16. Excisae tum silvae, quae loca vicina occupabant. Locus clas-

Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Avernis?

164 *Averni* Toll. et Serv.

sicus est apud Dionem XLVIII, 50, alia dedit Cluver. Ital. ant. IV, 2. Adversus Servium, qui plura miscuit, disputat Ouwens N. H. p. 581. Praelatus tamen sequenti tempore portus Misenus. Memorat itaque poeta portum Iulium; quem sic ornavit: *portus Lucrinoque addita claustra*, h. aggerem illum non tum primum factum, sed novis operibus adstructum, quo ipso portus effectus est. Eodem modo accipiendum est illud Plinii, ex nostro adumbratum, XXXVI, 15, s. 24, 12 *mare Tyrrhenum a Lucrino molibus seclusum*, nimirum, ostio tantum portus relicto. *aequor* autem *indignatur*, ea parte, *qua unda Iulia sonat ponto longe refuso*, h. qua portus Iulius immisso mari erat effectus; *refusus*, ut saepe fieri solet, non contrariam aut iteratam actionem notat, sed simplicis vim habet. Possit quidem et ita accipi, ut pontus a mole aggeris in mare proiecti refundi, reprimi videatur, ut ap. Lucan. II, 617 *violentos insula Coros Excipere saxis lapsasque refundere undas* dicitur: sed alter versus ad eamdem sententiam exprimendam valet: *Tyrrhenus aestus*, h. mare aestuans, immittitur, per os portus, *fretis Avernis*, h. lacui Averno, qui pro intimo portus recessu erat, et ad quem e Lucrino fossa ducta erat. Lucan. II, 616 *Nec tamen hoc artis immissum faucibus aequor Portus erat.* (Verba cum *re* composita saepe significant id, quod cursum suum mutat, a recto itinere deflectit. Hinc p o n t u s r e f u s u s h. l. videtur esse mutato fluctuum cursu in lacum Lucrinum irruens atque ita sinum ac portum efficiens. Sic Lucan. VIII, 797.: „qua terra extrema r e f u s o Pendet in Oceano;" quod capiendum de sinu maris, qui est ad Pelusium. Similem in modum saepe vallis dicitur r e d u c t a, i. e. sinuosa, ut Aen. VI, 703. VIII, 609. et ipse sinus r e d u c t u s Ge. IV, 420. Aen. I, 161. Aliud est *Oceanus refusus* ap. Virg. Aen. VII, 225. *Wr.*) Immutavere locorum faciem longa aetas, terrarum ruinae et subterranei ignes, inprimis Monte Novo exorto, ita, ut nunc adeo de situ et vestigiis huius portus inter viros doctos disputetur. vid. Paoli Antiqq. Puteolan. Accipitur vulgo de hoc portu Iulio Horatii locus Art. 63 *Debemur morti nos nostraque, sive receptus Terra Neptunus classes aquilonibus arcet, Regis opus.*

Haec eadem argenti rivos aerisque metalla
Ostendit venis, atque auro plurima fluxit.
Haec genus acre virum, Marsos, pubemque Sabellam,
Adsuetumque malo Ligurem, Volscosque verutos,

167 *Hoc* Zulich. et Mead. *viros* Goth. sec. a m. pr. 168 *Adsuetum malo* Zulich., addita ridicula glossa, id est, navibus vel pomis. *Ligurum* Medic. a m. pr. Mox *Vulscos*, *Vulcos*, *Volcos*, *Volctos* scribitur. *veruto* (scil. adsuetum) Lipsius emendabat. Sed vid. Not.

Mihi ille portum Alexandrinum respexisse videtur; *regum* Ptolemaeorum opus, a quo *aquilo* arcendus erat.

165. 166. In eadem argenti, aeris, aurique metalla. Copiam exprimit per *argenti rivos* (ex Lucret. V, 1255) et *auro plurima fluxit*, poetica ratione, pro, plurimum auri in ea est; tametsi hoc ad Padum referri possit, nam apud Plin. XXXIII, 4, s. 21 in Pado *segmenta auri reperiri* traduntur. Ad montes ac silvas aliquando incensas, ut metalla excocta fluerent (Lucret. V, 1242 sqq.), referebat Iul. Sabinus. *aeris metalla Ostendit venis*, quod in vulgari oratione fuisset, *venas aeris ostendit*. *aeris metalla* h. aes o. in *venis*. *Ostendit* autem non otiosum; quia certis tantum vestigiis res credebatur, metalla autem Italiae exercere Senatus consulto vetitum erat: Plin. III, 20, s. 24 extr. XXXIII, 4, s. 21. XXXVII extr.

167—170. *Marsi*, bellicosi, cum *Sabinis*, severa disciplina nutritis, primo loco memorari solent inter Italiae populos. *adsuetum malo* pro malis, aerumnis, laboribus, κακοπαθείᾳ (cf. Aen. IX, 604 sqq.), *Ligurem*; colit enim agrum exilem et saxosum. *Inculta Alpium postrema possident*, ait Servius (cf. *Addison's Remarks on several Parts of Italy* p. 6). Male hoc in tali carmine et in tali loco ad malam fidem horum hominum trahitur, ut facere videmus etiam nuperum scriptorem (*Observations sur l' Italie* T. III, p. 279), cum eadem nunc opinio de Genuensium ingenio inter Italos obtineat. Idem auctor (*Grosley*, T. II, p. 413. 414) recte, quam diversa facies Italiae nunc sit, observat, et quam parum in eam cadat inprimis illud: *Magna parens frugum, magna virum!* *Volsci* autem *veruti*, h. hastae genere, *veru* (*veru Sabellum* Aen. VII, 665 dixit), seu telo veruto, armati. Apparet au-

Extulit; haec Decios, Marios, magnosque Camillos,
Scipiadas duros bello, et te, maxume Caesar,
Qui nunc extremis Asiae iam victor in oris

169 *haec doctos Marios* Ven. (*Camellos* Medic., *i* minio supra picta. *Wr.*) 170 *maxima* Gud. 171 *extremis aciem* Goth. pr.

tem, quod usu communi simpliciter *verutum* vocatur, esse proprie verutum telum vel iaculum, veru instructum ac munitum. *Scipiadas duros bello* h. induratos ad bellum.

171 — 173. Ut horum versuum sententiae fides constet, cum Ruaeo et Catroeo Burmannus eos altera recognitione insertos esse credit, U. C. 734, quo Augustus in Asia signa a Parthis recepit et Medis pacem dedit. (vid. V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) Est adeo vir doctus, qui vss. 171. 172 tollendos esse censeat, cum nec a. 724 nec 734 satis conveniant. Cogitandum tamen erat, nos in poeta, non in historico versari; versusque esse tam praeclaros, ut vix ab aliquo interpolatore eos profectos esse arbitreris. Quod autem ad eam opinionem attinet, qua seriore manu ab ipso poeta inserti esse putantur: equidem in bono poeta vix hoc probandum putabo, si diversi temporis in eodem carmine vestigia reliquerit. At nec tali suspicioni locus est, spectantque et hi versus ad eosdem annos, quos in aliis Georgicorum locis subinnuerat, 724. 725 ab U. C., modo poetam, ut alibi facit, v. c. Georg. III pr., magnifice efferre et ornare cogites id, quod vere nihil aliud erat, quam quod Caesar ex Aegypto, quo paullo post pugnam Actiacam Brundusio traiecerat, per Syriam in Asiam iter fecit, et hieme ad Euphratem exacta Asiae res constituit. vid. Vita Virgil. ad a. 724. Itaque *extremis victor in oris Asiae*, usque ad Euphratem progressus, et *Indum avertit*, dum praesidiis fines, h. urbes in finibus, firmat. (sed vide, quae paullo post leguntur. *Indi*, i. e. orientis populi, qui Antonium in bellum secuti erant; vid. Aen. VIII, 685. sqq. *Wr.*) *Indum imbellem*, ut Ge. I, 57 *molles Sabaei* et omnes Asiae ad Austrum versae populi: petiit hinc Nemes. Cyneg. 74 *Imbellem fugam* Parthorum. Novum esset *imbellem* accipere, nulla iam amplius bella tentantem, scilicet, quod arma tua vereretur; ut Reiskius etiam accipiebat. *Arces* de finibus dici, docet Burm.: scil. quatenus ii arcibus et praesidiis muniri solent.

Inbellem avertis Romanis arcibus Indum.
Salve, magna parens frugum, Saturnia tellus,
Magna virum, tibi res antiquae laudis et artis
Ingredior, sanctos ausus recludere fontis,
Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
Nunc locus arvorum ingeniis: quae robora cuique,

172 *In bellum advertis* Vratisl. *artibus* duo apud Martinum, quod ex Aen. VI, 853 probare velle, Iudus esset. Probabat tamen Wakef. in sua Georgicorum editione; e qua tamen nolo quicquam afferre, quandoquidem seriore omnium carminum Maronis editione ea haud attigit, adeoque ipse damnasse videtur. 174 *artem* Gud. *artes* coni. Wakef. 175 *Aggredior* Priscian. lib. VII, quod est vulgare verbum hoc sensu. *Ingrediar* fragm. Moret. conf. Burm. *excludere* Zulich. (*fontes* Medic. *Wr.*) 177 *ingentis, q. r. cano* Gud.

Omnino tamen imperium Romanum declarat. (potius ipsam Romam, in septem collibus, i. e. a r c i b u s sitam. *Wr.*) Inf. Aen. IV, 234 est ipsa Roma *Ascanione pater Romanas invidet arces?*

173 — 176. Tamquam deam appellat Italiam. *tibi*, in tuum honorem, aut tui gratia, *ingredior*, adgredior, dicere instituo, *res antiquae laudis et artis*, rem rusticam apud maiores in honore habitam. *sanctos ausus recludere fontis*, quia primus inter Romanos hoc argumentum versibus tractat. De formula hac poetica loquendi vid. Mitscherl. ad Horat. I Carm. 26, 6. *sanctos*, quos accedere metuebant, reverentia quasi numinis alicuius, adeoque novos. *Ascraeum carmen* omnino pro georgico, quia Hesiodus, ex Ascra, Boeotiae vico, oriundus, opus de opere rustico condidit; non vero, quod vulgo putatur, ex Hesiodo adumbratum aut expressum.

177. Nunc locum *de varia ac diversa soli et agrorum indole et natura*, et a v. 226 — 258 *de notis ac criteriis cuiuscumque soli* tractat; et quidem universe, ut non modo arborum culturam respiciat, sed et frumentorum ac pascuorum curam habeat. Nunc locus, inquit, est opportunus ac proprius doctrinae de arvorum ingeniis tradendae, *quae robora*, h. quae praecipua vis ac virtus cuiusque soli sit, qua potissimum valet (Claudianus

Quis color, et quae sit rebus natura ferendis.
Difficiles primum terrae, collesque maligni,
Tenuis ubi argilla et dumosis calculus arvis,
Palladia gaudent silva vivacis olivae.

178 *aut quae* Arundel. et edd. vett. cum Gnth. pr. *serendis* tres. *creandis* unus Arundel. *ferendis* vel propterea praeferendum esse videbat Reiskius, quia v. 195 *armenta* sequuntur. 180 *Tenuis ubi argillae dumosis calculus arvis* Probus Arte Grammat. Sed vulgatum tuetur etiam Nonius Marcellus in *Tenue*. *arva*, quae sata sunt arata, non posse esse *dumosa* putabat Reiskius; itaque coniiciebat, *dumosis calculus ancris*. Ancrae et antrae sunt αὐλῶνες, στενοὶ τόποι, confragosa, abrupta, curva, sinuosa loca saltuum. Eandem vocem Propertio I, 1, 11. I, 2, 11 obtrudebat Scaliger, e Glossis Isidori. Sed *arvum* poetae est commune omnium agrorum nomen. vide vel II, 177. 181 *gaudet* Medic. Gud. tres alii cum Gnth. sec., scilicet quia *calculus* in animo haerebat.

XVII, 178 *Nosse soli vires*); *quis color*, quale ex adspectu iudicium fieri possit, et quam naturam seu naturalem vim ad res ferendas habeat. (vid. quae notavi ad I, 3. *Wr.*) Videtur in sqq. ante oculos habuisse Theophrast. de Causs. Plant. II, 5 et 6, in aliis Xenoph. Oecon. cap. 16, 2 sqq. conf. Varro R. R. I, 9. et Vitruv. VIII, 1.

179 — 183. Solum argillaceum et calculosum ait esse idoneum oleis: *terrae difficiles* parum feraces, quasi morosae, parcae, ut contra *faciles*, fertiles, quasi liberales, munificae. *frugum facilis terra* Claudian. XXIX, 54. Iunguntur etiam *colles maligni* eodem sensu et respectu ad liberalitatem soli ac fertilitatem: sic quoque *solum benignum*. cf. Burm., qui in notione finienda laborare videtur. Praeceptum ipsum illustrat Theophrastus de Causs. Plant. II, 1. Cato c. 6; neque repugnat, quod olearum cultui alii solum pingue adsignant. Caeli enim locorumquo indoles ac situs alibi aliud suadent. cf. Plin. XII, 18, s. 30. 31. Virgilius de regionibus Transpadanis cogitabat, aquarum eluviei obnoxiis; ut bene vidit Martinus. 180. ager, λεπτὸς, λεπτόγειος, solo seu argilloso seu saxoso. *Tenuis argilla* Servio *sine humore*, *quia est* (ex opposito, puta) *et pinguis*. Scilicet est exilis, ieiuna, adeoque sine succo, sterilis. 181. *vivacis olivae*. Plin. XVI, 44, s. 90 *Firmissimae ergo ad vivendum oleae, ut quas durare annis CC inter auctores conveniat*. conf. Theophrastum de Causs. Plant.

Indicio est tractu surgens oleaster eodem
Plurimus, et strati baccis silvestribus agri.
At quae pinguis humus, dulcique uligine laeta,
Quique frequens herbis et fertilis ubere campus;
Qualem saepe cava montis convalle solemus
Despicere: huc summis liquuntur rupibus amnes,

182. EST, 187. DISPICERE

(182. *est* in Medic. omissum, sed supra scriptum. *Wr.*) 183 *baccis stridentibus* Leid. pr. 184 *At que* Medic. a m. pr. et Gud. *Atque et* alter Menag. *Et quae* Franc. 187 *Dispicere* Heins. tuetur hic et ad Aen. VI, 734 e Gud. Mentel. et Menag. *Despicere* vulgo, quod tuetur Wakef. ad Lucret. II, 741 et defendi potest. (Non satis accurate Heynius in Not. verbum *dispicere* explicat per *prospicere*, *videre*, quae significatio vereor ut exemplis comprobari possit. *Dispicere* est: *huc illuc oculos coniicere quaerendi causa*; hinc valet *investigare* atque ita invenire, et ut plurimum de rebus latentibus et abditis dicitur. Quae notio quam egregie toti sententiae conveniat, facile apparet: *dispicere* enim de eo dictum accipiemus, qui eiusmodi locum, vineae condendae aptum, inveniat. Verumtamen iubente potiorum codicum auctoritate *despicere* recepi, quod ante me fecerunt Voss. et Iahn. *Despicere* est: locum inferiorem ex altiore prospicere. Sed quid hoc: *despicere cava montis convalle?* At docte Huschk. ad Tibull. I, 4, 49.: „*altae valles* nihil aliud, nisi *colles* sunt, cf. IV, 3, 7., vel etiam *cavae montium convalles*, Virg. Ge. II, 186. Liv. VII, 24.: *Propulistis a castris*, supina valle praecipites *egistis*, *stratis corporibus hostium superstatis. Complete eadem strage campos*, *qua* montes *replestis*.“ Ratio in promtu. *Wr.*) *hic* Goth. pr. *linquuntur* Medic. a m. sec. et alii. (sed *n* in Medic. a manu multo recentiore addita. *Wr.*) *liquentur* Ven. cf. ad Aen. III, 28. *montibus* Moret. quart.

II, 15. Hist. Plant. IV, 15. 182. *Oleaster*, diversus ab eo, quem nos eo nomine appellamus. vid. Martin. *Plurimus*, ut Georg. I, 187 *cum se nux plurima silvis Induet in florem.* ubi oleastri frequentes nascuntur.

184—191. Solum pingue vitibus colendis idoneum est. *At humus*, *quae pinguis* et uliginosa *est*, *et campus*, *qui editus austro*, versus austrum, *est*, *et — hic tibi sufficiet olim vites praevalidas*, h. e. vitibus colendis idoneus est. Pinguedinem et *uber* h. ubertatem soli (vid. ad Aen. I, 531) colendis

Felicemque trahunt limum; quique editus austro,
Et filicem curvis invisam pascit aratris;
Hic tibi praevalidas olim multoque fluentis
Sufficiet Baccho vitis; hic fertilis uvae,
Hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
Inflavit quum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,

188 *obditus* vel *uvidus austro* coni. Io. Schrader. 189 *filicem* e codd. et edd. vindicat Heinsius. In vulgatas nescio quas irrepserat *silicem*. Quod res ipsa non respueret, nam, ut Colum. ait III, 11, 8, *amicus vineis silex*; et filice consitam humum nimis ieiunam esse, quam ut vitibus idonea sit, iudicabat Millerus. Sed *filicem* Plinius confirmat. vid. Not. (*felicem* Medic. vid. V. L. ad Ge. III, 297. *Wr.*) 190 *Hinc* Ven. (*fluentes* Medic. *Wr.*) 191 *Sufficiat* Gud. *vires* Reg. Martini. 192 *libatur* ed. Mediol. 193 *ad auras* Gud. et Goth. sec.

convenire vitibus, docet poeta: consentiunt rei rusticae scriptores: ut copiose ostendit Cerda. Vide inprimis Colum. III, 11, 8. Scilicet referendum et hoc ad diversa vitium genera et diversam caeli solique naturam. *pinguis:* opp. tenui argillae. 186—189. indicia talis soli in convallibus et in collibus. 187. *Dispicere* pro vulgari, prospicere, videre. (sed vid. V.L. *Wr.*) *huc liquuntur*,— *quique editus Austro*, in vulgari oratione fuisset, *quo — liquuntur et limum trahunt; aut qualem eum campum videmus, qui editus Austro*, h. versus Austrum, adeoque ei expositus est. *felix limus*, ad fertilitatem faciens, fecundans. 188. 189. Magnus auctorum, qui de vitibus colendis scripsere, in hoc dissensus, cum alii austris infestari vineas tradant. Multa loca congessit Cerda. Scilicet poetam de vineis, in solo humili, pingui et uliginoso satis, alios de collibus loqui, tenendum est. 189. Plin. XVII, 4, s. 3 *Virgilius et quae filicem ferat, non improbat vitibus.* Est nostrum *Farnkraut*; *fougère.* Pterin aquilinam Linn. esse, censebat Schreber. ad Theocr. Id. III, 14. *invisa aratris* propter implexas inter se et late serpentes radices, easdemque exstirpatu difficiles, πολύῤῥιζος.

190—194. Valde ornate effert illud: praestantissimum vinum in tali solo nasci. *pateris et auro* notum est, ad quam figuram soleat referri. Mihi tamen id Grammaticorum commentum valde ieiunum videtur. Scilicet poeta *aurum* simpliciter pro *pa-*

Lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
Sin armenta magis studium vitulosque tuèri,
Aut fetus ovium, aut urentis cultà capellas:
Saltus et saturi petito longinqua Tarenti,

197. SALTUS,

194 *Lancibus et patulis* Medic. a m. pr. et unus Mead. (vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) Burmanno suspectus locus erat; modo *et pateris* coniectabat, minus feliciter; modo vasis nomen latere putabat. Cur *pandum* tamen, quod et incurvum et reflexum est, de paropside aut patina non aeque dictum putemus, ac de carina, navi? *oneratas lances* dixit Aen. VIII, 284. XII, 215. 195 *studium est v.* unus Mead. 196 *Aut ovium fetus* Medic. cum permultis. *Aut fetus ovium urentes* Menag. pr. *et urentes* ed. Ven. (*urentes* Medic. *Wr.*) 197 *Et saltus* duo. *satyri* Medic. a m. pr. Franc. et pr. Moretanus, cum glossa, *id est oppidi*. Habet lectio doctrinae speciem. Ita et veteres Grammatici legerunt et acceperunt, ut sit pro Satyrii; *Satyrium Tarentum*. v. Probus, et, qui inde sua transtulit, Iulius Sabinus. In vetere responso Phalantho dato apud Strab. VI, p. 427 *Σατύριόν τοι δώσω*. conf. Opusc. Vol. II, p. 218. 219. Etiam Stephani Byz. epitome, *Satyrium* tractum prope Tarentum esse, unde gentile Satyrinus et Satyrius s. Saturius sit; ita *SaturI Tarenti* non male hic legi videtur, pro *Saturii*: Heinsius tamen has e vitio scripturae et pronuntiatione vocalis *u* et *y* confusa ortas nugas reiicit. conf. inf. IV, 335, ubi *saturo colore* etiam *Satyro* legitur scriptum. *Satiri* Gud. (vid. Q. V. XVI, 4. *Wr.*) *Terenti* Medic. a m. pr.

tera aurea dicere potest; saepe hoc uno contentus est; interdum, ut h. l., hoc ipsum explicative adponit, cum generaliorem vocem primum posuisset. Similiter res sese habet in aliis exemplis. 193. Tibicinem Etruscum sacrificiis adhibitum fuisse, vel ex Livio notum est. *pinguis* in ludibrium gentis dictum esse videtur. Catull. XXXVII, 11 *Aut pastus Umber aut obesus Etruscus.* Nam ad buccas inflatas referre nolim. Habitum corporis ex adsiduis sacrificiorum epulis, quibus adhibebantur tibicines, exprimi, non male Servius censebat. *ebur* est tibia ex ebore. *reddimus:* damus, diis offerimus. Sacrorum vocabulum esse, etiam Servius notat. Aen. XII, 215 *viscera vivis Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.*

195—202. Observetur praeceptorum in his formis variatio et orationis copia. Agros saltuosos et irriguos pascuis idoneos esse monet. Exempla nunc in ipsum praeceptum convertit. *tue-*

Et qualem infelix amisit Mantua campum,
Pascentem niveos herboso flumine cycnos;
Non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt;
Et, quantum longis carpent armenta diebus,
Exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
Nigra fere et presso pinguis sub vomere terra,

199 *herboso in f.* uous Mead. et edd. vett. *in* omisso *herboso* Goth. pr. 200 *deerunt* Heins. recepit. *derunt* Medic. et ab alia manu adscripto *e*. Sic sex alii. (etiam 3. *Wr.*) *desunt* vulgo. 202 *reponit* Medic. (et 2. *Wr.*) *reponat* Rottcod. tert. 203 *et* abest a tribus et Goth. pr. *ex* Gudiao. *pingui* Medic. (Nempe iunctim in Medic. scriptum *pinguisub*. Et ipse Foggio. hic adnotat: „Nimirum uoa *s* duplici verbo inservit, qood in Cod. saepe occorrit.“ *Wr.*)

ri, ut servare, eo sensu, quo est nutrire, alere, itaque et pascere, hoc v. c. etiam Grat. Cyneg. 306. 307. *urentes culta capellas*, laedentes seu serrato dente seu saliva, ut exarescant. Ita *urere* dictum erat Ge. I, 77 et inf. 378. 379. — *saturum Tarentum* propter insignem agrorum ubertatem (vid. Horat. Carm. II, 6, 10 sqq.); a consequenti; ut *pinguis*, et 224 *dives Capua*. Illustrat usum epitheti Heinsius. *longinqua*, longinquos agros. (i. e. longe remotos, utpote in extrema Italia positos. *Wr.*) — 198. Notum ex Ecl. I argumento, et Ecl. IX, 27. 28. — 199. Vid. Ecl. VII, 11. 12. 13. *herboso flumine*; Mincius enim arundine et alga obsitus est. — 201. 202. per noctem succrescit. *ros*, tamquam caussa fertilitatis: unde θῆλυς ἐέρση: v. c. Graev. ad Hesiod. Sc. H. 395. Poetica quidem amplificatione dicta, nec tamen a vero plane abhorrentia. cf. Plin. XVII, 4 extr. De Campo Roseae ad Lacum Velinum vid. Serv. ad Aen. VII, 712. Cluver. Ital. ant. p. 679.

203 — 211. Tandem humus pulla seu nigra, pinguis, et *putris*, h. resoluta, tenera, adeoque solibus et imbribus penetrabilis (vid. Ge. I, 44 et inf. 262. 263; γῆ μανὴ, κούφη, λεπτὴ, εὔυδρος, εὐδίοδος), agrum frumentis serendis idoneum praebet. Arationis consilium est hoc ipsum, ut, quae terra talis non sit, glebis fractis ac comminutis putri similis efficiatur. conf. loc.

Et cui putre solum, (namque hoc imitamur arando)
Optuma frumentis: non ullo ex aequore cernes
Plura domum tardis decedere plaustra iuvencis:
Aut, unde iratus silvam devexit arator,
Et nemora evertit multos ignava per annos,
Antiquasque domos avium cum stirpibus imis
Eruit: illae altum nidis petiere relictis;
At rudis enituit inpulso vomere campus.

204. SOLUM (N. ARANDO),

204 *Ut cui* Serv. et Philargyr. ad 263. *hic* fragm. Moret. *imitantur* Menag. pr. Rottend. et Moret. pr. a m. pr. *imitatur* Medic. a m. pr. et Voss. Io. Schrader. tentabat: *rimamur.* 205 *non nullo* Cantabrig. 206 *discedere* fragm. Moret. *descendere* unus Mead. 207 *deiecit* Medic. Pierii; sed occurrit ea variatio saepius. conf. Burmann. 208 *avertit* ed. Mediol. vid. Georg. I, 256. 209 *domus* Ven. (atque hanc formam in vetustissimis membranis Nan. Marc., hunc vs. laudantis, se reperisse scribit Cort. ad Lucan. VIII, 216. Sed vid. V. L. Ge. I, 182. *Wr.*) 210 *almum* Ven. *petivere* Regius. 211 *Aut* Medic. a m. pr. Moret. sec. et Voss. cum Regio Martini. *Et* Mentel. tert. cum uno Mead. Et sunt, qui ad sequentia referant; male. *impresso* ed. Mediol., ex aliis forte locis, ut v. 203.

Columellae V, 4, 2. et Dickson p. 148 sq. Idem Colum. diserte h. l. interpretatus est X, 7 *Pinguis ager, putres glebas, resolutaque terga Qui gerit, et fossus gracileis imitatur arenas.* Locum ante oculos habuere in iisdem praeceptis condendis Colum. II, 2, 4, et de nigro colore §. 14 sqq. Plin. XVII, 4, s. 3. Pallad. lib. I, tit. 5. *tardis* et naturae boum et oneris notionem, adeoque plaustri, quo frumentum ex agro devehitur, magnitudinem suggerit. 207—211. Alterum genus agri frumentosi est novalis, caesa vetere silva: 207 sqq. cf. Colum. l. c. II, 2, 11. Versuum pulcritudinem vel me non monente sentis. *iratus* suaviter, quod silvae inutiles bonum solum occupabant. *devexit* poetice; vulgari ratione id, quod antecedit, poneretur, excidit, exstirpavit. cf. v. 408. Ad v. 209 omnes laudant locum Lucret. I, 19 *Frondiferasque domos avium.* At ipsum Virgilium pressius sequitur Manilius I, 774—777; habuit etiam ante oculos Silius V, 505—508. Tum subiectus est 211 versus pulcer-

Nam ieiuna quidem clivosi glarea ruris
Vix humilis apibus casias roremque ministrat;
Et tophus scaber et nigris exesa chelydris

214. SCABER,

213 *Vix apibus humilis* Erf. (*umilis* Medic. *Wr.*) 214 *tofus* multi scribunt. (sic ipse Medic. *Wr.*) *fossus* Goth. sec. *scaber nigrisque* edd. Aldd. et Iunt. emendatum a Naugerio, *chelindris* tres. *chilindris* Erf.

rimus. *inpulso vomere*, adacto, ut v. 203 *presso*, I, 45 *depresso aratro*. *rudis campus*, nunc primum proscissus. *rudibus qua luceat orbita sulcis* dixit Nemesian. Cyneg. 14. Alia dabit Burmann. *enituit* autem, enitescit, magna cum vi: est enim bona terra *post vomerem nitescens*, ut Plinius ait XVI, 5, s. 3. quandoquidem omnino *nitent*, quae culta sunt, ut Ge. I, 153. Aen. VI, 677. conf. Burm. (hanc interpretationem sequitur Vossius; sed verior altera ob adiectum *impulso*. *Wr.*) Totam vero structuram in pedestri oratione sic institueres: *antiquas domos avium eruit, quae altum petunt, dum interea campus enitescit* etc. Quod si meminissent interpretes, non versum 211 cum sequentibus iunxissent. vid. ap. Burm. et Martin.

212—216. Notetur nova orationis connectendae variatio, dum *ad notas mali agri* transit. At *solum glareosum*, satis est, si herbas apibus idoneas suppeditat. *ieiuna glarea*, infecunda; λυπρά. Diversum solum ab vs. 180, ubi etiam *tenue*, sed argillaceum et calculosum; nunc sabulosum. *rorem*, quem apes e floribus et herbis sugunt, nuncque flores ipsi, quibus ille inesse solet. Alienus a pastu apum humor, quo noctu irrigantur prata. *Ros marinus* quidem, frutex, a Servio intelligitur, quem alii sequuntur. Sed nondum locum vidi, in quo ille simpliciter *ros* appelletur. (Rectius, puto, Vossius rorem marinum h. l. simpliciter rorem dici existimat, Iaud. Plin. H. N. XXIV, 11.: „haec quae ex R o r e supra dicto nascitur.“ *Wr.*) De *casia*, herba coronaria, thymelaeae affini, vid. h. l. Martinum et sup. ad Ecl. II, 49.

214 — 216. Sententia est: Terra tophacea et cretosa serpentibus omnium est aptissima. Hoc ita extulisse videri debet: *tophus et creta negant alios agros aeque ferre serpentibus cibum*, scilicet, ac ipsi, tophus

Creta negant alios aeque serpentibus agros
Dulcem ferre cibum et curvas praebere latebras.
Quae tenuem exhalat nebulam fumosque volucris,
Et bibit humorem, et, quum vult, ex se ipsa remittit;
Quaeque suo semper viridis se gramine vestit,

215. Creta, 217. volucris; 219. viridi semper

215 Volgo interpungebatur post *Creta*: ut *negant* esset: negant homines. Ieiooe. 216 *furvas* cooi. Io. Schrader. *vacuas* et *varias* in libris legi ootat Ursious. At vide Notam. *tenebras* Regins Martin. 217 *Quem* Goth. pr. *fumosque lucoris* Rom. (Medic. *exalat*, ut Aen. VII, 84. sic *alitus* Ge. II, 350. Sed *exhalantem* Aen. II, 562. *halitus* Aen. IV, 684. VI, 240. *halantes* Ge. IV, 199.; *alant*, sed sopra scripta *h*, Aen. I, 417.; vid. etiam notata ad Ge. III, 497. Ceterum *volucres* idem Medic. *Wr.*) 218 *Ut bibit* Ven. *Quae* nuns Mead. 219 *semper viridi* Medic. et Moret. pr., it. Pierii Rom., oterque Goth. (Hunc verborum ordinem tum propter optimorum librorum fidem revocaodum potavi, tum propterea, quod ita solet adv. *semper* pronomini personali aot relativo sobiici; cf. Ecl. I, 7. III, 62. V, 74. Aen. X, 327. XI, 378. Qnae res latissime patet. Alia aotem est ratio Aen. XII, 778. Nam qnod Iahnios dicit, *semper viridi* ita posita in unam notionem coalescere, idem fieri potest etiam inverso ordine, ot Ecl. III, 3.: „Infelix o semper oves pecus." Aen. III, 217.: „pallida semper ora." Sed *suo viridi gramine* prorsus scabrum; looge alind est, qood supra legitur vs. 147. *suo flumine sacro* et alia; vid. not. ad Aen. IX, 816. Certissima est Fabri emendatio, *viridis* scribi iobentis, confirmata iam codicis 3. auctoritate; *s* aotem in *viridis* absorptam esse

et creta, ferunt. Sollenni poetarum more sic solet rebus vita carentibus, uti mens et consilium, ita loquela, tribui. Notum illud Catulli: *Phaselus ille — ait fuisse navium celerrima.* Ita etiam *nego*. Nec aliter Graeci. Paullo post v. 234 *sin in sua posse negabunt Ire loca*. Item 268 et al. Ita *nolle*, *recusare*, pro, non posse; et *novit*, pro potest. *exesa*, cavernosa, ut Aen. VIII, 418 *exesa caminis antra Aetnaea:* non vero quasi serpentes terram exederint. 216. *curvas latebras* pro cavis. Sic et Ge. III, 544.

217 — 225. Post terras singulis culturae generibus aptas memorat agri genus optimum vinetis, olivetis, frumentis et pascuis aequaliter idoneum. 217. Plin. XVII, 4, s. 3 *terra optima — quae tenues exhalat nebulas.*

Nec scabie et salsa laedit robigine ferrum:
Illa tibi laetis intexet vitibus ulmos;
Illa ferax oleo est; illam experiere colendo
Et facilem pecori, et patientem vomeris unci.
Talem dives arat Capua, et vicina Vesevo

sequente eadem consona, apertum est; et vid. notata ad vs. 203. Ac *viridis se vestit*, paucis fortasse intellectum librariis, suo more dixit Virgilius pro: *viridem se vestit*, i. e. vestit se gramine, quo fit, ut vireat; Aen. I, 314.: „mater sese tulit obvia." Eadem dictio recurrit VI, 880. et X, 552. Aen. V, 373.: „Qui se Bebrycia veniens de gente ferebat." XII, 860.: „Talis se sata nocte tulit;" ubi conf. I, 503. Porro III, 310.: „Verane te facies, verus mihi nuntius affers?" XI, 810.: „in montes sese avius abdidit altos." De prolepsi vid. quos laudat Sillig. ad Catull. XI, 3. Sed magis fortasse arriserit ea explicatio, ut, quum poeta hoc vellet dicere: „quaeque suo semper gramine viridis est," ornatius hoc ita elocutum statuamus „viridis se vestit." *Viridis* etiam Vossio et Bothio probatum. *Wr.*) *viridis* emendat Faber. Scilicet non male ita legeretur, si constaret, poetae ita loqui placuisse. 220 *Haec* unus Mead. *aut salsa* Medic. a m. sec. cum Leid. et Goth. sec. (pro *et* in Mediceo a m. pr. fuerat *tt*; hinc dubia lectionis *aut* fides. *Wr.*) *falsa* Menag. pr. 221 *Ipsa* Zulich. *intexit* edd. aliae et Goth. sec. *tibi in laetis* Mead. 222 *oleo* e vetustis Pierii et multis suis reposuit Heius. Sic et laudabat Nonius Marcellus et Arusianus Messius. *oleae* vulgo editum et lectum cum Medic. *olee* Goth. sec. cum Erf. (Bene *oleo*, quod exstat etiam in codd. 11. 12. 14.; *oleue* vel elisioni, vel librariis debetur, eiusmodi adiectiva, *ferax*, *fertilis*, *fecundus*, *infecundus*, etiam cum tertio casu iungi ignorantibus; id quod ipsi Nonio Messioque accidit, laudd. ab Heinsio. *Ferax oleo*, i. e. *ad oleum*. Lucan. IX, 696.: „sterilis tellus fecundaque nulli Arva bono." Sil. It. II, 498.: „Fecundum in fraudem hominum genus." Plin. H. N. II, 78.: „Tractus fertilis ad omnia." Cfr. etiam Cort. ad Sallust. Iug. XVII, 5. *Wr.*) 224 *erat* Medic. et Mentel. pr., uterque a m. pr. et Goth. pr. *Vesaevo* iidem cum Mentel. Reg., utroque Voss. (etiam Serv. Dresd. *Wr.*) *Vesaeo* Rom.

223. *facilem*, liberalem, uberem, copiosum pabulum praebentem. conf. ad v. 179. Mox 224 *vicina Vesevo*: antequam Vesuvii incendiis tractus ille erat vastatus; quod Titi Imp. tempore evenit: etsi etiamnum ea regio agros habet feracissimos, quotquot calamitatem experti nondum sunt. cf. Martial. IV, 44. Utuntur hoc loco viri docti ad docendum, ante cladem illam anni C. N. 79 nullam contigisse aliam. Intelligitur tamen ex Strabonis aliorumque locis, ante omnem hominum memoriam,

Ora iugo, et vacuis Clanius non aequus Acerris.
Nunc, quo quamque modo possis cognoscere, dicam.
Rara sit an supra morem si densa requires:

227. REQUIRAS

225 Gellius N. A. VII, 20 scriptum in quodam commentario se reperisse memorat, a Virgilio primum fuisse editum: *Nola iugo*; mox ob negatam sibi a Nolanis aquam, in propinquum rus ducendam, poetam offensum nomen urbis in *Ora* mutasse; quod ipsum Gellio suavius ad aures esse videbatur, antecedente vocabulo in *o* desinente. Easdem nugas Philargyrius ad h. l. et in Servianis ad Aen. VII, 740. Refellit eas patriae studio Ambros. Leo de Nola lib. I, c. 2 in Schotti Scriptt. hist. Ital. *Clanis* Parrhas., ut ab aliis appellatur. 226 *Tunc, quo* fragm. Moret. *quo quaeque* ed. Ven. *quo cumque* Romanus, Moret. quart.; et sic Pierius in codd. fere omnibus antiquis legi testatur; add. Erf. et ex edd. Mediolan. (quod non debebat placere Iahnio. *Wr.*) *quamcumque* vel *quocumque* Zulich. *posses* Rom. 227 *aut — sit densa* Ven. Zulich. Erf. a m. sec. ed. Mediol. et Genev. *requires* Medic. a m. pr. cum tribus aliis. (*requires* est prior lectio Medicei; idem tuetur Serv. Dresd. per futura *videbis*, *inspicies*, explicans. Sustuli manifestum vitium *requiras*, cui si quis versum 49. ant 54. patrocinari putet, is misceat alienissima; vid. Q. V. VI, 4. *Wr.*)

antiquissimis temporibus, incendio aliquo montem conflagrasse. 225. *Clanius* arat, h. e. Clanii accolae, qui fluvius est Campaniae, iuxta Linternum in mare se immittens, vicinis agris, et inter hos Acerranis, exundatione exitiosus; ita ut Acerrae infrequentes essent. (Ita *Cumae vacuae* Iuven. III, 2. *Wch.*) Emendatum hoc vitium locorum deductis per canalem aquis stagnantibus per Hispanos: ut didici ex Lupuli Itinere Venusino p. 11. Dicas pro exemplo felicitatis parum commode agrum circa talem urbem laudari: potest tamen solum fluvio obnoxium, et tamen praeclarum esse. Enimvero non agri Acerrani, quibus illa calamitas interdum accidit, sed ager ad Clanium, qui per multum agrorum tractum decurrit, donec Acerras attingit, laudatur. Duxit ex h. l. Silius VIII, 537 *Clanio contemtae semper Acerrae.*

226—258. Terra quomodo sit probanda (δοκιμασία γῆς), quibusque notis eius natura densa, rara, salsa, pinguis, humida, gravis, levis, nigra, frigida cognoscenda. Inter alios cf. Plin. XVII, 5, s. 3. Colum.

Altera frumentis quoniam favet, altera Baccho,
Densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo:
Ante locum capies oculis, alteque iubebis
In solido puteum demitti, omnemque repones
Rursus humum, et pedibus summas aequabis arenas.
Si deerunt, rarum pecorique et vitibus almis
Aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
Ire loca, et scrobibus superabit terra repletis:
Spissus ager; glebas cunctantis crassaque terga

228. BACCHO; 233. RARUM, 234. APTIUS,

230 *altumque* Moret. sec. *videbis* Gudian. cum tribus aliis, et Medic. Pierii, it. ed. Norimb., ac Goth. sec. a m. sec. 231 *In solidum* fragm. Moret. ed. Ven. *dimitti* plures. *reponas* alter Moret. 232 *summis* aliquot apud Pierium. 233 *rarum est* Franc. *Si deerunt terrae* Parrhas., utrumque ab interpolante manu mali interpretis. *deerit* edd. antiquae vel Pierio teste; et sic ed. Norimb., quod defendi posset; sed alterum, quod inde ab Aldd. legitur, doctius. *deserint* unus Mead. 234 *si in* Mentel. pr. *Sis in* Ven. *Sed si in* Menag. *Si que in* Zulich. 235 *superarit* fragm. Moret. 236 *versaque terga* Moret. quart., male. (*cunctantes* Medic. *Wr.*)

II, 2, 19. add. Geopon. II, 10. et Vitruv. VIII, 1.

227. *Si requiras*, terra rara sit an densa: *locum capies antea oculis* — 230. Locum soli solidi eliges, in quo *puteum*, altam foveam, scrobem (βόθρον Geopon. II, 11) facias, fodi iubeas etc.; at exquisitius, *demitti*. Porro τὸ *solidum* pro loco solido. 233—237. *Si deerunt*, scil. arenae, terra, ad scrobem replendum, — *sin eae negabunt posse ire in sua loca*, foveae spatiis recipi, si non poterunt reponi (vid. ad v. 215), ut adeo supersit terrae egestae aliquantum etc. conf. Colum. II, 2, 19. 234. *uber*, ubertas, uber et fecundum solum. vid. v. 185; h. l. simpliciter, humus, solum; subiicitur ei, quod vs. 230 erat, *uber rarum* fore (cui opp. spissus, crassus ager; vid. Colum. III, 12, 2) et pascuis ac vineis aptum. *vites almae*, v. 233, quia praebent; quo alas te; et in boni seu muneris parte sunt.

Exspecta, et validis terram proscinde iuvencis.
Salsa autem tellus, et quae perhibetur amara,
Frugibus infelix, (ea nec mansuescit arando,
Nec Baccho genus, aut pomis sua nomina servat)
Tale dabit specimen: tu spisso vimine qualos,
Colaque praelorum fumosis deripe tectis;
Huc ager ille malus dulcesque a fontibus undae

239. INFELIX (EA 240. SERVAT), 243. MALUS, UNDAE,

237 *Et specta* Servius legerat; lapsus frequens est. *Exerce et validis* Rum. Pierii. *et* ante *validis* in Medic. a m. pr. aberat. (— 239. Iahnius parenthesin a *Frugibus* inchoat; et dubitavi, an hoc sequerer; sed ut vulgarem interpungendi modum retinerem, numerorum elegantia persuasit. *Wr.*) 240 *Nec Baccho decus* emend. Io. Schrader., ut Aen. II, 89 *nomenque decusque Gessimus.* At Colum. X, 38 *Quo Bacchi genus aut,* ex hoc ipso loco. *numina* Rottend. *servet* Mentel. pr. 241 *tum* unus Mead. *squalos* Leid. unus. *spissos v. qualos* Longob. Pierii, ed. Ven. 242 *diripe* plures. 243 *Huic* Messius Arusianus legisse videbatur Heinsio; sicque a pr. m. Erf.

terga agri, v. 236, de superficie, in qua sulci fiunt.

238—247. Salsum et amarum solum sapore exploratur, aqua colo eliquata. cf. Colum. II, 2, 20, et de Arbor. 3, 6. *quae perhibetur amara*, quam vulgo amaram appellant. Nisi est pro simpl. *est. infelix*, infecunda. 240. Vinum generosissimum et poma optima in tali terra degenerant. *genus* et *nomina*, eleganter Burm. notat, ut in hominibus, ita hic, nobilitatem designare. *specimen*, documentum, δεῖγμα, probatio, ἀπόδειξις.

241—247. Rem vid. inprimis ap. Geopon. II, 10 et 11. V, 7. Qualos vimineos, seu calathos, ac *cola praelorum*, h. supponi praelis uvarum et olivarum solita, ut novum mustum aut oleum in iis exceptum percoletur ac liquetur, *deripe tectis fumosis*, pro, sume. Ornatus inde petitus, quod ista vasa, ne humore corrumpantur, ad fumum reponi solent. 243. *Ager*, particula terrae ex eo agro; τῆς γῆς τι. *Huc — calcentur*, exquisitius quam *hic*; infert enim alterum, huc infunduntur, et calcentur, subigan-

Ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
Scilicet, et grandes ibunt per vimina guttae;
At sapor indicium faciet, manifestus et ora
Tristia tentantum sensu torquebit amaror.

246. FACIET MANIFESTUS,

244 *luctabitur* alter Menag., ut plerique Pierii. *aquae luctabitur amnis* a m. sec. fragm. Helmstad. in Analect. litt. Helmstad. 1783, p. 194. 245 *Ilicet* coni. Io. Schrader., *Scilicet* est δή. v. sup. ad I, 282. *de vimine* alter Moret. 246 *Et* idem. *Sat* unus Mead. Reiskius non male ita interpungebat: *At sapor indicium faciet; manifestus et ora T.*, ut sit *amaror manifestus*; facit hoc idem Wakef. et malim sic ipse interpungere. (fecit hoc etiam Iahnius; et obtemperavi, sed cunctabundus. *Wr.*) 247 *amaror* apud Gell. I, 21 Hyginus Grammaticus in libro, qui fuerat ex domo atque familia Virgilii, invenisse memorabat. Eamdem lectionem amplectebatur Favorinus et ipse Gellius. Agnoscit quoque Macrob. Sat. VI, 1, et sic septem apud Heins., quatuor apud Burm., ed. Ven., nostri Gothani cum Erf. et Medic. a m. sec. (In *amaror* ultimam *r* ab alia, eaque antiqua, sed, ut videatur, non Apronii, manu additam refert Fogginius. Qui *amaro* scripserunt, Grammatici fortasse, vid. Q. V. XVI, 6., id nescio an propterea fecerint, quod desiderarent epitheton vocabulo *sensu* adiiciendum. Ac sane parum suave, ad nostrum scilicet sensum, sic nude positum *sensu* videtur, praesertim quum facile eo careas. At amat talia Virgilius: Aen. III, 147.: „Nox erat, et terris animalia somnus habebat." ibid. 363.: „cuncti suasernut numine divi." ibid. 664.: „Dentibus infrendens gemitu." IV, 46.: „Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas." ibid. 679.: „Idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset." V, 161.: „Rectorem

tur. 244. *Ad plenum*, plene, ut colum plenum sit. Horat. Od. I, 17, 15 *Hic tibi copia Manabit ad plenum benigno Ruris honorum opulenta cornu. eluctabitur* pulcrius ac effluet. (*eluctari*, i. e. per angustias atque obstacula aegre evadere: Seneca N. Qu. IV, 2.: „Nilus per angusta eluctatus." Pacat. Paneg. 34, 4.: „vix eluctatis cadaveribus evolvit." Vid. Cort. ad Luc. II, 219. *Wr.*)

246. *sapor* aquae expressae. *manifestus;* in pedestri oratione vel manifesto, vel indicium manifestum. *Amaror torquebit sensu ora tentantum*, h. gustantium, ex Lucret. II, 401 *At contra tetra Absinthi natura ferique Centauri foedo pertorquent ora sapore*. Iam hic sensus haud dubie proprie *tristis* appellandus; quod de amaris rebus dici, supra v. c. I, 75 vidimus; et obvium erat poetae iungere, *sensu*

Pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto
Discimus: haud umquam manibus iactata fatiscit,
Sed picis in morem ad digitos lentescit habendo.
Humida maiores herbas alit, ipsaque iusto

navis compellat voce Menoeten." VI, 187.: „Si nunc se nobis ille aureus arbore ramus Ostendat nemore in tanto." ibid. 355.: „Tres Notus hibernas immensa per aequora noctes Vexit me violentus aqua." X, 102.: „tremefacta solo tellus." Longe autem maxime vocc. ore et manu sic frequentata: Aen. I, 614.: „et sic ore locuta est." cfr. II, 524. IX, 319. VI, 76.: „finem dedit ore loquendi." III, 659.: „Trunca manu pinus regit et vestigia firmat." VII, 604.: „Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum." IX, 773.: „Unguere tela manu ferrumque armare veneno." XI, 453.: „Arma manu trepidi poscunt." Cfr. etiam II, 459. 717. IV, 344. V, 499. *Wr.*) *amaro* alii, et inter eos quidem vetustissimi, Romanus, nec non Medic. et Longob. Pierii a m. pr. Praefert hoc post Pierium Heinsius, quia durum esset, *sapor*; *amaror*. Quod mireris, si de canone critico cogites: *amaror* vox exquisita, Lucretiana. *sensum amaror* Tullianus, et unus Arundel. cum eodem fragm. Helmstad. 248 *tellus quae sit* alter Moret. et Goth. sec. 249 *aut umquam* Menag. pr. *manibus tractata* emend. Wakef. ad Lucret. IV, 231. 250 *ad* deest fragm. Moret. et a sec. m. quarto Moret., it. Goth. pr. 251 *alit herbas* Zulich.

seu sapore *tristi;* at magis exquisitum, transferre epitheta ad adiuncta; hinc *tristia ora.* (*tristia* convenit *oribus*, cum amaror ea torquet. Saepe in actione obiectis adiunguntur epitheta, quae illis tantisper, dum actio durat, conveniunt. Ita expedies Aen. IV, 102.: *regamus populum communem*, et VII, 343. et infr. 352. *Wch.*)

248 — 250. Pingue et glutinosum (idemque dulce) solum tactu cognoscitur. *manibus iactata*, versata, tractata, trita, *fatiscit*, atteritur, ut abeat in arenulas, solvatur in pulverem arida facta. vid. Ge. I, 180 ibique Not. *ad digitos lentescit*, lenta adhaeret digitis, *habendo*, dum manibus habetur: ut Aen. XII, 88 *aptat habendo Ensem:* ut haberi possit ab eo; ut capiatur manu. *habendo* passive, ut Lucret. I, 313 *Annulus in digito subtertenuatur habendo*, dum habetur, tractatur. Ad rem cf. Plin. XVII, 4, s. 3. Colum. II, 2, 18 laudato hoc loco.

251. 252. 253. Humidum solum prodit se herbis nimium luxuriantibus. *ah nimium ne.* Egregia variatio eius, quod simpliciter efferrent nostri homines: *quod terrae genus nemo sibi optet.* Similis inversio Ge. I, 456 *Non*

Laetior. Ah nimium ne sit mihi fertilis illa,
Neu se praevalidam primis ostendat aristis!
Quae gravis est, ipso tacitam se pondere prodit,
Quaeque levis. Promtum est oculis praediscere nigram,
Et quis cui color. At sceleratum exquirere frigus

252. LAETIOR, AH

252 *a, ha, nimium* multi, ot solent. (vid. Ecl. II, 60. *Wr.*) *ne sit tibi* Erf. *fertilis una* Menag. pr., unde Heins. coni. *uvae.* *ulla* Erf. a m. pr. (*Laetior* fortasse erit, qui io sospicionem adducat. Quid enim sibi vult *ipsaque*, quum eadem senteutia otroqoe orationis colo coutioeri videatur? Hinc coniicias, Virgilium scripsisse leotior, ot hic prodeat sensus: ipsa quoqoe, ut pinguis illa, lenta est, lentescit. Cfr. uot. ad Ecl. VII, 48. Quid? qood *laetitior*, quod in Medic. a m. pr. exstat, e literis adi. *lentior* — *letitior* — ortum videri potest? At explicatiooe locus adiovandus. Verba *ipsa laetior* h. l. significant terram, quae ipsa per sese herbas laetiores gignit, ooo stercore roborata aut rivis irrigata; vid. Q. V. XVIII, 2, m. *Wr.*) 253 *Nec se* oterque Medic. cum Romaoo et aliis, etiam apod Martioum. (Sed Mediceus ille Apronianeos *nec* a m. pr., *neu* a m. sec. vid. Q. V. XXXVI, 14. *Wr.*) *Ne se* alii apud Pierium, et Parrhas. *Heu* oous Aruudel. *praecipitem* Zulich. *ostendit* Ven. *ostentet* Aldd. pr. et sec. et Iuot., qood placet Burmanuo; de terra quasi gloriante. 254 *prodet* Medic. *promit* Regius et Cerda. *tacitum* apud Pierium est vitium Aldinae sec. 255 *praedicere* quatuor apod Burm. et Gotb. pr. cum Erf., oec ooo Romaous. *cognoscere* Zulich. Ita et alibi Ge. I, 252, 51. 256 *Et quisquis color.* *at* edd. Aldd. primae et hinc profectae, et sio Medic. a m. sec. et plerique omues; etiam nostri. Defeudit hoc Servianorum aoctor. *Seu quisquis* ed. Ven. *Et quis cui cive color* Romaous. *Et quis cuique color*: *at sceleratum*, ot est io Medic. a m. pr., in aliis ap. Pieriom, et iu uuo Mead.; et com versom labefactum videreot, *color* motato in *colos*, quemadmodum Pierii Mediceus habet, aot excloso *at* lectom

illa quisquam me nocte per altum Ire iubeat, ubi vid. Not. Rem vid. apud Plin. l. l. *primis aristis*, pro, herbis surgentibus, ut Serv.

254. 255. 256. Solum grave an leve, nigrum an alio colore, ipso oculorum usu cognoscitur. *tacitam se prodit;* poetica ratione, vulgo diceres, *tacite;* at, pro adverbio *tacita* prodit se terra, argutius *tacitam se*. Cf. Colum. II, 2, 15 sq.

256—258. Frigida terra ad cognoscendum difficilis est. *sceleratum* pro noxio, ut venenum.

Difficile est: piceae tantum taxique nocentes
Interdum, aut ederae pandunt vestigia nigrae.
His animadversis, terram multo ante memento

esse in antiquis libris, patet e Servianis, Zulich. et uno Arundel. Scilicet *Et quis cui color*, quod Naugerius Ald. tert. adsciverat, inde Manut. Commelin. Pulmann., vera lectio; reperitur illa in Mentel. pr. a m. pr. *cui*, pro cuicunque, vid. Burm. (*quis cuique* prior, *quisquis* altera lectio Medicei. Recte utique *Et quis cui color* editur, quae est etiam Palat. lectio. Alienus est locus a Burm. ad illustrandum hoc dicendi genus ex Livio allatus. *Cui* dictum pro *cuique*; sic interdum *quis* pro *quisque* post relativa; rarius illud quidem apud antiquiores, crebrius apud inferioris aetatis scriptores. Tacit. Annal. II, 26.: „Addidit munificentiam Caesar, quantum q u i s damni professus erat, exsolvendo." IV, 23.: „ipsaque e provincia, ut q u i s fortunae inops, moribus turbidus, promtius ruebant." *Wr.*) 257 *tantum piceae* Moret. sec. 258 *haut* Medic.; in eodem *pandunt* primae duae litterae in litura a m. rec. an ille *pangunt* habuit? 259 *His etiam adversis* Ven., at vid. inf. Georg. III, 123.

Ita *impius*; adeoque detestabilis, execrandus. Ita saepe ipse Maro. Aen. III, 60 *scelerata terra*. VII, 461 sc. *insania belli*. add. II, 231. XII, 949. Subest sane notio reatus ex scelere, caede et sic porro: verum, ubi de poeta et de epitheto quaeritur, in etymo non licet haerere, ita ut sit solum, quod enecat. *Taxi* aut certum genus intelligendum, aut alio sub caelo magis noxia eius natura esse solet. De ea, item de *hedera nigra*, multa loca congessit Cerda. cf. Martin. *pandunt vestigia*, indicia praebent frigoris. nisi ad radices referas, quibus solo sunt affixae, ut adeo dictum sit pro simplici: ibi crescunt. *Vestigia* pro pedibus, plantis, radicibus, figuntur, extenduntur, panduntur. Ita ut acciperet, inducebatur Wakefield versu Lucretiano lib. V, 912. *Aut hominem tanto membrorum esse impete natum, Trans maria alta pedum nixus ut pandere posset.* Verum poetae consilium, sententiae tenor, et similia, quae antecesserant, vs. 241 *tale dabit specimen, promtum est praediscere*, firmant priorem interpretationem.

259—262. Transit ad *vinearum sationem*, de quibus copiose agit ad v. 419, etsi multa interposita sunt, quae vitibus communia sunt cum aliis arboribus: cf. Plin. XVII, s. 14, 16, et primum quidem *de faciendis scrobibus*; sed quam pulcre et ornate hoc praeceptum tribus his versibus 259— 261 proposuit!

Excoquere, et magnos scrobibus concidere montis,
Ante supinatas aquiloni ostendere glebas,
Quam laetum infodias vitis genus; optuma putri

260 *circumdare montes* Romaons. *et* omittit Medic. Pierii, quod placebat Martino, qui et malebat *magnis scrobibus.* Omissum *et* io edit. Cuningh., quod idem malebat Cort. ad Plin. VII epp. 4. Scilicet quia alioqui iu tertio membro copula desideratur: *Ante supinatasque.* Iac. Bryant acute: *Atque supinatas aquiloni* emendat; quod equidem praeferam. (Non recte *et* omitti volunt; vid. Q. V. XII, 15.; et io tertio membro ob repetitum *ante*, de quo vid. Ecl. I, 70. Not., copula non desideratur, ut infra vs. 294. sq.: „multosque oepotes, Multa virum volveus durando saecula vincit.“ *Wr.*) Cum de collibus agatur, *magnos* non bene memorari montes facile sentias. Placet itaque quod Martinus malebat: *magnis scrobibus.* (Bene *magnos.* Quam late pateat moos, totum scrobibus concidendum praecipit poeta, nec parceodum labori. — *montes* Medic. *Wr.*) 261 *extendere* Moret. alter, male. vid. Not. 262 *lentum* Zulich. et Leid. alter cum Goth. sec., perpetna variatione, inprimis in vite. v. Ecl. III, 38. *laetum* hic verum. Multa enim praecipiunt huius sationis auctores de eligeodo fecundissimo et probatissimo stirpis genere. vid. Colum. III, 6.

Arbitror autem ante oculos habuisse poetam Xenoph. Oecon. cap. XVI, 11 sqq., et Theophr. de Causs. Plant. III, 5. De vitium cultura inprimis videndi Columell. lib. III. Geopon. lib. V. Plin. XVII, 35 sq. Serendarum vitium tres sunt modi: aut in pastinato (agro in totum fosso, quo mox ferramento bifurco, pastinum dicitur, defigitur surculus) aut in sulco aut in scrobe: Plin. l. l. 35, 7. Colum. III, 13, 1. Pallad. II, 10 pr. *Excoquere*, *πέπτειν*, *πεπαίνειν*, macerare, adeoque excoquendum dare, ut Burmannus bene monet, sole, gelu, pruinis: ut ap. Colum. XI, 3, 13. Iam *concidimus terram scrobibus*, dum scrobes crebros facimus, incidimus in terra; *concisam fossis Aegyptum* e Iustino II, 1 laudat Burmann. Cum autem vineae in collibus fere plantentur, *montes* memorat poeta. Facit tamen mirationem epitheton *magnos.* (vid. V. L. *Wr.*) Alia ratio videtur iniri ab aliis, ut *montes* sint egesti e fossa colliculi soli: ac si esset, excidere. *glebae supinatae*, terra ligonibus inversa. *aquiloni ostendere*, exponere, ut flanti perviae sint. Hesiod. *Ἔργ.* 612 *τότε πάντας ἀπόδρεπε οἴκαδε βότρυς. Δεῖξαι δ' ἠελίῳ δέκα τ' ἤματα καὶ δέκα νύκτας.* Nemesian. Cyneg. 208 *tepidoque*

Arva solo: id venti curant, gelidaeque pruinae,
Et labefacta movens robustus iugera fossor.
At, si quos haud ulla viros vigilantia fugit:
Ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
Arboribus seges, et quo mox digesta feratur,
Mutatam ignorent subito ne semina matrem.

267. FERATUR;

263 *curent* Vuss. pr. *gelidaeve* unus Arundel. 265 *Ac si* Medic. *aut* duu cum Goth. sec. et Erf. *surgit* Vratisl. · 266 *exquirant* Leid. unus. 267 *degesta* Mentel. pr. Moret. sec. Rottend. tert. a m. pr. *egesta* Menag. sec. et Bodlei. vid. sup. v. 54. *ferantur* Guth. pr. (*feratur* bene defendit Iahnius contra Vossium, *seratur* scribentem; vid. etiam Heyn. in Nut. *Wr.*) 268 *Mutata* tres apud Burm., quinque apud Martin. et vett. edd. multae, Pierio et Martino testibus: nec nun Goth. pr. a m. pr. (et 2. 3. 5. 11. 12. *Wr.*), quod et ipsum bunum esset. sup. 50 *tamen haec quuque si quis — scrubibus mandet mutata subactis.* (sed ita tale verbum, quale *desiderent*, nun *ignurent*, requireretur. *Wr.*) *igno-*

ostendere soli: hunc et Stat. Theb. VI, 90 *lucos ostendere Phoebo*, iam laudavit Burm. Habuit etiam hunc locum in animo Colum. X, 74—76. Caussam coquendi soli apponi puta vss. 262. 263. Nam optimus vineis serendis ager *putris* seu resolutus et tener est; vid. ad v. 204; *putris* autem fit ventis, pruina et opere. 264. *iugera labefacta* pulcre pro terra vineae, quae pastinatur, seu per totam vineam pastino foditur: fodiendo enim movetur, concutitur, mollitur.

265—268. Diligentiores patresfamilias in seminario (plantarium ac vitiarium etiam vocant) educant vites, quas deinde in vineam transferant. Conf. Colum. III, 4 et 5. Geopon. V, 8. 266. 267. *Arbores* h. l. pro vitibus; ut ex tota oratione patet: etsi ceteroquin etiam aliarum arborum seminaria sunt. Curant illi, ut locus, *ubi prima paretur* vitibus *seges*, h. seminarium vitium, simili ingenio ac natura sit, quam *locus*, *quo mox digesta feratur*, nota loquendi forma, ut alterum in participium mutetur, ut v. c. inf. 318 *concretam radicem adfigere terrae*. h. transferatur et digeratur, sive vitiarium. In sermone pedestri diceres: locum similem ei, quo mox feratur. *Seges*, quia

Quin etiam coeli regionem in cortice signant:
Ut, quo quaeque modo steterit, qua parte calores
Austrinos tulerit, quae terga obverterit axi,
Restituant; adeo in teneris consuescere multum est.

rant Moret. duo. (*norint* coni. Dorph.; sed *ignorent* bene interpretatus est Heyn. *Wr.*) *subito ignorent* Menag. pr. *neu* unus Arundel. *nec* unus Mead. Locum Calpurnii II, 50 hinc expressum *succos ne forte priores Languida mutata quaerant plantaria terra*: et Colum. X, 153 *sicco ut consuescat pulvere planta Nec mutata loco siccos exhorreat aestus*: iam laudavit Burm. 269 *signat* ed. Iunt. 270 *Et* Gud. a m. sec. *steterint — tulerint — obverterit* Medic. *colores* idem a m. pr. 271 *quae terga* Heins. revocavit, quod omnes superiores edd. obtinebat; inde a Pulmannianis invaluerat *qua*, quae communis esset ratio; forte ea non lectio, sed sphalma librarium. *quae et* fragm. Moret. *cui* vel *quoi* coniecerat Heins. *terra* unus Mead. *obverteret* Mentel. pr. Goth. pr. *averterit* Leid. pr. 272 *in teneris* Medic. et meliores. *a teneris* alii, ait Heinsius: nec tamen vidi sic editum, aut lectum; nisi quod Pierius praefixum habet tamquam ita in edito, quo utebatur, lectum. At excitari solet a Grammaticis *a teneris*, et est illa varietas in Quinctil. I, 3, 13, ubi versus laudatur: ut omnino Grammaticos vulgo *a teneris* laudasse probabile sit. *a teneris assuescere multum* Schol. Horat. Carm. III, 11, 9. *mansuescere* fragm. Moret. *multum 'st* Rom. Pierii.

semina dicit et *serere* communi vocabulo, quo et scriptores rei rusticae de vineis plantandis utuntur; sic et σπέρματα, et σπείρειν; adeoque *seges* est surculorum. Eadem ab agri cultura petita ratione paullo ante, *arva*, *glebas*, *iugera*, de vineis dixit, ut a vulgari sermone recederet poetica oratio. *Sationis autem duo genera*, *malleoli vel viviradicis* Columella III, 14, 2; haec sunt *semina*. 268. *Mutatam subito matrem*, novam, ignotam, terram. *ne ignorent*, adeoque nec adsuescant, nec in ea proficiant, nihil ferant.

269—272. Provident quoque, qui vites plantant, ut restituant unamquamque eodem situ, cardinum caeli ratione habita, quo in seminario steterat. *quaeque* paullo altius ad *arbores* v. 267 referendum. Colum. V, 6, 19. 20 hunc locum in animo habuit. De arboribus omnino eadem ap. Plin. XVII, s. 16. *axi*, polo septemtrionali; vi appositi. Signatur in planta meridiana caeli pars in cortice, ut trans-

Collibus, an plano melius sit ponere vitem,
Quaere prius. Si pinguis agros metabere campi:
Densa sere; in denso non segnior ubere Bacchus.
Sin tumulis adclive solum collisque supinos:

273 *aut plano* Zulich. *vitem* Heins. e Medic. et alii. *vites* vulgo. *sit quaerere vites* ed. Ven. 274 *Si* Medic. a m. sec. additum. *agris metab. campos* Gud. *mercubere* pro var. lect. Moret. pr. 275 *Bacchum* Goth. pr. 276 *adcline* Medic. a m. pr., nec tamen a Fogginio notatum. (Nempe Fogginio teste et Freytagio *aclive* exstat in Mediceo, *d* superscripta. *Wr.*) *humilis* idem a m. pr. *proclive* Moret. quart. *supini* Nonius in *indulgere*, et Parrhas.; et potest defendi. *Qui tumulis* Goth. sec.

lata vitis eadem parte austrum spectet, adeoque a tergo septemtrionem habeat.

273. 274. Ut vulgo haec accipiuntur, sitne melius vineam in colle, an in campo facere? hiat oratio: nec enim locus esse videtur huic quaestioni; et utrumque et recte fit, et fieri potest, et quamquam *campi largius vinum*, *colles nobilius ferunt*. Pallad. I, 6, 7. Geopon. VIII, 1, quod tamen hic subiicitur, nihil ad hoc facit. Sed dilectus ratio, pro caeli, regionum et tractuum diversa natura, variare, et ea dubitatio existere potest, sub hoc vel illo caelo, in tali vineae situ, aut in certo genere vitium, quod habeas, utrum potissimum facere conveniat, campestrine an collino solo vineam serere. Ergo antequam vitem ponis, plantas, considera, utrum illa laetius in loco plano, an in colle, proventura sit. Colum. III, 1, 5 *Exploratum tamen habebit prudens agricola genus vitis habile campo, quod nebulas pruinamque sine noxa perfert; colli, quod siccitatem ventosque patitur.* conf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 16.

274—277. Iam, si in plano vineam facis, densas, sin in colle, raras plantato vites. In praecepto hoc variant scriptores: qui hos consulere voluerit, adeat Notam Cerdae ad 275. *Metari agros*, finiendo, h. l. de eo, quod consequitur, intellige, nempe vineam instituere, facere. 275. Haec aut sic accipi possunt: *in denso ubere* (v. 234) *non segnior Bacchus est;* h. in solo denso (cf. 229) vini non minus laetus proventus, etiamsi nimirum *densa*, h. dense, plantes: aut, *in denso*, h. e. cum, minoribus spatiis relictis, den-

Indulge ordinibus, nec secius omnis, in unguem

277. ORDINIBUS. NEC OMNIS IN

277 *setius* Medic. Gud., uterque Mentel. Erf. a m. pr. et alii. *segnius* Rottend. et unus Bodlei. cum Erf. a m. sec., solita variatione. *serius* Arundel. De perpetua in hac voce varietate scribendi vid. Heins. ad Ovid. Met. II, 809. inf. Aen. IX, 441. V, 862. Antiquior utique est scriptura *setius* et *secius*. A *sequius* tamen vel *secus* ducere, syllabae primae quantitas vetat. Puto *secius* a se, pro sine, ductum esse; et formatum ut, ocius. Alii in seqq. distinguunt et interpungunt hoc modo: *Nec secius — quadret*: *Ut saepe — Mars errat in armis. Omnia —* ut sit *nec secius ut* pro *non secus ac*: sint arbores in quincuncem positae, ut legio cohortibus per manipulos dispositis. (Heynius: *ordinibus. Nec secius omnis in — — positis secto* etc. Haud levis hic nobis obiicitur difficultas, multo illa quidem gravior, quam visa est superioribus editoribus. *Non secius* idem fere, quod *non minus*. Huic *non secius* eam interdum inesse, quam h. l. vult in Not. Heynius, significationem *item, etiam*, non nego. Verum haec sunt transeuntis ad alia. Sed tale quid minime convenit huic loco, ubi non novum quid affertur, sed illustratur, quod modo praecesserat, *indulge ordinibus*. Vossius, quem Iahn. sequitur, leniore post verbum *quadret*, plena autem in fine vs. 283. interpunctione posita, iungit *Nec secius — ut*. Sed exempla ab illo laudata rem minime conficiunt. Nam *secus — ut*, quod ex Horat. Od. III, 25, 8—12. affert, a Bentleio e codd. in *secus — ac* mutatur. Quod autem e Plauto idem excitat *pariter — ut*, demonstrandum erat, etiam aureae aetatis scriptores sic locutos esse. Plus habent ponderis exempla a Bachio ad Tibull. IV, 12, 2. allata, Horat. Od. I, 16, 7—9.: „Non Liber aeque — — Tristes ut curae.“ Plin. Epist. I, 20, 1.: „cui nihil aeque in causis agendis, ut brevitas placet.“ At si probum *aeque — ut*, *secus — ut*, *pariter — ut*, num inde consequitur, etiam *secius — ut* Latinum esse? Credam, si quis mihi persuaserit, *minus — ut*, *magis — ut*, esse non so-

sae ponuntur vites, *Bacchus non segnior ubere*, h. ubertate est, scil. si in pingui solo vineam facis. Alterum hoc verius habendum. At *in densa ubertate* vix latine dicitur. (*densum uber* est uber, solum densum vitibus, ex contextu, ut *litus densum* est densum arenis, Ovid. Met. II, 576. *Wch.*) *segnis* de proventu vid. Not. ad Ge. I, 151. Ceterum hic manifestum fit, Socratis disputationem Virgilii animo insedisse Xenoph. Oecon. cap. XVII, 8—11. 276. *Sin metabere solum adclive tumulis*, quia in tumulo situm est, ad tumulum adsurgit. 277. *Indulge ordinibus* et is, qui simpliciter facit ordines, et is, qui laxiores ac rariores facit, magnis spatiis relictis, ut delectari quasi iis-

Arboribus positis, secto via limite quadret.
Ut saepe ingenti bello quum longa cohortis

278. POSITIS S. 279. SAEPE,

loeca. Nam apnd Propert. I, 15, 7. sq.: „Nec minus Eois pectus radiare lapillis, ut formosa, novo quae parat ire viro;“ *Nec minus* est transeundi formula, et valet *item*. Sed demns hoc qnoqne Vossio: at, qnum ita uecesse sit, in fine vs. 283. plene interpungi, non est ferendus vs. 284., ita idem repetens praeceptum, ac si non praecesserit idem. Quae quum ita sint, unam hanc viam relictam video, ut ita haec distinguamus: Indalge ordinibns, nec secius omnis, in uugnem arboribns positis, secto via limite quadret. i. e. nec secius, s. nec minus, quam arbores in ungnem, i. e. accurate, s. in quincuncem, positae, quadrent ac digerantur vites. Itaque haec est poetae sententia: uon minorem in vitibus, quam in arboribus, disponendis adhibendam esse curam. Et ablativum rei comparatae voc. *secius* adiungere haud dubitat Heins. ad Ovid. Met. II, 809. Aliam horum verbornm explicationem tentavit Vir Doctus in Seebodii Nova Bibl. crit. T. VIII. Vol. II. p. 1192. sq., cuius scuteutiam, quam non satis perspicio, servatis ipsius verbis propono: *„pflanze man die Reben auf Abhängen, oder im Blachfelde, dicht oder weit; gut, nur halte man Reihen und sehe mit eben der Sorgfalt auf den Haupt- und Kreuzgang: non minus indulge viae secto limite.“ Wr.*) 278 *saepto* Medic. a m. pr. Fuld. et cod. Ursini in Servio, sed recte *secto* adstruit exemplis Burm. (*septo*, sic, prior Medic. lectio. *Wr.*) *facto* Goth. sec. (et Serv. Dresd. *Wr.*) 279 *ingenti in bello* unus Aruudel. (Eieci comma, quod erat post *saepe*. Aen. I, 148.: „Ac veluti magno in populo quum saepe coorta est Seditio.“ X, 723.: „stabula alta leo ceu saepe peragrans.“ — *cohortes* Medic. *Wr.*)

dem videatur. Bene Servius: *„ordines effice largiores.“* 277. 278. *Nec secius*, h. item, porro, etiam, *arboribus positis* (h. vitibus; nisi de arboribus cogites, quibus maritantur vites), *omnis via quadret in unguem*, ad unguem (quod proprie de superficie laevi dicitur), viae, h. e. ordines, exacte conveniant, congruant (pro simplici, parentur), *limite secto*, linea ducta, quae ordines facit. Scilicet posteriora haec poetica copia accedunt. *Limitem* ad transversam viam refert Martinus, nimis subtiliter. Item non quincuncem, sed quadratum ordinem respici monet: quodsi ex voc. *quadrare* ducere voluit, recte reprehenditur; ut bene Voss. ad h. l. docet. Plin. XVII, 11, s. 15 *In disponendis arboribus arbustisque ac vineis quincuncialis ordinum ratio vulgata et necessaria, non perflatu modo utilis, verum et adspectu*

Explicuit legio, et campo stetit agmen aperto,
Directaeque acies, ac late fluctuat omnis
Aere renidenti tellus, nec dum horrida miscent
Proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis:
Omnia sint paribus numeris dimensa viarum;
Non animum modo uti pascat prospectus inanem;

280 *Explicit* luot. *regio* Menag. 281 *Derectae* Romanus, Medic. cum multis, ot mox *demensa* v. 284. *lato* Ven. *at* unos Mead. *et* edd. vett. *fulgurat* tentabat Io. Schrader. 282 *renitenti* multi. *nitenti* Vratisl. *nedum* Zulich. *misit* Mentel. a m. pr., librariorum quisquiliae. At Wakef. ad Locret. V, 504 obi pro *commiscet* e libris eruerat *commisci*, cum in Virgilio locum circumspexisset, obi idem locum haberet, scribere iobet h. l. *miscit.* Etsi antiqua forma esse potuit, *misco*, *miscere*, ut in aliis; forte ex *μίσγω*; pro *μίγω*, *μιγνύω*. *Miscet* ot ad Martem trahator, per se bene se habeat; sed quorsom mutes vulgatum, quod et ipsum bene se habet? 283 *mediis dubius* Rottend. alter. (*demensa* Medic., et sic alii complures apud Heins.; etiam 2. 4. 5. *Wr.*) 285 *ut*, *poscat*, *profectus* librariorum errores vid. apod Burm. Porro ex Mediceo laudat Heins. *inani*, ut sit pro inanitate. Verum, si hoc legeretur, esset potius explicandum in aere, caelo, ot *inane* apod Lucret. et Virgil., ot Ecl. VI, 31. Fogginius tamen excudi curavit *inane.* (adiecta tamen linea transversa, ut existat *inanem. Wr.*) Ex simili scriptura profectum, quod Voss. habet, *inane.* Burmanous e Britanno codice laudat *prospectus inanis*; Martin. nullam variationem notavit. Est illod etiam e coniectura docti Britanni

grata, *quoquo modo intueare*, *in ordinem se porrigente versu.*

279—283. Iubet ordines vitium esse pares. Splendida comparatio, quacum dudum contulere Lucret. II, 323—332. cf. loca Homerica Odyss. ξ, 267 sq. Iliad. τ, 362 sq. *longa*, eo ipso, quod se explicat. *late tellus fluctuat aere*, pro eo, quod aes in tellure, h. arma, armorum fulgor, fluctuat, coruscat, dum moventur passim arma et convertuntur. Sic *undantes segetes*, *flamma*, *fumus*. *renidenti* ex Lucret. l. l. 328. *mediis in armis*, inter duo exercitus. *Mars errat dubius*, egregie, cum incertum adhuc est, ab utra parte et quando pugna initium habitura sit. Nam de eventu pugnae dubio hic non quaeritur.

284 — 286. *paribus numeris*, Colum. *ordinetur vinea paribus intervallis.* Iubet igitur Maro ordines vitium serere pares, non

Sed quia non aliter vires dabit omnibus aequas
Terra, neque in vacuum poterunt se extendere rami.
Forsitan et, scrobibus quae sint fastigia, quaeras.
Ausim vel tenui vitem committere sulco:
Altior ac penitus terrae defigitur arbos;

propositum Obss. misc. Vol. I, T. I pr. facile firmanda ex Aen. I, 463 *animum pictura pascit inani.* Equidem, si vel codices hoc haberent potiores, alterum vel unius codicis auctoritate tuerer, tamquam exquisitius et poeticae rationi convenientius. Epitheta ita permutari ad maiorem orationis venustatem quis non observavit? *animus inanis* est eius, qui prospectu inani pascitur; ut *animus vanus* eius, qui vana sequitur. Transferri scilicet talia in nostrum sermonem nequeunt. Nam vanus et ieiunus animus h. l. intelligi ac reddi non debebat. In Misc. Obss. IV, pag. 344 Vir Doctus (I. Iortin.) *animum inanem* interpretatur vacuum, otiosum, ex Georg. III, 3; at vereor, ut hoc fieri possit. (— 286. *viris* Medic. *Wr.*) 287 *se* a Rom. abest; et hunc loquendi modum amare Maronem, notat Heins. ad Aen. II, 207. *nec* idem Rom. 289 *vel Remi* ed. Ven. conf. Burmann. *ter tenui* unus Mead. 290 *Altius* vulgo. At *Altior* e Medic. Heinsius; eodem sensu, sed exquisitiore usu; qui Martinum h. l. fugiebat. (vid. Q. V. XXXIIII, 2. *Wr.*) Sic et nonnulli apud Picrium. *Altior at* coni. Iac. Bryant. (vid. Q. V. XXXV, 15, a. *Wr.*) *arbos* scripti constanter. *defiditur* Voss. pr. *defingitur* Goth. sec.

modo delectationis caussa, quam animus ex prospectu capiat, *animus inanis*, pro animo eius, qui inanem voluptatem e prospectu capit; qui probat rem, quae tantum ad voluptatem facit, nullam utilitatem habet, quae patrisfamilias proposita esse solet. 287. In tenui oratione tamen poeticae indoles elucescit. Nam in prosa fuisset: *sed ut terra det* etc. *vires dabit aequas*, pro, atque suppeditabit alimenta, succum; tandem addito, *in vacuum*, in aerem.

288. De altitudine scrobium in plantandis vineis et arbustis. Sintne scrobes in profundum agendi, quaeritur. vid. Colum. III, 13, 2. IV, 1 pr. de Arb. 4, 3. Geopon. V, 12, 19. *fastigium* pro profunditate e re rustica petitum, vid. Indicem AA. de RR. Rationem habet eam, qua profunda *alta* dicuntur. 289. *sulcus* pro scrobe. Mensuram ipsam suppeditant Plin. XVII, 16, 22, s. 35, 7. Colum. III, 13 et 15. Adde Xenoph. Oecon. c. XIX. Est autem vitis ἐκ τῶν ἐπικο-

Aesculus in primis: quae quantum vertice ad auras
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
Ergo non hiemes illam, non flabra, neque imbres
Convellunt; inmota manet, multosque nepotes,
Multa virum volvens durando saecula vincit;
Tum fortis late ramos et brachia tendens

295. SAECULA,

291. 292 iidem vss. Aen. IV, 445. 446. 292 *radicem* Medic. et Rottend. tert. Parrhas., non male. (sed *vertice* praecedit. *Wr.*) Eadem varietas Aen. IV, 446. *ad Tartaru* Ven. 293 *nec fl.* Arundel. 294 *Convellent* Parrhas. *nepotes* Heins. e Medic. et Vaticano veterrimis reposuit. *multosque per annos* vulgo ubique, quod et Nonii Marcelli editiones agnoscunt. (mira sane discrepantia, ni appareat, fontem esse, unde ista fluxerint, Ge. IV, 208.: „immortale manet, multosque per annos" etc. vid. notata ad Ge. IV, 4. *Wr.*) conf. sup. v. 58. Iul. Sabinus: „*nepotes*; vincit longam posteritatem nepotum. Sic intelligendum putat Aproniauns." Non video, quid in hoc singulare sit Aproniano. Sed Aproniani lectionem eam esse, notare voluit. Iungi sane et distingui potest non uno modo. Non male faciat qui sic constituerit: *multos nepotes*, *multa virum saecula vincit durando*, *volvens* sc. ea saecula, volvendo, s. saecula quae volvuntur, volvunt se. (sic recte; Heynius post *saecula* inciderat. *Wr.*) 296 *brachia pandens* Gudian. et Leid. a m. sec., ut Aen. VI, 282, et antecesserat modo *tendit*, observante Heins. Sed *tendens* Donat. ad Terent. Phorm. I, 2, 56, Burmann. (*Tam fortes* e coniectura scripsit Voss.; vid. Q. V. XXV, 6, c. *Wr.*)

λαιοφλοῖζων. vid. Theophrast. de Causs. Plant. III, 5.

290. At arbores, quibus vites iugantur, altius in terram et penitus defigendae sunt; agitur enim de opera vinitoria; non de natura arborum: tum esset *defigitur*, defigit se. 291—297. Ornatum poeta ex aesculi, quae ex quercuum genere est, descriptione quaerit. Illa: *quae, quantum — in Tartara tendit*, iterum leguntur Aen. IV, 445. 446 de quercu; adumbrata ex Hesiod. Theog. 720 sqq. At ex nostro Valer. Flacc. I, 580. 581. Respicit h. l. Plin. XVI, 31, sect. 56. 294. Optime ita iunges; *multos nepotes durando vincit*, h. vita superat, *multa virorum saecula volvens*, exigens. (meliora vid. in V. L. *Wr.*) Recte Cerda notat, variasse Maronem eo flexu versum Lucret. I, 203 *Multaque vivendo vitalia volvere saecla*. et III, 961

Huc illuc, media ipsa ingentem sustinet umbram.
Neve tibi ad solem vergant vineta cadentem;
Neve inter vites corulum sere; neve flagella

299. Neve fl.

297 *ipsam* Arundel. 298 *vertant* ed. Ven. 299 *corylos* Reg. Martini.

Omnia si pergas vivendo vincere saecla. (*virum saecula*, i. e. hominum aetates; vid. Liv. IX, 18. med. *Wr.*) 297. *sustinet* pro vulgari *efficit*, *reddit;* sed ornate, nam simul ramorum magnitudinem declarat poeta, oneris notione adiecta. (proprie dictum videri *sustinet*, probat Q. V. IX, 3, VII, a. De vi pronom. *ipsa* vid. Q. V. XVIII, 2, n. *Wr.*) Sunt igitur duo, quae radicum altitudine efficiuntur, primo, quod arbor firma et diuturna est, secundo, *tum*, quod ita truncum habet satis validum ad ramos latissimos sustinendos.

298. De situ vinearum: de quo dissensus fuit inter veteres. Colum. III, 12, 5 *caeli — cuius regionem quam spectare debeant vineae, vetus est dissensio — Virgilio de industria occasum sic repudiante* Neve tibi ad s. Plinius XVII, 2 med. *Virgilius ad occasum seri damnavit.* Ubi vid. quae sequuntur.

299. De arbusto, h. vitibus arboribus iugatis. Plin. XVII, 24, s. 37 *Necant invicem inter sese, umbra vel densitate, atque alimenti rapina — vitis — odit et corylum; ni procul absint, tristis et aegra.*

299. 300. *flagella* sunt vitium minorum sarmentorum capita, in quibus uva nascitur; maiora capita sunt palmae seu palmites. Varr. I, 31, 3. Cum ipse vinearum colendarum rationem haud calleam, apponam verborum sententiam, una cum iudiciis eorum, qui ipsam artem profitentur. Aut utrumque, *flagella summa petere*, et *plantas summa ex arbore destringere*, unum idemque est, aut sunt duo diversa. Si utrumque praeceptum eandem rem declarat: surculos, quos defigere velis, non ex superiore vitis parte petendos esse ait: melius enim proveniunt surculi, ex inferioribus vitis partibus sumti: *Tantus amor terrae*, adeo magna, notabili aliqua consuetudine telluris tenentur illae inferiores partes, ut laetiorem ubertatem ab iis, quam ex summis partibus, expectare possis. At alii

Summa pete, aut summa defringe ex arbore plantas;

300. DESTRINGE

300 *Summa puta* coniecerat Heins. Sed vid. Burm.; nec de putatione hic agitur. *defringe* Medic. et ceteri praestantiores magna ex parte; sic Romanus et pars Pierianorum, duo eodd. et vett. edd. apud Martin. et uterque Goth. cum Erf., quo alludit *haud summa defringe* ed. Ven., idque vero propius esse existimabat Heinsius. Idem tamen *stringere* copiose illustrat. At Burmannus, si recte eius verba accipio, illam lectionem non probabat; non enim sarmenta sunt manu frangenda, sed ferro acuto abscindenda; Varro I, 40 *et quae de arbore transferas, ut ea deplantes potius, quam defringas.* Enimvero id alienum ab h. l. Utrum utrum legas, *destringe* et *defringe*, idem est, quod pete, sume. Potest autem *destringi* et id dici, quod ferro absciuditur. Porro *distringe* in aliis. (Lectionis *distringe* — *destringe*? — admodum dubia fides. *Defringe* etiam Potterii eodd. omnes et uterque Lips., idem notae Serv. praescriptum. Et qui *destringe* praeferebant, iis primum docendum erat, *destringere* dici de auferendo surculo. At *stringere*, *destringere*, ex usu constanti valet: folia, fructus, decerpere, tum omnino auferre aliquid de superficie; nostrum *abstreifen*, *ablauben.* At negat Vossius defringi surculos, sed resecari; hinc *destringe* genuinam esse lectionem. Verum aperte opponuntur *adstringere* et *ferro amputare* apud Colum. V, 6, 17.: „quidquid frondis enatum fuerit, alternis annis aut ferro amputare, aut astringere, ne nimia umbra viti noceat." *Astringere* enim h. l. non esse i. q. *adstringere*, ut Gesner. in Thesauro autumat, sed i. q. *abstringere*, ex ipsa verborum collocatione perspicitur. Nam adstringi frondes nulla causa est quare non singulis quibusque annis, sed alternis, voluerit Columella. Contra *defringe* defenditur verbis Varronis ab Heyn. laud. Haec enim si tanquam contraria ponere voluisset Varro: manu frangere et ferro resecare: non usus esset deplantandi verbo, quod si forte non excludit, certe non proprie adiunctam habet ferro abscidendi notionem, ac, nisi fallor, omnino eam auferendi surculi ratione Martino ad duo praecepta locum redigunt: alterum, quod posteriore loco memoratur, surculos ex summa vitis parte non esse petendos: *aut* (nunc erit pro *nec*) *summa destringe ex arbore plantas*; alterum: ipsorum surculorum summam partem esse aspernandam: *ne flagella summa pete*, h. summam eorum partem, summa cacumina; quae communi vinitorum usu solent recidi et reiici, tamquam parum firma, et dum spongiosa corticis mollitudine humorem nimis facile admittunt, luxuriosa. Cf. Colum. III, 10, 1 — 4 et sqq. Respicit h. l. Plin. XVII, 14,

Tantus amor terrae; neu ferro laede retuso

301. Neu

tionem denotat, qua cavetur, ne arbor ipsa et cortex violentius laedatur. Sic deplantatur, quod exigua vi decutitur, apud Plin. H. N. XVII, 16. extr.: „Et quae cortice nituntur tantum, vel levi aura ocissime deplantantur." et ap. Colum. II, 2, 26.: „neve aut cornu bos ad stipitem vehementius offendat, aut extremo iugo truncum delibet ramumque deplantet." Itaque apparet, *deplantare* et *defringere* sic differre, ut illud leniorem, hoc paulo violentiorem surculi petendi modum significet. Iam vero is est orationis Varronianae color, ut hoc ipso defringendi verbo solitam fuisse eam rem designari suspiceris. Itaque non vituperabimus Virgilium, quod defringendi verbo usus est. Nam aut communem loquendi modum secutus est, aut, si minus proprie locutus videbitur, potuit tamen commode h. l. defringendi verbum usurpare, quum non de modo, quo, sed de loco, unde auferendus sit surculus, praecipiat. Denique, quod omnem scrupulum ex dubitantium animis eximet, quum non iubeatur, sed vetetur rusticus istud facere: defringere plantas e summa arbore: nihil obstabat, quominus eo uteretur verbo poeta, quod rem sinistre factam indicaret." Itaque revocavi *defringe*. *Wr.*) *plates* Gud. Tandem *aut summa* Heins. post Pierium e Mediceo, Romano et aliis antiquioribus praetulit; cum editum esset *aut summas*, ut in uno Mead. et Erf. legitur. 301 *Non* Moret. fr. *Ne* Bodlei. *retunso* scribitur in Mediceo et multis etiam Pierianis. *laederet uno* Rom. *laedere tuso* Moret. sec. et Goth. sec., at Reg. apud Martin. *Neu ferro laede vetusto*, et unus Mead. *Neu ferro lege recuso*; librariorum deliciae!

s. 24 *Virgilius e cacumine inseri vetat;* nec tamen poeta tantum de insitione cogitabat. (De toto h. l. aliter statuo, quam superiores Interpretes. Duo hic proponi praecepta, tum e partic. *aut*, tum e repetito voc. *summa* intelligitur. *Arbor* autem h. l. neque ipsa est vitis; — fallitur enim Heynius, arboris vocabulo interdum vitem denotari putans, ut supra vs. 89. 278.; quod non aliter fit, quam ita, ut voc. *arbor*, tanquam generis nomen, vitem, ut speciem, includat, ut ap. Horat. Od. I, 18, 1.: „Nullam, Vare, sacra vite prius severis arborem;" — neque arbor h. l. ea dici videtur, quae maritata est viti, ut Vossius existimat; qua in ratione minus fortasse displicebit illud „summa ex arbore," quam ipsa sententiae obscuritas et oratio non satis distincta, quum summa flagella et ipsa vocari possint, quae ex summa arbore petuntur. Itaque ad simpliciorem explicationem redeundum videtur. Flagella proprie, ut h. l., vitium extremi ramuli. Quid sit *flagella pe-*

Semina; neve olea silvestris insere truncos:

302. NEVE OLEAE

302 *olea* Medic., quod incommodum esset; non enim hic de insitione agitur: *inserere* hic est interserere. (*Oleas* apud Foggin. et hinc nata haud dubie reliquorum codd. lectio *oleae*. Sigma e proximo voc. *silvestres* adhaesit. Veram lectionem *ŏlea*, quam restitui, quum sententia tuetur, quam explicavi in Notis, tum, praeter Plinium in Not. laudatum, Palladius, manifesto haec ipsa Virgilii verba respiciens, V, 2.: „Nunc locis temperatis, oliva inseratur. — — Sed ut oleastro inseras, contra illud, quod ex oliveto insito et casu incenso renascitur oleaster infelix, sic providendum est." etc. *Wr.*)

tere, ex altera versiculi parte cognoscitur: neu flagella, vitium puta modo memoratarum, summa pete, quae plantes. Arbor h. l. quaevis arbor frugifera; ex ea quoque, ut e vite, media, non extrema, petendas ait plantas. Cuius interpretationis si locupletiorem aliquem auctorem circumspicis, en tibi Plinium, hoc ipsum Virgilii praeceptum respicientem H. N. XVII, 14.: „Oleis circa medias succus: inde et surculi: cacumina sitiunt. —— Virgilius ex cacumine inseri vetat. Certumque est, ab humeris arborum orientem aestivum spectantibus surculos petendos." At, inquies, de vitibus modo agit poeta, non de arboribus. Is ipse est Interpretum error. Primum verba vs. 301. *neu ferro laede retuso semina*, quid iubet de solis vitibus intelligi? tum non recte vs. 302. *insere* pro *intersere* dictum volunt. De vera insitione loqui poetam, clamant vss. 313. 314. Vetat poeta oleae surculos oleastris inseri; incendio enim facile absumi tale arboretum; quod si fiat, non sui similes arbores revirescere, sed degenerare rursus in oleastros. De vitibus qui haec accipiunt, videant primum, quam vim habeat illud *similes* vs. 313.; negantur reverti posse; at si non possunt reverti, ineptum erat hoc adiicere: nec sui similes reverti posse. Porro vide inanem ornatum vs. 314. *foliis amaris*. Sed tersa omnia et congrua, si meam sequeris interpretationem: non revertuntur arbores, i. e. non eae, quae modo fuerant, sed dissimiles; infelix, infecunda redit arbor, non fertilis; hinc etiam optime sibi respondent *similes* et *foliis amaris*. Denique vid. V. L. vs. 302. *Wr.*)

301. 302. De hoc praecepto vid. Colum. IV, 24, 21. 22.

Nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
Qui, furtim pingui primum sub cortice tectus,
Robora conprendit, frondesque elapsus in altas
Ingentem coelo sonitum dedit, inde sequutus
Per ramos victor perque alta cacumina regnat,
Et totum involvit flammis nemus, et ruit atram
Ad coelum picea crassus caligine nubem:
Praesertim si tempestas a vertice silvis
Incubuit, glomeratque ferens incendia ventus.

303 *Iam saepe* coni. Heins. *incidit ignis* Ven. *πῦρ ἐμπέσῃ ὕλῃ* Homer. Iliad. λ, 155, sed recte urget Burm. *τὸ incautis*. 304 *fortem* Medic. a m. pr. *tectus sub cortice primum* Zulich. 305 *illapsus* ed. Ven., male, Burm. Georg. I, 244 *flexu sinuoso elabitur anguis*. 307 *atque alta* Nonius Marcellus agnoscit. *victorque alta* Parrhas. Non vitavit poeta *altas — alta* bis dicta. 311 *frequens* fragm. Moret. *furens* Moret. sec. a m. sec., eleganter quidem, sed ab emendatore. *ferens*, flammas et incendia longe lateque spargens, ut Burm.

302. *Semina*, surculi, sarmenta, quae modo *plantae*. 302—314. Nec *insere*, s. intersere oleastros inter vites; quia tamquam spissa et pinguis arbor (vid. Theophrast. Hist. Plant. V, 10 *πυκνὸν καὶ λιπαρόν*), facile ignem concipit, et incendio late sparso totam vineam vastat. Male (immo recte! vid. quae disputavimus in Not. ad vss. 299. sq. unde etiam reliqua ab Heynio non satis recte exposita emendare facile poteris, *Wr.*) hic de insitione olearum cogitabat Victor. ad Varron. I, 40, 4. De oleastro oleis interposito Sabinus, perperam. Mirum ad nostrarum vinearum rationem videri debet, in vinea talem pastorum incuriam locum habere potuisse; at in Italiae vineis seu arbustis te versari cogites. vid. Plin. XVII, 23, s. 35, 22. Ceterum locus ex ornatissimis est. 305. *Robora*, h. truncum oleae. 306. *coelo*, ad caelum, ut 309. *sequutus*, progressus, gliscens. 308. *ruit*, agit, emittit, eiectat. *nemus* pro vineto. Loci pulcritudinem unusquisque facile sentit. Conf. Silius V, 510—514 ex nostro expressus; inf. Aen. X, 495 sq. Hom. Iliad. λ, 155 sq. υ, 490 sqq. loca laudata iam a Cerda. 310. *a vertice* poetica copia et ornatu adiectum, h. desuper, de caelo, *ὑψόθεν*, ut si

Hoc ubi, non a stirpe valent, caesaeque reverti
Possunt atque ima similes revirescere terra:
Infelix superat foliis oleaster amaris.
Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor,

312. ubi; 313. Possunt,

312 *Haec* fragm. Moret. *Hoc ubi non*: interpunxere alii apud Philargyr. Wakefield ad Lucret. IV, 662 distinguit *Hoc, ubi* ut sit propter hoc, hac de caussa, — *infelix superat*. Mox malim: *caesaeve reverti*, (nihil necesse; vid. Q. V. XXXVI, 10. *Wr.*) nec, si vel maxime superiore parte praecisus truncus fuerit, revirescunt. (*a stirpe*, recte hic quidem; alias *ab stirpe*; vid. Q. V. I, 1. *Wr.*) 313 *ima valent reviviscere* Erf. *terras* Medic. a m. pr. 314 *foliis superat* Moret. pr.

δέ κε νηῒ Ὑψόθεν ἐμπλήξῃ δεινὴ ἀνέμοιο θύελλα, Arat. Phaenom. v. 423. Sic fere Aen. I, 118 *ingens a vertice pontus in puppim ferit*, ex Homer. Od. ε, 313 ἔλασεν μέγα κῦμα κατ' ἄκρης. *ab alto*; Ge. I, 324 et al. Et sic *descendunt* venti. Haec sunt simplicissima, eaque tenenda. Potest etiam superne incumbens ventus propterea commemoratus videri, ut in vites, tamquam humiliores, ex oleastris incendium immittat. Ita quidem Cerdam sequuti interpretanda haec esse olim putabamus; sed sunt haec argute, non vere dicta. Burmannus malebat *a vertice*, a tergo, h. a campo vacuo et puro, unde incipit silva, qua parte ventus irruens in totum nemus involvit flammis: *vertex* tamen, etiamsi ad tergum referri possit, id quod in quaque re summum est, aut superiores partes, significat. Servianorum auctor *a vertice*, ab aquilone, interpretabatur (h. a polo arctico), ut Ge. I, 242 *Hic vertex nobis semper sublimis*. Grammatici subtilitas! *silvis* haud dubie de vinea oleastris consita intelligendum.

312. Quod si acciderit, vites quidem revirescere nequeunt, dum interea oleastri novas frondes agunt, adeoque soli totam tandem vineam obtinent. (Meliora petes ex iis, quae in Not. ad vs. 299. sq. et in V. L. ad vs. 302. scripsimus. *Wr.*) In verbis copia est, nec tamen otiosa: *non valent a stirpe*; h. e. aegrotant et corruptae sunt radicitus et penitus. *caesae*, praecisae, stipite seu trunco combu-

Tellurem Borea rigidam spirante movere.
Rura gelu tum claudit hiems; nec semine iacto
Concretam patitur radicem adfigere terrae.

316. MOVERI

316 *movere* omnes, praeter Romanum Pierii et Mentel. pr., qui, cum Nonio in *Rigidus*, habent *moveri*, quod Heins. recepit. Scilicet est haec forma exquisitior etiam quam altera: cf. ad Ecl. VI, 85. (Sed nihil his commune cum illis. Nunquam autem adduci potero, ut lectionem *moveri* a Virgilio profectam esse credam. Primum enim aliud est, *persuadeat moveri*, aliud *persu. movere*; illud ex linguae lege de eo dicitur, quod credere iubemur; quod alienum est ab h. l.; certe nimis languidum. Tum Nonii auctoritas, hunc versum non una cum praecedente laudantis, plane nulla est. Itaque e Medic. reliquisque magno numero codd. revocavi *movere*, nihil duorum librorum mendosam scripturam reveritus; quam ne quis tueatur ex Aen. III, 61., cautum est per ea, quae ibi adnotavimus. *Wr.*) 317 *dum* Toll. *tunc* Goth. pr. Rom. (etiam Medic. apud Foggin.; sed vid. Q. V. XXV, 5, b. sub fin. *Wr.*) *nec semina iacta Concretam patitur* elegans est coniectura Reiskii: ita enim tollitur difficultas vulgaris lectionis, in qua deest subiectum, quod adfigat radicem terrae: vid. Not. nunc esset: nec gelu patitur semen adfigere radicem terrae. 318 *Concretum* Medic. a m. pr. quod Voss. ingeniose adhibet ad difficultatem loci tollendam, ut *concretum* antiquum vocabulum sit quale in Lucretio est *adhaesum* pro adhaesio, et commode laudat Lucret. IV, 1236 de semine tenui: *locis quia non patis est adfigere adhaesum.* sicque inf. 398 *exhaustum.* Esset adeo: *nec patitur*, semine iacto, *radicem adfigere concretum terrae*; adfigere concretionem; paullo durius et horridius. Habes nunc trinas rationes consulendi versui.

sto acciso, reciso. *superat*, superest incendii calamitati, revirescit. *infelix*, infecundus.

315 — 345. De tempore serendarum vitium vid. Colum. III, 14, et XI, 2, 22. 26. 79. Theophr. de Causs. Plant. III, 4. conf. h. l. Martinus. adde Geopon. V, 6. Primo non esse sationem faciendam flante borea. Plin. XVII, 22, s. 33, 8 *quiescere ventos sationis die utilissimum: plerique austros optant, Cato abdicat.* add. XVIII, 34, s. 77, 1. cf. Voss. Tum vere, et auctumno vitisationem faciendam praecipit noster: et inter haec in locum de vere excurrit. Nova variatione praeceptum orditur: *ne tibi quisquam persuadeat;* cf. sup. ad I, 456 *Non illa quisquam me nocte* — quod addit, id orationi vulgaris formae fastidium abstergit, *auctor tam prudens*, qui enim suadet, is est auctor; et tellurem borea

Optuma vinetis satio, quum vere rubenti
Candida venit avis, longis invisa colubris;
Prima vel auctumni sub frigora, quum rapidus Sol
Nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
Ver adeo frondi nemorum, ver utile silvis;

319 *est* post *sati*o meliorum auctoritate sustulit Heins. *viventis satio est* Goth. pr. 321 *rapidos* Gud. *rapidis equis* malebat Heins., ut recte Burm. 322 *aestas* scil. si duas anni partes constituas, aestatem et hiemem: ut saepe fit. Interpositum ver et auctumnus. At Wakef. reposuit *aestus.* 323 *frondi est* Medic. Parrhas. (Medic. *frondi e nemorum*; mediae *e* supra adscripta *s.* Nemora, ut explicat Voss., arbores plantatae, silvae sponte natae. *Wr.*) Pro *silvis* coniectabat Burm. *sulcis*, ne idem bis diceretur. At copia orationis siue synonymis nulla esse potest.

spirante rigidam *movere*, pro, ut moveas. *Movetur tellus* aratro, rastris, ligone, sarculo, h. l. dum scrobes in superficie sua refodiuntur; nam 258 praecesserat: *terram multo ante memento — scrobibus concidere.* 318. *Concretam*, poetica copia appositum; ita ut cum terra concrescat, dum adfigitur. Claudian. XXVIII, 77 *Hinc tibi concreta radice tenacius haesit Et penitus totis inolevit Roma medullis.* Ex vulgari ratione e Servio accipitur sic, ut ad frigus glaciemque referatur, quasi radix *concreta gelu* esset; tum vero *concretae terrae* legendum esset. *Semine iacto*, surculis positis, ut 268. cf. ad v. 267. (sic ap. Arat. vs. 9. *σπέρματα πάντα βαλέσθαι* interpretatur Voss. *Wr.*) Sic statim v. 319 *satio.* Porro *et semine iacto* non *patitur* hiems, h. e. gelu, *radicem adfigere terrae* quaeritur subiectum; debebat hoc peti ex *semine iacto;* atqui hoc vix latine fieret; dicendum esset: *nec hiems semen iactum patitur* — sequor ergo alterum, ut *affigere* pro affigere se dictum sit, more poetico haud infrequenti. Expeditior res est in Prudentii loco in Symm. II, 983 *Nec potis est tenuem telluri affigere fibram*, nam ibi praecedit subiectum, *herba:* haec recte dicta affigere fibram telluri.

319. *vere rubenti*, ut alias poetis *purpureum*, *φοινικόπεπλον*, pulcrum. cf. Ge. IV, 306. 320. De cicouia intelligendum. 322. Supra Ge. I, 312 *ubi iam breviorque dies et mollior aestas.* *hiemem*, signa hiemalia.

Vere tument terrae et genitalia semina poscunt.
Tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether
Coniugis in gremium laetae descendit, et omnes

324. TERRAE,

324 Donatus apud Servium interpunxit: *Vere tument* (scil. silvae): *terrae et genitalia semina poscunt. genialia* Zulich., perpetua variatione. *pascunt* Medic. a m. pr. 325 *Tunc* Rom. *omnipudens* Voss. Ingeniose Wakef. ad Lucret. I, 231 coni. *Tum Pater*, omniparens *fecundis imbribus*, *Aether* ad exemplum Calpurnii VIII, 35 *Omniparens Aether* et Avieni: — *Iovis omniparentis*: quem confer in pr. Arati Phaenom. 326 *latae*, *late*, aberrant quatuor.

323. Ver, non modo vitibus, sed omnibus omnino arboribus serendis idoneum ac commodum tempus. (de Adv. *adeo* vid. Q. V. XXVI, 6. *Wr.*) 324. Ἡ ὥρα γονιμωτάτη Theophr. Causs. Plant. III, 4. Pulcerrimus versus, ut totus locus, quem imitatione expressum vide apud Columellam X, 197 sqq. *Terrae tument*, ὀργῶσι, quod et ipsum a pubertate, cum pectus et mammae turgent, cum ad tellurem, tum ad fruges novas lacte ac succo turgentes transfertur. Loca collegit Cerda. *poscunt semina*, h. sationis tempus adest. *genitalia*, quibus procreantur fruges.

325. Aetheris connubium cum Terra, imbre fecundante agros. Servatum hoc ex antiquo sermone, quo poetae physicas res exponebant et ornabant, unde dehinc magna mythices pars fluxit. Aether h. l. cum Terra coniuge memoratur; alias plerumque Iovis nomine insigniebatur: interdum ut superior, Iuno inferior, regio esset, interdum ut Iupiter omnino omnem aerem, adeoque atmosphaeram designaret, ut h. l. Hinc natum antiquissimum phantasma, ut Amor, Coniugium, Concubitus, Naturae, Aetheris et Terrae, Iovis cum Iunone, commemoraretur, quoties de fecundatione terrae, quae fit vere aut imbre agrum recreante, agitur. Nobilis priscorum poetarum mythus hinc dictus ἱερὸς γάμος Iunonis (vid. Exc. I ad Aen. II). Ipse Homerus hinc Iunonis suae cum Iove congressum effinxit Iliad. ξ, 346 sqq. Quos versus praeclare convertit Petron. cap. 127. Expressit vero noster proxime Lucret. I, 251 sq. II, 991 sq. Alia similia ac dissimilia loca vid. ap.

Magnus alit, magno conmixtus corpore, fetus.
Avia tum resonant avibus virgulta canoris,
Et Venerem certis repetunt armenta diebus.
Parturit almus ager; Zephyrique tepentibus auris
Laxant arva sinus; superat tener omnibus humor;
Inque novos soles audent se germina tuto

327 *permixtus* apud Lactant. de falsa relig. lib. I, 5. 328 *cum* Cantabr. *tunc* Rom. *Avia* vocem futilem pronuntiat Wakef. et emendat *Laevia* ad Ge. II, 596 et hoc esse idem quod mollia, tenera. 329 *repetent* Moret. fr. 330 *omnis ager* Menag. sec. pro div. lect. *Parturit alma Venus* unus Arundel., mala correctoris manus. *trementibus auris* Romanus, Gud. cum vetustis permultis; solita variatione. *strepentibus* Leid. pr. *Zephyrisque* Medic., lapsu librarii. 331 *L. a. simul* Erf. 332 *germina* Burm. reposuit post Catroeum. Unius Fabricii pro hac lectione auctoritas laudatur, qui vetustos libros ita legere testatur; cui adde Regium apud Martinum. Sed iam Celsus pro hac lectione pugnarat apud Philargyrium. Vulgo *gramina* legebatur; revocavit quoque Wakef. et quis neget ita dici posse et solere? Itaque exemplis haud indigebamus. Enimvero quoties de frigore agitur aut adurente aut retardante verum terrae proventum, non *gramina* memorantur, quae gelu ferre haud possint, sed *gemmae* et *germina*, et *flores*. *gramine* tres apud Burm. *toto* Ven.

Cerdam, qui et cum Ursino vidit, Aeschylum et Euripidem in hoc praeivisse: quorum loca apud Athenaeum XIII, p. 600 sunt. cf. sup. Ecl. VII, 60. Horat. Epod. XIII, 1. (vid. etiam Columu. ad Ennium p. 180. sqq. ed. Hessel. *Wr.*) Nuper hoc idem copiose illustravit Wernsdorf. in Poet. min. T. III, p. 536 sq. 327. *magnum corpus* Terrae intelligendum, ut Aen. VI, 727 de hoc universo. Expressi ex h. l. veteris poetae versus in Pervigilio Veneris: *In sinum maritus imber fluxit almae coniugis,* *Unde fetus mixtus omnes aleret magno corpore.* 329. Vid. Lucret. I, 10 sqq., in quos versus omnis Venus infusa est.

331. Terra admodum est humida. *Superat humor*, abundat, cum respectu ad lac matris. *laxant arva sinus*, quae frigore adstricta erant. Lucret. V, 804 *Multus enim calor atque humor superabat in arvis: Hinc, ubi quaeque loci regio opportuna dabatur, Crescebant uteri terra radicibus apti.* conf. seqq. 332. Germina communi ratione loquendi *se credunt soli.* Lucret.

Credere; nec metuit surgentis pampinus Austros,
Aut actum coelo magnis Aquilonibus imbrem:
Sed trudit gemmas, et frondis explicat omnis.
Non alios prima crescentis origine mundi
Inluxisse dies, aliumve habuisse tenorem
Crediderim: ver illud erat; ver magnus agebat
Orbis, et hibernis parcebant flatibus Euri:
Quum primae lucem pecudes hausere, virumque

333 *timuit* Ven. *pampinos* Gud. (*surgentes* Medic. *Wr.*) 335 *tendit* Ven. (*frondes* Medic.; idem *omnes. Wr.*) 336 *crescentis.* Bentl. ad Manil. II, 428 *nascentis.* 339 *hiberni Euri* Medic., minus poetice. 340 *Cum primae* Heins. recepit ex Medic. et permultis, etiam Romano ac Mediceo apud Pierium. (et 5. 7. 12. ap. Potticr. *Wr.*) *Cum primum* vulgò. *Tum primum* Arundel. ed. Ven. 1472, Par. 1494. *Cum primam* Cantabrig., quod et ipsum ferri posset. *Cum lucem primum* Zulich.

V, 780 *novo fetu quid primum in luminis oras Tollere et incertis tentarit credere ventis.* Sed totum locum in animo habuit noster, si utrumque compares. *Credunt* autem *se*, dum *in novum solem prodeunt*, hinc *credunt se in solem* nove dixit, exemplo tamen Lucretii VI, 1070 *Vitigeni latices in aquai fontibus audent Misceri, quom pix nequeat gravis et leve olivum.* Transtulit hanc formam Seneca Herc. fur. 147 de luscinia exoriente die: *Pennasque novo tradere soli Gestit.* 334. *magnis Aquilonibus*, vehementibus, procellosis. vid. Burm. Lucretius V, 817 *At novitas mundi nec frigora dura ciebat, Nec nimios aestus, nec magnis viribus austros.* Vides, unde noster hauserit.

336. Quanto cum ornatu exposuit hoc: mundi natales in vernum tempus incidisse! An ante Maronem aliquis ita statuerit, nescio; potuit poeta in illud phantasma incidere, dum versus Lucretianos recognoscebat V, 778 seqq. Quod poetae fingere licuit: hoc alii disputationis theologicae caput facere ausi sunt, num vere an auctumno mundus exordium habuerit. Vide v. c. Simson. Chronicon pr. Multa Cerda et alii ad h. l. afferunt, quae ad alteram vulgatiorem spectant opinionem, etsi cum illa priore coniunctam: prima mundi aetate perpetuum ver affulsisse: unde nasci debuit

Terrea progenies duris caput extulit arvis,
Inmissaeque ferae silvis, et sidera coelo.

341. Ferrea

341 *Terrea progenies* apud Lactantium Inst. II, 10 legi iam Pierius notavit. Sic Medic. a m. sec. (*terrea* est altera Medicei lectio; *terrea* etiam 11. apud Pottier.; eodem spectat, ut vidit Vossius, Philargyrii explicatio: „Quia creditum est primo homines e terra natos, a qua humo homines existimabant dictos." *Wr.*) Probarunt id viri docti ap. Burm., et inter hos Bentlei. ad Horat. Epod. II, 18; receptum adeo est in edit. Cuningham. Burmannus eam lectionem impugnat, forte tamen argumentis parum idoneis. Scilicet quod in vulgata, *Ferrea*, reprehendere possis, est hoc, quod ab h. l., ubi de prima hominum stirpe, adeoque de aurea aetate agitur, aliena est, et ad aetatem seriorem, ferream dictam, spectat *gens ferrea*, *σιδήρειον γένος* Hesiodi, genus hominum ferreum: ad cuius imitationem dictum est de Spartis in Boeotia aut in Colchide, qui cum armis ex terra orti sunt; proprie diceres, fuisse eam *ferream progeniem*. Igitur nunc ad eum sensum recurrendum, ut *ferreum* omnino sit durum: cum quoque alterum adiunctum sit, *duris arvis.* Defendit vulgatam etiam Burm. Secundus ad Antholog. Lat. p. 166. Fateor tamen vel sic me praelaturum fuisse *Terrea*, modo de usu vocis mihi melius constaret; nam, quod *Terrigenas* Lucretio dici ais, nondum satisfacit, ut et *terrea progenies* dicatur; nec auctoritas e Columella est, *terreum* dici pro terrenum. (auctoritatem conciliant vocabulo *terreus* Oudend. ad Frontin. VI, 1, 31. a Burmanno, et idem ad Sueton. Calig. 19. et Tzschuck. ad Pomp. Mel. I, 9, 4. a Iahnio laudati. *Terrea* h. l. revocarunt Vossius et Iahnius, quos sequendos existimavi. *Wr.*) Porro *durum caput* Moret. qu. Goth. pr.; et sic vett. edd. apud Martin. *agris* Franc. *armis* Bodlei.

phantasma paradisi, aetatis aureae, vigoris hominum recentium iuvenilis, et quae alia sunt his similia. *crescentis mundi*, pro vulgari, nascentis. 337. *tenorem* pro tempestate dixit, cum proprie, si ad tempus referatur, sit continuatio aliqua temporis, eaque aequabilis. Non aliam rerum conditionem, aliud tum anni tempus, fuisse putem, cum mundus creabatur. 338. *Orbis agebat ver*, ut *agere festum*. *Magnus* vero *orbis*, *mundus*, *magna terra*, perpetua sunt poetis graecis et latinis; ex antiqua scilicet poesi; unde et nomen *Magnae matris* fluxit. 340. *lucem pecudes hausere* Lucretiana loquendi forma, ut II, 1038. Virgilius quoque in Aen. X, 898. Respondet altera, *luce rigari.* 341. Et cum homines primi e terra nati sunt: notissima veterum opinione: Lucret. V, 803 sq. II, 1150 sq. Quanta

Nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
Si non tanta quies iret frigusque caloremque
Inter, et exciperet coeli indulgentia terras.

343 *eufferre* Medie. a m. pr., quod commendat Heins. (*sufferre* est prior lectio Medic.; obsibilabat scilicet librarii auribus litera *s* ex praecedente verbo *posennt*; quae res dici vix potest quot errores pepererit. Et lapsus proclivis; sic eodem versu in eodem cod. *Nee ree* a m. pr. pro *Nec res* scriptum est. Ceterum *poesent*, ut refert Foggin., in *possint* mutari tentatur in Medic. *Wr.*) *proferre* Rottend. sec. 344 *Cum iam tanta* Ven. *que* post *calorem* omittunt plurimi. (sed, ut videtur, non optimi. *Wr.*) Philargyrius primam lectionem fuisse ait *calorque*. Scilicet metuebant boni viri versus mensurae. *Inter* et *iret* permutatis sedibus habet edit. Norimb. apud Martinum. 345 Burmannus, dum in usu τοῦ *excipere* haerebat, coniiciebat, *exciperet caeli indulgentia ventos*, aut, *adspiceret caeli indulgentia terras.* Sed vid. Notas. Unus Mead. *haec pareret* habet pro *exciperet*; unde facile aliquid extricari possit; sed est ab inepta manu. *exciperent* Rom.

ornatus varietas hoc et sequente versu! duri homines e dura terra nati.

343. Redit ad superiora inde a vs. 330. *res tenerae*, nova sata, frondes, gemmae etc. *laborem*, scil. ex frigore ac calore tamquam molestiam, πόνον. (Wunderlichio videtur crescendi labor significari. *Wr.*) *tanta quies*, de tranquilla anni temperie, moderata inter aestum et frigus. *iret* pro esset, vulgari verbo. Petita autem haec e Lucretii penu V, 1213 *quoad moenia mundi Et taciti motus hunc possint ferre laborem*. Alii vss. 343 — 5 cum antecedentibus de orbe terrarum in vere nato iungunt, ut *possent*, *iret*, *exciperet*, sint pro *potuissent* et sic porro dicta; nec hoc male. (quod merito reiecit Iahnius. *Wr.*) Possis laudare Lucret. V, 778 *Nunc redeo ad mundi novitatem et mollia terrae Arva, novo fetu quid primum in luminis oras Tollere* — et sup. Ecl. VI, 34 *et ipse tener mundi concreverit orbis.* — 345. *Excipiunt sese invicem* res, quae sibi succedunt: tum etiam res, casus, qui existunt, emergunt aut succedunt, *excipere nos* dicuntur, ut in illo: *aliud bellum eum excepit*. Ita videtur h. l. dictum. Alioqui ex eo, quod *excipere*, benigne aliquem tractare, fovere, designat, petitum videri possit, ut Caelum excipere dicatur Terram. (ita Wunderlich. *Wr.*) Sed hoc argutius, quam par est, dictum esset; nec apparet, quomodo Caelum Terras

Quod superest, quaecumque premes virgulta per agros,
Sparge fimo pingui, et multa memor occule terra;
Aut lapidem bibulum, aut squalentis infode conchas:
Inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
Halitus, atque animos tollent sata. Iamque reperti,
Qui saxo super, atque ingentis pondere testae,

348 *cochleas* Reg. a m. sec., e glossa. 350 *atque homines* ed. Ven. *tollunt* alter Menag. *Namque* Ven. 351 *saxa* nonnulli apud Colum. III, 15, 4, ubi hi versus repetuntur. *ingentis* firmat etiam Rom., at *ingenti pondere* Medic. a m. pr. Mentel. pr. a m. sec., et Nonius Marcellus in *urguere*. *ingenti pondere testa* apud Colum. l. l. codex Sangermanensis seu Goesianus. Mox *Urguentur* laudat ex eodem Heinsius; at Goesiana collatio, *reurgetur*.

ut puerum recens natum excipiat. (ita Vossius. *Wr.*) *indulgentia* pulcrius quam temperatio, clementia. Gratius 295 *Dum tepida indulget terris clementia mundi.*

346. Nunc de cura surculorum positorum. Cf. Theophrast. Causs. Plant. III, 5 et 7. Colum. III, 15. Geopon. V, 9, 21. *virgulta*, sarmenta intelligo, seu surculos vitium cuiusvis generis, sive malleolos, sive viviradices, sive propagines. Martinus tantum ad propagines referri posse putabat, quia *premes* apponatur, quod proprie de iis dici possit. Enimvero *premere* poeta de omni plantatione recte dicere potest, cum surculus in scrobe ponitur, defigitur, infoditur. Tum Columella III, 15, 4, ubi hosce versus recitat, de transferendis de seminario vitium plantis, non de propagine aut traduce loquitur: qui nisi intercederet sua interpretatione, mallem non modo de vitibus, sed etiam de arboribus accipere. Porro *per agros* est de vineis accipiendum; quod sermonis poetici ratio suadebat, ut vulgares modos vitaret; tum *serere*, *semina*, *segetem*, iam saepe de vineis et arbustis vidimus.

348. Vid. Colum. l. l. et iam laudatos: Theophr. de Causs. Plant. III, 5 et 7, quem sine dubio poeta ante oculos habuit, et Geoponic. V, 9. Dixit *lapidem*

Urguerent: hoc effusos munimen ad imbris;
Hoc, ubi hiulca siti findit canis aestifer arva.
Seminibus positis, superest diducere terram

354. DEDUCERE

352 *et fusos* idem codex. *hic effusos* Ven. *effossos* Toll. *munimine* unus Mead. (*imbres* Medic. *Wr.*) 353 *Atque ubi* Voss. pr. et unus Mead. *Aut ubi* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 708. *findit* Erf. *scindit* ed. Mediol. (In Medic. pro *hiulca* primum scriptum fuerat *evica. Wr.*) 354 *superem* eadem ed. Mediol. *educere* Pierius ex aliquot vett. laudat. *diducere* quatuor apud Burmann. Sic Romanus; et defendi illud possit: Ut terra ad malleolum positum aequetur. (*diducere* etiam 3. 4. 7., quod Vossius eumque secutus Iahnius reposuerunt; recte, ut videtur. Unde deducatur terra, frustra quaeras; sed diducitur, i. e. diminuitur fractis glebis. Qua in re quum cavendum esset, ne laederentur malleoli, verbum *diducere*, a quo omnis abest violentiae notio, usurpavit poeta. Quod remotius a malleolis erat solum, bidentibus aut vomere comminuebatur. Neque aggerebatur terra ad capita, sed, quod admonuit Vossius, scrobes, ut deorsum agerent radices surculi, ne compleri quidem ad summum solebant. *Ad capita* i. e. circum capita. *Wr.*)

bibulum, pumicem, aut sabulosum, et *squalentes conchas*, mucosa aliqua saliva inductas. cf. ad Ge. IV, 91. 349. 350. *tenuis halitus* venti, inter pumicum ac testarum fragmenta, tamquam per spiramina, penetrare potest, atque adeo radices fovere et recreare. Theophr. l. l. ὅπως συῤῥοὴ γίνηται τοῦ ὕδατος, καὶ τοῦ θέρους οὗτοι (οἱ λίθοι) καταψύχωσι τὰς ῥίζας. *animos tollent sata*, vigorem, vires, quam praeclare! pro, vites laetissime efflorescent. *Iamque reperti*, h. fuere etiam, qui insuper etc. (Iunge *urgerent super* h. e. desuper. Compositum usurpavit Tacitus Ann. II, 23.: *fluctu superurgente. Wch.*— Aen. IV, 507.: „super exuvias, ensemque relictum Effigiemque toro locat." VI, 254.: „pingue super oleum infundens." — De hoc usu copulae *atque* vid. Q. V. XXXIIII, extr. *Wr.*) 352. *hoc — Hoc*; non est h. l. τοῦτο μὲν, τοῦτο δὲ, sed ad idem referendum; hoc puta saxum acclinatum a latere, aut testa super imposita cavo suo munit surculos adversus imbres et adversus aestum. (Est etiam tertia ratio, ut a testa caloris tenaci per noctem intepescat vitis.)

354—370. Nunc de iis, quae post vitisationem agenda; et nunc quidem primo loco de *re-*

Saepius ad capita, et duros iactare bidentis,
Aut presso exercere solum sub vomere, et ipsa
Flectere luctantis inter vineta iuvencos;
Tum levis calamos et rasae hastilia virgae

355. BIDENTIS; 357. IUVENCOS.

356 *cum vomere* Goth. pr.; et sic edd. vett. (— 357. *luctantes* Medic. *Wr.*) 358 *cumulos* Ven.

pastinatione Colum. III, 18, 1. Ap. Plinium *fossio* est XVII, 22, s. 35, 17 — *Superest deducere terram*, fossione, quae quotannis est exercenda, et de qua omnes praecipiunt. vid. Geopon. V, 22, 3 et notam. cf. inf. 398. Colum. IV, 3, 2 *Deinde malleolo inter ordines posito crebris fossionibus pastinatum resolvere atque in pulverem redigere. Sic enim malleoli et viviradices et reliqua semina, quae deposuerimus, convalescent, si mollis ac tenera humus, nullis herbis irrepentibus, humorem stirpibus praebuerit, nec duritia soli novellas adhuc plantas velut arcto vinculo compresserit.* Ex his poeta satis illustratus videtur. *Seminibus positis* pro surculis defixis: Plin. XVII, 22, s. 35, 21 *ponito in scrobe aut in sulco, operitoque et bene occultato.* Fodiendo terra *deducitur ad capita*, adducitur, aggeritur, ad radices (cf. Servius) si quidem *terra coaequanda est gemmis extantibus:* Colum. IV, 5, 2. 3. (sed vid. V. L. *Wr.*) *iactare bidentes* fossionem exprimit adacto ligone. Colum. IV, 14, 1 *Insequitur deinde fossor, qui crebris bidentibus aequaliter et minutim soli terga convertat.*

356. Colum. III, 13 *Aut scrobibus aut sulcis vineae plerumque conseruntur, — vel aratro vel bidente insistunt — ut more novalium terra transversis adversisque sulcis proscindatur. Id genus vineti non conducit agricolae, nisi ubi laetissimo solo vitis amplo incremento consurgit.* cf. Plin. XVII, 22, sect. 35, 22 *Intervallum iustum arborum, si aretur solum, XL pedum* sqq. — 357. *inter vineta*, ut aretur inter vitium ordines, ut inversa aratro terra glebae utrimque versus vites insurgant. Nam olim, ut etiamnum in Italia (conf. Spence Polymet. pag. 253), inter medios vitium aut olivarum ordines, agri arabantur.

358—361. De *pedatione vitium* et *iugatione* ad vites, non maritatas arboribus, sustinen-

Fraxineasque aptare sudes furcasque valentis,
Viribus eniti quarum, et contemnere ventos
Adsuescant, summasque sequi tabulata per ulmos.
Ac, dum prima novis adolescit frondibus aetas,
Parcendum teneris; et, dum se laetus ad auras
Palmes agit, laxis per purum inmissus habenis,

359. FURCASQUE BICORNIS:

359 *que* ante *aptare* abeat in fragm. Moret. et Reg. Martini. *trabes* pro *sudes* Franc. *furcasque valentes* Medic. Gud. et ad minimum sex alii apud Heins., duo apud Martin., et Romanus cum aliquot aliis apud Pierium. (et 2. 3. 8. ap. Pottier. *Wr.*) Mireris inconstantiam doctorum virorum, qui vetustatem ac consensum librorum modo omni rationi criticae anteferunt, modo vel leviori caussae postponunt. Hic *valentes* haud dubie maxima habet praesidia, *bicornes* solam rationem exquisitioris usus. Reposuit quoque *valentes* Brunck. (item Vossius ac Iahnius; recte: *bicornis* ex Ge. I, 264. repetitum. *Valentis*, non .. *tes* Medic. *Wr.*) 361 *Adsuescunt* Rottend. tert. *Adsuescat* Goth. pr. (*tabuluia* Medic. *Wr.*) 362 *Et dum* Parrhas. *Ac cum* Leid. pr. *At* Goth. pr. *adolescet* idem cum tribus et Erf. 363 *Parcendum est* duo apud Burm., et uterque Mead.; alter etiam: *dum sese* pro *et dum se.* 364 *quum se — agit* Nonius Marcell. in *laxus. aget*, quod in pedestri praeferres, Medic. Pierii, et octo apud Heins. et Burm. cum Goth. sec. a m. pr. *lapsis* Parrhas. et Reg. Martini.

das palo aut iugo, aut aliis modis. conf. Colum. IV, 12. Plin. XVII, 22, s. 35, 19. 361. *tabulata* in vineis sunt ordines ramorum in arboribus, ulmis inprimis, prominentium, quos recisis aliis, ita in plana tendunt, ut Servius ait, dilatant ac per gradus deflectunt agricolae, ut robustiores palmites unum post alterum ramum attingere iisque sese applicare et se elevare tanquam per gradus possint. Locus est apud Colum. V, 6, 11. 12. 23. 24.

362 — 370. *Putationem* seu *pampinationem* in nova fronde plane nullam, in tenero palmite non ferro sed ungue tentandam, in adultam vitem severe esse exercendam. Praecepti primam partem confirmat Theophr. de Causs. Plant. III, 9. Cato 33, 2, at refellit Columella cum l. c. V, 6, 22 sq., tum IV, 11, 1 *nam illam veterem opinionem damnavit usus, non esse ferro tangendos anniculos malleolos, quod aciem reformident; quod frustra Virgilius — timuerunt.* Conf.

Ipsa acie nondum falcis tentanda, sed uncis 365
Carpendae manibus frondes, interque legendae.

365 *Ipsa acie nondum falcis tentanda* Burm. recepit, ut plane Medic. et Pierii Romanus, utpote antiquissimi, tum multi alii, etiam Probus Grammat. lib. I, et *Ipsa acie* iam editum erat usque ad Commelin. et Pulmann., qui intulere in vulgg. *Ipsa acies falcis nondum t.* At Heins. ordinem immutarat: *nondum falcis tentanda*, ut est in multis. *Ipsa nondum acie falcis* Rottend. tert. Sane *acies falcis*, seu ferri, potest *tentari*, sed si eam explores, ut in Suetonii illo loco Ner. 49. At hic *acie falcis* (poetica venustate pro *falce*) tentantur novelli palmites, dum putantur. conf. Not. *acie* iam in vulgatis ante Pierium legebatur; in Medic. *acies* a m. sec. rubro adpicta *s* littera. (*acies* 14. apud Pottier.; memorata iam Servio diversitas. *Wr.*) *sub undis* in fine versus legebat Goth. pr.

Geop. V, 23. 25. *frondibus:* de vite agit. Sic mox 366 et alibi. Itaque putavi etiam *frondatorem* ad vites spectare Ecl. I, 57, etsi et alias arbores amputari, et frondem pecori substernendam parari meminerim, et qui hoc facit, proprie *frondatorem* dici. Plin. XVIII, 31, s. 74 *Et frondis praeparandae tempus hoc est. Unus frondator quatuor frondarias fiscinas complere in die iustum habet.* Catull. LXI (LXIV), 41 *Non falx attenuat frondatorum arboris umbram.* Servius tamen et ipse ad Ecl. I, 57 *frondatorem* de utroque operae genere frequentari docet. Accedit Ovid. Met. XIV, 649 de Vertumno: *Falce data frondator erat vitisque putator.* — 364. *laxis inmissus habenis* de celeribus et effusis incrementis; a Lucretio habet V, 785. *per purum*, per aerem; Lucr. *per auras;* et sup. v. 287 *in vacuum*, et alias *per inane*. (Aliter dixit Horat. de sereno caelo Carm. I, 34, 7.) 365. *Ipsa*, scil. prima aetas, cui tribuitur tamquam actio id, quod in ea fit. *Virgulta* ex v. 346 repetit Servius. Expressit reliqua Quinctil. Inst. II, 4, 10. 11. *interlegere:* videtur hoc novasse poeta, pro legere; quoniam per intervalla frondes, aliis omissis, carpuntur. (*inter* adverbialiter usurpari censet Wunderl. ad vs. 351. *Wr.*) Ceterum communia sunt haec praecepta curae aliarum arborum. Mox *exierint*, in altum se sustulerint, excreverint. cf. sup. v. 81. 369. *dura imperia*, h. severa, a disciplina militari petitum; sive ab equis regendis vel pueris, ex Burmanni sententia, qui laudat Horat. Carm. IV, 1, 6. 7. Cic. Cat. mai. 15 *vitem — quam serpentem multiplici lapsu et erratico* ferro amputans coercet ars

Inde ubi iam validis amplexae stirpibus ulmos
Exierint, tum stringe comas, tum brachia tonde:
Ante reformidant ferrum: tum denique dura
Exerce imperia, et ramos conpesce fluentis.
Texendae saepes etiam, et pecus omne tenendum,
Praecipue dum frons tenera inprudensque laborum:

367 *validis amplexae viribus* Medic. a m. sec. Zulich. Moret. quart. pro var. lect. ed. Mediol. Colot. Ursini, unus Meadianus; et arridere potest. Sed est memoriae lapsus ex frequenti poetarum lectione ortus, sive Grammatici nimis acuti interpolatio. (*Viribus* est altera lectio Medicei; *stirpibus* tractum videri possit ex Ge. II, 53.: „*stirpibus exit.*“ Ceterum *tam* pro *iam* Medic. *Wr.*) 368 *tunc* ante Burm., quod Romanus tuetur etiam sequ. v. (Medic. bis *tunc*, vs. tamen sq. *tum.* vid. Q. V. XXV, 5, b. extr. *Wr.*) *tende* Goth. pr. 369 *reformident* duo. 370 *ramos conpesce valentes* Romanus, quod Pierius Varronis quidem loco de R. R. I, 31 confirmat; at quantum alteri venustate cedat, facile apparet. Item sup. 359 in parte codd. legitur: videturque adeo vagum in margine vetusti alicuius codicis appictum fuisse. (*fluentes* Medic. *Wr.*) 371 Post *tenendum* ante Heins. erat *est*; sublatum secundum libros; abest etiam a Mediceo a m. pr. et a multis *et.* (vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) Romanus, vetustissimus liber, et Bodlei. *tuendum.* Arundel. *et iom pecus omne timendum*: interpolatione non mala; ut nunc etiam Reiskium coniecisse video. At vulgata ratio doctior esse videtur. 372 *Praeterea quum frons tenera* Nonius in *frons.* Servium *fruns* legisse credebat Burm. et Wakef. ad Lucret. II, 596.

agricolarum, *ne silvescat sarmentis et in omnes partes nimia fundatur.* 370. *ramos fluentis,* palmitis, diffluentes, luxuriantes. Diversae sunt *fluidae frondes* Lucretii II, 596, h. molles, a vento facile decussae.

371—419. Post opus sollenne cultus vineatici memorantur quae adhuc vinitori curanda sunt: primo loco avertenda sunt, quae novellis vitibus nocere possint: pecudes, frigus, aestus: ducit ea res ad immolationem hirci Baccho fieri solitam; tum vs. 397 sq. repetenda est omnis illa cura vinitoria fodiendi, pampinandi, putandi. — *tenendum* pecus, h. continendum, coercendum, quo ipso efficitur vulgata interpretatio, arcendum, quo vocabulo Plinius in eodem prae-

Cui, super indignas hiemes solemque potentem,
Silvestres uri adsidue capraeque sequaces
Inludunt, pascuntur oves avidaeque iuvencae.

374. CAPREAE

373 *solemque tepentem* Menag. alt. pro diversa lectione. Male. Georg. I, 92 *rapidive potentia solis.* Schrader. in schedis coni. *Edonas hiemes.* 374 *tauri* vel *ursi* coni. Cerda. Io. Schrader. *silvestres hirci*: ut III, 314 *Pascuntur silvas*, sc. hirci, utque apud Homer. ὀρεσκῷοι αἶγες, et ulibi *silvestres capreae.* Idem tentabat: *capreaeque fugaces.* Macrob. VI, 4 f. „*uri* Gallica vox est, qua feri boves significantor.“ adeo Virgilium non respuisse peregrina voce oti. *adsiduo* Ven. *capraeque* malti cum Medic. (*caprae* etiam Rom. Qoam lectionem qoum antiqnissimorum codd. aoctoritas commendet, *capreae* videtur ortum esse ex *capre*; sic enim librarii *e* pro *ae* scribebant; et *capreque* liquido comparet in utroque cod. Lips. Tum epitheton *sequaces* magis convenit capris, qoam capreis. Aliae antem pecodes quum uno loco manere in pascuis soleant, caprae vagantur, ea semper seqoentes, quorum feruntur cupiditate, haec qooqoe deserentes, nbi alia sese offeruot, qoae gustatu dolciora fore sperant. Illustrat usum hoius epitheti Ecl. II, 64.: „Florentem cytisum sequitur lasciva capella.“ Accedit, quod caprinum genus, vitibus in primis infestum, silentio praeterisse Virgilium vix est credibile. Vs. autem 380. tantum abest ut convellat hanc sententiam, nt magis etiam confirmet. Putida enim foret huiusmodi oratio: „uri, iuvencae, oves, qoum plurimum noceant vitibus, propterea caper Baccho immolator.“ *Wr.*) 375 *Illidunt* Ald. pr. *aves* Gud. a m. pr. *cui illudunt*, non dixit *illudant* et *pascantur* qoae pedestris oratio esset, pro *cum ei*, nt ei, *illudant*, qoam toties a poetis desertam videmus, nt oratio sit a vulgari recedens. (Ne poetis quidem licet, pro arbitrio quidvis pro quovis ponere; qua in re non semel erravit Heynius. Sic autem solent infinitis locis singula enunciata deinceps poni a poetis, non indicato per coniunctiones nexu, qui inter ea intercedat. Cfr. etiam infra vs. 460. *Wr.*)

cepto utitur XVII, 22, s. 35, 17. 372. *frons inprudens laborum*, h. frondes ignarae et impatientes iniuriae ex dente pecudis. (rectius Wunderl.: „*labores* significat omnia, quae vites patiuntur.“ *Wr.*) 373 — 379. *Cui* frondi illudunt, eamque depascuntur. *Super*, seu plus quam seu praeter. (*super* hic est *praeter;* plus enim nocere, quam hiemes, illa animalia, vs. 376. contenditur. *Wr.*) Plus quam frigoris vis et solis potentia, h. aestus, nocent vitibus novellis boves agrestes et capreae et ceterae pecudes. *indignae hiemes.* Quisquis *indigna*, h. quibus

Frigora nec tantum cana concreta pruina,
Aut gravis incumbens scopulis arentibus aestas,
Quantum illi nocuere greges, durique venenum
Dentis, et admorso signata in stirpe cicatrix.

377 *herbis arentibus* Goth. sec. a m. pr. *ardentibus* Franc. et Cantabrig. cum Erf. *aestus* Medic. Pierii et Parrhas. Mead. unus et Reg. ed. Ven. (Ceterum cfr. notata in V. L. Aen. VIII, 559. *Wr.*) 379 In *admorso* magna varietas, quae forte Grammaticis debetur, qui generi *τοῦ stirpe* timebant. Sed vid. Aen. XII, 208. *admorsu* Romanus Pierii. Sic et Pierii Mediceus a m. pr. Mediceus Fogginii *a morso*, (ut etiam Serv. Dresd. in not. Philarg. ad vs. 367. *Wr.*) mutatum in *a morsu*. Sic et in aliis Pierius ex *admorso* erasum esse *d* aut factum *a morsu* vidit. Eadem varietas apud Heins. et Burm. *admorso*, *amorso*, *amorsu*. Librariorum et Grammaticorum ludibria.

dignus alter non est, quae immerito patitur, omninoque dura, saeva, iniusta, iniuriosa, facit, aut talia fert, eum poetae *indignum* appellant. cf. Ecl. X, 10 *indigno cum Gallus amore periret*. Itaque *hiemes indignae* h. l. recte a Servio explicantur *saevae*. 374. *Uros* proprie dictos in Italia nullos esse satis constat. Hercyniae silvae solitudines illo tempore eos incoluisse e Caesare constat. At enim vel ex lib. III, v. 532 manifestum est, *uros* poetae improprie dictos esse pro feris bubus, quales Italia nunc nomine *Bufalo* frequentat. (Serv. Cod. G. ap. Burm.: „Uri autem boves silvestres, quos vulgo b o b a l o s appellant.“ *Wr.*) Est autem *bubalus* cornibus compressis, sursum resupinatis, fronte crispa. *capreae sequaces* poetica elegantia, quae vites insectantur, persequuntur, ut Servius reddit, unde ap. Horat. II Sat. 4, 43 *Vinea summittit capreas non semper edules*. Mox eadem fere vi *avidae iuvencae*. 375. *Inludunt* multo significantius quam laedunt, nova tamquam petulantiae et iniuriae notione adiuncta, ut Georg. I, 181 *Tum variae inludunt pestes*. Et communiter capris tribuitur lascivia, petulantia. *pascuntur oves*, etiam, cum depascunt, dum frondes carpunt oves.

376. Idem, quod modo dixerat, gravius ac disertius exponit. *Nec frigora concreta* (tributum *frigori* epitheton, quod rebus proprie convenit per frigoris tempestatem congelatis et adstrictis.) *nocuere tantum prui-*

Non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris
Caeditur, et veteres ineunt proscenia ludi,

380 *ob caussam* unus Arundel. et Schol. Statii Theb. V, 259. *Bacchi* Parrhas., ut sit: omnibus aris Bacchi, de quibus sane solis est accipiendum.

na cana, nocent tantum gelu. 377. *gravis aestas*, molesta, exitiosa. *scopuli arentes*, quibus aestas *incumbit*, h. e. sol assiduus cautes excandefaciens, accommodate hoc loco memorantur, cum de vitibus agitur. Sic *aprica saxa* inf. 522. *venenum* pro saliva noxia. Sup. v. 196 *urentes culta capellas*.

380 — 389. Varro de R. R. I, 2, 18. 19 *Quaedam enim pecudes culturae sunt inimicae ac veneno, ut istae, quas dixi, caprae; eae enim omnia novella sata carpendo corrumpunt, non minimum vites atque oleas — Sic factum, ut Libero patri, repertori vitis, hirci immolarentur, proinde, ut capite darent poenas*. Et notus est locus Ovid. Fast. I, 353 sqq.; et quoties non in gemmis caper vites aut arbores arrodens occurrit? Recte haec; unde satis apparet primi versus sententia, ob hanc vitibus illatam noxam hircum in Bacchi sacris mactari; at enim eandem etiam ob caussam ludi scenici facti? eandem ob caussam ascoliasmus? hincne Liberalia? et reliqua? Haec nemini molesta fuere. Scilicet poeticus ornatus sententiae recte accipiendae et interpungendae obfuit, quae ita procedere debet: Ea de caussa caper in Bacchi sacris immolatur, et, cum hircus semel Baccho sacer esset, in vetere tragoedia Atheniensium caper poetis praemium erat propositum, (scilicet quem ipsi mox honoris caussa deo immolabant) *carmine qui tragico vilem certavit ob hircum* Horat. Art. 220. cf. Tibull. II, 1, 55 et ibi Not., nec non hircinis pellibus (ex immolatis hircis) utres facti, in quos oleo inunctos adsilirent. Tum, quod poetae licebat in ornatum captandum exspatiari, quomodo ex Graecorum illis sacris Latina eiusdem dei sacra fluxerint, commemorat. Illustris locus est; singula videbimus. (A mactatione capri Dionysia apud Graecos originem accepisse, simulque ludos scenicos, qui festo illo e t i a m t u m edebantur, canit Virgilius. *Wch.*)

381. *veteres ludi ineunt proscenia*, pro, olim, antiquis temporibus, ludi in scenam inducti, facti, exhibiti sunt. *proscenium*, proprie ante scenam versus orchestram, pulpitum habebat, quo

Praemiaque ingeniis pagos et compita circum
Thesidae posuere; atque inter pocula laeti
Mollibus in pratis unctos saluere per utres.
Nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni

332 *ingentes* vel *ingentis* vulgo lectum; scil. Thesidae, etsi Pierius iam commendaverat alterum; ad quod recipiendum mireris Heinsium hic adeo timidum fuisse. *Ingeniis* reposuit Burmannus ex antiquissimis Pierii, Philargyrio, cod. Ursini, et ed. Ven. Sic Lucret. II, 11 *certare ingenio*: ubi v. Wakef. 384 *saluere* vetustissima scriptura; alii, ut pronuntiatum iam olim, *saliere*. vide h. l. Heins. et Burm. Sec. ad Anthol. Lat. p. 540. (*saluere*, quod etiam in Paris. 7., prior lectio Medicei, altera *saliere*; illud etiam Terentiano, hunc vs. afferenti, restituit Santen. p. 47. *Wr.*) 385 *a Troia* Leid. *et Troia* Regius Martin.

actores prodibant, h. l. omnino pro scena positum. 382. 383. *Thesidae*, Athenienses, *posuere praemia*, pro praemio, hircum, *ingeniis*, h. poetis, *circum pagos et compita*. Nota de prima rei scenicae origine fabula. vid. Horatii Art. 275 sq., quae ad Dionysia ruralia, τὰ κατ' ἀγρούς, per pagos, utique pertinet: e quorum genere cum ab initio essent τὰ ἐν Λίμναις, s. *Lenaea* (diversa quidem et haec a *Dionysiis urbanis*, seu *maioribus*), auctis tamen urbis opibus, ea praecipuam celebritatem consequuta sunt, ut diversa plane ab ruralibus habenda sint, ut cum exquisitae doctrinae copia ad Hesychium ad liquidum perduxit Ruhnkenius, in App.

384. Ἀσκωλιασμὸς, in Dionysiis paganis, τοῖς κατ' ἀγρούς, sollennis, lusus notissimus, quem etiam in lapide apud Gorium Inscript. Etrusc. T. II, p. 105, conspici posse iam Burm. notavit, et quem passim in gemmis et marmoribus exhibitum videas (vid. Gorium Inscr. Etrusc. l. l. Adde v. c. Gorlaei Dactylioth. T. II, n. 508). *Utrium* fuit usus, quia in eosdem et vina e lacubus transfundere, et uvas ad torcular deportare mos erat. vid. apud Com. de Caylus *Recueil d' Antiqu.* T. V, pl. 58.

385—389. Liberalia quidem Romae mense Martio celebrabantur. Et haec respexisse videri potest poeta, si v. 390 adverteris. Sed festum Bacchi celeberrimum vindemiam factam excepisse videtur. Fiebant, uti in festo post messem conditam (vid. Horat. Epist. II, 1, 140), per pagos multa ludicra: pubes rustica, personata et larvis e cortice factis ora habens obducta, non modo iaciebat iocos et di-

Versibus incomtis ludunt risuque soluto;
Oraque corticibus sumunt horrenda cavatis;
Et te, Bacche, vocant per carmina laeta, tibique
Oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.

386 *rituque* Moret. sec. 388 *Et te Bacche canunt* a Cerda editum.

cteria in praetereuntes; quam vindemiae licentiam adhuc in Italia vigere observant, qui ex oris illis ad nos veniunt; et sua aetate Ausonius narrat in Mosella 161 — 168; verum etiam *versibus incomtis*, (*Saturniis*, ait Santen. ad Terentian. pag. 181. *Wr.*) ex tempore effusis (*Improvisare* nunc appellant hoc idem Itali); et haec est Fescennina licentia apud Horat. II Epp. I, 145; canebant porro hymnos in Bacchi honorem, et *oscilla*, *αἰώρας* (cf. Valcken. ad Theocrit. p. 246), h. larvas e corticibus factas, quales etiamnum in monumentis occurrunt, ex arboribus suspendebant: ea h. l. *mollia*, h. mobilia, pendula. Sunt gemmae haec *oscilla* referentes: unam exhibuit Spencius *Polymet.* Pl. XX, fig. 2, plures v. c. Lippertus in Dactylioth. cf. *Pitture d' Ercol.* T. IV, p. 14. Idem elegantissimi ingenii vir, Spencius, originem et caussam huius ritus in eo reperiebat, quod eos Bacchi vultus appensos vento impelli quaquaversus et converti volebant agricolae, quoniam, qua ille deus faciem converterat, summa agri ubertas sequi credebatur. conf. vs. 392. Acutius haec coniectata, quam quod Servius habet ad Aen. VI, 741, qui ad purgationem vento vel aere fieri creditam haec refert. Inter amuleta habita esse credunt alii: quod saltem de horrendis larvis mihi probabile fit; in Bacchicis haud aeque: si inspexeris anaglypha Bacchica; sunt pulcra, hilaria. Multa his de rebus cum ab aliis tum ab Casaubono de Satira tradita sunt, multa accuratius et utilius tradi possent. cf. Horat. Epist. II, 1, 145. Tibull. I, 7, 35 — 40. II, 1, 55 sq. De *oscillis* inani opera alii post Servium plurima, et h. l. Cerda. Inprimis commentum fuit vulgare, quo ab Erigones suspendio oscillorum usus repeteretur; vid. Hygin. f. 130 et ibi Munck. In verbis *Ausonii*, *Troia gens missa*, paullo licentius se iactat poeta. Ausonii, Itali h. l. sunt, cum proprie tantum Latini, inque his Albani ac Romani, dici possint oriundi ab iis, qui cum Aenea,

Hinc omnis largo pubescit vinea fetu;
Conplentur vallesque cavae saltusque profundi,
Et quocumque deus circum caput egit honestum.
Ergo rite suum Baccho dicemus honorem
Carminibus patriis, lancesque et liba feremus;

390 *rubescit* Menag. pr. 391 *Complenturque cavae valles* Moret. sec. 392 Laudat Columella III, 21, 4. *quodcunque* Parrhas. *Et quodcunque decus* Schol. Horat. Sat. I, 2, 84. corrupte. *quocunque deos* Gud. Quod vero Guellius et ex eo Cerda ad h. l. laudant carmen in Bacchum, e Mureti Galliambo petitum est: ne fallaris, moneo. 393 *suos honores* codd. aliquot Pierii, quod ipsi rem splendidiorem efficere videbatur. *honestum — honorem* displicebat Io. Schradero. 394 *laticesque et* Franc., per se non male. *ferentes* Zulich.

Troia *missi*, profecti erant. (*ex alta pinu*, pinus sec. Varron. I, 15. inter arbores agris terminandis poni solitas; *ex alta*, quo latius pateat prospectus. *Voss.*) 390. Exoratus et placatus his sacris ac festis deus summam vindemiae ubertatem votis reddit. *vinea pubescit*, satis obvia translatione, vites exuberant, *largo fetu*, laeto uvarum proventu. *Valles saltusque*, si vitibus consita loca, ut probabile videtur, hic expressa sunt, improprie dicuntur de vineis, in plano et in collibus satis. *valles* adeo pro planis locis, *cavae*, Graecorum exemplo, ut Pindar. I, 3, 18 *κοίλᾳ νάπᾳ*. (*cavae* non est mere ornans et ex poetica copia adiectum: Liv. XXVIII, 2.: „ibi in cava valle, atque ob id occulta, considere militem ac cibum capere iubet.“ Itaque haec non de vineis solis dicta existimaverim, sed de omni regione, cui Bacchi adspectus fertilitatem conciliet. *Wr.*) 392. *Et quocumque deus.* Pulcerrimus haud dubie versus. Nihil imagine hac vividius, nihil iucundius. Praeiverant tamen haud dubie Graeci poetae: compara v. c. Callimach. in Apoll. 50 sq. in Dian. 124 sq. Statuam dei per vineam circumferri solitam huc advocant Interpretes; saltem oscilla poterant memorari. Probabilius tamen, universe poetam de dei adspectu cogitasse. Petitum autem ex antiqua religione, qua praesentia deorum, inprimis Apollinis et Bacchi, certis locis ac temporibus fieri solita ferebatur, et, quoties dii apparerent, omnia ridere, frondescere, progerminare, enthusiastica loquendi forma, narra-

Et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram,
Pinguiaque in veribus torrebimus exta colurnis.
  Est etiam ille labor curandis vitibus alter,
Cui numquam exhausti satis est: namque omne quotannis
Terque quaterque solum scindendum, glebaque versis

395 *Et ductis* Gud. a m. pr. *Eductus* Leid. tert. *Si ductus* Serv. ad Aen. IX, 627 in edd. quibusdam. *stabit cornu* Leid. alter. *ad aras* edd. Macrobii Sat. IV, 2. Serv. ad Aen. IX, 627 in scriptis. 396 *torquebimus* Medic. Pierii. *veribus* Rom. (et ita longe plurimi; vid. etiam Burm. ad Aen. V, 103. In Medic. scriptum *verribus*, quod ex *verubus* ortum videri possit; sed duplex *r* ex sono verbi subsequentis *torrebimus* natum. Vid. etiam Pier. ad Aen. I, 212., ubi in Medic. et ceteris praestantioribus libris, ut ubique, *veribus*, in Fragm. Vat. *veteribus*. *Verubus* nostro loco tantum e Palat. Parrhas. et sec. Rotteud. laudatur. *Wr.*) 397 *curandus* Franc. *alte* Ven. (— 398. *exhaustis* Medic. *Wr.*)

bantur. In quod phantasma facile incidere potuere homines, quum *numinis nutu* ea fieri dicerent, quae naturae vis et tenor gignit. Locum hunc ad Bacchi natales transtulit Avien. Perieg. 1121 sq. ubi cf. Wernsd. *caput honestum* est pulcrum, formosum, quale Bacchi expressum adhuc in monumentis conspicitur. *Carminibus patriis.* Fuere adeo carmina antiqua Romanorum in Bacchi honorem cani solita. Alia fuere Fescennina: de quibus paullo ante. *lances*, et quidem in iis *liba* (cf. supra ad v. 192), feruntur ad aras. *cornu ducitur* victima ritu sacrorum. Sic et *stare* verbum sollenne. vide Serv. Victimae partes, quae non in ara adolebantur, sacris epulis apponebantur, hinc v. 396 *colurna verua* ex corylo; quam arborem cum dilectu poni aiunt interpretes ex v. 299 *Neve inter vites corulum sere.*

397—407. Restat alius labor in cura vitium (*est etiam alter ille labor* curandarum vitium), qui numquam finitur, ut vineam iterum iterumque repastines (fodias), pampines, vites ablaquees ac putes, *cui numquam satis exhausti* (pro exhaustionis, Serv.), h. qui numquam satis exhauritur. Multa de his videbis monita in Colum. IV, 23—28.

398. *namque* pro vulgari, nempe quod. (*ille labor—nam-*

Aeternum frangenda bidentibus; omne levandum
Fronde nemus; redit agricolis labor actus in orbem,
Atque in se sua per vestigia volvitur annus.
Ac iam olim, seras posuit quum vinea frondis,

401 *laboratus* Reg. a m. pr. 402 *Atque ipse sua* Voss. *In se perque sua vestigia* Franc. *annis*, h. per annos singulos, *volvitur*, sc. labor, malebat Reiskius. 403 *Et iam olim* vulgo ante Heins. *At* alii. (Medic. pro *posuit* praebet *possint*, supra scripta *u*. Idem *frondes*. *Wr.*)

que Graeca haec membrorum connexio ὅδε πόνος — γάρ. Ita Thucyd. I, 3.: δηλοῖ δέ μοι καὶ τόδε — πρὸ γὰρ κ. τ. λ. *Wch.*) Ad rem Columell. IV, 4, 1 *Numerus autem vertendi soli bidentibus, ut verum fatear, definiendus non est, cum, quanto crebrior sit, plus prodesse fossionem conveniat.* Idem IV, 14, 1 *crebros fossoris bidentes* requirit. cf. Geop. V, 25. Hoc idem, puto, innuit Catull. LXI (LXIV), 39 *Non humilis curvis purgatur vinea rastris.* 399. *versis bidentibus:* ligonibus duos dentes habentibus, qui vertuntur ad glebas frangendas, et comminuendas; ut recte docuit vir doctus. 401. *nemus* pro vinea, *levandum fronde*, quasi importuno onere; putandum; etiam arbores amputandae sunt per vineam. *labor*, qui *actus* erat, *redit in orbem*, et *annus*, h. annua opera, annuus labor, *volvitur in se*, revolvit se, redit, *sua per vestigia*, eadem, ac superiore anno, ratione, modo, tenore ac progressu. *Sua se in vestigia volvere* de mundo Varius, ante Virgilium, et post hunc alii poetae dixere; quorum loca vide apud Cerdam.

403 — 407. Auctumno exacto statim in sequentem annum vinitoris cura et opera extendi debet. *seras ponit cum vinea frondes*, cum vites frondes amittunt, quae ad seriorem auctumnum duraverant. *silvae* ipsae vineae esse videntur; nisi sunt arbusta iugata vitibus. *honorem* de frondibus arborum frequenter poetae. *Rusticus* est vinitor, sed vides poetam semper recedere a vulgaribus. Tibull. I, 1, 7 *Ipse seram teneras maturo tempore vites Rusticus. acer*, diligens, labori non parcens. *dens Saturni* est falx amputatoria, notum dei insigne. Iam v. 407

Frigidus et silvis aquilo decussit honorem;
Iam tum acer curas venientem extendit in annum
Rusticus, et curvo Saturni dente relictam
Persequitur vitem adtondens, fingitque putando.
Primus humum fodito, primus devecta cremato
Sarmenta, et vallos primus sub tecta referto;

404 *ut silvis* Schol. Horat. Epod. XI, sed aliter Nonius et Priscianus. *e silvis* Parrhas. 405 *extendet* Medic. 406 *Agricola* pro *Rusticus* Rom. 407 *Prosequitur* Zulich. et unus Mead., sed vid. Burm. *antondens* vetusta Nonii Marcelli exemplaria, ut *ancidere*. *attundens* scribunt alii. *tondens* Franc. *fugitque* Menag. (*frigit* Medic. a m. pr. *Wr.*) 408 *deiecta* ed. Ven. al. *desecta*. sup. v. 207 *silvam devexit arator*. 409 *et* deerat Ven. *primum* nonnulli; ut semper. *reporto* Voss. alter.

putationem vitium exprimi, satis patet. Colum. IV, 23, 1 *Placet ergo, si mitis ac temperata permittit in ea regione, quam colimus, caeli clementia, facta vindemia, secundum Idus Octobris, auspicari putationem* et rel. Iam Cerda et alii non modo putationem, sed et ablaqueationem, cum inutiles radiculae ferro rescinduntur, praecipiendam fuisse putant, eamque in verbis *vitem adtondens* quaerunt. Et sane Colum. IV, 8, 1 *Nam post Idus Octobris, prius quam frigora invadant, vitis ablaqueanda est;* ubi in seqq. disertius res exponitur. Sed haec optantur potius, ut verbis insint, quam inesse probantur; sic et pastinatio memoranda fuisset. conf. Geopon. III, 13; et ablaqueationem sub putatione complecti ipsum Columellam video IV, 24, 4 sqq. 404. Varronis hunc versum esse Servius testatur. Imitatione expressit, sed infeliciter, Marklando iudice, Statius Silv. I, 2, 154 *Excludunt radios silvis* decussa *vetustis* Frigora: arbores altae ac densae obumbrare locum declarat per *frigus decussum*, veniens, factum a silvis. 406. *relictam vitem*, et fructu et frondibus nudatam; quod itaque eius reliquum est, iam nunc est putandum; quam rationem etiam Martinum sequi video. Burmannus *neglectam tonderi* interpretatur, praeteritam et cui post vindemiam nulla adhuc sit cura adhibita. Etiam Servius, *relictam*, scilicet a se paullo ante desertam.

408 — 419. Subiicit nunc tempora operis vinitorii: ut mo-

Postremus metito. Bis vitibus ingruit umbra;
Bis segetem densis obducunt sentibus herbae:
Durus uterque labor. Laudato ingentia rura:
Exiguum colito. Nec non etiam aspera rusci
Vimina per silvam, et ripis fluvialis arundo
Caeditur, incultique exercet cura salicti.

410. METITO: BIS 411. HERBAE.

410 *postremos* Rottend. sec. *umbrae* Zulich. 411 *obducant* Leid. 413 *rusti* nonnulli scribunt. vid. Heins. *frusi* Iul. Pompon. Sab. *aspere frusci* a m. pr. Medic. (et litera *f* prius *t* fuerat, ut notat Foggin. *Wr.*) in quibus argutandi copia esset. 414 *per silvas* Moret. quart. et Regius Martini. *et* a Franc. abest. 415 *Creditur* Menag. pr.

neat, tempestive omnia esse curanda. conf. Colum. IV, 27. 409. *vallos*, h. pedamenta, ne imbribus putrescant. vid. Varro R. R. I, 8, 6. Quantum enim video, poeta promiscue modo vites altas ulmis aliisque arboribus iugatas, modo statuminibus, iugis, perticiave ac vallis firmatas, memorat. Idm 410. 411 *metere* pro vindemiare, ut supra *segetem*, *arva*, *serere*, *semina* ad vineas transferri vidimus. cf. ad v. 267. Porro bis in anno, vere et auctumno, pampinationem et runcationem fieri debere dicit poeta; sed rem ab antecedente designat: bis pampini excrescunt nimia copia, bis herbae exuberant, adeoque eruendae et evellendae sunt. *sentes* poetica copia adiecti; sunt hic omne id, quod ex istis herbis enascitur et solum implicat.

412. Cum tam assiduam ac perpetuam operam requirat vitium cultura: placeant aliis vineae magnae; tibi parva probetur, quae recte et tanto maiore cum fructu a te coli possit. Pallad. I, tit. 6, 7 *Ita in arbitrio nostro est, utrum plus habeamus, an melius — fecundior est culta exiguitas, quam magnitudo neglecta.* Sed luculentus huius rei et loci commentarius est apud Colum. I, 3, 8 sqq. IV, 3, 4 sq. conf. Plin. XVIII, 6, s. 7, 3; utrique versus hic laudatur. Vidit hoc sagacissimus quisque e nostris hominibus, latifundia perdidisse olim Italiam, nunc plerasque Europae provincias ac terras. Forma orationis ex Hesiodeo petita Ἔργ. 643 Νῆ' ὀλίγην αἰνεῖν, μεγάλῃ δ' ἐνὶ φορτία θέσθαι. Sic h. l. *laudato*, valere iube, aliis re-

Iam vinctae vites; iam falcem arbusta reponunt;
Iam canit effectos extremus vinitor antes:

417. EXTREMOS EFFETUS

416 *victae* Medic. a m. pr. et Reg. a m. sec. *iunctae* Moret. sec. et duo ap. Martinum. *iunctae vites*, iugata vinea Iul. Sabin. *falcemque* Goth. sec. 417 *Iam canit effectos extremus vinitor* Romanus; et sic Medic. Fogginii, nisi quod a m. sec. *effectus* erat, (*effectue* est altera lectio. *Wr.*) it. Erf. *effoetoe extremus* alii cum edd. vett., ut Argent., et hoc etiam Nonius Marcellus in *antes* agnoscit. Possit hoc ferri, si nulla esset variatio. At alii plerique *effectus extremoe.* Hinc alia librariorum ludibria: *effoetus* vel *effectos extremue*, *effectue extremos*, *effectos extremos*, *effoetus extremos*, *effoetos extremis* in Goth. pr. Scilicet primam lectionem fuisse, *effetus extremos*, verisimile fit, quam mutarunt Grammatici, qui brevis syllabae productionem non ferebant, ut nunc sit quod per omnes ab Aldd. inde edd. vulgatum: *extremos effetus.* (*effetue extremos* tuetur Cortius ad Lucan. VII, 770. Facilis traiectio adiectivorum ab eadem vocali incipientium, eandem quoque habentium mensuram. Praestantissimi libri voc. *extremus* vel *extremos* posteriore sede collocant. *Effectos extremue* etiam in Paris. 2. 3. 4. 7. 12. legi testatur Pottier. Iam vero cur praeter necessitatem poeta metrum violarit, dicens *effectus*, vel *effetus extremos*, quum servata lege metrica *extremos effetue* dicere potuerit, nulla cogitari potest causa; de qua re vid. omnino Q. V. XII, 14. Hinc accusativum *effectos* vel *effetos* requiri patet. *Effeti* autem *antes* sensum praebet ab h. l. prorsus alienum, *effecti* contra commodissimum; significatur enim transactus vitium curandarum labor. Sic Moret. vs. 117.: „Constet ut e f f e c t i species nomenque moreti.“ Nec ad vinitorem epitheton *effetus* recte refertur; *effetus* enim valet 1.) qui peperit; 2.) qui pariendi aut procreandi facultatem amisit; hinc 3.) de sene; 4.) de homine libidinibus exhausto; 5.) de agro exsucco. Nusquam autem effetus dicitur is, qui laboribus defatigatus est. Itaque alteri lectioni *effectos* soli locus concedi potest. Denique diversitas *extremoe* pro *extremue*, et *effectus* vel *effetus* pro *effectoe* inde orta, quod nominum iuxta positorum terminationes saepissime a librariis inter se permutantur. *Wr.*)

linque, habeant illi sibi, ut *colito* pro praefer, potiori loco habe.

413. *ruscus* virgulti genus, *oxymyrsine*, *ruscus aculeatus.* cf. Martin. 415. *salices* curandae sunt, h. virgae ex iis parandae. *incultae*, quae ipsae per se nulla cura indigent et sponte proveniunt.

416. *Iam arbusta*, h. vites iam satis putatae sunt; aut, cum vites iam memoratae sint, arbores, quibus vites iugatae sunt; *reponunt falcem*, dum per eas reponere falcem licet; falcem non amplius requirunt. 417—419. Pulcerrime perfectam et absolutam vinitoris operam pu-

Sollicitanda tamen tellus, pulvisque movendus;
Et iam maturis metuendus Iuppiter uvis.
Contra non ulla est oleis cultura; neque illae
Procurvam exspectant falcem rastrosque tenaces,
Quum semel haeserunt arvis, aurasque tulerunt.

420. Contra,

420 *nonnulla* Leid. unus. et Bodlei., ut iam Servius notavit legi. Sed mala ac perpetua aberratione. 422 Maior versibus vigor inesse videtur, si post *tenaces* interpungas, et novam sententiam ordiaris: *Cum semel haeserunt arvis aurasque tulerunt*: *Ipsa s.* (Sed tum offenderet *quum* bis in eadem verborum complexione positum. *Wr.*) Similiter subiicitur: *Poma quoque, ut primum — Vi propria nituntur.* Moneri potest, et monitum est, ita 420. 421 nimis magna polliceri poetam, oleas enim in seminario haud parum operae requirere; recte utique; sed poeta agit de oleis iam e viridario in olivetum transpositis. Nec tamen tam pervicaciter levem coniecturam teneo, ut minus eam probanti irasci aut maledicere velim. *tulere* Goth. pr.

tandi ac runcandi designat. Pervenit ad extremos *antes*, ordines vitium; *canit* eos, gaudet se eo pervenisse, et quidem *effetus*, viribus exhaustus, qui iam defunctus esse labore sibi videbatur; (sed vid. V. L. *Wr.*) iterum tamen ac denuo vinea fodienda seu pastinanda; quae ipsa fossio *pulveratio* dicitur. vid. Serv. h. l. et Indicem Scrippt. R. R. ὑποκόνισις Graecis. Et post tamen haec omnia novus labor ex tempestate iniqua et aeris iniuriis oriri potest, ut adversus grandinem, pluvias, rubiginem, reliqua aeris vitia vitis munienda ac defendenda sit. Ita v. 419 accipiendus esse videtur. cf. Colum. IV, 3, 4, ubi de vinea: *Res enim est tenera, infirma, iniuriae maxime impatiens* etc.

420. 421. Olearum contra nulla est cultura, h. oleae nulla fere cultura indigent. *Levi cultu sustinetur olea* Colum. V, 8, 1, ubi de earum cultu agere incipit. Add. Plin. XVII, 30 sqq. Porro *neque illae Procurvam — tenaces*, h. nec putatione nec pastinatione opus est, scilicet non tam assidua ac perpetua. Bene Servius: *quod tamen ad curam refertur anniversariam, nam necesse est, licet tarde, olivam putare;* id quod vel ex Columella notum est. 422. *Cum semel haeserunt terrae;* sup. 317 vites *semine iacto Concretam* —

Ipsa satis tellus, quum dente recluditur unco,
Sufficit humorem et gravidas cum vomere fruges.
Hoc pinguem et placitam Paci nutritor olivam.
Poma quoque, ut primum truncos sensere valentis,

424. HUMOREM,

424 *gravidas cum foenore fruges* coni. Reiskius et Io. Schrader. Vide Notam. 425 *placidam* quinque apud Burm., male. (Medic. *nutritur*, sed *u* in *o* mutata. Ceterum cf. notata ad Aen. III, 61. *Wr.*) 426 *Pomaque iam* Ven. *calentes* Medic. a m. pr. (idem *truncus. Wr.*)

radicem adfigere terrae. Et ad illa *aurasque tulerunt* cf. v. 332 sq. In illis: 423. 424 potest quidem recte dici: *ipsa tellus satis*, h. affatim, *sufficit* scil. oleis *humorem;* iudicio tamen ac delectui Virgiliano consentaneum, *satis* ita accipere, ut oleas *sata* appellaverit, quemadmodum supra vineas. cf. ad v. 267. Sic mox v. 436 *saepemque satis.* Porro *dens uncus* ligonis ac bidentis est; et sententia sic constituitur, ut, dummodo fodiatur et bidente aut sarculo subigatur humus, iam ipsam tellurem dicat suppeditare oleis humorem; si vero etiam aretur solum et aliquando magis frangantur glebae, tellurem subministrare *gravidas fruges*, h. uberem olivarum proventum. Colum. V, 9, 15 *Nam veteris proverbii meminisse convenit: eum, qui aret olivetum, rogare fructum; qui stercoret, exorare; qui caedat* (putet), *cogere;* et §. 12 *Sed id* (olivetum) *minime bis anno arari debet, et bidentibus alte circumfodiri.* Tandem *cum vomere* potest quidem ita accipi, ut sit, cum aratione, h. e. ducto vomere, aratione facta, sed verius est, ut suppleatur, *cum recluditur vomere:* scilicet *et tellus sufficit fruges gravidas, cum recluditur vomere.* (Hoc secuti Voss. Wunderl. et Iahn. verba ita distinguunt: *et gravidas, quum vomere, fruges.* Ita duplex proponeretur praeceptum; unde Vossius voc. *satis* recens satas oleas significari ait; hoc autem velle Virgilium, ut humus circa recens satas et teneras arbusculas bidente fodiatur; quum adultae sint, ad fructus rogandos sufficere arationem. At uno praecepto haec inclusit Columella, bidentem et arationem simul adhiberi iubens, l. l. V, 9, 12. Quare equidem sic statuo: *cum* esse praepositionem, — sic etiam

Et vires habuere suas, ad sidera raptim
Vi propria nituntur opisque haud indiga nostrae.
Nec minus interea fetu nemus omne gravescit,

428. NITUNTUR,

428 *que* abest a Parrhas. et Gifanii libris, etiam a Romano vetustissimo, qui *opes haut* suo more scribit. Agnoscas facile fulcrum versus a Grammaticis submissum. (Minime otiosum est *que* h. l., sed iungit inaequalia membra; vid. Q. V. XXXIIII, 2.; quod qui non intelligerent, sustulerunt copulam; quae adiecta fortiorem reddit orationem. *Wr.*) 429 *gravascit* Mentel. Leid. *virescit* Rottend. pro var. lect. et Goth. pr.

Servius — et vim habere conditionalem, quam ei inesse demonstrat formula illa Celso maxime frequentata *cum eo tamen, ut, ne*, i. e. *ita tamen, ut, ne;* vid. etiam Drakenb. ad Liv. III, 37. Non dissimile est Ennianum illud p. 62. edit. Hessel.: „Dono, ducite, doque volentibu' com magnis Dis;" quod pluribus illustravit Columna ad h. l. *Cum vomere*, i. e. *cum aratione*, sive *si*, vel *quum aratur.* Similiter Ge. IV, 400. *circum haec*, i. e. *si haec feceris.* Causae effectusque coniunctionem quandam exprimit *cum* Ge. I, 190.: „Magnaque cum magno veniet tritura calore." Aen. I, 55.: „Illi indignantes, magno cum murmure montis, Circum claustra fremunt." Nota est etiam temporalis potestas praepositionis *cum*, ut Ge. III, 324.: „Luciferi primo cum sidere." *Wr.*) 425. *Hoc:* est Homericum *τῷ* pro *διὰ τοῦτο*, propter hoc, propterea, ut Lucret. IV, 1087 et alii. *nutritor* pro vulgari *nutri.*

426. Commendat poeta reliquarum quoque arborum cultum. *Poma* videntur omnino pomiferae esse arbores. (Ad vs. 34. haec scribit Wunderl.: „*corna* pro *corni*, ut vs. 426. *poma* pro *pomi*, dicere ausus est Virgilius." *Wr.*) Reliqua sic vulgo accipi video: *truncos sensere*, quibus insitae sunt mali, et cum succos eorum in se derivarunt. Verum *sensere*, ut poeta dixit, pro habuere, habent; ubi semel adoleverunt, ut iam trunci sint, non surculi; ubi iam robur habent. *vires suas*, nos, succos necessarios, et *propria vi*, natura sua. conf. vss. 79 — 82.

429. Pergit in argumentatione usque ad v. 454; exornavit autem locum arte mirabili. Si oleae et omne pomorum genus non eandem ae vineae operam desiderant, multo minus reliqua arborum genera multum laboris

Sanguineisque inculta rubent aviaria baccis.
Tondentur cytisi, taedas silva alta ministrat,
Pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
Et dubitant homines serere, atque inpendere curam?
Quid maiora sequar? — salices humilesque genestae,

432. NOCTURNI, 434. SEQUAR? SAL.

430 *que* abest a Goth. sec. *alvearia* Gud. a m. pr. Mox in Romano vs. 432 ante versum 431 ponitur, male. 432 *que* abest a Goth. pr. et uno Mead. *ac lumina* oons Pierii, nimirum Romanus, duo Heins. et Goth. sec. *fundi* Gud. pro div. lect. (quod Heinsio probatur; vid. Q. V. XXX, 6. *Wr.*) 433 Abest hic versus a Mediceo, et aberat ab Ursini Colotiano. (Sic solet Colotianus Mediceum sequi. Itaque hi libri duo onius instar habendi. Signa tamen quaedam in Mediceo appicta admonere videntur lectorem, deesse hic versum in aliis libris lectum. *Wr.*) Sed sententia versum absolvens facile excidere potuit. Versus per se est praeclarus. *curas* Goth. pr. et ed. Dan., nonnullaeque ap. Martinum. *cura* Rottend. tert. et Goth. sec. 434 *sequor* Erf., quod coniectabat Io. Schrader. (Acute quidem Schraderus. Coniunctivo in eiusmodi interrogatione utitur, qui leviter et per transitum rem aliquam tacturus est; Indicativus contra est rem coeptam

exigunt, et magnos tamen fructus ferunt.

429. 430. Silvestres *arbores* fructus et utilitates plurimos nobis ferunt, nec tamen ullam aliam curam exigunt, quam ut seramus. *interea*, dum vitibus tam gravis labor impenditur, oleaeque et poma minore cultu proveniunt. *omne nemus*, omne arborum genus, *gravescit fetu*, βρίθει, ut *gravida frugibus arbos*, et Eclog. III, 56 *nunc omnis parturit arbos*. Lucret. I, 253. 254 *At nitidae surgunt fruges, ramique virescunt Arboribus, crescunt ipsae fetuque gravantur*. — *aviaria*, „secreta nemorum, quae aves frequentant.“ Servius. A domibus poeta ad silvas traduxit. Sup. v. 328 *avia virgulta*. 431. Cytisus inter arbusculas apud Theophrast. et Plin. *Cytisum Marantae* videri a poetis intelligi, docet Martinus ad h. l. cf. sup. ad Ecl. II, 64. Mox in pedestri oratione structura fuisset, *taedas silva ministrat, quibus, seu unde, ignes pascuntur*. De *taeda*, proprie dicta, arbore, *succo parciore liquidioreque quam in picea, flammis ac lumini sacrorum etiam grata*, vid. Plin. XVI, 10, s. 19. 433. Quae cum ita sint, nonne debebant homines serere

Aut illae pecori frondem, aut pastoribus umbras
Sufficiunt, saepemque satis, et pabula melli —

436. SUFFICIUNT; MELLI.

omittentis; illud ad seqnentia spectat, hoc ad praegressa. Illius generis exempla praebent Ecl. VI, 74.: „Quid loquar, nt Scyllam Nisi“ etc. Ge. I, 104.: „Quid dicam, iacto qui semine comminus arva Insequitur?“ Aen. VI, 601.: „Quid memorem Lapithas?“ VIII, 483.: „Quid memorem infandas caedes?“ Huius generis exempla exstant Aen. II, 101.: „Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata revolvo?“ IV, 368.: „Nam quid dissimulo?“ nempe: hoc ita esse. vid. Q. V. XXXI, 3. Unde intelligitur, videri nostro loco scribendum: *Quid maiora sequor?* commemoraverat enim poeta iam maiora, non nunc demum commemoraturus est. Sed religiosum est, lectionem tanto codd. consensu firmatam deserere. Quid vero, si non critici, sed interpretis auxilio haec indigent? Nempe illud *maiora* referendum non ad praegressa, sed ad ea, quae paulo post vs. 437. sqq. leguntur, nbi toti montes lucique cum altis arboribus commemorantur; nam etiam buxus, qua nobilis erat Cytorus, proceritate insignis fuit. Itaque oratio ita se habet: „quid maiora sequar — quum etiam minora suum habeant usum — buxum, qualis est in Cytoro, piceas, pinus, cedros, cupressos?“ Scilicet fefellit Viros doctos vis copulae *Et* vs. 437., qua post plura interposita continuari orationem docuimus Q. V. XXXV, 9. *Wr.*) *genestae* in antiquis scribi, Pierius notat. vid. sup. v. 12. (*genestae* hoc quidem loco etiam Mediceus; item Serv. Dresd. *Genistae* Rom. et 2. 3. Praeterea *humilis* Medic. *Wr.*) 435 *Et tiliae pecori* multos legere notatum in Servianis. *umbras* post Pierium Heins., e melioribus. *umbram* alii. (in quibus Mediceus et edit. tert. Ald. *Wr.*)

eas arbores, et hoc quidquid operae est, iis impendere? Forma orationis ut in illo Aen. VI, 807 *Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?* (vid. Q. V. XXXV, 7, d. *Wr.*)

434. *Quid maiora sequar?* vulgari ratione: ne maiora commemorem. Sed *maiora* possunt esse utilitates maiores et arbores maiores: hoc Cerda, praeeunte Servio, sequitur: Quid insistam in narrandis commodis maiorum arborum (de picea modo egerat), cum salices et genestae etiam afferant utilitates suas. *genestae*, vid. sup. v. 12. Mox 435 *illae* ex sermonis venustate abundat, et vulgaris structura ac ratio erat: Ita verbi caussa salices et genestae pabulum, umbracula, saepes, mel praebent. (vid. Q. V. XXI, 8. *Wr.*) *pecori*, capellis. 436. *sata* non modo agri arati, verum etiam, ut toties vidimus, modo 423, sunt arbo-

Et iuvat undantem buxo spectare Cytorum,
Naryciaeque picis lucos; iuvat arva videre
Non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.
Ipsae Caucasio steriles in vertice silvae,

437 An fuit: *Ut iuvat — spectare!* (vid. notata ad vs. 434. *Wr.*) *Cytoron* tres apud Heins. Scribunt et *Citheron*, *Citherum*, *Cytheron*. Est *τὸ Κύτωρον*. 438 *Mariciae* Daniel. ed. et R. Steph. 439 *Non ratris* Leid. *Non ullis hominum* ap. Priscian. lib. XVIII. *non nulli* Rottend. sec. et Gud. a m. pr. et unus Mead. At vulgata ap. Gell. VII, 17. *non vilior noxia* Medic. a m. pr. 440 *Caucaseo* alii. vid. Eclog. VI, 42. (*Caucasio* praeter Medic. etiam 3. 5. vid. V. L. ad Aen. I, 201. *Wr.*)

reta, vineae, oliveta. *pabula apibus*, variata oratione et exquisitiore, *melli* dixit.

437. Locus ornatus. Primum formulam docte variavit poeta pro vulgari: porro etiam buxus grata arbor est et picea. (de tota orationis forma necesse est consulantur ea, quae in V. L. ad vs. 434. scripsimus. *Wr.*) *Cytorus* Paphlagoniae mons in tractu maritimo, buxo nobilis. vid. ad Catull. 4, 13 *Cytore buxifer*. Adiacebat urbs eiusdem nominis (loca veterum sunt apud Cerdam et Martinum). *undantem buxo*, fluctuantem; (non *abundantem*, ut interpretantur codd. Servv. G. et Dresd. et Wagner. ad Valer. Fl. pag. 39. *Wr.*) qua imagine segetum, fruticum, et arbustorum laeta facies frequentissime a poetis exhibetur. Docte porro *undantem buxo Cytorum* pro, buxum undantem in Cytoro. *Buxi* autem quanta in aliis terris magnitudo sit, vel ex eo discas, quod Bion Idyll. II, 3 parvum Amorem per eius ramos huc illuc insilientem facit. 438. Pix e plurium arborum resina fit, maxime ex pinu ac picea. Plin. XIV, 20, s. 25 *Naryx*, vel *Narycum*, et *Narycium*, Locrorum Epicnemidiorum urbs, (non Epicnemid., sed Opuntiorum. *Wr.*) Aiacis patria. Iam ab his Locris colonia in Italiam deducta Locros condidit. conf. Aen. III, 399. Ad utram regionem *pix Narycia*, cuius et Columella X, 386 et Plinius XIV, 20, s. 25 meminerunt, referenda sit, dubitari posset, nisi *picis Bruttiae* satis frequens inter antiquos mentio fieret. vid. Heins. ad Ovid. Remed. 264. Petebatur ea inprimis e monte et silva *Sila*, de qua conf. Aen. XII, 715. vid. Strabo VII, pag. 400 B. 438. 439. *arva* silvis consita s. silvas, quae nullo hu-

Quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque,
Dant alios aliae fetus; dant utile lignum
Navigiis pinos, domibus cedrumque cupressosque.
Hinc radios trivere rotis, hinc tympana plaustris

441 *Quos* et *assiduae* librariorum ineptiae apud Burm. *teruntque* malebat Voss. 442 *foetos* Gud. 443 *pinus* Gud. a m. pr. et quinque alii, etiam Goth. pr. conf. ad Aen. XI, 135. *cedrumque* Heins. e suis; ut Pierius in Rom. et antiquioribus aliis, et Martinus in duobus invenerunt; pro vulgari *cedrosque*. Eidem assimilatum in aliis et alterum, *cupressumque*. vid. ap. Burm., addo Arundel. (atque hoc praefert Vossius; non recte. *Wr.*) *que* post *cupressos* omittunt multi. *cupressus* Parrhas. 444 *Hic* — *hic* Moret. pr.

mano cultu indigent. *non obnoxia* nihil labori nostro debentia, ut Servius; non egentia cura nostra.

441—453. Sunt multae aliae arbores, unde utilitates accipimus. Caucasum puta poetice pro quocunque monte ac silva nominari. *steriles silvae — dant fetus;* oxymoron: sed priore loco *steriles* sunt sine fructu eduli; *fetus* vero sunt usus; ut statim *utile lignum* subiicitur. Similiter *viminibus salices fecundae* (ut bene observat Meierotto in Dubiis p. 7). *franguntque feruntque* in animo hubuit, *agere ac ferre*, h. vexare. (At longe aliud est *ferre et agere*, ἄγειν καὶ φέρειν. *Ferunt* h. l. fere idem, quod *frangunt*. Talia autem minime ad vivum resecanda; solent enim sic interdum verba cognatae significationis ac similis soni cumulari; cfr. notata ad Ge. I, 157. *Wr.*) 443. Iuniperi certo generi, Oxycedro, nomen *Cedri* fere veteres tribuisse, observat Martinus. Conf. inf. ad Aen. VII, 13. IX, 187 *).

*) Idemque me per litteras docuit Io. Andr. Murray, collega coniunctissimus: „Cedrus Libani ex plerorumque sententia est Pinus Cedrus Linn., quae, si ratio habenda partium fecundationis, flores masculos ac femineos in eadem planta gerit et fructum strobilaceum edit; a congeneribus autem speciebus per folia fasciculata aucta distinguitur. Cedrum Italiae et Graeciae ex genere Iuniperorum esse multa docent, quae eo inprimis differunt a Pinis, et consequenter etiam a Cedro Libanotica, quod flores utriusque sexus diversis arboribus insident, et fructus bacciferi sunt. Speciem autem certo definiri hactenus non suppetit. An Iuniperus Lycia Linn.? an Iuniperus Oxycedrus Linn.?“

Agricolae, et pandas ratibus posuere carinas.
Viminibus salices fecundae, frondibus ulmi,
At myrtus validis hastilibus et bona bello
Cornus; Ituraeos taxi torquentur in arcus.

446. ULMI: 447. HASTILIBUS,

446 Potest et hic duplici modo interpungi; aut sic, ut vulgo fit; aut: *Viminibus salices, fecundae frondibus ulmi.* Quod praeferam. (Recte vulgo interpungitur; in bono enim poeta semper simplicissima ratio tenenda. Remoto etiam colo in fine versus, comma posui, ut facilior iam prodeat verborum ordo: salices viminibus, frondibus ulmi, at myrtus et cornus, bello bona, validis hastilibus fecundae. Et fuisse, qui haec ita distinguere mallent, discitur e Serv. Dresd. Sustuli etiam comma, quod erat post *hastilibus. Wr.*) *fecundae vitibus ulmi* Zulich. et Medic. a m. pr., ut ap. Burm. commemoratur. At Fogginii fide *frontibus ulmi* legitur, *d* ab recenti manu alteri *t* adscripta. (idque suo iam testimonio confirmat Freytagius; neque is *vitibus* in cod. invenit.) Est hoc quidem etiam in Leid. *frundibus* Ven. *et fr.* edd. Aldd. et Iunt. cum Goth. pr. 447 *Ad* Medic. a m. pr., item *bella.* Tum *at bona b.* unus Mead. *bona telo* coni. Io. Schrader., ut respondeat hastilibus. 448 *Itireos, Tyraeos, Ithyrios, Ithyreos, Ithireos*, inserto *et* ab aliis, librariorum ludibria apud Burm. At *Itureos* aliquot apud Pierium. Graeci scriptores audiendi sunt, in quibus Ἰτουραῖοι. (*Ityreos* etiam Medic. et Serv. Dresd. *Wr.*) *curvantur* in nonnullis ap. Pierium, Fabric., Goth. pr., sed est hoc interpretamentum τοῦ *torquentur*, quod fere omnes scripti, Burmanno teste, habent. Videtur alterum legisse Avienus Perieg. 931. de arcubus: *Ambitus hos etenim multus trahit, et grave pondus curvis inest taxis.* Mox v. 450 ante v. 449 in Goth. pr. erat positus.

444. 445. De arboribus rustici conficiunt rotarum radios et plaustrorum *tympana*, h. rotas ex solidis tabulis compactas (vid. Scheff. de Re vehic. I, 6 et h. l. Burm. Male tecta vehiculorum alii interpretantur), et navium carinas. *Hinc — hinc* iungit Burmannus, ut sit ex alia — alia arbore, parum commode ad meum quidem sensum; sed *hinc* ex illis arboribus, ex illis fetibus v. 442. (recte Heynius; aliter etiam vs. 445. dicendum erat: *hinc pandas*, non *et p. Wr.*) *trivere*, h. terere solent, atterendo, tornando conficere. *terere* pro tornare: vid. de ea voce Bentlei. ad Horat. I Sat. 3, 91. *posuere*, faciunt: ex τιθέναι, θεῖναι, pro ποιήσασθαι· ut toties Homerus.

446. *frondibus ulmi.* Ulmus — *frondem* iucundiorem bubus praebet, etc. vid. Colum. V, 6, 3 et VII, 3, 21. Varro I, 24, 3.

Nec tiliae leves aut torno rasile buxum
Non formam adcipiunt ferroque cavantur acuto.
Nec non et torrentem undam levis innatat alnus,
Missa Pado; nec non et apes examina condunt
Corticibusque cavis vitiosaeque ilicis alveo.

450. ADCIPIUNT,

451 *torquentem* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio, ducta e vs. 448. *Wr.*) *adnatat* ex ed. Argent. notarat Reiskius, unde refingebat: *torrente unda levis adnatat alnus.* 452 *exagmine* Medic. a m. pr. (*exacmine* Medic. apud Foggin. sed *c* transfossa, et ultimae *e* supra adiecta *a.* *Exacmina* idem Medic. Ecl. IX, 30. Ge. IV, 103.; utrobique *c* transfixa. *Exagmina* in eod. Ge. IV, 21. *Wr.*) 453 *alvo* ab Medic. et aliis scribitur. vid. Burm. (*alvo* libri, praeter Romanum, ad unum omnes; *alvus* pro *alveus* dici etiam Lexica docent; itaque *alvo* recipiendum videri possit; at vid. Q. V. XVI, 4. *Wr.*)

447. *myrtus:* conf. Aen. VII, 817. III, 23. *bona bello cornus,* h. sagittis, iaculis, hastis; *tota* enim *ossea* est, Plinii verbo XVI, 38, s. 73. 448. *Ituraea,* ultra Iordanem, vel inde, quod ea Philippi tetrarchia apud Lucam et Iosephum fuisse memoratur, nota. Incolebant eam Arabes latrociniis infames, et sagittandi arte clari: latiore tamen nominis acceptione Ituraei etiam ad Syriam referri solent: conf. ad Vibium Sequ. h. v. p. 400. Lucan. VII, 230. 514. Cicero Philipp. II, 8 et 44. Vide Cellar. Geogr. ant. T. II, p. 529; hinc praestantissimos arcus poeta ab iis designat.

449. 450. *Nec non,* etiam tilia et buxus tornari et scalpi possunt. *buxum* doctius poeta dixit, ea forma ut *malus, malum.*

451. Alnus navigiis utilis est. Padi ripae *alnis* consitae; itaque usus earum in faciendis navigiis promtus ac proclivis. Georg. I, 136 *Tunc alnos primum fluvii sensere cavatas.* Ex Lucan. IV, 131. 134 colligas, latera coriis fuisse tecta. *torrens* proprie ad Padi naturam. *Missa Pado,* immissa in amnem de navalibus. At Burmannus, ut alnus ibi natae transferantur ad alias regiones, ut *India mittit ebur,* Georg. I, 57, quod alienum a loco. Expressum esse versum a Claudiano XXXV, 178 *missamque Pado qui remigat alnum,* iam alii notarunt. 453. *Corti-*

Quid memorandum aeque Baccheia dona tulerunt?
Bacchus et ad culpam caussas dedit; ille furentis
Centauros leto domuit, Rhoetumque Pholumque
Et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem.

454 *et quae B.* ab aliis legi, in Servianis notatur. (*tulere* hic, non *tulerunt*, scribendum videri, pronnnciavi Q. V. V. *Wr.*) 455 *cupam* apud Lutat. ad Stat. uno loco, at altero *culpam*. v. Burmann. *culpas* Parrhas. Goth. pr. unus Mead. 456 *Rhoetum* scribi ex membranis plerisque notavit Heinsius. *Rhoecum* ex Callimacho (in Dian. 221) reponere volebat Pierius. *Rhoecum* gigantis nomen esse, *Rhoetum* Centauri, statuerunt alii; melius dixeris, nomina aut poni promiscue aut confundi. In latinis libris *Rhoetum* constanter scribi, copiose docuit Bentlei. ad Horat. Carm. II, 19, 23. adde Intpp. ad Hygin. p. 5 Stav. *Centaurus*, graeca flexione, ex aliquot vett. notavit Pierius. 457 *magna* ed. Iunt. *Hyleum*, *Hileum*, *Ileum*, *Yleum*, *Leum*, scribitur, v. Propert. I, 1, 13. Graecum est Ὑλαῖος. *minacem* Menag. pr., sed vid. Burm.

cibus cavis, intra corticem, et adeo intra truncos cavos arborum.

454. 455. Sationem silvarum suadere poetam memineris ex v. 433. Tot tantisque utilitatibus multum cedunt fructus vinearum quae tamen tam assiduam operam exigunt; quin earum cultura multa adeo mala affert. Hoc, ut poetam decebat, a generali ac nuda enuntiatione ad facti exemplum deducit. *ad culpam*, h. ad furores, ad facinora et crimina committenda incendit homines; ut iam bene Burmann. exposuit. 456. Spectant ad Centaurorum vino inebriatorum furores et pugnam cum Lapithis in nuptiis Pirithoi cum Hippodamia. Vid. Ovid. Metam. XII, 210 sqq. Habuit noster ante oculos Odyss. φ, 295 sqq. Cum ap. Ovid. l. l. *Rhoetus* et *Pholus* non occisi sed fugati memorentur, Martinus, alium doctum Britannum secutus, copiose adstruit, *furentes leto* iungendum esse, non *domuit leto*. At enim *furere caede* facile dixeris, numquam *furere morte*, *leto*. Sed tota dubitatio illa inanis est ac vana, si, quanta in his fabulis poetarum variatio sit, et impune esse possit, memineris. Quid enim? Ab aliis *Hylaeus* et *Rhoetus* ab Atalanta in Arcadia occisi memorantur. vid. Apollod. III, 9, 2. Schol. Callimachi in Dian. 221 et ibi Spanhem. Alia pugna Herculis cum Centauris fuit apud

O fortunatos nimium, sua si bona norint,
Agricolas! quibus ipsa, procul discordibus armis,
Fundit humo facilem victum iustissima tellus.

458 *bona si sua* Franc. *norunt* Moret. pr.

Pholum devertentem: vid. Apollod. II, 5, 4. et Not. ad e. l.

458. Sequuntur laudes vitae rusticae, locus nobilissimus, cuius pulcritudinem qui non sentiat, is nec dignus sit, cui enarretur. Qui dulcedine harum voluptatum captus diutius suis sensibus indulgere vult, is post laudatos iam a Cerda et aliis Statium Silv. IV, 5. Xenoph. Oeconom. conferat Culicem v. 57—96. Horat. Epod. II. Carm. III, 1, 21—24. Serm. II, 6, 59 sqq. Claudian. LV *Felix qui patriis* etc. Tibull. I, 1. I, 5, 19—35. I, 10. II, 1. II, 3. Statium Silv. II, 2. Senecam Herc. fur. 159 sqq. Ex recentioribus primo loco Thomsonum *Autumn* 1232 sqq. Nobis quidem in ornatu huius loci accuratius retexendo, fessum tantarum minutiarum recensu, animum paullisper recreare liceat, inprimis cum in multis eius pulcritudinem non assequutos esse videam Interpretes, quos quidem vidi. — *fortunatos nimium*, sollenni modo loquendi, pro multum, valde.

459. 460. *procul discordibus armis.* Atqui saepius quam vellent agricolas infestant arma, copiis agros insidentibus (Meierotto in Dubiis p. 8)? Scilicet poeta ponit id, quod in hac vita et agrorum longinquitate plerumque contingit; cum urbes opulentae saepius expugnentur et diripiantur. Ita et alii poetae; cf. Culex 80. 81. Alioqui sic esset accipiendum: ut ipsi agrestes militiam non sequantur, nec opes et divitias e praeda. cf. ad Tibull. I, 1 pr. *ipsa tellus*, αὐτῇ, αὐτομάτῃ, lubens volensque. *facilem victum*, qui facile paratur, ut infra v. 500 *fructus, quos ipsa volentia rura Sponte tulere sua*, non sunt tantum silvestres, sed amplificatione poetica dicuntur etiam ii fructus, qui facili opera parantur. (vide ne *facilis* sit i. q. ἄφθονος, affluens; quae quidem notio apprime convenit verbo *fundit*. Vid. de hac significatione adiectivi *facilis* Gronov. ad Liv. XXIII, 11. Graev. ad Cic. Epist. ad Fam. III, 12. Sic ipse Virgilius Aen. I, 444.: „sic nam fore — — facilem victu per saecula gentem.“ ubi vid. Not. Compara etiam Homericum il-

Si non ingentem foribus domus alta superbis
Mane salutantum totis vomit aedibus undam;

462 *vomat* Medic. Pierii, Voss. et Moret. quart. et Schol. Cruqu. Horat. Carm. III, 18. Epod. II, quod esset elegantiae oratoriae; (quam dixerit H. elegantiam, non facile assequaris. *Si* quum est fatentis et concedentis, adiunctum habet Indicativum. *Wr.*) praeter codices tamen, Schol. Statii Theb. I, 146 et Macrob. Sat. VI, 2, vulgatam tuentur. *salutate* Ven. *notis* Reg. Martini, sed vid. Notam nostram.

lud: *θεοὶ ῥεῖα ζώοντες. Wr.*) *fundit*, sufficit, suppeditat; cum copiae notione. cf. Ecl. IV, 20. Translatum inde ad partum, inprimis facilem ac felicem. *iustissima*, quia *creditum reddere* terra, *acceptum referre*, dicitur, eique *fides*, *fenus*, *aequitas* tribuitur. Sublectum esse hoc Menandro (non Menandro, sed Philemoni; vid. Meineke ad Men. et Phil. Reliqu. pag. 406. *Wr.*) statuebat doctus Britannus; cum in Fragmentis sit: *δικαιότατον κτῆμ' ἐστὶν ἀνθρώποις ἀγρὸς, Ὧν ἡ φύσις δεῖται γὰρ, ἐπιμελῶς φέρει.* Saltem bene convenit. *γήδιον δικαιότατον* etiam Xenophon dixit Cyrop. VIII, p. 468. At *tellus* fundit *humo*. Vavassor de vi et usu voc. pag. 150 observat hoc et ait, esse utrumque unum idemque. Male vero. Scilicet habet hoc poeticus sermo praecipui, dum copiam sectatur, ut synonymis ita utatur, ut alterius latior, alterius angustior ipso positu, significatus sit. *humo*, h. ex solo, culta sua superficie; sic *rivos praetereuntis aquae* Tibull. I, 1, 28. ubi vid. Obss. adde supra Ecl. V, 47. Livium V, 44, 6. Sic supra v. 411 *segetem obducunt sentibus herbae*. Mox 461 *domus totis* vomit *aedibus*. Sed et *humus* ex sermonis proprietate numquam pro toto terrarum orbe ponitur, sed sive ad frugum culturam (Avien. Descr. Orb. 1193 *Dives humo tellus*), sive ad humationem corporum fere referri solet.

461. 462. Si fastus et luxus potentium abest. Primo loco Clientium turbam memorat. Certavit, quod iam Macrob. VI, 2 notavit, cum Lucretio II, 24—36 pulcerrimo loco; quo etiam exprimendo iam vires expertus erat in Culice 61 sqq. Aliter suavissimum phantasma ornaverat Catull. LXIII, 269 sqq. *Vomere* sermonis Romani genius in aditu, qui magnam hominum copiam admittit, facile fert, cum et *vomitoria*, ut in theatro, dicantur: Macrob. VI, 4; *totis*

Nec varios inhiant pulcra testudine postes,
Inlusasque auro vestis, Ephyreiaque aera;
Alba neque Assyrio fucatur lana veneno,
Nec casia liquidi conrumpitur usus olivi:

454 *Inclusasque* Medic. a m. pr. (*inlusas* cum litura inter *n* et *l*; et videtur Fogginio scriptum fuisse *inclusas*.° *Wr.*), Romanus et al. ap. Pierium ac Martinum, cum Erf.; et sic in Servianis quosdam male legere notatur; a duobus *que* abest. (*vestes* Medic. *Wr.*) *Ephyraea*, *Ephyrea*, male alii. Est sane *Ἔφυρα*, *Ἐφυραῖος*; sed et *Ἐφύρειος*, *Ἐφυρήϊος*. Forte ad eum modum formatum dixeris *τὰ Κύθηρα*, *Κυθηραῖος*, *Κυθέρειος*, *Κυθερήϊος*. 465 *fuscatur* quatuor ap. Burm. cum Erf. et tres apud Martinum, qui et in textum recepit. Sed ut vs. seq. *corrumpitur*, sic h. l. *fucatur*, cum accessione odiosae notionis, quasi vitiatur, contaminatur. *nec* Goth. pr., ut in Servio aliisque, etiam Romano. *lena* Ven. 466 *liquida* Goth. sec. *liquidae olivae* e Leid. laudat Burmann. ad Samonic. de Medic. 961. conf. ad Ecl. V, 68.

aedibus vomit, ad maiorem etiam multitudinis significationem, quae totam domum, h. e. atrium, repleverit, et vomit *foribus*, per fores. Vix enim placet *domus alta foribus*. Eodem etiam *unda salutantum* facit; sic et *effusa* multitudo dicitur. Ceterum haec eadem brevius, nec minus tamen graviter, expressit Horat. *Forumque vitat, et superba civium Potentiorum limina.*

463. 464. Si non superba palatia incolunt. Ad verbum: *Si non* habent, at quam splendidius pro eo, *inhiant*, habere cupiunt, si non habere curant, *postes varios pulcra testudine*, h. fores opere variegato, testudineo. Expressos hinc vides versus Lucani X, 120. 121 *Ebur atria vestit, Et suffixa manu foribus testudinis Indae Terga sedent, crebro maculas distincta Zmaragdo.* *vestes*, stragulas, *auro inlusas*, h. pictas (*ludere*, *lusus*, *ludibrium*, *ὕβρις*, sunt artificii naturam imitantis vocabula), *Ephyreiaque aera*, signa et vasa ex aere Corinthio.

465. 466. Si porro nec purpurae nec unguentorum usum habent. *fucus* de adoptato colore quocunque frequentatum; ut et *venenum* de quovis succo, inprimis aut amariore aut acriore. *Assyrium* h. l. pro Syrio et Phoenicio, ut plerumque apud poetas fit: sic *Ἀσσύριον ξεῖνον* accipiendum puto de mercatore Phoenicio apud Theocrit. II, 162.

At secura quies, et nescia fallere vita,

467 *Ac* Longob. *Sed* Goth. sec. *vitam* Romanus, alter Mentel. et Menag., quod ferri posset, praeferri alteri non potest.

usus olivi, nova periphrasis, quo quis utitur. Horat. Od. III, 1, 42 *Nec purpurarum sidere clarior Delinit usus.* inf. III, 135 *nimio ne luxu obtusior usus Sit genitali arvo.* De *casia* vid. sup. ad Ecl. II, 49. Georg. II, 212. ad Tibull. I, 3, 61. At h. l. intelligendus est frutex ille, de quo Plinius agit XII, 43 et de quo inprimis videndus Haselquist. Huius casiae ligna miscebant unguentis; cum vulgus oleo nativo uteretur. *Corrumpi* cum dilectu, pro misceri, temperari, quocunque modo, h. l. tamen cum adiuncta notione: in deterius mutationem fieri: ut vitiatum, contaminatum, sit. (exempla huius locutionis vid. apud Cerd.; Iacobsius laudat Plutarch. T. II. p. 393. C.: „τὰ μιγνύμενα τῶν χρωμάτων οἱ βαφεῖς φθείρεσθαι, καὶ φθορὰν τὴν μίξιν ὀνομάζουσιν.“ *Wr.*)

467. *secura quies*, quam quis agit secure. Sic in Bucol. *tuta valle*, in qua quis tutus versatur. Lucan. V, 526 *Securus belli; praedam civilibus armis Scit non esse casas.* Hoc expeditum. At *nescia fallere vita* nil aliud esse potest, quam *vita tuta*, ἀσφαλής, certa, nullis casibus adeoque nec metui obnoxia. Antecesserat *secura quies*. Scilicet *vita fallere nescia* est idem ac *vita non fallax*. Iam *spes non fallax* est certa. *Seges non fallax*, fallere nescia, esset certa, de qua metus nullus est; atque hinc *ager non fallax*. Adeoque *vita non fallax*, vita certa, tuta, nullis vicissitudinibus obnoxia, quam tutus ac securus agas. Hactenus cum viro docto exponas: quae expectationem de se sustinet, quae praebet ea, quae de illa expectabas. Iam autem hoc ipsum inter potiores vitae laudes habetur, quod nulla re eius fructus turbatur. *Parca non mendax* apud Horatium est, quae vera canit, quatenus fata certa ac fixa sunt. Et hanc explicationem Servius altero loco posuit: *aut quoniam immobilis est status vitae eorum; urbanorum enim vita aut insidiis aut proscriptione variatur.* Ad Hesiod. Ἔργ. 227 sqq. respexisse putabat Ursinus. Ad verba tamen nihil inde lucreris. Per se dicta *fallere nescia vita* pluribus modis accipi possit; ut h. l. quoque factum. Vulgo accipiunt

Dives opum variarum; at latis otia fundis,
Speluncae, vivique lacus; at frigida Tempe,
Mugitusque boum, mollesque sub arbore somni
Non absunt; illic saltus ac lustra ferarum,

468 *ac* in libris ap. Pier. et in Reg. Martin. *laetis* in edd. Macrob. Sat. VI, 2, quod Heinsio arridet. At enim *laetos campos*, *agros*; *fundos* autem *latos* probandos puto, etiam hoc sensu, ut sint patentes. *et laetis* duo ap. Burm. (*et laetis* e Medic. affert Burm. Verum apud Fogg. *at latis* exstat. Certe *laetis* Heinsius, qui id sibi impense arridere ait, si invenisset in Mediceo, non Burmanno demum commemorandum reliquisset. *laetis* tamen etiam 2. 7. 14. *Wr.*) *lectis* Gud. a m. pr. 469 *ac* tres ap. Burm., duo apud Martin. et uterque Goth. *et* Medic. et Comm. Cruqu. ad Horat. Od. I, 21. 471 In antiquis edd. *illi* et *illis* legitur, et *Non absint*. *illis* etiam Cantabrig. *illinc* Ven. *nec* et *et lustra* nonnulli.

sic, ut sit innocua (scil. ut sit vita hominum, qui non fallunt, fraudum expertes sunt; homines simplices): sententia quidem vera, quae et in Culice occurrit 72 *Otiaque invidia degentem et fraude remota*. Et sane *vita*, *βίος*, pro hominibus. Dura tamen interpretatio. Fuit vir doctus, qui malebat interpretari: vita, quae non fallit, non latet, non effugit sine fructu. Ita tamen adiectum aliquid desideres, quod ad illam notionem ducat. Nam Horatii I Ep. 18, 13 *fallentis semita vitae* alienum est; ibi est: quae latet, obscura est. In hunc sensum expectares h. l. vitam, quae potest fallere, h. quae fallit, latet. (Si in prioribus *secura* ad homines pertinet, qui *quiete* fruuntur, consentaneum est, epitheton quoque *nescia fallere* ad homines vitam agentes referri, intelligique vitam liberam a dolis et fallaciis, h. e. cupiditatibus. Exhibuit igitur Maro vitam metu vacuam et cupidinibus; et ea demum est vita beata. *Wch.*) 468. *opum variarum*. Reprehenditur epitheton ab ill. Homio Tom. III, c. 21 (*Elem. Critic.*, tamquam nimis laxum adeoque enervum; debuisse enim opes sigillatim enarrari, aut unum opum genus poni, non autem incertam et fluctuantem notionem admitti. Arguta haec sunt, non negem; argutius tamen, videre, poni a poeta primo loco genus, tum subiici opes singulas: otium, antra, etc. Fefellit viros doctos, quod non viderunt, *At* h. l. esse pro formula sententiae, sed cum vi aliqua,

Et patiens operum exiguoque adsueta iuventus;
Sacra deum, sanctique patres; extrema per illos
Iustitia excedens terris vestigia fecit.
Me vero primum dulces ante omnia Musae,

472. OPERUM, ADSUETA,

472 *At* Leid. et Donat. ad Terent. Andr. I, 1, 48, ubi et *parvoque*, quod habeut fere omnes scripti et editi eodem sensu. At *exiguoque* recepit Heinsius. Habent id Romanus, Mediceus, Venetus, ed. Ven. et edd. Macrobii VI, 2. vid. Burm. (*exiguo* etiam cod. Serv. G. apud Burm. Vossius *parvoque* recepit; sed recte iam Burm. vidit, ex Aen. IX, 607., ubi idem versus legitur, hoc repetitum esse. Facile etiam exquisitior vox *exiguo* in vulgarem *parvo* mutari potuit. *Wr.*) 474 *vestigia figit* Cantabrig., ut Aen. VI, 159. 475 *Me vero privum* malebat Reiskius, h. e. *οἰκεῖον καὶ ἴδιον ἑαυταῖς*, sibi addictum et proprium. *Dulces Musas* ex h. l. memorat Dialog. de Orat. 13.

continuandae, ut in Graecis poetis δὲ, αὐτὰρ, et similia. *latis otia fundis:* non de latifundiis cogitandum; sed sunt campi et colles aperti, unde prospectus patet late: quae res ad animum et frontem explicandam magnam vim habet (Meierotto pag. 9). 469. *vivi lacus*, aqua perenni. *frigida Tempe*, umbrosae valles. 470. *molles somni*, lenes, tranquilli et dulces. Ecl. VII, 45. 471. *Saltus* proprie de pascuis. *lustra ferarum*, silvae, venationem designant. 472. *operum*, int. opus rusticum; laboriosa iuventus, vitae pars melior. *exiguo adsueta*, ut *parvo*. Tibull. I, 1, 25 *contentus vivere parvo*. 473. Illic *sacra deum;* scil. sancta sunt et habentur, ut Servius: hoc vult, sacra ibi caste coli; illic pietatem et metum deorum esse. *sancti* sunt *patres*, venerabiles, qui sancte ac pie coluntur. Nisi argutius haec dicta malis: Illic demum sacra vere sacra (pro sacris vere habita) sunt, illic senum sanctitas visitur. 474. *extrema per illos vestigia fecit*, cum scilicet iam multo ante aulas et palatia beatorum reliquisset. Vid. Arat. Phaen. 100 sqq. Supersunt inter agrestes vestigia priscae iustitiae et innocentiae.

475 — 489. Primum, ante omnia, studiis philosophiae ac naturae consecratam vitam agere se velle ait, quod si non licuerit, at certe rusticam. Utraque enim vita beata et exoptabilis; 490 sqq.

Quarum sacra fero ingenti percussus amore,

476 *percussus* omnes optimi et antiquissimi. Ante Heins. *perculsus*, quod nimis grave; nam perculsus prosternitur; prava paucorum librorum lectio obtinebat. vid. Heins. et Bentl. ad Horat. Epod. XI, 2. (in Mediceo *percussus* supra scripta *l*; *percussus* etiam 4. 11. *Wr.*)

alterius tamen deliciis ac bonis describendis immoratur. Expressit haec auctor Dialogi de Orator. cap. 13, digno, qui comparetur, loco. Semina sententiarum iacta iam videas in Axiocho Platoni vel Aeschini tribui solito. Comparandus *Thomson* in *Hyeme* 572 sqq.

475. 476. *primum ante omnia adcipiant me:* ita enim latine dicitur, primo loco: ut cum verbo iunctum sit *ante omnia:* ut Ecl. II, 61 *nobis placeant ante omnia silvae. Ante omnia primum mihi dicendum est.* An *Musae dulces ante omnia* bene dicantur, dubito; saltem in poeta nondum legere memini *ante omnia* iunctum cum adiectivo; sed *pulcer ante omnes*, non *pulcer ante omnia*, ut *supra omnes* pulcra puella est, non: pulcra est *supra omnia. felix una ante alias Priameia virgo.* non, *ante omnia.* In serioribus occurrit, ut in Plinio *ante omnia efficax, ante cuncta mirabilis.* (Verborum collocatio, quod vidit iam Vossius, suadet, ut *ante omnia dulces* iungamus; idque Romanis auribus non ingratum aut novum fuisse, similis neutrorum usus probat; crebro legimus v. c. talia, quale hoc est: „nihil illo, sc. homine, iucundius.“ Comparare etiam illud licet, quod in allocutione non est infrequens: optime, dulcissime rerum. *Wr.*) *dulces Musae*, μειλίχιαι Arato Phaen. 16. 17, quem locum in animo habuit. *Musae accipiunt* eum, qui se iis tradit, consecrat. *Sacra ferre* proprie est sacrificantis, v. c. Aen. III, 19, tum omnino sacerdotis. Iam autem poetae *Musarum sacerdotes* frequenter appellantur. vid. Cerda. Notum Horat. Carm. III, 1, 3, et Propert. III, 1, 2 *Primus ego ingredior puro de fonte sacerdos Itala per Graios orgia ferre choros.* Manil. I, 6 *Ad viridi nutantes vertice silvas Hospita sacra ferens.* Porro *magno percussus amore* (πληγείς, vid. ad Aen. IX, 197) expressum ex Lucret. I, 922. 923 *sed acri Percussit thyrso laudis spes magna meum cor, Et simul incussit suavem mi in pectus amorem Musarum: quo nunc instinctus, mente vigenti, Avia Pieridum*

Adcipiant; coelique vias et sidera monstrent;
Defectus solis varios, lunaeque labores;
Unde tremor terris; qua vi maria alta tumescant
Obiicibus ruptis, rursusque in se ipsa residant;
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles

478 *laboris* Mentel. a m. pr. Laudat versus Macrob. de Somn. Scip. I, 15. 479 *tusemcunt* Longub. et Voss. pr. 480 *Obicibus* scribunt alii; et sic iam apud Gellium N. A. IV, 17. (*obicibus* praeter alios Medic. Rom. et Serv. *Wr.*) *residunt* ed. Dan. et ant. edd. *resident* Moret. pr. 481 *properant* ed. Iunt. *intingere* Goth. sec.

peragro loca etc. Ex quo loco satis patet, poetam duxisse phantasma ab orgiis deorum, quos qui colebant, ἐνθουσιῶντες sacra celebrabant; ut Bacchi, Cybeles.

477. *coelique vias et sidera*, quod in vulgari oratione, siderum cursum in caelo. Iam Orpheus Argonaut. 205 ὅς ῥα πορείας Οὐρανίας ἄστρων ἐδάη κύκλους τε πλανήτας. *viae coeli* non uno modo dictae: vid. sup. I, 416. 417, ad Propert. IV, 1, 103. Quod vero poeta physicas quaestiones commemorat tamquam studii sui praecipuam partem, facit propterea, quia antiquiorum vatum, ut Orphei, Lini, Musaei, proprium id studium fuisse traditum erat; porro quia Empedoclis, post Xenophanem et Parmenidem, περὶ φύσεως carmina inprimis magnam auctoritatem habebant, a Lucretio maxime commendatam, cuius studiosus admodum fuisse videtur Virgilius. Habent etiam physices capita haec et argumenta hoc praecipui, quod poeticum vel maxime ornatum admittunt. Expresserunt eundem locum communem multi poetae, ab Intpp. laudati, inprimis Manil. I, 99 sqq. Propert. III, 5, 25 sqq. 478. *lunae labores*, defectus. Lucretius V, 750 dixerat: *Solis item quoque defectus Lunaeque latebras* (vel hoc uno versu, Virgiliani carminis quanta suavitas sit, intelliges) *Pluribus e caussis* (hi sunt *defectus varii*) *fieri tibi posse putandum est.* 479. *qua vi m.*, h. caussas accessus ac recessus maris aestuantis. Argumentum sane philosophicae contemplationis sollennius, quam alterum, tempestatum maris caussae; quod quidem et ipsum verba ferrent. *Ob-*

Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
Sin, has ne possim naturae adcedere partes,
Frigidus obstiterit circum praecordia sanguis:
Rura mihi et rigui placeant in vallibus amnes;
Flumina amem silvasque inglorius. O, ubi campi

486. CAMPI,

483 *non* quatuor ap. Burm. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *non possum* Goth. sec. 485 *rigidi* Rom. Pierii. 486 *O ubi Tempe* coniectura plurium doctorum virorum apud Burm., at ea vs. 469 iam memorata, et vid. Notas. (*Do ubi* Medic. a m. pr. *Wr.*)

iices sunt littora inprimis in aestuariis. 481. Caussas varietatis in dierum noctiumque mensura intellige. Etiam hoc Lucretius exposuerat V, 679 sqq. *Quid tantum properent soles hiberni*, sol in hieme, hiemali tempore, *tinguere se Oceano*, occidere etc.

483—489. Si philosophus esse nequit, agricola saltem esse vult.

484. Stuporem animi a *frigore sanguinis* ducere recte potest poeta, qui tantum probabilia sequitur; inprimis cum e philosophis nonnulli ita sensisse videantur. *Empedocles animum esse censet cordi suffusum sanguinem* Cic. Tusc. Qu. I, 9, ubi vid. Davies. Quod vero sanguinem *circa praecordia* memorat, ex antiqua Italorum philosophia petitum videri poterat, in qua *praecordia*, φρένας, πραπίδας, sedem non modo motuum animi, sed et mentis, faciebant. vid. Cicero ibid. Sed et hoc ipsum Empedocleum est, cuius versus laudatur in Etymologo Magno in αἷμα et alibi: *Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.* Notabilis locus Schol. Cruqu. ad Horat. Art. 465 Empedoclea — *qui dicebat, tarda ingenia frigido circa praecordia sanguine impediri.* At quomodo ad haec somnia homines delabi potuere? Scilicet, quod primis rerum aetatibus nullus erat sapiens, qui non esset poeta, nullus poeta, qui non maiore animi motu atque aestu raperetur, aut, ut loquebantur, divino spiritu (ἐνθουσιῶν) ageretur. *Calor* itaque *sanguinis* cum animi vi, ingenii subtilitate, poetica facultate, naturae aliquam coniunctionem habere videri poterat. Imitatus est versum Lucan. II,

Spercheosque, et virginibus bacchata Lacaenis
Taygeta! o, qui me gelidis in vallibus Haemi
Sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!

487 *Spercheosque* dictum ut Ἀλφειὸς, Alpheus, Πηνειὸς, Peneus, sic Σπερχειὸς, Spercheus. Heinsius reposuit e Mediceo; in quatuor *Spercheus*; (ut Medic. a m. sec. *Wr.*) Alii *Sperchiosque*, *Sperchios et*, *Sperchiusque*, hoc quidem in vulgg. edd. v. Heins. h. l. et ad Ovid. Met. I, 579. (*Sperchius* cum Servio praebent eius familiae codices, in qua excellit Romanus. *Spercheus* etiam 3. 4. Vid. Q. V. IV. *Wr.*) 488 *gelidis convallibus* Medic. et unus Mead., forte *gelidi*, inquit Heins. (Plures si addicerent libri, reciperem *convallibus*, quum modo praecesserit *in vallibus* vs. 485. *Wr.*)

557 *Fervidus haec iterum circa praecordia sanguis Incaluit.*

485. *amnes rigui*, h. l. qui rigant. *amem*, colam. Exemplis illustrat Burm. 486—489. O quam vellem ruri vitam agere! Tamquam poeta nobiliora rura memorat, in Thessaliae, Laconicae, ac Thraciae campis. cf. Culicem v. 93, in quo quasi semina aut rudimenta huius pulcerrimi loci videas. *O ubi* non itaque est, ut situm locorum quaerat, sed ut ibi degat. Habet tamen locus maiorem δεινότητα, si ita iungis: *O* utinam sit, *qui me sistat* ibi, *ubi* campi etc., enthusiasmo abreptus sententiarum ordinem turbavit. (Vulgo verba sic ordinant: *O qui me sistat, ubi campi* etc., quod partim a vv. ordine non firmatur, partim etiam propter subiunctivum *sistat* et pron. *qui* pro *quis* offendit. Iunge igitur: *O ubi* [*sunt*] *campi* . . . . o [*ubi est,*] *qui me sistat* etc. *Iahn.* Vid. etiam Q. V. XXII, 3. extr. *Wr.*) *Campi Spercheosque* poetica structura enthusiasmo et ipsa consentanea dixit, pro campis ad Sperchium, campis Thessaliae, in cuius confiniis subter Oetam montem fluvius ille in sinum Maliacum exit. (vid. Q. V. XXXIII, 4. *Wr.*) *Taygeta* sc. iuga, ὄρη, ut τὸ Ταΰγετον, montes ex Arcadia per totam Laconicam procurrentes; subiecta iis Sparta et Eurotas amnis. *bacchata*, passive, quae bacchando frequentantur, in quibus virgines Lacaenae bacchari, orgia Bacchi celebrare, solent. Sic *bacchata Naxos* Aen. III, 125. Erat autem sub Taygeto Bacchi templum, quod adhuc Pausaniae aetate visebatur; ad id solis mulieribus aditus

Felix, qui potuit rerum cognoscere caussas;
Atque metus omnis et inexorabile fatum

491 *ineluctabile fatum* Romanus Pierii, ex Aen. VIII, 334 scilicet.

patebat, et mulieres solae sacra in operto faciebant. vid. Pausan. III, 20. Ita explicatus locus placere potest. *Haemus* autem inprimis silvis abundabat: hinc vss. 488. 489.

490—493. Beata est, inquit, vita philosophi, at nec minus beata vita rustici. cf. ad vs. 477. Columella in praef. iam a Cerda laudatus: *Res rustica — quae sine dubitatione proxima et quasi consanguinea sapientiae est.* Cicero in Cat. mai. 15 *Venio nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector, quae nec ulla impediuntur senectute, et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere.* Philosophiae autem Lucretianae capita hic proferri ex primis statim Lucretii paginis manifestum fit. vid. Lucret. I, 49 sqq. ad 150, qui versus optimi huius loci commentarii sunt. Forte et Graecus poeta utrique ante oculos erat. Laudatur ex Empedocle: Ὄλβιος, ὃς θείων πραπίδων ἐκτήσατο πλοῦτον ap. Clement. Alexandr. Stromat. V extr. Veris autem de natura rerum, deorum et animae, rationibus ab Epicuro propositis, metus, terrores, ac cupiditates hominibus detractas et ad veram felicitatem viam patefactam esse, saepe a Lucretio praedicatur. Conf. Cic. Fin. I, 13 (vid. Bentleii *Remarks upon a late discourse of Freethinking in a Letter by Phileleutherus Lipsiensis* segm. 20). Ipsum Lucretium his laudibus praedicari putabat Spencius Polymet. Dial. II, p. 14, quod non placet; non quidem propterea, quod nimis magnificas, quam pro Lucretii meritis, laudes esse dicam; nam quae secta non suum principem ita extollit? Fecit hoc idem in Epicuro suo Lucretius. Verum non hic locum habebat unius cuiusquam certi hominis laus et praedicatio. Non male expressit locum Seneca Agam. 604—608. Colorem orationis mutuatus est hinc gravissimo loco Lucan. IV, 394 *Felix qui potuit mundi nutante ruina, Quo iaceat iam scire loco!* h. e. novit, in tenui hac fortuna, humili hoc loco, securam sibi fore vitam; ex magna fortuna se deiici non posse; contra potentes et divites metus hic agitat continuus, ne opibus suis excidant. 490. *qui potuit,*

Subiecit pedibus, strepitumque Acherontis avari!
Fortunatus et ille, deos qui novit agrestis,
Panaque Silvanumque senem Nymphasque sorores!
Illum non populi fasces, non purpura regum,

492 *strepitusque* Reg. et unus Mead. *Acherontis averni* Erf. a m. pr. (— 493. Pro *qui novit* in Medic. exstat *quidquit*; sed *n* supra adiecta literae *d*. Idem *agrestes*. *Wr.*) 494 *Silvarumque senem* ed. Ven.

ad formam aoristi, qui potest. — 492. *metus* ex superstitionibus falsisque opinionibus natos, inprimis de fato et de inferis. Lucret. I, 79 *Quare Religio* (superstitio) *pedibus subiecta vicissim Obteritur. Metus subiectos* vide ibid. 67 sqq. 103 sqq. V, 1193 sqq. III, 14 *Nam simul ac Ratio tua coepit vociferari, Naturam rerum haud divina mente coortam,* Diffugiunt animi terrores, *moenia mundi Discedunt, totum video per Inane geri res, Apparet Divum numen sedesque* quietae — *At contra* nusquam *apparent* Acherusia *templa. strepitum Acheruntis* ex Lucret. III, 37 *Et metus ille foras praeceps Acheruntis agendus Funditus, humanam qui vitam turbat ab imo, Omnia suffundens mortis nigrore, neque ullam Esse voluptatem puram liquidamque relinquit.* Quomodo illum metum expellat vid. eod. libro III, 842—907 ad fin. cf. Seneca de Benef. VII, 1. Nam in rationibus argumentisque, a quibus illa persuasio ducitur, discrimen inter sanam et insanam philosophiam cernitur. Quam ornate haec dicta sint intelliges, si reputes nihil aliud haec esse, quam: natura rerum rite cognita nec fatum nec mortem a te timeri.

493. 494. Vitae rusticae amoenitatem a splendidis et sanctis rerum imaginibus petit, ex primorum hominum, aureae aetatis, vita sumtis; nempe cum innocuis et puris castisque illis hominibus dii versabantur, eos frequentabant et in medio eorum conspiciebantur: vide vel Catull. LXIII, 384. Itaque is, qui silvas, valles, fontes et antra frequentat, praeclare deos agrestes nosse dicitur. Cul. 76 *Illi sunt gratae rorantes lacte capellae Et nemus et fecunda Pales.*

495 — 499. Vivit animo imperturbato, atque, ut ab omni cupiditate, ita ab omni cura ac

Flexit, et infidos agitans discordia fratres;

496 *invidia fratres* Moret. sec., e glossemate τοῦ *discordia.*

sollicitudine vacuo, et vere vitam beatam ex Epicuri formula agere videri potest. *Illum non populi fasces* (vid. Lucret. III, 1009), *non purpura regum flexit,* flectit; et sic in seq. *doluit, invidit, vidit.* nil curat honores ac magistratus, in quem transferantur, aut quibus regna sive reddantur sive eripiantur; quae fortunarum conversiones annis proximis a profligatis Antonianis partibus satis frequentes haud dubie inciderant. *et infidos agitans discordia fratres* illum non flexit, nil movet; nil curat bella civilia: ut nec bella externa; *Aut coniurato descendens Dacus ab Istro.* Credere par est, poetam etiam in priore membro, de fratrum discordia, certam aliquam personam ac nomen ex illo tempore memorare debuisse ac voluisse, ut in altero *Dacum.* Respexit utique Arsacidarum dissidia, quae in illos annos incidunt, quibus Georgica perscripta esse et feruntur et videntur, inter consanguineos, Phraatem et Tiridatem, quos per fratres declarat, agitata. In hoc, puto, acquiescendum est. (Eodem exemplo usus eandem sententiam elocutus est Horat. Od. I, 26, 3 sqq. *Wch.* — Veram esse hanc explicationem probabit Q. V. XXXVI, 7. *Wr.*) Sane etiam in Armenia maiore, cum Artaxiae Artabazes filius successisset, bellum ei civile a Tigrane fratre, Roma ab Armenis arcessito, motum est; verum haec in annum 734, decimum a pugna Actiaca, proximum ante Virgilii obitum, incidunt. vid. Dio LIV, 9. Catroeus quidem secundam aliquam Georgicorum recensionem comminiscitur, sed nullo plane aut levi argumento. *Daci* autem, (cum Getis ad Slavicos populos referendi: quod docuit Gatterer noster Comment. Soc. R. Gotting. Vol. XI ubi pag. 186) qui montium iuga trans Istrum incolebant, unde *descendens Dacus,* ut fere semper, *quoties concretus gelu Danubius iunxerat ripas, decurrere solebant et vicina populari,* Florus IV, 12, 18: ita illo tempore Mysiam et mox Thraciam vastabant. Iam 724 Statilius Taurus Dacorum agmina palantia reiecit. Missus adversus eos et Basternas M. Crassus, C. Caesare V, et Sex. Apuleio Coss. U. C. 725. Dio LI, c. 23 sqq. de iis triumphavit a. 727. *Ister coniu-*

Aut coniurato descendens Dacus ab Histro;
Non res Romanae perituraque regna; neque ille
Aut doluit miserans inopem, aut invidit habenti.

498. ROMANAE, ILLE,

497 *Et* Acron ad Horat. Od. I, 35. III, 6. *discedens* multi, vide Burm. *Daci montibus inhaerent* Florus IV, 12, 18. (Voss. edidit *Istro*. Cum adspiratione tamen legitur in Mediceo hic et Ge. III, 350., ubi Heinsius ita hoc nomen in praecipuis libris exarari scribit, in partes vocato etiam Terent. Maur. vs. 218. *Wr.*) 498 *res Comanae* Reiskius emendabat, id est, Armenae vel Parthicae; cum indignum poeta, et quidem Romano, sit, rempublicam Romanam *peritura regna* appellare. conf. Notam. Simile fere acumen argutantis Grammatici est apud Rufinian. de schem. Dian. pag. 267, qui lucum inter eas figuras refert, cum dicere manifeste parum tutum est: noluisse adeo Virgilium dicere: *Non res Romanae periturae.* 499 *miserans aut non invidit* Zulich. ex interpolatione.

ratus, h. populi ad Istrum, qui arma cum iis sociabant. Ex nostro Statius I Theb. 20 *Et coniurato deiectos vertice Dacos.* Iidem Daci cum Getis aliisque barbaris non cessarunt Istro glacie concreto Romanos fines vastare, donec Q. Tuberone et Paullo Fabio Coss. U. C. 743, et anno sequenti perdomiti sunt, littusque castellis et vallo munitum est. cf. Sueton. Octav. c. 21. Ceterum Epicuream sapientiam ab omni republica homines avocasse, res est satis nota vel ex Ciceronis disputationibus.

498. *peritura regna*, quae pereunt, afflicta; in prosa: regnorum ruinas, eversiones, interitus nil curat; quot enim regna non fuere sublata a Romanis! *res Romanae* intelligendae vicissitudines et fortuna imperii Romani. Sunt autem haec accommodate ad hypothesin Epicuri, et intra eius placita accipienda. Alioqui enim, in cive Romano, impium hoc et sceleratum foret, reipublicae sortem nil curare. (*res Romanae perituraque regna* in unam notionem coniungenda: bella Romanorum cum exteris gesta, his exitiosa. Quare comma, quo haec distinguebantur, sustuli; vid. Q. V. XXXIII, 4. Vossius Sexti Pompeii, Lepidi, Lucii Marcique Antonii dominationem significari, hosque ipsos vs. 504. reges appellari existimat. *Wr.*)

499. *neque ille Aut doluit* (dolet) *miserans inopem*, *aut*

Quos rami fructus, quos ipsa volentia rura
Sponte tulere sua, carpsit: nec ferrea iura,

500 *valentia* Ven. 501 *carpit* Macrob. Sat. VI, 1. *rura* Romanus.

invidit habenti, non duritie et ferocia animi, aut Stoica aliqua apathia, quae male, a Servio inde, huc advocatur, sed nec dolet nec invidet, quod in agro remotus ab omni pauperum miseria et divitum luxu ac fastu animum ab omni perturbatione vacuum habere potest. Copiose illustrat locum Burm. Docent hoc antecedentia: *non populi fasces* etc., quos, in agro qui degit, non videt, ideoque nec curat, quis illa opibus suis et artibus consequatur. (*habenti*, diviti, ut habere apud Cic. Ep. VII, 29. dicitur; add. Eurip. Herc. Fur. 636.: ἔχουσιν, οἱ δ' οὔ. *Wch.* Ceterum cfr. Tibull. I, 1, 77. sq.: „Ego composito securus acervo Despiciam dites despiciamque famem.“ *Wr.*)

500 — 503. Praeiverat Lucret. V, 935 (notante Macrob. VI, 1 extr.) *Quod sol atque imbres dederant, quod terra crearat Sponte sua, satis id placabat pectora donum.* Non autem sunt pro tautologis habenda, *ipsa, volentia, sponte sua;* sed facere putanda ad notionem primariam vivide et fortiter declarandam. Expressit sequentia Seneca Herc. fur. 159 sq. *volentia rura* ex graecismo exponit Toupius in Suid. T. II, p. 49, ubi ex Xenoph. laudat: ἡ γῆ θέλουσα — διδάσκει et hinc θέλεμος γῆ T. I, p. 285. Praebebat tamen ipsa res poetae hoc, vel sine Xenophonte, si *ipsa, sponte sua*, sane etiam lubentia ac *volentia*, h. e. lubenter, ferunt fructus rura. Inf. IV, 551 *victorque volentes Per populos dat iura.* Graeca ratione poeta uti tum dicendus est, non, quoties uterque sermo in aliquam formam naturali sententiarum modo et ordine consentit, verum quoties aut a sermonis patrii genio et usu sollenni recedit, adoptatque formas Graecas, seu vulgares seu poeticas, ita ut, nisi ex lectione Graecorum scriptorum eas memineris, expediri locus nequeat; aut ubi manifesta studii et aemulationis signa et indicia prodit scriptor. Semel haec dicta sint, cum toties graecismos perperam memorari viderim. — 501. *Sponte sua*, vid. ad v. 459. Adumbrata esse haec ex Lucret. V, 935. 936, iam notatum Macrob. Sat. VI, 1 extr. — *ferrea iura*, rigida, quae nec gratia

Insanumque forum, aut populi tabularia vidit.
Sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque

503. CAECA;

502 *Insanumve* Rom. (et Ald. tert. vid. Q. V. XXXVI, 7. *Wr.*) *trudit* Vratisl. 503 *freta rauca* Leid.

nec metu ullius flectuntur, nec miseratione. — 502. *Insanum forum*, insano clamore, litibus, perstrepens. Sic *rabies*, *furor*, foro et caussidicis tribuitur. *nec populi tabularia vidit*, h. nullum nec vectigal, nec portorium, nec pascua a populo tamquam publicanus conduxit, quarum redemtionum tabulae, publica instrumenta, in tabulario servabantur; quod Romae erat in atrio Libertatis. vid. Liv. XLIII, 16.

503. *freta caeca*, ignota, inexplorata esse videntur. Si essem paullo arrogantior, dicerem pro imperio „et in hunc sensum verbum accipiendum est.“ Nunc bene novi, vocem habere plures notiones, quas alius aliam non minus bene pro arbitrio suo substituere possit; itaque moneo, posse freta *caeca* quoque dici et accipi, si quis malit, obscura, nigra; ut Aen. III, 200 licet accipere, *caecis erramus in undis* propter seqq. At inf. III, 260 non sunt *freta caeca*, sed *nox caeca*: *Nocte natat caeca serus freta.* Servio sunt nostro loco *freta caeca* subito in tempestatem surgentia, quorum motus caeci, incerti sunt. Ad pericula et discrimina navigationis respici patet. Scilicet, cavere poetae interdum vix possunt, quin, quod ad impellendam mentem ac feriendum sensum adiunctum est, propter diversos vocum significatus, ambiguum adeoque obscurum maneat. Sunt haec inter ea, quae sentiri debent, non subtiliter dilui. (*caeca*, i. e. plena incertorum casuum, plena periculorum propter latentes scopulos, syrtes, al. Laudat Iacobs. Serap. Anthol. Pal. VII, 400.: „ἦ ῥά τις ἦσθα Ἔμπορος, ἢ τυφλοῦ κύματος ἰχθυβόλος.“ et VII, 275.: „Μαλέου τυφλαὶ σπιλάδες.“ — Vossius, et, ut videtur, Heynius, tria his verbis significari putant: mercaturam, bellum, potentiorum gratiam. Concinniora haec erunt, si statuis, primum agi vs. 503. sq. de regnis exteris bello petitis, tum vs. 505. de domesticis Romanorum discordiis. Nam illa: *Sollicitant alii*

In ferrum, penetrant aulas et limina regum;
Hic petit excidiis urbem miserosque Penatis,
Ut gemma bibat, et Sarrano dormiat ostro;
Condit opes alius, defossoque incubat auro;
Hic stupet adtonitus Rostris; hunc plausus hian-
tem

504. FERRUM; 507. AURO.

504 *penetrantque* Menag. a m. sec. 505 *patriosque Penates* Parrhas. (*Penates* Medic. „Pust octo interiectos versus accurrit rursus clausula *parvosque Penatis* in versu, cuins procul dubio sinceram lectionem dedimus. In illo *Penatis*, etiamsi impense placeret, e Mediceo adsumere non sustinuit Heinsius, quia vux eadem paulo ante praecesserat. Quae ratiu lutilis est. Nam in Virgilio multa corrigenda essent, si numquam ei licuisset tali intervallo bis eamdem adhibere vocem. At mihi diversam ob causam minus hic placent miseri Penates; vellemque codex obtulisset aliquis *miserosque parentis.*" Haec Brunckius. Sed v. V. L. ad vs. 514. *Wr.*) 506 *indormiat* Heius., ex uno Mediceo, in quo tamen et ipso a sec. m. *in* notatum punctis. *dormiat* vulgo omnes: et nunc revocavi. Porro *Serano*, *Sarano*, *Serrano*, vitiose scribitur. 508 *hic plausus* Medic. a m. pr.

remis freta, et haec: *penetrant aulas et limina regum*, quum incertum sit, quomodo per se spectata capienda sint, ita demum lucem accipient, si, adiunctis etiam his: *ruuntque in ferrum*, ad unam omnia rerum imaginem revocabuntur. Nec facile invenias ullum apud Virgilium locum, cuius de sententia iure ambigi possit; multaque, quae videntur ambigua, facilia sunt expeditu, si ubique memineris, solere ita Virgilium cogitata non semper una simplicique enunciatione comprehensa, sed in partes suas quasdam soluta eloqui. Itaque semicola, quae erant post *caeca* et *ferrum*, in commata mutavi. *Wr.*)

505—507. Hic, militiae adscriptus, exscindit (exscindere parat) *urbem*, int. Romam, *Penates*, h. patriam suam (bella autem civilia respicit); ut luxu diffluat. Militia omnino illo tempore inter modos opum ac divitiarum quaerendarum expeditiores, scilicet e praeda et agris assignandis. vide v. c. Propert. Eleg. III, 5. Tibull. I, 1, 1—4.

Per cuneos geminatus enim plebisque patrumque

509 *geminatus* ex omnibus scriptis Heinsius reposuit. Sic et Pierii et Martini libri cum antiquis edd. Vulgatae tamen edd. praeter unam Egnatianam *geminatur* aut *geminantur* habebant. Illa *geminatus enim*, in parenthesi posita inde ab Elzevirianis, illustrare sibi videtur Heinsius ad Aen. X, 874, mihi tamen nondum satisfacit, nec ipse mihi satisfacio. Minus tamen putidus versus ad meum sensum est, si intra parenthesin aut totum, ut Aldd. pr. et sec., ut sit: *hunc plausus hiantem* (*Per cuneos — patrumque*) *Conripuit*; aut verba *geminatus enim plebisque patrumque*, cum Ald. sec. et hinc ceteris, recipias. Friget tamen utrumque, multoque magis, si *geminatus* ad *plebem* et *patres* referas. Immo vero est, repetitus, iteratus. Servius *enim* retraxit; ut sit: *Corripuit enim hunc geminatus.* Atqui hoc repugnat sermonis genio. Melius esset dicere, *enim* esse pro δὴ, γὰρ, asseverative positum: ut Aen. II, 100 *Nec requievit enim.* VIII, 84 *Quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno, Mactat.* Potuisset poeta facile asperitatem hanc emollire: *geminante manu.* (Vox *enim* asseverandi habet potestatem, in *enimvero* et *sed enim* maxime conspicuam. Hinc interdum auget vim praegressi vocabuli, ut in illis ipsis exemplis, quae Heynius attulit; nec multum differt a particula *quidem*; cfr. notata ad Ge. I, 79. Modo noli aliter in vernaculo sermone hoc exprimere, quam vocis intensione. Voss. et Iahn. verba *geminatus — patrumque* parenthesi includunt et verbum *est* subaudiunt; quod friget. Denique *geminatus* explicandum ex vocc. *plebisque patrumque*; non est *iteratus. Wr.*)

ubi vid. notata, multo magis in civilibus bellis, per praemia militiae. *gemma*, poculum gemmeum, ex gemma factum. cf. Propert. III, 5, 4. (*bibere gemma*, ut apud Iuvenal. XII, 74. *bibere caelato. Wch.*) *Ostrum Sarranum*, Tyrium, ab antiquo urbis nomine, Sarra seu *Tsor;* de quo satis multa disputavit Bochartus. 507. Sic et Aen. VI, 610 *Aut qui divitiis soli incubuere repertis.* Ex Vario: *Incubet et Tyriis, atque ex solido bibat auro:* adumbratum esse versum, notarat Macrob. Sat. VII, 1, p. 374 (576). conf. Tibull. III, 3, 3 sqq.

508—510. Alius eloquentiae forensis laudem, dum pro rostris dicentem audit; alius populi studia miratur et cupit gratiosus apud populum haberi; *nimium gaudens popularibus auris* dixit Aen. VI, 817. *hiantem* prae admiratione ac stupore, *conripuit*, percussit, animum commovit, *plausus per cuneos*, h. theatrorum ordines ac sedilia, quo excipiebantur, qui gratiosi essent apud populum, ut de Pompeio, Cicerone, Maecenate (vid. vel

Corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum,
Exsilioque domos et dulcia limina mutant,
Atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.

510. Conripuit.

501 *Corripit*: *hi gaudent* emendat Marklandus ad Statii Silv. III, 2, 61, non quod in praeterito tempore offendebatur, ut Burmannus putabat, sed quod non sunt, ad quos referas τὸ *gaudent*. Nec tamen *alii* subiicere post superiora a versu inde 503 adeo durum est. Ipse Burmannus *Corrupit* coniectabat; minus feliciter. *sanguine patrum* ed. Norimb. 511 *domus* duo apud Burm. et uterque Goth. *lumina* Zulich.

Horat. I Carm. 20. II, 17, 25) res nota. *enim* interponitur, ut alias *quidem*: geminatus quippe ille, ut δή, δηλαδή, scilicet. ut sit: hunc rapit, animum movet, ut appetat, plausus plebisque patrumque, h. e. populi, iteratus ille quidem per cuneos; (vid. V. L. *Wr.*) vult ille gratiosus haberi, in gratia apud populum esse.

510—512. *Gaudent perfusi sanguine fratrum.* h. e. gaudent alii perfundi, ex graeco more. (vid. Q. V. XXVIIII, 6. *Wr.*) Ad veteranos autem et ceteros refero, quibus promissi per bella civilia (hinc *perfusi sanguine fratrum*) agri assignabantur; ita cum sequente versu sententias arte coniunctas esse videas: relictis agris patriis et solo natali in aliena praedia, alio sub caelo sita, immigrant. Lucretii versus sunt III, 70 Dum homines paupertatem fugiunt, *Sanguine civili rem conflant — Crudeles gaudent in tristi funere fratrum:* quem hic expressum esse, iam a Macrobio monitum Sat. VI, 2. 511. *Exsilio*, dum in colonias deducuntur. (*Exsilium* vix recte ad coloniss retuleris. Nam qui in bellis civilibus vicerant, iis agri in Italis adsignati; cui quidem rei non convenit p a t r i a a l i o s u b s o l e p o s i t a. Rectius igitur haec de iis dicta cum Vossio statuas, qui Antonium in Aegyptum secuti. Sed falluntur, qui bellorum civilium iam supra factam mentionem hic repetitam volunt. Quare haec est horum vss. sententia: ibi immania scelera, parricidia, exsilia, ignota illa rusticis. *Wr.*) 512. Fere ut Horat. illud Od. II, 16, 18 *Quid terras alio calentes sole mutamus?* Sol pro coelo, plus minusve ex sole, propiore seu remotiore, calente.

Agricola incurvo terram dimovit aratro:
Hinc anni labor; hinc patriam parvosque nepotes

513 *terram molitus aratro* Mediceus et Colot. Ursini; forte ex Georg. I, 494. (Medic. *agricula*, sed *u*, testante Foggiuio, in *o* mutata. *Wr.*) *demovit* Leid. et Rotteud. 514 *parvosque penates* Mediceus, quod impense placebat Heinsio; dummodo non v. 505 *miserosque penates* antecessisset. Malim alioqui et ipse: *patriam* (adeoque publicum) *parvosque Penates*; satis recte dici potest agricola tueri et alere domum ac familiam. Et inf. IV, 155 *Et patriam solae et certos novere penates*. Add. Ciris 418 et alii. Sane permutantur fere *penates* et *nepotes* in libris: vid. Marklaud. ad Statii Silv. I, 2, 145, qui etiam *penates* praefert: sed parum gravi de caussa: „quare enim poeta *nepotes* potius quam *liberos* memoraret?" Atqui memorat tamquam poeta, cui liberum est et esse debet, ita permutare; alioqui concidit tota poetica. Burmannus praefert *nepotes*, ne bis idem dicat poeta, *patriam* et *penates*; qui metus utique vanus esset; nam *patria* nequaquam ad tugurium ipsum revocari potest, sed totum rus, vicum et agros, complecti debet, ut Ecloga I, 3. 4. 68. Equidem fateor me ad hoc haerere, quod *patriam* ex annuo labore sustinere dicitur agricola; vix enim hoc aliter fieri potest quam conferendo in publicum et militia ex delectu. Atqui hoc alteram non ex agro petitur, prius non est Romanum, illo saltem tempore; (*vectigalia* ap. Horat. Od. III, 16, 40 sunt reditus agelli, quos *porrigere* aliquis potest, amplificare, augere, *cupidine contracto*) malim utique *patrem parvosque nepotes* scriptum esse; et potest *patriam* ex versu superiore 512 repetitum videri. Enimvero non agitur de eo, quid in votis habeamus, sed quid scriptum esse a Marone probabile sit: et hic fateor nihil posse ad liquidum perduci. *patrem* tamen reposuit Wakef. (*parvosque penates* ex Aen. VIII, 543. petitum videtur; cf. notata ad Ge. I, 46. II, 47. Probatur tamen ea lectio Brunckio; vid. V. L. ad vs. 505. — Quidni autem *patriam*? nonne agrorum proventu omnes cives aluntur? Et de alendo haec esse capienda, docent, quae subiiciantur, parvi nepotes boumque armenta. Atque ecce tibi iam contraria: Urbani quum patriam pessumdent, rusticus contra suo labore sustinet eandem. *Wr.*) Idem Marklandus malebat: *Hic anni labor*; et sic Gud. pro

513—531. Suavissima bonorum, quae vita rustica habet, descriptio. 514. *labor anni*, per annum, annuum opus rustici; nunc tamen subest simul notio proventus annui ex hoc labore; nam subiicitur: *hinc sustinet*, alit et educat inde, *nepotes*, liberos, et *patriam*: Romano sensu et sermone amat, tuetur, patriam aliquis, pro ea moritur; haec et alia sunt, quae Horatius innuit in his: *Qui didicit, patriae quid debeat, et quid ami-*

Sustinet; hinc armenta boum, meritosque iuvencos.
Nec requies, quin aut pomis exuberet annus,
Aut fetu pecorum, aut Cerealis mergite culmi,
Proventuque oneret sulcos, atque horrea vincat.
Venit hiems: teritur Sicyonia bacca trapetis;

515. IUVENCOS; 517. CULMI;

var. lect. nec male. (*Hic* recepit Vossius, probatum etiam Handio ad Stat. Silv. pag. 267: Bene *hinc*; ex vulgari ratione diceres: hinc annui labores, quos rustici subeunt, ut domum suam patriamque sustineant. Et commode ab Iahnio laudatur Schirach. in Clave Poetar. classicor. P. II. p. 471. ita hunc locum explicans: „Descripserat poeta varia studia, quibus sollicitarentur homines ad satiandas suas cupiditates. Quanto felicior agricola! Unice incumbit suis agris colendis et rei rusticae augendae, nihil praeterea curans, nec incertus de re futura per totum annum suum laborem beatus persequitur, et habet, unde patriam suosque sustentet.“ — 515. *hic* Medic. apud Foggin. *Wr.*) 516 *quin et* Menag. alter. *exuberat* Menag. quart. 517 *et Cerealis* Menag. alter. (*Cerialis* primum in Medic. scriptum fuisse, notat Foggin. *Wr.*) 518 *Proventumque* Goth. pr.; ferrem, si *Proventus* esset. *aut horrea* Medic. a m. pr. et Zulich. *oneret cellas* coni. Io. Schrader. Fatendum tamen, si severius cum poeta agas, totum versum otiosum esse post antecedentia. (Minime! *Wr.*)

cis. At patriam Romanus non alit; aleret cives, sustineret opibus suis amicos. Horat. Serm. II, 2, 104 *cur, improbe, carae Non aliquid patriae tanto emetiris acervo.* atqui praecesserat: *quare templa ruunt antiqua deum?* Erit itaque eo referendum, ut de suo conferat ad utilitates publicas et commoda universe. (Vid. quae scripsi in V. L. *Wr.*)

516—518. Nullum anni tempus est, quo cesset ager afferre aliquid fructus. *pomis exuberet annus*, poetica ratione, sed sollenni, pro, poma exuberant in anno, h. auctumno. (A Virgilio sua mutuatus videtur Plin. Panegyr. c. 29. a Wunderl. laud.: „omnis usibus nostris annus exuberat.“ *Wr.*) 518. *Annus onerat sulcos proventu*, ante messem, *horrea vincit proventu*, messe facta. Sunt Tibulli IV, 1, 185 *Horrea fecundas in deficientia messes*, et sup. Georg. I, 49 *Illius inmensae ruperunt horrea messes.*

Glande sues laeti redeunt; dant arbuta silvae;
Et varios ponit fetus auctumnus, et alte
Mitis in apricis coquitur vindemia saxis.
Interea dulces pendent circum oscula nati;
Casta pudicitiam servat domus; ubera vaccae
Lactea demittunt; pinguesque in gramine laeto
Inter se adversis luctantur cornibus haedi.

521. AUCTUMNUS;

520 *redeunt laeti* Rufinian. de Schem. Lex. p. 30. *ardua* Gud. pro var. lect. 521 *ponit fructus* Erf. 523 *pendent dulces* ante Heins. sed *dulces pendent* omnes fere scripti, etiam Pierii. 525 *dimittunt* nonnulli: duo omittunt *que* cum uno Mead.

519. Cum hieme, h. e. cum extremo auctumno, olivitatis tempus ingruit. (quod ab Octobri mense ad Ianuarium extenditur. Vid. Colum. XI, 2, 83. XII, 50. Pallad. XI, 10. XII, 4. *Voss.*) Olivae, ut poetarum mos, a praestante aliquo genere adiectum nomen habent. (*Venit hiems: teritur* etc. hanc orationis structuram illustrant, quae Wunderl. ad h. l. et in Observatt. in Tibull. I, 6, 37. attulit. *Wr.*) *Sicyonem oliviferam* etiam Ovid. memorat in Ibin 319, ex P. IV, 15, 10. Statius Theb. IV, 50. *trapetum*, quo oleae teruntur; mola olearia. vid. Ind. ad Scriptt. R. R.; egregie illustrata in doctissimo libello Alb. Lud. Frid. Meisteri nostri *de torculario Catonis*. 520. (*glande redeunt* iungit Wunderl. Observatt. in Tibull. I, 3, 40.; non recte, quum absit loci notio a glande; itaque iunge: *glande laeti*. *Wr.*) *arbuta*, vid. supra ad Eclog. III, 82. 521. *ponit fetus auctumnus*, dum poma matura decidunt. Ita *poni frondes* supra dixerat v. 403. Potest tamen, si ita placuerit, a partu petitum dici, qui *poni*, edi, dicitur; ut ova ponuntur.

523. Pergit ad gaudia domestica agricolae; *pendent circum oscula* iucundius, quam si, circum ora; sunt enim ad osculandum porrecta. 524. *pudicam mulierem* (Horat. Epod. II, 39) designat. Adscripseram olim *αἰδοίην παράκοιτιν*. sed recte

Ipse dies agitat festos, fususque per herbam,
Ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
Te, libans, Lenaee, vocat; pecorisque magistris
Velocis iaculi certamina ponit in ulmo;

527. FESTOS; 528. MEDIO,

527 *fastos* Ven. *fusosque* Gud. et Goth. sec. (Mutatae interpunctionis rationem reddet Q. V. XXXIII, 10. *Wr.*) 528 *ingenio* pro *in medio* Mediceus; (sed a m. sec. *in medio*. *Wr.*) forte *Ignis ubi Genio*, inquit Burmannus, id est, ara ipsi posita. Malim *Ignis ubi*, *Genio et socii c. c.*, h. in honorem Genii: in quod et Schraderum incidisse, in schedis video. Sed ludibrium librarii esse puto. 529 *Leneaeque* Voss. Erat scilicet in alio *Leneae*, ut in Medic. a m. pr.

monitus, eam in Homero esse *αἰδοῦς ἀξίαν*, hoc sustuli. 525. 526. Ex Arat. Diosem. 369. 370. conf. Odyss. *κ*, 412. *κορύπτειν* Theocr. III, 5.

527—531. Quicquid in vita rustica iucunditatis esse solet, memorat poeta; itaque et festorum sollennia diis rusticis habita; inque his unum, in Bacchi honorem. 528. *Ignis ubi in medio*, scil. ara, in qua sacrum fit, ex quo epulae parantur. Tibullus de sacris, messis tempore factis, II, 1, 21 *Tunc nitidus plenis confisus rusticus agris Ingeret* ardenti *grandia ligna* foco, *Turbaque vernarum, saturi bona signa coloni Ludet. Socii.* Horat. Epist. II, 1, 142 *Agricolae prisci — Condita post frumenta levantes Tempore festo Corpus* — Cum sociis operum pueris *et coniuge fida*. Adumbratus e nostro locus Gratii Cyneg. 486 sqq. Nec aliter, quam de sacro Genio vel Lari facto, accipiendum carmen Horat. III, 17, 13 sq. *crater*, unde libatio fit, corollis ornatur. vid. ad Aen. I, 724. 530. *certamina ponit*, *ἆθλα τίθησι*, certaminis praemia. conf. Aen. V, 66. (Iure negat Wunderlichius, certamina dici usquam pro praemiis certaminis; *certamina ponere* valere idem, quod *instituere certamen*, et esse illud comparandum cum Graeco *ἀγῶνα προτίθημι*. Plat. Phaed. c. 42. p. 55. l. 3. „*εἰ πονηρίας ἀγὼν προτεθείη.*“ Soph. Ai. 936. „*ὅπλων ἔκειτ' ἀγὼν πέρι.*“ *Wr.*) *agresti palaestra*, lucta.

Corporaque agresti nudant praedura palaestrae.
Hanc olim veteres vitam coluere Sabini;
Hanc Remus et frater; sic fortis Etruria crevit

531. PALAESTRA 533. CREVIT;

531 *nudunt* Burm. recepit, et sic sane Romanus, aliique vetusti Pierii, et praestantiores Heinsii ac Burm. *nudat* tamen, quod vulgo editur, excepta Egnatiana recensione, Mediceus cum fragm. Moret. et parte librorum Martini (et 2. 5. *Wr.*) exhibet; et videtur haec ratio exquisitior esse, si paterfamilias *nudat membra*, dum proponit certamen et auctor est nudandi membra. Sed in his librorum auctoritati non refragor. *perdura* Medic. a m. pr. *nudat palaestrae* idem cum fragm. Moret., quod Heinsio placebat, et Wakefield. qui recepit, quia Lucret. V, 969 de hominibus feris: *membra nudabant terrae*, pro quo editum erat, *nuda dabant.* Idem hinc tuebatur Aen. V, 586 lectionem, *Et nunc terga fugae nudant*; in quo tamen loco casus tertius minus conveniret, quam in nostro loco. Est enim casus tertius cui, cuius caussa nudamur: Lucan. VIII, 425 *Dacis Rhenique catervis Imperii nudare latus.* Male itaque et in Silio XVII, 444 *Quos ubi nudantes conspexit Hamilcare cretus Terga fugae* reposuerant pro, *fuga.* Verba, ut nunc edita sunt, diserte recitat Lutat. ad Stat. Theb. VI, 827. (Nihil obstaret, quominus *nudat* reciperetur, si ea esset praestantiorum librorum lectio. At *nudant* etiam in Medic. exstare Foggin. et Freytagius testantur, neque ita pro certo affirmasset Heynius, *nudat* ab Heinsio in Medic. inventum esse, si diligentius excussisset notam Heinsii. Reduxi autem *palaestrae*; quod quum facile potuerit in *palaestra* corrumpi, nemo non videt; sed *palaestra* quomodo cuipiam librario in mentem venerit mutare in *palaestrae*, vix exputaveris. Atque ipse locus, quem tenet *palaestra*, iungi iuberet *praedura palaestrâ*, quod alienum est ab h. l., non *nudant palaestrâ. Wr.*) 532 Tangit locum Schol. Persii Sat. I, 87, quamquam mendose. *vitam veteres* Moret. et Parrhas. *voluere* Ven.

532—535. Ornate: haec vita fuit priscae Italiae. Ponit singulatim, haec vita fuit priscorum Sabinorum, Romanorum et Etruscorum. 533. *Etruria crevit*, h. Etrusci potentes facti sunt; ad magnas opes agricultura pervenerunt. Burmannus intempestive Etruriae mentionem, et non nisi in Maecenatis gratiam, fieri aiebat; sed quid potissimum vir doctissimus in hac suspicione sequutus sit, videtur enim aliquid sequutus esse, non apposuit. Fuere utique magnae Etruscorum opes et terrarum cultus egregius. 534. *rerum facta est pulcerrima*, nota forma,

Scilicet et rerum facta est pulcerrima Roma,
Septemque una sibi muro circumdedit arces.
Ante etiam sceptrum Dictaei regis, et ante
Inpia quam caesis gens est epulata iuvencis,
Aureus hanc vitam in terris Saturnus agebat.
Necdum etiam audierant inflari classica, necdum
Inpositos duris crepitare incudibus enses.
Sed nos inmensum spatiis confecimus aequor;

534 Malim iungere: *Sic fortis Etruria crevit Scilicet, et rerum.* Eodem modo I, 281. 282. (Recte utique; nam *et* post *scilicet* positum valeret *etiam*, ut Ge. I, 493. *Wr.*) 535 Idem versus Aen. VI, 786. *septem quae una* ed. Iunt. et aliae. 536 *Antea* Gud. 540 *Inpositis duros* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*)

quam Burm. ad h. l. illustrat, omnium imperiorum praestantissimum ac beatissimum factum est. Iisdem fere verbis Cicero pro Rosc. Amer. c. 18, §. 50. Formam tamen et rationem loquendi non expedivit Burmannus. Est scilicet Graecum χρῆμα κάλλιστον, *res pulcerrima*, et doctius *pulcerrima rerum*. Tum *scilicet* est δὴ, ἄρα, utique, sane. Ut Graeca sint: καὶ δὴ καὶ 'Ρώμη ἤκμασε διὰ τοῦτο, κάλλιστόν τι πρᾶγμα. 535. *arces* pro montibus.

536. Ante Iovem, sub rege Saturno, aurea aetate (unde poeta ipsum dixit *aureum*), sic vivebant homines. *Impia gens*, h. hominum genus, *impium*, quod naturae legem violat, bovem mactando. cf. Arat. Phaenom. 132. Cic. N. D. II, 63, §. 159. (— 538. *aureus Saturnus*, ob auream aetatem, cuius ille tamquam parens et auctor fuit. Similiter Theocrit. XII, 15.: „ἦ ῥα τότ' ἦσαν χρύσειοι πάλαι ἄνδρες.“ *Iacobs.*) 539. *classica inflari*, cani inflato cornu, tuba, buccina. vid. Propert. III, 3, 41. 42. (2, 11. 12.) conf. ad Tibull. I, 1, 4. — 540. Ornate pro, procudi enses.

541. 542. Sed finis faciendus est libro. Eodem tropo Tryphiod. 664 *Μουσάων ὅδε μόχθος. ἐγὼ δ' ἅπερ ἵππον ἐλάσσω Τέρματος ἀμφιέλισσαν ἐπιψαύουσαν ἀοιδήν.* *aequor inmensum spatiis*, immensa spatia, h. decursus, habens, im-

Et iam tempus equum fumantia solvere colla.

542 *spumantia* Rom. et aliquot alii Pierii, item Parrhas. (et 3. 7. 8. *Wr.*) Eadem varietas ap. Quinctil. VIII, 6, ubi versus laudatur. At *fumantia* melius hoc quidem loco; et exhibent Charisius et Beda de tropis S. S. (Equi ipsi et *spumare* et *fumare* dicuntur; vid. Haud. ad Stat. Silv. I, 21.; sed *colla spumantia* non est sanum; videtur tamen id probari Cortio ad Lucan. IV, 754. *Wr.*)

mensorum spatiorum campus. De *spatiis* vid. ad Ge. I, 512. *Colla equorum solvere*, dum iugum solvitur, demitur. Sic ὑφ' ἅρματος αὐχένας ἵππων λυσαμένη Callimachus a Cerda laudatus H. in Pall. Lav. 10. λύειν ἵππους, *solvere equos*, sollenne.

P. VIRGILII MARONIS

G E O R G I C O N

LIBER TERTIUS

ARGUMENTUM

Orditur poeta librum ab expositione argumenti 1. 2: tractare se argumentum ab aliis intactum, unde novam laudem Mantuae suae sit paraturus — 39. Inde favorem ac studium Maecenatis sibi expetit — 48.

Procedit praeceptio a fetura armentorum. Legendae primo loco bonae matres; notae bonarum vaccarum — 62; admissura

ita curanda, ut et bos et taurus in iuventa constituti sint — 71. Notae equi generosi et ad admissuram idonei — 122. Tum ea, quae ante admissuram sunt curanda — 137. Cura matrum gravidarum — 156. Cura vitulorum — 178. Cura pullorum equinorum — 208; inprimis arcendi illi a nimia Venere: inter quae locum de Veneris stimulantis furore persequitur — 282. Post curam armentorum progreditur ad curam pecudum: cum praefatione super difficultate argumenti cum dignitate pertractandi — 294. Primo de ea cura, quae ad pecudes in stabulis habendas spectat — 321; tum de pastione vere orto: cum excursione in narrationem de Nomadibus Afris et Scythis — 383; praecepta de studio lanarum — 393, et lactis — 403. Cura canum — 412. Monita de cavendis animantibus noxiis — 439, et de avertendis morbis — 473. Ita aditum sibi parat ad locum de peste auctumnali armentorum ac gregum nobilissimum — ad fin.

Pascitur in magna silva formosa iuvenca.
G. III. 219.

Te quoque, magna Pales, et te memorande canemus
Pastor ab Amphryso, vos, silvae amnesque Lycaei.

2. AMPHRYSO;

2 *Amphreso* Medic. (potius *Amfreso. Wr.*) *Amphrysso* Romanus; at *Amphryso* fragm. Vatic. Variant eodem modo codd. in Callimacho et al. Tuetur simplicem litteram Brunck. ad Apollon. et recte: add. Steph. Byz. in Ἄμφρυσος. Alii *Amphriso*, *Amphrisio*, ut Goth. Mox *Lycaei* recte omnes scribunt: ut ap. Pausaniam aliosque Graecos scriptores; ubique occurrit: τὸ Λύκαιον. Male confunditur alibi τὸ Λύκειον Athenarum: ut sup. I, 16.

1. 2. Nunc rem pecuariam aggrediar. Pro ea Palem, deam pastoritiam, et Apollinem Nomium, et Lycaeum, Arcadiae montem Pani sacrum, memorat. *Amphrysus* Thessaliae, et quidem Phthiotidis, notum flumen; ad quod Apollo boves pavisse dicitur, cum Admeto, Pheraeorum regi, serviret, ἐθήτευσε.

Cetera, quae vacuas tenuissent carmine mentis,
Omnia iam volgata: quis aut Eurysthea durum,

4. VOLGATA;

3 *carmine* Burmannus reposuit, ut erat in nonnullis Pierii; in fragm. Vatic. Medic. et aliis *carmina*, quod vulgo editur. Proclivior lapsus in hoc ex illo, quam vice versa; (commemorat hanc lectionis diversitatem iam Philargyrius; *carmina* tamen codd. Potterii omnes cum utroque Lips. Sed *carmine* bene defensum ab Heynio. *Wr.*) *mentis* idem scripsit ex Rottend. tert. pro *mentes*. (*mentes* etiam Medic.; *mentis* alter Lips. *Cetera*, non *caetera*, veterrimi libri, Medic. Rom. Fragm. Vat. *Wr.*) 4 *volgata* idem ex Gud. et Mentel. tert. *sunt vulgata* Parrhas. Bodlei. et unus Mead.

vid. Eurip. Alcest. pr. et Callimach. in Apoll. 47 sqq. Tibull. II, 3, 11. III, 4, 67. Nota fabula. Expressit locum Lucan. VI, 368. *Pastor ab Amphryso* pro Amphrysius, more loquendi paullo doctiore. Graece diceres: *Νομεὺς Ἀμφρύσηθεν*. cf. Toup. Ep. crit. pag. 165. (sic solet praepositio *a* circumscribendo adiectivo inservire; vid. Beckeri *Elegeia Rom.* pag. 152.; adde notata ad Ecl. I, 54. *Wr.*) Mox *silvas amnesque Lycaei* memorat pro deo Lycaeum tenente, Pane; et hunc pro re pastoritia. 3. Pindarum Olymp. Ode II pr. ante oculos habuisse, Cerda putabat; debebat saltem Isthm. VII pr. comparare; etsi et hoc nimis sedulo fieret. Communis enim illa est ratio multorum poetarum, ut alia sibi praerepta esse, alia vulgaria a se omitti dicant. Magis certum est, nostrum multos imitatos esse, inprimis Manilium lib. III pr. cf. Aetna pr., ubi vid. Wernsdorf. Oppian. Cyneget. pr. Nemesian. Cyneg. 15 sq., ubi conf. Titium. *Tenent mentes* ea, quae delectant, et exprimit hoc ipsum delectationis naturam. *vacuae* autem *mentes*, a curis, rebus ac studiis severis, vacantes, sollenne de iis, qui poetarum carmina audiunt. Monenda haec propter Burmanni subtilitates fuere.

4—7. Dum *Eurystheum* memorat, Herculis labores intelligit. Eodem referendi Busiris et Hylas. Commemorat autem fabulas, quas a satis multis poetis tractatas esse constabat; hinc v. 6 *Cui non dictus? Dicere* enim de poetis sollenne. Fuisse quoque necesse est carmina de Delo, et de Pelope eiusque cursu curuli, quo Hippodamiam Oenomai f. obtinuit: at ea omnia poetarum opera interciderunt, prae-

Aut inlaudati nescit Busiridis aras?
Cui non dictus Hylas puer, et Latonia Delos?
Hippodameque, humeroque Pelops insignis eburno,
Acer equis? Tentanda via est, qua me quoque possim
Tollere humo, victorque virum volitare per ora.

6. PUER?

5 *Busiridis arces* Medic. a m. pr. *illaudari* Goth. pr. 6 *Quoi* in Pierianis: ut Ecl. IV, 62. Et sic fragm. Vatic. (Non recte ab Heynio gravius interpungebatur post *puer*, quo fit, ut, retenta pronunciantis voce, vitium contrahant numeri. Vid. Santen. ad Terent. Maur, p. 272. cui adde Gaisford. ad Hephaest. p. 308. sq. *Wr.*) 8 *est* abest a Toll. *tum danda via est* ed. Ven.

ter Apollonii et Theocriti loca de Hyla, Herculis amasio, et Deli laudes apud Callimachum. Quae autem ex deperditis excitari hic possent, notae modum excessura essent. 5. De *illaudato*, h. detestando, Busiride inprimis multa Interpretes cumularunt. Isocratea oratio plane hic commemorari non debebat. Sed videndi inprimis Gell. II, 6, ubi cf. Iac. Gronov. Macrob. Sat. VI, 7. Omni disputatione potiora sunt illa Gellii verba: illaudatus *est quasi* illaudabilis *et* innominabilis, *qui neque mentione aut memoria ulla dignus, neque umquam memorandus est.* Expressit autem Homeri οὐκ ὀνομαστὸν Od. τ, 260. 597. Sic ἀπόθητος. vid. Toup. Ep. crit. pag. 82; nec ad notam formam λιτότητος confugere necesse est. Etsi autem in iis, quae nunc extant, carminibus Busiridis vix mentio facta occurrit: potuit tamen ac debuit (vid. Apollodor. II, 5, 11) ille ab Hercule caesus memorari in Ἡρακλείαις: quo nomine plura olim extitere carmina, inprimis Pisandri Camirensis (vid. Excurs. I. ad lib. II. Aen.), Nymphios Heracleotae, Panyasios. (vid. ad Apollod. Notae pag. 324 sqq.) 8. *Acer equis*, h. arte equestri, („haud facile approbaveris compositionem: *acer arte equestri.*" *Wch.* Praefat. pag. XVIII.) *quadrigis* ducendis, strenuus, excellens, δεινός.

9. Circumspiciendum mihi argumentum, cuius tractatione nomen consequar. *victor* poetico ornatu adiectum, uti solent, si de magno aliquo opere peracto, magna re, quam assequutus sis,

Primus ego in patriam mecum, modo vita supersit,
Aonio rediens deducam vertice Musas;
Primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas;

10 *superstes* eadem ed. Ven. Gell. I, 22 versum laudat, et putat dictum esse ἀκυρώτερον, parum proprie, pro, *longinquius diutiusque adsit.* 11 *veniens* Menag. pr. *residens* Rottend. alter, perpetua permutatione cum *rediens.* 12 *Idimeas*, *Idymeas* (sic Medic. Vat. 5. 8.; sed in Medic. *a* supra scripta. *Wr.*), *Hydimeas*, ut mox *Mintius* scribitur. *Primus* et *Idumeas* Reg. Martin. Est Ἰδούμη, Ἰδουμαῖος. (Weston. in Anglorum diario classico XX. p. 291. *Itonaeas*, coll. Stat. Theb. VII, 721., coniecit. *Iahn.* — Ceterum vid. Q. V. XXXX, 1. *Wr.*)

agitur. Non male Servius: *victor*, *effector propositi et voti.* Lucret. I, 76 *Omne immensum peragravit Epicurus*, — *Unde refert nobis* victor, *quid possit oriri* etc. *virorum per ora volitare*, ornatius quam, ferri per ora, in ore omnium esse. Notum autem Ennii illud: *volito vivus per ora virum.* Sollenne porro famam nominisque celebritatem per volatum declarari; ornavit notionem Horat. II Carm. 20.

10 — 13. Primus ego inter Mantuanos nomen poetae consequar. At hoc splendide elocutus est. *Primus.* Bene Serviana: *Ideo* primus, *quod ante illum nullus Mantuanus poeta fuit.* Argute magis quam vere modo Graecis poetis carminis palmam eripere, modo, quod Catroeus commentus est, iter in Graeciam suscipere velle putatur. Qui primus inter aliquem populum poeta clarescit, is *Musas secum in patriam ducere* dici potest, et ornatius *ab Helicone*, Boeotiae, *Aonibus* olim habitatae, monte; idem *referre* laudem, gloriam, praemia, victoriae insignia, *palmam* dici potest, respectu *certaminum musicorum*, quae inter Graecos haberi solebant. *Idumaeas* autem *palmas* poetico plane epitheto appellavit, a nobili aliquo genere. *Idumen* poetae pro Idumaea ac tota Iudaea dicunt; quam quidem palmis frequentem fuisse notum est. vid. Il. apud Cerdam et al. *arbusto palmarum dives Idume* Lucan. III, 216, et praeclare Stat. V Silv. 2, 138. 139 *An Solymum cinerem palmetaque capta subibis Non sibi felices silvas ponentis Idumes?* Debet autem huius versus suavitatem, ut unicuique obvium est,

Et viridi in campo templum de marmore ponam
Propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera praetexit arundine ripas.
In medio mihi Caesar erit, templumque tenebit.
Illi victor ego, et Tyrio conspectus in ostro,

17 *Illi*, quod ubique editur, tuetur Medic. cum aliis, h. in Caesaris honorem. At *Illic* Romanus, Medic. cum aliis antiquissimis Pierii. Sic in Franc. in Cantabrig. et Arundel., h. e. ad templum. Porro *et* abest a Franc.

qui utrumque poetam legit, noster Lucretio suo I, 118 *Ennius ut noster cecinit, qui primus amoena Detulit ex Helicone perenni fronte coronam, Per gentes Italas hominum quae clara clueret.*

13. Haec et quae sequuntur, et templi huius aedificatio, quam rationem ac coniunctionem cum ceteris habeant, omiserunt monere Interpretes. Scilicet in eo substiterat poeta, ut laudem poeticam, quam in patriam suam redux referret, cum victoria compararet, quam aliquis inter Graecos ex sollenni certamine victor reportaret. Notum autem est, nullum sollennium ludorum in Graecia genus fuisse, in quo non eo tempore ingenii certamina, ἀγῶνες μουσικοί, eloquentiae, poetices inprimis, instituerentur. De Olympiis et ceteris sollennibus aeque certum est, ac de Dionysiis, Panathenaeis etc. Victores autem ex Olympicis ac ceteris ludis non modo sollenni pompa urbem suam ingressos esse, verum etiam victoriae praemia diis consecrasse, interdum etiam sive templum sive aram aliudve monumentum in victoriae memoriam condidisse, multis ex antiquitate exemplis ac titulis adhuc superstitibus declarari potest. Unum commemorasse nunc quidem satis sit, quod Athenis superest, monumentum choragicum, vulgo *Demosthenis Laterna* dictum, quod post Sponium *Le Roy* et *Stuart* c. IV exhibent. Quae quidem a nobis dicta si memineris, nihil quidem abhorrens aut insolens in toto poetae carmine occurret. Laudis ac victoriae suae poeticae monumentum exstruet templum, in quo praemia reportata tamquam donaria consecret; templum autem ingeniose satis ita ornat, ut Augusto non modo dedicatum, sed et omnibus iis instructum et excultum esse iubeat, quae ad Augusti laudes praedicandas viam parare

Centum quadriiugos agitabo ad flumina currus.
Cuncta mihi, Alpheum linquens lucosque Molorchi,
Cursibus et crudo decernet Graecia cestu.

20 *duro — cestu* Romanus Pierii. Sed *crudo* melius, e crudo corio. Aen. V, 69. *decernet* firmavit Heins. vetustiorum librorum auctoritate; inter quos fragm. Vatic. Sic quoque pars Pierianorum cum edd. inde ab Aldd. At Medic. Longob. et alii *decertet*; quomodo nonnulli ap. Heins., quatuor Martini, Goth. sec. Erf. cum vett. edd., et sic Medic. a m. sec., nam prima scriptura in eo et Mentel. pr. ac Franc. et ed. Fabric. *decernit.* cf. ad Aen. VII, 525. Tandem *Graecia ludo* Zulich.

poterant. Cum autem inter divinos honores etiam ludorum sollennia sint, etiam haec in Augusti honorem se editurum esse promittit. Si autem ingenii in poeta copiam et incrementa cognoscere volupe est, conf. extr. partem Aeneid. VIII, et eum, qui locum ante oculos habuit, Statium Theb. II, 728—740. Ceterum multa ad h. l. disputantem vide sagacissimum ac doctissimum Virum Hurdium, nunc Ven. Vigorniensem (Worcestriae) Episcopum, ad Horat. Epist. ad Aug. Vol. II, p. 43.

13. Victoriae monumentum exstruam templum, Caesaris titulo ornandum. *ponere templum,* τιθέναι, satis notum. *Propter,* prope Mincium, de cuius inundantis vicina aquis stagnantibus supra vidimus ad Eclog. I, 52. VII, 12. 13. Georg. II, 198. inf. Aen. X, 206. — 16. Statua dei in medio templo, ἐν τῷ ναῷ, sacrario: ut saepe in numis visitur.

17. *victor ego*, qui carminis palmam ac gloriam in patriam retulerim; id quod absolutis Georgicis, quae Neapoli scribebat, futurum erat; etsi hoc adiectum nimis angustum videri potest. Loquitur poeta omnino de gloria ac laude carminis. *Purpura conspicuum* dixit se, tamquam eum, qui ludos ederet, magistratuum exemplo, qui ludos curabant, praetexta induti; purpura in togae ora praetexta. At purpurea vestis non fuit nisi triumphantium, eaque picta, auro distincta. Nisi in Graecis civitatibus alium morem fuisse contendas. Sacerdotum purpuram huc advocabat Servius. conf. Plin. IX, 36, s. 60. 18. *agitabo currus*, non aliter accipiendum, quam poetam editurum ludos, in quibus quadrigae mittantur, agitentur. *Centum* autem *quadrigas* tamquam poeta ponit; et recte hic memores locum Tibulli I, 7, 49 *centum ludis Geniumque choreis*

Ipse, caput tonsae foliis ornatus olivae,
Dona feram. Iam nunc sollemnis ducere pompas

22 *deducere* Ven. alter Menag. ed. Iunt.

concelebra, nec non Gratii Cyneget. 520; nam subtilius quam verius esse videtur, quod iam Servius monuit, ad XXV missus ludorum Circensium hoc referendum esse. (Numerus centenarius in sacris et in conviviis sollemnis videtur fuisse; vid. Eustath. ad Il. *A*. p. 49. init. Docte Huschkius ad Tibull. I, 7, 49., ea, quae Heynius super hoc ipso Virgilii versu disputat, respiciens: „Addere Heynius inprimis debebat Catullum LXIV, 388.: „„Saepe pater divum templo in fulgente revisens, Annua quum festis venissent sacra diebus, Conspexit terra centum procurrere currus.““ Pertinet res ad illud Pindari dictum, πάντα θύειν ἑκατόν. Fragm. 51. 154. —— Miror autem, nemini in mentem venisse Horatium III, 8, 13.: „„Sume, Maecenas, cyathos amici Sospitis centum.““ Ubi notandum, quod Acron adscripsit: „„verbo usus est convivarum, centum cyathos.““ Haec Huschkius. Hinc *arae centum* Aen. I, 417. IV, 199. sq. vid. etiam V. L. ad IV, 510. *Wr.*) *ad flumina*, ad Mincium. Nugas Servianas audire non debebant Interpretes.

19. Suos ludos, propter maiestatem numinis, cui fiant, Graecorum Olympia et Nemaea celebritate superaturos esse dicit. *Alpheum* Olympiam praeterlabi, et *Molorchum* (vid. Tibull. IV, 1, 13), Cleonaeum, excepisse hospitio Herculem, cum leone Nemaeo interemto ludos Nemaeos restitueret, satis notum est. vid. Apollod. II, 5, 1, et Probus ad h. l. *crudus* cestus, e corio crudo.

21. 22. Iam, quod ad se pertineat, se *ferre* velle *dona*, h. se sacrificia ad templum (paullo post, *ad delubra*), esse facturum dicit, capite corona oleagina redimito. *tonsam olivam* appellat, quae et Aen. V, 774 et 556 *tonsa corona* occurrit, attonsam vulgo esse volunt, ornatus caussa; malim dicere simpliciter, quia decerptae sunt frondes ex arbore. Neque aliud est Horatianum illud: *decerptam fronti praeponere olivam*. Ex edicto tamen aut sub ferulae minis edicere quicquam nolim. (Duplex est apud Virgilium coronarum oleaginarum usus: in certaminum victoribus ornandis, et in sacris faciendis. Felix enim in primis habebatur haec arbor

Ad delubra iuvat, caesosque videre iuvencos;
Vel scena ut versis discedat frontibus, utque

24 *atque* Argent. ed., notante Reiskio.

et pacifera: Aen. VI, 230.: „ramus felicis olivae." VII, 750.: „felici comtus oliva." Ge. II, 425.: „placitam Paci nutritor olivam." Aen. VIII, 116.: „paciferae ramum praetendit olivae." Et victores coronantur olea Aen. V, 309.: „Tres praemia primi Accipient flavaque caput nectentur oliva." ibid. 493.: „Mnestheus victor evinctus oliva." Quia autem pacifera, apta est eadem ad pacem Deum exposcendam; quare corona oleagina sacrificantes vincti Aen. V, 774.: „Ipse caput tonsae foliis evinctus olivae — pateram tenet extaque salsos Porricit in fluctus." Tibull. II, 1, 15.: „Cernite fulgentes ut eat sacer agnus ad aras Vinctaque post olea candida turba comas." Valer. Flacc. III, 424.: „Tempora tum vittis et supplice castus oliva Implicat." et sacerdotes Aen. VII, 417.: „induit albos Cum vitta crines; tum ramum innectit olivae: Fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos." VI, 809. de Numa: „Quis procul ille autem ramis insignis olivae Sacra ferens." ubi vid. Serv. VII, 750.: „Quin et Marrubia venit de gente sacerdos, Fronde super galeam et felici comtus oliva." Ciris vs. 147.: „sacerdos Pallentis foliis caput exornarat olivae." Iam apparet, oleaginam coronam sibi ut sacrificaturo sumere Virgilium. Argutatur igitur Vossius, quum scribit: Augusti gratia poetam corona oleagina se velle redimire, quod olea signum sit pacis et fertilitatis. Tonsa autem oliva non ea ratione dicitur, qua Heynius existimat; sic enim non intelligitur, cur non quaevis coronae de quavis arbore petitae ita vocentur. Male Paschalius de Coronis VII. c. 2.: „Corona tonsa est lecta e pratis, sive hortis, familiari nostris locutione *tondere prata*, *herbas*, *violas*, et similia." Proprie dici tonsam, i. e. cuius folia, ut parem omnia haberent longitudinem, attonsa fuerint, contendit Vossius. Servius h. l. interpretatur: „minutis foliis compositae." et Aen. V, 774.: „comtae, minutis foliis." et V, 556.: „Tonsa, composita." Philargyrius quoque nostro loco tonsam vult esse compositam. Vides, ubique compositam comtamve ab his Interpretibus dici, nusquam attonsam. Et vix crediderim, tulisse

Purpurea intexti tollant aulaea Britanni.
In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
Gangaridum faciam, victorisque arma Quirini;

25 *tollent* Menag. alter. *intexta* Menag. pr. 27 *Gargaridum* Rottend., sed Graecis *Γανδαρίδαι*, quod alii flexisse videntur, dum a Gange ductum putabant: Salmas. ad Solin. p. 698. *victoris et arma* Parrhas.

hoc veterum superstitionem, ut res sacro destinatą usui mutilaretur. Hinc alia tentanda explicatio. Olea arbor erat umbrosa, Claudian. de Bello Get. 319., multas gignens frondes, unde etiam tondebatur a colentibus. Plin. Hist. Nat. XV, 2.: „Sine dubio et in oleis solum maxime, caelumque refert: verumtamen et tondentur.“ Hinc facile tibi persuadeas, decerptam fuisse aliquam foliorum partem in coronis oleaginis, ne frontem nimis obumbrarent, atque hinc dici tonsam olivam. Iam vero probabile est, decerptis maximis minora atque eiusdem ferme longitudinis folia relicta esse, et hoc sensu a Servio ac Philargyrio dici comtam coronam compositamque minutis foliis. Ceterum tonsilem et sutilem coronam confundit Salmas. Plin. Exercitatt. p. 703. Tonsa corona tribuitur etiam pueris Troiam ludentibus Aen. V, 556.; quam et ipsam oleagineam fuisse puto. *Wr.*)

22. *Iam nunc iuvat;* tamquam poeta id, quod facere gestit animus, ad praesens tempus revocat, quasi actutum in eo occupatus sit. Rapitur animus aestuans in medias res, tamquam si coram gerantur.

24. 25. Priora, ad sacra pertinebant, in quibus pompa ad templum ducta, et victima caesa, haec, nescio an satis opportune, iterum ad ludos, inter quos etiam *scenicos* editurus est; hoc quidem more Romano. *Scena,* utpote versatilis, circumagitur. Velum autem sive *aulaeum,* prodeuntibus iamiam actoribus, non, ut nunc, demissum, sed in altum sublatum fuisse, adeoque intextas seu pictas imagines, h. l. Britannos, procero corpore, et forte eo habitu pictos, tamquam qui ipsi vela tollerent, quasi ex terra surgere visas esse, vix opus est multis docere. Locus classicus Ovid. Met. III, 111—114. Hurdius l. c. de aulaeo delubri accipiebat.

26—30. Ad ornamenta templi in Augusti honorem condendi transit: anaglypha in foribus, conf. Aen. VI, 20 sqq. et Exc. XV. ad lib. I. Aen., et quidem ex

Atque hic undantem bello magnumque fluentem
Nilum, ac navali surgentis aere columnas.

28 *Atque hinc* Goth. sec. et Brunckii liber; quod ille recepit: erit ergo pro, inde, postea. (recepit etiam Vossius. *Atque hic*, i. e. in altera forium parte, ut altera valva pugnam Gangaridum, altera Aegyptiorum exhibeat. Ceterum in eiusmodi phantasmate non premenda omnia. *Wr.*)

ebore et auro: ut ap. Cic. Verr. IV, 56; (respexisse tamen videtur inprimis fores templi Apollinis Palatini a. 725 dedicati. Propert. II, 23, 12 *Et valvae Libyci nobile dentis opus; altera deiectos Parnassi vertice Gallos, altera moerebat funera Tantalidos.*) tum v. 34 signa ac statuas. *Pugnam Gangaridarum* (Indorum ad Gangis ostia ab occidentali parte) memorat, quia communis ille laudum locus in Augusto, ut Indos cum Parthis victos ei aut promitterent aut darent. conf. sup. Georg. II, 171. 172. Aen. I, 289. Curabit itaque a sculptore effingi Indos victos, Aegyptum subactam, post Actiacam victoriam, tum Asiam, Armeniam et Parthos ad obsequium redactos. Memorat autem res, per quas ars symbolice ea reddere possit: pugnam et victorem Augustum, Nilum et tropaeum columnae rostratae. Quaeras, quomodo urbes et reliqua? Scilicet, ut in numis videmus provincias muliebri forma supplices, Armeniam maestam sedentem inter arma, Parthum unum vel duo ad tropaeum sedentes manibus post tergum revinctis. Augustum autem per *Quirinum* designatum videri, obvium est. Melius hoc, quam *Quirinum* pro populo Quirini, Romanis, a poeta dici. *arma Quirini* poetica consuetudine pro Quirino in armis, armato. Nisi *arma* pro bello, pugna aut victoria, dicta accipias, quod et ipsum bene fieret.

28. 29. Aegyptum, victis Antonio et Cleopatra pugna Actiaca navali, in potestatem ab Augusto redactam memorat. *undantem bello* et *magnum*, copiose, *fluentem* (nam *fluit magnus, multus*, fluvius, πολὺς ῥέει: cf. Bentl. ad Horat. I Serm. 7, 28), (vid. notata ad Aen. VIII, 559. *Wr.*) Nilum magno spiritu amnem appellat, propter magnos apparatus bellicos ab Antonio in Aegypto factos; ut populos aut provincias *bello tumentes* dicunt, cum animose bellum parant; ut omnino superbia, fastu, *tumere* dicuntur homines. Quod cum ad fluvium transfertur, praeclare ille fluctus volvere, aquas augere et incitare, bello undare dici poteat. Fert idem patrius

Addam urbis Asiae domitas, pulsumque Niphaten,
Fidentemque fuga Parthum versisque sagittis,
Et duo rapta manu diverso ex hoste tropaea,

30 *At tum urbes* ed. Ven. *Niphaten* Medic. a m. sec. cum multis aliis. (Medic. a m. pr. *Navatem*; séd priori *a* expunctae supra adscripta *i*; supra *v* comparet *f*, *m* autem in *n* mutatur. *Niphaten* 3. 5. 8. *Niphatem* 2. 7. 11. 12. *Wr.*) *Niphatem* ante Heins. *Niphate* Goth. sec. a m. pr., quasi Parthus ab eo monte pulsus esset. Sed virgulae omissione factum puto. *Niphates pulsus* audacter dictum. Si *victus, domitus,* esset, nihil offenderet. lac. Bryant fuisse coniectabat *pulsumque Phraatem.* (*urbes* Medic. *Wr.*)

sermo. Hoc melius, quam si *undantem bello*, h. caede et sanguine, intelligeres; quid? quod nec armis quicquam in Aegypto actum, nullum praelium commissum fuit. *Columnam rostratam* altero versu describit, tamquam tropaeum. Occurrit illa quoque in Augusti numis. *Surgunt* autem columnae, ut aedificia, moenia; vulgari sermone, stant. (Praesignes hi versus numerorum gravitate; cfr. etiam Q. V. XXXV, 22. *Wr.*)

30. 31. Victoriam de Armeniis, quos a monte Niphate designat, ad quem adcolunt, et de Parthis promittit. conf. Vita Virgilii ad a. 734 et 724. De Niphate Horat. Carm. II, 9, 19 sqq. et Comment. ad e. l., et Lucan. III, 245, cui Niphates fluvius est.

32. 33. Exprimet porro in iis foribus duo tropaea, alterum de Oriente extremo victo, alterum de Occidente. Ad meum sensum, non haec sunt historice explicanda; nam non ea, quae iam facta sunt, sed *quae ita fore auguratur*, memorat; si tamen populum bello iam tum destinatum intelligere velles, de Cantabris, non de Britannis, ut Interpp. faciunt, haec essent accipienda. Ad bellum Cantabricum etiam ipse tandem Augustus profectus est U. C. 728, quarto a Georgicis, ut vulgo creditur, ad finem perductis anno. Ei, qui omnia in vss. 33, 4. 5. ad certa tempora revocare mavult, statuendum est alterum, Georgicis nonnulla serius inserta esse. Neque hoc absurdum esse dicam. (vid. V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) *tropaea rapta manu*, poetica ratione de victoria reportata; si tamen in *rapta* argutandum sit, celeritatem victoriae exprimi dicas cum Philargyrio. *diverso ex hoste*, in diversis terrarum partibus. Sic *diversos Celtas* appellat Gratius Cyneg. 156, cum Medum modo nominasset. Alter versus eiusdem sententiae nova est exor

Bisque triumphatas utroque ab litore gentis.
Stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
Assaraci proles, demissaeque ab Iove gentis
Nomina, Trosque parens, et Troiae Cynthius auctor.
Invidia infelix Furias amnemque severum

33 *a littore* duo et vett. edd. *caroque ab l.* Leid. unus, *diverso a littore* Schol. Horat. Cruqo. Od. I, 35. *ab* abest a Goth. pr. (*gentes* Medic. *Wr.*) 34 *Et stabunt* Acron ad Horat. Od. I, 19, sed Cruqu. vulgatum. *lapidis* quatuor, et sic edd. nonnollae. Sed alterum poeta dignius. 35 *dimissae* aliqoot: item alii *a Iove. gentes* Menag. alter. 37—39 Aberant ab uno Mead.

natio: *gentes utroque ab litore*, h. extremi Orientis et Occidentis, (de hoc usu praepositionis *a* vid. notata ad Ecl. I, 54. *Wr.*) *bis triumphatas*, de quibus bini triumphi habiti sunt (non vulgari usu, ut bis eaedem gentes victae sint); (hoc tamen usus loquendi exigere videtur; probabiliora igitur, quae Voss. disputat, quem vide. *Wr.*) h. totum terrarum orbem victum ab Augusto.

34. *spirantia aera, vivos vultus*, Aen. VI, 848. 849. 35. Gentis Iuliae progenitores, ut vulgo ferebantur, ducta ab Iulo, sive Ascanio, Aeneae filio, origine. A Iovis et Electrae filio Dardano Erichthonius, cuius filius *Tros* Ilum, Ganymeden et *Assaracum* genuit. vid. Homer. Iliad. *v*, 215 sq. Ex Ilo Laomedon, ex hoc Priamus. *Ex Assaraco Capys*, ex hoc *Anchises*, ex hoc *Aeneas*. Porro *Apollo*, Troiae conditor, adiungitur, quia is, tamquam deus tutelaris, inprimis magna religione ab Augusto colebatur, quem adeo Apollinis filium vulgus ferebat. vid. Sueton. Aug. c. 94.

37. Altera ex parte in hoc templo signum ponetur Invidiae, sed debellatae et ad Tartarum proturbatae. Splendide autem omnia exornavit. Scilicet bella civilia omninoque discordiam civium iam plane coercitam esse, symbolice innuit; ut in simili imagine *Claudentur belli portae, Furor impius intus Saeva sedens super arma* etc. Aen. I, 293 sq. *metuere* Cocytum, Ixionis et Sisyphi supplicium, Invidia dicitur ornate, quae in Tartaro versatur, ac si istarum rerum aspectu terreatur; ut alias *horrere* ac *terreri* dicitur pro simplici *videre*. *severus*, perpetuum

Cocyti metuet, tortosque Ixionis anguis
Inmanemque rotam, et non exsuperabile saxum.
Interea Dryadum silvas saltusque sequamur
Intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa.
Te sine nil altum mens inchoat. En, age, segnis

38 *Cocytum* Moret. sec.; ab eodem mox *que* abest. *Ixionis orbes* Romanus; quod perpetuum hac in re; itaque Spencius Polymetis Dial. XVI, 189 et alius Vir doctus, de quo iam Burm. monuit, in Miscell. Obss. Vol. I, p. 269 et 390. Vol. III, p. 309 vulgatae praeferebat, inprimis propterea, quod nullus anguibus in Ixionis supplicio locus est. At vid. Not. et ibi Serv. conf. Schrader. ad Musaeum p. 286. In iisdem Obss. cum Marklandi coniectura, *Ixionis axes*, tum Batavi Editoris, *Ixionis artus* vel *ungues*, proposita. Omnia perperam. *axes* etiam Davisius ad Cic. de N. D. II, 42 coniectabat. 40 *sequemur* Erf. 42 *actum* Zulich. *Eia age segnes* Valer. Probus Art. Grammat. I ap. Heins. *segnis* Heins. e potioribus.

rerum infernarum epitheton, ut tristis, saevus. 38. *tortos Ixionis anguis*, quibus, pro vinculis, religatus est ad rotam, postquam illicitos Iunonis petivit amplexus. Ita et Servius. Sive poeta hoc ipse excogitavit, sive, quod probabilius fit, ex poeta Graeco acceptum habuit: ingeniose pro vinculis angues innexuit Ixioni. (Iahnius laudat Staveren. ad Hygin. 62. p. 129. *Wr.*) Vulgo simpliciter vincula et nexus memorantur: v. Apollon. Rhod. III, 62. Alia loca vid. in Misc. Obss. Vol. I, pag. 269. Vol. III, p. 312 sqq. Indulsisse sibi poetas in Ixionis rota volvenda, videbimus inf. Ge. IV, 484. *Saxum* Sisyphi notari, obvium est; quod *exsuperari* non potest hactenus, quoniam ad summum montis verticem emoveri et adduci nequit. λᾶας ἀναιδὴς Odyss. λ, 597, improbus, ingens, qui pondere suo urget, nec submoveri potest, adeoque gravis.

40. Interea argumentum se suum de armentorum cura prosequuturum esse ait. *saltus intactos*, argumentum carminis, quod nullus adhuc inter Romanos poeta attigerat. *haud mollia iussa* h. dura, rem non levem, difficilem, imponentia. Itaque *Te sine*, nisi eo auctore, seu suaserit, seu iusserit.

42. 43. Praeclare illud: Ades, o Maecenas! (ad absentem, puta, dictum a poeta) ex eo ornat, quasi rerum, quas dicturus sit, turba instet, nec, ut multis eum exoret, patiatur. Vidit Cerda.

Rumpe moras; vocat ingenti clamore Cithaeron,
Taygetique canes, domitrixque Epidaurus equorum;
Et vox adsensu nemorum ingeminata remugit.

43 *vacat* Medic. a m. pr. (idem *rumpere. Wr.*) Mirum a viris doctis *Cythaeron* edi et scribi; quod male fit; *Κιθαιρών*. 44 *domitorque* Zulich. *equarum* Leid.; vulgatam agnoscit Lutat. ad Stat. Theb. IV, 123. vid. ad Georg. I, 59. Burm.

Nunc nostra serenus Orsa iuves Valer. Fl. I pr. ad Caesarem Vespasianum. Vulgo ita accipitur, ut poeta se ipsum alloquatur et excitet. (Sic Ruaeus et Cerda; quos sequor. *Wr.*) Accipe saltem dicta pro vulgari: Verum ad ipsam rem accedendum est sine mora. 43. *vocat ingenti clamore Cithaeron*. Haerebam in adiuncto: *ingenti clamore*. Ad sacros Bacchantium ululatus, v. c. Ovid. Met. III, 702. 703, referre hoc non licet. Ad armenta vulgo referunt, eumque pascuis nobilem esse edunt Interpretes. De altero hoc equidem dubitabam; multo magis, quomodo *ingens clamor* ad armenta revocari posset; qui contra de venatione passim a poetis frequentatur: conf. inf. 413; et sequuntur *Taygeti* (vid. supr. Georg. II, 488) *canes*, quod et ipsum ad venationem spectat. Tradet autem et canum curam v. 404. Ouwens in Noct. Hag. p. 583. 584 multis exemplis docuit, armenta et greges in Cithaerone errasse: qua de re equidem non dubitabam; occurrit enim res in fabulis Amphionis ac Zethi et Oedipi; sed nobilitatem pascuorum exemplorum usu declaratam desiderabam, ut ab ea Cithaeron poetae memorari posset pro quibuscunque pascuis. Clamorem boum et vaccarum occurrere, non magis inficiabar: at *ingenti clamore* quis boves designet? Decedam tamen de opinione mea ea de caussa, quia argumentum, quod versat poeta, non tam ad venationem, quam ad armenta spectat, adeoque boves in Cithaerone requiruntur, ut mox equi. Alterum vero *ingenti clamore* sic tuebor, ut non ad Cithaeronem solum referam, verum ad omnia, quae sequuntur: ingenti clamore vocant me Cithaeron, Taygetus et Epidaurus. Ita de vaccarum, canum et equarum vocibus communiter *ingens clamor* commode praedicari potuit. Ita tandem rem expeditam puto. (Sensus est: res pecuaria vehementer postulat —

Mox tamen ardentis adcingar dicere pugnas
Caesaris, et nomen fama tot ferre per annos,
Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.
  Seu quis, Olympiacae miratus praemia palmae,
Pascit equos; seu quis fortis ad aratra iuvencos:
Corpora praecipue matrum legat. Optuma torvae
Forma bovis, cui turpe caput, cui plurima cervix,

46. 47. 48 qui abesse forte poterant, pro spuriis habebat Hardius l. l. ad Horat. Ep. ad Aug. 16. 46 *Mox etiam* Regius Martini. (*ardentes* Medic. *Wr.*) 47 *tot fama* Zulich. *Caesaris et famam et nomen tot* Rufinian. de Schem. Lexeos p. 32. vid. Burm. Sane non male interpungas: *adcingar dicere pugnas, Caesaris et nomen fama.* 48 *quod* Medic. a m. pr. Romanus, Reg. et Goth. pr. *quotus est* Ven. 49 *miratur* Menag. alt. *praemia pugnae* Nonius Marcell. in *mirari,* errore solito. 50 *seu quis fortis ad aratra iuvencos.* Aut iungi potest *pascit iuvencos ad aratra*, aut *fortis ad aratra.* 51 *Optuma* scripsit Heins. ex Mentel. et Nonio Marcello, quod cum semel ille induxisset, servandum fuit per totum Virgilium. (— 52. *bous*, sed *i* supra scripta, Medic. *Wr.*)

quod est *vocat ingenti clamore* — studium meum. *Wch.*) *Epidaurus* cum tota Argolide *equorum* cura nobilis: nisi ex Homero tenueris, vide vel Intpp. Horat. Carm. I, 7, 9 *Aptum dicit equis Argos.* conf. inf. 121 et Strabo VIII, p. 595. 48. Sollenni poetarum huius aevi more et artificio Augusti laudes ampliores ad annos seriores maiorique rerum et artis usu firmatos seponit. *Tithonus* et ipse ad gentis Iuliae origines pertinet. Erat enim Trois abnepos, Laomedontis filius. Tempus, quod ab hoc progenitore (nam *a prima Tithoni origine* est, a Tithono) effluxit ad Caesarem, pro infinito tempore ponitur. Argutantur et in his Intpp., inprimis Martinus. *Ardentis pugnas* vs. 46 Augusteo saeculo indignas censet Warton. at *studium, virtus, ardens; ardent pugnantes, pugna calet, fervet;* quidni et, *ardet?*

49—51. De fetura armentorum acturus, vaccarum optimarum, quae tauro submitti possint, notas enarrare incipit. cf. Varro R. R. II, 5. Colum. VI, 1 et 21. Pallad. Mart. tit. XI, 5. Plin. VIII, 45, s. 70. Geopon. XVII, 2. *Olympiacae miratus praemia palmae*, victorias e certamine curuli, splendide pro, studio certaminum curulium. 52. *turpe caput,* fronte lata; ut

Et crurum tenus a mento palearia pendent;
Tum longo nullus lateri modus; omnia magna,
Pes etiam; et camuris hirtae sub cornibus aures.
Nec mihi displiceat maculis insignis et albo;

53 *armento* Ven. *ammento palearea* Goth. pr. 55 *camuris* Rom. Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) et alii. *cameris* apud Nonium et in libris nonnullis ap. Heins. scribitur; conf. Macrob. VI, 4 extr. *camyris* Medic. a m. sec. et Mentel. alt. *camiris* Gud. Moret. Goth. sec. *curvis* Voss. alt. *cum cornibus* Medic. a m. pr. 56 *Nec tibi* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) Parrhas., nec hoc male. *et auro* Zulich.

omnes scriptores laudati monent; unde et *βοῦς εὐρυμέτωπος* et *πλατυμέτωπος*. *Nec ab adspectu decoros* Columella Apenninum alere dixerat VI, 1, 2, et Plin. VIII, 45, s. 70 *Non degeneres existimandi etiam minus laudato adspectu.* Nec tamen *turpis* et *magnus* propterea pro synonymis habenda. *cui plurima cervix*, h. cervice longa et, quod notes, simul firma et crassa; nam in cervice robur tauri inprimis spectatur. 54. Lateribus porrectis, *βαθυπλεύρους*, esse vult eas vaccas. *Latus* autem pro toto corpore, perpetuo usu. („*latus* et hoc loco proprie positum est, neque usquam Latine pro toto corpore usurpari memini. Exemplis certe comparatis, qualia haec sunt: Horat. Od. II, 7, 18. Virg. Aen. VII, 108., significatio illa nequaquam comprobatur.“ Wunderl. in Praefat. p. XVIII.) 55. *Pes etiam* scilicet magnus est. Hoc naturalis orationis ordo offert. Cerda cum aliis ex Varronis loco II, 5, 8, quem sequutus esse videtur poeta, *pedibus non latis* etc., hanc interpretationem refellit et iungit: Pes etiam et aures hirtae esse debent. *Aures hirtas*, *setosas*, *pilosas*, in laude esse, dubitari nequit; et eas inter notas bonae vaccae omnes referunt: at *pedes hirtos* memorari non vidi. Varronis autem locus frustra huc vocatus, et *pes* nimis anguste ex vulgari ratione acceptus. Poeta totum crus eo nomine designare potuit. Crura autem etiam Varro l. l. *breviora potius*, *quam longa* esse voluit, ut ex libris ibi legendum; sed dum brevia sunt, crassa, *compacta* (ut Colum. VI, 1, 3), eoque magna esse possunt. *σκέλη παχύτερα μᾶλλον ἢ μακρότερα* Geop. XVII, 2. Numquamne nos in poeta versari, memores erimus? *camura cornua* sunt incurva, introrsum conversa. vid.

Aut iuga detractans; interdumque aspera cornu,
Et faciem tauro propior; quaeque ardua tota,
Et gradiens ima verrit vestigia cauda.
Aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos
Desinit ante decem, post quatuor incipit annos:
Cetera nec feturae habilis, nec fortis aratris.

57. DETRECTANS

57 *detractans* Rom. cum vetustiss. Pierianis: et sic edd. vett., in his Ald. pr., et uonnulli apud Burm., tres apud Martin. (*detractans* etiam 2. 3. atque hoc restitui. Sic etiam *attractare* iu uounullis libris Aen. II, 719. Vid. V. L. ad vs. 419. Broukhus. et Burm. ad Prop. II, 2, 11. Staveren. ad Corn. Nep. Alcibiad. c. VI. et Eumen. c. II. Drakenb. ad Liv. XXXIV, 15, 9. et quos hic laudat. Cort. ad Sallust. Iug. c. LIII. eiusdemque Dissertatt. crit. de usu Orthograph. Lat. I. cap. III, 7. *Wr.*) *que* abest a Leid. *cornum* Gudiau. a m. pr. 58 *facie* Rottend. alt. et Voss. pr. (Medic. *proprior*, ut etiam supra II, 122.; *proprius* Ge. IV, 47. et Aeu. I, 526., hoc tamen loco altera *r* puucto miuiato notata; et quum iu eodem Aen. IX, 275. *propiioribus* scriptum esset, prima *i*, quod sane mireris, in *r* mutatur, teste Fogginio. *Wr.*) 59 *una* Meuag. alt. *vertit* Frauc. Goth. 60 *Aestas* Medic. a m. pr. *Lucina* Romanus et Medic. a m. pr. *Lucinamque pati iustosque hymenaeos* Zulich. (— 62. *aratri* Medic. apud Fogg. *Wr.*)

Mucrob. Sat. VI, 4. ἕλικας βόας εὐρυμετώπους Homeri (ut Od. λ, 288) non male comparat Ursinus.

56. *Nec mihi displiceat.* Litotes figura est, inquit Servius, id est, valde placeat, ut Aen. VII, 261 *Munera nec sperno.* *maculis insignis et albo:* definire non ausim, utrum sint maculae nigrae in albo corpore, an albae in nigro rufove; praestat hoc iunctura, maculis et albo. *aut— interdumque* pro *nec, nec.* cornu minax: ut ipsa ferocia validi corporis vigorem declaret.

60. Aetas iusta admittendi taurum et pariendi. Colum. VI, 24, 1 *Ex his, qui quadrimis minores sunt, maioresque quam duodecim* (noster decem) *annorum, prohibentur admissura* etc. conf. Varro R. R. II, 1, 13 et II, 5, 13. Plin. VIII, 45, s. 70; at vide, quam caste et decore poeta hanc rem expresserit; ut et in seqq. *Iusti hymenaei,* iusta et matura actate initi. vid. Burmann. 63 sq. *Interea*, in spatio hôc quinquennii, dum iuvenili vigore utuntur boves ac tauri, hos *solve*, admitte. (*superat*, i. e.

Interea, superat gregibus dum laeta iuventas,
Solve mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
Atque aliam ex alia generando suffice prolem.
Optuma quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit; subeunt morbi, tristisque senectus;
Et labor et durae rapit inclementia mortis.
Semper erunt, quarum mutari corpora malis:

63 *iuventas* Heins., ut Roman. Medic. a m. sec. (est ea altera Medic. lectio, prior *iuventus*: *Wr.*) et ceteri vetustissimi. *iuventus* vulgo, ut est in Goth. pr. (et 1. 12. 14., *iuventas* etiam Serv. Dresd. *Wr.*) 65 *confice* unus Arundel. 67 *fuit* Moret. pr. a m. pr. *morbus* Franc. Interpungunt quoque *senectus Et labor*; *et d.* ut *labor* est aerumna, quae conficit vires. Auferunt nos aerumnae et mors fatalis. 69 *Semper erit* Menag. pr., noto graecismo, quem expulsum a librariis putabat Bronkh. *Semper enim* unus Mead. *mavis* Medic. cum Venet. Voss. pr. Parrhas. et ed. Ven. tres apud Martin. cum edd. vett. *matris* Rottend. alter. *navis* Goth. pr. (*mavis* bis Serv. Dresd., addita etiam interpretatione: *magis velis*. E cod. Rom. *mallis* enotavit Bottarius, quod ipsum e ductu literae *U* ortum videtur, nisi forte in ipso cod. fuit *U*, et id, quod scripserat Bottarius, per typothetae

abunde est, ut recte explicat Bach. ad Tibull. pag. 342. Tibull. IV, 1, 28. sq.: „Nam quamquam antiquae gentis superant tibi laudes, Non tua maiorum contenta est gloria fama.“ Sallust. Iug. c. 68.: „cui virtus, gloria, atque alia optanda bonis superabant.“ Ipse Virg. Ge. I, 189.: „Si superant fetus, pariter frumenta sequentur.“ Idem expressit Vossius: „*da die Heerd' in ueppiger Jugend sich freuet.*“ *Wr.*) De tauris nunc non laborat; cum de iis alio loco mox dicturus sit vss. 212 sqq. 64. *pecuaria* non loca h. l., sed ipsa pecora, boves, sunt. cf. inf. 471 *aestiva*. *primus*, h. quamprimum mitte, dum iuvenilis aetas superest, durat. (*primus* potius, ut Wunderl. explicat, i. q. prior omnibus. Ge. II, 408.: „Primus humum fodito, primus devecta cremato Sarmenta“ etc. *Wr.*) Sic mox *Prima fugit*, vulgo, cito. Ut sint *aetatis mediae*, *magis quae iuventute minor est*, *quam quae declinet in senium* Pallad. IV, 11, 4. 65. in locum boum decedentium substitue, fac generari, alios.

66. *Optima dies*, ut *optima*, *melior*, *bona aetas*, de iuventute; fugit ea *prima*, transit

Semper enim refice; ac, ne post amissa requiras,
Anteveni, et subolem armento sortire quotannis.
Nec non et pecori est idem dilectus equino.

errorem corruptum est. Et quamvis res ipsa et regulae grammaticae Coniunctivum flagitare videantur, Indicativus tamen defendi fortasse poterit e Cic. de Orat. I, 12.: „Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt proprium.“ Ernestius ibi *afferant*, Schuetz. *afferent*. At recte, ni fallor, *unum erit*, *quod afferunt*, quod est idem atque *unum afferent*. Hinc *erunt*, *quarum m. c. mavis*, accipi sic poterit: *quarundam corpora mutari males*. Interim *malis* servavi. *Wr.*) 70 *an ne* Rottend. sec. *admissa* Medic. *commissa* Ven. 71 *et* abest a Longob. et Medic. Pierii. 72 *dilectus* e Medic. et vet. Heins., ut ante *suboles*. Vulgo *delectus*. *ut pecori* Ven. *esto idem* coni. Heinsii.

primum, tamquam prima vitae pars; succedit senectus infirma. Ab armentis ad homines retulit brevem ac fluxam vitae conditionem. Dicas, non satis cum ceteris vinctam et iunctam esse sententiam; id quidem fateor; fatendum tamen et hoc, sententiae plus dignitatis ex hac ad mortales translatione accessisse. Commentatur in h. l. Seneca Ep. C. (p. 765 ed. Lips.)

69. Varro R. R. II, 5, 17 *Item* (de bobus agebat) *ut in reliquis gregibus pecuariis delectus quotannis habendus*, *reiiculae reiiciundae*, *quod locum occupant earum*, *quae ferre possunt fructus*. Colum. VI, 22, 1 *Sed curandum est omnibus annis in hoc aeque atque in reliquis gregibus pecoris*, *ut delectus habeatur*; *nam et enixae et vetustae*, *quae gignere desierunt*, *summovendae sunt* etc. cf. eundem de ovibus VII, 3, 13. 14. *quarum corpora*, h. quas cum aliis permutari velis; alias iis submittere, subatituere, sufficere. *Semper* enim *refice*, h. igitur, ut γάρ pro ἄρα, δή. (In verbis *semper erunt quarum* latet: semper inquire, quae boves reiiciendae sint. Ita coniunctio *enim* apta. *Wch.*) *amissa* scil. corpora. 71. Totum locum, et hunc inprimis versum vide ad canes translatum et imitatione expressum a Nemesiano Cyneg. 200 — 205. *Sortiri* etiam sine sortis notione est eligere et substituere.

72 — 137. Sequitur locus de equorum cura, et quidem de admissura usque ad 208. In equo admissario seligendo quae sint spectanda 75. signa e forma, incessu, animo, colore, aetate, tum et vs. 100 parentes ac stirpem, alacritatem et impatientiam in curriculo, ad 122 et

Tu modo, quos in spem statues submittere gentis,
Praecipuum iam inde a teneris inpende laborem.
Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit;

76. REPONIT.

73 *statues* ab Heins. ex Medic. et antiquissimis aliis; sic et Macrob. Sat. VI, 6, et Probus in Arte Grammat. (etiam 3. 8. *Wr*); sic tamen iam ediderant Egnatius et Naugerius. *statuis* vulgo. *gentes* Roman. 75 *generosus* Cerda edidit, sine auctoritate. 76 *reflectit* Cantabrig.

victum reliquamque curam subiungit, sub ipsum admissurae tempus etiam in equabus — 137. 73. Exquisita varietate, ut Servius notavit, cum de taurino genere ageret, matrem nunc, cum de equino, patrem admissarium describit. *Submittere* dicitur universe de iis, qui substituuntur in aliorum locum, aut ad supplendum gregem aluntur; vid. sup. ad Ecl. I, 46; nunc proprie de equis, qui ad admissuram aluntur, h. ut in locum aliorum, feturae inutilium, ipsi succedant. Satis definita res et expedita adiecto, *in spem gregis;* praecipuam curam iis impende, quos, ut nova proles inde nascatur, voles substituere admissariis propter vires fractas removendis. Ita discernere licet plura temere confusa. Ut poeta, permutat voces *gregem* et *armenta*, ut *grex* nunc equorum sit, ita et *pecus*.

75. *Continuo*, primo. De forma hac cf. Georg. I, 169. (Sententia horum verborum haec est: Statim ex incessu, s. ipso iam ex incessu coniectura de equo fieri poterit. *Continuo* est nostrum *gleich*, *sofort;* cfr. Ge. I, 60. 169. III, 158. 271. 468. Latine mox per *iam*, mox per *statim* explicari potest. *Wr.*) *pecus*, h. l. equinum v. 72. Notas has generosioris pulli illustrant loca a Cerda congesta: vide Xenoph. de re equestri pr. Varro R. R. II, 7. Colum. VI, 29. Geopon. XVI, 1 et 2. Inter poetas, praeter Oppianum, qui Maronem ante oculos habuisse videtur, Cyneg. I, 173, cf. Nemesian. Cyneg. 240 sqq. ex nostro illustrandus, et Calpurn. Ecl. VI, 51 sqq. Omnino ad antiquitatem rei equestris videndus Bochart. Hierozoic. II, 6 sq. 76. *Altius ingreditur*, Varro l. l. *Cruribus rectis et aequalibus.* Columell. l. l. *aequalibus atque altis rectisque cruribus;* nec ad spi-

Primus et ire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponti;
Nec vanos horret strepitus. Illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga;
Luxuriatque toris animosum pectus. Honesti

77 *Primus inire viam* ap. Senec. ep. 95. (*minaces* Medic. *minacis* Rom. *Wr.*) 78 *ponto* Medic. a m. pr. Gud. cum plerisque scriptis et edd., etiam Seneca ep. 95. Sic et uterque Goth. et Erf. (sic etiam quidam codd. Serv. *Wr.*) Ita *pontus* quaevis aqua esset. vide tamen Heins., qui defendit *ponti*; quod habet Rom. Longob. Pierii cum aliis, etiam edit. Mediol. (ea est altera Medic. lectio; eadem exstat in Serv. Dresd. et 3. 5. 14. *Wr.*) Colum. VI, 29, 1 *si fossam sine cunctatione transibit, pontem flumenque transcendit.* 79 *varios* edd. Ald. (pr. puta) et Iunt. et aliae, Goth. pr., duo Martini. Interiecta haec et parenthesi esse includenda: *Illi ardua cervix — Et gilvo* dixit Quinctil. Inst. Or. VIII, 2, 15, quod tamen facere necesse non est. (Fecerunt tamen Bothius et Iahnius; quod improbo ob vs. 86. sqq. *Wr.*)

ritum et superbiam nunc referendum. Monuit etiam Martinus. *mollia crura reponit*, poetica ratione pro molliter: fit autem hoc, dum crura et ipsa sunt mollia, h. quae facile flecti et incurvari possint. Quod si ara accesserit, tum *sinuat alterna volumina crurum* v. 192. Ab Ennio sumtum hemistichium, *et mollia crura reponit*, notavit Servius. πῶλον ὑγρῶς κάμπτειν τὰ γόνατα dixit Xenoph. ibid. c. 1, 6. Imitatum esse Silium XVI, 444 observat Burmann. *tum mollia crura superbi Attollens gressus.* Versum etiam in animo habuit Gratius Cyneg. 503 *ardua fundet in auras Crura.* (*Mollia*, mobilia, ut supra II, 389. *Voss.*)

80. *Argutum caput. Si caput habet non magnum* Varro l. l. §. 5. *exiguum caput* Colum. VI, 29, 2. *breve* Horat. Sat. I, 2, 89. Ergo notio subest venustatis alicuius cum brevitate et alacritate; si ad animum transfertur, ingeniosae subtilitatis et acuminis. (*arguta solea*, Catull. Eleg. ad Manl. vs. 72. *Iacobs.*) *brevis alvus*, h. venter substrictus. Varro ibid. *ventre modico*, *lumbis deorsum versum pressis.* Et Nemesian. 244 *Immodicumque latus, parvaeque ingentibus alvi.* 81. *Luxuriat toris animosum pectus*, ornate pro, pectus est torosum et eminens pulpis, ut Servius ait, h. *latum ac plenum*, ut Varroni ibid. Colum. autem: *lato et mu-*

Spadices, glaucique; color deterrimus albis,
Et gilvo. Tum, si qua sonum procul arma dedere,

82 *glaucoque* Mentel. tert. a m. pr. *albo* Parrhas. *albis et gilvo* iunctim, ut sint *albogilvi*, iam in Servianis pannis legitur; ita tamen *albo et gilvo* expectares, aut *albis e gilvo*.

sculorum toris numeroso pectore. Pallad. *pectus late patens*. *Luxuriari* vero ex more de laetioribus incrementis.

82. Inter pulcros equorum colores refert *spadicem glaucumque*. Quamquam de colorum apud veteres nominibus difficilis est disputatio, ex loco tamen classico Gellii II, 26. cui adde III, 9. (post virorum doctorum disputationes hic et ad Grat. Cyneg. 532. Salm. Exerc. Plin. pag. 935) satis apparet, esse spadicem, a spadice palma dictum, ex rufo genere, et convenire cum nostro fusco colore a castanea appellato: in equis color *badius*, *bai*, *baio* (a βαΐς, βαΐον, ramus palmae). *Nam phoeniceus, quem tu graece φοίνικα dixisti* (ap. Hom. Il. ψ, 454), *et rutilus et spadix, phoenicei συνώνυμος, qui factus graece noster est, exuberantiam splendoremque significant ruboris; quales sunt fructus palmae arboris, non admodum sole incocti, unde spadici et phoeniceo nomen est. Spadica enim Dorici vocant avulsum e palma termitem cum fructu.* add. Schneideri doctam notam ad Palladium p. 135. Iam *glaucus* in nostrum *grau*, quod proxime ad caeruleum accedit, incidere, ex iis, quae ab Intpp., inprimis Martino, dicta sunt, apparet. *Album* colorem hic pallidum, et a *candido*, nitente, quem ipse alibi commendat (Aen. XII, 84), diversum ponere potuit, etsi alias utrumque nomen promiscue adhibere soleat; quod Martinus docere volebat. Potest tamen et illa ratio probari, ut *candor* in equis quidem aliis laudari potuerit, at in aliis, ut in admissario, de quo hic agitur, improbari. *Gilvus* tandem flavus color is esse videtur, qui ad mellis colorem proxime accedat. vid. Salmas. ad Solin. pag. 181. Pro cineritio haberi video ab auctoribus Picturar. Herculan. Tom. I, p. 131, Nota 2 et 138. De coloribus equorum omnino vid. Bochart. Hieroz. II, 7, inprimisque de albo p. 104 sq., de gilvo p. 109.

83 — 85. Equus animosus et pugnandi ardore incensus: locus a multis tractatus; nonnulla collegit Cerda; add. Statius

Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus;
Conlectumque fremens volvit sub naribus ignem.
Densa iuba; et dextro iactata recumbit in armo.
At duplex agitur per lumbos spina; cavatque
Tellurem et solido graviter sonat ungula cornu.

84 *tremet* Mentel. pr. 85 *fremens* Medic. cum quinque Heins. Cantabrig. Erf. edd. Ven. et Mediol. et Medic. Pierii a m. sec. (et 3. 8. 11. 12. 14. *Wr.*) *tremens* Franc. a m. pr. At *premens* etiam Seneca epist. 95. quod, noto poetarum more, notionem primariam roborat, *volvit premendo sub naribus*, ut cum impetu illum exspiret; spiritu cum fremitu, ac si interclusus esset, subinde ducto, diductis naribus. *εὐρύνει τοὺς μυκτῆρας* ap. Xenoph. l. c. Hactenus exquisita est lectio; altera usitatior et ad interpolationem non tam proclivis. Pro altera tamen lectione gravior est auctoritas, quod manifeste est expressa ex versu Lucretiano V, 1076 *Et fremitum patulis sub naribus edit ad arma.* Receperat iam Wakef. et Voss. etsi vereor vel sic, fore qui factum improbent. 87 *Aut* tres Burm. *Et* Parrhas. *Ac* Erf. 88 *quatit ungula* Rom. Pierii; ex Aen. XI, 875. VIII, 596 et Ennio ap. Macrob. Sat. VI, 1. vid. Heins. Cum *solido cornu* melius consentit *sonat*. *graviter solido* Menag. pr.

Theb. VI, 389 sq. VIII, 382 sq. et primo loco Aeschyl. VII ad Theb. 394 sq. iam comparatus cum Marone a Schutzio. *micat auribus*, in soluta oratione, aures micant in capite, celeriter moventur, arriguntur. (hoc *arriguntur* deleri iubet Wakef. ad Lucret. II, 195. *Wr.*) *agiles aures* Nemesian. Cyneg. 245. Et pro, tremit artubus, seu artus tremunt, magis poetice dictum, *tremit artus*. 85. *ignem* praeclare dixit ardentes anhelitus; ut et alii poetae. Loca collegit Cerda. Hinc *Diomedis equi spirantes naribus ignem* ap. Lucret. V, 29. *Fumant humentes calida de nare vapores* Nemes. Cyneg. 248. cf. Stat. Theb. VI, 471. 472. Multo magis res in Graecis obvia: *πῦρ πνείοντες*.

87. *Duplex spina* ab omnibus veteribus in bono equo laudatur. vid. Varro II, 7, 5. Colum. VI, 29, 2. Geopon. XVI, 1. vid. alios apud Cerdam. Innuere videntur spinam latam, crassam, ut maxime versus clunes tamquam cavum sulcum faciat, nec tamen ipsa spina appareat. Nemesian. Cyneg. 243 *Illis ampla satis laevi sunt aequora dorso*. Idem Calpurn. Ecl. VI, 54 expressit, *Terga sedent*; et forte hinc Ovidii Met. XII, 401 *Sic tergum sessile, sic stant Pectora celsa toris*. Contrarium

Talis Amyclaei domitus Pollucis habenis
Cyllarus, et, quorum Graii meminere poetae,
Martis equi biiuges, et magni currus Achilli.
Talis et ipse iubam cervice effudit equina
Coniugis adventu pernix Saturnus, et altum
Pelion hinnitu fugiens inplevit acuto.

89 *Amyclaeis habenis* Mentel. et Menag. pr. fragm. Moret. Rottend. alter, Reg. *Amycla et* Rom. 90 *Grai* scribunt multi codd. antiquiores, ut et alibi. (quemadmodum etiam Medic. et Serv. Dresd. *Wr.*) vid. Pierium. 91 *Achilli* Heins. e Mentel. pr. Gud. et duobus aliis. Adde Goth. sec. *Achilles* Medic. a m. pr. pro *Achillei.* At *Achillis* Rom. cum al. v. ad Aen. I, 30. (Medic. *Achilles* et supra scripta *i*; *Achilli* e Parisinis 2. 3. vid. V. L. ad Aen. II, 476. Formam *Achillei* alienam esse a Virgilii carminibus, infra dicetur Aen. I, 30. Ceterum in eodem Medic. *Marte sequi* legitur, et in voc. *biiuges* altera *i* puncto, ut delenda, notatur, scilicet male intellecta literarum insidentium ratione, de qua alio loco dicetur. *Wr.*) 92 *effundit* Heins. reposuit, motus auctoritate Romani, Medicei et aliorum vetustiss. codd. Sic et tres ap. Martin.; ratio tamen tuetur vulgatam alteram multorum lectionem: *effudit.* Sic et uterque Goth. *fudit* aliquot Pieriani, et Leid. a m. pr. *ipse comam* Moret. alt. et Rottend. tert. *iubam in cervice* Goth. sec. *equinam* Menag. pr. et Zulich. cum Erf. *equinae* Rottend. alter.

vitium, *extans* spina apud Varronem, et Grat. Cyneg. 526 *si tenuis dorso curvatur spina.* 88. *solido cornu;* vult ungulas duras esse; ut monent Varro, Colum. l. l., ut sollenne epitheton μώνυχες, κρατερώνυχες ἵπποι. *Sonat*, et hoc proprie; *et urbem Eques sonante verberabit ungula* Horat. Epod. 16, 12. vid. Xenoph. de re equ. cap. 1, §. 3.

90. *Cyllarus* equus communiter Castori soli tribuitur, qui ἱππόδαμος iam Homero Odyss. λ, 299 dictus. Nec minus tamen interdum uterque frater equis insidet. Sunt tandem et loca ab Intpp. excitata, in quibus Cyllarus Polluci tribuitur, vid. Cerda et Martinus. *Amyclae*, Laconicae urbs, Tyndarei regia, in qua educati Castor et Pollux. Res nota. 91. *Martis equi* ex Homero Iliad. ο, 119 noti. Male Servius *Δεῖμον* et *Φόβον*, qui Martis sunt comites ac filii, eos appellatos tradit. *currus Achillis*, h. equi apud Homer. Iliad. π, 148 sq. 92. Talem formam habebat (at quam ornate hoc poeta extulit!) Saturnus, cum equi

Hunc quoque, ubi aut morbo gravis, aut iam segnior annis
Deficit, abde domo; nec turpi ignosce senectae.

95 *Hinc* Medic. *gravis* a Goth. pr., et *iam* abest a Regio Martin. *segnior aetas* Romanus. *annus* ed. Norimb. 96 *et turpi* aut *turpique* emendare voluere viri docti apud Burm., sed vid. Not. *senecta* Gud. a m. pr.

speciem assumsisset, ut furta sua cum Philyra, Oceani filia (unde Chiron natus), in Pelio Opem celaret. vid. Apollon. II, 1236 sq. Apollod. I, 2, 4. Hygin. f. 138. Probus ad h. l. (*ipse*, vid. Q. V. XVIII, 2, i. *Wr.*)

96. Parum diuturnus est vigor equi admissarii: hinc necessitas imposita, subinde submittendi alium (vs. 73). *abde domo; nec turpi ignosce senectae.* Varie tentatus ab Intpp. locus. Etsi non video, quid impediat, quo minus equus admissarius, qui ab armentis removetur et in stabulo ad opus faciendum habetur, *domo abdi* dici possit (persistit quoque in hoc tuendo Ouwens N. Hag. p. 585, et laudat Horat. I Epist. 1, 5 de emerito gladiatore: *latet abditus agro*). Litem tamen dirimere videri debet Nemesiani imitatio Cyneg. 141, ubi de catulis recenti partu editis: *Sin vero haec cura est, melior ne forte necetur*, Abdaturve domo; *catulosque probare voluntas:* ubi apparet esse, abdatur. *a domo*, amoveatur, removeatur. (quod negat Vossius, supra propositam interpretationem amplexus; recte, nisi fallor. Idem Huschkio videtur ad Tib. II, 3, 65. *Wr.*) Advocarunt et in eundem sensum traxerunt locum nostrum Intpp., ut tamen perperam ad solum τὸ *vendere*, quod nimis angustum est, revocarent. Copiose quoque de h. l. egit Gronov. de Pec. Vet. IV, 8. *Abdere* est proprie dare abs se, amovere, reiicere. Iam autem potest aliquid *abdi* vel *a* loco, vel in alium locum, ut *in eo* servetur, abscondatur, ergo *in* loco. Unde duplex usus verbi abdere cum casu sexto: *abdi domo*, i. e. *a domo*, et vero etiam *in domo.* Res sic satis obvia. Itaque ap. Tibull. II, 1, 82 *hinc procul abde faces*, ab hoc loco remove, at idem II, 3, 65 *formosas tristibus agris abdere* abducendo eas et servando in agris. Vides et hoc exemplo, per edictum grammatica constitui non posse; sed caussas esse perspiciendas et eruendas. Iubet itaque poeta

Frigidus in Venerem senior, frustraque laborem
Ingratum trahit; et, si quando ad proelia ventum est,
Ut quondam in stipulis magnus sine viribus ignis,
Incassum furit. Ergo animos aevumque notabis

97 *in Venerem est senior* Reg. Martin. *in Venere segnior* Medic. a m. pr. 99 *in* abest a Medic. a m. pr. et Gud. et Schol. Iuvenal. VI, 366, qui tamen male *magnus nam viribus*, at idem ad Sat. X, 205 vulgatum exhibet. *in stipula* Romanus. 100 *ruit* Erf. *animum* quart. Moret. Forte malis *annos aevumque*. De annis enim agitur. Verum declaravit vigorem iuventae *animos aevumque*.

diligentem patremfamilias amovere, ablegare, a praedio, quocunque modo, itaque etiam vendere, effetum et inutilem ad admissuram (quamquam ille aliis adhuc laboribus sufficere potest) equum, quamvis senectae miseratio subeat; esse enim eam *turpem*, vel, communi senectutis epitheto, respectu *iuventae, pulcrae, speciosae, nitidae;* vel ex sqq., qua ille se turpiter det, nec in Venerem satis animi ac virium habeat. Ovidius hoc Trist. IV, 8, 19 *Nec cadat et multas palmas inhonestet adeptas;* si quidem versus est Ovidii. *turpi finem donate senectae* ad nostri ductum Silius XV, 654, ut iam Cerda vidit. Ouwena l. l. *nec turpi* iungebat: *et ignosce senectae non turpi*. (Hand. ad Stat. Silv. pag. 59.: „Quidquid dicant viri docti, cum Gronovio, Schotto et Ouwensio coniungas *nec turpi*. Alioquin enim legendum est *neu turpi*, aut *ne turpi ignosce senectae*.“ Sed vid. Q. V. XXXVI, 15. *Wr.*)

97. Quanto cum dilectu voluptatem *laborem* (quamquam hoc proprium hac in re. vid. inf. ad v. 127) et *ingratum* et *trahere* pro perficere dixit! et 98 *proelia:* quae perperam ad veram pugnam ac bellum retulit Cerda; etsi ad veram pugnam haec transtulit Silius V, 571—573 in loco hinc imitatione expresso. *proelia* Veneris frequenter. cf. Aen. XI, 736.

100. Procedit nunc Maro post illa, quae in equo admissario eligendo observanda sunt inde a v. 72, ad alia in eo observanda, quo *animo* ac spiritu, qua *aetate* sit; tum demum altero loco, *hinc*, etiam alias *artes*, virtutes, *prolemque parentum*, h. si quos alios iam pullos iidem parentes ediderint, qua ii sint indole, quo vigore, vid. Burm.

Praecipue; hinc alias artis, prolemque parentum,
Et quis cuique dolor victo, quae gloria palmae.
Nonne vides, quum praecipiti certamine campum
Conripuere, ruuntque effusi carcere currus;

101 *moremque parentum* emendabat Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 138; sed vid. Burm. et Notam. *prolisque parentem* coni. Io. Schrader. Malim. *prolemque*, *parentesque*, *Et quis*. (Sed ipse sibi repugnat Heynius in Nota. Servius haec habet: „Ante omnia aetatem — requires; post cetera, i. e. parentes et studium.“ Unde colligere licet, ita Servium statuisse, ut per verba *prolem parentum* ipsos parentes significari putaret. An igitur hoc dicere voluit Virgilius: notabis, pater et mater an generosa sit proles? Colum. VII, 6, 7.: „Parit autem, si est generosa proles, frequenter duos.“ *Wr.*) 102 *color* unus Arundel. 103 *conamine* veteres aliquot ap. Pierium. Redeunt hi versus Aen. V, 144. 145. 104 *que* abest a Menag. pr.

Nam eo sensu, ut pullos, quos olim ipse iam procreaverit, respicias, quemadmodum Varro de ariete praecipit II, 2, 4, accipi nequit, quia de novo admissario hic agitur; nisi dicas, non de novo, nec de uno, nunc agere poetam, sed de toto admissariorum genere. At idem II, 5, 9 de bubus: *„neque non praeterea, ut mares seminis boni sint, quorum et forma est spectanda, et qui ex his orti sunt, ut respondeant ad parentum speciem.“* (Vossius haec *prolemque parentum notabis* ita accipit: eius equi, quem inter admissarios esse velis, vim generandi antea explorandam pullumque ab eo procreatum speciminis loco habendum; quod sequerer, ni additum voc. *parentum* langueret. Sed vid. V. L. *Wr.*) 102. Tandem hoc observa, quem sensum victoriae aut ignominiae habeat; inest enim equis generosioribus laudis sensus: quod statim vss. sqq. docet.

103 — 112. Praeclare haec exemplo splendidissimo exornat. Nota et modum illud efferendi: *Nonne vides*, iam a Lucretio frequentatum: lib. II, 263 *nonne vides, etiam patefactis tempore puncto carceribus, non posse tamen prorumpere equorum vim cupidam tam desubito, quam mens avet ipsa!* (pungitur stilo cera, atque punctum est notatum; inde punctum tempus, et tandem temporis punctum.) Deest tamen *ut*. Scilicet pergere volebat: *quantus amor laudum sit*. Cum vero tot alia interposita essent, vs. 112 novam exorsus est sententiam. (Recte

Quum spes adrectae iuvenum, exsultantiaque haurit
Corda pavor pulsans: illi instant verbere torto,
Et proni dant lora; volat vi fervidus axis;
Iamque humiles, iamque elati sublime videntur

105. 106 Iidem fere versus inf. Aen. V, 137. 138, ubi vide. 107 *vocat* Medic. a m. pr., perpetuo lapsu. 108 *elatis* Medic. *alatis* Gud.

Wunderl. ad Ge. I, 56.: „Mihi quidem haec formula *nonne vides* ad exempla annectenda usurpari h. l. videtur.“ Et de formula *vides quum* cfr. notata ad Ecl. III, 12. *Wr.*) Expressus autem locus ex Homero Iliad. ψ, 362 sqq., quem comparent harum rerum studiosi; nam singula enotare longum esset; et cf. Aen. V, 144 sqq. 104. *corripuere campum*, proprie, spatia per campum, campi (cf. inf. 142. noto usu poetarum), *certamine*, pro *cursu*, quo certant. *effusi carcere*, vid. Georg. I, 512. 105. *spes arrectae iuvenum*, h. aurigarum; in soluta oratione: *animi sunt arrecti spe.* Ita et exponenda Aen. XI, 452 *arrectae stimulis haud mollibus irae.* V, 138 *laudum arrecta cupido. exsultantia corda*, h. micantia, trepidantia, non modo metu ignominiae, ut dixit Lucret. III, 142 *Hic* (in pectore) *exsultat enim Pavor ac Metus;* verum etiam omnino toto illo animi motu, quo in tali tempore animus agitari solet. (Similiter ab Alexandride apud Athen. XV. p. 688. B. incitatus et vehemens motus cordis cum saltatione comparatur: „ὦ πονηρὰ καρδία, Ἐπιχαιρέκακον ὡς εἶ μόνον τοῦ σώματος, Ὀρχῇ γὰρ εὐθὺς, ἢν ἴδῃς δεδοικότα.“ Aeschyl. Choeph. 161.: „ὀρχεῖται δὲ καρδία φόβῳ.“ adde vs. 1011. Haec suggessit Iacobs. *Wr.*) Arbitror enim omnem illum animi tumultum et aestum spe, metu, exspectatione, laudis studio, pudore subinde pectus vexante, a poeta per *pavorem* significari. *Pavor* autem *haurit corda*, exhaurit, dum sanguinis liberum meatum intercludit et impedit, quod sensus et experientia docet. Hinc pallor. Male Servium sequuti interpretabantur: *ferit*, ut Aen. X, 314 *latus hauritur*, de ense; idem pavor *pulsans:* nam cor palpitat pavore. (Aeschyl. Prom. 906.: „καρδία δὲ φόβῳ φρένα λακτίζει.“ *Iacobs.*) 106. *verbere torto*, torti flagelli; aut *verber* pro flagello; ut saepis-

Aera per vacuum ferri, atque adsurgere in auras;
Nec mora, nec requies; at fulvae nimbus arenae
Tollitur; humescunt spumis flatuque sequentum:
Tantus amor laudum, tantae est victoria curae.
Primus Erichthonius currus et quatuor ausus

109 *Aera per tenerum* Macrob. Sat. VI, 13, ut alias poeta Aen. IX, 699, ubi vid. Heins. *exsurgere* Romanus, cum quatuor apud Burm. Goth. sec. (et 7. 14. *Wr.*) *insurgere* Longob. et Oblongus Pierii. *in aures* iidem cum aliis. 110 *ut* Zulich., ut sit: *ut tollitur! humescunt spumis.* Wakef. *uvescunt* malit, quia Lucret. I, 307 *vestes uvescunt* occurrit. 112 *tanta est* Medic. cum nonnullis. *est* etiam ab aliis abest. (in quibus 2. 4. 5. vid. Q. V. XV, 7, c. *Wr.*) 113 *quattuor* fere scribitur ex more: sed iudicio parum explorato. cf. V. L. ad Aen. I, 223.

sime. (vid. Wunderl. Praefat. pag. XVI. *Wr.*) 107. *volat vi,* cum impetu; nisi iungas: *vi fervidus.* (Illud praestat; hoc tamen tuetur Wakef. ad Lucret. V, 434. *Wr.*) 108. 109. *Iamque humiles*, — plane ex Hom. l. l. 368. 369. Quam magnifica autem illa, *per aera* (nam *vacuum* ornat, ut saepe) et *adsurgere in auras!* 110. *fulvae nimbus arenae Tollitur:* certavit cum Homer. l. l. 365 ὑπὸ δὲ στέρνοισι κονίη Ἵστατ' ἀειρομένη, ὥςτε νέφος ἠὲ θύελλα. 111. cf. Homer. l. l. Iliad. ψ, 380. 112. *amor laudum*, cupiditas, ut semper poetae.

113. *Erichthonium*, Athenarum regem post Amphictyonem, quadrigas invenisse, tradunt quoque alii. Novum est, quod, Lapithas (quos a saltu *Pelethronio* in Pelio monte Thessaliae designat) non Centauros, equorum primos domitores fuisse, narrat Maro. Apud Plinium VII, 56 *Equo vehi Bellerophontem; frenos et strata equorum Pelethronium; pugnare ex equo Thessalos, qui Centauri appellati sunt, habitantes secundum Pelium montem* (invenisse dicunt). *Bigas prima iunxit Phrygum natio, quadrigas Erichthonius.* Est adeo Pelethronius vir Lapitha apud Plin. add. Hygin. f. 274, ubi vid. Not. aut igitur fabulam variavit, aut, quod verius arbitror, Centauros inter Lapithas retulit; videri enim possunt tribus Lapitharum silvestris fuisse montium iuga inhabitans. Frenorum inventum Bellerophonti Pindar. Ol. XIII, 90 sq. tribuit loco praeclaro. Scilicet non historica fide, sed aut fama obscura aut

Iungere equos, rapidusque rotis insistere victor.
Frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere
Inpositi dorso, atque equitem docuere sub armis
Insultare solo, et gressus glomerare superbos.
Aequus uterque labor; aeque iuvenemque magistri

114 *rapidusque* Heins. e Romano, Medic. a m. pr. et aliis, etiam Servio. (*apidusq.* in Medic. legitur, *r* in principio, *i* sub finem vocis, utraque minio supra appicta. *rapidusque* etiam 2. 3. 4. 5. *Wr.*) Vulgo *rapidisque*, ut nostri, et omnes Martini, praeter unum Arundel. *vector*, *ἐπιβάτης*, emendabat Meursius Exerc. Crit. P. II, lib. IV, c. 27; nec dubito, hoc idem aliis in mentem venisse. Sed *ποιητικώτερον victor*; de cursus certamine agitur. (— 115. Altera *i* in *Pelethronii* Fogginio videtur ab aliena manu adiecta. *Wr.*) 116 *Imposito* Goth. pr. *Impositum dorsoque equitem* legendum putabat Reiskius. (At vid. not. ad Ge. I, 142. *Wr.*) 118 *Durus uterque labor* Philargyr., forte ex interpretatione. (*Durus* repetitum ex Ge. II, 412. Vossius scripsit *labos*, probatum etiam Bothio; at vid. not. ad Ecl. III, 56. *Wr.*) *iuvenumque* Goth. pr.

poetae figmento talia nituntur. 114. *rotis insistere*, quadrigarum cursu certare. *rapidus* (epitheto a cursu petito) et *victor* certamine: omnia ornate! 115. *gyros dedere*, h. invenere, docuere, equum in gyrum flectere. cf. ad Tibull. IV, 1, 94. 116. *equitem* veteres Grammatici pro equo dictum volebant. vid. Gell. XVIII, 5. Macrob. Sat. VII, 9. Perperam; cur *eques* non *insultare* dicatur, qui et incedere, decurrere? vid. h. l. Burm. *Insultare docet campis* iam Varius ante Virgilium dixerat apud Macrob. VI, 2 in praeclaris versibus: *Quem non ille sinit lentae moderator habenae, Qua velit, ire; sed, angusto prius ore* (leg. orbe) *coercens, Insultare docet campis fingitque docendo.* Tum *eques sub armis*, armatus; idem eques *insultat solo* et *glomerat gressum*, quatenus equum id facere cogit. Similiter Horat. Epod. 16, 12 *cineres insistet victor, et urbem eques sonante verberabit ungula.* („*gressus glomerare*, i. e. colligere reductis et in arcum replicatis cruribus anterioribus, dum posteriora tenduntur.“ Sic Lemar. *Wr.*) *Lapithae* itaque insidentes equis *docuere*, exemplo suo, *equitem insultare solo*, h. primi fuere huius artis auctores.

118. In utroque equorum usu, nimirum et equestri hoc, cursus quadrigarumque, et admissionis illo, iuventus omnium maxime et vigor iuvenilis spe-

Exquirunt, calidumque animis, et cursibus acrem;
Quamvis saepe fuga versos ille egerit hostis,
Et patriam Epirum referat, fortisque Mycenas,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.
His animadversis instant sub tempus, et omnis

119 *que* abest a Goth. sec. *in cursibus* Parrhas. *calidis* unus Arundel. (— 120. *hostes* Medic. *Wr.*) 121 *Cyprum referat* unus Mead. *fortisque*: subtilius esset *ve.* 122 *ipsam* uterque Arundel. *origine nomen* Romanus, quod saepe pro gente, genere, familia. vid. Heins. et Burm. h. l. (illatum *nomen* ex Aen. X, 618.: „Ille tamen nostra deducit origine nomen." Nec facile apud probatos auctores *nomen* de pecudibus. *Wr.*) *mentem* ed. Ven. 1475. 123 *His anima adversis* Medic. *instat* Menag. sec. *omnem — curam* Erf.

ctatur; nec refert, eum iam multis praeliis interfuisse et praeclaro genere aut stirpe esse ortum; nisi scilicet iuvenilis aetas adsit. Respexi in hac structura verborum sententiarum ordinem, v. 95. 100. Alii, (in quibus Voss. *Wr.*) quod sane primo adspectu obvium est, referunt ad proxime antecedentia, usum equi et ad cursum et ad currum; ita vero episodium languere videtur. *magistri*, ut bene monet Ouwens p. 588, h. l. sunt alendorum equorum studiosi, non fingendorum. Sic inf. 445 ovium, et IV, 283 qui apes colit, apiarius. (Notandum autem rarius loquendi genus *aeque . . que*, — *que*, pro *aeque — ac*, *aeque iuvenem*, *ac calidum et acrem*. Sic enim ut haec capiamus, suadet, quod iuventutis maxime habenda est ratio, ut apparet e vs. 120. sqq. *Aeque — et* etiam apud Ciceronem invenitur; *aeque et — et* apud Pallad. de R. Rust. I, 6. *Wr.*) 120. *fuga versos* pro vulgari, in fugam. 121. *Epirus* (vid. sup. Georg. I, 59. conf. Bochart. Hieroz. II, 6) et *Mycenae* cum tota Argolide (vid. sup. v. 44) equos praestantissimos alebant. 122. Quamvis genus ducat ab ipso Neptuno, a quo et Cerere, in equum conversis, *Arion* ille notissimus in fabulis equus natus fuit. Variat tamen fabula.

123—134. De admissura ipsa praecipit. Equus et taurus (nam v. 49 de utroque praecipere incipiebat. conf. Martin.) ea ingruente saginandi, equae ac vaccae sunt macerandae. Commune praeceptum Varronis II, 5, 12 et II, 1, 17. Columellae VI, 27, 8,

Inpendunt curas, denso distendere pingui,
Quem legere ducem, et pecori dixere maritum;
Florentisque secant herbas, fluviosque ministrant,

126. Pubentesque

124 *Impendent* quart. Moret. *distinguere* Leid. unus. (Medic. a m. pr. *densos*, inde ortum, quod terminatioues vicinorum vocc. librarius permutavit; nam iu endem legitur *cura*; *s* supra scripta. *Wr.*) 125 *duxere* in Romaun fuisse, uotatum invenit Burm., sed a Bartolo uil annotatum. At sic leg. in Cantabrig. et ed. Ven. 1482 et a Paullo Mauntio. *dixisse* Franc. *Quem legere virum* Serv. ad Ecl. VII, 7. 126 Exemplum loci, in qno ratio critica codd. consensum elevat. Antiqnissimi omnes *Florentisque*. Sic et Gell. I, 22. At *Pubentesque* Ven. Voss. Moret. quart. et pr. a m. sec. Rotteud. tert. pro var. lect. et Reg., item uuns Arundel. et aliqnot Pieriani, et sic Servins. Primns induxit in editos Ge. Fabric. Commelin. Steph. Nisi dicendum, hauc lectiouem ex Aen. IV, 514 translatam esse: *Falcibus et messae ad lanam quaeruntur aenis Pubentes herbae.* et XII, 413 *puberibus caulem foliis.* Brunck. *Florentis* revocavit. (Nisi compertum haberemus, unde lectio *pubentis* huc inferri potuerit, facilins fortasse addueerer, ut alteram lectionem *florentis* et ipse reiicerem. Iam vero quum *florentis* et lnnge plurimorum et nptimorum codd. auctoritate commendetur, impetum inhiberi necesse est. Rei rusticae auctores iubeut molles berbas, uon proceras, admissariis praeberi; pubeutes igitur, uou florentes. Quod quidem praeceptum vix pntuit latere Virgilium. At vero minime hinc efficitur, *florentes* deteriorem esse lectionem. Quid euim, si Virgilins floreutes herbas h. l. easdem esse voluit, quas pubeutes? Ac *florere* saepe ad arva transfertur, nt intelligantur agri, qui niteut, nou qui florem induunt; hiuc florentes berbae, quae uiteut. Et quum *florere* proprie dicatur de nitore, ut Aen. VII, 804.: „florentes aere catervas;" ubi vid. Serv.; pulchre dixeris florentes herbas, quae uiteut verno tempore; quem nitorem adultae admittunt. Hinc Aen. VI, 677. „campi nitentes" infernales. Atque en tibi Servium Dresd., qui, praescribens *florentis*, haec subiicit: „Sane quidem nouuulli *florentis*, nonnulli *pubentis* legunt, quod tautumdem valet." Quodsi reprehendi Virgilius poterit, quod ambigue locutus sit, esto ea Virgilii causa; nos, quorum est criticen facere, uostram tuebimur. *Wr*)

Palladii et omnium, qui hac de re praeceperunt. *pingue* pro pinguedine, sagina, ut in Lucretii versu I, 258 agnoscebat Philargyrius: *Hinc fessae pecudes pingui per pabula laeta Corpora deponunt;* ubi vulgatum est: *hinc fessae pecudes pingues:* ut iungantur *pingues per pabula*, etsi duo epitheta sic iuncta offendunt. *denso*, non laxo, quod quibusdam potioni-

Farraque, ne blando nequeat superesse labori,
Invalidique patrum referant ieiunia nati.
Ipsa autem macie tenuant armenta volentes;
Atque, ubi concubitus primos iam nota voluptas

127. Farraque; labori;

127 *nequeat* e vetustioribus post Pierium Heins. (*nequeans* Medic. a m. pr., *nequeat* a sec. *Wr.*) Ita tamen iam Nauger. correxerat Ald. tert. *nequeant* vulgo. Sic quoque editur ap. Gell. I, 22, ubi ille *superesse* interpretatur *supra laborem esse neque opprimi a labore. nec — nequeant* Goth. pr. 128 *nati.* Per Pulmann. edd. irrepserat *gnati.* 129 *Ipsi* Leid. a m. sec. recepit Wakef. *nocte* pro *macie* ed. Argent., notante Reiskio. 130 *nam nata voluptas* coniectabat Burm., et sic Cantabrig., sed vide Not. Io. Schrader. tentabat: *ubi concubitus primi iam mota voluptas.* vel e. *primos innata voluptas* (ut IV Georg. 177 *innatus amor*, Ovid. VI Met. 458 et saepe) vel *ignota v.* (Nulla in voc. *nota* difficultas, sed in voc. *primos*; nihil enim refert, primusne sit concubitus, necne; nec hoc, quod praecipit poeta, modo ante primum concubitum, sed ante quemvis faciendum erat. Verba *iam nota voluptas* proprie accipienda; *ubi primos* poetica dixit licentia pro *ubi primum*, *quum primum*, ut Aen. I, 723.: „Postquam prima quies epulis." Cfr. omnino Q. V. XXVIII, 3, b. et 4. *Wr.*)

bus per fraudem agasones facere consueverunt, ut bene Servius. (*distendere;* similiter Ennius p. 89. ed. Hessel.: „venter Carnibus humanis distentus." *Wr.*) Idem *dixere*, h. designavere. Horat. Od. II, 7, 27 *Quem Venus arbitrum* dicit *bibendi? fluvios*, aquam. 126. *pubentes herbas*, lanuginosas. *pubes* χνοῦς, unde ἄνθη χνοώδη. 127. Ut possint sufficere admissurae, — et ne pulli prodant patrum maciem et infirmitatem. Columella VI, 27, 8 *eoque tempore, quo vocatur a feminis, roborandus est largo cibo; et, appropinquante vere*, ordeo *ervoque saginandus* (hoc est γραστίζειν. vid. ad Geopon. XVI, I, p. 1106), *ut Veneri supersit; quantoque fortior inierit, firmiora semina praebeat futurae stirpi.* conf. eund. VI, 24. Varr. II, 5, qui et II, 2, 13 *ordeum si est datum, firmiores fiunt ad laborem sustinendum.* cf. supra ad v. 97.

129. Ipsas autem feminas, equas et vaccas, ante admissuram de instituto extenuare solent. *Voluptatem* hic stimulos, desiderium voluptatis, esse, conf. Ecl. II, 65. Aen. X, 846, recte vidit Martinus; reliqua non ae-

Sollicitat, frondisque negant, et fontibus arcent;
Saepe etiam cursu quatiunt, et sole fatigant,
Quum graviter tunsis gemit area frugibus, et quum
Surgentem ad Zephyrum paleae iactantur inanes.
Hoc faciunt, nimio ne luxu obtusior usus
Sit genitali arvo, et sulcos oblimet inertis;

131 *et frondibus arcent* nonnulli ap. Pierium. Sic Philargyr. habebat, et Goth. sec. 133 *Tum* in ed. Cerd. *tonsis*, *tusis*, alii, ut semper. 135 *obtunsior* scribunt antiqnissimi. 136 *Sint* unus Mead. *auro* Ven. 1475 et Goth. sec. cum Erf. a m. pr. *sulcosque* ed. Bas. 1586. *et* abest ap. Bedam. *succos* Zulich. *inermes* Serv. ad Aen. XII, 370. Piget converrere tales quisquilias. (Medic. *ublimet*, puta *sublimet*, sed *u* in *o* mutatur, teste Fogginio. *Wr.*)

que. Ea voluptas *sollicitat concubitus*, magis poetice, quam sollicitat, stimulat, eas ad concubitus. *nota voluptas*, cuius iam sensum habent, quam sentire incipiunt. *Notum* enim latissime patet poetis ad ea non modo, quibus adsuevimus, verum etiam, in quibus cum maxime versamur, quae sentimus, quorum conscii sumus, et quae quocumque alio modo nos attingunt. (sed vid. quae in V. L. disputavi. *Wr.*)

132. *quatiunt*, agitant, conficiunt, ut vires relaxentur. Nam, quae quatiuntur, laxantur. Versum 132 expressit Val. Flacc. III, 21 *Dindyma — dum volucri quatit asper equo.* Ad v. 133 cf. Ge. I, 192 et 298, h. medio aestu. Mense Iulio admittuntur tauri; at equi iam inde ab aequinoctio verno. cf. Martin. ad h. l. 134. paleae a frumentis separatae flante Favonio Colum. II, 21, 5.

135. 136. Ne partes genitales sint obtusiores, nimia obesitate, ad usum, quem habent in concipiendo fetu. Inde *usus* pro ipsa re, qua quis utitur, adeoque pro natura et habitudine rei, quatenus ea ad certum usum idonea est, dicitur. Sic supra II, 466 *usus olivi* pro oleo. Et apud Horat. Od. III, 1, 42 *purpurarum usus* pro purpura, qua quis utitur. Hoc idem exprimitur altero membro: *ne luxus*, luxurians pinguedo, *oblimet sulcos inertis*, h. ne eae partes (*sulcos* eadem metaphora appellat, qua, secundum Graecos (αὔλακας. conf. ad Eurip. Phoen. 18), iam Lucretius erat usus, ut *arvum* et alia dicuntur) oblimatae sint, h. obductae, pin-

Sed rapiat sitiens Venerem, interiusque recondat.
Rursus cura patrum cadere, et succedere matrum
Incipit. Exactis gravidae quum mensibus errant:
Non illas gravibus quisquam iuga ducere plaustris,
Non saltu superare viam sit passus, et acri
Carpere prata fuga, fluviosque innare rapaces.
Saltibus in vacuis pascunt, et plena secundum

143. PASCANT

137 *sitiens rapiat* Parrhas. 138 *turba patrum* Goth. sec. *eadem* pro *cadere* Ven. Possis quoque interpungere: *Incipit, exactis — errant. Non illas gravibus.* Porro poeta non animadvertit *gravidae gravibus* sibi succedere. 140 *gravidis* unus Mead. 141 *saltus* Medic. Menag. alter. 142 *fluvios — minaces* Zulich. ex v. 77. (*rapacis* hic ex ipso Medic. restituendum erat. *Wr.*) 143 *pascuntur vero silvas* Nonius Marcellus in v. *secundum*; forte ex 314. *pascant* equae: non enim haec est corruptae latinitatis sordidissima macula, ut Wakef. ad Lucret. II, 995 paullo inclementius pronuntiat, contendens, agricolas et armentarios pascere greges, et armenta pasci. Non meminerat Ecl. III, 96 *pascentes capellas.* IV, 45 *pascentes agnos.* V, 12 *pascentes haedos*, et sic porro inf. 467. Aen. VI, 199. Dicitur adeo non uno modo *pascere gregem*, *pascere se* et *pascere herbas*, quod usitatius, depascere. *Pastibus in* expressum a Cerda. *pascunt* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) Moret. pr. unus Arundel. (adde Rom. et Paris. 3. Recte vero Wakefieldius; neque ullum ex

guedine interclusae; sed ut celeriter concipiant genitalem auram. Haec ultima v. 137 ex Lucret. IV, 1203. 1204 expressit, at et castius et venustius. Praeivit iam Hippocrates de aere et locis c. 10 extr. de Scytharum mulieribus. Alio sensu *Venerem rapere* apud Horat. Serm. I, 3, 109 *Venerem incertam rapientes more ferarum*, concubitum sine matrimonio appetentes.

138—156. Admissura facta admissarii negliguntur, et tota cura in matres gravidas convertitur.

139. Cum vicinae partui sunt, *exactis gravidae mensibus errant.* vid. Varro II, 7, 10. 14. et reliqui de R. R. scriptores.

140. Proprie plaustra ducuntur

Flumina: muscus ubi, et viridissima gramine ripa,
Speluncaeque tegant, et saxea procubet umbra.
Est lucos Silari circa ilicibusque virentem

proba Latinitate proferri posse certum exemplum opinor, unde verbum finitum *pasco*, *pascis*, etc. aut Infinitivus *pascere* vim Passivi *pascor*, *pasci*, sustinere probetur. Nam Tibull. II, 5, 25.: „Sed tum pascebant herbosa Palatia vaccae," aut *pascebant* pro *depascebant*, simplex pro composito, habendum, aut, ut iubet Wakef., scribendum *vaccas*. Participii longe alia est ratio; sic enim deficientibus Participiis alia Participia substituuntur; quod ne a soluta quidem oratione alienum, ut *iniens annus*, *aetas*, est *annus*, *qui*, *aetas*, *quae initur*. Sensisse hoc videtur Vossius, qui sic scribit: *pascant*, sc. pastores gravidas. Quod vix Latinum dixeris; tertia enim persona pluralis numeri, ubi infinitum est subiectum, ferme in narrando tantum, non in iubendo locum habet. Quae cum ita sint, redeundum erit ad contemtam illam a criticis lectionem veterrimorum librorum, Medicei, Romani: *pascunt*, i. e. pascere solent gravidas armentarii. Sic enim solet Virgilius modo praecipientis, modo referentis partes agere. *Pascant* facile vides ex praegressis subiectisque Coniunctivis ortum esse. Pascunt autem, ubi tegant — procubet, i. e. pascunt eligentes locum, ubi tegant, procubet. *Wr.*) 144 *viridissima gramina ripae* Medic. *gramina ripa* quart. Moret. *germine* unus Mead. (nullus liber *est* in extr. vs. addit; vid. Q. V. XV, 1. et 2. *Wr.*) 145 *procubat* Moret. sec. *protegat* Medic. a m. pr. (Medic. a m. pr. *protegit*, sed supra transfixam *i* scripta *a*; deinde adiectae syllabae *cu* et *be*. *Wr.*) Potest autem vel iungi et repeti: *ubi speluncae tegant*; vel seiungi: *Flumina*, *muscus ubi et ripa*. *Speluncaeque tegant et s. p. u.* (haec ratio iam non procedit, post reductam vs. 143. antiquam lectionem. *Wr.*) 146 *lucus* fragm. Vatic. Medic. a m. sec. et Leid., male. (*lucos* est prior lectio Medicei; *lucus* etiam Rom. *Wr.*) *Sileri* Medic. a m. pr., quod firmat Heins. *circum* Ven. *circa* Parrhas. *Est lucum Silari iuxta* Seneca epist. 58.

a bobus iugo iunctis. Sed poetica ratio vulgarem invertit. Quamquam vero idem praeceptum ad equam, quadrigis seu bigis iungendam, pertinet, orationem tamen poeta, ut variet, ad genus bovillum magis deflectit. *acri fuga*, celeri cursu. *Carpere prata fuga*, ductum ab eo, quod *carpere viam*, *spatia*, dicimur, dum singulis gressibus aliquid de spatio decerpitur, carpitur. Res alioqui nota. 143. *Saltus vacui*, in quibus solae, quietae, otiosae pascantur; sine maritis, Philargyrius exponit. (rectius Serv. Dresd. reddit per *apertis*. *Wr.*) *plena flumina*, ne, dum aquam ex alto hauriunt, fetum elidant.

146 — 156. Arcendum esse a gravido pecore *asilum* ait, qui

Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, oestrum Graii vertere vocantes;
Asper, acerba sonans; quo tota exterrita silvis

147. QUOI NOMEN

147 *Pluribus* Seneca ibid. et tres ap. Burm., male; vid. Georg. I, 187. *quoi* post Pierium ex antiquis aliquot. At *cui* Heinsiani et alii omnes. (Quum ubique Heynius ediderit *cui*, non debebat h. l. *quoi* retineri; dicetur de ea re alio loco. *Wr.*) *asylo*, *asillo*, alii, male, et mox *oestron*. 148 *est* abest a Goth. sec. et tribus Martin. *Grai* fragm. Vatic. et alii, ut v. 90. (idem *Romanust. Wr.*) *vocando* Longob. Pierii. *Graii venere vocantes* coniiciebat Reiskius; ἐληλύθασι (pro κατελήφθησαν) καλοῦντες. 149 *Aspera* Goth. pr.

cum in omnibus pascuis, inprimis in pratis aquosis, obvius sit, maxime tamen in silvis montis Alburni, iuxta Silarum, Lucaniae fluvium, qui Tanagrum recipit, frequens esse solet; unde ab his locis a poeta declaratur. Etiamnum eas terras ab asilis infestari docent, qui de iis locis agunt aut narrant. Est autem *asilus*, noto inter Romanos nomine, Graeco οἶστρος dictus (vid. Odyss. χ, 300, et praeter Apollon. I, 1265 sqq. Oppian. Hal. II, 521 sqq. cf. loca poetico ornatu tumentia apud Quint. Smyrn. XI, 207 sqq. Tryphiod. 348 sqq.), *plurimus* (ut VI Aen. 239 *haud ullae volantes*, h. e. alites, et inf. Ge. IV, 16 *volantes*, apes, τὰ πτηνά.) *volitans*, h. e. insectum, e vesparum genere (nec multum ab eo diversus μύωψ, forte et *tabanus* apud Varronem R. R. II, 5, 14, quem eundem vulgo cum asilo putant), sine proboscide, at aculeo seu spiculo in cauda acutissimo, quo ova intra cutem armentorum demittit. Martinus laudat *Ant. Vallisneri Esperienze ed Osservazioni intorno all' origine, suiluppi e costumi di varj Insetti* (in Opp. Tom. I, pag. 225). Adde *Reaumur des Insectes* Vol. IV, pag. 504 sq. 148. *vertere vocantes*, poetica periphrasi, vocant, reddunt, in eorum sermonem versum. Monendum erat; nam argutantur in hoc ism veteres Grammatici. 149. *Asper*, iracundus, qui facile exacerbatur. τραχὺς, τετρηχὼς οἶστρος Apollon. III, 276. *acerba sonans*, pro acerbe; edens alarum membranis sonitum et susurrum gravissimum. Ex Lucret. V, 34. ubi Hesperidum mala servans, *Asper, acerba tuens, immani corpore*

Diffugiunt armenta; furit mugitibus aether
Concussus, silvaeque et sicci ripa Tanagri.
Hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
Inachiae Iuno pestem meditata iuvencae.
Hunc quoque, nam mediis fervoribus acrior instat,
Arcebis gravido pecori, armentaque pasces
Sole recens orto, aut noctem ducentibus astris.

150 *Diffigunt* pro var. lect. Gud. *fugit mugitibus* fragm. Vatic. 151 *Tanacri* fragm. Vatic. 152. 153 aberant Moret. quart. (*horribili*, sed supra scripta *s*, Medic. *Wr.*) 153 *pestes* fragm. Moret. 154 *Hoc* Leid. tert. *Hanc* Zulich. *instant* Leid. pr. a m. pr. 155 *que* post *pecori* inserit Medic. a m. sec. Menag. pr. uterque Mead., male. *pascis* fragm. Vatic. 156 *austris* Cantabrig. et edd. vett.

serpens. et Aen. IX, 794 *at territus ille, Asper, acerba tuens, retro redit.* (Maxima verborum pars, quae illam admittunt compositionem, significat *edere sonum* vel *adspicere*, ut *clamare, vociferari, clangere, gemere, sonare, latrare, fremere, tueri. Wch.*) 150. *Diffugiunt*, conf. Valer. Flacc. III, 581—585. Ingeniose suspicabatur Böttiger V. C. (in *Kurt Sprengels Beyträgen zur Geschichte d. Medic.* II. St. p. 28) e loco Longi et Valerii Flacci III, 56. consternata per asilos armenta locum dedisse opinioni de terrore Panico et de Panis terriculis medio die. *furit aether*, resonat repercussus furentum mugitu. Alias: furit mugitus per aetherem. (Usus dicendi Graecus. Aesch. Sept. 141. δορυτίνακτος δ' αἰθὴρ ἐπιμαίνεται. *Wch.*) 151. *siccus Tanager*, aestu solis exsiccatus, in eundem Silarum defluens torrens. Sic ξηρὸς Κράστις, verius Κρᾶθις, apud Herod. V, 45, ubi conf. Wessel. Habuit autem poeta ante oculos Homer. Odyss. χ, 300 sq. Apollon. I, 1265 sqq.

152. *Hoc monstro*, hoc asilo, quem immisit, *Inachiam iuvencam*, Io, Inachi filiam, in vaccam mutatam, in furorem coniecit Iuno. 153. *pestem meditata*, grave malum excogitavit. 154. *mediis fervoribus*, medio die; at illud ornatius. Sic inf. v. 331 *mediis aestibus.* de hoc enim usu dubitari nequit; conf. sup. ad I, 297. 298. *acrior instat*, saevius vexat. 155. *arcebis pecori* exquisitius, quam arce *a pecore.* docet Burmann. 156.

Post partum cura in vitulos traducitur omnis;
Continuoque notas et nomina gentis inurunt,
Et quos aut pecori malint submittere habendo,

159. Et,

157 *in vitulos cura* ante Pierium legitur. *deducitur* Oblong. Pierii. 159 Turbata oratio in copula: *Et* non habet alterum, quod ei respondeat; non enim satis est dicere, esse ordinem: notas inurunt: *et* nomina gentis, *et* quos aut. aut. aut. (dixerat Vossius. *Wr.*) Difficultas versatur in hoc, quod ita esset supplendum *et inurunt* eos, vitulos, *quos.* Atqui rustici *inurunt notas vitulis*, non autem inurunt *vitulos.* Aut igitur dicendum est, quod in nota posui, aut accuratius de loco est quaerendum. Ex coniecturis, quas olim attuleram, nulla nunc placet. (Wunderlich.: „*Et* pro *et quidem* declarando inservit." Iahnius: „Simplicissima ratio esse videtur, ut ad voc. *Et* ex praecedenti versu verb. *signant* suppleatur." Hoc durum, utrumque languidum. Mihi sic videtur: poeta quum hoc dicturus esset: *et quos malint submittere, et quos aris servare* etc. statim aliam, disiunctivam, intulit particulam, *aut*, quasi oblitus praegressi *Et*; hinc comma post *Et* sustuli. Apud Nonium v. *latrocinari* legitur fragm. Ennii: „*fortunasque quas coepere latrones Inter se memorare.*" Sic edit. Mercer., sed in edit. Fragmm. Ennii Hessel. pag. 131. „*fortunas ecquas;*" praeterea vix potest dubitari, quin *cepere*, non *coepere*, scripserit Ennius. Iam si genuina est lectio *fortunas ecquas*, videri potest *ecquas* Graeco ἅς ἄν respondere. Unde, qui audacior esse velit, coniiciat, apud Maronem legendum esse: *Ecquos aut pecori*; cuius socium audaciae habeat Barthium ad Stat. Silv. I, 3, 2. Sed est etiam alia ratio, qua tuearis *ecquos*, ut ea sit sententia: inurunt notas, sc. investigantes, ecqui sint, quos malint etc.; cf. Not. ad Ecl. III, 41. Hanc et emendationem et explicationem ceteris praeferendam puto. *Ecquis* et *et quis* sexcenties confusa, ut in ipso Medic. Aen. III, 341. *etqua* pro *ecqua*; vid. Cort. ad Luc. IV, 542. Et *ecquis* in indirecta interrogatione legitur ap. Cic. Tusc. IV, 23, 52. *Wr.*) *malunt* Moret. pr. unus Mead. *malit* Ven. et alter Mead.

astra ducunt noctem, quae iis in conspectum venientibus succedit. Alias noctem, *Noctis currum sequi* dicuntur *sidera*. vid. Tibull. II, 1, 87.

157 — 178. A gravidis et enixis matribus cura ad pullos et vitulos transfertur. Orationem ut definite instituat: primo tantum de vitulis memorat.

158. *notas et nomina gentis inurunt, Et quos.* Priora nullam habent offensionem. *inurere notas* sollenne est; et possunt *notae et nomina gentis* dicta esse explicative, ut sint *nomina* ipsa

Aut aris servare sacros, aut scindere terram
Et campum horrentem fractis invertere glebis;
Cetera pascuntur viridis armenta per herbas.
Tu quos ad studium atque usum formabis agrestem,

160 *sacros* omnes vetusti. *sacris* vulgg. edd. ante Heins. cum nonnullis codd. 162 *pascantur* Voss. pr. Leid. pr. Iungebantur in edd. sententiae: — *invertere glebis*; *Cetera pascuntur viridis armenta per herbas.* Hic autem quaeritur, quinam illi sint aut esse possint vituli, praeter tria genera iam memorata. Nam vituli aut feturae, aut lanio ad cultrum vel ad aram, aut arationi destinantur: non apparet, quae sint *cetera.* Difficultatem iam senserat Cerda, tum Martyn, qui ita sustulit, ut versum 162 *Cetera pascuntur* — cum seqq. coniungeret; ut locus ita se habeat: — invertere glebis. *Cetera pascuntur viridis armenta per herbas*; *Tu quos ad studium* — pro vulgari dicta, praeter eos, *quos ad studium atque usum formabis agrestem*, hos *iam vitulos hortare.* Martyno parueram in priore editione; deserueram postea, quia durior mihi videbatur iunctura, nam expectabam: *At quos.* Nunc tamen ad prius illud redeundum esse video, Vossio quoque monente, qui etiam *pascantur* adoptavit. Vides me haec saltem non sub ferula dictare, nec cum cuiuspiam contumelia. (*Cetera*, i. e. ut etiam Philargyr. interpretatur, non signata, unde lac tantum erogabatur. *Wr.*) Expunxi autem comma post *tu*; nam iungere praestat: *quos tu formabis.* 163 *ad studia* Romanus, Gudian. pro var. lect. Parrhas. a m. sec. *servabis* fragm. Moret.

nota. Etiam Aen. III, 444 *foliisque notas et nomina mandat.* Et Calpurn. V, 84 *impressurus ovi tua nomina.* Liceret alias poetae quoque dicere, *inurere ovem nota.* At quaeritur de altero, quod sequitur et de eius iunctura *inurunt notas et quos.* Scilicet altero loco supplendum est: et inurunt notas *iis*, *quos malint*, h. e. notas, quibus designent eos, quos malint *aut* — *aut.* (*Notas inurunt*, *quos* pro *notant*, *quos;* in quo non est, quod haereas; sed vid. V. L. *Wr.*) 159. *submittere* in locum eorum, quos ad feturam torpere vident. vid. ad v. 73. *habendo:* ornat, quod habetur, alitur. ut Ge. I, 3. Ad sententiam conf. Colum. VII, 9, 12 de suibus. *aris servare* decentius erat, quam lanio tradere. 161. *campum horrentem*, simpliciter novalem, pro quocunque agro glebas duras et asperas habente. 162. *Cetera armenta*, reliqui quidem omnes vituli in communi grege pascuntur, praeter eos, qui operi destinantur rustico. (cfr. infra vs. 212. sqq.: „Atque ideo tauros procul atque in sola

Iam vitulos hortare, viamque insiste domandi,
Dum faciles animi iuvenum, dum mobilis aetas.
Ac primum laxos tenui de vimine circlos
Cervici subnecte; dehinc, ubi libera colla
Servitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
Iunge pares, et coge gradum conferre iuvencos;
Atque illis iam saepe rotae ducantur inanes
Per terram, et summo vestigia pulvere signent:

(165. Philargyr. ait, posse etiam ita haec distingui: *animi, iuvenum dum m. aet. Wr.*) 166 *At primum* edd. vett. *Et* Nonius. *lapsos* Reg. Martini. *ciclos* aliquot codd. et ed. Ven. *circos* Gud. pro div. lect. Parrhas. Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr. cum Iulio Sabino; hanc vocem e Lucretio restitutam esse vellet Wakef. ad Lucret. VI, 954. 167 *Cervice* Medic., sed idem *sub nocte* et *criclos* a m. pr. *deinde* unus Mead. 168 *ipsos tunc* Zulich. Goth. sec. *ipsos et* Moret. quart. *ipsis de* Oblong. *ipsis et* Longob. Pierii. *ipsis ex* Reg. *ipsis cum* unus Mead. *aptis* Zulich. *actos* duo. 169 *gradus* Goth. sec. *iuvencis* Medic. a m. pr. 170 *Atque illos* Medic. a m. pr. *ducuntur* Rottend. pr. et unus Mead. Mentel. pr. *ductentur* Ven. 171 *summa* Rottend. alter. *signant* Rottend. tert. et Mentel. pr.

relegant Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata; Aut intus clausos satura ad praesepia servant." *Wr.*) 163. Transit ad aliud praeceptum, quod formula orditur: *Tu quos;* ut et alibi fecit: quos tu autem ad studium agreste, h. opus rusticum, educare paras, iam vitulos adsuefacere debes labori. Rationem domandi boves a Varrone petiit de R. R. I, 20. et diligentius Colum. VI, 2, 1. Pallad. IV, 12. — 164. *viamque insiste domandi*, artem et rationem ingredere, curam suscipe domandi, h. e. iam tum mature doma. 165. *faciles animi*, molles, dociles. vid. ad Tibull. I, 1, 40. *mobilis aetas*, in qua corpus mobile, εὐκίνητον, flexile, agile, vegetum.

166. 167. Expressit versum Nemesian. Cyneg. 184 *Libera tunc primum consuescant colla ligari:* de catulis. 168. *aptos*, vinctos, nexos et illigatos invicem ex vimineis illis vinculis; non ex cornibus, ut iam tum stupor hominum multorum ferebat. (*ipsis*, vid. Q. V. XVIII, 2, o. *Wr.*) 170. *rotae inanes*, vacua plaustra, quorum mox vestigia intellige leviter expressa

Post valido nitens sub pondere faginus axis
Instrepat, et iunctos temo trahat aereus orbis.
Interea pubi indomitae non gramina tantum,
Nec vescas salicum frondes, ulvamque palustrem,
Sed frumenta manu carpes sata. Nec tibi fetae,
More patrum, nivea inplebunt mulctraria vaccae,
Sed tota in dulcis consument ubera natos.

172 *validoque* alt. Menag. 173 *Instrepet* Goth. sec. *terat* Erf. *vinctos* et *orbis* nonnulli apud Pierium. (*orbes* Medic. *Wr.*) 175 *Non* alt. Rottend. *vescae* Mentel. tert. *silvamque* Rom. Pierii, Parrhas. in marg. *ulvasque* fragm. Vatic. a m. pr. 176 *Nec ubi* Moret. pr., quod Heinsio placebat, ut esset *necubi*, pro ne alicubi. Lucan. IX, 1058 *Necubi suppressus pereat gener.* At sequitur, *implebunt.* 177 *mulctraria* confessa codicum lectio. *mulgaria* nonnulli Pieriani, item apud Philargyr. et Nonium, qua forma et Valgium olim usum fuisse notant Grammatici. Ad communem lectionem accedit aliorum scriptura: *mulctralia*, *multralia*, *multraria*, ut in fragm. Vatic. a m. pr. *mulcraria*, *mulctaria*, ut in Medic. á pr. m., *multaria.* 178 *Et* fragm. Vatic. *consumant* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) *consumunt* Rottend. tert. *consumment* Gud. (*dulces* Med. *Wr.*)

in pulvere, quia levia sunt. 172. Tandem plaustro ponderoso et onusto iungantur. At quam ornate hoc extulit! Pars ex Homeri illo Iliad. ε, 838 μέγα δ' ἔβραχε φήγινος ἄξων, versa. *temo aereus*, aere, nunc ferro, firmatus. *iuncti orbes*, rotae, h. currus, cui temo iunctus est.

174. *pubi indomitae*, vitulis nondum domitis, donec domentur. 175. *vescas salicum frondes*, exiles, tenues, parum succosas. *vescum papaver* Ge. IV, 131, parva grana habens, ut satis docuere viri docti, et iam Philargyr. h. l. *ulva*, herbae ac calami palustris genus, eadem cum *typha* nostra habetur. cf. Martin. 176. *Sed* etiam *frumenta sata*, herbas novellae segetis. vid. Varro R. R. II, 5, 17.

176 — 178. Praeceptum a multis veteribus et recentioribus, cum de bovillo, tum de ovillo genere repetitum. cf. Varro R.R. II, 2, 17. Colum. VII, 4, 3. Geopon. XVIII, 3 extr. Et pulcri versus Calpurnii Ecl. V, 36 iam ab aliis laudati: *Parce tamen fetis; nec sint compendia tanti, Destruat ut niveos venalis ca-*

Sin ad bella magis studium turmasque feroces,
Aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae,
Et Iovis in luco currus agitare volantis:
Primus equi labor est, animos atque arma videre
Bellantum, lituosque pati; tractuque gementem
Ferre rotam, et stabulo frenos audire sonantis;

179 *in turmasque* Ven. 181 *Si Iovis* unus Mead. *volentis* fragm. Vatic. (*volantes* Medic. *Wr.*) 182 *equis* Medic. (*equis* sibilantem literam ex praegresso voc. adscivit; et vid. Q. V. VIIII, 2, d. *Wr.*) *animosque ad bella* alter Rottend. Io. Schrader. post alia tentata legebat: *Primus equis labor est animosis, arma videre*; quomodo enim equus *animos* videre possit? Scilicet *animi*, ut irae, θυμὸς, pro pugna, quae animose fit; et h. l. *animi et arma bellantum* sunt poetae ipsi bellantes. 184 *stabulis* apud Nonium in *frenos*, et unus Mead. *audere* Medic. a m. pr. conf. ad v. 188.

seus agnos; Nam tibi praecipuo fetura colatur amore. Addit *more patrum*, quod solebant maiores facere, prisci patresfamilias et agricolae. Ambiguum quidem per verba est, utrum fecerint; ex Varrone tamen apparet probabilius esse alterum, matribus olim mulgendo fuisse lac subductum. (et hoc dicere voluisse Virgilium, inde apparet, quod, si contrarium voluisset, verba *more patrum* proximo inserenda erant enunciato. *Wr.*)

179—208. Transit nunc ad curam pullorum: Varro II, 7, 6. 15. Colum. VI, 29, 1. etiam horum dilectum mature esse faciendum primo loco praecipit. *Sin magis est studium*, *formare* (hoc ex vs. 163 repetendum est) pullos *ad bella turmasque*, h. usum bellicum, *aut praelabi*, s. praeterlabi, pro, aut ut illi praelabantur, currant, cursu certent ad ripas Alphei *rotis*, quadrigarum certamine, et *agitare*, ut agitent, *currus*. De certamine Olympico eum loqui, satis patet, quod habebatur iuxta Alpheum. vid. v. 19. In luco Iovis erat stadium, ut ex Strabone et Pausania apparet.

182—184. Ante omnia equus adsuefaciendus est (hoc est: *primus equi labor est*) *videre*, ut videat, videri toleret, bellantes, seu pugnas, et lituos tubasque audire, aut strepitum curruum frenorumque *ferre*, perferre auribus: *rotam*, currum, *gementem tractu*, stridentem, dum trahitur; et in *stabulo frenos audire sonantes*: de hoc vid.

Tum magis atque magis blandis gaudere magistri
Laudibus, et plausae sonitum cervicis amare.
Atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
Audeat, inque vicem det mollibus ora capistris
Invalidus, etiamque tremens, etiam inscius aevi.

186 *Plausibus et plausae* Zulich. pr. Moret. Goth. sec. *amarae* fragm. Vatic. a m. sec. 188 *Audeat* Heins. recepit ex Medic. ac Gud. a m. pr., Mentelianis, Reg.; et sic Romanus videtur legisse. Ita et fragm. Vatic. (*audeat* prior, *audiat* altera Medic. lectio; *audeat* etiam 4. 7. et Serv. Dresd. *Wr.*) *Audiat* vulgo, minus bene. vid. Not. *inque diem, inque viam, inque fidem* tentabat Io. Schrader. 189 *et iamque — et iam* Heins. disiunxerat Charisii auctoritate. Et sic libri nonnulli; cf. Pierium; et edd. vett. Enimvero *iam — iamque* aut *iamque — iamque* dici obvium est; at, *et iamque — et iam*, ut in primo membro altera copulativa sit otiosa, poni posse valde dubito. Magis itaque vulgatior ratio, *etiam — etiam*, placet; ut in priore parte adiuncta copula iungat reliqua cum antecedente: *Invalidus et etiamnum tremens, etiamnum inscius aevi.* conf. Aen. VI, 485. Atque ita plane fragm. Vatic. Medic. interpolatus *iamiamque tremens, iamiam inscius*, cum a pr. m. *etiamque* scriptum bis fuisset. (in Medic. fuerat *etiamque tremens* ·.·. *tq inscius aevi*; sed *et* in *etiam* miniatis punctis notatum, et supra scriptum eodem colore *iam*; tum *tq* item miniatis virgulis transfixum et atramento supra scriptum *etiam. Wr.*) *iamiamque* etiam in Moret. fragm. *Invalidusque* Regius Martini. *etiamque* Parrhas.

Varro R. R. II, 7, 12. Geopon. XVI, 1; res nota. 186. Expressit verba Nemes. Cyneg. 295. 296 *Cura sit, atque toros manibus percurrere equorum, Gaudeat ut plausu sonipes, laetumque relaxet Corpus.* Est hoc palpare, ποππύζειν.

187. *iam primo depulsus ab ubere*, pro, quam primum, statim ac. (vid. quae notavi ad vs. 130. Male Serv. Dresd.: „non *primo ubere*, sed *iam primo* quasi unum lege, ut sit: iam primo audeat depulsus ab ubere matris." Et ita Wakef. ad Lucret. I, 261. *Wr.*) *Audeat*, pro faciat, praeclare; quatenus ea, quae narravit, animosi equi sunt, inque his, quod pullus non expavescit ad plausus. *invicem*, vicissim, quod quum in istis ferocem animum prodit, capistrum tamen admittit opera tua. (in vicem haec experienda, i. e. modo strepitui, modo capistris adsuefaciendus equus, invalidus adhuc, antequam for-

At, tribus exactis, ubi quarta adceperit aestas,
Carpere mox gyrum incipiat, gradibusque sonare

190. ADCESSERIT

190 *Ac* Menag. pr. et Reg. Martini. *aestas* Heins. reposuit, ut habebat Romanus, Gudian. Mentel. pr. a m. pr. et Zulichem., uterque Arundel. Mead., et vett. edd., ut Ven. et Mediol., etiam fragm. Vatic., sicque edidit Naugerius, et qui eum seqq. Ceteri *aetas*, quod an pro anno absolute dixerit ullus poeta, mihi quidem nondum liquet; ubicunque enim legitur, varietatem lectionis invenias. conf. Pier. et Burm. conf. inf. Georg. IV, 207. Agnoscit tamen hoc Servius et Nonius Marcellus in *Exigere*. Porro idem Romanus *acceperit*; sic et Regius ap. Burmann., exquisitiore, puto, ratione. conf. Ecl. VIII, 39; at fragm. Vatic. a m. pr. *occeperit*. (Ut possimus de hac lectionis diversitate iudicare, rem ipsam propius inspiciamus. Primum igitur e Columella discitur, qui ad certamina alantur equi, domari exacto tertio anno; sic enim ille VI, 29, 4.: „Equus bimus ad usum domesticum recte domatur, certaminibus autem expleto triennio: sic tamen, ut post quartum demum labori committatur.“ Consentit Varro II, 7, 12. sq.: „neque prius biennio confecto a lacte removendum — equulum — — — — Cum iam ad manus accedere consuerint, interdum iis imponere puerum, bis aut ter pronum in ventrem, postea iam sedentem. Haec facere, cum sit trimus, tum enim maxime crescere, ac lacertosum fieri. Sunt qui dicant, post annum et sex menses equulum domari posse, sed melius post trimum, a quo tempore farrago dari solet.“ His respondent, quae infra leguntur vs. 205. sq.: „Tum demum crassa magnum farragine corpus Crescere iam domitis sinito;“ etc. Iam vero verbum *accedere* in numerando eam habet vim, ut valeat *insuper addi*, *adiici*; vid. Lexx. Itaque, vulgatam lectionem si sequimur, exacto quarto anno equum domari iubebit Virgilius. Verum id fieri debebat ineunte quarto anno, ergo ubi quarta acceperit aestas; cf. Ecl. VIII, 39. *Accesserit* autem qui pro *advenerit* dictum putabunt, vereor, ne ambiguitatem vix ferendam obtrudant Virgilio. *Aetas* tamen, quod est in plerisque, recipere non ausim. *Wr.*)

tior factus refragetur. *Wr.*) 189. Equus ferox, indomitus, potest videri *conscius* esse *aetatis*, iuventae, vigoris, virium; itaque *inscius aevi*, virium, quas nondum nec habet nec expertus est. Valer. Fl. I, 771 *aevi rudis altera proles*, h. aevo, aetate rudi. Recte Servius: nondum habens ab annis fiduciam.

190. Vid. Varro R. R. II, 7, 13. Colum. VI, 29, 4. (et V. L. *Wr.*) 191. 192. *Carpere gyrum*, ut viam, campum, sup. 142. h. in gyrum seu orbem ire. *sonare gradibus compositis*, incedere, ungula sonante, gressibus numerosis. *sinuet alterna volumina crurum*, h. alte tollat, iactet, crura alternis; at quam

Conpositis, sinuetque alterna volumina crurum;
Sitque laboranti similis; tum cursibus auras,
Tum vocet, ac per aperta volans, ceu liber habenis,
Aequora, vix summa vestigia ponat arena:
Qualis Hyperboreis Aquilo quum densus ab oris
Incubuit, Scythiaeque hiemes atque arida differt

196. AQUILO, 197. HIEMIS

192 *currum* Medic. a m. pr. Rottend. tert. 193 *cum cursibus* Reg. et Parrhas. in marg., fragm. Vatic. a m. sec. Goth. sec. *cruribus* edit. Norimb. 194 *Tum vocet* Heius. reposuit ex Medic. et optimo quoque; etiam Romanus sic habet. *Provocet*, quod vulgare, editur vulgo. *Tum movet* vel *vocet* Zulich. *Cum vocet* alter Menag. *Advocet* unus Arundel. *petat* tert. Rottend., ex interpret. 195 *ponit* alter Moret. *verrat* Moret. quartus, qui a m. pr. *resonat vestigiat*. *signat* apud Serv. ad Aen. V, 317. 196 *condensus* Menag. alter. (et Lips. alter. *Wr.*) *horis* duo. 197 *Incumbit* Goth. sec. *horrida* Toll. *arrida* Franc. conf. inf. v. 458. *defert* alter Rottend. Gudian. a m. pr. ed. Ven. (*hiemis* Heynius, haud dubie ex Burm. edit., expressit; quod in *hiemes* tacite mutarunt Voss. et Iahn. Certe, si accusativum huius voc. in *-is* missum statuas, eodem modo scribendum erit Ge. I, 100. et II, 373. Invenio tamen *hiemis* in fragm. Vatic. exaratum a Bottario, imprudente fortasse. In Mediceo Fogg. exhibet *hiemes*; sic etiam, quos solos praeterea inspicere licuit, uterque Lips. Heinsius silet, ut saepe. *Wr.*)

ornate! 193. 194. *tum, tum cursibus auras vocet;* h. provocet, ut recte interpretati sunt viri docti ex sollenni poetarum usu, etiam Graecorum. Paullo diversa ratione *ventos velis vocare* dicitur, qui extendit vela ad recipiendum ventum; et *alis ventos vocat*, advocat, avis, quae eas expandit ad volatum. In exemplis apud Heins. et Burmann. utraque notio confunditur; ad posteriorem spectant Aen. III, 253. IV, 417. 223. V, 211. VIII, 707. At in nostro loco ad currendum non opus est vento.

196 — 201. Cursus celeritatem cum vento comparat spirare incipiente: *volans — qualis* aquilo, quum incubuit atque differt, (tum segetes — fluctus) *volat;* et quia tot ornamentis sententia erat intercepta, interponit vs. 201 *Ille* volat. Porro *Hyperboreas oras* simpliciter pro borealibus et septemtrionalibus, ut infra v. 381, et IV, 517 dixit.

Nubila: tum segetes altae campique natantes
Lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
Dant silvae, longique urguent ad litora fluctus:
Ille volat, simul arva fuga, simul aequora verrens.

198 *dum segetes* octo boni codd. cum uno Arundel. et Mead. Martini. *cum* Regius. *natantis* fragm. Vatic. Urget Io. Schrader. *campos natantes* dici aqua submersos: ut sup. I, 371 *Omnia plenis Rura natant fossis.* Lucret. saepe, v. c. VI, 1140 de Aegypto, et 266. Silius IV, 162. ubi Drak. Itaque coniicit *campique nitentes*: quod frequens de segete dici quis dubitet? Verum cogitandum, *campos* pro segete dictos; nihil autem magis consentaneum, quam *segetem natare*, *fluctuare* dici, vento impulsam. Paullo diversum est, quod sup. *undantem buxo Cytorum* dixit II, 437, et II, 281 *ac late fluctuat omnis Aere renidenti tellus*; etsi simili modo dici potuissent: campi segete natantes. Sed proxime ad Maronem Ausonius Mosella 194 *Tota natant crispis iuga motibus, et tremit absens Pampinus*: de umbra in amnem proiecta. Uti apud Statium II Silv. 2, 49 *vitreoque natant praetoria ponto*: et *natat umbra profundo* II Theb. 42. Imitationem loci notatam video ex Maximiano (personato Gallo) *Arva sub aestivis undant horrentia flabris.* 199 *sonoris* fragm. Voss. *Etesia flabra aquilonum* Lucretii V, 741 poetae ante oculos fuisse censebat Wakef. (Santenio ad Terentian. p. 249. videtur scribendum: *Horrescunt levibus flabris.* Sed vid. Not. *Wr.*) 200 *longeque* praescriptum est notae Heinsianae; nescio unde; nam ubique legitur editum *longique*, ut etiam Medic. Rom. et alii; et laudat Heins. *κύματα μακρὰ θαλάσσης.* *longeque* Medic. Pierii cum aliis, pro quo possis laudare inf. 238 *Longius ex altoque sinum trahit.* 201 abest versus a fragm. Moret. *verrit* citat Serv. ad Aen. IV, 72. *ipse* unus Arundel. *arma* Reg.

Aquilo densus, non, ut volunt, qui densat nubila: sed qui magna cum vi et impetu late fertur; *densus* praeterea pro dense. Ouwens N. H. p. 589 *densum* perpetuo aequalique tenore spirantem, non per intervalla, accipere vult. *differt hiemes* seu procellas, h. dissipat, ex Lucret. I, 273. *arida nubila*, nubes sine pluviis. (*differt* potius: dissipans ante se agit; *arida* autem *nubila*, quippe sicci Aquilones: Senec. Nat. Quaestt. III, 28.: „fluere assiduos imbres, et non esse modum pluviis, suppressis Aquilonibus et flatu sicciore." Lucan. IV, 50. sq.: „Pigro bruma gelu siccisque Aquilonibus horrens Aethere constricto pluvias in nube tenebat." Vid. ibi Cort. *Wr.*) *campi natantes*, segetes undantes ac fluctuantes; a similitudine maris fluctus volventis; natant quae aquis obducta sunt,

Hic vel ad Elei metas et maxuma campi
Sudabit spatia, et spumas aget ore cruentas;
Belgica vel molli melius feret esseda collo.

202 *Hinc* Medic. a m. sec. Gud. et alii; et sic fragm. Vatic. et Roman.; et recte; ab hoc tempore: quod designatum erat v. 190 et 205. (*Hinc* reponi etiam Iahnius iubet; vetat hoc fieri sententia vss. 205—8. *Hic* valet *talis*, *tam egregius equus. Wr.*) *Hic et ad* Comment. Cruq. ad Horat. Od. IV, 2. *et* etiam Rom. et Oblong. Pierii. *maxima Circi Sudabit spatia* coniiciebat Markland. ad Stat. Silv. V, 1, 21, nimis calide; ita *Eleus Circus* a poeta dictus esset. Iungenda sunt: *ad metas et spatia campi Elei.* 203 *et* abest a Rottend. tert. et Parrhas. *agit* Leid. a m. pr. et fragm. Vatic. 204 *Bellica* Medic. a m. pr. Moret. pr. unus Mead. Goth. sec., quod placebat Martino; recte tamen reiecit Heins. Eadem varietas alibi. v. Heins. *Belgia* Menag. pr. *ferat* fragm. Voss. *heseda* Parrhas.

itaque nunc agri aristis segetum. illustratum dudum a viris doctis: vid. ad Val. Fl. III, 525, ubi *tenui vagus innatat unda Crinis*. *Lenia flabra* videntur ab aquilone, qui densus incumbit, aliquantum esse aliena; enimvero segetes, utpote humiliores et cedentes, lenius, leniore cum strepitu, agitantur; arbores contra, maiorem venti impetum sustinentes, sonorem edunt ac fragorem. (vid. Q. V. XXXV, 3. *Wr.*) Mox *longi fluctus urguent*, pro longe, at multo exquisitius fluctus *longi*, qui e longinquo veniunt; *urguent*, protrudunt se, volvuntur. *Ille*, aquilo, volat. De equo hunc versum parum commode accipias: cum sit *aequora verrens*. (Ita dicendum esset, poetam paullo audacius haec dixisse de equi celeritate.) *fuga*, de celeri cursu ac motu, ut saepe poetae. *Verrere* de ventis, ex more poetarum, pro perflare.

202—204. Hic vel bonus erit in certaminibus, e quibus Olympica, tamquam praestantius genus, memorat; vel agitandis curribus. At quam ornate singula! *maxuma spatia campi*, curriculi, hippodromi, pro magnis. De *spatiis* Georg. II extr. *Sudabit*, plus quam, decurret. E curribus *esseda Belgica* ponit. Cum de generosioris equi munere agatur, desiderari videtur nomen currus bellici, inprimis cum v. 179 *Sin ad bella magis* etc. dixisset. Iam Romani essedis vulgo usi sunt iter facientes: id quod poeta vix pro dignitate carminis memorare potuit; petierant autem usum a Britannis, qui ex

Tum demum crassa magnum farragine corpus
Crescere, iam domitis, sinito; namque ante domandum
Ingentis tollent animos, prensique negabunt
Verbera lenta pati et duris parere lupatis.
Sed non ulla magis vires industria firmat,

206. Crescere iam domitis s.

205 *Tu* Reg. *ferragine* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) Sic et alii scribunt, aut *feragine*. *sartagine* Heins. coni. Caussam non video. 206 *domiti* tres ap. Burm. (vid. Q. V. XXIIII, 6. *Wr.*) 207 *tollunt* duo, et Serv. ad v. 174 in nonnullis Mss. *animos pressique* Zulichem. 208 *Verbera dira* fragm. Moret. *dura* Reg. 209 *nonnulla* fragm. Vatic. a pr. m. (idem *viris*. *Wr.*) *industria servat* vett. aliquot apud Pierium cum ed. Ven.; alterum magis poeticum.

essedis pugnabant. conf. Cerda et Martin. Aut itaque dicendum: poetam esseda pro nobiliore genere, bigis quadrigisque lautorum hominum, quibus generosiores equi iungi solent, posuisse; ut passim Caesarum, curribus triumphalibus, thensis, ut apud Horat. Ep. II, 1, 192 de pompa triumphali in theatro exhibita etc., aut, quod praeferam, pro curribus bellicis esseda dixit, a nobiliore genere sive etiam ab origine, *Belgica;* apud Belgas enim, ut apud Britannos, usus eorum erat; et quidem bellicus, ut ex Caesare de B. Gall. constat. (Sententia horum vss., detracto ornatu, haec est: is equus talis est, quali in certaminibus Graeci, in bellis Belgae e curru pugnantes utuntur. *Wr.*) *feret*, ut v. 184, pro patietur dici, monet Burmann.; nam pro *trahet* poni posse dubitat. Recte sane; sed potest equus etiam *ferre currum*, h. rapere, raptim auferre. *molli collo*, domito. Serv. 206. *ante domandum*, ante quam domentur, πρὸ τοῦ πωλοδαμνεῖσθαι. (*ante dom.*, i. e. si farraginem praebueris, antequam domare inceperis. *Wr.*) 207. 208. *prensi* proprie. vid. Ge. I, 285 *Et prensos domitare boves*. *verbera lenta*, lenti flagelli. *lupatum*, frenum, lupis seu aculeis ferreis munitum.

209—283. Exspatiatur in locum praeclarum de armentorum furore ex Veneris stimulis. Parat autem transitum commode commemoratione virium nimia Venere exhaustarum. *caeci amo-*

Quam Venerem et caeci stimulos avertere amoris,
Sive boum, sive est cui gratior usus equorum.
Atque ideo tauros procul atque in sola relegant
Pascua, post montem oppositum, et trans flumina lata;
Aut intus clausos satura ad praesepia servant.
Carpit enim vires paullatim uritque videndo
Femina; nec nemorum patitur meminisse, nec herbae.
Dulcibus illa quidem inlecebris et saepe superbos
Cornibus inter se subigit decernere amantis.

211 *quoi* fragm. Vatic., ut v. 6. (in fragm. Vat. est *quo*, et *i* supra adiecta; in eodem *bovom* a m. pr., vid. infra vs. 419. *Wr.*) 212 *Atque adeo* Moret. quart., sed vid. Heins. *procul atque infusa resurgunt* Ven. *relegat* Franc. 213 *appositum* Leid., quod Heins. probabat; recte reiecit Burm. conf. Not. *nata* Medic. a m. pr. 214 *Atque* Zulich. 216 *neque herbae* Pierii Oblongus. 218 *subicit* Mentel. a m. pr.

ris, non, oculis capti, sed, occulti, clam per venas et ossa saevientis.

212. Habuit locum ante oculos Columella VI, 27, 8, et versum sequentem Gratius Cyneg. 377 *trans altas ducere valles Admoneo; latumque fuga superabitis amnem.* Ovid. Art. II, 487 *spatio remota per loca dividuos amne equos* dixit. 213. Dum *mons* est *interpositus* inter duo, utrique est *oppositus*, obiectus. *lata* non otiosum est. 214. *satura praesepia* sunt plena, uti is qui saturatus est. 215. *uritque videndo*, passive, macerat, consumit, dum cernitur.

217. Illa quidem saepe amantes etiam pugnare cogit inter se. Loca alia poetarum de pugna taurorum congessit Cerda. Plura in Statio (v. c. Theb. VI, 864 sqq.) et Flacco passim reperias. Add. Oppian. Cyneg. II, 43 sq. Iactant se in hoc argumento poetae. 218. Totus versus unum illud Apollonii II, 89 exprimit, *ταύρω Φορβάδος ἀμφὶ βοὸς κεκοτηότε δηριάασθον.* *in magna Sila*, silva et monte Bruttii in extrema Italia. v. V. L. (*magná*

Pascitur in magna Sila formosa iuvenca:
Illi alternantes multa vi proelia miscent
Volneribus crebris; lavit ater corpora sanguis;
Versaque in obnixos urguentur cornua vasto

219 Legebatur *silva.* *Sila* olim alios legisse, Servius memorat, quod ut fiat, nullam hic necessitatem cogere, ut in Aen. XII, 715 *Ac velut ingenti Sila, summove Taburno*; itaque vulgo ab Intpp. neglectum. Fateor tamen, mihi versum ante Servium inspectum iam dudum nimis tenuem visum fuisse, etiam sono minus gratum; ita ut expunctum esse mallem; tum post *silva* redeunt v. 223 *silvae.* Nunc video in altero Aen. XII loco eandem comparationem institui, et taurorum pugnam narrari. *Sila* autem, mons silvosus, Apennini hue procurrentis iugi pars extrema, in extremis Bruttiorum oris, unde laudata illa *pix Bruttia.* conf. sup. ad Georg. II, 438. Dubitabam olim, an et *silva Sila* occurreret, cum non recordarer Cic. Brut. 20 *Nam cum in silva Sila caedes facta esset*, aut Plinii III, 10 *Inde Apennini silva Sila.* et esse quoque montes feminino genere, ut Rhodopen inf. 351. Reposui itaque nunc confidenter *in magna Sila*, quod post ista Brunck. iam admiserat, et nunc quoque Voss. (Libri, ut videtur, omnes *silva*, nisi quod in Medic. *v* puncto notata, tanquam delenda. Neque epitheton *magna*, nec tracti per spondeos numeri, aut recurrentes eaedem vocabulorum terminationes conveniunt simplici *silvae* nomini. Malim tamen abesse hunc versum, ut ingratam moram narrationi obiicientem. Ac, nisi fallor, adscriptus fuit margini hic versus, ex alio quodam, alius fortasse poetae, carmine petitus, simile taurorum super aliqua vacca certamen continente. Praeter rhythmum ipsa res probat, ab hoc versu incepisse aliquod carmen; sic autem solent primi versus afferri a veteribus poetis aliena carmina allegantibus. Nec silentio praeterierim, quod Lips. alt. eundem versum *Pascitur* etc. post vs. 221. repetit. Vide etiam V. L. ad Ge. IV, 203. *Wr.*) 220 Iidem fere versus Aen. XII, 720—723. *inter se cornua miscent* Zulich. *praelia tollunt* unus Mead. 221 *lavit ater vulnera sanguis* ter apud Nonium occurrit; sed male, cum eodem iam versu *vulneribus crebris* praecesserit. Heins. *lavat* tres Burmann. Medic. a m. sec. (*lavit* prior lectio Medicei. *Wr.*) 222 *vergentur* Franc.

Silá; vid. Q. V. XXXIII, 8. extr. *Wr.*) 220. *alternantes*, ἀμειβόμενοι, pro vicissim, invicem inter se. cf. Aen. XII, 720—723. 221. *lavit*, poeticum verbum pro tingit, perfundit, defluit de corpore. Mox *obnixos* cum dilectu et vi. Nec omisit huius vocis usum Statius, cum imitatione hunc locum exprimeret Theb. IV, 399 *Ardua collatis obnixi cornua miscent Frontibus.* 227. Valerius Flaccus, iam Cerda monente, hinc accepit: taurus victor ubi — *revisit Et patrium nemus, et bello quos ultus amo-*

Cum gemitu; reboant silvaeque et longus Olympus.
Nec mos bellantis una stabulare: sed alter
Victus abit, longeque ignotis exsulat oris;
Multa gemens ignominiam plagasque superbi
Victoris, tum, quos amisit inultus, amores;
Et stabula adspectans regnis excessit avitis.
Ergo omni cura vires exercet, et inter
Dura iacet pernox instrato saxa cubili,

223 *Tum* Moret. pr. *resonant silvae que* Medic., sed *reboant* et Nonius et Macrob. Sat. VI, 4 agnoscit, qui et a Lucretio (II, 28) acceptum affirmat. *que* post *silvae* abest a Parrhas. *longus Olympus* pro vulgato *magnus Olympus* iam Heinsio probatum recepit Burm. ex uno Mediceo et Macrob. VI, 4 extr., ut sit mons longo iugo excurrens. Verum h. l. *Olympus* non mons, sed caelum; ut: *it clamor caelo.* (bene *longus*, propter *reboant*; *magnus* ex Aen. X, 437. huc illatum videtur. Ceterum *longius* Medic. a m. pr. *Wr.*) 225 *excubat* Ven. 226 *ignominia* Leid. et Menag. sec. 227 Ad finem versus casu exciderat interpunctio. 228 *stabuli* in Medic. a m. pr. Fogginius tamen non expressit. (apud Foggin. *stabul*, tum puncta lituram indicantia, et supra scripta *a*; fortasse *stabulum* primum fuerat. Freytagius scribit: „*stabuli* antiqua lectio, correcta ab eadem manu in *stabula.*“ *Wr.*) *excedit* Zulich. 229 *et intus* Ven. 230 *pernix* constanter libri et Grammatici, qui a *pernitendo* ductum esse *perseverantem* contendunt. Quod si a Virgilio est, nove dixit. Nondum enim locum vidi, ubi *pernix* ita dictum esset; sed semper est celer, acer, strenuus, etiam in loco, quem male laudant, Horat. Epod. II, 42 *Pernicis uxor Appuli.* (Serv. Dresd. „Sunt etiam, qui aliter legunt, *pernox*, i. e. pertinax.“ *Pernix* Voss. et Iahn. revocarunt; sed vix feras *iacet pernix*; vid. etiam Doederlenii librum *Lat. Synonyme u. Etymologieen* P. II, pag. 127. sq. *Wr.*) *Pernox* iam ab Ald. ed. alt. et tert. editum, male iterum relictum ab aliis, qui primam Aldinam expressere, multis doctis viris, etiam Scaligero, Heinsio, probatum revocavit Burm. Ex glossa Regii et Mentel. pr. Schol. Iuvenal. VIII, 10, Philargyr. (in edit. Commelin. e cod.

res. L. II, 548. 549. 228. *stabula adspectans*, respiciens, retorquens oculos; ut facimus in re, quam inviti relinquimus. *excessit*, docte mutato tempore, pro excedit.

229 sqq. Praestantissimum hunc locum, ut iamdudum viderunt cum Scalig. Poet. c. 14 Interpretes, imitati sunt Lucan. II, 601 — 607 praeclaro loco, Statius Theb. II, 323 — 330, Silius Ital. XVI, 4—10. 230. *instrato*, h. l. non strato *cubili*,

Frondibus hirsutis et carice pastus acuta;
Et tentat sese, atque irasci in cornua discit
Arboris obnixus trunco, ventosque lacessit

Palat. expressa) suspicio erat, hoc iam olim in libris fuisse; et exhibent sane uterque Mead. Cantabrig. Bodlei. et alter Arundel. Variat similiter lectio ap. Avien. descr. Orb. terr. 946. ubi cf. Wernsd. Porro *instrato cubili*, non strato; quis dubitet! nuda humo, nudo silice: inde adiectum, *inter dura saxa.* Wakefieldio hoc facetum visum, et putat ille substernendas esse tauro saltem frondes, ne latus atterat; itaque iungit: *instrato saxa cubili frondibus hirsutis*; *et carice pastus acuta.* Ceterum Lucretianum est: *Atque intempesta cedebant nocte paventes Hospitibus saevis instrata cubilia fronde*: lib. V, 984. 985, ubi de *parato hominum* cubili agitur. 232 Hos versus iterum apposuit poeta Aen. XII, 104—106. 233 *innixus* Schol. Iuvenal. XII, sed et ibi Voss. *obnixus*. *adnisus* Toll. *obnixos* Gud. *truncos* alter Menag.

in nudo solo. Mox *carex*, iunci genus, cf. Martin. h. l. et ad Ecl. III, 20. 232. *irasci in cornua discit.* Iterum hoc Aen. XII, 104 *mugitus veluti cum prima in praelia taurus terrificos ciet atque irasci in cornua tentat.* Cum sententia obvia sit, in ratione grammatica aliquis haerere possit. *Irasci in aliquem* nemo, puto, pro *alicui* dixerit; sic tamen accipi video. Quid ergo est: *irasci in cornua?* Nemo *irascitur in ensem*, *hastam.* Sed in poetico sermone duo modos confundere licet: irascens exercet se in cornua, seu ad cornuum usum; iam pro *iratus exercet se* simpliciter *irascitur* dixit. Eadem forma iam Euripides usus erat Bacch. 742 Ταῦροι — εἰς κέρας θυμούμενοι. Inf. Aen. X, 725 *surgentem in cornua cervum:* qui insurgit in obvios cornibus, dictum est, et expeditiore ratione: *Armenti modo dux vires in cornua sumo*, Ovid. Met. VIII, 882. Iam vide mihi doctrinam et humanitatem Vossii. (Rectius tamen Vossius *irasci in cornua* interpretatur: iram quasi colligere in cornua; sunt enim cornua irae et ultionis instrumenta; saepe autem poetae animorum affectus tribuunt rebus, quibus hi utuntur ad explendam suam cupiditatem. Vid. etiam Bentlei. ad Manil. II, 246. Virgilium expressit Silius XV, 64.: „torvi in cornua tauri."— 233. *ventosque lac. ictibus.* „Videtur mihi gladiatorium verbum *Ventilare* circumscribere et repraesentare. *Ventilare* siquidem gladiatores dicuntur, quum ante pugnam gladiis motis

Ictibus, et sparsa ad pugnam proludit arena.
Post, ubi conlectum robur viresque refectae,
Signa movet, praecepsque oblitum fertur in hostem:
Fluctus uti medio coepit quum albescere ponto,

237. UTI,

234 f. *in pugnam*, ut Maronis mos fert. (qui mos? Ita etiam Aen. XII, 106.: „ad pugnam proludit;" nec iungitur praepositio *in* verbo *proludere*. Wakefieldio ad Lucret. V, 658. videtur praepositio eiicienda. *Wr.*) *praeludit* Franc. conf. ad Aen. XII, 106. *aut sparsa* Roman. 235 *Ast ubi* Medic. Colot. *Postquam* c. Goth. sec. *robor* scribit Romanus et Gud. *viresque refectae* Heinsius reposuit e Mediceo, Gud. a m. pr. Rottend. tert. pro var. lect. Colot. Ursini. *receptae* ceteri omnes, quod aegre dimittam. Etiam apud Lucan. l. c. II, 604 *Nec redit in pastus, nisi cum cervice recepta* (ubi nunc Burmann. *repleta* reposuit) *Excussi placuere tori.* Et Statius II Theb. 326 *Cum profugo placuere tori, cervixque recepto Sanguine magna redit.* Unde Io. Schrader. et h. l. tentabat *cervice recepta. viresque recepit* Zulich. (*receptae* repugnat usui Virgiliano. Aen. XI, 731.: „reficitque in proelia pulsos." XII, 788.: „armis animisque refecti." *Wr.*) 236 *oblicum* (pro obliquum) Medic. Colotianus, Leid. unus. Sed hoc insidiantis potius, quam ferocis et cum impetu ruentis. *et fertur* Mentel. alter pro *effertur*, ut Heins. putat. 237 *uti medio* Romanus cum aliis Pierii, decem apud Heins. et Burm. tres Martin. Goth. sec.; et ita scribi debebat: reposuique nunc cum Brunckio pro *ut in medio. uti in medio* duo Burm. Oblongus Pierii, et Regius Martin. *ubi in* ed. Ven. *in primo — ponto* Medic. a m. sec., forte ex Aen. VII, 528 *Fluctus uti primo coepit quum albescere vento*, ubi idem Medic. *ponto* habet. (Medic. *Fluctus ut in medio*, altera lectio *in primo*; vitiosum *in*, qua de re vid. Q. V. XIIII, 5, b, 1. *Wr.*) Sed vid. ad eum locum Var. Lect. De interpunctione vid. Not. h. l.

et lusoriis ictibus aerem ferientes proludunt ad certamen. Unde et Seneca XXI, 118.: Quam stultum est, quum signum pugnae acceperis, ventilare." Haec Lemar. *Wr.*)

236. Pulcre ex re militari, cum signa, aquilae, inferuntur. Ge. IV, 108 de apibus, *non — Ire iter aut castris audebit vellere signa. oblitum*, qui omnem iam adversarii sui memoriam animo dimiserat, adeoque securum. Nil hic est, cur aestues.

237 — 241. Laudata a multis comparatio, ex Homer. Iliad. δ, 422 — 426 expressa, notante iam Macrob. V, 13, repetita ea-

Longius ex altoque sinum trahit; utque, volutus
Ad terras, inmane sonat per saxa, neque ipso
Monte minor procumbit; at ima exaestuat unda
Verticibus, nigramque alte subiectat arenam.
Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque,

238 *sinus* Menag. pr. *atque volutus* Ven. Parrhas. Erf. 239 *nec ipso* ante Heins., ut alii. *neque ipse* Goth. sec., felici lapsu. (bene *ipso*; vid. Q. V. XVIII, 3, a. *Wr.*) 240 *at una* tres. *et iam* Gud. a m. pr. 241 *subvectat* Medic. Romanus, optimi cum Menag. pr. Moret. quart. fragm. Moret. ed. Mediol. Goth. sec. Sic et variatur Georg. IV, 385. (male *subvectat*, quod dicitur de onere. *Wr.*) *Vorticibus* et hic Medic. cum al.; et id constanter sequi debebat Heins. (sed vid. quae scripsi ad Ge. I, 481. *Wr.*) 242 *que* post *ferarum* abest a tribus.

dem Aen. VII, 528 — 530 minore cum ornatu. *albescere*, quod de spumantibus maris fluctibus dictum illustrat Cerda, praeclare pro existere, oriri, surgere. 238. Potest duplici modo interpungi, vel sic ut feci, ut sit: *uti fluctus longius ex altoque sinum trahit, quum coepit albescere ponto medio.* Solent poetae notionem principem, ut ἐνάργειαν habeat, bis, ter, reddere; non itaque displicere potest *longius ex altoque sinum trahit:* nam in hoc comparationis cardo versatur. Martyn interpunxit cum aliis: *Fluctus uti medio coepit cum albescere ponto Longius, ex altoque sinum trahit; utque volutus — sonat.* explendum erit ex antec. uti fluctus *signa movet et fertur in hostem:* cum coepit albescere, ex altoque sinum trahit. Atqui *fluctus signa movere* et *in hostem ferri* miro modo dicerentur; ex seqq. vero nihil video quod suppleam; nec iungi potest: *fluctus uti*, medio — longius, *ex altoque sinum* trahit: quorsum enim copula spectet? Cur igitur supercilioso magisterio spernenda sit altera ratio, nondum perspicio. (vid. Q. V. XXXIIII, 2. et Wakef. ad Lucret. IV, 200. *Wr.*) Accipitur porro *ex alto*, ex profundo: atqui hoc demum sequitur vs. 240, 1 *at ima exaestuat unda Verticibus, nigramque alte subiectat arenam. sinum trahit fluctus*, facit, sinuatur, ex alto versus littus. (*ipso monte*, vid. V. L. *Wr.*)

242 sq. Locum de furiis Venerei ardoris in animantibus multi poetae varie tractarunt.

Et genus aequoreum, pecudes, pictaeque volucres,
In furias ignemque ruunt: Amor omnibus idem.
Tempore non alio catulorum oblita leaena
Saevior erravit campis; nec funera volgo
Tam multa informes ursi stragemque dedere
Per silvas; tum saevus aper, tum pessima tigris.
Heu, male tum Libyae solis erratur in agris.

243 *pecudis* Ven. *et pecudes* Leid. sec. Interpungit Wakef. *Et genus aequoreum pecudes.* ut forte conveniat cum Lucretianis II, 342. 344. 246 *Saevior occurrit campis* Moret. sec., quod arrisit Heinsio et Burmanno. 247 *infames ursi* Zulich. *tum multa* Rottend. alter. 248 *Per silvas* Heins. e Medic. et aliis compluribus, non restituit, sed revocasse videri debet, nam sic iam Nauger. ediderat; irrepserat iterum in vulgg. *Per silvam*, quod alii habent. *tunc* hic et paullo post Goth. pr., ut forte plures, v. c. Romanus. 249 *versatur in agris* ex antiquissimo codice laudat Pierius, ex Medic. autem *erravit.* Porro *in arvis* maior codd. pars, teste Heinsio et Martino; male tamen, cum arva culta sint. (*arvis* etiam aliquot codd. Serv. *Wr.*) Burmannus optabat, ut codex aliquis haberet, *erratur arenis.*

Sed proxime noster Lucretii vestigia pressit, inprimis I, 12 sq., una cum Aristot. loco Histor. Anim. VI, 18. (de Adv. *adeo* vid. Q. V. XXVI, 6. *Wr.*) 246. *erravit*, pro est, esse solet. Poeticam orationem considera: dicta haec pro: tum ferae, e quibus leaenas et ursas primo loco nominat, efferatissimae sunt. 247. *informes ursi*, deformes, turpes. cf. Cerda; an aliunde nota sit rabies aliqua insignior, ut celebrata est ursarum rabies ex partu, ursorum ex Veneris stimulis, videndum erit; apud Aristotelem l. c. est tantum hoc, *χαλεποὺς αὐτοὺς γίνεσθαι τοῖς πλησιάζουσι.* 249. Conf. loc. apud Calabrum Paralip. V, 373. 374. 377. 378. Formam orationis vidimus iam sup. I, 447 *Heu male tum mitis defendet pampinus uvas.*

250. Verba gravissima in sqq. *si notas odor adtulit auras*, exquisitiore ratione dictum, quam, *si odor allatus est*, aut, *si aurae odorem attulere;* modo teneas, *odorem* sic esse rem, quae olfactus sensum excitet, emittendo corpuscula, quibus aurae

Nonne vides, ut tota tremor pertentet equorum
Corpora, si tantum notas odor adtulit auras?
Ac neque eos iam frena virum, neque verbera saeva,
Non scopuli rupesque cavae, atque obiecta retardant
Flumina, conreptos unda torquentia montis.

250 *pertentat* Moret. sec. et duo Rottend., quod post *vides ut* ferri potest. v. Burm. cf. Ge. I, 56. (Sed aliud est *vides ut*, aliud *Nonne vides ut*. Cfr. etiam disputata ad Ge. I, 56. et Ecl. IV, 52. *Pertentat* autem vix dubium est quin ab iis sit exhibitum, qui etiam proxime sequentia ex illo *vides ut* pendere arbitrarentur; hinc contra in uno cod. vs. 253. *retardent* legitur. *Wr.*) Vox *pertentare* iterum occurrit Aen. I, 502 *Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.* 252 *At* Franc. Goth. pr. ed. Norimb. (*nec verbera* Ald. tert. *Wr.*) 253 *Nec* sc. Reg. *retardent* pr. et quart. Moret., quod Heins. ad *vides ut* referebat; malim nullo cum istis nexu, per se, dictum pro *retardare possunt.* 254 Editum erat *correptosque*; quam corruptelam dudum eiecerant Aldd. sec. et tert., cum bis Iunt. Fabric. et al., iterum intulere Commel. Pulmann. et ceterae Butavae. Itaque *que* iterum eiecimus: quod restituunt Wakef. et Voss. (et Iahn. *Wr.*) tam varia sunt hominum iudicia. (*Correptos*, absque copula, ex uno Moret. sec. laudatur. Non habet hic locum copula; quid enim hoc: *flumina obiecta et torquentia*? iungenda haec erant, non disiungenda; neque inest peculiaris vis in voc. *obiecta*, ut, si vel abesset, nullum inde ad sententiam redundaret detrimentum. Ac si quaeritur, unde illata sit copula, duplex reddi potest causa. Ansam enim dedit huic corruptelae aut creber usus copulae in praegressis; cui accedit, quod et supra et infra *correptos* eodem in versus sede *que* habetur, ad quod facillime aberrare potuerunt librariorum oculi; aut etiam mos quidam veterum interpretum, quum ab uno vel voc., vel versu ad alterum progrediuntur, copulam interdum annectentium; sic infra vs. 441. Servianae notulae haec sunt praefixa: „*Et altius ad vivum persedit*“, ubi *et* ab interprete adiectum; et h. l. Serv. Dresd.: „*obiecta*, i. e. opposita; *correptosque*, suo cursu et impetu motos et cavatos.“ cfr. V. L. ad vs. 456. Vid. etiam Q. V. XVI, 1. Ceterum *montes* Medic. *Wr.*) *subiectosque* Goth. sec., forte quod librarii animo insidebat adhuc *obiecta* ex vers. sup. Markland. Ep. crit. ad Franc. Hare pag. 52 emendat *correptos fundo;* nam aliter, inquit, sensum vix effingravescunt. Convenit Horatianum II Carm. 8 extr. *tua ne retardet Aura maritos.* 253. Varii versum poetae nostro propositum fuisse, notant Interpp. *Non amnes illum medii, non ardua tardant;* apud Macrob. Sat. VI, 2. p. 381. Mox *montes*

Ipse ruit dentisque Sabellicus exacuit sus,
Et pede prosubigit terram, fricat arbore costas,
Atque hinc atque illinc humeros ad volnera durat.
Quid iuvenis, magnum cui versat in ossibus ignem

256. COSTAS A. 257. ILLINC, HUMEROSQUE

cias. Tu vero iunge: *retardant Flumina ubiecta, torquentia muntes*, saxa, *curreptos unda*, fluctu et impetu sun. Io. Schrader. tentabat *pontes*; quod cupide arreptum reposuit Wakefield, quia similis versus Lucret. I, 286 *Nec validi possunt pontes venientis aquai Vim subitam tolerare.* 255 *dentemque* Schol. Horat. Cruqu. Od. I, 1, at idem ad Od. III, 6 *dentes*, ut et Donat. ad Terent. excitat. (*dentes* Medic. *Wr.*) 256 *pedibus subigit* Zulich., et in ora edit. Iunt. notatum a Pierio, sicque ed. Paris. 1494. 257 *humerosque* multi ap. Heins., Romanus cum aliis Pierii, tres Martini cum vett. edd., quod et Martinus recepit, et hoc recepto recte distingnas post *illinc*, ut iungantur: *fricat arbure custas Atque hinc atque illinc*; *humerosque ad volnera durat.* atque hnc nunc recepi. Antea legebatur: *fricat arbore costas*, *Atque hinc atque illinc humeros ad vulnera durat.* non video, cur ita interpunxerit Heins. (*que* praeter alios omittunt optimus Medic. et Parisini 2. 3. 5. 11. et videtur *que*, ut vs. 254., crebro copulae usui deberi. Geminatur quidem *atque* interdum, sed ita, ut ad polysyndeti figuram accedat. Quo ex genere est etiam illud apud Tibull. II, 5, 73.: „Atque tubas, atque arma ferunt crepitantia caelu Audita." Cfr. quae notavi in V. L. ad Ecl. V, 22. et Q. V. XXXV, 23. *Wr.*) 258 *cum versat* Regius Martin. *durum cui* Nouius in *Durus*; sed in *Versat* habet *magnum*, ut et Donat. ad Terent. Andr. I, 5, 44.

sunt fragmina, saxa ruentium montium. 255. Loca alia poetarum congessere Guellius, Cerda, et Beckman. ad Antigon. pag. 161. Praeivit poetarum parens Iliad. λ, 416. ν, 475. Hesiod. Sc. 386 sq. 257. *durat*, indurat. Plinius VIII, 52, s. 78 *Sues ferae semel anno gignunt. Maribus in coitu plurima asperitas. Tum inter se dimicant, indurantes attritu arborum costas lutoque se tergorantes.* cf. Aristot. Hist. Anim. VI, 17. Res satis nota. *Sabellicus sus*, ex montibus Sabinis. Iam II, 167 *pubem Sabellam* vidimus, *ligones Sabellos*, h. e. Sabinos, apud Horat. (Ceterum vid. Q. V. XXXX, 2. *Wr.*)

258—263. Ad Leandri Hellespontum tranantis, ut Hero potiretur, audaciam respici, obvium est. Praeter Musaeum et Ovidii Epistolam vid. Statii VI Theb. 542 sqq. *serus*, sero tem-

Durus amor? Nempe abruptis turbata procellis
Nocte natat caeca serus freta; quem super ingens
Porta tonat coeli, et scopulis inlisa reclamant
Aequora; nec miseri possunt revocare parentes,
Nec moritura super crudeli funere virgo.
Quid lynces Bacchi variae, et genus acre luporum
Atque canum? quid, quae inbelles dant proelia cervi?
Scilicet ante omnis furor est insignis equarum;
Et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci

265. ATQUE C.

266. SCILICET

267. ET MENT.

259 *adruptis*, *obruptis*, *abruptis*, *a brutis*, sollennes aberrationes hic vide ap. Burm. Defendi potest *obruptis*, ante eius oculos et ora. Defendit quoque Wakef. ad Lucret. V, 505. *Nempe obruerit* Rottend. alt. 260 Hoc ordine omnes scripti Burm. et Heins. et vetustissimi Pierii. At ex eo apparet, lectum quoque esse: *Caeca nocte natat*; (sic Ald. tert. *Wr.*) et in Oblongo: *Nocte natat caeca freta serus.* Venetus porro: *Nocte natat tota*, et Goth. pr. *sectus freta.* 261 *et* abest tert. Rottend. 263 *funera* Rottend. alt. *vulnere* Ven. Sed vid. Aen. IV, 308. 264 *pecus acre* Gud. pro div. lect. Eandem diversitatem notat Burm. ex Aen. III, 221. (*genus acre leonum* Lucret. V, 860. *lynches* Medic. *Wr.*) 265 *canes* Erf. *quisque*, *quidque*, *quaeque*, *quique*, aberrationes apud Burm. assentiendum tamen Vossio, qui *quique* tamquam mollius eligit. (In eiusmodi re non recedendum a spectatissimorum codd. auctoritate; at *quique* ex uno Parrhas. enotatum video. *Wr.*) *in bellis* Rom. (— 266. Hunc versum in editionibus a margine paululum reductum recte Iahnius eodem, quo ceteros, ordine decurrere iussit. *Wr.*)

pore. *nocte caeca*, qua caecutimus, nihil cernimus, tenebricosa. *νύχιον πλωτῆρα* dixit Musaeus. *procellae abruptae*, h. abrumpentes se, ut *proruptus*, *praeruptus*, adeoque praecipites, cum impetu ruentes. cf. ad Aen. III, 199. 261. Dum super eum tonat. *Porta coeli*, pro caelo, ab Ennio et Homero petitum esse, iam in Seneca Epist. 108 extr. legitur. Ratio inter plu-

Potniades malis membra absumsere quadrigae.
Illas ducit amor trans Gargara, transque sonantem
Ascanium; superant montis, et flumina tranant.
Continuoque, avidis ubi subdita flamma medullis,
Vere magis, quia vere calor redit ossibus, illae

268 *adsumsere*, *assumsere* ibidem, et in Goth. 269 *Illam* Commentator vetus Horat. Od. I, 35. (— 270. *montes* Medic. *Wr.*) 271 *ubi* erasum in Gud., male. 272 *redit omnibus* quatuor ap. Colum. VI, 27, 5, ubi excitantur hi versus. *redit calor ossibus illis* Romanus.

res inanes, quas afferunt Intpp., vera est illa, quod caelo, Olympo, poetae tribuunt regiam, adeoque etiam fores, limina, *portas*. conf. Homer. Iliad. ε, 749. θ, 393 sq. Argutantur quoque in hac porta ac descensu alii, ut Apollon. III, 159 sqq. add. Macrob. I, 17. pag. 306. Nolim autem de Iove cogitari, qui intra portam caeli stet, et per ostium fulmina iaciat. — 262. 263. Nec cogitatio de luctu parentum, et quod amata puella eius morti superstes esse nolet, eum retinet. *crudeli funere*, acerba morte. Quodcunque ab immiti animo, fato, decreto, proficiscitur, et ipsum est immite, crudele. (Iunge *moritura super*, non *super crudeli funere*. Aen. IV, 308.: „Nec moritura tenet crudeli funere Dido?“ *Wr.*) 264. *maculosa lynx* Aen. I, 323.

266. Quid haec singula commemorem, cum omnium praesentissimum exemplum in equis ipsis sit, hinc τὸ *Scilicet*, utique. 267. *mentem* pro indole dixit, ut tam furioso amore rapiantur. Fabula de *Glauco* vel ex Palaephato et Ovidio nota; ad h. l. Probus eam affert. Alebat ille equos *Potniis*, qui Boeotiae vicus erat, non longe a Thebis, quibus Venus furorem immisit, ut ipsius domini membra dilaniarent, quoniam ab eo ab admissione arcebantur. Diversas caussas alii memorant. Ποτνιάδες πῶλοι Eurip. Phoeniss. 1130. 269. Solito more poeta pro quovis monte ac fluvio certum montem ac fluvium ponit. *Gargara*, vertex quidam montis Idae iuxta Troiam, memoratus iam sup. I, 103. *Ascanius* lacus Bithyniae sub Olympo monte, satis quidem notus, at hic fluvius ex eo exiens intelligendus; nam *sonantem* et equis transmittendum memorat. Meminerat autem eius fluvii *Eu-*

Ore omnes versae in Zephyrum stant rupibus altis,
Exceptantque levis auras; et saepe sine ullis
Coniugiis vento gravidae (mirabile dictu)
Saxa per et scopulos et depressas convallis
Diffugiunt; non, Eure, tuos, neque Solis ad ortus;

273 *Ore — verso* Ven. et fragm. Moret., prosaica forma. *Ora* Zulich. pro div. lect., exquisitius: sed sine auctoritate idonea; *ad Zephyrum* Romanus Pierii; et Mediceus ad verticem vocis, item antiquiss. Goes. liber apud Columellam l. l. (Scilicet omissa fuerat in Medic. praepositio, deinde pro arbitrio, ut videtur, sed male, suppleta. Sic hoc quoque loco Mediceum corruptelae indicem habebimus, ut saepe; cfr. Ecl. IX, 66. X, 12. Ge. I, 339. II, 302. Aen. III, 670. adde Q. V. VIII, 3, a. *Wr.*) 274 *Exspectantque* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) et Goth. sec. 276 *depressos* Plotius de metris p. 2630. (*convalles* Medic. *Wr.*)

phorion (vid. Strabo XIV, pag. 999 C. D), e quo non pauca mutuatum esse Virgilium suspicor. 273. Res vulgata, veteres credidisse, ἐξανεμοῦσθαι, vento gravidas reddi posse equas. Praeter Cretam (vid. Aristotel. Hist. Anim. VI, 18) in Lusitania circa Olyssiponem (cf. Varro R. R. II, 1, 19) Favonio seu Zephyro flante id potissimum contingere, existimatum est (loca vid. apud Cerdam), quoniam aestuantes amore equas versus Oceanum currentes Zephyrum hiante ore excipere videbant. Vide inprimis Colum. VI, 27, 3 sqq., ubi totus hic locus adscribitur. Res iam Homeri aetate nota. vid. Iliad. π, 150. 151, ubi Harpyia Podarge ad Oceanum pascens Zephyro peperit equos Achillis. Apud eundem ex Borea suscepti equi Iliad. υ, 222 sqq. 277—279. *non Eure tuos* — Cum ita conceperunt, uti dixerat, ad Zephyrum versae, diffugiunt ac discurrunt, non ad ortum, *sed* in Boream Caurumque et Austrum, h. e. septemtrionem et meridiem versus. Illustrantur haec Aristotelis l. l. verbis iam ab aliis laudatis: θέουσι δὲ οὔτε πρὸς ἕω, οὔτε πρὸς δυσμὰς, ἀλλὰ πρὸς ἄρκτον ἢ νότον· (quibus simillima sunt in Aelian. H. A. IV, 6, etsi non assequor, quid suavitatis poeticae habeat in carmine haec tam curiose facta circumscriptio) differt tantum philosophus a poeta in hoc, quod occidentem simul excludit. *Caurus* seu *corus* hic septemtrionalibus ventis adnumeratur; *flat ab occasu solstitiali et occidentali latere septemtrionis a Grae-*

In Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
Nascitur, et pluvio contristat frigore coelum.
Hic demum, hippomanes vero quod nomine dicunt
Pastores, lentum destillat ab inguine virus;
Hippomanes, quod saepe malae legere novercae,

278 *In Boream* ante Heins. vulg. *Chaurumque* scribit Romanus, Medic. cum plurimis. (apud Foggin. *Charumque*, sed *u* supra scripta; *Chauri* etiam infra vs. 356. in Medic. Servius h. l.: „*Caurum* pro *Corum*, sicut *saurex* pro *sorex*, *caulis* pro *colis.*“ *Wr.*) *Corumque* Toll. *Chorumque* duo cum Longob. Pierii. 279 *pluvio c. sidere* Romanus Pierii, non improbantibus Heins. et Burm. Ab hoc tamen loco alienum videtur, cum de austri effectu ac vi agatur, is contristat *frigore*, *hieme*, *pluvia*; non vero, *sidere*. Sed est sollennis ea permutatio, conf. ad Ovid. Met. V, 281; *et sidus pluvium* vulgarius. In *frigore* consentiunt omnes libri Columellae l. l. *pluvio — pulvere* Goth. pr., perperam. *constringit* Ven. 280 *Hic* Heins. e melioribus. Antea *Hinc.* (*quo* pro *quod* Ald. tert. *Wr.*) 281 *destillat* omnes scribunt meliores; et recte ita Heins. *distillat* alii. (eadem varietas ap. Lucan. VIII, 777. ubi vid. Cort. *Wr.*)

cis dictus Argestes, *ex frigidissimis et ipse* — Plin. XVIII, 34, s. 77. conf. Martin. (vid. Gell. N. A. II, 22. *Wr.*) — 279. *pluvium frigus*, quod *austro* tribuitur, molestias creat Intpp., inprimis Martino. Enimvero notum satis est, poetico sermone *hiemem* et *frigus* simpliciter de pluvio tempore dici. Itaque et *frigidus auster* Ge. IV, 261, qui *humidus auster* Ge. II, 462. Ductum autem ex Homero, qui suum caelum respiciebat. Hinc et Hippocr. II de diaeta c. 5, t. 6 *ἀνάγκη δὲ τὸν νότον θερμόν τε εἶναι καὶ ὑγρὸν, ὅκου μὴ τῶν χωρίων αἱ θέσεις αἴτιαί εἰσιν.* conf. c. 6, t. 9.

280. *Hippomanes*, humor, non venenum, ut male *virus* accipitur, ex equae, ubi Veneris stimulis incaluit, locis eliquatus, quo pro philtro usae esse videntur veneficae; ut etiam Probus observat; addit poeta: *vero quod nomine dicunt*, proprie, quia scilicet eo nomine etiam appellatur caruncula, fronti (et linguae) pulli recens editi innasci, et ab equa enixa statim devorari credita. vid. Plin. VIII, 42, s. 66. Aelian. H. A. XIV, 18. Antig. Caryst. 24. c. nota Beckmanni. conf. Aen. IV, 515. 516; porro etiam herba aliqua: Theocr. II, 48. 49. Est de *hippomane* disputatio Baelii in Dictionario, nec

Miscueruntque herbas et non innoxia verba.
Sed fugit interea, fugit inreparabile tempus,
Singula dum capti circumvectamur amore.
Hoc satis armentis. Superat pars altera curae,
Lanigeros agitare greges hirtasque capellas.
Hic labor; hinc laudem fortes sperate coloni.

283 *que* abest a Menag. pr. *Miscuerantque* duo. *Miscuerintque* Romanus et Mead. Versus hic bis in hoc carmine occurrit, hic et Georg. II, 129. Vix probabile fit in carmine tam elaborato poetam hoc admisisse. Restat, ut iudicandum sit, utro loco insertus esse videri possit ab alia manu. Iam in praesenti loco vix bene eo careas. Altero loco, Georg. II, 129, melius abest, cum ibi de veneficio proprie dicto agatur, cum quo carmina, *verba non innoxia*, non necessario coniuncta sunt: vid. ad e. l. Brunck. (et nostram notam. *Wr.*) 284 *irremeabile tempus* Zulich., ut et nunc Aen. X, 467 exhibet. conf. Burm. ad Anthol. Lat. p. 131. 285 *cum* Rottend. alt. *rapti* Ven. *rapti circum sectamur* Erf. 286 *Hic* Ven. *Superest* Medic. a m. sec. (in Medic. legitur: *superat est*; sed *est* transfixum et rubris punctis notatum. *Wr.*) 287 *Lanigeras* alt. Menag. 288 *Hinc labor* Medic. Pierii cum aliis pluribus; et sic edd. vulgg. ante Heinsium, qui bene revocavit *Hic*, quod iam Nauger. reposuerat. Sic Medic. Rom. et fragm. Vatic. *laudes* Parrhas. Regius et unus Mead. *sperare* Ven. Goth. uterque et edd. Ven. 1475. 1476.

tamen quicquam reconditi habens. Praestat Aubentonum et Buffonum (*Hist. nat.* T. IV, pag. 214, et p. 329) audire, qui docuere, fronti pulli talem caruneulam raro admodum adhaerere, sed inter amnium et alantoidem membranam eam fere reperiri, et esse pro liquoris interfusi faecibus habendam. Verum in nostro hippomanes prioris generis memoratur: conf. Tibull. II, 4, 58. Propert. IV, 5, 18. Respicit ad eum Plin. XXVIII, sect. 80. 282. *malae*, impiae, iniustae; supra Georg. II, 128 *saevae*; ubi hic idem cum sequente versus legitur. Videtur cogitandum de amore Phaedrae in Hippolytum aut simili alio novercae in privignum. 283. *non innoxia verba*, incantationum, carmina magica. (De forma orationis vid. Q. V. XXXIIII, 4. *Wr.*)

284—403. Transitus a cura armentorum ad curam ovium et caprarum. Dum omnia haec de armentorum cura sigillatim pertractamus, singula perlustramus, capti harum rerum studio. *agitare greges* proprie agere, pascere, hinc omnino curare.

Nec sum animi dubius, verbis ea vincere magnum
Quam sit, et angustis hunc addere rebus honorem.
Sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
Raptat amor. Iuvat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli devertitur orbita clivo.
Nunc, veneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

289 *Non sum* Rottend. Leid. alter. *verbis evincere* Gudianus, ut Lucret. V, 100 *pervincere dictis. me vincere* Ven. Lucret. V, 734 *Difficile est ratione docere et vincere verbis.* Vincimus ardua et difficilia; h. l. ea, quae tenuia et exilia sunt, ut in carmine vix placere possint, vincit poeta ornando verbis ornantibus et tropicis. 290 *hinc addere* malebat Burm. (etiam Wakef. ad Lucret. I, 921. *Wr.*), ex verbis scilicet honorem addere. Et sic plane Goth. pr. Enimvero *hunc honorem*, ornatum hunc, cui cum maxime operam impendit. 293 *devertitur* optimus quisque scribit. *divertitur* alii. vid. Burm. adde Pierium. 294 *ore canendum* unus Mead.

288. In hoc opera vestra posita esto; cura pecudum vobis inprimis cordi sit. *fortes* h. l. ornat. *laudem*, qualis boni ac prudentis patrisfamilias esse potest.

289 — 293. Satis quidem novi, quam difficile sit, haec poetica oratione commode exprimere, et res tam tenues pro dignitate carminis satis ornate commemorare. Sed studium huius rei abripit me ad hoc carmen pertexendum, et inflammat me haec ipsa cogitatio, quod in materia versor, a nullo adhuc e Romanis poeta tractata. Ut pulcritudo carminis simul elucescat, ad vulgarem orationem singula revocavimus. Ita enim demum intelligere poetam videri possumus. Ceterum, quod iam Macrob. VI, 2 monuit, manifestum est, poetam hic vestigia pressisse Lucretii I, 921 — 929, et V, 98 sqq., hoc quidem loco inter alia: *Et quam difficile id mihi sit pervincere dictis, Ut fit, ubi insolitam rem adportes auribus ante* etc. Nostro autem haec eadem sublegit Manil. III, 25 — 30 sqq., et locum respexit Plin. XIX, 4, s. 19 extr. *honorem* h. l. pro ornatu, dignitate. *molli clivo*, ut facilis adscensus et descensus sit. Respicit autem hic *avia Pieridum loca nullius ante Trita solo. devertitur*, devertit se, deflectit, ducit ad *Castaliam* κρήνην nullus trames, quo prior alius incesserit.

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam
Carpere ovis, dum mox frondosa reducitur aestas;
Et multa duram stipula filicumque maniplis
Sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
Molle pecus, scabiemque ferat turpisque podagras.
Post hinc digressus iubeo frondentia capris
Arbuta sufficere, et fluvios praebere recentis;

295 *tabulis* Gud. (*tabulis* etiam Medic., sed supra scripta *s*. Cortius ad Lucan. II, 79. haec scribit: „stabulis *edico* mollibus. vitiose Ms. Bosii: *in moll.*“ At haec videtur omnium librorum esse lectio. *Wr.*) 296 *educitur* Menag. pr. *inducitur* Parrhas. *Edico carpere — sternere — sufficere et praebere*: haec ad pastores, primo quod loco ponitur, ad oves spectat; *edico* oves *carpere*, *et* pastores *sternere*. Sed ferenda haec in omni oratione. 297 *Et multam duram* Goth. sec. *Et multum dura* Ven. *dura* fragm. Vatic., et a m. sec. *in stipula*. *durum* Rom. *felicum* Mentel. pr. (Medic. *stipulam*, *m* fere abrasa; idem *felicum*, ut Ge. II, 189. *Wr.*) 300 *degressus* unus Leid. *digrediens* Servius ad Aen. VIII, 546. (— 301. *recentes* Medic. *Wr.*)

294. *veneranda Pales*, ut *sancta dea*. Videtur tamen ad religiones pertinere. Nam *cana Pales* apud Statium Theb. VI, 111. *grandaeva Pales* Nemes. Ecl. I, 68. *magno ore* respectu vss. 289. 290, quod rebus tenuibus dignitatem addere constituit.

295 sqq. Primo loco per hiemem in stabulis tenendas et alendas esse oves et (v. 300) capras praecipit. *Incipiens*, ἀρχόμενος, ut passim Graeci, h. et primum quidem; aliis locis, *Principio*, *Continuo*, et v. 300 *Post hinc digressus*, h. deinde vero. Observes et haec eo facere, ut tenuitas carminis vitetur. *stabula mollia*, in quibus molliter habentur, explicat vss. 297. 298. De substernendae autem frondis diligenti cura videantur Cato de R. R. c. 7, 7. Varro II, 2, 7. 8. Colum. VII, 3, 8. Adde Calpurn. Ecl. V, 116 sq. locum e nostro adumbratum. *carpere herbam*, in praesepi appositam, h. ali (quae autem eae herbae seu pabula sint, vid. apud Colum. VII, 3, 21. 22 et 4, 2. cf. Calpurn. Ecl. V, 98—103), *dum mox frondosa reducitur aestas*, non vernum tempus, quo educi possunt in prata tantum vicina et campos, sed aestatem memorat, cum caeli constantia ea est, ut in silvis et saltibus sub dio

Et stabula a ventis hiberno opponere soli
Ad medium conversa diem: quum frigidus olim
Iam cadit extremoque inrorat Aquarius anno.
Hae quoque non cura nobis leviore tuendae;

304. CADIT,

303 *At* Menag. pr. *tum f. o. Iam redit* Ven. *dum f.* unus Arundel. quod pedestri verbo propius, usque dum. („Vossius *dum* recepit, quod necessarium est, nisi forte post *diem* punctum posueris et reliqua sic distinxeris: *Cum frigidus — — anno*; *Hae quoque — — tuendae.*" Haec Iahnius; sed quare *dum* necessarium sit, non video. *Wr.*) 304 *extremo nudatque* Parrhas. 305 *Haec quoque — tuendae* Romanus antiquissimus cum fragm. Vaticano; unde apparet, a lapsu librarii primum ortum habere alteram lectionem Ms. Medic. *Haec — tuenda.* Et hoc interpretantur Servius, Philargyrius, Grammatici, tamquam exquisitam generis enallagen, et sic plerique libri cum edd. Ven. et Mediol. et Aldd. pr. et sec. At Nauger. in Ald. tert. *Hae — tuendae*, quod ab iis, qui Aldd. priores exprimebant, neglectum Heins. recte revocavit, Philargyrius habebat, et Gud. cum Moret. et omnes Martini libri. (Veterrimi libri saepe sunt indices corruptelarum, ut h. l. Rom. et fragm. Vatic., in quibus *Haec — tuendae.* Ut rarissimus est feminini *hae* usus, ita longe creberrimus neutrius *haec*; quare nihil miraberis, si *hae* fere in *haec* mutatum

agere possint. vid. Calpurn. V, 44—52. 297. De *filice* vid. ad Georg. II, 189. Substernere iubet in humo stramina, ut adversus gelu tueatur: eloquitur altera exquisitiore forma: *substernere humum stipula*, stramine (I, 289). 299. *turpes podagras.* Videtur *clavum* innuere, morbi genus, cum tubercula in ungulae discrimine nascuntur. vid. Columell. VII, 5, 11. Sic et Martinus coniectabat; reddit autem pedes *turpes*, deformes tuberibus et nodis.

300. Etiam caprarum cura est habenda; primo quidem per hiemem. 301. *Arbuta* (vid. Ecl. III, 82) *frondentia* pro *frondibus arbuti.* 302—304. Colum. VII, 3, 8 de ovibus: *humilia facere stabula — ut simul hieme calida sint* — ea poni debent contra medium diem: *namque id pecus, quamvis ex omnibus animalibus vestitissimum, frigoris tamen impatientissimum est;* et de capris VII, 6, 5 *huic pecudi nocet aestus, sed magis frigus.* Varro quidem de R. R. II, 2, 7 *stabula* (ovium) *loco idoneo ut sint; ne ventosa; quae spectent magis ad orientem, quam ad meridianum tempus:*

Nec minor usus erit: quamvis Milesia magno
Vellera mutentur Tyrios incocta rubores.
Densior hinc suboles; hinc largi copia lactis.
Quam magis exhausto spumaverit ubere mulctra:

reperies; cfr. Aen. III, 167. VI, 853. VII, 175. XII, 849. Quod hoc loco etiam facilius fieri potuit propter sonum proximae literae *q*. Iam vero quum pronomini *haec* non convenire intelligerent *tuendae*, *tuenda* scripserunt. Nec commode *Haec tuenda* de capris dixeris, quae toto genere spectantur, non speciebus. Recte contra Ge. II, 47.: „Sponte sua quae se tollunt in luminis oras, Infecunda quidem;" quum arborum plurimae sint species. Quem locum cum nostro comparare non debuisse Wunderlichium, iam intelligitur. *Wr.*) *Nec* unus Mead. *Haec — tuendum* Heins. adscripserat in marg., quae Lucretiana forma foret. Quorsum tamen eam inferas? Calpurn. V, 9 *quos ecce greges a monte remotos Cernis in aprico decerpere gramina campo*: *Hos tibi do senior iuveni pater*; *ipse tuendos Accipe. cura breviore* Ven. *vobis* Moret. qu. pro var. lect. 306 Non deterius foret distinguere: *Nec minor usus erit. Quamvis Milesia magno — rubores*: *Densior hinc* (a capris) *soboles.* (Praestat altera ratio; neque cum Wunderlichio plene interpunxerim post *tuendae. Wr.*) 307 *incocta colores* Goth. sec., ut et Romanus cum aliis Pierii, male. *rubores* etiam fragm. Vatic. 308 *hic largi* fragm. Vatic. 309 *Quam magis* Heins. confirmavit e Mediceo et quos habebat omnibus, excepto tert. Rottend., quod idem ille copiose illustrat, et pluribus e Lucretio illustrare aliquis possit. Vulgarem formam habet alterum, *Quo magis*, in Romano, et aliis Pierii, (etiam 3. 8. *Wr.*) ed. Ven. et quod mireris Nauger. Ald. tert. cum seqq. Mox *multra* fere scribunt, etiam *mulcra*. vid. ad v. 177. *exhausta* alter Rottend. *ubera* et hic Rom. *ubere exhausto* est, expresso.

et de capris c. 3, 6 *stabulatur pecus melius*, *ad hibernos exortus si spectat*, *quod est alsiosum*. cf. Geopon. XVIII, 9. Sed malim affirmare, Virgilium in hoc a Varrone discessisse, quam huius concordem cum Varrone sententiam poetae, tamquam quaestione admota, exprimi, *a ventis*, h. aversa a ventis, inprimis aquilone. conf. inf. v. 318. *hiberno soli opponuntur* eo ipso, quod *sunt ad meridiem conversa*. Tandem *cum — anno*, h. hiberno tempore. Aquarius occidit medio Februario. *extremo* autem *anno*, s. anni parte, si is a vere initium habet: cum huius enim ortu, operis rustici novus ordo procedit. 307. Caprini generis curam non esse negligendam ait, etsi ditiorem proventum ex ovibus esse non neget. *Milesiam lanam* memorat poe-

Laeta magis pressis manabunt flumina mammis.
Nec minus interea barbas incanaque menta
Cinyphii tondent hirci saetasque comantis
Usum in castrorum, et miseris velamina nautis.

312. HIRCI, COMANTIS,

310 *manabunt flumina mammis* ubique editur; sic Mediceus cum bonis aliis; etiam fragm. Vatic. *ubera* Romanus cum aliis Pierii, Parrhas. et pars libror. Heins. Goth. pr., omnes Martini, uno excepto Cantabr., edd. Ven. et Medic. Praeferebat hoc Pierius, Gifan., Cerda, Oudendorp. et alii viri docti. *ubera* cum *mammis* iuncta non magis offendant ac *nemorum silvae*, *rivorum aquae* et similia. Sed ut pulcrius, ne *ubera*, *ubere*, succedant in binis versibus, ita verisimilius *flumina*. Obversari poterat librario *ubere* e versu sup. Utramque lectionem Philargyr. memorat. 312 *Ciniphei*, *Cyniphii*, *Cinyphei*, *Cynifei*, male scribunt alii. (*Cinyphi* Medic., sed altera *i* supra apposita. *Wr.*) Est *Κίνυψ*. vid. Herod. IV, 198. *hircis* Romanus, et in aliis Pierii *hirquis*; ex interpolatione interpretis. vid. Not. Reiskius modo *tradent* pro *tondent*, ut *hirci* nominativus sit, modo *hircis*, ut *Cinyphii* sint ipsi Afri incolae, modo *Cinyphiis hircis* coniiciebat, ut subaudiatur: pastores tondent. (*comantes* Medic. *Wr.*) 313 versus ap. Colum. VII, 6, 2.

tico more, dum genus aliquod, et quidem praestantius fere, pro communi nomine ponendum est. *magno mutentur*, permutentur, magno pretio emantur, *vellera incocta Tyrios rubores*, pro incocta ruboribus, lanae coquendo tinctae purpureo colore.

308. Nam *διδυμοτοκεῖ δὲ ὡς ἐπὶ πολὺ, καὶ τρέφει τὰ γεννώμενα ; καὶ προσόδους δίδωσιν οὐκ ὀλίγας, τὰς ἀπὸ γάλακτος, καὶ τυροῦ, καὶ ἐρέας* (aut potius *κρέως*, ut bene Niclas), *πρὸς δὲ τούτοις τὰ ἀπὸ τῆς τριχός:* Geopon. XVIII, 9. cf. Colum. VII, 6, 7. 309. Quo magis — eo magis. *Quam magis — tam magis.* ut Aen. VII, 787. 788; vid. h. l. Heins. Mox *flumina* de magna copia, res in poetis obvia.

311 — 313. E Varrone R. R. II, 11, 11. conf. Geopon. XVIII, 9. 313. *Usum in castrorum.* conf. Calpurn. V, 67. 68. locum expressit Silius III, 274 — 276. *tondent*, scil. homines, pastores, ut iam aliquoties vidimus. sicque iam Philargyr. *Cinyphii hirci; Cinyps* fl. Libyae, in ora nunc Tripolitana, exit in sinum Syrticum. Eodem nomine regio nota; conf. Intpp. Ovidii V Met. 124. *hircus* h. l. ab eo dictus,

Pascuntur vero silvas, et summa Lycaei,
Horrentisque rubos, et amantis ardua dumos;
Atque ipsae memores redeunt in tecta, suosque
Ducunt, et gravido superant vix ubere limen.
Ergo omni studio glaciem ventosque nivalis,
Quo minor est illis curae mortalis egestas,
Avertes; victumque feres et virgea laetus
Pabula; nec tota claudes foenilia bruma.

314 *vere* Parrhas. 316 *suasque* Ven. *immemores* Medic. (*ipse inmemores* apud Foggin. *Wr.*) 317 *Deducunt* Donat. ad Terent. Hecyr. IV, 4, 27. 318 *ventos glaciemque* Parrhas. et quart. Moret. *ventosque minaces* Vratisl. *nivosis* Venetus. (*omnis studio* Medic. *Wr.*) 319 *Quo minor* antiquissimus et optimus quisque Rom. Medic. et alii, et sic cum Serv. ac Philarg. maior pars librorum Heins. et Martini, etiam Goth. uterque cum Erf. (et ita Parisini omnes. *Wr.*); adde edit. Egnatii et alias nonnullas antiquiores; eodem sensu ac vulgatum *Quo minus*; poetica ratione adverbium in epitheton aut adiectivum mutari quoties iam vidimus! Sed a sensu versus plane aberrabant critici. v. Not.; hinc erat, quod alterum praeferebant. 320 *Avertas* Menag. alter. *Avertis* Ven. *largus* malebat Io. Schrader. (vid. Not. *Wr.*) 321 *claudis* Medic. (*faenilia* idem et fragm. Vatic. cum Rom. *Wr.*) *claudas* Erf. *feralia* Parrhas. a m. pr.

dum e poetica ratione a praestantiore aliquo genere epitheton ducitur, ut toties iam notatum, et ut mox *Lycaeus* pro quocumque monte, et v. 332 *quercus Iovis.* cf. v. 345. Ciliciorum autem ex hircinis villis usum respici obvium est. Iul. Sabin. „centones et coopertoria lectorum. Anacliteria dicuntur Mataratia.“

314—321. Addit hoc: facilem esse rationem alendi capras. *Pascuntur* seu depascuntur *silvas*, ut alibi prata, herbas, (cf. ad v. 143.) etsi et accipi potest, per silvas; sc. *caprae* e v. 300, et 316 *ipsae.* Mox *rubi* nobis *Brombeerstaude.* 316. sponte redeunt, *suosque ducunt*, de fetibus cum Servio accipio, quos matres educunt ac reducunt. 318. Eo magis frigus, cuius impatientissimum est hoc pecus, ab eo arcere stude, et hanc ei operam impende tanto magis, quo minus illud in ceteris omnibus rebus cura humana indiget; *est egestas* (h. egent) *curae mortalis.* 320. Conf. Calpurn. V, 96 sqq. 110—115. *laetus* refer ad studium, si quis facit promte, lu-

At vero, Zephyris quum laeta vocantibus aestas
In saltus utrumque gregem atque in pascua mittet:
Luciferi primo cum sidere frigida rura

322 Legebatur: *At vero Zephyris cum laeta vocantibus aestas: In saltus utrumque gregem atque in pascua mittes.* Ita vero dura erat verborum iunctura, cum supplendum esset: *quum laeta aestas*, scil. erit. Obvium tamen est, duo versus 322. 323 esse protasin; et *mittet* et leniorem et elegantiorem orationem efficere; *aestas mittit*, qua incipiente mittuntur. Et *mittet* Mediceus a m. pr. et libri apud Ursinum habere memorantur. Ceteri omnes, etiam fragm. Vatic. cum editis, *mittes*, prono lapsu. (*mittes* a m. sec. Medic. *Wr.*) *mittas* Franc. Obtemperavit iam monenti Brunck. *in* ante *pascua* abest Rottend. alt. 324 *Lucifero* tres ap. Burm.

benter. (*Laetus* i. q. pinguis, largus, ut vs. 385.; et vs. 494. sq. iunguntur laetae herbae et plena praesepia. Hinc ad largiter praebentem transferri h. l. videtur; infra vs. 394.: „At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentes Ipse ferat.“ *Wr.*) 321. Et interdum etiam per hibernum tempus foenum iis appone.

322. Haec quidem per hiemem; nunc — 384 gregum cura per aestivum tempus; locus ornatus digressione, primo 339 de Nomadibus Libyae et 349 de terris borealibus. Refer ad 295. 296. vid. Var. Lect. Aestate itaque redeunte oves et caprae in pascua educuntor. Conf. Calpurn. Ecloga elegantissima V, 16 — 23, ubi: *At quum longa dies sitientes adferet aestas, Nec fuerit variante deo mutabile caelum: Iam silvis committe greges; iam longius herbas Quaere; sed ante diem pecus exeat.* 324. Sequentia e Varrone R. R. II, 2, 10 — 12. Repetit versus 322 — 337 Columella VII, 3, 23; sententiam vero cum verbis Pallad. XII, 13, 4 sqq. imitatione expressit Calpurn. Ecl. V, 51 — 65. Ut *Lucifer* personam dei induat et pro die memoretur, a poetis maxime Alexandrinis videtur profectum. Etiam in pompa Alexandrina Philadelphi ille exhibitus apud Athen. V, p. 197 D. *Carpamus rura*, ipsi carpamus viam, iter, ad vel per rura. Alii, educamus greges ad carpenda rura, h. e. gramina, herbas: praeeunte Servio: „carpere cogamus capras.“ Imitari ausus est Seneca Herc. fur. 139 *Pastor gelida cana pruina Grege dimisso pabula carpit.* (et *carpere* de eundo non videtur simpliciter dici, sed adiecto *viam*,

Carpamus, dum mane novum, dum gramina canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus herba.
Inde, ubi quarta sitim coeli conlegerit hora,
Et cantu querulae rumpent arbusta cicadae:
Ad puteos aut alta greges ad stagna iubeto
Currentem ilignis potare canalibus undam;

325 *Carpamus* omnes libri etiam apud Colum. VII, 3, 23, ubi hi versus exhibentur, nec non fragm. Vatic. Pruprie si loquimur, aliter dicimus, *carpere frigida rura*, aliter, *carpere viam*, *iter*; hoc hominibus, illud pecori herbas depascenti, tribuitur: etsi et hoc, sed alio contextu, vidimus de incessu dictum *carpere campum*, *prata*, ut sup. 142. Proclive est, *carpantur* coniicere. Zulich. a m. sec. *carpentur*. Io. Schrader. *Quaeramus* tentat: ut in Calpurn. V, 51 *iam longius herbas Quaere.* Ut tamen nunc legitur, int. cum grege pererremus rura. (vid. Not. *Wr.*) *Sed ante diem pecus exeat*, ait Calpurn. V, 52. Varro, quem ante oculos habuit noster, R. R. II, 2, 10 *aestate — — — cum prima luce exeunt pastum.* Porro in fine versus: *dum flumina crescunt* Donatus laudat, memoriae vitio, in Terent. Adelph. III, 2, 52. *dum gramina coment* Goth. pr. 326 *Quum ros* Nonius Marcellus in *tenera*, ubi et *est* in fine versus tollitur, quod sustulit Heins. omnium fere librorum auctoritate. (vid. Q. V. XV, 11. — 327. Medic. *ora*, ut etiam *oras* Aen. VI, 539. *Wr.*) 328 Versum repetit Cupa 27. cf. Cul. 151. 329 *At* utroque loco Rom. et fragm. Vatic., vetere more. *adque alta* Rom. *Aut puteos* fragm. Moret. *ad* vel *et ad alta* codd. ap. Columellam l. c. *aut leta* Erf. Qui talia captat, potest tentare *iubebo*, ut v. 300 *iubeo*, 295 *edico*, IV, 264 *suadebo.* et recepit *iubebo* Wakef. 330 *ilignis.* Ita fere plurimi et fragm. Vatic. In aliis aberratur: *illigneis*, *illignis*, *iligneis*, *ilineis*, *in lignis*, *lignis*, vid. Pier. Heins. Martin. et Burmannus ad Antholog. Lat. lib. I, epigr. 110, 3. *ligneis* Goth. sec. (Medic. *lignis*, *i* tamen supra praefixa; et primum *ignis* scriptum fuisse Fogginio videtur. *Wr.*)

iter, vel *cursu*, *fuga*. *Wr.*) 326. Idem versus Ecl. VIII, 15. Imitatur Nemes. Ecl. I, 7. 8.

327. Palladius loco laudato §. 4 Quarta hora calescente *potus puri fluminis aut putei praebeatur*, *aut fontis*. In verbis autem, *ubi quarta hora coeli*, cuius mensuram e solis in caelo decursu cognoscimus (sic *coeli menses* Ge. I, 335; *coeli tempore* Ge. IV, 100), *conlegerit sitim*, aestu tum succedente, contraxerit, fecerit, animantibus sitim. Horatius noto loco Carm. IV, 12, 13 *Adduxere sitim tem-*

Aestibus at mediis umbrosam exquirere vallem,
Sicubi magna Iovis antiquo robore quercus
Ingentis tendat ramos; aut sicubi nigrum
Ilicibus crebris sacra nemus adcubet umbra;
Tum tenuis dare rursus aquas, et pascere rursus

331 *ast mediis* Parrhas. *aut* fragm. Vatic. Regius Martin. Longob. et tert. Rottend. *ac* nonnulli ap. Pier. et edd. vett. *et* unus Mead. *ut* ed. Ven. 1482. *in* Nonius Marcellus in *aestus*. *udquirere* Longob. 333 *tendet* Leid. alt. *In patulos tendat* Moret. sec., per se non male. *nigra* Gud. *nigram* Mentel. pr. (*aput sicubire* Medic. a m. pr. *Wr.*) 334 *sacrum nemus* pr. Moret. Parrhas. Leid. a m. sec., et sic Gud. Sed in tali positu epithetorum perpetua permutatio. *atra* et *arta* pro *sacra* codd. apud Columell. l. c. *incubet* Rottend. tert. et Erf. *gressus* pro *crebris* Medic. a m. pr. In vulgata nil mutat Columella. 335 *Tunc* Rom.

pora, *Virgili*. *Hora quarta* autem, nobis fere nona. Nam *in Italia quindecim* horas habet longissimus dies secundum Plin. II, 75, s. 77. vid. h. l. Martin. 328. Praeivit Hesiod. Ἔργ. 582. 583. Scut. Herc. 393—397. Similia alia vid. apud Cerdam. *rumpent arbusta*, sollenne de magno clamore aut strepitu. cf. ad Ge. I, 49. Graev. Lect. Hesiod. c. 18. Scilicet proprie rumpitur aer clamore per silvam; tum ipsa silva. *arbusta* h. l. inter vites iugatas, ut bene monet vir doctus, secundum Plinium, qui eas *nec in campis nec in frigidis aut umbrosis nemoribus esse* ait, in loco de *cicadis* lib. XI, 27, s. 32. 334. *nemus adcubet*, adstet, in propinquo situm sit, inprimis si in clivo sit; ut sup. v. 145 *saxea* procubet *umbra*. Nisi *adcubat* simpliciter accipis pro cubat, situm est; ut apud Horat. IV Carm. 12, 18. (Proprie *umbra* dicitur cubare, accubare; hinc ipsae res umbram praebentes. *Wr.*)

335—338. Tum poti greges iterum educendi et pascendi usque ad serum vesperem. cf. Calpurn. V, 60 sq. et supra laudatos. *tenues* simpliciter ornat, a natura *aquarum* petitum. *reficit roscida luna*, h. ros cadens, dum luna lucet, noctu; adscriptus vulgari opinioni lunae, tamquam caussae. Hinc illud, quod ab Alcmane de rore dictum laudatur ab Intpp. (ap. Plutarch. Sympos. libr. III extr.) οἷα Διὸς θυγάτηρ μέγα τρέφει καὶ Σελάνας δίας· felici commento facit rorem, τὴν Δρόσον, Iovis et Lunae filiam. *rorifluam Lunam*

Solis ad occasum: quum frigidus aera vesper
Temperat, et saltus reficit iam roscida luna,
Litoraque alcyonen resonant, acalanthida dumi.
Quid tibi pastores Libyae, quid pascua versu
Prosequar, et raris habitata mapalia tectis?

336 *aere* Goth. pr. Ceterum maiorem interpunctionem e medio versu sustulimus. (Ald. tert. *Vesper* maiure litera; recte, nisi fallor, ob vs. 324.; ita pruximo versu etiam *Luna*, non *luna* exarandum erit; ac mireris, cur vs. 338. *Halcyonen* Vossius, sed *vesper*, *luna*, idem scripserit. Sed vereur, ne hau in re iufinitis locis peccetur. *Wr.*) 337 *rosida* scribunt nunnulli, ut et apud Columellam l. c. et alias. 338 *alcyonem* Reg. *resonent* alter Rotteud. *acalanthida* tuetur librurum apud Pierium, Heins., Martin., cunstantia, quamquam diversis modis *achaiantida*, *athalantida*, *acalenthida*, taudem *achantida*, sine *et*, scribitur. *acalantida* fragm. Vatic. *et acanthida* edd. ante Heins., etiam veteres, insederat; pro quo laudari potest Calpurn. VI, 7 *ut vincat acanthida cqrnix.* Cuntra Paullinus: *Nec nisi vere novo resonant acalanthida dumi.* Similiter nun modo ἀκανθὶς, verum et ἀκαλανθὶς uccurrit. vid. hic Heinsius. 339 *pastoris* Leid. *versa* Goth. pr., quasi subinde mutari sulita. Sed verius librarii est ludibrium. 340 *Persequar* Zulich. *mappalia* male alibi scribitur. vid. Burm.

in Catalectis invenias pag. 239. Contra sideribus tribuitur ab aliis *Humor ille*, *quem serenis astra rorant noctibus* Pervigil. Ven. 20. Ea ipsa de rore et nocturno humore observatio fecit haud dubie, ut Lunam deam γόνιμον, almam rerum matrem, crederent. *Litora resonant alcyonen*, h. alcyones cantum: memoratae iam Ge. I, 398. 399. (aliter hoc explicat Wunderl. ad Aen. I, 328. *Wr.*) *Acalanthis* pro eadem habetur cum *acanthide*, seu *cardueli*, *Goldfink.*

339 sq. — 383. In saltus et pascua educendos esse greges dixerat a v. 322. Dum poeta undique ornatum carmini et gratiam ex varietate quaerit, ut ad hanc pascendarum ovium curam exemplo invitet, Afrorum nomadum morem memorat, qui per totam aestatem pecus in saltibus habent; at contra 349. in septemtrionalibus plagis semper in stabulis pecus continetur. Ceterum locus est ex nobilissimis.

339. *Libyae pascua* iam ab Homero nobilitata Odyss. δ, 85. 340. *mapalia*, casae seu tuguria cannis ferulisve confecta in coni aut furni, aut in carinae

Saepe diem noctemque, et totum ex ordine mensem,
Pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
Hospitiis: tantum campi iacet. Omnia secum
Armentarius Afer agit, tectumque, Laremque,
Armaque, Amyclaeumque canem, Cressamque pharetram.
Non secus ac patriis acer Romanus in armis

343 *campis* unus Arundel. et unus Mead. 344 *Armentarnus* fragm. Vatic. a m. sec. *laboremque* Romanus, librarii stupore. 345 *Crassamque* Menag. alt. *pharetramque* ed. Iunt. (Medic. *Amyclaeum* a m. pr., *Amycleum* a sec. *Wr.*) 346 *Haud secus* Quinctil. IX, 3. *Nec secus* Goth. sec.

speciem, ut apud Sallust. Iug. 21, seu sparsim solo fixa seu plaustris circumferri solita, ut apud Plin. V, 3. At h. l. prius locum habet; nam sunt *mapalia raris tectis*, h. mapalia rara, sparsa passim per agros, non in vicos collecta. Silius *dispersa mapalia* dixit ex hoc ipso loco lib. XVII, 90. cf. inf. ad Aen. I, 420. Apud Lucan. IV, 684 sunt *vacua*, h. vacuo et deserto in loco fixa. 343. *Hospitia* pulcre certae sedes ac domus, quo se recipiant. 344. Locum hunc imitatus Silius II, 441—445. Habuit etiam ante oculos Valer. Flacc. VI, 324—339, ut iam notatum apud Burm. 345. *Amyclaeum* (sup. v. 89) *canem*, et *Cressam*, s. Creticam, *pharetram*, a praestantiore genere (vid. ad v. 312) nominat. Licet poetis eiusmodi ornamenta captare. Horat. *Non eget Mauris iaculis*. conf. eundem III, 19, 8. III, 26, 10. Nisi hoc esset, de Nomade Afro talia memorari non possent.

346. Non secus ac Romanus omnia secum agit, cum armatus incedit. *patriis — armis*, pulcro epitheto; quod *patriam virtutem, disciplinam*, in animum revocat. 347. *Iniusto sub fasce*, magno onere, ut Serv. iam explicuit, conf. ad Ge. I, 145. ubi *labor improbus*. Res est nota de Romano milite vel ex Cic. Tusc. Qu. II, 16, et laudatur Veget. I, 19 *Pondus quoque baiulare usque ad LX libras, et iter facere gradu militari* etc. conf. Intpp. ad Taciti German. 30.

Iniusto sub fasce viam quum carpit, et hosti
Ante exspectatum positis stat in agmine castris.
At non, qua Scythiae gentes, Maeotiaque unda,
Turbidus et torquens flaventis Hister arenas,
Quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.

347 *Inulto sub fasce* fragm. Vatic. *quom* Rom. et fragm. Vatic. *dum* Nonios Marcellos in *fasces* et Donat. in Terent. Andr. I, 1, 9. Porro *et hostem* Medic. a m. pr. cum aliis nonnullis Heinsii, Regius, Goth. sec. Erf., item cod. Fabricii Chemnic. et Vegetii vett. edd. I, 19. duo vett. libri apud Pierium: sed perperam. In Vegetii codd. porro est *hostis exspectatus*, et *hostes*; vid. Misc. Obss. Vol. VII, p. 139. *hosti* etiam Rom. et fragm. Vatic. tuentur. 348 *stat agmine* sine *in* Romanus. *stat in ordine* recitat Arusianus Messius Grammaticus. Et sic Leid. et margo Periz. ap. Vegetium, quod placebat Viro docto in Misc. Obss. l. l. 349 *Maeotia* Heins. cum melioribus, quem vide. *Maeotica* vulgo. (ut 11. 14.; *quas*, sed *s* puncto notata, Medic. *Wr.*) 350 *fluentes* Franc. *Hister* scribunt praecipui codd. hic et alibi; an recte, dubito. Est enim prava sequiorum saeculorum aspiratio. (vid. notata ad Ge. II, 497. *Wr.*) 351 *Quamque iacet* Schol. Horat. Epod. 10, sed aliter idem Od. III, 10. *radit* video a Pierio excitari, male. *Rhodope medium* Franc. *sub axe* Gudian. *gelidum — sub axem* scribendum esse contendebat Io. Schrader. Verum *medium* ornatus caussa adiectum, non geographica subtilitate.

348. *Ante exspectatum hosti*, antequam hostis expectaret (vid. Burm.), h. subito, repente, ἀπροσδοκήτως. *stat in agmine*, adstat agmine, ut *incedere*, *ire*, *sequi*, *agmine*. Usitatiore modo diceres: *agmen stat*. Scilicet *agmen* ipse exercitus, dum incedit. *positis castris*, dum interea celeriter castra ponuntur. Nam, cum agmen hosti se ostendit, a tergo vallum fit.

349. *At non* ita pascitur itque pecus etc. (vid. V. L. ad Aen. IV, 528. *Wr.*) Debet itaque maior distinctio poni in fine versus 351. 350. Et Ister *turbidus* torquendo, dum torquet. (Ordo est: *Et turbidus torquens*; quod etiam Wunderl. significare videtur Obss. ad Tibull. I, 7, 15. vid. notata ad Aen. VIII, 559. *Wr.*) 351. *redit porrecta* simpliciter pro, it, procedit, est porrecta, dictum accipies. Vulgaris ratio erat, *iacet;* sed ut *flectit se* de montibus dicimus, sic *redit* pro hoc ipso ponere potuit. Similiter *vergit*, *tendit*, mons ad septemtrionem. *sub axem*, polum, non geographica ratione poni, patet per se. Ceterum poeta latius septemtrionem declarat per Thraciam, quae a

Illic clausa tenent stabulis armenta; neque ullae
Aut herbae campo adparent, aut arbore frondes:
Sed iacet aggeribus niveis informis et alto
Terra gelu late, septemque adsurgit in ulnas.
Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri.
Tum Sol pallentis haud umquam discutit umbras:
Nec quum invectus equis altum petit aethera; nec quum
Praecipitem Oceani rubro lavit aequore currum.
Concrescunt subitae currenti in flumine crustae,

352 *nec ullae* Romanus. 354 *arboribus* Ven. *aggregibus* Goth. pr. 355 *surgit* Franc. 356 *spirantis* Comm. Cruqu. ad Horat. Od. I, 22, sed ad Od. 25 *spirantes*. *spirantes frigore venti* Lutat. ad Stat. Theb. IV, 653. *Chauri* scribunt fere et hic, ut v. 278. (*Cauri* unus 14. e Parisinis. *Cauri* etiam Serv. Dresd. — 357. *pallentes* Medic. *Wr.*) 358 *Nec dum* tres utroque loco et Goth. sec. *Nec cum vectus* Parrhas. et fragm. Moret. *altus* ed. Ven. 359 *latet aequore* Ven. (*lavit* prior, *lavat* altera Medicei lectio. *Wr.*) *cursum* Goth. sec. 360 *in* abest Reg. Martini.

meridie eius fines constituere videri potest.

354. *Sed iacet terra, late informis aggeribus niveis et alto gelu, septemque in ulnas adsurgit*, scil. his ipsis aggeribus novis et alto gelu seu glacie. Poetica ratione extulit, quod communi erat: *nix*, qua obducta est terra, *adsurgit in septem ulnas*. (vid. Q. V. XXXIIII, 3. *Wr.*) 356. *Semper hiems* et *Caurus:* quem paullo ante vidimus vs. 278 et quae sequuntur, de remotioribus versus septemtrionem plagis, etsi ad miraculum aucta, vera sunt, non de iis, quas vss. 349. 350 posuerat. Sed poetae haec adnumerant, non appendunt; hoc est paullo crassius id, quod volunt, declarant, *ut maior ornamentorum copia inde suppetat*, quoties rationem ac delectationem affert rei dignitas, novitas vel magnitudo. Nec eo descendere necesse est, ut dicas, Thracicas oras olim graviore hieme laborasse; quod sane verum esse et ipse arbitror; verum in poeta tali subtilitate melius caremus.

357. Cf. illa Horat. Carm. I, 22, 17 sq. *Pone me pigris* etc.

Undaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
Puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris.
Aeraque dissiliunt volgo, vestesque rigescunt
Indutae, caeduntque securibus humida vina,
Et totae solidam in glaciem vertere lacunae,

(361. *orbes* Medic. *Wr.*) 362 Distiuctio huius versus ambigua, ut semper iu tali positu. Posueram autea post *puppibus illa prius patulis*, sane *pandas carinas* dixerat II, 445. Burm. *patulis* ad *plaustris* referri malit, et hoc recte, ex canoue aliquoties memorato, alterum potius ornandum esse epitheto, quam uomeu prius; inde enim maior orationis vis existit: quamvis Wakef. male id fieri prouuntiet ad Lucret. VI, 550. Vir doctus Iac. Bryant totum versum pro supposititio habet; displicebat scilicet acumeu a Maronis more et persoua alienum. Si tameu sententiam prioris versus reputes: sustiuet unda rotas, adeoque currus, quae prius navigiis pervia erat: acumeu perit; et *hospita* est simpl. quae admittit, qua inceduut plaustra. 363 *dissolvunt* Veu. 364 *Induti* Gud. in rasura, ut Heinsio coniectura sit, fuisse *Indutis.* 365 *Et totae in solidam* Romanus. (Bothius *lagunae* edidit, et Wuuderlich. *lacunas* pro *lagenis* accipit, cum stagna in glaciem versa post flumina glacie coucreta commemorare iueptum sit. Recte quidem, siquidem sic simpliciter lacunas uominasset. Sed eas totas iu solidam glaciem coucrescere dixit, atque gradatione iu his usus est. *Iahn.*)

umbrae sunt nebulae et caliginosum caelum interdiu. Tres hi versus ex Homero versi Odyss. λ, 15 — 19. conf. Tibull. IV, 1, 65 sq. Valer. Flacc. III, 399. Ovid. Met. XI, 592.— 358. *nec quum invectus equis*, curru, ἵπποις pro ἅρματι et ἱππεύειν curru vehi. *per Siculas equitavit undas Eurus* apud Horat. 359. *rubro — aequore* non proprio vocabulo, sed ornante, pro rutilo, rubescente, igneo. Neque hoc loco evincere potest Cerda, etiam occidentale mare rubrum a Virgilio vocari.

360. Ornatissimi versus de glacie: et quidem ex repentino gelu. *Mollesque luti concrescere crustas* dixisse antea Lucretium notant Intpp. VI, 626. Idem *ferratos rotarum orbes* VI, 555.— 363. Ge. IV, 135. 136 *Et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa Rumperet.* At de aere laudatur Strabo II, p. 126 (74) cum Epigrammate, quod est quoque in Analectis To. III, p. 234. 364. *humida vina*, h. alias fluida. Non itaque otiosum epitheton, ut apud Quinctil. Inst. VIII, 6, 40. Locum expressisse videtur Ovid. Trist. III, 10, 23. 24. Laudat Burmann. Statii Intpp.

Stiriaque inpexis induruit horrida barbis.
Interea toto non secius aere ninguit:
Intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
Corpora magna boum; confertoque agmine cervi
Torpent mole nova, et summis vix cornibus exstant.
Hos non inmissis canibus, non cassibus ullis,

366 Versus abest Romano. 367 *non setius* Rom. et plurimi. *non segnius* Vratisl., ut Serv.; et sic alibi. vid. ad Ge. II, 277. *aequore* unus Arundel.; et sic apud Priscianum lib. X, sed aliter Charisius. *aequore ninguit* ex vet. libro Giphan. Ind. Lucret. in *ninguere*. *mingit* Franc. 369 *Corpora nigra* Toll., forte *pigra*; sed vid. Burm. *conserto* Zulich. et Reg. Martini. *confecto* post Romanum Franc. Ven. et Goth. pr., sed vulgata ap. Lutat. ad Stat. Theb. VI, 601. 370 *et* deest Mediceo. (non deest, sed supra scriptum legitur. *Wr.*) 371 *Quos non* Parrhss. *immensis* Zulich. Eadem varietas Aeneid. I, 125. *nec cassibus* fragm. Moret. et unus Arundel.

Theb. IV, 1. Macrob. Sat. VII, 12. At inf. 379 cerevisia homines uti narrat poeta? Non esse haec in poeta urgenda, recte monet Ouwens pag. 596. 365. *vertere* se, verti solent. *lacunas*, fossas inter agros intelligit Servius, nimis anguste. Dixit poeta pro lacubus ac stagnis.

367. *non secius*, non minus, atque ante. conf. ad Ge. II, 277. (*non secius*, i. e. quam saevum frigus, tam multae nives; sic explicat haec Vir Doctus in Seebodii Nov. Bibl. crit. T. VIII. Vol. II. pag. 1192. recte, puto. *Wr.*) Mox *pruinis* pro nivibus. Videtur poeta h. l. certasse cum Homero Iliad. μ, 278 — 286, praeclaro loco. — 368. Si armenta stabulis tenentur v. 352, quid de his vss. fiet? Difficultatem vidit Iul. Sabinus. Scilicet cogitandum nunc de repentinis nivibus per eos quoque dies, quibus in pascua aguntur. Succurrere voluit Ouwens p. 594, dum *pecudes* et *boves* de feris minoribus et bubus agrestibus seu uris accipiebat. Durum id esset. Verum non nimis urgenda quae poeta ad miraculum effert cumulata ex iis, quae de borealibus plagis remotioribus narrantur. Intervalla esse debent hiemis remissioris et saevioris, etsi 356 *semper hiems*. Nam 360 *Concrescunt subitae — crustae:* ergo non semper durant. Itaque sunt quoque tem-

Puniceaeve agitant pavidos formidine pinnae:
Sed frustra oppositum trudentes pectore montem
Comminus obtruncant ferro, graviterque rudentes
Caedunt, et magno laeti clamore reportant.
Ipsi in defossis specubus secura sub alta
Otia agunt terra, congestaque robora totasque
Advolvere focis ulmos, ignique dedere.

372 *Puniceaque* unus Mead. *agitant pecudes* Regios. *pinnae* e melioribus Heins. *pennae* vulgares. 373 *Et frustra* Romanus. *oppositos* Goth. pr., putes fuisse *opposito*. *pectora* Gud. 376 *defossa* Venet. *speciebus* Rom. *specibus* Gudian. *scrobibus* Vratisl. 377 *que* in fine versus abest a multis; minus bene. (Medic. *totasque*, ultima tamen syllaba rubro puncto notata. *Wr.*) *totis* Leid. a m. sec. 378 *ulmosque* Ven.

pora, quibus greges extra stabulum in agro habiti *repentino* gelu oppressi laborant. Neque in *cervis* haerendum; posuit, ut poeta, pro feris quibuscunque. 370. *mole nova*, insolenti, n. nivis. (*nive recens lapsa*, sic interpretatur idem V. D., quem ad vs. 367. laudavi. *Wr.*) 372. *formidinem* hic funiculum illum venatorum plumis intextum esse, quo cervi territi in retia aguntur, obvium est. Aen. XII, 750 *Cervum puniceae septum formidine pennae.* Apud Senecam est Hippol. 46 *picta rubenti linea penna vano cludat terrore feras.* Dixit quoque suaviter nivis altam molem *montem oppositum*, quem urgent pecudes pectore, ut ex nive emergant aut ut incedant.

376. Vita populorum borealium adumbrata ex iis, quae de Thracibus et Sarmatis narrari solebant, partim quoque de Germanis. (Tacit. Germ. c. 16. ubi vid. Brot. *Ipsi*, vid. Q. V. XVIII, 2, b. et d. *Wr.*) *defossos specus* pro fossis dixit: ut in Cul. 273 *defossas domos* pro subterraneis. *defodere* est proprie alte fodere, mox et fodiendo aliquid condere. 378. *advolverunt*, pro advolvunt, ἀοριστως. 379. *noctem* appellat noctes longas hiemis. cf. vss. 357. 358. 380. *pocula vitea*, vinum, *imitantur fermento*, ζύμῃ, hordeo seu frumento fermentato, h. cerevisia, *atque sorbis.* Hoc quidem vinum nullo Romanis usu frequentatum; nam eius ne mentionem quidem faciunt R. R. antiqui auctores, et Pallad. II, 15, 4 *Item ex sorbis maturis, sicut ex piris, vinum*

Hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti
Fermento atque acidis imitantur vitea sorbis.
Talis Hyperboreo Septem subiecta trioni
Gens effrena virum Rhipaeo tunditur Euro,
Et pecudum fulvis velatur corpora saetis.

379 *Hinc* Voss. pr. et Franc. *ludo noctem* Rottend. alt. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *spolia* Goth. pr. 380 *Firmento* Medic. (dubitat Foggin., *ferment*, an *firment* exaratum fuerit; finalis *o* supra adiecta. *Wr.*) *fromento que* Francianus; notabilis lectio, utpote de cerevisia e frumento cocta. Tacit. Germ. 23 *Potui humor ex hordeo aut frumento, in quandam similitudinem vini corruptus.* cf. Geopon. VII, 34. *fermento que* Gud. 381 *Quin et H.* Schol. Horat. Od. II extr., sed vulgata apud Donat. Priscian. Bedam. *Hyperboreis* Toll. (*Yperboreo* Medic., *h* minio supra appicta. *Wr.*) 382 *'Ριπαῖα ὄρη* scribitur. (cf. notata ad Ge. I, 240. *Wr.*) 383 *velatur* recte Heins. reposuit, tamquam elegantius per graecismum, e Romano, et alio Pieriano a m. pr., item Gudiano. *vellatur* Ven. *vallatur* Wakef. ad Lucret. IV, 591. ubi *Pinea semiferi capitis vallamina quassans* pro *velamina* intulerant viri docti, recordatus huius loci *vallatur* reponendo egregie locum sanasse se pronuntiat. At Naugerius dudum hoc idem expresserat Ald. tert.; redierant tamen editores, ut innumeris aliis in locis, ad vulgarem lectionem *velantur*, quae insidet reliquis codd.; etiam Medic. *fluviis* (a pr. m.) *velantur.* (*Velatur* notae Servii ap. Burm. praefigitur; sed aliae editt. cum cod. Dresd. *velantur*, vel sic salvo graecismo, si ex praegresso *virum* repetieris *viri.* At pluralis verbi debetur

fieri traditur, *et acetum.* Memorat tamen Plinius inter reliqua vini fictitii genera XIV, 16, a. 19, 3. Est autem *sorbus* nobis *Sperberbaum*, *Arlesbeer.* cf. Plin. XV, 21, s. 23.

381. *Septemtrio* seu *septem triones*, h. boves, quasi *teriones* a terendo dicti (vid. Varro L. L. VI, 4, et Gell. II, 21), sidus, antiquis Graecis ἅμαξα appellatum, quoniam sub plaustri specie septem versus polum arcticum stellas repraesentabant; ut forte *septemtrio* sit *septem* stellarum *terio* seu currus; in plaustri locum mox Ursa maior et minor, aut altera certe (Homer. Odyss. ε, 273) successit. vid. Arat. Phaenom. 27. conf. ad Aen. I, 744.

382. *Gens effrenorum virorum*, vulgari ratione; h. immanium, ferorum. *Eurum* iterum pro quocunque vento dixit; itaque *Rhipaeo* adiecit, ut borealem ac frigidum declararet; etsi, si arguteris, Rhipaei montes ab Oriente Scythiae positi videri possunt: de quibus ut de omni Septemtrione pro diversis tem-

Si tibi lanitium curae: primum aspera silva,
Lappaeque tribulique absint; fuge pabula laeta;
Continuoque greges villis lege mollibus albos.
Illum autem, quamvis aries sit candidus ipse,
Nigra subest udo tantum cui lingua palato,
Reiice, ne maculis infuscet vellera pullis
Nascentum; plenoque alium circumspice campo.

propinquo plurali *corpora*; vid. Q. V. VIII, 2, a. extr. Defendit tamen *velantur* Cort. ad Lucan. IV, 367. *Wr.*) Versum languere facile sentias, si sententiam excusseris. Tamquam inutilem rescindere quoque volebat Iac. Bryant modo a me laudatus. Pedem fixerat poeta in loco lubrico. Narrationi finiendae sententiam subiicere volebat hanc: Ita vivunt populi septemtrionalium terrarum. Hoc, ut poeta, ornare debuit. Pro, ita vivunt, hac vita utuntur, adversus vim frigoris pellibus tecti; subiecit ornatiora *tunditur Euro gens et velatur saetis pecudum*: frigoris vim experitur, et adversus illam velleribus ferarum corpus munit. 384 *lanicium* Parrhas. scribit cum aliis. Aliter meliores. *Sit tibi* quidam códd. ap. Serv. Aen. II, 140 et ed. Norimb. 385 *tribolique* Romanus, Medic. Gud., ut Ge. I, 153. *fuge pabula tetra* em. Schrader. At vid. Notam. 388 *cui tantum* Donat. in Phorm. Terentii II, 56, Moret. quart. Franc. et Erf. *palatu* Mentel. tert. 389 *Reice* scribebat Romanus, sed et v. 422 *Deice.* (*reice* etiam Medic. et Servius, quem vide. *Wr.*) *nam maculis* Gud. *inficiet* Menag. a m. sec. 390 *Nascuntur* Medic. a m. pr. *Poscentum* Ven.; pro *Pascentum* credebat Burm. *Nascentis* Mead. *pleno* Reg. Martini. *plenumque* Rottend. alt. *campum* Reg.

poribus et opinionum vicissitudine multa ac varia fabulatos esse veteres, saepe et a multis viris doctis monitum ac disputatum est, ariolationibus quoque de iisdem rebus interpositis. (— De vs. 383. vid. Q. V. XXXIIII, 3. *Wr.*)

384 — 393. Praecepta super lanarum studio. vid. Colum. VII, 3, 9. 4, 4. De *lappis* et *tribulis* Ge. I, 153. 385. *fuge pabula laeta*. Hoc poeta a conterraneis suis habet. Columella VII, 2, 3 *pretiosiores lanae habentur — quae circa Parmam et Mutinam* macris *stabulantur campis;* quamquam ibi nomen locorum proprium esse volunt. Philargyr. „quia laeta pascua solocem lanam faciunt, hoc est, minutam, duram atque hirsutam." 386 — 389. Ita omnes auctores R. R. post Democritum Geop. XVIII, 6. vid. Varro R. R. II, 2, 4. Colum. VII, 2, 6. 3, 1.

Munere sic niveo lanae, si credere dignum est,
Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit,
In nemora alta vocans; nec tu adspernata vocantem.
At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
Ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas.

394. AT,

391 Io. Schrader. malebat *Vellere.* *sic credere* codex Servii ad Georg. I, 16, facili lapsu. 392 *capta* Rottend. alt. lo otroqoe Meadiano vss. 391. 392 inverso ordine eraot scripti. 393 *tu* abest Parrhas. *nec es aspernata* pr. Moret. *ne es adspernata* Gud., male. 395 *Ille manu* Romaous et Medic. Pierii, cum ploribus Heinsii, tribus Martioi, Goth. pr. Erf. et vett. edd., qood eqoidem praeferrem. *Ipse* Medic. Gud. Moret. pr. cum aliis tueotur; bene utiqoe et ipsum, quis dubitet? (*Ille* commendat etiam Iahoius. At recte *ipse*, qood prooomeo ootaodis rebus contrariis inservit. Nam qoum antea ei, coi laoitiom curae sit, praeceperit poeta, ot laeta et larga pabula fugiat, nunc cootrariom facere iubet eum, qoi lactis causa gregem alat. Deniqoe haec *ipse manu*, i. e. mea, toa, soa maoo, iungere amat Virgilius; cfr. Ge. IV, 329. Aen. II, 321. 645. III, 372. V, 241. 499. VII, 143. 620. *ipsa suis manibus* XI, 74. *Wr.*)

Pallad. VIII, 4, 2. Plin. VIII, 47, s. 72. Aristot. Hist. Anim. VI, 18. Cf. Calpurn. Eclog. II, 36 sqq. de lingua nigra coloris varii caussa in sobole constare debuit e longa observatione. (*ipse*, vid. Q. V. XVIII, 2, n. *Wr.*)
390. Alium circumspice e grege. Nobilitavit rem tenuem: *pleno campo*.

391. Fabula e Nicandro sumta, qui Georgica et ipse scripserat. vid. Macrob. Saturn. V, 22. Pan in arietem mutatus nivei velleris pulcritudine Lunam in nemorum recessus pellexerat. Probus nivei arietis vellere se circumdedisse Panem, etiam ex Nicandro, memorat. Plures Arcadum fabulae fuerunt de Luna dea e caelo vocata; placuit inprimis poetis narratio de Endymionis amoribus: quibus adducta Luna de caelo descendit. Visum aliquod, opinatum, populare, (philosophema appello, quoniam aliud vocabulum magis aptum haud suppetit) in fobula hac antiqua latere probabile fit; forte Lunae deliquium. Pan Arcadum deus domesticus, quo Naturam rerum declarasse videntur. De Luna autem multa erant fabulati, qua se etiam an-

Hinc et amant fluvios magis, et magis ubera tendunt,
Et salis occultum referunt in lacte saporem.
Multi iam excretos prohibent a matribus haedos,

396. MAGIS, AC M.

396 *magis et magis* ante Heins., nt in aliis. (hoc revocavi, et ita Medic. Gud. Moret. pr. Reg. aliique, etiam, nt videtur, Rom. *Ac* videtur ab iis invectum, qui frequenti illa formula *magis ac magis*, *magis atque magis*, deciperentur. Hinc Ge. IV, 311.: „*tenuemque* magis magis *aera carpunt*" multi codd. *ac* interponunt; eodem modo peccatur ap. Catull. XXXVIII, 3. Sed nostro loco alterum *magis* ab altero seiungendum, quod fit per *et*. Non movendum tamen *et* Cic. Epist. ad Att. XIV, 18. extr. Ovid. Heroid. II, 129. Horat. Od. I, 25, 6.; quamquam erunt fortasse, qui *ac* his locis scribendum putent. *Wr.*) 397 *occultam* Gud. *referant* Ven. *referent* Rottend. tert. 398 *Multi etiam* Leid. et Moret. quart. cum Goth. sec. et tribus Martini.

tiquiores esse iactabant, προσελήνους. vid. Opusc. T. II, pag. 334 sqq. *Munere* lanae niveae, h. pretio; re pretiosa: lana nivea, qua se commendabat, offerens se sub specie candidi arietis. *munus* appellare potuit poeta simpliciter id, quo inducimus et fallimus alterum.

394 — 403. Nunc de lactis studio. E Varrone II, 2, 19. cf. Pallad. XII, 13, 8. Geopon. XVIII, 12 et 19. De *loto*, herba, quae et *melilotus*, vid. ad Georg. II, 84. 396. *tendunt* (f. distendunt, distentant, ut alibi, v. c. Ecl. IX, 31) *ubera* lacte. Nam pinguescunt oves potissimum ex potu. Notavit iam Aristoteles Histor. Anim. VIII, 10.

398. Ut lactis maiorem copiam habeant, multi haedos non submittunt capellae, sed statim a matre depellunt sobolem (et v. c. vendunt, mactant etc.). *iam* accipio pro porro. *Multi* (eadem orationis forma Ge. I, 225 *Multi ante occasum Maiae coepere* et 193 *Semina vidi equidem multos medicare*) *prohibent haedos a matribus* et *excernunt*, seu secernunt, amovent, hinc ornatius dictum *prohibent excretos*. Servius *excretos*, validiores, reddit. Duxit adeo ab *excrescere*: idque sequuntur alii, de auctoritate usus securi, cum aliud exemplum haud adduxerint. Potest tamen res analogia confici; usitatum enim est, *cretus* natus, a crescere, quod et fuit pro nasci. *concretus*, a con-

Primaque ferratis praefigunt ora capistris.
Quod surgente die mulsere horisque diurnis,
Nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
Sub lucem exportans calathis adit oppida pastor;
Aut parco sale contingunt, hiemique reponunt.

399 *Simaque* Heins. codd. *praefingunt* Leid. a m. pr., unde Io. Schrader. *praestringunt.* 401 *a tenebris* cod. Leid. Servii ad Ecl. III, 5. *cadenti* Rottend. tert. *cadentes* Rom. (Medic. *cadente* cum lineola transversa in fine, ut sit *cadentem*; et sic liquido Serv. Dresd. *Wr.*) 402 *Sub luce* Rottend. tert. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *exportant* Romanus, Medic. Gud. cum multis scriptis et editis; etiam utroque Goth., item vett. Grammat.; atque ita illa: *adit oppida pastor*, secernenda sunt ab antecedentibus. Alios video distinguere: *quod — cadente*, *Sub lucem* (sc. premunt): *exportans calathis adit oppida pastor.* Ita totam noctem caseis premendis exigerent. (*exportant*, omnium Mss. lectio, revocata ab Iahnio, debetur praegresso *premunt.* Sic Aen. X, 138.: „A c c i p i t et molli s u b n e c t e n s circulus auro," ubi aliquot codd. *subnectit.* Sic IX, 678. Medic. *coruscant* pro *corusci*, quia praegressum *adstant.* Sic vs. 424. ex praegresso *solvuntur* ortum *trahunt* in Medic. pro *trahit.* Hoc si tenueris, magna pars exemplorum, quae Heins. ad Aen. VI, 209. laudat ad tuendum pluralem num. verbi cum substantivo singularis numeri iunctum, idonea auctoritate destituetur; vid. Q. V. VIII. Praeterea ne ipsa quidem permutatio Participii Praes. cum tert. Persona plural. Praes. infrequens. Ita Aen. I, 57. *tenent* Medic. a m. pr. pro *tenens*; III, 527. *stant* Medic. pro *stans*; VIII, 43. *recubant* Medic. a m. pr. pro *recubans*; X, 540. *superstant* prior lectio Medicei pro *superstans*; X, 696. *manent* Medic. et Pierii Obl. pro *manens.* Hinc retinui Scaligeri emendationem *exportans.* *Wr.*) 403 *Ut parco* Rottend. sec. *Ac parce* qu. Muret. *contingunt* ubique legitur, nusquam *contingunt.* cf. Not.; ut nec inf. 448 *Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca.*

crescere, itaque et *excretus:* dictum, ut *adultus* ab adolescere. Aut verba haec vim quoque transitivam habuere, aut fuit quoque *olere*, *adolere*, pro augere: de quo disputatum est ad Aen. I, 704 et iam sup. Ecl. VIII, 65. *Capistra* autem int. περιστομίου genus aculeis insertis, quod non quidem os obturet, sed si uberibus os admoveant, matrem pungat, eamque recalcitrare faciat.

401. *Nocte premunt* in caseum; *Mulgent vere ad caseum faciendum mane:* Varro II, 11, 4. quod autem lac vesperi mulsere, aut mane in urbem vendendum mittunt, aut caseum inde faciunt, et quidem compactum et

Nec tibi cura canum fuerit postrema: sed una
Velocis Spartae catulos acremque Molossum
Pasce sero pingui. Numquam custodibus illis
Nocturnum stabulis furem, incursusque luporum,
Aut inpacatos a tergo horrebis Hiberos.

405 *actumque Mol.* alter Rottend. *Molosum* scribunt plurimi. 407 *cursusque* Leid. 408 *indignatos* Medic. a m. pr., memoriae vitio. *implacatos* Ven. ed. Ven. (*Hiberos* cum aspiratione hic et ubique Medic. *Wr.*)

durabilem; ut contra priore loco v. 401 de caseo, qui recens consumitur, loqui videtur. Sic satis expedita res videtur. 403. *parco sale*, modico, quia *et nimio sale imbui* potest. cf. Colum. VII, 8, 5. Ibid. §. 4 *caseus rursus torrido sale contingitur;* ut adeo *contingunt* esse videatur pro *contingunt*, a *tingunt*, aut, ut veteres scribebant, *tinguunt.* Calpurn. V, 34 *rursusque premetur Mane, quod occiduae mulsum redegerit horae.* Quae ibi antecedunt: *At si forte vaces, dum matutina relaxat Frigora sol, tumidis spument tibi mulctra papillis: Implebis, quod messe fluat;* Mane, inquit, mulge oves: *implebis quod messe fluat,* lac habebis in messorum usum interdiu: ut apud Maronem in urbem exportatur. Ita nulla emendatione indiget locus. *calathis* vimineis, ut Copa 16. vitilibus.

404 sqq. — 413. Procedit ad curam canum. Praeiverat iam Hesiodus Ἔργ. 604. 605. proximo loco Varro II, 9. add. Columell. VII, 12. Plin. VIII, 11, s. 61 sq.

405. *Spartani canes* (qui v. 345 *Amyclaei*), *veloces*, inprimis sagacitate et odoratu praestantes, venationi; *Molossi* autem ex Epiro cum venationi tum gregum curae adhiberi soliti. 406. *Pasce sero pingui.* Expressit h. l. Nemesian. Cyneg. 159. Gratius Cyneg. 307. 408. Eodem, quem saepe iam vidimus, poetarum more communi, pro quocunque abigeo et praedone (qui Hesiodo ἡμερόκοιτος ἀνήρ l. c.) *Iberum* posuit, quia ea gens rapinis et praedationibus infamis, inprimis cum nondum satis perdomita esset; hinc *impacatos Iberos* appellat: Varronem de R. R. I, 16, 2 ante oculos fuisse poetae probabile fit: *multos enim agros egregios excolere non expedit propter latrocinia vicinorum, ut in Sardinia quosdam — et in Hispania pro-*

Saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
Et canibus leporem, canibus venabere damas.
Saepe volutabris pulsos silvestribus apros
Latratu turbabis agens, montisque per altos
Ingentem clamore premes ad retia cervum.
Disce et odoratam stabulis adcendere cedrum,

409 *onagris* Leid., sed v. Burm. *tumidos* unus Arundel. 410 *lepores* Toll. et Parrhas. *dammas* scribunt alii, hinc *damnas* Franc. 411 *pulsis* alter Rottend. 412 *turbabis agros montisque per altos* Medic., male. vid. Not. conf. Burm. *terrebis* Romanus. 413 *Ingenti clamore* Vratisl. (duo Mss. ap. Cort. ad Lucan. VIII, 290. *Wr.*) et Schol. Statii Theb. IV, 323, ut supra v. 43 hoc libro, *vocat ingenti clamore Cithaeron*; et praeferebat Burm., sed in utroque modo ornatui tantum inservit epitheton; neutro vim aliquam suam habet; igitur pareo auctoritati codicum, quibus accedit Nonius Marcellus. *Ingentes — cervos* Erf. 414 *in stabulis* alter Menag. *incendere* Colum. VII, 4, 6. qui recitat vss. 414—418 et 420. 421. (Medic. *caedrum*, ut etiam Aen. VII, 13. Et Aen. VII, 178. *cedro*, Aen. XI, 137. *cedrum* quum scriptum fuerat, utroque loco *a* supra scripta visitur. *Wr.*)

pe Lusitaniam. cf. L. I ff. de Abigeis. *a tergo*, in vicinia habitantes et insidiantes. — 409. *Onagros*, ferum asinorum genus, Phrygiae et Lycaoniae, Arabiae, ut nunc Syriae, nec non Africae cum assignent veteres (vid. Varro R. R. II, 6, 3. Plin. VIII, 44, s. 69), nemo in Italiae silvis commemorat. Itaque poetico more, cum omnino feram, quae canibus agitari posset, nominare vellet, certum quoddam, utque oratio esset doctior, minus notum genus posuit; sic supra *uros*, sic *cervos* alibi. Sic *cedrum* in Italia recensuit Aen. XI, 137, notante iam Victorio lib. XXXVIII, 1. 412. *agens* ad ornatum adiectum; vocabulum venantium proprium, dum urgent feras: Aen. IV, 71 cerva quam *fixit pastor agens telis.* et I, 192 *et omnem Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.* Ita et 413 *premere*, premendo, urgendo, instando, ad retia agere.

414 sq. — 439. Sequuntur praecepta de cavendis noxiis animantibus. Vide Colum. VII, 4, 6. Geopon. XVIII, 2. Ante oculos poeta habuit Nicandri Theriac. 35. 51 — 53. Nostri vestigia pressit Calpurn. Eclog. V, 86 sq. Conf. h. l. Cerda. De *cedro*, forte iunipero oxycedro, vid. ad Ge. II, 443, et Aen. VII, 13. 415. Plin. XII, 25, s. 56

Galbaneoque agitare gravis nidore chelydros.
Saepe sub inmotis praesepibus aut mala tactu
Vipera delituit, coelumque exterrita fugit;
Aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae,

415 *gravi* habebant Servii libri. Sic Regius et Moret. pr. et edd. vett., ut vel ex Pierio patet; quod firmes ex Nicandro, quem h. l. sequutum esse nostrum manifestum est, qui v. 51 *βαρύοδμος ἐπὶ φλογὶ μοιρηθεῖσα Χαλβάνη*. Sed reliqui libri constanter *gravis* vel *graves*, et hoc ex propria natura huius serpentis. v. Not. *celidros*, *colydros*, *chelindros*, *cylidros*, aberrationes. 416 *sub ignotis* Romanus, non male. Sic quoque Erf. Sed perpetua haec variatio. Sic Aen. XI, 327. vid. Burm. 417 *delicuit* Rottend. tert. *dilituit* Gud. 418 *adsuetos* Gud. et Moret. pr. *colubris* Rottend. alter.

Dat et galbanum (succum viscidum) *Syria in eodem Amano monte e ferula* (de qua vid. ad Ecl. X, 25). *Sincerum si uratur, fugat nidore serpentes*. Alia loca vid. apud Cerdam et al. Intpp. Eiusdem *ferulae* etiam radix adversus morsus serpentum adhibebatur. vid. Samonicus de Medicina 846. *graves chelydros* dixit, (ut inf. *graves elleboros*, ex ipsa rerum natura) quia sunt foetore intolerabili quasi putris ulceris. vid. Nicand. Theriac. 411 sqq. (p. 28. ed. Gorr.). E Dioscoride et Galeno alia loca laudant Intpp. — 416. De *Vipera* quae vivos parit Plin. X, 62, s. 82. *mala tactu*, noxia, si tangatur. *coelum fugit*, h. lucem, stratis motis admissam. Colum. VII, 4, 6 *Stabula vero frequenter everrenda et purganda — nec tantum coeno aut stercore, sed exitiosis quoque serpentibus tecta liberentur*. Adiicitur locus nostri poetae. *fugit*, *fovit*, ex more, aoristi forma. (Ceterum vid. Q. V. XXXIIII, 3. *Wr.*)

418. *Colubrum*, idem cum *boa*, de quo Plin. VIII, 14, s. 14 memorat, serpentis genus esse, putabat Martinus: quia de iis Plin. „*aluntur primo bubuli lactis succo, unde nomen traxere.*" quod mihi parum probabile videtur, dum magnitudinem boae recordor. Nec huic uni serpenti hoc proprium est, ut lac exsugat. Latius colubrorum nomen patuisse videtur: nam etiam in aquis degere dicuntur colubrorum genera, et *mala gramina pastus coluber* occurrit Aen. II, 471. Nec tamen h. l. ex mitium serpentum genere esse potest, quia *pecori adspergere virus* so-

Pestis acerba boum, pecorique adspergere virus,
Fovit humum. Cape saxa manu, cape robora, pastor,
Tollentemque minas et sibila colla tumentem
Deiice; iamque fuga timidum caput abdidit alte,
Quum medii nexus extremaeque agmina caudae
Solvuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.

419 *pecorisque* Gud. *adspargere* Mentel. pr. (Nimis sunt tenuia huius scripturae vestigia, si recedas ab Aen. III, 534. Praeterea *exsparsa* in margine cod. Witt. Aen. III, 625. Vid. V. L. ad vs. 57. *Consacrare*, ut hoc addam, bis legitur in Monum. Ancyr. p. 371. et 373. edit. Sueton. Wolf. Vid. etiam Cort. ad Lucan. I, 384. et III, 658. Ceterum *bovum* Medic., vid. Ge. IV, 555.; ut ap. Cic. de Rep. II, 9. a m. pr. *Wr.*) 420 *Fodit* nonnulli ap. Pier., item Venet. (et Parisini 4. 7. 8. 14. *Wr.*); sed hoc ad poeticam rationem haud dubie deterius. Eadem diversitas Georg. IV, 43. 421 *timentem* Menag. pr. *tuentem* Goth. pr. cum ed. Ven. Idem versus Aen. II, 381. 422 *cumque fuga* Medic. a m. sec. *namque* Zulich. et Goth. pr. *tumidum* idem cum tribus aliis, Bodlei. et vett. edd. Norimb. et Ven. 1475. *addidit* Rottend. sec. et Goth. pr. (*deice* Medic. vid. vs. 389. *Wr.*) 423 *Dum* quart. Moret. *Tum* Goth. sec. *extremae agmina* et a m. pr. *agmine* Mentel. pr. et Romanus. 424 *trahunt* Medic. a m. pr., quod, Heinsio indice, non casui debitum videtur, qui ad Aen. VI, 209 plura huius generis collegit, ubi nomini singulari, cui plurium partium, formarum et individuorum, et cuiusvis tandem collectionis notio subest, aut quod poetico more pro plurali numero positum est, verbum plurale in codd. iungitur, ut sup. Georg. II, 89 *pendent vindemia.* Aen. III, 142 Gudian. *victum seges aegra negabant.* In perpetuis tamen librariorum in hoc genere erroribus nihil temere affirmem, nec parum tutam elegantiam captem. (vid. notata ad vs. 402. *Wr.*) Alioquin malebat Heins. in nostro loco: *tardosque sinus trahit ultimus orbes*; aut etiam *tardosque trahi s.* Scilicet communiore ratione *orbes trahunt sinus.*

let. 420. *Fovit humum.* Magis explicite Ge. IV, 42. 43 *effossis latebris sub terra fovere larem. Fovet locum* is, qui multus et assiduus in eo moratur; sic *castra fovere* Aen. IX, 57, et sic, *fovere latebras in humo;* hinc magis poetice, *fovere humum.* Mox *Cape saxa.* Ita pugnantem inducit pastorem in Culice 155 sqq. 190. 421. *colla sibila*, quae sibilum edunt, *tumentem*, ex Nicandro Theriac. 179. 180 ψαφαρὸς δ' ἀναπίμπλαται αὐχὴν Ἄκριτα ποιφύσσοντος. cf. eund. v. 21. *Deiice*,

Est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis,
Squamea convolvens sublato pectore terga,
Atque notis longam maculosus grandibus alvum:
Qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus, et dum
Vere madent udo terrae ac pluvialibus austris,
Stagna colit; ripisque habitans, hic piscibus atram

425 *Ille malus etiam C.* Parrhas. *Esse iam ille* Romanus. 426 *Lubrica* pro *Squamea* Moret. pr. et Menag. pr. cum uno Arundel., qui et hunc versum exhibebant post v. 437, item Parrhas. Sed repetitum est illud cum toto versu ex Aen. II, 473 — 475. *sublata* Medic. a m. pr. 428 *Et qui dum amnes ullis* Parrhas. *ullis* etiam Menag. pr. Rottend. sec. Moret. fragm. Regius Martin. *amnis* Gud. *ruperunt* ed. Ven. 429 *ac* abest ed. Iunt., etiam Argent. *et* Rom. *terrae palustribus* Ven. *pluvialis* Goth. pr. 430 Versus abest a Menag. pr. *colet* Gud. *ripisque*; molestum τὸ *que* et τὸ *hic*: sive ad *stagna* sive ad *ripis* referas: multo tamen molestius est, si prius adoptes. Vereor ne antiqua lectio, metri metu, mutata sit, cum esset: *stagna colit ripisque habitat*; *hic — hinc p.* Francianus, quod malim. (Bene se habent omnia; *hic* ad opposita spectat. Oratio sic procedit: „anguis, qui stagna colit, et, in ripis habitans, h i c q u i d e m, in stagnis, p i s c i b u s ingluviem explet, sed, postquam exusta palus, in a g r i s saevit, h o m i n e s et p e c u d e s mordens.“ Hinc pronomen relativ. *qui* vs. 428. etiam ad vs. 433. sq. pertinet. Mutanda igitur fuit interpunctio, et post vs. 431. semicolon pro puncto ponendum. *Wr.*) *tum p.* Nonius in *Improbus.*

prosterne, quia *tollentem minas*, h. sublato pectore et capite minantem. Variavit versum poeta Aen. II, 381 *Attollentem iras et caerula colla tumentem*. 422. *caput abdidit alte*, in terrae latebras sese proripiens; tamen vel sic feriri potest parte extrema. *extremae agmina caudae*, praeclare ad magnitudinem. Omnino sunt ornati versus: *orbes*, ut κύκλοι, et *nexus*, proprie de serpentibus.

425. De *chersydro* seu *dryino* et *dryina* agit. Est et hic ex hydrorum genere, forma similis fere aspidi chersaeae parvae. Versus de eo Nicandri Theriac. 359 sqq., quos expressit Virgilius. Videtur de eodem in Culice agi; nescio an et inf. IV, 459. Respexit locum Statius Theb. V,

Inprobus ingluviem ranisque loquacibus explet;
Postquam exusta palus, terraeque ardore dehiscunt,
Exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
Saevit agris, asperque siti atque exterritus aestu.

431. EXPLET. 432. DEHISCUNT:

431 *Improbat* ed. Veo. *implet* God., aterqoe Mentel. et multi alii, etiam Pierii. 432 *exusta* repositum ab Heins., ita enim veterrimus quisque, et sic bene dici docebat Burm. h. l. Sed coofirmem etiam ex Nicandri loco, unde expressit: ἀλλ' ὅταν ὕδωρ Σείριος ἀζήνησι (h. ξηραίνῃ). *exhausta* vulgo legebatur, ut et in Mediceo Pierii erat interpolatum, et ut God. Ven. Gotb. pr. et plures Martini exhibebant. A Mead. altero aberat v. 432. 433 *Extulit* Medic. depravatum ex *exulit*, qood Menag. pr. exhibebat; quamquam Heins. ad Aen. II, 207 illud ex eo uso defendebat, quo *se* subticetur, b. extulit se. *Exiit* Longob. et Medic. multi Heins. et Burm. Aroodel. et Mead. Goth. alt., minus beoe. *et* aberat a Regio Martini; in eodem *lumina linquens.* 434 *Serpit* Zulich. *asperque sinus* Medic. a m. pr. *exercitus aestu* in nonnullis legi Cerda notavit. Sic Colotianos haboit, et alius cod. Dorvillio memoratus Obss. Misc. Crit. Vol. I, pog 3, sicqoe legebat vir doctus apud Markland. Ep. crit. ad Franc. Hare pag. 121; etiam Io. Schrader. Idem Heios. pro cooiectura adscripserat; Marklandus *extorridus.* In eodem Obss. Crit. loeo *expergitus* coniectatur. (In ipso Medic., qood fugit Heinsium, litera *t* robro puncto notata, tum sopra alteram *r* litera c minio appicta, ut fiat *exercitus. Wr.*) At vide Not.

520 sq. 426. *sublato pectore,* erecto: ut ad v. 421. vid. h. l. Cerda. 428. *rumpuntur fontibus*, rumpunt se, erumpunt, prorumpunt se; ut Ge. IV, 368. *hic,* in ripis, abundat. (non abundat; vid. V. L. *Wr.*) 431. *ingluviem* improprie dixit pro ventre, ut iam Servius; nam proprie est πρόλοβος, ut in avibus, primum in gutture cibi receptaculum. Laudat Cerda Aristot. Histor. Anim. II, c. 17. cf. inf. Var. Lect. ad Aen. II, 471. Silium haec imitatum esse, notat idem. Locus est lib. VI, 155— 158. *atram* autem dixit, h. funestam, exitiosam, luctuosam. *Improbus,* immodice avidus, vorax. vid. ad Georg. I, 119.

432. Haec plane e Nicandro l. l. 434. *Saevit agris*, gravius, cum notione irae, quam serpit, incedit per agros. Nicander dixerat v. 371 νέμεται διψήρεας ὄγμους. *exterritus*, Interpreti-

Nec mihi tum mollis sub divo carpere somnos,
Neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas:

435 *Nec mihi* Medic. Franc. duo Martini, cum ed. Paris. 1494, Goth. sec.; et sic ap. Quinctil. IX, c. 3, ubi in aliis: *Nec noctu molles.* quod recipi praestat, ut iungatur sententia cum antecedentibus et lenior procedat. (Vulgo enim *ne*, quod incuria in textu a se relictum ait Wunderl. Praef. p. VII., retractata sententia, quam idem pronuntiaverat Observatt. ad Tibull. I, 2, 37.; retinuit tamen Iahnius. *Wr.*) *sub divo* vulgo editum ante Pulmann., sicque fere codd., etiam Medic. et Rom., idque revocavit Brunck. Pulmann. intulerat *sub dio*; nil refert; sed *divo* est antiquior scriptura, ut etiam ex Lucretio patet. Goth. alter etiam *molli* a m. pr. (*molles* Medic. *Wr.*) *clivo* Arundel. 436 *sileat iacuisse* Venetus, pro *liceat*, putat Burm., quem vide. *libeat dormire* alter Rottend., ex interpretatione. (Aen. I, 214.: „fusique *per herbam*;“ et ita alias; sed recte h. l. *per herbas*; vid. Q. V. VIIII, 3, III. *Wr.*)

bus negotium fecit, cum *aestu* iunctum. In Obss. Misc. Crit. Vol. I, pag. 3 et 83 modo, ut φοβηθεὶς, *furore quodam percitus*, *excitatus*, aut *exterrens se*, modo de saevitiae ex caloris vi exacerbatione, modo ἐκπλαγεὶς, *punctus*, *in rabiem versus*, explicatur. Simplicissimum utique est, ut *furens*, *insanus* exponatur; nam synonyma habentur: consternari, amentia corripi, furere. In Nicandri loco, quem poeta hic repraesentare voluit, v. 371 Theriac. ipse serpens terret alios: *ἐν δὲ κελεύθοις Γλώσσῃ ποιφύγδην νέμεται διψήρεας ὄγμους. in viis vero linguae sibilo exterrefaciens incedit per siccos agros.* Schol. τὸ δὲ ποιφύγδην ἀντὶ τοῦ φυσητικῶς καὶ μεθ' ὁρμῆς ἐκφοβῶν. Sibila, τραγικωτέρως reddit Aeschyl. Sept. ad Th. 383 Tydeus — μεσημβριναῖς κλαγγαῖσιν ὡς δράκων βοᾷ. Sed petiit poeta suum *exterritus* ex alio loco v. 417, ubi de *dryino* seu chelydro: *relictis ille paludibus*, *venans per prata ranas*, *Σπέρχεται ἐκ μύωπος ἀηθέα δέγμενος ὁρμὴν*, *furit ab asilo agitatus*, h. exterritus; ut recte adeo ad furias, quibus corripitur, referatur, ut supra v. 149 ab asilo *tota exterrita silvis Diffugiunt armenta. asper siti*, exasperatus, furens sitis impatientia. Videtur, ut iam Guellius monuit, reddere voluisse Graecorum *Δίψῃ καρχαλέος*, ut Iliad. φ, 541. Statius l. c. 521 *siccique nocens furit igne veneni.*

435. Subiicitur nunc aliud periculi genus ex aliis serpentum generibus, qui in cavernis latent

Quum positis novus exuviis nitidusque iuventa
Volvitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,

437 *Compositis* Franc. et Parrhas. Idem versus inf. Aen. II, 473, ubi similis varietas. Alii post hunc versum repetunt v. 426. vid. sup. ad h. v. 438 *reponit* Serv. ad Aen. II, 357. Ceterum, quoties h. l. retracto, otiosi aliquid inesse sentio in his: *aut catulos tectis aut ova relinquens*, et offendit in tam polito carmine defectus copulae in *volvitur micat*; et quod caussae annumeratae sunt, quasi a scriptore historiae naturalis qui de incertis pronuntiare non audeat, *aut — aut.* Satis erat afferre ista: *nova cute indutum* serpentem cum maxime ira tumentem saevire. Nec plura memorantur in altero loco Aen. II, 473 — 475 *Qualis — nunc positis novus exuviis nitidusque iuventa Lubrica convolvit sublato pectore terga Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.* Neque ap. Nicandr. 31 sq., quem noster ante oculos habuit, annumerantur haec, *aut catulos, aut ova.* Suspicabar itaque duo a poeta poni tempora, quibus serpens furiis maxime exardescit, pelle mutata et e puerperio: ut scriptum esset ab eo: *Quum positis novus exuviis nitidusque iuventa Volvitur, aut, catulos tectis* atque

et ex iis prodeunt certis temporibus. Videtur pastoris in Culice memor esse. *Nec*, et ne, *mihi tum*, de forma vid. ad Ge. I, 456. Hic autem alium Nicandri locum ante oculos habuit Theriac. 28 — 34, et 137. 138. conf. Valck. ad Theocr. pag. 253. qui me non habet assentientem in iis, quae disputavit, nec videtur loci difficultatem perspexisse. 436. *dorsum* proprie est montium; hinc, si montes silvis consiti, etiam silvarum, nemorum. Horat. Sat. II, 6, 91 *Praerupti nemoris — dorso.* 438. *catulos aut ova.* Scilicet alia serpentum genera sunt vivipara, alia ovipara. Melius tamen, quod Cerda et alii, ova aut catulos iam ovis exclusos. (vid. V. L. *Wr.*) Ceterum si uterque versus ad unum idemque tempus revocatur, necesse est, secundum poetam nostrum, ut eodem tempore serpens et pellem exuat et pariat ova aut catulos educet: quae an vere ita se habeant, non reperio. Serpentes fetum vere conceptum mense Augusto edere, spolium autem hieme depulsa, qua sub humo latuerant, incalescente sole, interdum tamen et auctumno exuere, memorantur ab Aristot. H. Anim. lib. V, extr. VIII, 15, al. 17. qui locus de vernatione serpentum est classicus. Vide nunc Schneider. Physiologia amphibior. Specimen I, pag. 12. 13. Itaque statuere malim, non ad unum tempus haec esse revo-

Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis.
Morborum quoque te caussas et signa docebo.

439. SOLEM ET ORA

ova relinquens, *Arduus ad solem linguis micat ora trisulcis.* Ita bene conveniunt: *volvitur aut micat.* Si pertinaciter lectionem vulgatam defendas, dicendum est, priore loco omissum esse *aut*, et poni tempora *tria diversa*: quum aut novus depositis exuviis, aut catulos relinquens, aut relinquens ova, apricatur. (Non uno modo lapsus est h. l. Vir Summus. Primum iungenda haec: *Volvitur arduus ad solem*; neque enim copula tot verbis postponitur a Virgilio; quare comma post *solem* posui. Tum nescio, qua auctoritate *ora* invexerit Heynius. Burmannus, quemadmodum in Mediceo exstat, *ore* exhibuit; qui quum nullam lectionis diversitatem commemoret, vix potest dubitari, quin in libris ipsius Heinsiique lectum fuerit *ore*; *ore* etiam Parisini codd. omnes et uterque Lips., item editiones veteres, quae mihi ad manum erant, omnes. Frustra igitur laborant Voss. Wunderl. et Iahnius in manifesto sphalmate vel refellendo, vel propugnando. Quod autem Heynius *aut ova* in *atque ova* mutatum vult, nullo modo probari potest, quum catuli antea commemorentur. At possunt simul in serpentis fovea et catuli et ova nondum exclusa inveniri. Verum id quidem; sed nimis hoc exile ac tenue pro huius loci ratione. Facile concedas, alterutrum desiderari posse; sed ornatus causa haec cumulantur. Ceterum vid. Not. *Wr.*) 439 *et* abest a Leid. et Toll. *ore* Erf. (vid. notata ad vs. proxime praegressum. *Wr.*) Idem versus Aen. II, 475. 440 *caussas.* Cum morborum caussas poeta non expediat, sed remedia: Io. Schrader. emendat, *curas.* Nimis severe in poeta, (quidni causas? statim exponitur, unde scabiem contrahant oves. *Wr.*)

canda, sed diversa memorari, h. e. diversas caussas et tempora, quibus e cavernis prodeant ad iracundiam proclives; quum volvitur (aut) *novus exuviis positis, aut relinquens catulos, aut relinquens ova.* (sed vid. Q. V. XXXX, 3. *Wr.*) 439. Communiori ratione *micat lingua*, dum celeriter movetur, vibratur; doctius, *serpens micat linguis* in *ore*. Tum *arduus ad solem*, erectus ad caelum, sed cum dilectu, ad solem, cuius calore recreatur. Iunctura est: *volvitur*, h. e. volvit se, *et micat arduus.* — 440. De morbis ovium cf. Varro R. R. II, 1, 21 sq. *Animadvertendum, quae cuiusque morbi sint caussae, quaeque signa earum caussarum sint, et quae quemque morbum ratio*

Turpis ovis tentat scabies, ubi frigidus imber
Altius ad vivum persedit et horrida cano
Bruma gelu; vel quum tonsis inlotus adhaesit
Sudor, et hirsuti secuerunt corpora vepres.
Dulcibus idcirco fluviis pecus omne magistri
Perfundunt, udisque aries in gurgite villis
Mersatur, missusque secundo defluit amni;
Aut tonsum tristi contingunt corpus amurca,

441 *cum frigidus* Rom. 443 *cum intonsis* ed. Ven. *inlutus* Medic. („*inlutus* primum fuerat." *Foggin.*) et Rom. *adlutus* aliquot ap. Pierium. 444 *hirsutis* Medic., ut modo *tonsis* ovibus. Sic et Romanus, et boc praeferri debebat. (*s* litera adscita e proximo vocabulo, ut Ge. I, 125. 146. III, 108. 141. 349. Aen. I, 559. II, 333. et saepe alias. Si *hirsutis* legeretur, requireretur *aut*, non *et*. Nam *tonsis* ad utrumque versum pertinet; tonsarum enim corpus facile a vepribns laedi potest, hirsutarum, longos igitur villos gerentium, non aeque. *Wr.*) *hirsute* Franc., pro *hirsutae*. 445 Unde in Gotting. edit. *pluviis* irrepserit, nescio. Possit praesidium parari ex Colum. VII, 4, 8 *caelestis aqua sub dio solibus in hunc usum durata paullum decoquitur.* 447 *misosque* Gud. *mersusque* Zulich. *amne* Rottend. sec. 448 *amurga* Gud. (et Medic. vid. notata ad Ge. I, 194. *Wr.*)

curandi sequi debeat. — et Colum. VII, 5.

441. Vide Colum. l. c. ubi s. 5. ad h. l. provocatur. 442. *persedit*, pervenit, penetravit; alias, insedit. 444. Vid. Calpurn. Ecl. V, 74 sqq.

445. E Varrone II, 1, 23. Hinc sup. I, 272 erat: *balantumque gregem fluvio mersare salubri.* — 448 — 451. Conf. Varro II, 11, 7. Colum. VII, 4, 7. 5, 7. Geopon. XVIII, 8 et 15. Compara etiam Gratii Cyneg. 415. 416. *tristi*, amara, ut saepe. ut *tristis lupinus* Ge. I, 75. *contingunt*, cf. sup. 403. *spuma argenti*, n. defervescentis, dum coquitur (*Silberglätte*). Locus de ea classicus apud Plinium XXXIII, 6, s. 35. *pix Idaea*, praestantius genus; intellige autem liquidam, *Teer*, ex Plin. XXIV, 7, s. 24. *scilla*, cepe marinum. *elleborus gravis*, a gravi odore. *album* autem genus h. l. spectari, viderunt iam alii ex Colum. VII, 5, 7.

Et spumas miscent argenti, et sulfura viva,
Idaeasque pices, et pinguis unguine ceras,
Scillamque, elleborosque gravis, nigrumque bitumen.
Non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est,
Quam si quis ferro potuit rescindere summum
Ulceris os. Alitur vitium, vivitque tegendo,
Dum medicas adhibere manus ad vulnera pastor

449. ARGENTI, VIVAQUE SULFURA 454. TEGENDO:

449 *vivaque sulfura*, quod vulgo editur, nisi quod in Elzev. *sulfra* scriptum video, quart. Moret. Rottend. tert. et alter Mentel. habebant; et tuentur Servius, Marius Victorinus, multae edd. vett., et est communis lectio. At Rom. Medic. omnesque alii codd. Pierii (Medic. quidem et Longobard. a m. sec.) cum Erf. *et* vel *ac sulfura viva. sulfura vivaque* duo Voss. Porro *sulpura* Rom. et alii scribunt. (Medic. *et sulpura viva*; hinc restitui veram lectionem; vid. notata ad Ge. II, 69. *Wr.*) 450 *unguine taedas* Papirianus apud Cassiodorum de orthographia p. 2295. Sed aliter Charisius et Priscianus, hic etiam *pinguis*, ut in scriptis. (*Ideas* Medic. *Wr.*) 452 *est* abest Goth. sec. (vid. Q. V. XV, 7, c. *Wr.*) 453 *potuit.* Io. Schrader. f. *properat*; sed est aoristus pro, potest. Ut mox 459 *Profuit*, prodesse solet. (*si quis potuit rescindere*, i. e. si quis rescindat, vel resciderit; rarum loquendi genus, de quo vid. Eleg. ad Messal. pag. 66. *Wr.*)

452. Excitat versus Columell. VII, 5, 10, habuit ante oculos Gratius Cyneg. 360 sqq. Calpurn. V, 75 sq. Sensus est apertus, nullum esse remedium efficacius. *labores* putare possis esse ea, quae medendo morbo parantur. Verum usu loquendi *labores* sunt aerumnae, mala, h. l. morbus: *Fortuna* est remedium; sed quomodo? Fortuna est etiam eventus fortunatus, successus; ergo etiam fortunatus exitus morbi: adeoque id quod eum affert, seu curatio seu medela et remedium. Ita *nulla fortuna magis praesens est*, nullus certior remediorum adhibitorum successus est, nullum praesentius auxilium, *laborum*, huius mali, scabiei,

Abnegat, aut meliora deos sedet omina poscens.
Quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
Quum furit, atque artus depascitur arida febris,
Profuit incensos aestus avertere, et inter
Ima ferire pedis salientem sanguine venam:

456 *aut* e melioribus omnibus Heins. *et* vulgo; (Vereor, ne *et*, quod in plerisque legitur, e Servio petitum sit, qui, usitato Grammaticis more, ab alio ad aliud transiens, *et* praefixisse videtur; cfr. V. L. vs. 254. Et *abnegat* est desperantis, medendo posse quidquam profici, *sedet* est ignavi; hinc *aut* recte editur. *Wr.*) porro *omina*, ut castigatiores habent. Vulgo *omnia*, ut et Medicens ac Romanus. (*Omnia* revocavit Iahnius; et proba haud dubie dictio *meliora poscere*, ut apud Tibull. III, 4, 1.: „Dii meliora ferant." ubi vid. Interpp. Utuntur veteres hac formula ad avertenda mala vel praesentia, vel futura. Verum non memini, usquam adiungi *omnia*; neque hoc *omnia* in deprecando locum habet, sed in apprecando, ut *omnia bona precari*, et quae sunt his similia. *Wr.*) 458 *Cum fuerit*, *fueritque*, vitiose nonnulli. *aut artus* Menag. alter, ut et Pierius enotarat e cod. *horrida febris* Toll. ex *arrida*, ut Franc. conf. sup. ad v. 197. 459. 460 recitat Colum. VII, 5, 10. *intensos* coni. Heins., quod olim, et Wakef. ad Lucret. I, 301. 460 *saliente* Regius.

nulla certior salus. Aliter dicta sunt Aen. VII, 559 *ego, si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam:* casus fortunae. 454. *Rescindere ulceris os*, quod vulgo aperire ulcus. (vid. docte de hoc verbo disputantem Wakef. ad Lucret. II, 406. *Wr.*) *vitium*, ulcus, sanies. *tegendo*, dum tegitur. Mox eadem ulcera, *vulnera*. Est autem versus adumbratus e Lucret. IV, 1062 *Ulcus enim vivescit et inveterascit alendo*. 456. *meliora omina*, pro consequenti, auxilium deorum.

457. *dolor*, morbus, exulceratio. *depascitur*, νέμεται, absumit. Guellius comparat Graecorum poetarum γυιοβόρος πυρετός. 459. *incensos aestus*, vulgarius, *fervidos*. 461. *Bisaltae*, Thraces, cis Strymonem in Macedoniae oris habitantes; alii ex iis etiam ultra Strymonem. Accurate de iis agentem vid. Gatterer. Comment. de Herodoti et Thucydid. Thracia. Comm. III, p. 33 sqq. (in Commentat. Soc. R. Gott. Vol. VI.) De *Gelonis* ad Borysthenem vid. ad Ge. II, 115. 462. *Quum fugit*, sive expulsus a vicinia populis, seu simpl. migrat, et a Borysthene inde per Getarum

Bisaltae quo more solent, acerque Gelonus,
Quum fugit in Rhodopen, atque in deserta Getarum,
Et lac concretum cum sanguine potat equino.
Quam procul aut molli succedere saepius umbrae
Videris, aut summas carpentem ignavius herbas,
Extremamque sequi, aut medio procumbere campo

461 *Bisaltae* priore producta etiam Ovidius, et Claudian. XXI, 134. At Gratius 523 corripit *facilis tutela Bisaltae.* (*Bissaltae* Serv. Dresd. *Wr.*) 462 *aut in* Medic. (Recte retinetur *atque*; alterum enim, Rhodopes, nomen referendum ad Bisaltas, alterum, Getarum, ad Gelonos. Et talis verborum positus optimo cuique scriptori, maxime Ciceroni frequentatus. Neque enim utrumque ad Gelonos pertinet, quippe quibus propior Getarum regio, remotior, interiecto etiam Istro flumine ac monte Haemo, Rhodope. Verbum autem *fugit* ad propius subiectum accommodatum. *Wr.*) *deserta ferarum* Franc., repetitum ex Aen. III, 646, observante Burmanno. 463 *lac conceptum* Helen. Acro ad Horat. Carm. III, 4. Sed vulgata est in Comment. Cruqu. et Porphyr. 464 *ut* Reg. Martini. *succumbere* unus Arundel. *mollius umbrae* idem Reg. 465 *et summas* Medic. a m. pr. (*et* prior lectio, altera *aut. Wr.*) *carpentem* idem a m. sec. *segnius herbas* Romanus. (quod unde ortum sit, indicat Medic., qui a m. pr. *carpentes* exhibet. *Wr.*) 466 *Extremumque* Ven.

deserta, cis et ultra Istri ostia, descendit in Thraciam et ad Rhodopen. Si in historico versaremur, liceret hinc discere Gelonorum vagos ultra et cis Istrum errores. (Sed vid. V. L. *Wr.*) De lactis equini usu videre potes loca apud Cerdam et passim alios.

464—469. De lue pecudum. Signa pecoris febri pestilenti tentati enumerat: *Quam videris.* 464. *molli umbrae.* Umbra est grata, iucunda; at quomodo *mollis?* an in qua molliter recumbas? longe petitum esset. Verum sensuum vocabula permutat oratio poetica: ita grata et iucunda sunt blanda, dulcia, lenia, mollia. *umbrae tenerae* sunt apud Propert. I, 18, 21. (Rectius tamen Vossius umbram

Pascentem, et serae solam decedere nocti:
Continuo culpam ferro conpesce, prius quam
Dira per incautum serpant contagia volgus.
Non tam creber, agens hiemem, ruit aequore turbo,
Quam multae pecudum pestes. Nec singula morbi
Corpora conripiunt, sed tota aestiva repente,

472. CONRIPIUNT;

467 *et* abest ab uno Mead. *solum* Menag. pr. *sera — nocte* nonnulli apud Pierium. *discedere* fragm. Muret. *recedere* Ven. conf. ad Eclog. VIII, 28. *deducere* Erf. 468 *morbum ferro* Zulichem. a m. sec. *ferro culpam* Aldd. et aliae hinc editae; etiam edd. vett. et omnes scripti Martini, minus concinne. Meliorem ordinem dedit Egnat., hinc Commelin. 470 *ruit aequora* Gud., quod confirmat Heins. ad Aen. VIII, 63 et Aen. I, 84 et placet admodum; recepit quoque Wakef. (Nihil hic de concitato mari, quod esset *ruit aequora*; sed de crebro, i. e. denso, imbre haec intelligenda. *Aequore* additur, ut saepe, quum procellosa tempestas describitur; maxime enim horridae solent esse tempestates in mari. Ac *ruere* saepe de imbre; *hiems* tempestas cum imbre aut grandine; *tam creber ruit turbo*, i. e. turbo exoritur cum tam crebro imbre. Iunge igitur: „Non turbo hiemem agens tam creber ruit;" non sic: „Non tam creber turbo, hiemem agens, ruit." *Wr.*) *aere* Vratisl. *rubit* Franc., pro *subit* coni. Burmann. 471 *pecodum* Gud. *pecorum* Ven. *Ac singula* Goth. pr.

mollem dici existimat a mollitie quaerentis. *Wr.*) 468. *Continuo culpam conpesce*, h. statim occide. *culpam*, h. caussam morbi, malum, vitium, ἄτην. *conpesce*, coerce, ne latius serpat, *ferro*, ipsa pecudis caede. Gratius Cyneg. 410 *In primo accessu tristis medicina, sed una Pernicies redimenda anima, quae prima sequaci Sparsa malo est, ne dira trahant contagia vulgum.* Conf. ibid. v. 369 sq.

467. *serae decedere nocti*, ut Eclog. VIII, 88, exquisitius ac *sera nocte*; ut adventanti aut accedenti de via decedimus.

470. 471. Infirmum pecus et variis morbis obnoxium pecus ovillum. Videri potest Varro II, 3, 5. 8. Colum. VII, 5. Geopon. XVIII, 9. Gratius Cyneg. 479 sqq. *turbo agens hiemem*, procellas, imbres; *non tam creber*, crebro, *ruit*, h. non tam crebri ac frequentes turbines in

Spemque gregemque simul, cunctamque ab origine gentem.
Tum sciat, aerias Alpis et Norica si quis
Castella in tumulis, et Iapydis arva Timavi,

473 *totaque ab origine* Zulichem. 474 *Tune* Medic. (*tunc* etiam notulae Servianae praefixum, ut exstat in cod. Dresd.; vid. Q. V. XXV, 5, b. *Alpes* idem Medic. *Wr.*) *aut Norica* Parrhas. *et congrua* Ven. *Gnorica* Zulich. *ac Norica* Goth. sec. 475 *Iapydis* scribendum. vid. Drakenb. ad Liv. XLIII, 5. Graecis sunt Ἰάποδες. Ut apud Strab. et Steph. Byz. *Iapygis* Roman. et Medic. Pierii, Gudianus. Male defendebat Pierius. (Foggin. *Lapydis* in Medic. invenit, sed ultimis tribus literis a m. rec. restitutis. *Wr.*) *arma* vitiose vulgg. nonnullae.

mari exoriuntur. (Sed vid. V. L. *Wr.*) Ge. IV, 80. 81 *non densior aere grando Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.* *pestes*, morbi. *aestiva*, ut v. 64 *pecuaria*, pro gregibus. 473. *Spemque gregemque*, „agnos cum matribus.“ Servius. (vid. Q. V. XXXIII, 7. *Wr.*)

474. *Tum sciat* aliquis, morbis totos greges abripi. (Observa h. l. ornatum ex copula; vid. Q. V. XXXIII, 7. *Wr.*) Sequitur locus de peste auctumnali armentorum ac gregum celeberrimus, adumbratus e Lucret. VI, 1136 sqq. Cum quo conferendae sunt a studiosis harum rerum adolescentibus nobiles pestilentiae descriptiones apud Hippocrat. Epidem. III, sect. 3, pag. 1081 sqq. edit. Genev. (etsi haec non pestis proprie dicta, sed lues). Thucyd. II, 47 sqq., tum Ovid. Met. VII, 518 sqq. Silium XIV, 581 sqq. Lucan. VI, 80 sqq. Senecam Oedip. 35 sqq., qui omnes Maronem, mirum in affectibus movendis artificem, aemulati sunt, varietate ornatus mirabili, plerumque a phantasia et vi poetica petita. Comparationis huius gustum dare potest Scaliger lib. V Poetices cap. 11. Hic quidem mireris, quid Interpp. adduxerit, ut, post Servium, hanc pestem eandem cum illa, quae Peloponnesio bello ineunte Atticam invasit, esse existimarent; quae ipsa res et alteri errori locum dedit, ut omnia utrique morbo inter homines et bestias communia esse vellent. Respexit haud dubie poeta similem aliquam calamitatem, tum quidem satis notam, quae ante aliquod tempus maxime afflixerat Noricum, h. terras, quas

Nunc quoque post tanto videat, desertaque regna
Pastorum, et longe saltus lateque vacantis.
Hic quondam morbo coeli miseranda coorta est
Tempestas, totoque auctumni incanduit aestu,
Et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum;
Conrupitque lacus; infecit pabula tabo.

476 *tantam* Goth. sec. 477 *laeteque* Goth. pr. *saltus longe lateque* Erf. *vagantis* Gud. *vagantes* tert. Mentel. 478 *Hinc* Ven. et unus Arundel. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *coeli morbo* Zulich. (Medic. *cohorta*. *Wr.*) 481 *Corripuitque* quinque ap. Heins. et Burm. duo Martin. Goth. pr. edd. ant. *Corripitque* Gudianus, aberrationes sollennes. Confirmat alterum Pierius e Rom. et optimus quisque liber. *que* abest ab nonnullis. *pabula morbo* Ven. (Aegre desideratur copula in altera versus parte; quare insistens vestigiis Serv. Dresd., in quo legitur *Corrupitque lacus infecitque pabula tabo*, scribendum censeo *infectaque*, causa corruptionis a praegresso *corrupit* repetita. Sed videri poterit hic versus duplici mendo a librariis inquinatus et sic potius legendus: „Corruptique lacus infectaque pabula tabo." Interim nihil mutavi et lectionem vulgatam utcunque defendi ad Ecl. IV, 6. *Wr.*)

nunc episcopatus Salzburgicus, magna Austriae pars cum Stiria et Carinthia, occupat. *aerias* Alpes vocat, perpetuo montium epitheto. 475. *Norica castella in tumulis* non esse possunt loca munita, nam agitur de gregibus, sed habitationes in locis editis, adeoque villae, vici in montibus. *Timavum*, in Venetorum oris fluvium, a vicinis *Iapydibus*, Illyrici populo, appellavit. De eo vide ad Aen. I Exc. VII, et de Iapydibus vid. ad Tibull. IV, 1, 108. 476. *regna pastorum*, agros, notum vel ex Ecl. I, 70. *post tanto*, tanto tempore post; Ecl. I, 30 *longo post tempore*. Pro saltibus et pascuis dixit ornate *castella in tumulis*, *arva*, *regna*, *saltus*.

478. *morbo coeli*, vitio aeris. conf. Aen. III, 137—139. *Tempestas* h. l. temperies. *totoque auctumni incanduit aestu*, non tam exarsit, ortus est, aut duravit toto auctumno, sed aer inflammatus est tota aestus auctumnalis vi. Solet enim auctumni aestus inprimis gravis et intolerandus esse et morbos gi-

Nec via mortis erat simplex; sed ubi ignea venis

482 Sic *Nec modus inserere atque oculos imponere simplex* sup. II, 73, h. modi varii. *ventis* Medic. a m. pr. (idem *lignea* apud Foggiu. *Wr.*)

gnere, inprimis succedente diei aestui nocturno frigore. Omnino autem ea, quae in seqq. exponuntur de pestilentia seu lue pecudum, undique sunt collecta, nec facile uno tempore cuncta se exserunt; omnia tamen declarant miasma et contagem per totum aerem diffusam, quae vitalem vim solutam destruit. 481. Ordinem, inquit Servius, sequutus est, quem et Lucret. tenuit VI, 1094 sqq. et Sallustius: primo aerem, inde aquam, post pabula esse corrupta. (contra Lucanus VI, 93.: „coeloque p a r a t i o r unda Omne pati virus." *Wr.*) *tabo*, veneno, miasmate aeris. conf. Lucret. VI, 1123. 1124. 482. *Nec via mortis erat simplex*. *Via mortis non simplex*, non unus, sed varii erant mortis modi. Ita fere Oros. V, 21 *Nec mortis erat via simplex aut una conditio;* accepere alii sic, ut mors non sit levis, sed cum diris cruciatibus coniuncta. Eo fere redit, quod habet Servius: *nec moriebantur ex usu, id est, secundum naturalem ordinem; non tantum fuga animae, sed etiam corporis resolutione. Est autem Sallustii, qui ait in fragm. incert.: Nec simplici quidem morte moriebantur.* Sane *mors simplex* dicitur, quae nullis tormentis ac doloribus geminatur, ut in loco e Sueton. Caes. 84 a Burm. laudato. 482 — 485. Primum aestu febris ingenti ac siti totum corpus torrebatur, mox contabescebat colliquatione ac resolutione omnium humorum. *Sitis* pro aestu, calore, unde sitis oritur, ut iam Servius exposuit. *sitis ignea*, ut Stat. Theb. IV, 699 *haurit sitis ignea campos*, ubi alii, ex interpretatione, *arida*. *sitis acta omnibus venis*, per omnes venas, omnes humores, penetrans, se insinuans. *Intima pars hominum flagravit ad ossa*, Lucret. VI, 1166. *adduxerat artus*, cute contracta, quod fit ea exarescente, ut in febri. *adducta cutis* ex Ovidio nota Met. III, 398. *liquor fluidus*, humores corrupti, colliquescentes, tabum, conf. Lucretiana VI, 1202 et rel. *trahebat omnia ossa in se*, dum quasi in tabo natarent, *ossa minutatim morbo conlapsa;* cuius generis liquationes et resolutiones ossium etiam in aliis morbis

Omnibus acta sitis miseros adduxerat artus:
Rursus abundabat fluidus liquor, omniaque in se
Ossa minutatim morbo conlapsa trahebat.
Saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
Lanea dum nivea circumdatur infula vitta,
Inter cunctantis cecidit moribunda ministros.
Aut si quam ferro mactaverat ante sacerdos,
Inde neque inpositis ardent altaria fibris,

490. FIBRIS;

483 *aucta sitis* Parrhas. *apta* Goth. pr. *abduxerat* aliquot ap. Burm. cum edd. Aldd. Iunt. (sed emeudatius dedit Naugerius Aldin. tert.) Goth. sec., etiam Philargyr., qui explicat, *contraxerat*. 484 *abundabant* Gud. *fluuidus* Medic. cum tribus Burmann., Rom. et Goth. pr., Servius. vid. Gifan. Ind. Lucret. (hoc quidem loco prior *u* miniatis puuctis in Medic. notata. *Wr.*) 486 *media* Ven. *ad aras* ed. Dan. et aliae antiquiores, saltem Egnat. 487 *Linea* edd., quibus Pierius utebatur. (etiam Ald. tert. Praeterea *niveo* Medic. a m. pr. *Wr.*) *Laurea* aliae edd. vett. 488 *magistros* Romauus. Sed *ministri* sunt popae, ut iam alii docuere. 489 *At si* alter Rottend. Zulich. *mactaveris* Leid. alt. et Regius Martini. (— 490. *nec* Medic. ap. Foggin. *Wr.*)

videmus. De tabe et putredine cadaverum, non de hac, accipiendus Lucanus VI, 88 *Corpora dum solvit tabes et digerit*; diminuit, resolvit, *artus*.

486. *Hostiam* intellige maiorem, taurum, cuius exta inspiciebantur. *in honore deum medio*, in medio sacrificio; noto usu voc. *honos*. 487. *dum* ei *circumdatur infula lanea vitta nivea*, poetica ratione, h. infula vittata. *Infula* est latius quiddam, et capiti, e quo fere pendebat, velando aptum, *vittis* alligari et constringi solita. vid. Lucret. I, 88. 89. Est de hoc copiosa disputatio apud Gesnerum in Thes. L. L. voc. *infula*. 489. *ante*, h. antequam moriens caderet. *Inde*, ex ea neque fibrae, h. exta, ardent impositae altaribus; cum autem nec minus ipsa ara pro victima ei imposita ponatur: hinc, *altaria ardent*, exquisitius dixit.

Nec responsa potest consultus reddere vates;
Ac vix suppositi tinguuntur sanguine cultri,
Summaque ieiuna sanie infuscatur arena.
Hinc laetis vituli volgo moriuntur in herbis,
Et dulcis animas plena ad praesepia reddunt.
Hinc canibus blandis rabies venit, et quatit aegros
Tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.

491 *potes* Goth. pr. *consulto* Gud. a m. pr. 492 *Aut* qninque Burmann. Goth. qnatuor Martini et vett. edd. *At* alii. 493 *scabie* Vratisl. *fuscatur* Menag. pr. Mentel. tert. 494 *vitulis laeti* Goth. sec. 496 *blandis canibus* Parrhas. 497 *et faucibus* Goth. pr. (Medic. *tusis* et *anela*, utrumque a m. pr. *Anhelus*, *anhelare*, *anhelitus*, ubique Mediceus. Nec dubito, quin *anhelus* antiquior fuerit hnius voc. formu, *anelus* recentior et ea, qua vulgo usi sint eo tempore, quo cod. Medic. exaratus est. Cnius rei luculentum est, puto, testimonium Aen. V, 739.; ubi quum *anelis* exaraturus erat librarius, vertit ille stilum, scriptamque iam literam *e* expunxit et reliquu cum adspiratione adiecit. Nempe ipsa calami festinatio fecit, ut saepe librarii ea, quue ipsorum aetas sequeretur, inferrent, interdum autem per ipsos, quos transscriberent, antiquiores codices admoniti u temerario impetu revocarentnr. Vid. etiam notata ud Ge. II, 217. Ceterum in eodem Medic. item a m. pr. exstat *obessis*, in Rom. *ovessis. Wr.*)

490. sunt *exta muta*, cum aliqua pars aut deesset, aut corrupta esset.

492. 493. Vix sanguis fluit ex vulnere. *suppositi cultri*, e sacro ritu subter iugulum adacti. Conf. Aen. VI, 248 et Serv. 493. *ieiuna sanie*, tenui ac exiguo humore eoque corrupto.

494 sqq. Locum, quem poeta iterum tractavit Aen. III, 137—140, ubi *Linquebant dulces animas aut aegra trahebant Corpora*, μελίφρονα θυμὸν ἀπηύρα, est iam in Hesiod. Sc. Herc. 428. expressit Statius IV Theb. 725 sq. (*laetis* ad copiam refer; nam infecta erant pabula, vid. vs. 481., et respondent vs. sq. *plena praesepia*; cf. Not. ad vs. 320. *Wr.*) *Hinc*—*hinc* pro, porro. Procedit enim ad strages armentorum et pecudum in pecuariis factas. 497. De *angina* loquitur, Gr. ὑάγχη aut βράγχος, qui et morbus suum peculiaris. Laudant Aristot. Hist. Anim. VIII, 21. *fauces obesas* Servius ex-

Labitur infelix studiorum atque inmemor herbae,
Victor equus, fontesque avertitur, et pede terram
Crebra ferit; demissae aures; incertus ibidem

498. INFELIX,

498 *herbis* Zulich. De interpunctione v. Notam. Pernititur tamen in retinenda interpunctione *Labitur infelix studiorum* Wakef. (Recte, puto; vid. Not. *Wr.*) 499 *advertitur* Lutat. ad Stat. Theb. V, 137. *fortisque* Erf. a m. sec. 500 *Crebro* duo Burm. Longob. Goth. sec. *dimissae* Mentel. pr.

plicat *tumentes.* quidni proprie accipias?

498. *studiorum* (h. cursus simpliciter. Heinsius Circensia partium studia huc revocabat) *atque inmemor herbae* (conf. v. 520 et sup. 216; nimis argute alii palmam seu victoriam explicant), ita malim iungere; nam *infelix studiorum*, h. infelicis studii, non est hac in re equus. Non enim nunc aut cursu infelix est aut certamine, sed morbo tentatus. At *infelix studii* est is, qui in studio suo successum non habet, nullum praemium, aut potius ex eo noxam et malum. Contra Aen. XI, 416 *fortunatusque laborum.* Apparet etiam ex imitatione Ovidii Met. VII, 542 *Acer equus quondam, magnaeque in pulvere famae, Degenerat palmas;* veterumque oblitus honorum ad praesepe gemit, *morbo moriturus inerti.* (Durior hic, quamquam ne apud Virgilium quidem exemplis plane destitutus, vid. V. L. ad Ecl. III, 110., verborum positus: *studiorum atque immemor herbae.* Hic praestiterit iungere: *infelix studiorum*, cui nihil prosunt studia sua, victoriae reportatae. Similis sententia infra de bove, vs. 525.: „Quid labor aut benefacta iuvant?" Ad structuram illustrandam facit Ge. I, 277.: „dies felices operum." Aen. IV, 529.: „infelix animi Phoenissa." *Wr.*) 499. *Victor* ad indignitatem rei additur, cum nihil ei prosit vicisse cursus certamine. *fontes avertitur*, potum aversatur. 500. *Crebra*, crebro, ut iam saepe. (vid. Forbig. ad Lucret. II, 359., ubi tamen *crebra* pro Nominat. primae declinat. haberi velim. *Wr.*) *incertus*, qui per vices, non certis intervallis constitu-

Sudor; et ille quidem morituris frigidus; aret
Pellis, et ad tactum tractanti dura resistit.
Haec ante exitium primis dant signa diebus.
Sin in processu coepit crudescere morbus:
Tum vero ardentes oculi, atque adtractus ab alto
Spiritus, interdum gemitu gravis; imaque longo

501 *morituri* Medic. a m. pr. *moriturus* vitiose tres Martini, Goth. pr. *arret* Franc. *arcet* Moret. sec. *ares* Rom. 502 *tractandi* Mentel. pr. alt. Rottend. et Medic. a m. pr. (est ea prior Medic. lectio. *Wr.*) *et attactum* Schol. Statii Theb. V. (Serv. Dresd.: „Et hoc ipsum figuratum est: *resistit hanc rem*, pro *huic rei.*" *Wr.*) *attractum* Leid. a m. pr., ex *at tractum*, ut in Romano. *ad tractum* Longob. Wakef. ad Lucret. VI, 1193 emend. *attactu.* 503 *Huic* Toll. *dat* unus Arundel., notanda lectio; ita ad morbum oratio refertur. Succedit tamen alius pluralis *tendunt.* 504 *Sive in* Erf. 505 *abstractus* Regius Martini. 506 Wakef. interpungit *spiritus interdum, gemitu gravis.* Gravius est, quod idem in parenthesi includit vss. 505—508. (refutatus ab Iahnio. *Wr.*) *gemitus* Leid., ad vulgariorem rationem. *altaque longo* Medic. a m. pr. (In ipso versu *altaque* in Medic., appicto tamen supra signo, quod indicet, voc. *imaque*, in fine versus additum, illi substituendum esse; scilicet aberraverant oculi librarii ad superiorem versum. *Wr.*) *unaque* Parrhas. *imaque longi Ilia singultus tendunt* Reiskius coniiciebat.

tas, accedit et recedit, inconstans, *ibidem*, circa aures, capitis sudor; signate. Lucret. VI, 1185 *Sudorisque madens* per collum *splendidus humor.* 501. *ille quidem morituris frigidus* ex notissimo quidem Hippocratis aphorismo IV, 37 οἱ ψυχροὶ ἱδρῶτες, ξὺν μὲν ὀξεῖ πυρετῷ γιγνόμενοι, θάνατον σημαίνουσι. (Ceterum vid. Q. V. XXVIIII, 2, b. *Wr.*) 502. Cutis est sicca. Ornate. *ad tactum*, tactu, cum tangeretur, *tractanti*, tangenti, resistebat, *dura*, dum tenta ac sicca est.

504. Iungenda: *Sin in processu coepit crudescere morbus: Profuit inserto lat. crudescere*, crudior ac saevior fieri. Ita demum Servianum locum habet: *validior fieri.* Ut contra *mitescere*, *molliri*, dicuntur, quorum nimia vis imminuitur. 505. 506. Lucretius VI, 1184 *Creber spiritus*, *aut ingens*, *raroque*

Ilia singultu tendunt; it naribus ater
Sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
Profuit inserto latices infundere cornu
Lenaeos; ea visa salus morientibus una;
Mox erat hoc ipsum exitio, furiisque refecti
Ardebant, ipsique suos, iam morte sub aegra,
(DI meliora piis, erroremque hostibus illum!)

507 *in naribus* Reg. superscr. *ater et naribus* Rom. *autem* pro *ater* unus Mead. 508 *oppressas* apud Macrob. Sat. VI, 2, male. *obesas* Goth. sec. *aspera* vel *arida* quart. Moret. 511 *exitium* Toll., sed vid. Burm. *refecto* Ven. *referti* duo Moret. 512 *in morte* Romanus. 513 *Di meliora prius* Parrhas., mox *que* abest Leid. *ardoremque hostibus* Romanus. Sed vid. h. l. Burm. *horrorem* cod. Fabricii Chemnic. et Goth. sec.

coortus. Sed, quae tantum illustrant, hic quidem afferre non possumus. Multa huiusmodi apud Cerdam videri possunt. 507. *tendunt* se, ut iam saepe; aut *tendunt* sc. pecudes; ut modo v. 503 *dant*. hoc melius, ut nunc ad totum genus redeat armentorum. 508. *lingua aspera*, inflammatione, *premit*, quia simul intumuerat (ut Ovid. Met. VII, 556 *Aspera lingua tumet*), *fauces obsessas*, seu simpliciter constrictas, interclusas ipso tumore, seu ulceribus, quae frequentia in hoc morbo, et a Lucretio etiam memorantur: v. 1146 *ulceribus vocis via septa coibat.* Φλυκταίνας Graeci appellant (quae restituendae in Geopon. XVII, 29, ubi vulgo περὶ φθειριῶντος. Cod. φλύῃ ταίνων τῆς γλώσσης leg. φλυκταινῶν).

509. Imitatione expressa a Nemes. Cyneg. 228. 229. Vini usum omnes fere veteres hac in calamitate commendant: tamquam antisepticum; etsi saepius nocere debuit quam prodesse. 512. *Ardebant furiis*, furore corripiebantur, quos vinum infusum refecerat. 513. Versus eximio cum artificio insertus; abominatione hac ad miserationem et ipsa faciente: date *errorem*, furorem, mentis abalienationem, ut iam Philargyrius, *hostibus*, profanis, impiis, scelestis, opp. *piis*. Aemulatus est Nicandrum, Theriac. 86 Ἐχθρῶν

Discissos nudis laniabant dentibus artus.
Ecce autem duro fumans sub vomere taurus
Concidit, et mixtum spumis vomit ore cruorem,
Extremosque ciet gemitus. It tristis arator,
Maerentem abiungens fraterna morte iuvencum;
Atque opere in medio defixa relinquit aratra.
Non umbrae altorum nemorum, non mollia pos-
sunt

519. RELIQUIT

514 *Discisos* Toll. *Diffissos* unus Mead. (*discussos* Serv. Dresd. *Wr.*) *udis — dentibus* Mediceus a m. pr., ut sup. v. 388 *udum palatum* et alia. vid. Heins., qui et coni. *crudis dentibus* vel *avidis*; praestaret saltem *duris*. At *nudi* sunt, nodati a labiis ore reducto, more ringentium, canum inprimis ac furiosorum. Recte Philargyr. „ut foeditatem exprimeret, adiecit *nudis*.“ Locret. V, 1063 *Inritata canum — Mollia ricta fremunt duros nudantia dentes.* Porro *ossibus artus* Parrhas. (— 515. Malit fortasse aliquis: *Ecce etiam*; sed *autem* transitum facit ad novum, aeque miserum, spectaculum. *Wr.*) 516 *spumis mixtum* Mentel. tert. 517 *Et tristis* Veo. (Medic. primum *et*, sed *e* in *i* mutata. — 518. *maerere* et *maestus* constanter Medic. *Wr.*) 519 *reliquit* Donat. in Andr. Terentii III, 5, 1, Moret. sec. Zulichem.; et Pierius ex codd. ita notarat. Sic et unus Mead. (Parisini 7. 8. 11. 14. cum Serv. Dresd. *Wr.*) et vett. edd. et exquisitius hoc magisque ex usu poetae quam volg. *relinquit*. (in tali re audiendi codices; quare revocavi optimi cuiusque libri lectionem *relinquit*, probatam etiam Iahnio ad Ge. IV, 434. *Wr.*) 520. 521 *Non umbra* ed. Burm. et nostra prior, e vitio. (Medic. *An u.*, *a* quidem ferme abrasa et supra pictis literis *on*. *Wr.*) *non gramina possunt Grata movere* edd. nonnullae ante Pierium. *Parta* Zulichem.

που τέρα κεῖνα καρήασιν ἐμπελάσειε. Placet sibi in hac formula Ovidius: v. c. *Hostibus eveniant convivia talia nostris.* Sed et in seqq. mirare dilectum poetae, quo omnia ea potissimum memorat, quae non tam horrorem, quam miserationem movere possint. 515. *fumans*, sudore. 517—519. Lacrimosam imaginem sensit et expressit Statius Theb. IX, 82 — 85. Guellius alium locum laudat e Tryphiodoro, dignum, qui comparetur (v. 14 — 16). 520 — 524. alteriusne huius iuvenci supersti-

Prata movere animum, non, qui per saxa volutus
Purior electro campum petit amnis: at ima
Solvuntur latera, atque oculos stupor urguet inertis,
Ad terramque fluit devexo pondere cervix.
Quid labor, aut benefacta iuvant? quid vomere terras
Invertisse gravis? atqui non Massica Bacchi

522 *et* Reg. Martini. (— 523. *inertes* Medic. *Wr.*) 524 *ruit* Erf. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *deflexo* Menag. alt. *vertice* Regius Martini, e glossa. 525 *bene facta* alii distinguunt, ut sint facta praeclara. Atqui enarrantur mox beneficia in homines. *iuvent* Nonius Marcellus in *gravis.* *quo vomere* Zulichem., non male, ut *quo* pro ad quid vel quid ponatur, ut millies; sed quia ambiguum facit sensum, retineo *quid.* Burmann. *terras* ne sequatur post *terram* Wakef. emendat *glebas* ex Lucret. I, 212. (vid. notata ad Ge. II, 125. — 526. *graves* Medic. *Wr.*)

tis, an tauri, qui prociderat, an universe taurini generis fortunam deplorat poeta? ambiguus haereo. Si, quod ultimo loco posui, probabilius est, ad unum saltem taurum revocavit, ut poeta, quae de toto genere pronuntiare voluit. (ad universum taurinum genus haec revocanda esse, declarat verbum *pascuntur* vs. 528. *Wr.*) In verbis expressit noster Lucretiana II, 361 — 363 *Nec tenerae salices, atque herbae rore vigentes, Fluminaque ulla queunt summis labentia ripis Oblectare animum.* 522. *Electrum* metallum, non succinum, intelligendum puto, quia illud splendore nobilius, et commune fere poetis est, ab argento aquarum perlucidum candorem notare. Adstipulatur Servii auctoritas. cf. Callim. in Cer. 29 et ibi Spanhem. *At* apodosi h. l. inservit; ut ἀτάρ, ἀλλά. 523. *Solvuntur latera ima,* flaccescunt, corrugantur. Sed et reliqua languorem denotant.

525 — 530. Sex horum versuum pulcritudinem ita admirabatur Poetices lib. V, cap. 11, p. 264 b. Scaliger, ut eorum auctor fuisse mallet, quam Croe-

Munera, non illis epulae nocuere repostae;
Frondibus et victu pascuntur simplicis herbae;
Pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu

529. LIQUIDI,

528 *et victum* Longob. Pierii, ut sup. v. 314. IV, 181 et alia loca apud Heins., sed antecessit *Frondibus.* 529 *atque* ubique legitur; nescio unde in Elzev. irrepserat *aut*: quod iterum expulit Heins. Gudianus etiam, *exercita cursum*, ut sit graecismus. *atque excita cursu* Schol. Horat. Od. II, 2.

sum aut Cyrum dicto audientem habuisse. Equidem malim certe versus scripsisse, quam eos tantum interpretari. Ad miserationem movendam memorat haec, quod nec laborum hominibus fructuosorum praemia ferunt, nec ex intemperantia et luxurie, ut multi homines, morbos et mortes sibi aut arcessiverunt aut maturarunt. Itaque va. 528 supple: quin potius *frondibus et v. pascuntur s. h.* 526. *terras gravis*, spissum, pingue solum, unde difficilis aratio, *glebae cunctantes*, ut Ge. I, 236. quaeque nec minus adeo *gravi vomere*, *gravi labore*, indigent. *Massica* vina vid. Ge. II, 143. 527. *epulae repostae* in tam varia interpretatione malim accipere pro simplici, *positae*, *appositae*, ut Ge. IV, 378 *et plena reponunt pocula.* Fert hoc usus saeculi Augustei, saepius in Marone et Horatio notatus ab Intpp. et iam in Lucretio, ut III, 347. 105. Si tamen vis in composito quaerenda, equidem inde petam, quod singuli ferculorum missus novis mensis apponi solebant: ut adeo sit: iterum iterumque apponere. Sic Aen. VII, 134 *reponite vina mensis.* Alio modo dicuntur *vestes repostae*, servatae in vestiario. At epulae in cella carnaria ita servatae, ἕωλον δεῖπνον, vereor ne nauseam moturae sint gulosis: ut vero sint epulae operose conquisitae et paratae, ignoro, an usus Latini sermonis admittat. Vides, nos saltem verecunde talia apponere, non cum aliorum contumelia, aut ex edicto pronuntiare. (Vide haec accuratius exposita rectiusque, ut spero, explicata Q. V. XXXXI. *Wr.*) 529. 530. *exercita cursu Flumina;* h. vexata, fatigata; ornatui servit epitheton, ut *fessae erroribus undae*, decurrentes

Flumina; nec somnos abrumpit cura salubres.
Tempore non alio dicunt regionibus illis
Quaesitas ad sacra boves Iunonis, et uris
Inparibus ductos alta ad donaria currus.
Ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
Unguibus infodiunt fruges, montisque per altos

530. Flumina,

530 *abrupit* tres apud Burm. (item 2. 4. et Serv. codd. V. et Dresd. Praeterea *salubres* Medic., *salubris* Rom. et Serv. Dresd. *Wr.*) 531 *ducunt* alter Rottend. 534 *terram rastris* alt. Moret. *rutris* Io. Schrader. et h. l. vid. ad II, 94. *rimentur* Ven. 535 *effodiunt* Goth. sec. (*montesque* Medic. *Wr.*)

aquae. vid. Burm. Alio in sententiarum ordine esse possunt aquae turbatae equorum tranantium pedibus, non autem h. l. (*Exercita cursu flumina;* significatur aqua currens, limpida, non stagnans; quam explicationem requirit, quod praecesserat: *liquidi fontes.* Vim voc. *exercita* explicat Wakef. ad Lucret. V, 263. *Wr.*)

531. Tum factum esse aiunt id, quod nullo alio tempore in istis terris contigit, ut penuria candidarum vaccarum esset ad rem sacram, fere ut Catull. Epith. Pel. 16 *Illa atque haud alia* (vel *Illaque, haudque alia*) *viderunt luce m.* 532. 533. Male post Servium Interpp. Iunonem Argivam et eius sacerdotem, filiorum, Cleobis et Bitonis, pietate notam, huc advocant. *sacra Iunonis*, certum sacrum pro quibusvis sacris ponit; sed in his nivearum boum usus inprimis insignis erat ad pompam deae ducendam. Pro *bubus* itaque *bufalos* (nam hi sunt h. l. *uri*, vid. sup. ad Ge. II, 374.) currui iunctos dicit. *impares*, simpl. quod alter maior, alter minor, diverso etiam, si placet, colore, esset. *donaria* h. l. pro donariorum loco, templo, ut *pulvinaria*, pro templis, iam Servius exposuit. *alta* autem *donaria*, alte exstructa, ad notam copiae et magnificentiae donariorum; unde et ipsum *templum altum.* 534. Ipsi homines terram fodiunt, et *fruges*, h. semina, *unguibus*, digitis, *infodiunt*, terra occulunt. *Con-*

Contenta cervice trahunt stridentia plaustra.
Non lupus insidias explorat ovilia circum,
Nec gregibus nocturnus obambulat; acrior illum
Cura domat. Timidi damae cervique fugaces
Nunc interque canes et circum tecta vagantur.
Iam maris inmensi prolem et genus omne natantum
Litore in extremo, ceu naufraga corpora, fluctus
Proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
Interit et curvis frustra defensa latebris

541. PROLEM, NATANTUM, .

536 *Contempta* duo, ut fere semper variatur in h. v. *Extenta* Lcgnich. ms. 537 *insidians* Romanus et Gudian. (et Paris. 7. *Wr.*), per se non male. At vid. Not. 538 *Non* Toll. et Franc. Goth. pr. 539 *Timidae* alt. Rottend., at vid. Servium. *dammae* multi. *morbique fugaces* Comment. Cruqu. ad Horat. Ep. II, 1, 136. 543 *ad flumina* Longob. et Regius Martin. (displicet *proluit*; exspectes *proiicit*, aut simile quid. *Wr.*) 544 an *furvis*, inquit Burm., sed est pro cavis. vid. Georg. II, 216 et ibi Notam.

tenta cervice, quae intenditur. Usus vocis Lucretianus. Quam ornate haec omnia!

537 — 540. Etiam feras lues tentat. *insidias explorat ovilia circum*, exquisitius quam explorare, exquirere insidiis ovilia, aut observare circa ovilia id, cui insidias facere possit, et insidiandi locum. Aeneid. IX, 59 sqq. *Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili Cum fremit ad caulas* etc. *nocturnus*, noctu, ut toties vidimus. *acrior cura*, morbi.

541. Aristotelem Histor. Anim. VIII, 19. 20 negare, pisces ullo pestilenti morbo tentari, iam Cerda notavit; et videri potest castissimus poeta potius ingenio indulsisse, quam rerum veritati, certe in illis, quae de serpentum v. 544. 545 strage memorat, quae qua fide, qua auctoritate, posuerit, ignoro. Sed infectis aquis pisces contagiosis morbis vexari, res est inter historiae naturalis auctores nunc satis explorata. (de vi particulae *iam*

Vipera, et adtoniti squamis adstantibus hydri.
Ipsis est aer avibus non aequus, et illae
Praecipites alta vitam sub nube relinquunt.
Praeterea iam nec mutari pabula refert,
Quaesitaeque nocent artes; cessere magistri,
Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus.
Saevit, et, in lucem Stygiis emissa tenebris,

545 *exstantibus* malit Io. Schrader. 548 *iam nec* e libris reposuit Heins. Ita tamen iam legebatur in Commelin. Pulmann. Elzev.; vulgo alii, *nec iam*, cum Romano, ut et Beda de metris. At Macrob. Sat. VI, 2 *Praeterea nec mutari iam pabula.* 549 *cessare* Medic. a m. pr. *Amychaonius*, *Amitaoniusque Menalpus*, *Maloampus*, *Melamphus*, aberrationes. vid. Apollod. 1, 9, 11. 551 *a Stygiis* tert. Rottend. *semissa* Gud., adhaerente *s* ex antec. voc.

vid. Q. V. XXIIII, 9. *Wr.*) *Phocae*, vituli marini. 543. *insolitae fugiunt*, pro insolito more. (*insolitae*, i. e. mari, non fluminibus adsuetae; vid. Wunderl. Praefat. pag. XVI. *Wr.*) 545. *adtoniti*, torpentes, rigentes. *squamis adstantibus*, stantibus, erectis, horrentibus.

549. *Quaesitaeque nocent artes*, parata remedia. *cessere magistri*, cedunt morbo (*mussabat tacito medicina timore* Lucret. VI, 1177), vincuntur, artem ei suam imparem esse vident medici, et quidem *praestantissimi*, quos nominibus clarissimis exornat *Chironis*, e Philyra Nympha et Saturno, et *Melampodis*, ex Amythaone, Aesonis fratre, nati, quorum hic quidem auguriis et καθαρμοῖς maxime illustris apud poetas, alter vero herbis. Nam hoc Martino in mentem venire non debebat, ut hanc narrationem ad Argonautarum tempora referret.

551 — 553. Versus longe praestantissimi et pictura omni vividiores, neglecti tamen ab Intpp. *Et pallida Tisiphone* e *Stygiis tenebris in lucem* emittitur, aut, quod gravius est, *emissa saevit*, et *ante se agit Morbos ac Metus*, et more eorum deorum, qui hominibus sive augusta sive terribili forma apparebant, fit maior maiorque (vid. in Exc. XIII ad Aen. I), *surgit*que adeo et *effert caput avidum*, quia ipsa est mortis avida, *indies altius.* — Interea undique circa ipsam armenta et greges aegrotant, mox toti greges pereunt 554 — 557; at quanto feralius ipsa dea *dat*,

Pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,
Inque dies avidum surgens caput altius effert.
Balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
Arentesque sonant ripae collesque supini.
Iamque catervatim dat stragem, atque aggerat ipsis
In stabulis turpi dilapsa cadavera tabo:
Donec humo tegere, ac foveis abscondere discunt.
Nam neque erat coriis usus; nec viscera quisquam
Aut undis abolere potest, aut vincere flamma.

560. **FLAMMA;**

552 *agitare Metumque* ed. Ven. *agitansque Metumque* Erf. 553 *Inque diem* Ven. *affert* Rotteod. alt. 554 *mugitibus aer* Chrooic. Meoconis apod Burmaon. *auras* Vratisl. 555 *Horrentesque* Romanos, oec minus bene. Nam pestilenti aooo omoia apud poetas *horrent*, *squalent*, scil. tabe, illuvie. (et praefert *horrentes* Nobbins Syntagm. locor. parallel. p. 105. *Wr.*) Sed est ea solleonis varietas, et *arere* noo minus idooeum, cum aestus morbi caossa sit: sup. 478. conf. Aen. III, 142. *collesque superni* pr. Moret. Eadem varietas Georg. II, 276. 556 *stragem dat* Goth. pr. *aggregat* Reg. Martini. 557 *delapsa* duo Burm. *cadavera morbo* alter Rotteod. Eadem variatio Ge. IV, 252. 558 *ac* abest Goth. pr. *dicunt* idem. *discant* Moret. pr. pars libb. Martioi et vulgg. edd. apud Pierium, qood ei maiorem dignitatem habere videbatur. (et hoc sequitur Bothius; qoasi boc sit Tisiphones coosiliom. *Donec* h. l. idem est, qood *cum tandem.* Aeo. VI, 745.: „exinde per amplum Mittimur Elysium, et paoci laeta arva tenemos: D o o e c looga dies, perfecto temporis orbe, Concretam exemit labem porumqoe reliquit Aetherium seosom.“ *Wr.*) 560 *flammis* Goth. pr.

edit, *strages*, etc.! Priora imitatus est Gratius Cyneg. 373 *Quod sive a Stygia Letum Proserpina nocte Extulit, et Furiis commissam ulciscitur iram*, h. et emittit Furias, quae ulciscantur iras suas.

559 ad fin. Unicus modus restabat pestilenti morbo medendi (isque etiam nostrorum sapientum iudicio unicus, qui satis efficax sit), ut tacta cadavera ex conspectu hominum auferrentur, *ut humo tegerentur.* Nihil enim ex toto animante usui alicui inservire poterat. *Coriorum* nullus erat usus, si quis, id quod tentasse videntur, ea deripere et corpora iis nudare in animum induxerat; *carnes* autem, h. e.

Ne tondere quidem morbo illuvieque peresa
Vellera, nec telas possunt adtingere putris:

561. NEC T. 562. PUTRIS.

561 *Ne tondere quidem* Medic. Gud. Mentel. pr. Leid. (quod revocavi; vid. notata ad Ge. I, 146. Apod Foggiu., ot ex ipso discimus, iucuria *nec* pro *ne* in textu relictom. Ceterom *inluviique* in Medic. *Wr.*) *ingluvieque* Erf. 562 *ne* ed. Iunt. *telas adiungere putres* fragm. Moret., oon indocte. Ita *telae* dictae suut proprie; quod etiam video placuisse Vossio; casus tameu an iodicium lectiouem produxerit, uon dixero; auctoritas utique codd. deest. (Iahnios, refotaus Vossium, haec scribit: „Nou illud his verbis dicitur, quod uemo haec vellera tractaverit, sed hoc, quod nemo ea sioe pericolo attingere potuerit. vid. vs. sq.“ Ita qui statuit, iis, quae proxime subiecta sout, oberius explicari praegressa existimet necesse est. At gravios est illud *Verum etiam*, quam quod ferat eiusmodi oratio. Itaqoe telas ego qooque proprie dictas arbitror; non poterant autem telas attiugere, qoia putres erant, statim igitur rumpebantur. Senteutia hunc iu modum conformanda est: „nec, si quis totonderat et telam inde fecerat, ollo ea erat uso; quid? quod, si qui tamen induerant eiusmodi vestem,“ etc. Interieci haec: *si quis totonderat et telam inde fecerat*; sic euim conditionales seoteutiae interdum omittuntur a poetis; ut supra vs. 206.: „namque ante domandum Iogeotes tolleut animos;“ i. e. nam, si farraginem dederis aute domaodum, etc. Aeu. I, 334.: „Multa tibi ante oras nostra cadet hostia dextra;“ scil. si id

corpora, quomodo, in tanta copia, aut *aqua*, aut *igni* consumi potuissent? Sed 561 nec *lanae* ullus usus erat, corrupta *pelle* per ulcera et saniem, quae est *illuvies*, nec tutum erat eas lanas (*telas* a consequente appellat doctius), pestilenti putredine infectas, *adtingere.* (melius haec exposita leges in V. L. ad vs. 562. conf. etiam ad vs. 563. Ceterum de contagione ex eiusmodi tela orta vid. Additamenta ad Indices Gotting. literarios Part. XLIV, p. 361. sq. laud. a Geisslero in Schol. ad Georg. pag. extr. *Wr.*) Quid? quod adeo, 563 si quis e lana vestem confecerat, *amictus invisos*, quos abhorreres, appellat, eamque induerat, *papulis*, pustulis, exanthematibus, carbunculis, rodenti sanie tumentibus, et foetido *sudore*, ac brevi tempore post 565 *sacro igni* corpus infestabatur. Est autem *sacer ignis*, de quo Colum. l. c. VII, 5, 16. Laudatur quoque Lucret. VI, 1165. ibid. 660, erysipelatis φλεγμονώδους genus, vid. Celsum V, 28, 4, quamquam is ab erysipelate diversum facit.

Verum etiam, invisos si quis tentarat amictus,
Ardentes papulae, atque inmundus olentia sudor
Membra sequebatur; nec longo deinde moranti

feceris, quod te rogamus. X, 423.: „Haec arma exuviasque viri tua quercus habebit;" scil. si hoc mihi dederis, ut virum interficiam. XII, 808. sqq.: „Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas, Iuppiter: et Turnum et terras invita reliqui. Nec tu me aeria solam nunc sede videres Digna indigna pati;" i. e. Nec tu, si voluntas tua mihi non esset nota, etc. XII, 879.: „cur mortis ademta est Conditio? possem tantos finire dolores;" i. e. possem, si illa ademta esset. — Ceterum *putres* Medic. *Wr.*) 563 *Quin etiam* Romanus, non male. (*ne quidem — sed, sed etiam* vid. ap. Tursellin. de Particulis pag. 522. sq. ed. Schwartz. Hinc colon pro puncto vs. 562. posui. *Wr.*) *etiam miseros* Ven. *temptaret* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*) 565 *sequebantur* Ven. et Rottend. sec. Similiter Georg. IV, 8 variatur. *longe* Zulich.

Aliis phlegmone est. 564. *sudor membra sequebatur*, per omnes partes se diffundens, ut Aen. IX, 812 *tum toto corpore sudor Liquitur.* 565. *moranti* dixit ornate pro, ei, h. eius artus seu corpus; scilicet non per longum tempus ei moras trahere licebat, cum sacro igni tentari coepit.

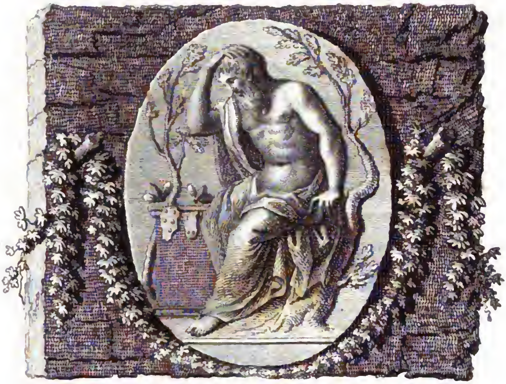
Totum locum explanavimus, quod Interpretibus molestias eum facessivisse videbamus. Adiungamus adhuc nonnulla. *Viscera abolere undis* 559. 560 fere ita accipiunt, ut sit, malum ex visceribus sive lavando sive coquendo abolere, h. sive morbidam naturam, sive pus et saniem, sive, ut Servius subiicit, mucorem quendam carni corruptae inhaerentem. At hoc nec verborum nec rei natura aut veterinaria ratio admittit. Alterum, *flamma vincere viscera*, aut coquendo, aut torrendo, fieri putant: sane Servius ad v. 490 e Plinio laudat: *morbosa caro non coquitur;* et similia narrant alii; superstitiose potius, puto, quam vere; et possunt utique verba per se hoc significatu accipi; non vero, ut vidimus, hoc contextu. Quid tandem naturae rei magis consentaneum, quam ut cadavera igni cremarent, aut in flumina proiicerent, quo utroque modo consumuntur; quod facere deinde tanta cadaverum strages prohibebat. Flamma vincitur proprie res, quae concrematur; quorsum pertinet similis locus, quem Guellius hic commemorat e Nicandro Theriac. v. 37 de lapide gangite: ἣν οὐδὲ κρατεροῖο πυρὸς περικαίνυται ὁρμή. Vera

Tempore contactos artus sacer ignis edebat.

566 *contractos* vulgares nonnullae edd., etiam codd. *contactos sacer artus* Rom. *cum tactos* Goth. pr.

sententia statim in oculos incurrit, modo quis animum advertat. (Sed falsissimam esse hanc Heynii interpretationem, veram autem Servii habendam, totus locus clamat. *Wr.*) Est de hoc loco plena ostentationis disputatio Itali cuiusdam in edit. Virgilii Ambrogiana T. I, p. LIII. Melius tradi nonnulla, alia perperam exponi, vidimus a Pauleto (*Recherches sur les Maladies epizootiques* T. I, p. 44 sqq.), qui ad ignem sacrum, seu erysipelas vagum ardens et malignum, quod statim in gangraenam abit, pleraque, quae narrantur, spectare putat.

P. VIRGILII MARONIS

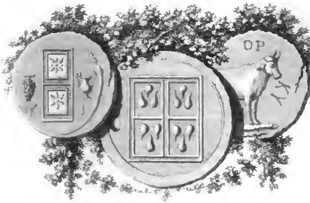
G E O R G I C O N

LIBER QUARTUS

ARGUMENTUM

De re apiaria et mellificio in hoc libro acturus, primo loco exponit argumentum, Maecenatisque propitiam voluntatem sibi exorat 1 — 7. Inde de alvearii situ, fabrica, et apparatu praecipit — 50, tum de examinum exeuntium cura, seu vere ineunte vagantur — 66, seu ad pugnam exeunt discordibus inter se voluntatibus super rege creando — 87. Tum alteruter rex est necandus — 102, aut, si temere vagantur apes, partim regibus alae

sunt resecandae, partim gratae herbae circa alveare serendae — 115. Cum attingeret locum de horto colendo, hoc argumentum aliis tractandum reliquit — 148. De ingeniis, naturis, et moribus apum agit, revocata earum oeconomia, quam vocamus, ad reipublicae formam, quam enarrat — 218; tam sollerter institutam illam, ut rationis illae munere impertitae esse videantur — 227. Sequitur locus de exemtione favorum — 238; sin relinquatur pars favorum, quae tum curanda sint — 250. De morbis apum et morborum cura — 280. De examinis extincti reparatione et de progeneratione apum ex iuvenco peremto et putrefacto — 311. Quod cum inventum Aristaei esse perhibeatur: descendit ad enarrationem fabulae: qua ille fertur extincto examine adiisse matrem Cyrenen, ab hac iussus consulere Proteum, de caussis calamitatis et eiusdem remediis, edoctusque, evenisse sibi rem ob piaculum contractum ex Eurydices, Orphei coniugis, raptu, inferias ei fecisse: quo facto boum corpora in luco relicta paullo post examinibus novis efferbuere — ad fin.

— pinguis hortos quae cura colendi ornaret — Ge. IV, 118.

Protenus aerii mellis coelestia dona
Exsequar. Hanc etiam, Maecenas, adspice partem.
Admiranda tibi levium spectacula rerum,

1 *Protenus* unus Gud. scribebat: ceteri *protinus* e vulgari pronuntiatione. cf. ad Ecl. 1, 12. *aerei* tert. Rottend. 2 *Persequar* Vratisl. (*Micenas* Medic. *Wr.*) 3 *miracula rerum* alter Moret., forte ex v. 441.

1. *Protenus*, hinc, deinceps de mellificio se dicturum esse pollicetur. *aerium mel*, quia ex rore (qui utique ex aere defluit, inquit Servius,) colligi ab apibus credebatur. Seneca Epist. 85 *Quibusdam placet, non faciendi mellis scientiam apibus esse, sed colligendi. Hinc* mel aerium *Virgilio, quod ex rore aeris factum:* Protinus aerii mellis caelestia dona. conf. Plin. XI, 12, s. 12. Aristot. Hist. Anim. V, 22. Columell. IX, 14, 20 et alios, quos Cerda laudat. Erroris quidem caussa facile intelligitur; eadem tamen de caussa, *coelestia dona*, deorum munus, appellat mel, conf. Plin. l. l. Ceterum ab initio statim huius libri adolescentes ad duo attendant, primum ad artificium rem te-

Magnanimosque duces, totiusque ordine gentis
Mores, et studia, et populos, et proelia dicam.

4 *totiusque ex ordine* plurimi habent, scripti et editi, etiam Medic. (et hoc in textu apnd Foggiu.; sed in calce libri notat Fogginius: „Lege *totiusque ordine.*" Hoc antem *Lege* hanc habet vim apnd Foggin., nt mendum incuria a se relictum iudicet; itaqne in Medie. genuinam lectionem exstare existimabimus; qnod iam confirmant literae Freytagii. *Wr.*) Tam parum peritos rei metricae quis credat grammaticos et librarios? At recte particula metro inimica exsulat ex Rom. et aliis melioribus. Mederi voluit vitio quart. Moret. *totasque ex ordine*, Venetus: *totique ex ordine.* (E Paris. soli 3. 8. omittunt praepositionem, memoriae lapsu haud dubie a librariis illatam; cfr. in primis Ge. III, 341.: „totumqne ex ordine mensem;" et IV, 507. adde notata ad Ge. I, 46. II, 47. 294. 513. III, 237. Aliud est autem *ordine*, i. e. via qnadam ac ratione, rite; aliud *ex ordine*, i. e. deinceps, alius post alium; sic etiam Aen. V, 773. ubi cfr. Not. *Wr.*) 5 *et* abest ante *studia* in Mentel., at ante *populos* in Rom. fragm. Moret., etiam in edd., ut Cerdae. vid. Burm. Ad *populos* offendebat Io. Schrader. in schedis, et coni. *motus*: qnod sane locum habere posset; sed *populos* dixit poeta, quia sub diversis regibus habentur apes. (Pro *mores* Medic. *maiores* a m. pr. *Wr.*)

nuem et exilem imaginibus cum gratis et iucundis, tum praeclaris et magnificis, sine inepto tamen fastu, ornandi; deinde ad calliditatem in inferenda varietate ac copia in argumentum quamvis ieiunum et exile, quorsum maxime episodiorum opes referas. Ornatum quidem ac varietatem maxime modo ab maiorum animantium, pecudum et armentorum, modo ab hominum attributis, inprimis iis, petitum videbis, quae humanae vitae et hominum societati ac coniunctioni, rebus publicis adeo et exercitibus, propria esse videntur: unde *tecta*, *aedes*, *penates*, *lar*, *thalami*, *cunabula*, *stabula*, *oppida*, *urbs*, *aula*, *regna*, *praetoria*, *portae* et alia arcessita sunt, quorum quidem usum ipsa suppeditavit vulgaris hominum ratio, dum intelligentiam nescio quam et sollertiam apum ingeniis tribuunt, eamque mirificis rerum miraculis exornant et quae illae occulto aliquo naturae ductu et impetu, de quo mortalis mens nihil certi statuere potest, faciunt, ad voluntatem et prudentiam, virtutem animi ac pietatem, referunt. Poeta autem praeclare his praesidiis usus est; habet enim insignem ad animos nostros suavitatem, si nostrorum morum ac consiliorum imaginem in aliis animantibus adumbratam videamus. Totus autem hic de api-

In tenui labor; at tenuis non gloria: si quem

6 *ac* Regius Martini et edit. Paulli Steph.; forte *si qua* vel *si quem* sc. laborem, Burm. *si quam* ed. vet. ap. Wakef. At vide Notam.

bus locus multis illustrari potest post Varronem III, 16, unde pleraque sumta, ex Columellae libro IX, qui, dum de apum disciplina tradit, praeter Celsum et Hyginum, quorum libri nunc interciderunt, Virgilium sequutus est. Adde Aristot. Hist. Anim. V, 20—22, et IX, 40; et hunc poeta saepe ad verbum expressit. Plin. XI, 1—20. Geopon. XV. Pallad. I, 37 — 39. Plures scriptores, qui nunc interciderunt, Plinius adhibuerat: vid. Ind. libri XI, in his fuit nobile nomen Aristomachi, qui μελιττουργικὰ scripserat. Eum tamen Columella tantum ex Hygino laudat IX, 13, 8. Tam parum frequens fuit iam tum tam clari scriptoris lectio. Imago eius in gemma circumfertur sculpta (ap. *Agostini* P. II, t. 97. *Maffei* P. I, t. 57), a cuius similitudine marmor eo nomine eppellatum Mus. Cap. I, 59. Columellae ea loca adscripsi, in quibus ad Virgilium respexit; alia, quae nec rem nec verba illustrant, sed nota iam per se verbis iisdem aut variatis efferunt, omisi. Multa ex hoc libro vidi transtulisse Quinctilianum in Declamat. XIII. Quae autem in ipsa doctrina de mellificio et apum natura a Virgilio ec veteribus perperam tradita esse, post Swammerdammii (*Tr. de Apibus* in *Bibliis Naturae*) et Reaumurii (*Hist. des Insectes T. V.*) sagacitatem ex multis nostrae aetatis virorum diligentissimorum super mellificio libellis satis constat, ea ab his auctoribus petenda sunt. — 6. Conf. Ge. III, 289. 290. *si quem Numina laeva sinunt* sc. dicere haec; quod utique proximum est. Ita si orationem suppleas, facile dispellas nubeculam, Burmanno h. l. obiectam; quamquam, dum negat, *sinere aliquem* pro ferre, tolerare, dici, obiici poterat inf. v. 47 *Neu propius tectis taxum sine. Numina laeva* eccepta sunt ab Interpp. sinistra, adversa; laudata iam est auctoritas Gellii V, 12 extr. et Nonii Marcelli in *Laevus*. Secundum hos sensus est: non exiguam ex tali quamvis tenui argumento gloriam reportari posse, modo per adversa numina liceat, h. modo ne quod numen adversetur, et modo Apollo (pastoralis, Nomius) invocatus faveat. Fatendum tamen, leniorem esse rationem et iuncturam, si admittas, *laevum* h. l. ex augurali disciplina peti-

Numina laeva sinunt, auditque vocatus Apollo.
Principio sedes apibus statioque petenda,
Quo neque sit ventis aditus, (nam pabula venti
Ferre domum prohibent,) neque oves haedique petulci
Floribus insultent, aut errans bucula campo
Decutiat rorem, et surgentis adterat herbas.
Absint et picti squalentia terga lacerti

7 *laeta* Regius Martini. *sinant* Serv. ad Aen. II, 693. 8 *sedes statioque petendae* Moret. pr. et Mentel., at extrita littera ultima, *e.* et receptum hoc erat ab Heinsio. (parum apte *petendae*, quum non diversa sint inter se *sedes* et *statio. Wr.*) *petenda est* Ven. et Leid. (vid. Q. V. XV, 7, a. *Wr.*) Sed in tali variatione nil facile decernas. vid. Burm. *legenda* coni. Io. Schrader. At *petere* est parare. 9 *fit* edd. nonnullae, male. 10 *nec* Goth. pr. 11 *insultant* Moret. sec. *aut haerens* Franc. *buccula*, *bacula* al. 13 *pallentia terga* Parrhas.

tum significare propitium: etsi Burm. repugnat, quia alia huius usus exempla desiderantur. *Numen*, *numina*, omnino pro voluntate deorum, eiusque declaratione dici, notum est; itaque dici pro oraculis, vaticiniis, ominibus, auspiciis: Aen. II, 123 *quae sint ea numina divum*, quale illud sit responsum. VIII, 512 *quem numina poscunt*, aruspicis vox. et VIII, 78 *tua numina firmes* de somnio. III, 363 *cuncti suaserunt numine divi.* ergo et de augurio dici potuit. In hoc autem sinistra fausta esse satis constat; translatum quoque ad prodigia et ostenta, ut laetum fulmen Aen. II, 693 *Intonuit laevum*. IX, 630. 631 *Audiit et caeli genitor de parte serena Intonuit laevum.* Est ergo augurium a laeva parte *numen laevum.*

8. De alvearii situ praecipit; quae cavenda sint — 17, quae optanda — 32. Eadem praecipiunt Varro III, 16, 12 sq., quem poeta omnino sequutus est, et reliqui, quos supra laudavimus, inpr. Colum. IX, 4—7. Idem locum hunc excitat cap. 4 pr. Epitheton *haedi petulci* Lucretio deberi II, 367, in quo sunt *agni petulci*, observatum in Macrob. VI, 5. (de grammatica horum verborum ratione *Quo neque — neque* vid. Q. V. XXXIIII, 4. *Wr.*) 12. *surgentis herbas*, crescentes, ut Ecl. V, 39. Ge. I, 161 et alibi.

Pinguibus a stabulis, meropesque, aliaeque volucres,
Et manibus Procne pectus signata cruentis.

14. VOLUCRES;

14 *ab stabulis* Medic. (idque reponi iubet Wakef. ad Lucret. IV, 245. cfr. Q. V. I, 1. *Wr.*) *que* post *meropes* abest a quatoor apod Burm. et ed. Veo. Medic. Pierii et uoo Mead. *aliae* videri potest nimis teoue esse vocabulum pro reliqoorom dignitate. Sensit qooque Io. Schrader., qoi coni. *meropesque malaeque volucres* vel *meropes avidaeque v.* vel *blattaeque v.* vel *vespaeque v.* (Bene *aliae*, modo comma, oon semicoloo, in fioe versus ponas; praeparat enim *aliae* traositom ad Procneo, hoc modo: cum aliae volocres, tum maxime Procoe. Et est Graecismos: *ἄλλα τε πτηνὰ, καὶ Πρόκνη*, oode explicaodom est etiam illud *ἄλλως τε καί*. Plat. Apol. Socr. cap. 16.: „*φαῦλοι γὰρ ἂν εἶεν τῶν ἡμιθέων ὅσοι ἐν Τροίᾳ τετελευτήκασιν, οἵ τε ἄλλοι καὶ ὁ τῆς Θέτιδος υἱός.*“ cfr. Sturz. Lexic. Xenoph. Vol. I. pag. 141. Adde Q. V. XXXIII, 6. *Wr.*) 15 *Progne* scribont deteriores, ut *cygnus* pro *cycnus*. Est *Πρόκνη*. vid. Heins. ad Ovid. Met. VI, 428. *Et maculis Procne* Markland. ad Stat. Silv. V, 3, 84 cooi.; eleganter otique, si poetae ita placuisse coostaret. Maculas enim ipse poeta declarat sois verbis; eas etiam Ovid. VI Met. 670 appellat *notas*. Si tameo maculas sibi ipsa manu adspersit, qoidni *manibus cruentis*, h. cruore, *pectus signasse* bene dicatur? habeos pectos signatum manibus suis.

13. Varia animantia apibus insidiantia ab alveari (*pinguia stabula* dixit) arcere iubet. Lacertorum varia genera sunt. Stellionem potissimum intelligi (de quo inf. 243) pronuntiat Iulius Sabin. At perperam: distinguit utrumque genus Colum. IX, 7, 5. 6 *venenatus stellio* — et mox *contra fallaciam lacerti*, *qui velut custos vestibulo prodeuntibus inhians apibus affert exitium*. Memoratur *stellio* inf. 242. *merops* nota avis, apibus inimica. *apiastrum* vulgo vocant, aut ab apum comestione nomen imponunt; *Immenwolf*, *Bienenfrass* (vid. Kleinium *Hist. Avium Fam.* IV, Gen. 15, Tr. 2. Expressa imago apud Albinum *Hist. nat. Avium* T. I, n. 44). Eandem una cum hirundine, *Procne*, etiam alii commemorant inter aves apibus infestas. vid. apud Cerdam. (et V. L. ad h. l. *Wr.*) 15. Etiam Ovid. Met. VI, 669 *neque adhuc de pectore caedis Effugere notae*, *signataque sanguine pluma est*. Scilicet maculas in collo hirundinis rubellas ab sanguine repetunt, quo respersit se Procne,

Omnia nam late vastant, ipsasque volantis
Ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.
At liquidi fontes et stagna virentia musco
Adsint, et tenuis fugiens per gramina rivus,
Palmaque vestibulum aut ingens oleaster inumbret:
Ut quum prima novi ducent examina reges
Vere suo, ludetque favis emissa iuventus,

19. TENUIS, GRAMINA, 21. UT,

16 *ipsasque volucres* ap. Nonium in *nidos*. 18 *Et* Menag. alter. 19 *at tenuis* melius repeti bene vidit Meierotto in Dubiis p. 22. (non video, quam bene; vid. Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*) *rivos* Medic. a m. pr. 20 *inumbret* Heins. reposuit e Mediceo, Romano, aliisque Pierii, Gud. a m. pr. et Rottend. tert. (et Mss. Cort. ad Lucan. IV, 456. *Wr.*) Vulgo omnes, *obumbret*, quod et Columella agnoscit IX, 5, 4 et ipsum bene se habet. Eadem varietas Aen. XI, 66. *adumbret* Mentel. pr. et Bodlei. (et 2. *Wr.*) 21 *Et cum* quart. Moret. *ducunt* Mentel. (et 2. 3. 4. *Wr.*) *Ut cum vere novi* (Sangerm. *novo*) codd. apud Columellam IX, 5, 4, omisso versu sequente, exhibent. 22 Potest quoque distingui: *reges*; *Vere suo ludetque fuvis.* (non potest; vid. notata ad Ge. I, 142. *Wr.*) *luditque* Ven. Rottend. sec. a m. pr. (et 3. *Wr.*) *laudique* Menag. alt. *laudetque* unus Mead. *messa* Medic. a m. pr. *cavis emissa* coni. Io. Schrader., non male, de alveari. Verum et *favi* bene pro eodem; nam favi non modo de melle, verum et de cellis et loculamentis, poetae dicuntur. Sic inf. 104. 161. 179.

cum filium manibus suis iugularet. 16. 17. Et ipsas apiculas rapiunt, ut pullis suis comedendas apponant. (De forma orationis vid. Q. V. XXXIIII, 8. Adde praeterea Not. ad Aen. I, 471. *Wr.*) *volantes*, τὰ πτηνὰ, iterum ut sup. III, 147 *volitans* de insecto. Ornatissimus versus! *nidi* pro pullis.

18. *stagna virentia musco*, stagna intellige dulcis aquae, sive ripa musco obducta, sive saxis musco coopertis extantibus. cf. Georg. III, 144. Ecl. VII, 45. Lucret. V, 949. Horat. Epist. I, 10, 7. Mox *tenuis rivus* signate, nam profundus ac rapidus abriperet apes aquantes. conf. Varro III, 16, 27 aquam — ita *ut ne altitudine ascendat duo aut tres digitos* etc. *tenuis fugiens rivus*, duplici epitheto. vid. ad Georg. I, 407. (male haec *fu-*

Vicina invitet decedere ripa calori,
Obviaque hospitiis teneat frondentibus arbos.
In medium, seu stabit iners, seu profluet humor,
Transversas salices et grandia coniice saxa,
Pontibus ut crebris possint consistere, et alas
Pandere ad aestivum solem; si forte morantis
Sparserit, aut praeceps Neptuno inmerserit Eurus.
Haec circum casiae virides, et olentia late

23. CALORI; 26. SAXA:

23 *Vicino* Ven. *vita colori* Menag. sec., qua de varietate vid. Heins. ad Ovid. Epist. VI, 54. *discedere* Rom., male. 25 *profluit* Gud. a m. pr. duo Moret. 27 *Pontibus et* Mentel. tert. Reg. *Pontibus et crebris possunt* Gud. *possunt* etiam Goth. pr. 28 *non forte* quart. Moret. 29 *immiserit* unus Mead. et vett. edd. 30 *viridis* Mentel. sec. (Errori tribuendum, quod Gronov. Diatr. pag. 351. hunc versum ita laudat: „Hic circum casiae" etc. *Wr.*)

giens per gramina commatis inclusit Heynius; neque ad Ge. I, 407. remitto lectorem, sed ad ea, quae notavi ad Aen. VIII, 559. *Wr.*) 21. 22. Cum primum evolaverint. (cfr. not. ad Ge. III, 130. *Wr.*) 22. *Vere suo*, sibi grato et aptissimo. Serv.; seu, quo ipsae natae sunt aut adolevere, quove primum volatum tentant, fructusque colligunt. (Recte, puto, Servius; sic navis suo fertur vento; sic suos, vel non suos vota habent deos; i. e. propitios, faventes; vid. Gronov. Obs. l. IV, 17. et interpretes ad Aen. II, 396. et ad Tibull. III, 3, 28. Acute, non dixerim, quam vere, Vossius ait, comparari ver apum, quod incipiat a verno aequinoctio, cum initio veris, quod homines statuant, incipientis a V. Id. Februar. *Wr.*) 23. *decedere calori*, ut *nocti* sup. Ge. III, 467. 24. Pulcerrimus versus: *arbos obvia teneat hospitio*, h. excipiat. 25. *seu stabit iners humor*, in stagno v. 18. Hoc *iners* sine motu, nec tamen putre ac situ corruptum: quod aversantur v. 48 sqq. 29. *aut Eurus praeceps*, ventus vehementior, cum impetu irruens, *inmerserit Neptuno*, aquae. Hoc vero est, rem tenuem amplificare! (*Sparserit*, imbre. Nam *spargere* pro *irrigare*, *irrorare* usurpatur. *Wch.*)

Serpylla, et graviter spirantis copia thymbrae
Floreat, inriguumque bibant violaria fontem.
Ipsa autem, seu corticibus tibi suta cavatis,
Seu lento fuerint alvearia vimine texta,
Angustos habeant aditus. Nam frigore mella
Cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
Utraque vis apibus pariter metuenda; neque illae
Nequidquam in tectis certatim tenuia cera
Spiramenta linunt, fucoque et floribus oras

31 *Serpilla* nunc ubique fere edi mireris. *Serpulla* Medic. cum multis. *Serpylla* Rom. cum aliis. (sane ita Bottarius; at Pierius *serpulla* hic quoque exstare in Rom. testatur. *Wr.*) Etiam *Serpila, Serpilia.* cf. ad Ecl. II, 11. Est Ἕρπυλλον. 33 *iura* pro *suta* Ven. 34 *Seu fuerint lento* Franc. *alvaria* Medic. Roman. vid. Burm. et Pierium. (sed *e* in Medic. supra scripta; vid. Q. V. XVI, 4. *Wr.*) *alviarea* tert. Mentel. *vimene* Gud. 35 *aditos* Medic. 36 *ea quippe* Barth. Adv. XXXVII, 6 e Mss. laudat. *calorique facta* Romanus. *calefacta remittit* Parrhas. *resolvit* alter Rottend., ex interpretatione. 38 *in* abest Zulich. 39 *succo* Ven. *fuco linunt et* Parrhas., male.

30. *Circum haec*, quae modo enarravit, circa fontes et stagna, amoena prata esse debent. Colum. IX, 5, 6 *Conseri deinde debent circa totum apiarium arbusculae.* — De *casia* herba coronaria, alias *thymelaea*, cuius fructus in officinis *granum Cnidium*, monitum iam est ad Ge. II, 213; de *serpyllo* ad Ecl. II, 11; *thymbra* eadem quae satureia, *Pfefferkraut*, aut eiusdem saltem generis. cf. Martin. 32. — et violae proveniant; at quam ornate! Imitatione expressit Claudianus XXXVI (de Rapt. Proserp. libr. III), 233 *prima sub luce, cum rore serenus Albet ager sparsosque bibunt violaria succos. violaria*, loca violis consita, h. l. pro violis possunt accipi. *irriguum*, h. l. qui irrigat. (vid. Not. Wunderl. ad vs. 115. *Wr.*)

33. De fabrica alvearia vid. Colum. IX, 6, unde §. 1 colligas, *suberis cortices* potissimum h. l. intelligi. Stramineorum alvearium usum notum fuisse Romanis, non reperio. 36. *liquefacta remittit*, ornatius pro, liquefacit. *remittere*, pro resolvere. 37. *neque illae Nequidquam*, h. ac propter hoc ipsum.

Explent, conlectumque haec ipsa ad munera gluten
Et visco et Phrygiae servant pice lentius Idae.
Saepe etiam effossis, si vera est fama, latebris
Sub terra fovere larem, penitusque repertae

40 *collectum haec* quart. Moret. *ipsa haec* Goth. pr. 41 *viscosque* Goth. sec. *Figiae* Gud. e *Frigiae*, quod in aliis. *servent* idem. *lentius idem* Parrhas. 42 *e fossis* Mentel. 43 *Sub terram* codd. apud Pierium, liber Fabricii Chemnic., Mss. Barthii, Venetus, Regius, Goth. pr. et vett. edd., velut Ven. et Paris. 1494. etiam Egnat., at Aldd. et ceterae vulgg. *Sub terra. Sub terras* Mediceus Pierii, et unus Arundel. conf. Burmannus. *fovere* tuetur Medic. Pierii, Gud. cum septem aliis, Regius Martini. *fodere* vulgo ante Heins. (ita etiam 7. 8. 14. et Medic. a m. sec. *Wr.*) *fodiere* Medic. a m. pr. vid. Heins. et Ge. III, 420.

nequidquam h. l. sine caussa, frustra; at Georg. I, 95. 96. 192. 403 sine fructu. 39. *Spiramenta*, quae v. 35 *angusti aditus*. conf. Colum. IX, 7, 5. (rimas alvearium tenues intelligit Voss. *Wch.*) *fucus* est alga vel ulva marina vel palustris; quae cum ad h. l. minus sit idonea, alterum assumendum est, ut *fucus* sit quod allinitur, h. l. succus florum; pro quo dictum *fucus et flores;* quo oblinuntur rimae alvei. *floribus*, h. succo florum. Habuit ante oculos Aristot. verba H. A. IX, 40. p. 944 ed. Paris. D. et 945 A. 40. Paratum ad hoc consilium *gluten*, s. glutinum, est *propolis* veterum de apibus magistrorum. Plinius XI, 7, sect. 6 *E vitium populorumque mitiore gummi* propolis, *crassioris iam materiae*, *additus floribus* (succo e floribus), *nondum tamen cera, sed favorum stabilimentum, qua omnes frigoris aut iniuriae aditus obstruuntur, odore et ipsa etiamnum gravi, ut qua plerique pro galbano utantur.* Minus recte ad *pissoceron* revocat poetae verba ad e. l. Harduinus, et ad *erithacen* Martinus cum aliis; etsi nomina haec permutari verum est: vid. Beckmann. ad Mirab. Ausc. 15, pag. 42. Varro III, 16, 23 *De his* propolin *vocant, e quo faciunt ad foramen introitus protectum in alvum, maxime aestate. Idaea pix*, vid. Ge. III, 450.

42. *effossis* non quasi ipsae effodiant, ut Servius accipit. *fovere larem*, habitant, vid. ad Georg. III, 420 *fovit humum serpens*. 43. 44. Et reperiri so-

Pumicibusque cavis exesaeque arboris antro.
Tu tamen e levi rimosa cubilia limo
Ungue fovens circum, et raras superiniice frondis.

46. SUPER INIICE

44 *ilicis antro* ed. Ven. conf. Ge. II, 453. *arboris alvo* codd. nonnulli apud Pierium, liber Ursini, Menag., pro *alveo.* vid. Heins. Sed Macrob. Sat. VI, 7 *antrum* agnoscit et pro caverna insolenter poni notat. 45 *e* tuetur Heins. e Medic. et aliis compluribus. Vulgo *et*, quod Nauger. intulit, haud deterius, utrumque agnoscit Serv. abest utrumque Toll. (Reliqui haec ita, ut ab Heins., Burm., Heynio edita sunt. Plura enim hic incerta, quae expedita malis, antequam sententiam feras. Primum Heinsius *e levi* in Medic. scriptum esse ait; at Foggin. exhibuit *et levi* *). Tum non satis certa lectio in Servio; is „Alii, inquit, *Et levi* legunt. Unus tamen sensus est: nam hoc dicit: quod illae nimio labore perficiunt, tu e levi unge rimosa cubilia circumfovens limo." At recte Burmannus: „Servius alium ordinem constructionis videtur secutus, et *e levi* separatim ponere, eodem modo, ut *e facili*, *e tuto*, et similia occurrunt; — — nam opponit Servius nimio labori. Sed hoc procedere non potest, quia eo senso prima in *levi* debet corripi. Quare si ita capere libet, legendum sine dubio *e leni.*" Egregie vero Burmannus; et ita plane cod. Dresd., ex quo ita Serviana constitue: „E LEVI RIMOSA CUBILIA LIMO: Alii *et levi* legunt: unus tamen sensus est. Alii *et leni* legunt: nam hoc dicit:" etc. Itaque triplicem lectionem commemorasse putandus est Servius. Duplicem quidem, ut vulgata Exemplaria, agnoscit etiam Edit. Basil., sed ita, ut et ipsa pro *et levi* praebeat *et leni.* Ceterum *e limo unguere* illustrat Burm. ex auctoribus rei medicae. *Wr.*) *limosa* Zulich. *cubicula* Bodlei. *limo*: In Declamat. XIII, p. 275 ed. Burm. ubi hic locus expressus est: *Iuvabat aut lenta vimina vernis fetibus texere*, et — *hiantes rimas tenaci linere fimo*, putes eum legisse h. l. *fimo.* Sed *luto et fimo* est in Columella. 46 *favens* Toll. (*superiniice* sic iunctim scripsi; et amant poetae longiora in altera hexametri parte vocabula, non item in priore. *Frondes* Medic. Ceterum *densas* exspectaverim, non *raras. Wr.*)

*) Hoc in ipso codice invenit Freytagius.

lent intus in pumicum, s. saxorum, ut Iliad. β, 87. 88 arborumque cavitatibus: unde mel repertum in cavis arborum truncis et in rupium cavis. cf. Plin. XI, 18, s. 19.

45. 46. Apum diligentiam apiarii opera adiuvandam dicit. *Laevis limus*, lutum, aqua subactum, sane et tactu lubricum et visu nitidum. *ungue e limo* proprie dictum, ut medici solent. vid. eund. *rimosa cubilia* in pedestri sermone, rimas cu-

Neu propius tectis taxum sine; neve rubentis
Ure foco cancros; altae neu crede paludi,
Aut ubi odor coeni gravis, aut ubi concava pulsu
Saxa sonant vocisque offensa resultat imago.

50. SONANT,

47—50 Possunt haec videri alieno loco posita, et supra inter ea, quae cavenda sunt, referenda fuisse. Etiam Io. Schrader. in schedis locum illis suum circumspiciebat post v. 32. Poteras pari iure post v. 17 annumerare. Scilicet si in philosopho *dogmatico* versabaris, id exigi poterat, ut severo ac subtili ordine ille uteretur. Servavit quoque eum Colum. l. l. IX, 5, 4. 5. 6. Nec tamen turbasse ordinem sententiarum videri debebat poeta. Supra v. 8 sqq. de situ alvearii, tum quae in eo cavenda sunt, agebat; inde a v. 33 de ipsa fabrica; spectandum in hac, ut angustum sit ostium; ut, exemplo apum, ab apiario rimae et foramina oblinantur; tandem ut nec odor nec sonus infestus ad apes accedat. 47 *Nec propius* tert. Rottend. *Ne* Arusianus. *taxum sine tectis* alter Moret. *taxum tectis sine* Oblongus Picrii. (Ceterum cfr. notata ad Ge. III, 58. *Wr.*) 49 *odos* tert. Rottend. *olor* Barthii codex, quem v. Adv. XXXVII, 6 et ex eo Keuchen. ad Ser. Samonic. 97. *dolor* pro var. lect. in Gud., forte ex *olor*. *pulso* idem a m. pr. *grandia pulsu* Vratisl. (*caeni* Medic. et Romanus. Praeterea *conchava* Medic., et *pulsi* prior in eodem lectio. *Wr.*) 50 *voci* ed. Norimb.

bilis, h. alvearis, *ungue circum, fovens*, hoc poetico ornatu adiectum; nam ad calorem continendum alias id fieri solet, ut rimas obturemus. Cetera illustrat Colum. IX, 14, 14 *Quicquid deinde rimarum est, aut foraminum, luto et fimo bubulo mistis illinemus extrinsecus, nec nisi aditus, quibus commeent, relinquemus. Et, quamvis porticu protecta vasa, nihilominus congestu culmorum et frondium supertegemus, quantumque res patietur, a frigore et tempestatibus muniemus.*

47 — 50. Subiicit nonnulla, quae in adornando alveari videnda sunt. cf. V. L. De *taxo* vid. Georg. II, 257. Ecl. IX, 30. De *cancri nidore, cum est ignibus adustus* (uri autem solet in variorum morborum cura), vid. Gesneri notam ad Colum. IX, 5, 6. 48. *neu crede eas paludi aut* eiusmodi loco, *ubi — odor gravis*, molestus, quia fortis et teter est. (Ceterum vide Q. V. XV, 2. extr. *Wr.*) *offensa imago*, h. *solidis adlisa locis*, ut Lucret. VI, 574. Sequitur poeta Varronem III, 16, 12. conf. Colum. IX, 5 extr. Rei caussam Plinius adiungit XI, 19, sect. 21

Quod superest, ubi pulsam hiemem Sol aureus egit
Sub terras, coelumque aestiva luce reclusit:
Illae continuo saltus silvasque peragrant,
Purpureosque metunt flores, et flumina libant
Summa leves. Hinc nescio qua dulcedine laetae
Progeniem nidosque fovent; hinc arte recentis
Excudunt ceras, et mella tenacia fingunt.
Hinc ubi iam emissum caveis ad sidera coeli

58. HINC,

52 *terram* Moret. sec. (vid. Cort. ad Lucan. II, 58. *Wr.*) *terra* Medic. a m. pr. *refulsit* Parrhas. 53 *silvas saltusque* Franc. *pererrant* Toll. et Parrhas., item ed. Paris. 1498. (— 56. *recentes* Medic. *Wr.*) 57 *Excludunt* Rottend. tert. Mentel. pr. Leid. a m. pr. Goth. pr. *Extudunt* Moret. pr. *figunt* Franc. Ven. Goth. pr. unus Mead. Sic Servius et edd. Steph. aliaeque. 58 *Hin ubi* Mentel. pr. a m. pr., pro *Quin*, ut Heins. coni. *Hic* Reg. Martin., quod praeferam. (Probum *hinc*; sed male vulgo post *hinc* commate interpungitur, quo fit, ut cum *Contemplator* vs. 61. iungatur. *Wr.*) *missum* Rottend. tert. Gud. a m. pr. vide v. 22.

Inimica est et echo, resultanti sono, qui pavidas alterno pulset ictu.

51. Ceterum vere ineunte exire incipiunt apes: *schwärmen.* cf. Colum. IX, 14, 1 et 18. *egit pulsam*, pepulit, *hiemem sol sub terras*; quod antiquae tabulae poetam debere suspicabatur Spencius Polymet. p. 191; petita verius rei species aut a sideribus et ipso Sole occidente, aut a Sole ad alterum hemisphaerium decedente. *coelum reclusit*, tectum adhuc et obductum nubibus ac nimbis. 54. *Purpureos flores*, simpl. pulcros, ut saepe. *croceos* alibi, ut v. 109. *metunt* elegantius, quam carpunt. Ap. Lucret. III, 11 est *limare: Floriferis ut apes in saltibus omnia limant.* (ubi vid. Wakef. *Wr.*) ἀμήσασθαι sic Callim. in Dian. 164. 55. *leves* poetico ornatu, quo ipso indicatur, cur suspensae in superficie se librare possint. *Hinc*, ex his floribus et fontibus, *fovent*, alunt, *progeniem nidosque* (ut vs. 17 pro pullis), novos fetus suos. Columella IX, 14, 18 *Nam ab aequinoctio verno sine cunctatione*

Nare per aestatem liquidam suspexeris agmen,
Obscuramque trahi vento mirabere nubem:
Contemplator; aquas dulcis, et frondea semper
Tecta petunt. Huc tu iussos adsperge sapores,
Trita melisphylla, et cerinthae ignobile gramen;

59 *per aestivam* Reg. Martin. 60 *mirabile* Goth. pr. Hoc idem coniecerat Reiskius, et *Contemplator* pro nomine accipiebat. Sed vid. Georg. I, 187. (— 61. *dulces* Medic. *Wr.*) 62 *Huic* ed. Iunt. cum al. *Hic* fragm. Moret. Vratisl. et Reg. Martini. *Huc tu caveis adsperge favorum* aut *tunsos adsperge sapores* ex v. 267 emendabat Reiskius. Sed vid. Not. 63 *melisphylla* Heins. e Medic. et melioribus scripsit; vulgo *meliphylla*, communi ratione. Aberrationes alias in hac et altera voce *cerinthe* vid. apud Burm. et in Colum. IX, 8, 13, ubi versus laudatur. Est τὸ κήρινθον. *ignobile carmen* Ven., an *germen*? Burm.

iam passim vagantur, et idoneos ad fetum decerpunt flores atque intra tecta comportant. nescio qua dulcedine laetae, idem versus Georg. I, 412.

58 — 62. Itaque etiam nova examina, cum primum se aeri credunt, fontes et arbores petere videbis. *hinc* nunc saltem ad operis faciendi ordinem erit referendum, duce Plinio XI, 6, s. 5. *Caveas*, de alveo, a theatri sedibus petita imagine. conf. Colum. IX, 9 pr. 59. *per aestatem liquidam*, per aerem liquidum, aestiva serenitate; ut *liquidus aer, aether*. *Nare*, volare, ut contra *navis volat* apud poetas. Philargyr. ex Ennio laudat: *transnavit cita per teneras caliginis auras*. Et Lucret. III, 590 prius *quam* anima *prolapsa foras enaret in aeris auras*. Mox idem: *trahi vento*. 60. *nubes*, perpetuum de examine. Valer. Fl. I, 396 *Fuscat nube diem, dum plenas nectare cellas Pandit, et in dulcem reges emittit Hymetton*. ubi Weitz. multa subiicit. 61. *Contemplator*: de formula hac praecipiendi vid. sup. ad Georg. I, 487. 62. *Huc*, in arborem, ut hinc in novum alveare condi possit, nec ulterius procedat agmen, *adsperge sapores iussos*, succos, quos adspergere moneo, iubeo; inf. v. 549 *monstratas excitat aras*. cf. Varro III, 16, 30. 31, adde 22. 23 et 14. 63. *melisphyllum*, seu melissophyllum, apiaster, conf. Varro III, 16, 10, vulgo *melissa*. conf. Martin. *Cerinthe*, nobis hortensis, in Italia silvestris ac valde frequens, hinc *ignobile gramen*, h. herba. vid.

Tinnitusque cie, et Matris quate cymbala circum:
Ipsae consident medicatis sedibus; ipsae
Intima more suo sese in cunabula condent.
Sin autem ad pugnam exierint; (nam saepe duobus

64 *et* abest Menag. sec. 65 *considunt* Mentel. pr. Moret. sec., et mox *condunt*. *concident* Goth. pr. *meditatis* Franc. (*medicantis* Medic. a m. pr. *Wr.*)

Plin. XXI, 12, s. 41. Expressam eius faciem habes apud Martinum. cf. Colum. IX, 9, 13, ubi et hic versus laudatur, et c. 12. 64. *Matris cymbala*, in Magnae Matris Deorum, Cybeles, sacris adhiberi solita, ut notum. Ceterum tinnitu acris apes cogi et in alvearia condi, res vulgari usu cognita. Caussam alii a metu, ut Varro III, 16, 30. Colum. IX, 8, 10. 12, 1, quod sequitur Lucanus IX, 284 sqq. pulcerrimo loco; alii a voluptate, quam ex sonitu capiunt, petunt, ut Aristot. Hist. Anim. IX, 40. Plin. XI, 20, s. 22. Geopon. XV, 3. quod ipse Virgilius sequi videtur inf. 151 *Curetum sonitus crepitantiaque aera sequutae*. Prior ratio eo videtur posse comprobari, quod meticulosum animans etiam echo reformidat (vid. v. 50), et pulveris iactu a pugna revocatur v. 86. 87. Varro III, 16, 30. Locum etiam ante oculos habuit Claudian. XXVIII (de VI Cons. Honor.), 259 sqq. 65. *medicatis sedibus*, h. in loco succis adsperso et oblito. *medicare semina* vidimus Ge. I, 193. *cunabula* pulcre, quia de fetu apum.

67 sqq. Quem alii Intpp. horum versuum nexum sibi finxerint, equidem non assequor. Solent enim illa, *nam saepe duobus — discordia motu*, in parenthesi ponere (quam hic sustulimus) et, quae sequuntur, apodoseos loco habere; invito plane sensu, et particula *que* otiosa. Sed poeta negligentiore oratione usus est, et, dum in digressionem abripitur, praestantissimum omnium confessione locum, apodosin non nisi v. 86. 87 subiunxit; ita ut reliqua omnia in medio interiecta sint; quod notatum iam video Philargyrio. (Habet haec ratio, quod displiceat; itaque Heynianam interpunctionem rursus mutavi; vid. omnino Q. V. XXXV, 9. *Wr.*) Si nova examina alveari prodeunt, tinnitu aeris revocantur; sin ad pugnam exierint, aspersione pulveris. *Re-*

Regibus incessit magno discordia motu)
Continuoque animos volgi et trepidantia bello
Corda licet longe praesciscere: namque morantis
Martius ille aeris rauci canor increpat, et vox
Auditur fractos sonitus imitata tubarum;
Tum trepidae inter se coeunt, pennisque coruscant,
Spiculaque exacuunt rostris, aptantque lacertos,
Et circa regem atque ipsa ad praetoria densae

68. MOTU,

68 *incussit magnos discordia motus* Reiskius coniiciebat. Sed *discordia incessit*, ut *cupido*, *metus*, *incessere* modo *animos*, modo *animis*, etiam in pedestri oratione saepe dicitur. 70 *praediscere* Ven. et Vratisl., quod Burmanno in his libris usitatius videbatur. 71 *canor invocat* Sangerm. cod. apud Colum. IX, 9, 4. Ibidem unus mox *tonitus*. 72 *Auditor* Gud. a m. pr. *tractos sonitus* tentabat Io. Schrader. ex v. 260 *tractimque susurrant*. 73 *trepide* uterque Goth. *pinnisque* Gud. et Mentel. pr. 74 *Spicula exacuunt* sine *que* Mentel. pr. a m. pr. *Spiculaque acuuntque* Vratisl. 75 *ad* deest pr. Moret.

gibus incessit discordia, pro vulgari ratione, *reges incessit*. *Reges*, quos nunc apum matres esse scimus. Dignitatem carminis in re tenui in seqq. admirari satis nequeas.

69. *Corda bello trepidantia*, h. animos belli cupiditate, pugnae ardore, trepidantium, festinantium, satagentium, dum se ad bellum accingunt, ut mox *trepidae coeunt*, h. festinantes. Apponam Servii notam: „*trepidantia bello corda*, alacritate pugnandi, non timore.“ Alibi Ge. III, 105 *exultantiaque haurit Corda pavor pulsans*. Transtulit autem poeta ea, quae omnium apum migrationes antecedere solent, ad id, quod illo maxime tempore accidere solet, cum bellum civile movetur; et habuit ante oculos Aristotelem H. A. IX, 40. pag. 946 E. Varronem R. R. III, 16, 30, poetam autem vicissim Columella IX, 9. 71. Dum bombum faciunt. *fracti sonitus*, h. non continui, modo fortiore, modo remissiore spiritu. 73. *pennisque coruscant*, ex frequenti motu πτερὰ ποικίλα. αἰόλα. Idem est *micare*. 74. *Spicula rostrorum* (sic vulgari more effertur, pro simplici, rostra), aculeos, acuunt, seu cum Martyno simplicius, ro-

Miscentur, magnisque vocant clamoribus hostem.
Ergo ubi ver nactae sudum camposque patentis,
Erumpunt portis: concurritur; aethere in alto
Fit sonitus; magnum mixtae glomerantur in orbem,
Praecipitesque cadunt; non densior aere grando,
Nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
Ipsi per medias acies, insignibus alis,

* * *

Ingentis animos angusto in pectore versant,

76. HOSTEM.) 77. ERGO, PATENTIS E. 78. PORTIS, 79. SONITUS, 81. GLANDIS; 82 — 83. Signa lacunae apud Heyn. nulla sunt.

77 *ver sudum nactae* Erf. *nanctae* God. (aotique, vid. Lexx. *Wr.*) *nate* Goth. pr. *campusque putentis* Gud. Interpuogebatur — *patentis: Erumpunt* — Ita erat durior ellipsis *τοῦ fuerint*, vel *sunt.* cui uccurras, si eom aliis *nactae erumpunt purtis*: iunxeris. Iode cootinoator oratio: *concurritur* ete. Itaque mutavi. (at multo fortiorem reddit pristina interpuoctio orationem. Neque ita dura verbi substantivi omissio; sie Ge. III, 235.: „ubi collectum robur viresqoe refectae.“ ibid. 271.: „ubi subdita flamma medullis.“ et cfr. Q. V. XV, 2. Idem sentit Wunderl. *Wr.*) 78 *Irrumpunt* Aldd. Iunt., et sic Gotb. pr.; Heins. mallet *se rumpunt.* v. ad Georg. I, 446. *cuncurrunt* Ven. et Goth. sec. Post *aethere in altu* ioterpungit Zulich. eom edd. oonnullis, sic quoqoe Wakef. Porro *aethere alto* quart. Moret. *ab alto* Reg. Martini. (— 79. *magnu* Medic. a m. pr. *Wr.*) 81 *Nun de* Menag. pr. et Reg. *pluet* edd. Commelio. et al. *fluit* tert. Rotteod. et Gud. pro var. leet. (—82. Post bunc excidisse aliqoem versum, tum e pronomioe *Ipsi*, qood, qoo referatur, noo habet, tum ex totios orationis ioconciunitate satis apparere arbitror; itaqoe lacunae signa ioterposoi. Vid. Q. V. XVIII, 2, e. *Wr.*) 83 *in corpure* alter Moret. pro var. lect., sed volgata est apud Schol. Statii Theb. I, 417. Pust hone versum in alt. Rotteodorphii erat: *Ipsi inter sese reges fulgentibus alis.*

stris suis acuere videntur aculeos, quod muscas quoque facere videas. *aptant lacertos* petitum a pugilibus, qui ante certamen explorant vires, brachia iactant, ut Aen. V, 376. 377. πῆλε δὲ χεῖρας Apollon. II, 45. 75. *praetorium*, h. l. ex usu castrensi. 77. Redit oratio ad vs. 67 *Sin autem ad pugnam exie-*

Usque adeo obnixi non cedere, dum gravis aut hos,
Aut hos versa fuga victor dare terga subegit.
Hi motus animorum atque haec certamina tanta
Pulveris exigui iactu conpressa quiescunt.

Verum, ubi ductores acie revocaveris ambo,
Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit,
Dede neci; melior vacua sine regnet in aula.

85. SUBEGIT:

85 *subegit* reposuit Heins., quem vide, ut omnes Pieriani et excepto fragm. Moret. Heinsiani, Martiniani, Gothani. Edd. obsidebat *coegit*, quod vulgare verbum est. Est tamen Egnat., quae *subegit* exhibet. Heins. etiam *fugae victor dare terga* malebat. Sed et alterum Aen. XII, 463. v. Burm. (— 86. *tantum* Medic. *Wr.*) 87 *quiescunt* Medic. et ant. plerique codd. apud Pierium, et unus Arundel. (et 3. 7. 8. 12. *Wr.*) et recepi nunc pro vulg. *quiescent*. (nihil mutavi, quum, quid Heinsiani libri sequantur, plane ignoremus*); *quiescunt* probat etiam Cort. ad Lucan. I, 103. *Wr.*) *quiescant* Bodlei. 88 *ambos* Philarg. et alii. Sed meliores *ambo*, (sic Medic., et ceteri, ut videtur, Heinsiani. *Wr.*) ut et Charisius ac Maurus. vid. Pierius. 89 *obsiet* Medic. a m. pr., ἀρχαϊκῶς, inquit Heins. *ne providus* Zulich.

*) sed *quiescunt*, quod apud Fogginium exstat, in ipso codice legi, literae Freytagii me docent. *Wr.*

rint. Ergo, *ubi ver nactae — erumpunt portis*, concurrunt. *Miscentur* pro conveniunt. *ver sudum*, εὔδιον. Mox 79 *mixtae*, pugna congressae; utrumque ex μίγνυσθαι, μιχθῆναι. 77. *ver sudum*, caelum sudum verni temporis; idem sunt *campi patentes*, aer purus et liquidus, non nubibus clausus; ut bene Servius. 82. *Ipsi*, reges. ut Burmann. monet. (aliena affert Burmannus. *Wr.*) 84. *obnixi non cedere*, *usque adeo dum;* in vulgari oratione, *ita obnituntur*, *ut non cedant*, *donec.* — 86. *hi motus:* ut iam ad vs. 67 dictum, est haec apodosis sententiae generalis, variis ornamentis interpositis; nam vs. 77 *Ergo*, inquam, *ubi erumpunt portis* ad pugnam, adsperso pulvere dirimendae sunt apes. 87. *conpressa quiescunt*, comprimuntur.

90. Dissidium civile inter examina enecto altero rege sedandum; nunc de specie ac colore regum et ceterarum apium. *me-*

Alter erit maculis auro squalentibus ardens;
Nam duo sunt genera: hic melior, insignis et ore,
Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
Desidia, latamque trahens inglorius alvum.
Ut binae regum facies: ita corpora plebis.
Namque aliae turpes horrent; ceu pulvere ab alto

96. CEU,

91 *Alter enim* Sangerm. ap. Colum. IX, 10, 2. *maculis alvo* sec. Rottend., miro lapsu. 92 *hinc melior* Menag. *meliorque* Medic. a m. sec. Moret. quart. Zulich. et Regius, ut versui caverent. *insignis et auro* ed. Ven. *meliori insignis et ore* coniiciebat Reiskius. 93 *clarus gemmis* Burmannus. 94 *latequs* quart. Moret. *alvom* Gudian. 95 *corpora plebis* Medic. et omnes Heinsii, quod hic recepit (idem iam ediderat Egnatius); et est utique exquisitius, adeoque poeta dignius, quam vulgatum *gentis*, neque exemplorum agmine firmare opus erat. Habebant *plebis* omnes Martini, uno Bodlei. excepto; habent uterque Gothanus, et apud Colum. IX, 10, 2 meliores, in quo aliae diversitates videri possunt: laudat enim: *Numque duas regum facies, duo corpora plebis*; *Alter erit maculis auro squalentibus ardens*; *Et rutilis clarus squamis insignis et ore*: ex vss. 91. 92. 93. (— 96. *turpis* Medic. *Wr*)

lior, fortior, victor. *prodigus*, h. l. qui tantum mel consumit, nullum ipse parat. 91. Sequentes versus recitat et illustrat Columella IX, 10. Sunt autem fere ad verbum ex Aristotele confecti H. A. X, 40. pag. 945 D. E. ed. Paris. Opp. *maculae squalentes*, tinctae, obductae, *auro*, h. maculae aureae. conf. Aen. X, 314. XII, 87. Unde mutuatus est Silius II, 547. 583. Putidum est Grammaticorum (vid. Gell. II, 6. Macrob. VI, 7. Nonius VI, 26) commentum, *squalere* a *squamis* deducentium. Sed *squalere*, etsi communiter de corpore illuvie et sordibus obducto dicitur, ex primo ac proprio significatu de madore corrupto ac muco; tum apud poetas de quacunque re, cui aliquid illinitur, incrustatur, adeoque etiam de colore adscititio, usurpatur. Omnino *squalent*, quae *non* sunt *laevia ac nitida*, conf. ad Aen. X, 314; quae vero tantum ab asperitate spectantur, ea *horrere* dicuntur, etiam sine sordium notione. 92. *insignis ore*, forma; mox v. 95 *faciem* dixit. Plin. XI, 16 *Omnibus* (regibus) *forma semper egregia et duplo, quam ceteris, maior*. 93. *alter ille horridus*,

Quum venit et sicco terram spuit ore viator
Aridus; elucent aliae, et fulgore coruscant
Ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
Haec potior suboles; hinc coeli tempore certo

97. VENIT,

97 *et sicco terram* aliquot Pieriani; porro Medic. Gud. Moret. pr. et Rottend. tert. Et sic apud Colum. l. l. Ante Heins. *et terram sicco*, ut vulgo omnes. Apud Columellam porro: *quam pulvere ab alto Cum venit.* Burmannus coni. *ceu pulvere anhelus Cum venit.* At inserviebat Columella sententiae suae, ut ex lectione facile apparet. Laudat enim sic: *Atque hic maxime probatur, qui est melior; nam deterior, sordido sputo similis; tam foedus quam*, pulvere ab alto cum venit et sicco terram spuit ore viator, *et, ut idem ait*, desidia latamque trahens inglorius alvum; (ex vs. 94) *Omnes igitur duces deterioris notae* dede neci, melior vacua sine regnet in aula: (ex vs. 90) *qui tamen et ipse spoliandus est alis, ubi saepius cum examine suo conatur eruptione facta profugere* etc. 99 *et* abest in libris apud Colum. IX, 4, 2. Pro *lita* erat *ita* Moret. quart. Antea cum Philargyrio interpunctum erat: *ardentes auro, et p.*

foedus adspectu (mox *turpes horrent*, eodem sensu v. 96). *desidia*, incultu et negligentia, et hoc ipso *latam trahens alvum*, obesus, πλατυγάστωρ apud Aristotelem. Aliorum loca vid. ap. Guell. et Cerdam.

96. *turpes horrent* pro sunt, sed cum notione asperitatis: conf. ad vs. 91. *ceu viator horret, quum venit ab alto pulvere*, alte a vento in aerem levato, acto; pro simplici: a via pulverulenta. *spuit terram**, aut in terram; ait Serv. pro compos. adspuit, inspuit: aut re vera terram, propter pulverem, sc. ut terra dicta sit pro pulvere; spuit, exspuit, pulverem. (Sane sic: *pulverem exspuit;* vide Colum. ab Heyn. in V. L. laud. *Wr.*) *Aridus*, pro siccus, sitiens; ut αὐαλέος apud Callim. in Cer. 6 ὄχ' ἀφ' αὐαλέων στομάτων πτύωμες ἄπαστοι. 99. *Ardentes corpora*, corporibus, *lita*, illita, oblita, inducta, *auro et paribus guttis*, aureis maculis. Locum expressit et excitavit Colum. IX, 3, 2. Idem affirmat, Virgilium Aristotelis in his auctoritatem (Histor. Anim. IX, 40; adde V, 22) esse sequutum. Conf. Varro III, 16, 19.

100. Ex his praestantissimi apum fetus educantur; ex his optimum mel paratur. *coeli* (vid. ad Ge. III, 327) *tempore certo*,

Dulcia mella premes; nec tantum dulcia, quantum
Et liquida, et durum Bacchi domitura saporem.
At quum incerta volant, coeloque examina ludunt,
Contemnuntque favos, et frigida tecta relinquunt:
Instabilis animos ludo prohibebis inani.
Nec magnus prohibere labor. Tu regibus alas
Eripe. Non illis quisquam cunctantibus altum
Ire iter, aut castris audebit vellere signa.
Invitent croceis halantes floribus horti,

101 *premens* Medic. a m. pr. Reg. et unus Arundel. 102 *et* ante *durum* aberat ab Gud. a m. pr. et Zulich. *ac* pr. Moret. *edomitura* Gudianus. 103 *Et quom* Franc. 104 *Contemtuque favos — relinquam* Mss. Barthii: prius ferri possit; est tamen ex vulgari ratione. (*Contempnunt* et *relinquont* Vatic. *Wr.*) 105 *In stabulis* Medic. a m. pr. et duo alii. *prohibetis* Rottend. sec. 106 *Tu rigidus* Regius Martini. 108 *et castris* Rufin. de Schemat. lexeos p. 32. *tollere signa* unus Mead., male. 109 *olentes floribus orti* Franc. et unus Arundel: *alantes* Regius. (vid. ad Ge. II, 217. *Wr.*)

vere et auctumno. *premes*, eliquando. cf. v. 140. 101. *mella liquida* et communi naturae mellis epitheto, et vero etiam proprio quodam dicuntur. Tum autem et in vitio haberi possunt tamquam fluentia, ut v. 36 (opponuntur *tenacia* v. 57), et in laude, ut h. l., ut sint pura, et opponantur iis, quae faece ac sordibus crassa sunt. conf. inf. 163. 164. Porro, quod sequitur, veteres vina melle *condiisse*, atque hinc etiam *mulsum* conficere consuevisse, satis notum est vel ex Horat. Sat. II, 4, 24. *durum saporem*, austerum.

103 — 115. Ut loco semel capto retineantur apes, et ad mellificium invitentur, enarratur, quid factu opus sit. *frigida tecta* ex hoc ipso, quod alvearium ab apibus destitutum est; nam quum assidue incolunt, tum *fovent*, ut v. 43 *fovere larem*. Sic *frigidus torus* pro viduo. Nam opus, quod *fervet*, huc trahi nequit. — 105. *ludo*, a volatu vago et incerto. 106. Rem eandem tradit Columella, simulque modum IX, 10, 3, et IX, 9, 8. 107. *quisquam*, quasi de militibus loqueretur. *altum iter*, de volatu. (aut ad ludum,

Et custos furum atque avium cum falce saligna
Hellespontiaci servet tutela Priapi.
Ipse thymum pinosque ferens de montibus altis
Tecta serat late circum, cui talia curae;
Ipse labore manum duro terat; ipse feracis
Figat humo plantas, et amicos inriget imbris.
Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum

116. EQUIDEM;

110 *custos frugum* Medic. a m. pr. *florum* Goth. sec. *aut avium* Rottend. sec. *et* Menag. pr. 112 *feres* Reg. Etiam *tinos* legi Philargyr. monet. cf. eundem ad v. 141. 113 *ferat* quart. Moret. (*quoi* Vatic. *Wr.*) 114 *ferentes* quart. Moret. 115 *Affigat humo* Goth. sec.; et sic saepe alibi, ut v. 169 *Affervet* et 188 *Affit*, pronuntiandi vitio.

aut ad bellum exibit. *Wr.*) 109. horti, in quibus sunt flores halantes. 110. Omnia haec vulgo nota; quid tamen ad apes? dices. Scilicet Priapi signum, in hortis positum, arcere falce sua etiam ab alvearibus fures, et aves apibus infestas terrere videri poterat. conf. Horat. Sat. I, 8, 4 sqq. Eum Lampsaci ad *Hellespontum* potissimum cultum esse, nec minus constat. *tutela Priapi*, pro *Priapus*, *custos*, pro, quae custodit hortos a furibus, observat fures. Sic quoque Macrob. reddit III, 6 extr.

112. De thymo apibus gratissimo res nota. Loquitur autem poeta Romanus de eo, qui nunc *thymus capitatus*, in Italia et Graecia frequentissimus. cf. Martin. *semper virens pinus* memoratur etiam Columellae IX, 4, 2, et 5, 6; erat autem illa veteribus inter hortenses arbores, ut vel ex Ecl. VII, 65, ubi vid. Heins., et inf. v. 141 patere potest. conf. Cerda. Quae in botanicorum libellis memorari solent, ex illis, non ex notis ad poetam sunt petenda. Chamaepityn, herbam topiariam, Scaliger intelligebat ad Culicem p. 41 Append. Virgil., minus bene. 115. *amici imbres*, aqua ex fonte aut fluvio. *inriget imbris*, scil. plantis, vel in plantas, exquisitius, quam vulgare, *irrigat plantas imbribus*. Aen. I, 691 *Venus Ascanio placidam per membra quietem Irrigat.* (Conf.

Vela traham, et terris festinem advertere proram,
Forsitan et, pinguis hortos quae cura colendi
Ornaret, canerem, biferique rosaria Paesti;
Quoque modo potis gauderent intuba rivis,

117. PRORAM;

117 *et terris properarem* Mentel. pr. pro div. lect. *avertere* sec. Moret. et Vratisl. Goth. pr. *proras* Gud. a m. sec. 118 *colenti* Gud. a m. sec., quod ab emendatrice manu profectum, exquisitius est vulgato. forte *colentis*, inquit Burm., quod necesse haud esset. 119 *bifori* Erf., indocte. *Basti* Medic. a m. pr. (idem *ornarem* a m. pr. *Wr.*) 120 *intuba*, *intyba*, *intiba*, scribitur. v. sup. Ge. I, 120. *positis* — *fibris* Longobard. *positis* ed. Ven., et *fibris* etiam Priscian. lib. IX et XI agnoscit. Sed hoc haud dubie ex Georg. I, 120 repetitur.

eandem constructionem verbi *irrigare* apud Caton. R. R. c. 36.: *amurcam irrigare ad arbores*. Unde *fons irriguus* recte dicitur IV, 32. *Wch.* Tibull. II, 1, 42.: „Tunc bibit irriguas fertilis hortus aquas." *Wr.*)

116 — 148. De cura horti colendi argumentum aliis se relinquere tractandum dicit; quam partem deinceps Columella libro X explendam suscepit. Nam Rapini hac de re insipidum opus in hunc censum non venit. Plin. XIV, 1 *Quamquam videmus Virgilium praecellentissimum vatem, ea de caussa* (rerum humilitate) *hortorum dotes fugisse, et e tantis, quae retulit, flores modo rerum decerpsisse, beatum felicemque gratiae*, etc. Versus sunt longe ornatissimi, inprimis herbarum hortensium epithetis et aliis attributis.

118 — 124. Forsitan de cura hortorum dixissem. Iam ornatum contemplare. 118. *pingues hortos*, solo pingui adeoque fertili. *quae cura colendi ornaret hortos*, in vulgari oratione: *esset;* in qua etiam tempora aliter sibi responderent: *traherem*, *festinarem*, — *canerem*. 119. *Paestum*, s. Posidonia, Lucaniae urbs, ad sinum Paestanum, non longe a Silaro, rosis clara urbs apud poetas, a triginta inde annis propter praeclaras ruinas nobilis, itemque numorum veterum repertorum copia. Sunt de his multorum opera, inprimis Thomae Mayor, et Comitis de Gazola editore Paullo Ant. Paoli. *biferum* autem propter egregiam caeli clementiam, et ad Homeri imitationem de Alcinoi hortis Od. η, 117 — 121. (Tradidit de Mileto Aethlius se-

Et virides apio ripae; tortusque per herbam
Cresceret in ventrem cucumis; nec sera comantem
Narcissum, aut flexi tacuissem vimen acanthi,
Pallentisque ederas, et amantis litora myrtos.

121 *viridis* fragm. Vatic. (etiam Medic., sed ultima *i* in *e* a manu rec. mutatur. *Wr.*) *totusque* Toll. *per herbas* Goth. pr. Regins et ed. Paris. 1494. 122 *sera* Medic. et alii boni, recte; *sero* duo Pierii et multi alii, quod et vulgare est, et metro repugnat. 124 *que* abest ab edd. ant. et fragm. Vatic. *Pallantesque* Rottend. sec. At tert. *Pallantisque*, ut *Palantes hederae* sint, velut *Errantes*. Sed sunt aberrationes illae perpetuae; et hedera *alba* a *nigra* distinguitur. vid. Heinsius.

cundum Athenaeum l. XIV, c. 19. p. 379. Schw.: *Σῦκον καὶ ῥόδα δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐγένετο. Wch.*) 120. Enarrat nonnulla olera hortensia et coronaria ex topiariis. De *intubo* vid. ad Georg. I, 120. *Apium*, *σέλινον*, varia habet genera, ut petroselinum. Sed hic *palustre* intelligendum videtur, nobis *Selery* dictum, quod locis riguis gaudet. cf. Mart. 121. 122. Usus eadem imagine Propert. IV, 2, 43 *Caeruleus cucumis, tumidoque cucurbita ventre.* 122. 123. De *Narcisso* vid. supra ad Ecl. II, 48, et h. l. Martin. Videtur scilicet veterum Narcissus esse *Narcissus* noster *albus circulo purpureo* vel *croceo minor*. Sed *sera comantem*, sero florentem, appellat, quod sub clementiore caelo etiam seriore anni tempore, Novembri ac Decembri, floret, ut de Thracia ac Graecia tradiderunt Busbequius et Turnefortius. Et Theophrast. de Hist. Plant. VI, 6, loco ab Heinsio laudato: *νάρκισσος ἢ λείριον — ὄψιον δὲ σφόδρα· μετὰ γὰρ ἀρκτοῦρον ἡ ἄνθησις, καὶ περὶ ἰσημερίαν.* In *comantem* vim agnoscit Meierotto in Dubiis p. 10, ut respiciatur copia florum et scaporum, quos narcissus habere solet. Mitscherlich. noster Adnotat. ad H. in Cer. p. 112 ad v. 12 Hymni hoc epitheton advocat: *τοῦ καὶ ἀπὸ ῥίζης ἑκατὸν κάρα ἐξεπεφύκει.* *Acanthus* h. l. herbae nomen, noster *acanthus sativus*, seu *mollis Virgilii*, apud Bauhin. *Wälsche Bärenklau.* vid. ad Ecl. III, 45, ubi *mollis*, ut inf. v. 137, *ὑγρὸς* Theocrito, quod hic *flexus*, quia adultior caulis reflectit se et vergit ad humum; propter hoc ipsum poetica ratione *vimen* ei tributur, quod proprie non habet, sed caulem. *tortos acanthos* dixit Columella X, 241. *Pallentis*

Namque sub Oebaliae memini me turribus altis,
Qua niger humectat flaventia culta Galaesus,
Corycium vidisse senem, cui pauca relicti

125. T. ARCIS

125 *Oebaliae memini me turribus altis* vulgo ubique legitur. *Oebaliae — arcis* apud Arusian. Messium, quod unice verum esse nullus dubito, nuneque cum Brunckio recepi. Quis enim *Oebalium* dixerit de urbe Tarento, aut Tarentina regione? quis *turres Oebaliae*? quis ferat *turres Atticae* pro Athenis? At *arcem* pro urbe dicere poterat, quamquam et *arx Tarenti* ex Livio satis nota. *turribus autis* Medic. a m. pr. *Oebalio* Goth. pr. Mira ex hoc nomine orta est corruptela apud Corippum de laud. Iustin. III, 94 *vites — Quas manibus propriis Ithacus plantavit Ulysses Arce sub Oebalia Laertia limina servans, Nondum Troiani vitans discrimina belli.* Nisi *Oebaliam arcem* forte ex Laconica cum Penelope, Icarii filia, in Ithacam transferas, nullus ei locus esse potest. In cod. unico, unde carmen profectum est, erat: *Parces ubi Italia.* Nunc Barthii emendatio recepta: *Pace sub Iliaca.* Interea fatendum est, corruptelam in Marone esse videri valde antiquam, quandoquidem in Claudiano ex imitatione dictum occurrit: *Liris, et Oebaliae qui temperat arva Galaesus*: in Prob. 260. (Librorum mss. lectionem defendunt Voss. et, qui ab Iahnio laudatur, Weichert. Commentat. de Titio Septimio poeta. 1824. ed. Itaque *altis* revocavi. *Wr.*) 126 *Qua niger* omnes libri, scripti et expressi; nec aliter legerat Sidonius Apollinaris c. 24, 8 *Quales Corycium senem beantes Fuscabat* picei *lana Galaesi.* At ante Heins. editiones Plantinianas et Elzev. occuparat *piger* ex Io. Scopae collectaneis. Alterum proprie Galaeso tribuitur; ambigitur modo, quo sensu. v. Burm. ad h. l. Sed est haud dubie aqua nigricans, quia pellucida et profunda; ita enim solet fundus nigricare, adeoque et ipsa aqua. *Umbrosum* Galaesum dixit Propert. II, 25, 67. At enim hoc sensu *niger amnis* absolute dici vix potest: aliter se habet *silva nigra.* *Galaesus* scribunt Medic. et meliores, *Γαλαῖσος*. vid. Heins. *Galesus* vulgo. Respicit h. l. Propert. II, 34, 67 ubi Maronem in haec loca deducit: *Tu canis umbrosi subter pineta Galaesi Thyrsin et attritis Daphnin arundinibus.* 127 *Corytium* Iunt. ed.

hederas: ponit genus certum; nam sunt et nigrae.

125. De *Tarento* loquitur; *arx Oebalia* dicta, h. Lacedaemonia, ab Oebalo, vetere Lacedaemonis rege, Tyndarei patre. Parthenii Spartani, Phalanto duce, *diu et per varios casus iactati, tandem in Italiam deferuntur, et, occupata arce Tarentinorum, expugnatis veteribus incolis, sedes ibi constituunt.* Iustin. III, 4. De his et Tarenti originibus actum in Commentat.

Iugera ruris erant, nec fertilis illa iuvencis,
Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho.

128. ERANT:

129 *Nec Cereri* Salmas. Exerc. Plin. p. 366 laodat; memoriae sc. vitio. Tum ooli cum oonoullis haerere in *illa seges* nec fertilis — nec commoda Baccho. Iungeoda suot: *pauca iugera*, *illa* iogera *erant seges* nec fertilis per iuveocorum aratiooem, oec opportuna. Dicta *seges* omnino pro agro, proprie quidem de proximo. (an „de consito?" *Wr.*)

de legibus Tarent. in Opusc. academ. Tom. II, pag. 217 sqq. Ager autem Tarentinus inter fertilissimos habitus; amne *Galaeso* irriguus, noto ex Horat. Carm. II, 6 *Dulce pellitis ovibus Galaesi Flumen, et regnata petam Laconi Rura Phalanto.* 127. *Corycium* nunc *senem* induxisse videtur Varronis exemplo, qui fratres Veianios laudat III, 16, 10. 11. Locum expressit Sidonius Apoll. Carm. XXIV, 58. 59. *Corycus* Ciliciae oppidum, antro et croco satis notum; ex quo agro oriundus senex hic in agrum Tarentinum a poeta adducitur, sive is casu eo pervenerat, sive traductus a Pompeio, qui, narrante Servio, victis piratis Cilicibus partim ibidem, partim in Graecia, partim in Calabria, agros dedit. Laudes tamen huius senis apud poetam in piratam veteranum vix cadere videntur. Apud Probum alia est narratio: „Pompeius quum oppugnaret piratas, remigibus eorum promisit agros, si vicisset eorum adiutorio; quorum proditione victor Tarentinorum agros veteranis divisit, et quicquid deterrimum fuit, remigibus dedit." Indocte haec quoque narrata; et, si quid inde tenendum, saltem dicemus, veteranos a Pompeio in agrum Tarentinum tum vacuum ab incolis deductos esse. Inter haec quid vetat, quo minus certum hominem Cilicem intelligamus, quem poeta, quocunque tandem casu ille in Italiam traductus fuerat, in his terris hortum colentem noverat? Venerat enim poeta in haec loca sub a. U. C. 715. vid. Vitam. At illa Servii ratio vix ferri potest, ut *Corycius senex* appellative dictus sit, qui more apud Corycios usitato agrum coleret. *Hortus* quidem *Corycius* recte ita diceretur, a praestantiore cultus genere, non autem *senex*.

127. 128. *cui pauca relicti Iugera ruris erant. relictum rus* cum absolute dicatur, vix aliter accipi potest, quam sive de subsecivo, h. in metatione, cum

Hic rarum tamen in dumis olus albaque circum
Lilia verbenasque premens vescumque papaver,
Regum aequabat opes animo; seraque revertens

132. ANIMIS

130 *Hic* (*rarum!*) *in dumis*, interpungendum coniectat Burm., sed vid. Not. *Hinc* liber Bersmanni; ipse coni. *Huic*: quod et Erf. a m. sec. habebat. *Hinc* etiam Longobard., ex paucis illis iugeribus, inquit Pierius. (*holus* Medic.; vid. Cellar. Orthograph. p. 301. ed. Harles. *Wr.*) Versus 130. 131 aberant a Goth. sec. 132 *aequabit* quart. Moret. *animo* quatuor apud Burmannum, et sic Serv. ad Aen. I, 18. vid. ad Phaedr. II, 3. Burmann. (Bene *animo*; vid. Q. V. VIIII, 2, c.; nec unquam de mente et sententia *animi* plurali, sed *animus* singulari numero; sic *animo* Aen. I, 582. II, 660. III, 34. IV, 15. V, 748. VI, 158. IX, 191. X, 890. et saepius; *animis* de audacia, ferocia, furore, etc. Nempe senex ille regibus se beatiorem putabat; ac notissimum est illud apud Horat.: „Persarum vigui rege beatior." Hinc *animo sibi aliquid fingere*, non *animis*; et similia eodem modo. Sane, si de pluribus agitur, locum habebit etiam pluralis. Atque *animo* commendant hoc loco libri minime spernendi Mentel. pr. Menag. pr. Moret. pr. Leid. et Alb. Originem mendi indicat Moret. sec., in quo *animos*; adhaeserat *s* ex sequenti vocabulo: iam quum *animos* ferri non posset, sponte se offerebat *animis*. Eodem modo peccatum Aen. XI, 774., ubi vide, quae annotavimus. Statium autem Silv. I, 2, 122.: „*Vincit opes animo*" alludere ad haec Virgilii verba voluisse, ut putat Marklandus, vix crediderim. *Wr.*)

agri assignarentur, intra limites non recepto (vid. Goes. Ind. in R. Agrar. Scriptt.), sive de contemto omnino propter ieiunitatem soli neglecto et deserto agro, ut Servius facit (quo et reliqua vocant: *nec fertilis illa iuvencis, Nec pecori opportuna seges, nec commoda Baccho* et mox *in dumis*). Nam *ager relictus*, sc. hereditate, avitus, cum nihil, quod eo ducat, adiectum sit, ut v. c. contrarium in illo Martialis: *Res* non parta labore *sed relicta*, valde dure dictus esset. Habes tamen in hoc Burmanni auctoritatem. 128. 129. *nec fertilis illa iuvencis*, h. iuvencorum labore, aratione. *seges* omnino pro agro, solo. Nec arationi, nec pascuis, nec vineis bonum solum fuisse dicit.

130. *in dumis*, in solo spinoso ac dumis indulgenti, hoc equidem novi latine dici posse; etiam sic, ut sit, inter dumos, in dumeto, quod non videtur locum habere; an vero esse possit latine dictum pro in horto, saepe ducta ex dumis, incluso,

Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.
Primus vere rosam atque auctumno carpere poma,
Et, quum tristis hiems etiamnum frigore saxa
Rumperet, et glacie cursus frenaret aquarum,
Ille comam mollis iam tondebat hyacinthi,

135. ETIAM NUNC

133 *ineptis* Fraoc. (*inertis* Potterius e Medic. eootat; nempe ita typothetae errore exaratum eat apud Fogg., ot ipse refert Foggio. *Ineptis* etiam Lips. pr., i. e. *inemptis*; idem *honerabat*; aed Medic. *onus*, *onerosus*, *onustus*, *onerare*, coostanter aiue adspiratione. *Wr.*) 134 *atque* omittit pr. Moret., hiatu nou iuaudito. 135 *etiamnum* Heins. e Medic. et Gud., etiam Pieriauis. *etium nunc* vulgo, et hoc recte; (ut putat etiam Wakef. ad Lneret. V, 17. *Wr.*) est enim autiquius; itaque revocavi. Monitum ad Ecl. II, 41. (hic certe *etiamnum*, quod est in Medic. et Gud., praeferendum. Vide notata ad Ecl. II, 41. *Wr.*) 136 *firmaret* Moret. see. Pro *glacie* Wakef. *glacies* reposnit, elegauter quidem. 137 Vulgata erat lectio: *Ille comam mollis iam tum tondebat acanthi.* Miratiouem iam per se facit hoc, quod *acanthus*, seu *branca ursina*, cum iuter *semper frondentes* sit (ut Georg. II, 119 *baccas semper frondentis acan-*

quod vir doctus me docet, alii diiudicent. Certe non ausim dicere, olus crescere *in saepe*, pro in horto saepe cincto, ita nec, *in dumo. premens*, plantans, ut Georg. II, 346 *quaecunque premes virgulta per agros.* ut *premere* sit legere, decerpere, metere, adiecta opus esset alia voce, manu, ungue, ut Ge. I, 157 *falce premes umbras*, resecabis. Calpurn. V, 111 *tu tamen aut laeves ederas aut molle salictum Valle premes gelida*, ubi est seu falce seu manu stringere, frondes decerpere. Mox *rarum olus* potest referri ad pauperem hortum, ut modicum olus inde provenisse dicat; sed verius est ita dici, quoniam proprium sationis et plantationis est, ut olera parvis inter se intervallis, *raris ordinibus*, serantur; id quod in solo tenui multo magis fieri necesse erat. Saltem hoc malim, quam porosum interpretari, ut spongia rara dicitur. *circum* in oris arearum oleribus consitarum. *Verbena*, hierobotane, *Eisenkraut*, h. l. apum caussa sata. *vescum papaver*, tenui grano; Ge. III, 175 *vescas salicum frondes* dixit; ad quem vs. vide. 134. *carpere*, carpebat, historico modo, ut et v. 140. 135. *frigore saxa Rumperet*, v. Ge. III, 363. Etsi vix credas, in locis his Italiae ex-

Aestatem increpitans seram zephyrosque morantis.
Ergo apibus fetis idem atque examine multo
Primus abundare, et spumantia cogere pressis
Mella favis; illi tiliae, atque uberrima pinus;
Quotque in flore novo pomis se fertilis arbos
Induerat, totidem auctumno matura tenebat.
Ille etiam seras in versum distulit ulmos,

thi), alienus ab b. l. est, in quo de floribus *alieno tempore florentibus* agitur. Iam vero *mollis jam* (non, *tum*) *tondebat hyacinthi* scribunt diserte Mediceus, Gud. Rottend. tert. a m. pr., Mentel. duo, Menag. alt. et Moretani tres (quo Regius alludit: *iam tond. iacinthi*). Eandem lectionem in vetust. libris invenerat Achilles Statius; itaque nondum receptam esse olim mirabar; et nunc eam recepi, adstipulante Brunckio. Nam manifestum est, aut importunum metum de metri ratione, aut scripturam sine aspiratione locum dedisse depravationi in *acanthus* ad ductum Ecl. III, 45, ubi *mollis acanthus* occurrebat. *iam tunc* Ven. At Martini libri cum Gothanis in vulgatam lectionem conspirabant; nec Pierius quicquam de suis monuit. (*tondebat hyacinthi* etiam 3. 8. 11.; et *achanti*, sic, deterior lectio, in margine Medicei miniatis literis appicta. *Wr.*) 138 *zephyrosque vacantes* Erf. a m. pr. (*moruntes* Medic. *Wr.*) 139 *multum* Gud. a m. pr. 141 *tilia* Medic., quod merito praefert Heins. Et sic emendarat Reiskius. (*tilia* elisioni originem videtur debere. *Wr.*) 142 *Quodque*, *quoque* al. apud Burm. 143 *ferebat* Schol. Cruqu. Horat. III, 1, quod in prosa ferrem. *legebat* Moret. fragm., quod in cultorem, non de arbore, dici posse, bene monuit Burm.

tremae circa Tarentum tantam hiemis saevitiam incidere posse, ut pro generali hiemis notatione haec sint habenda. 137. *comam mollis iam tondebat hyacinthi:* h. carpebat hyacinthos media hieme. *coma hyacinthi* pro ipso flore. 138. Argutus versus. Ipse antevertebat praecocibus floribus aestatem et zephyros, et idcirco increpare eorum tarditatem ac moram videri poterat.

140. Mellificio antevertebat alios; mella maturius exprimebat favis. *apes fetae* melle. 141. *pinus*, vid. ad vs. 112. 142. 143. Fidem praestabant arbores, nec frustrabantur spem ex flosculis et gemmis conceptam. Poma futura latent in floribus, hinc *arbos induit se pomis in flore novo:* at *in florem ipsum induit se arbos* supra Georg. I, 187. 188.

144 — 146. Ille etiam ulmos in ordinibus, κατὰ στίχους, h. e.

Eduramque pirum, et spinos iam pruna ferentis,
Iamque ministrantem platanum potantibus umbras.
Verum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis
Praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.

145 *que* abest a duobus Burm. *Iduramque* Leid. pr. a m. pr. *pinum* Medic. a m. pr. *Edurasque pinus* Goth. pr., metro invito. *spinas* Leid. Zulich. Rottend. pr. a m. pr. Moret. sec. *prunos iam spina ferentis* Ven. 146 *umbras* Heius. e Pierianis et suis. Sic Goth. sec. et omnes Martini. *umbram* vulgo. *platanus — umbram* Goth. pr. 147 *haec ipse quidem* novem apud Burm., uterque Goth. Regius et ed. Norimb. *haec ipse eadem* Ven. *ipsa* Medic. a m. pr. *exclusus* omnes Pieriani et Heinsiani, Goth. sec. et omnes Anglici; et confirmat Columellae imitatio lib. X pr. Vulgg. *disclusus*, male. Altera tamen lectio iam ab Egnatio erat prodita, et e Palat. in ed. Commelin., tum H. Steph. et Pulmann. *seclusus* Menag. pr. 148 *post me memoranda* Nauger. cum Steph., quod deseruere alii: itaque revocavit Heins. e parte librorum; ut Goth. sec. Reg. et Cantabrig. exhibent; et confirmari id potest e Colum. X praef. 3 et X, 5, quo maior pars alludit cum Mediceo et uno Arundel. *post memoranda*, (sic etiam 2. 3. *Wr.*) ita, ut similis syllaba exciderit; quam supplevere alii, ut in Pierianis aliquot et uno Meadiano: *post haec memoranda*, aut, ut vulgo legebatur, et ut in tribus Martiuianis legitur: *post commemoranda. aliis primo memoranda* ed. Ven. (*commemoranda* recepit Vossius; abstinuit Virgilius hoc verbo, prosae orationi magis, quam poeticae conveniente, quamquam non ignoro legi apud Ovidium aliosque. *Wr.*)

ille ulmorum ordines posuerat; at elegantius *distulit*, disposuit, *in versus.* conf. Ge. II, 277 sqq. Servio duce, quem Iulius Sab. exscribit, Martinus de *transplantatione arborum iam adultarum*, quam ille Corycius senex felici eventu tentabat, accipit; motus epitheto adiecto: *serae* ulmi. Probaveram hoc ipse in prioribus edd. et ad eadem iam redeo. (Non recte haec de transplantatione accipi videntur; neque enim quid egerit senex, sed quid habuerit in horto suo, narrat Virgilius. Itaque *in versum distulit ulmos*, si probe intelligo mentem poetae, idem valet, quod *habebat in versum dilatas ulmos*. *Serae* autem *ulmi* proprie quidem non sunt adultae, sed tarde crescentes, ut recte explicat Burm. Sed plantatas ab homine illo iuvene, eo tempore, quo eas vidit Virgilius, iam adultas fuisse, ex vs. 145. sq. intelligitur. *Wr.*) Ergo *ulmos* appellat *seras*, non tam sero adolescentes, sed iam adultas. *piros eduras*, h. valde duras, validas; conf. Var. Lect. ad Ge. II, 65. *Spinus*, oxya-

Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
Addidit, expediam, pro qua mercede, canoros
Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae,
Dictaeo coeli Regem pavere sub antro.

(152. In Servianis legitur *Dictaeum*, sed cod. Dresd. *Dicteo*. *Wr.*)

cantha, *Hagedorn*, cui iam prunus insita erat; tandem *platanus* (vid. Georg. II, 70) iam umbrosa. haec forte ad priorem interpretandi modum revocare possit. 147. Cf. ad v. 116. Colum. lib. X, praef. et pr. *spatiis iniquis*, spatio nimis angusto, intra quod cursum suum tenere cogitur. Respicit locum Plinius quoque lib. XIV pr. 148. Servius ad h. v. *Gargilium Martialem* significari prodit; scripsit sane is de hortorum cura, sed est serior aetate, et non nisi Palladio primum laudatus.

149 sq. De re privata ac publica apum agere orditur. πολιτείαν καὶ βίον dixit Arist. H. A. IX, 40, et inde Didymus Geop. XV, 3, 1. Fabula nota vel ex Callimacho H. in Iov. 49 sqq. Fuere tamen multa, quibus fabulam ornaverant poetae: in his v. c. illud, quod Ambrosiam Iovi puero apportabant columbae inter Planctas advolantes: Odyss. μ, 61 sqq., ubi cf. Eustath. Servata ad inferiora usque tempora antri Dictaei religio et apum in eo examina certoque tempore erumpentis ignis prodigium; vid. Antonin. Lib. 19. Obscuriora tamen sunt illa, ad quae Maro h. l. respexit; eoque interpretatio non satis tuta; inprimis propter verba *pro qua mercede*. Nolo iterum ea, quae olim disputata sunt, repetere, sed apponam, quod iam olim praetuli. Iovem puerum apes, allectae *cymbalis Curetum*, *sub antro* montis *Dictes* in Creta *paverant* melle; pro ea re, tamquam mercedis ac praemii loco, miram hanc, et humano ingenio similem naturam iis indidit Iupiter. Extulit haec poeta inverse: naturas has indidit Iupiter apibus, pro mercede *eius*, *quod* eum puerum olim *paverant*. Nunc relative redditum, *pro qua re*, *pro qua mercede*, pro eo quod pavere; in mercedem eius quod. Ita vulgo dicitur, *pro quo*, ut sit: pro eo quod. ἀντὶ οὗ. (Recte vero Heynius. Oratio ad communem consuetudinem revocata ita procedit: nunc expediam naturas, quas Iuppiter apibus addidit, ac mercedem — i. e. naturas mer-

Solae communis natos, consortia tecta
Urbis habent, magnisque agitant sub legibus aevum;
Et patriam solae et certos novere Penatis;

153. GNATOS

(153. Medic. *communes*; idem a m. pr. *luto*, a sec. *natos*; sic, *natos*, non *gnatos*, quod expuli, Vatic.; vid. Q. V. XXXVIII, 2. *Wr.*) 154 *que* abest a quart. Moret. uno Mead. et vett. edd., forte melius. *aevom* Gudianus. (item Vatic. *Wr.*) 155 *A patriam* pro *Ah* codd. aliquot apud Pierium. *et* ante *certos* abest Longobard. (*At* prior, *Et* altera lectio Vatic. Tum *Penates* Medic. et Vatic. *Wr.*)

cedis loco acceptas — pro qua pavere. Ita demum Indicativi constat ratio. Sic Aen. VI, 614. sq.: „Ne quaere doceri, quae forma viros fortunave mersit;" i. e. ne quaere doceri formam, quae mersit. Eodem modo Cicero de Fin. IV, 24, 67.: „At, quo nituntur homines acuti argumento ad probandum, operae pretium est considerare;" i. e. operae pretium est considerare argumentum, quo nituntur; vid. ibi Goerenz. Et in Cat. mai. IV, 12.: „nihil est admirabilius, quam quomodo ille mortem filii tulit;" i. e. quam modus, quo. *Wr.*) Euemerum poetam ante oculos h. l. Virgilio fuisse discimus ex Colum. IX, 2, 3 — *an, ut Euemerus poeta dicit, crabronibus et sole genitas apes, quas nymphae Phryxonides educaverunt, mox, Dictaeo specu, Iovis extitisse nutrices, easque pabula munere dei sortitas, quibus ipsae parvum educaverant alumnum* (Ita vero a Iove mel acceperunt, quo Iovem puerum alerent?). *Ista enim, quamvis non dedeceant poetam, summatim tamen et uno tantummodo versiculo leviter attigit Virgilius, cum sic ait:* Dictaeo — sub antro. Tradiderat autem illa Euemerus in *sacra historia*, ἀναγραφῇ ἱερᾷ, ab Ennio latine conversa, in qua cum aliorum deorum, tum *Iovis Dictaei*, tamquam mortalis hominis, natales, patriam ac sepulcrum persequutus fuerat. vid. Minuc. Felix Octav. 21. Lactant. Inst. div. I, 11. Non ergo admittam coniecturam virorum doctorum, *Eumelum*, de quo vid. inf. ad v. 316, esse legendum in Columellae verbis. Locus, qui sequitur, est ex praestantissimis, propter dignitatem tenuitati rerum additam, ex translatis ab humano genere. 155. *patriam*

Venturaeque hiemis memores aestate laborem
Experiuntur, et in medium quaesita reponunt.
Namque aliae victu invigilant, et foedere pacto
Exercentur agris; pars intra saepta domorum
Narcissi lacrimam, et lentum de cortice gluten,
Prima favis ponunt fundamina, deinde tenacis
Suspendunt ceras; aliae, spem gentis, adultos
Educunt fetus; aliae purissima mella
Stipant, et liquido distendunt nectare cellas.

156 *labores* Arundel. Erf. (*hiemes* Medic., sed *e* in *i* mutatur. *Wr.*) 157 *reportant* Voss. 158 *victum* quart. Moret. *victui* sec. Moret. *vigilant* apud Priscian. VII. *foedere parco* Reg. Martin. 159 *inter* unus Arundel. *tecta domorum* unus Mead. 160 *lente* Moret. quart. *lectum* Longobard. cum aliquot aliis apud Pierium et Reg. Martini, non male; sed recepta lectio est pulcrior. 161 *tenacis* Priscian. VII, Rottend. tert. Gud. (et Vatic. *Wr.*) *tenaces* al. 162 *in spem* Leid. a m. sec. Goth. sec., male. 163 *durissima* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*), male. *liquentia* et mox *dulci distend. nectare* Seneca Ep. 84, ex Aen. I, 433, ubi et sequentes versus 167 — 169 iterum appositi. 164 *nectare telas* Ven.

simili modo dixit Columell. IX, 12, 1. IX, 9, 1. Ad locum facit Ambros. Hexaem. V, 21. 157. Georg. I, 127 *In medium quaerebant*. 158. Partitae inter se opus ac munera certo ordine (hoc est *foedere pacto*), aliae *victu invigilant*, victui quaerendo, cibo congerendo, operam dant, et *exercentur agris*, discursu et vagatione vexantur, fatigantur, per agros; quae Graeci per medium, nos reciproce exprimimus, exercent se. ut saepe *exerceri laboribus, opere*, dicimur, quod tractamus. Habebat hic ante oculos poeta Aristot. H. A. IX, 40. pag. 946 extr. Lineae autem sunt ductae iam in Hesiodo Θ. 596 sqq. 160. *Narcissi lacrimam*, guttam, nectar, humorem dulcem, seu melleum, quem imus florum calyx exsudat. tum *gluten* e resina, gummi, corticum. 161. *favis*, cellulis mel recepturis, *fundamina*, propolin: vid. sup. ad v. 40. 164. *distendunt nectare cellas*, ornatius quam, replent, explent; nam maiorem abundantiam repraesentare animo videtur, quod adeo cellula-

Sunt, quibus ad portas cecidit custodia sorti;
Inque vicem speculantur aquas et nubila coeli;
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
Ignavum, fucos, pecus a praesepibus arcent.
Fervet opus, redolentque thymo fragrantia mella.

165 *ad portam tendit* unus Arundel. *sorte* Leid. et Zulich. sec. Goth. sec. et Erf. a m. sec. *sorti* est idem casus sextus, ut vesperi, ruri. vid. Drakenb. ad Sil. VII, 368, (et quae afferunt Forbiger. ad Lucret. I, 977., et, quos idem laudat, Viri docti. *Wr.*) quamquam non video, cur non *sorti cadere* res possit, tertio casu, h. in sortem, cum *sors* et ipsa portio ac munus sit. *ad portam* Alcuinus Grammat. vid. ad Liv. IV, 37, 6. Burmann. Sed illud minus poeticum. 166 *quae nubila* Ven. 167 *adcipiunt*: pro vulgari, excipiunt; hoc tamen reposuit Wakef. quia sit proprium. 168 *Ignavom* Gud. *Agninum* duo Barthii. *a praesepibus urgent* unus Arundel. 169 *Fervit* coni. Cuningham. et Io. Schrader. sicque legerat Philargyr. (sed hoc testimonio nihil conficitur, nisi in eo codice, quem versavit Philargyrius, ita exaratum fuisse, librarii fortasse errore. *Wr.*) *flagrantia*, *flaglantia*, *fraglantia* et in Franc. *frangentia* legitur. vid. Burm. (*fraglantia* Medic. et Vatic. *Wr.*)

rum latera tumere faciat. *distendet spicis horrea plena Ceres:* Tibull. II, 5, 84, ubi vid. Not. et supra III, 124 *denso distendere pingui*, *Quem legere ducem*. Hoc idem alias est *rumpi*, ut Ge. I, 49.

166. An futuri sint imbres, ne reliquae exeant, ut bene Cerda. conf. v. 191. 168. *fucos*, *Dronen*, apes maiores iis, quae mel faciunt. Columella IX, 15, 1 *Mox vere transacto sequitur mellis vindemia. — Eius maturitas intelligitur*, *cum animadvertimus fucos ab apibus expelli ac fugari; quod est genus amplioris incrementi*, *simillimum apis*, *et*, *ut ait Virgilius*, ignavum pecus, *et sine industria favis assidens. Nam neque alimenta congerit*, *et ab aliis invecta consumit. Verumtamen ad procreationem sobolis conferre aliquid hi fuci videntur*, *insidentes seminibus*, *quibus apes figurantur. Itaque ad fovendam et educandam novam prolem familiarius admittuntur. Exclusis deinde pullis*, *extra tecta proturbantur*, *et*, *ut idem ait*, *a praesepibus arcentur.* Vides veteres non ubique in physicis desipuisse.

169 — 175. Eadem industria apum est in melle elaborando, quam in fabrica aliqua plurium operantium; poterat officinam

Ac veluti lentis Cyclopes fulmina massis
Quum properant, alii taurinis follibus auras
Adcipiunt redduntque, alii stridentia tinguunt
Aera lacu; gemit inpositis incudibus Aetna;
Illi inter sese magna vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe ferrum.
Non aliter, si parva licet conponere magnis,

170. VELUTI,

170 *lenti* fragm. Vatic. 171 *alii t. f. auras* aberat Longob. Iidem versus Aen. VIII, 449 — 453, sed ibi *ventosis follibus*; et *antrum* pro *Aetna*, et *multa vi*, et *tenaci forcipe massam.* 172 *stringentia* Ven. 173 pro *Aetna*, *antrum* in Longobard. Medic. et Pierianis aliis, Rottend. pr. Menag. pr. alt. Voss. Franc. Goth. sec. (in quo alterum pro glossa adscriptum), et uno Arundel., quibus adde fragm. Vatic., forte ex Aen. VIII, 451. (vid. notata ad vs. 4. *Wr.*) 174 *multa vi* Rottend. sec. ex eod. loco; sicque inf. v. 450 et alibi. 175 *massam* in fine versus Vratisl. et Nonius in *Fornus*; ex Aen. VIII, 453. 176 *opponere* Goth. sec.

fabrilem laudare; at poetica ingenii vi maiorem speciem rerum reddidit ex Vulcani fabrica ferraria. *lentis massis*, ferri, quod procudi ac duci potest, *properant*, properanter conficiunt, σπεύδουσιν, ἐπείγουσι, fulmen. Sic Callim. in Dian. 49 de ipsis Cyclopibus: ἐπείγετο γὰρ μέγα ἔργον. *Lacus*, ut fontes, pro aqua positus. Lucret. VI, 147. 148 *Ut calidis candens ferrum e fornacibus olim Stridit, ubi in gelidum propere* (aut potius *propter*, dum prope adstat aqua) *demersimus imbrem.* Hoc magis poeticum, quam ut *lacus* ipsum vas sit; uti in vineis *lacus* sunt. Ovid. Met. IX, 170 *gelido ceu quondam lamina candens, Tincta lacu, stridit.* (*inpositis incudibus*, non Aetnae, ait Vossius, sed ἐν ἀκμοθέτῳ. Hom. Il. XVIII, 476.: „θῆκεν ἐν ἀκμοθέτῳ μέγαν ἄκμονα.“ *Wr.*) 175. *In numerum:* ἐν ῥυθμῷ, εὐρύθμως· ut Eclog. VI, 27. Ceterum hunc eundem locum refinxit poeta Aen. VIII, 449—453. Compara Callimach. in Dian. 59—61.

176. Cum essent, qui hanc comparationem magnae molitionis, studii et laboris apum cum Cyclopum opere fabrili pro inepta et ridicula haberent, cum res exiguae et tenues tam magnificis exemplis ornentur, Popius

Cecropias innatus apes amor urguet habendi,
Munere quamque suo. Grandaevis oppida curae,
Et munire favos, et daedala fingere tecta:
At fessae multa referunt se nocte minores,
Crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim,
Et glaucas salices, casiamque, crocumque rubentem,

177 *Cecropeas* multi scribunt ex more. 178 *quaeque suo* Franc. 179 *figere* unus Mead., quod hic legendum putabat Burm. Sec. ad Anthol. Lat. pag. 375. 180 *multae* Zulichem. Laudat Burm. Intpp. ad Suet. Aug. 78, Drakenb. ad Liv. V, 26.

in praeclara disputatione (*Postscript*) Odysseae subiecta, monente etiam Martino, eam ita defendebat, ut ex animantium actionibus, quamvis tenuibus, nunquam risum recte captari diceret; sed tantum ex hominum actionibus, multa ac magna, adeoque inepta et absurda molitione effectum exiguum ac ieiunum consectantibus. Praeclare profecto; sed vera ratio ad hunc modum erat reddenda: Comparatio non versatur in specie apum et Cyclopum, sed in operae industria; poetae autem partes, in hoc inprimis rerum genere, quae per se tenues sunt et exiles, versantur in eo, ut iis ornatu, dignitate et gravitate eam speciem induat, qua probare se ac delectare animum possint: hoc autem assequitur, dum *animantium actiones humanis studiis et consiliis* assimulat, adeoque etiam comparationes ab hominibus petitas ad illa transfert. Accedit, quod tota tractatio de apibus nos iam adsuefecit imaginibus a rebus ac fatis, moribus ingeniisque hominum, petitis. 177. *amor habendi*, h. l. acquirendi studium, cum mel parant. *munere suo*, pro cuiusque vicibus, ut 158 sqq. partibus cuique assignatis. 179. *munire favos*, pulcrius quam, fingere, facere, fabricari. (Alii intelligunt opera ad munienda alvearia. *Wch.*) *daedala tecta* a Lucretio habet. 181. *pascuntur*, depascunt, ut verbi usum vidimus Ge. III, 314. II, 375. De *arbutis* v. Ge. III, 300. I, 148. *glaucas salices*, Ge. II, 13. *casiam*, II, 213. *pinguem tiliam*, a melle florum et foliorum, quod exsudant, glutini apum idoneum. *ferrugineos hyacinthos*, alias *purpureos*, *vaccinia nigra*

Et pinguem tiliam, et ferrugineos hyacinthos.
Omnibus una quies operum, labor omnibus unus.
Mane ruunt portis; nusquam mora: rursus, easdem
Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
Admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
Fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
Post, ubi iam thalamis se conposuere, siletur
In noctem, fessosque sopor suus occupat artus.
Nec vero a stabulis pluvia inpendente recedunt

183 *taliam* Gud. a m. pr. 184 Distingunnt multi post *quies.* vid. Heins. et Burm., quod et ipsum ferri potest. *labor omnibus idem* Rottend. pr. ut Georg. III, 244, sed et v. 212 *mens omnibus una est.* 187 *dum* edit. Norimb. (*tunc* in Medic. exstare ait Foggin., non addens tamen, utro loco sic scriptum repererit, an utroque; vid. Q. V. XXV, 5, b. *Wr.*) *pectora* Rottend. sec. vid. Aen. VIII, 607. 188 *musantque* duo. *musatque* Leid. *luminu* ed. Norimb. 190 *suus sopor* Mentel. tert. et Reg. Goth. pr. *suos sopor* Ven. 191 *recludunt* Medic. a m. pr.

Ecl. II, 18. Nobis *lilia floribus reflexis, Türkischer Bund.* conf. Martin., qui hyacinthi huius poetici formam exhibuit. (— 185. *ruunt portis*, portas agmine relinquunt. Liv. XXVII, 41.: „equites peditesque certatim portis ruere.“ *Iacobs.*)

188. *mussant*, murmurant, fremunt: vid. ad Aen. XI, 454 *flent maesti mussantque patres.* 189. *thalami*, cubicula, pro alveis. (Antiphil. Ep. 29.: „μελισσῶν αὐτοπαγεῖς θαλάμαι.“ Nicias Ep. 7.: „κηροπαγὴς θάλαμος.“ *Iacobs.*) 190. *sopor suus*, ex usu huius nominis poetico, illis debitus et conveniens, quippe labore diurno paratus, aut illis solitus et usitatus.

191. Convenienter versui 149. 150 sequuntur nunc alia singularia ingeniis apum insita: praesensio tempestatis ingruentis; tum vs. 197 sobolis mira reparatio. 191. Arat. Diosem. 296 inter signa imbris ingruentis: οὐδ᾽ ἂν ἐπὶ ξουθαὶ μεγάλου χειμῶνος ἰόντος πρόσσω ποιήσαιντο νομὸν κηροῖο μέλισσαι, ἀλλ᾽ αὐτοῦ μέλιτός τε καὶ ἔργου εἱλίσσονται (h. κατὰ, περὶ μέ-

Longius, aut credunt coelo adventantibus Euris;
Sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur,
Excursusque brevis tentant, et saepe lapillos,
Ut cymbae instabiles fluctu iactante saburram,
Tollunt: his sese per inania nubila librant.
Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
Quod neque concubitu indulgent, nec corpora segnes
In Venerem solvunt, aut fetus nixibus edunt:

198. Quod nec

192 *haud credunt* Leid. Franc. *advenientibus* Goth. pr. 193 *Sed tutae circum* Franc. *pro moenibus* Priscian. VIII, sed vulgatum agnoscit Nonius Marcellus, Prisciano antiquior, in *aquari* apud Heins. (— 194. *excussus* Medic. a m. pr.; idem *temptant*, sed supra *m* litera *n* miniata, et supra *p* punctum eiusdem coloris visitur. *Wr.*) 195 *cumbae* Medic. a m. pr. et Gud. *cymbae* reliqui. (*stabiles* Medic., sed *in* supra scriptum. *Wr.*) *suburram* Medic. a m. pr. et al., aut *saburam*. 196 *hi sese* Leid. *is saepe* Gud. pro var. lect. *vibrant* Menag. alt. 198 *Quod neque* Romanus (in quo a v. 36 ad 181 lacuna erat) cum aliis. (quod recepi; vid. Q. V. XXXII, 1. et 2. *Wr.*) *concubito* Mentel. pr. (*segnis* Medic., praecesserat in eodem *indulgens* a m. pr. *Wr.*) 199 *nisibus* Gud. a m. sec. *nexibus* Medic. Gud. a m. pr. et duo Leid. cum Rom. (sic etiam Hafn. A. B. et Lips. ubl., nec dubito, quin ex aliis libris diligentius inspectis idem enotari potuerit. Et *nexibus* quum optimi libri tueantur, obediendum videri possit horum auctoritati. Verbum enim *necti* in re Venerea locum babet: λιτῶς). 192. *credunt coelo*, fidem habent sereno caelo. 194—196. Observatum hoc multis, apes adverso vento volantes lapillis se onerare, ne a vento abripiantur, in his Aristot. H. A. IX, 40. Aelian. H. A. I, 11. Plin. XI, 10. *cymbae instabiles*, levitate oneris fluctuantes. (De numeris vs. 196. dictum Q. V. XIII, 2, d. *Wr.*)

197. Inter plures veterum de *apum generatione* opiniones erat etiam haec, non gigni nec nasci eas, sed ex floribus legi. vid. Aristot. H. A. V, 21; adde c. 19. 22. Plin. XI, 16, sect. 16. Nunc reginam, vulgo pro rege habitam, communem stirpis auctorem ac parentem, ovis pariundis solam vacare, post Swammerdammii et Reaumurii (T. V

Verum ipsae e foliis natos et suavibus herbis
Ore legunt; ipsae regem parvosque Quirites
Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.

202. REFINGUNT;

Ovid. A. A. II, 484.: „Haeret adulterio cum cane nexa canis.“ Neque verendum, ne talis vox pudori castissimi poetae officiat; neque obstat *edunt*, consequens pro antecedente; neque *aut*, de quo vid. Q. V. XXXVI, 11. Retinui tamen *nixibus*, suadente ipsa sententia. Nam quum verba vs. 198. „*neque concubitu indulgent*“ in universum consuetudinem maris cum femina significent, eius rei notio deinde in duas scinditur partes ita, ut illa: „*nec corpora in Venerem solvunt*,“ de maribus, haec: „*nec fetus nixibus edunt*,“ de feminis dicantur. Voc. enim *nexus* ad utrumque sexum referendum esset, quod parum aptam gratamque inferret orationi copiam. *Wr.*) Eadem diversitas apud Ovid. Met. IX, 294, notante Burm., sed et alibi saepe. 200 *ipsae e foliis* Heins. e Medic. Gudian. Moret. quart. Franc. Toll. Sic et Roman. et omnes Martiniani cum edd. nonnullis ant. et Goth. uterque. *et foliis natos et* Rottend. tert. At aliae cum vulgg. *e* omittunt; sunt etiam, qui ordinem mutent, *natos foliis*; ut apud Pierium et in vett. edd. *natus* Catroeus edidit. *e suavibus herbis* Mediceus et Mentel. pr. (et 2. *Wr.*) *sed suavibus* Romanus. 201 *pabulumque Quirites* Medic. a m. pr., manifesto socordiae vestigio. Heins. tamen hinc faciebat: *paulosque.* 202 *que* abest a Franc. *alvorum et cerea regna* Longobard., cum in aliis *tecta* sit, si recte capio Pierium. Verum hoc deterius esset: nam in maius auget rem poeta et alveare in aulam ac regnum mutat. Mox *refigunt* vulgo editur inde ab Aldd., quod tuentur Medic. cum aliis codd. et edd. vett., nec non Serv. et Philargyr. *refingunt*, editum iam a Commelin. et Pulmann., tuentur Rom. Medic. et quaedam alia Pierii exemplaria antiquiora, ex Heinsianis Mentel. pr. Rottend. pr. et Leid., forte et alii Burm. libri, ed. Ven., tres Martini, Goth. sec.; et multo magis grammatica ratio, cum de favis agatur; de quorum structura et ratione multa sunt ap. Plin.

Mémoire 9) observationes communis opinio est; unde mox excludantur apes, cum novae matres, tum mares, seu fuci, tum mellificantes apes, in quibus nondum ulla sexus nota reperta est: ut adeo apes cum formicis novam animantium classem constituant, quae triplicem sexum complectatur.

197 — 199. Novus orationis color: *Illum mirabere*, h. e. alia, eaque nec minus mira, natura est, quod concubitui non indulgent, nec concipiunt, nec pariunt. Colum. IX, 2, 4 *utrum examina — concubitu sobolem procreent, an heredem generis sui floribus eligant, quod affirmat noster Maro.* (— 200. de

Saepe etiam duris errando in cotibus alas

XI, 10 et al. et *figere* quidem *favos*, *tecta*, dici possit, non *refigere*; conf. Heins. ad Ovid. I Fast. 158. (Medic. *avias* pro *aulas* a m. pr. Serv. Dresd. „Refigunt, i. e. figunt;" sed verbo *figunt* supra appicta *n*. *Refigere* si teneas, capiendum esset de semper iterato mellificii opere; sed h. l., ubi de sufficienda prole agitur, requiritur *refingunt*; hinc etiam *cerea regna* non de favis, sed de apibus cerea regna, i. e. alvearia, nova semper subole frequentantibus accipiendum. *Wr.*) 203—205 Primo statim oculorum coniectu, alieno loco hos tres versus positos esse, intelligas; quam etiam fuisse opinionem docti alicuius Britanni ex Martino disco; et promtum est locum iis suum post v. 196 adsignare, nec eum percommodum fore dubitari potest. Neque aliter Io. Schraderus censebat. Nec vulgarem ordinem defendas facile, nisi in poeta nos versari dixeris, in quo subtilitatem dialecticam male requiras. Ad hunc itaque legem possunt sententiae loci sic constitui: apes ex floribus et herbis fetus legere dixerat v. 200. Quae sequuntur: *ipsae regem parvosque Quirites Sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt*, non diversa, sed eadem sententia, novis imaginibus exornata, est: *ipsae sufficiunt regem et populum*, scil. ex floribus, sive e *foliis* et *herbis*; nam hae modo praecesserant; et, ubi illi habitare possint, *aulas et cerea regna refingunt*, h. favos parant, ex florum succo ac polline. Cum itaque ex floribus et fetum, et fetus cunabula ac cubicula, et cibum etiam capiant: tanto florum ac mellis ex iis conficiendi studio inflammantur, ut etiam onere, quod ferunt, ita homo affligantur, ut alas atterant acutis lapillis, et viribus exhaustae deficiant. Nunc a v. 206 nova omnino propositio exordium ducit: itaque maiorem interpunctionem apposui. (Ea si tenneris, quae in V. L. ad vs. 202. scripsi, facile intelliges, non procedere rationem eam, quam sequitur Heynius. Manifestum est etiam, sententiam versuum 206. sqq. nexam esse e vs. 202., et quae media interposita sunt, i. e. vss. 203—5., iis interpellari turbarique coeptam orationem. Itaque vix dubites, quin vss. 203—5. alieno sint loco positi. Sed aptiorem circumspicienti locum vix apparebit, qui satis sit commodus. Itaque mihi videntur hi versus, absoluto iam hoc libro aut etiam toto Géorgicorum opere, a Virgilio, ut fit, in marginem codicis coniecti esse et inde in texta illati; cfr. Serv. ad Aen. III, 204. ibique Heyn. V. L. Neque aliter statuo de Ge. I, 47—49. 135. II, 171 sq. III, 32. 219. IV, 276. 291—293. vid. etiam Ruaeus et Burm. ad Ge. II, 171. Heyn. ad Ge. III, 32. IV, 191. et a me notata ad Ge. III, 219. IV, 291.; tum Weichert. ad Val. Flacc. p. 105. sq. et quos hic laudat. *Wr.*) 203 *Ipsae etiam* Erf. *certando* Ven. et ed. Ven.

vi pronominis *ipsae* vid. Q. V. XVIII, 2, q. *Wr.*)

203 sq. *Saepe etiam*. Ex floribus apes et fetum, et fetus cunabula et cubicula, parare dixerat. Subiungit, mutato sententiae ordine: Itaque tanto florum obeundorum studio tenen-

Adtrivere, ultroque animam sub fasce dedere:
Tantus amor florum, et generandi gloria mellis.
Ergo ipsas quamvis angusti terminus aevi
Excipiat: neque enim plus septuma ducitur aestas:
At genus immortale manet, multosque per annos
Stat Fortuna domus, et avi numerantur avorum.

204 *utroque* Reg. cum glossa inepta: aquae et florum. 205 *gignendi* alter Rottend. *gratia mellis* coni. Io. Schrader. 206 *angustus terminus* edd. plurimae cum Aldd. pr. et sec. et Nonius in *Excipere*; minus poetice; et *angusti* defenditur omnium bouorum codd. auctoritate. 207 *Excipiant* quart. Moret. *Accipiat* ed. Ven. et Erf. *aetas* Rottend. tert. Leid. quart. Moreti et pr. a m. pr. Goth. sec. vid. ad Georg. III, 190. 208 *Et* Rom. *At* est sttamen. *manent* Franc., non ineleganter, iudice Burm.; ipsae, apes, genus immortale, manent. Nam videtur uimis tenniter dictum *genus manet immortale.* Debebas tameu iungere: *genus manet*, durat, ita nt subiungatur ornans *immortale.* Bentl. ad Lucau. coui. *At genus immortale tamen.* recepit Wakef.

tur, ut etiam alas interdum atterant acutis lapillis, et onere oppressae deficiant. cf. V. L. (de Adv. *ultro* vid. Q. V. XXVII, 1. *Wr.*) 205. *generandi gloria mellis*, h. studium; spes et studium gloriae ex mellis generatione.

206. *Ergo*, cum tam facili ac promta natalium ratione ex floribus se reficiant — *genus immortale manet*, quod copia poetica trinis modis enuntiat. 207. *Excipiat*, ut fortuna, sors, calamitas nos excipere dicitur; h. ut iis sit. Ut λαβεῖν, λαχεῖν, ita *excipere nos* dicuntur ea, quae obtingunt, eveniunt, inprimis certo ordine, tempore, sequela. Sic Ge. II, 345 *Si non exciperet caeli indulgentia terras.* Aen. III, 317. 318 *quis te casus deiectam coniuge tanto excipit?* Ita de philosophis: excepit scholam Crantor; et Aen. I, 276 *Romulus excipiet gentem*, regem eum habebunt Albani. Nec multum diversa exempla in Livio. *septima aestas:* vid. Aristot. Hist. Anim. V, 22. Plin. XI, 20. Colum. IX, 3, 3. *plus*, plus quam. 209. *Fortuna domus* ornatius, quam domus, et hoc pro apum genere. Subire potest animum *Fortuna domus Augustae*, *Augustorum*, *Augusti*, proprio ac sollenni more dicta: inprimis in numis; respectu ad statum et conditionem gentis fatali aliqua necessitate perpe-

Praeterea regem non sic Aegyptos et ingens
Lydia, nec populi Parthorum, aut Medus Hydaspes,
Observant. Rege incolumi mens omnibus una est;
Amisso rupere fidem, constructaque mella

210 *nec sic* Erf. *Aegyptos* e Medic. Heins., quem vide. *Aegyptus* vulgo. 211 *Ludia* Rom. *Lybia* male duo apud Burm. *Lydia Parthorum populi* quart. Moreti; forte *India* legendum, inquit Burmannus, quae rectius *ingens* dicitur. At vide Notam. Porro *et Medus* Medic., sed a m. pr., quod Heins. firmat hic et ad Aen. VI, 327. *Medus Hydaspesve* alii; sed recte reiicit Burm. et vid. Not. *Lydia*, *Parthorum aut populi*, *Medusve Choaspes* coni. Nodell. Not. crit. p. 76. (*Metus* primo scriptum fuerat in Medic. *Wr.*) 212 *Observant regem* Gud. pro var. lect., male. (*Regi* Medic. a m. pr. *Wr.*) Porro *incolomi* scribunt quatuor apud Burm. *est* omittunt quatuor apud Heins. et unus Mead. 213 *constrictaque* sec. Rottend. Vratisl.

tuam et perennem: quod et Ruhnkenius in memoriam revocabat: cf. Oudendorp. ad Suet. Aug. 65. Markland. ad Stat. Silv. V, 2, 76. Dubitare tamen licet, an illo iam tempore, quo Maro Georgica condidisse traditur, illa notio frequentata sit et frequentari potuerit. Nondum Augusta domus ea dignatione tum habebatur: spectantque illi tituli ad seriora tempora: ad quae adeo et hi carminis versus essent revocandi tamquam serius inserti: quod opinari licet, probari nequit.

210. 211. Cerdam et alios ad unum Persarum regem, cui hi populi omnes parebant, referre video. Sed videntur potius plures populi memorari, regum suorum inprimis observantes. *Lydia ingens*, non respectu ad reliqua imperia habito, sed ad Croesi victorias et opes. *Medus Hydaspes*, negotium facit Intpp. Est enim Indiae fluvius, cui epitheton *Medus* parum convenire videtur. Itaque post Servium in Media quaesivere flumen huius nominis, de quo tamen Geographi silent. Haud dubie poeta, forte Graeci alicuius poetae exemplo, designàsse videtur imperium veterum Persarum, cuius fines ad Indiae illam partem pertinebant, in qua Hydaspes erat. Egit nunc de hac Indiae parte Persis subiecta accurate Heeren noster P. II. *de commerciis antiq. populorum* p. 300 sqq. Pro Persico itaque, seu Persa, *Medum* amnem poetico more appellavit, ut Horat. Od. I, 2, 51 et al. (Ego quid sentiam de h. l., indicavi Q. V. XXXX, 3. *Wr.*)

Diripuere ipsae, et crates solvere favorum.
Ille operum custos; illum admirantur, et omnes
Circumstant fremitu denso, stipantque frequentes;
Et saepe adtollunt humeris, et corpora bello
Obiectant, pulcramque petunt per volnera mortem.
His quidam signis, atque haec exempla secuti,
Esse apibus partem divinae mentis et haustus
Aetherios dixere; deum namque ire per omnis
Terrasque, tractusque maris, coelumque profundum;

214 *Dirupere* ed. Iunt. et Zulich. 215 *Ipse* quart. Moret. *ille admiratur* Medic. a m. pr. (*illum admirantur* altera Medic. lectio. *Wr.*) 216 *frementes* Meutel. pr. Zulich. et Bodlei. 218 *per funera* Goth. pr. 221 *Aethereos* alii, ut semper. 222 *Terras et* Moret. quart. *Et terras* Zulich. *Terrarum tractusque* Medic. a m. sec., sed interpolatrice. Versus legebatur iam Ecl. IV, 51.

212. 213. Respicit locum Seneca de Clement. I, 4. 214. *crates favorum*, pro textis; vid. Ge. I, 166. Faciunt itaque, quod saepe exercitus fecisse legimus amisso duce suo: rumpunt, solvunt fidem, deficiunt.

216. Vid. Varr. III, 16, 8. Aristot. H. A. IX, 40. 217. *bello Obiectant*, armis hostilibus: ingruentibus hostibus. Omnia haec graviter et ornate.

219 — 227. Ex Pythagoreorum disciplina, quam deinde Platonici ac Stoici, quamquam diversis quique modis commentantes, amplexi sunt, haec petita, de anima mundi, h. principio agente, per omnem naturam fusa, omnium animantium animas subministrante, et easdem, dissoluto corpore, iterum in se, tamquam sibi συγγενεῖς, recipiente. Cum autem illa mens subtilissimi ac purissimi aetheris aut ignis naturam habere crederetur: spiritus ex ea emanantes *aetherios haustus*, particulas aethereas dixit. Idem placitum exposuit Aen. VI, 724 — 751, et tenendum illud propter multa alia poetarum loca. Scilicet magna pars poeticorum philosophematum ex Empedocleis est petita; quorum ingens auctoritas quondam esse debuit.

219. Ex his signis, τεκμηρίοις, *atque haec exempla*, ar-

Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemque sibi tenuis nascentem arcessere vitas;
Scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri
Omnia; nec morti esse locum; sed viva volare
Sideris in numerum, atque alto succedere coelo.

223 *Hic* Rom. 224 *nascentur* quart. Moret. *nascentum* Erf., quod defendi posset. (*tenues* Medic. *Wr.*) *accersere* scribunt alii ex more pravo. *accessere* unus Mead. *vitam* Regius Martini. 225 *hac resoluta referri* pr. Voss. Moret. fr. Gud. Rottend. sec. (forte pro *huc*). *ad resoluta* Reg. Martin. *'aere soluta* unus Mead. *referre* Medic. (sed ultimae *e* miniata *i* supra appicta. *Wr.*); at vulgatam tuetur Lutat. ad Stat. Theb. VI, 112. Possis et h. l. *scilicet* iungere cum antecedentibus: *arcessere vitas Scilicet, huc r.* 227 *succidere* Leid. *solo* Toll. *alto se condere caelo* Rom., se recipere in caelum animas, docte, et ut vulgaris lectio esse possit eius interpretatio. Ceterum varietatis similis exempla vid. apud Burm. ad Lucan. II, 609.

gumenta, *sequuti*. Ornavit poeta vulgare nostrum: His apum factis quidam adducti sunt, ut opinarentur etc. (*His signis*, h. e. quum haec signa sint. Notandus est ablativus absolutus cum participio per coniunctionem *atque* copulatus, argumentum certum, quam arcte ratio ablativorum absolutorum cum participiis cohaereat. Livius XXI, 34.: „*Hannibal — obsidibus acceptis, et commeatu usus — sequitur.*“ Similiter Graeci, vid. Thucyd. I, 2. 65. 75. Demosth. in Mid. c. 3. 14., genitivum absolutum et participium coniunxerunt. *Wch.*) 222. *coelum profundum*, altum, in magnam altitudinem exsurgens; ut contra *altum mare* pro profundo. 224. *tenuis vitas*, animas, quippe aetheriae naturae. *arcessere*, accipere. 226. *Omnia*, h. spiritum omnium, quae vitam sibi ex aethere arcessiverunt. 226. 227. h. e. nihil perire (ut Macrob. So. Sc. II, 12.) sed evolare in aetherem. *Sideris in numerum*, inter sidera, nam eadem mundi anima sidera movet; cum autem corpore soluta anima propter aetheriam suam natûram altum petit: redit ea in caelum et astris admiscetur. Successit mox illa opinio, qua iustorum ac piorum animas in sidera reponi arbitrati sunt. *in numerum*: uti v. c. Vellei. II, 73 *fugitivos in*

Si quando sedem angustam servataque mella
Thesauris relines: prius haustu sparsus aquarum
Ora fove, fumosque manu praetende sequacis.

228. AUGUSTAM

228 *angustam* Rom. cum al. Pierii; qoinque apud Borm., sex apud Martin., oterque Gotb., multae vett. et vulg. edd., etiam Aldd. pr. et tert., nec sane hoc incongrnum aot ab apibus alienum. Recte tamen Heins. et Burm., ex Mediceo inprimis ac Servio, tuebantor alterum, *augustam*; cum iam dodum regiam ac palatia aliaque a regum maiestate petita apibus tribui viderimns; statim autem v. 229. 230 alia adiiciantur, quae ad earum saoctitatem pertineaot, ot caste ac pure, ore proloto, adeoodas esse dicat. (At mihi pro rei tenuitate nimis splendidum videtur hoc epitheton; neque haec res enm vel requirit, vel recipit ornatum; qoare persuasum est mihi, etiam Bothio, Virgilium scripsisse *angustam.* Supra, obi de republica apnm agebatur, suo iure magnificentius locutos est poeta. Hoc antem loco si quis sanctiora illa verba retinoerit, verendum erit, ne sacrilegiom committat, qni spoliet alvearia; qoae repugnantia vereor ne a Romani poetae sensn plane abhorreat. Io eandem sententiam Heynius ipse dispotat ad vs. 230.; qoo magis mirum videri debet, qood idem *augustam* probavit. *Wr.*) *augustam sedem* Erf. 229. 230 Magna lectioois io his verss. est diversitas: ut plerumqne fit in tali nominum et epithetorum posito: *prius haustu sparsus aquarum Ora fove.* Ita post Grimoaldum Heins. emendavit e Gud. a m. pr. Medic. a m. sec. et quatnor aliis; adde ed. Ven.; et sic Loogobard. Pierii a m. pr. et pars Martinianorum legere videtur. Alludunt alii: Rom. Mentel. sec. a m. pr. *haustu.* Medic. a m. pr. *astu.* Moret. sec. *haust.* Tum *Ora* Moret. pr. a m. sec. et Goth. sec. Ante Heins. lectom erat eodem senso, sed forma mious exquisita: *prius haustus sparsus aquarum Ore fove*: qnod et Servius legerat. Ald. pr. *haustus — Ora fove.* Ald. sec. *haustus spars. aquarum, Ore fave* (qood et in Erf., nisi quod *Ora* scriptom est): tert. *haustu sp. aq. Ore fove.* Est vir doctus (Caillard.; vid. F. A. Ebert. liber, cui inscriptum: *Ueberlieferungen zur Geschichte* etc. Vol. I. fasc. II. pag.

numerum exercitus sui recipiens, h. in ordines, in partem, adeoque immiscens, inserens.

228 — 237. De castratione favorum praecipere incipit, et quidem cum praesidia contra apum iram et furorem, fumum et aquae adspersionem, tum tempus mellationis vere et auctumno tradit.

228. 229. *servata mella Thesauris relines*, pro, thesauros mellis servati; qui *relinuntur*, resignantur; proprie amphorae, dolia et alia oblita pice et obducta relini dicuntur. 229. 230.

Bis gravidos cogunt fetus, duo tempora messis:

104. *Wr.*) qui in *ore* latere suspicatur *rore*; ita leg. *haustus sparsus aquarum rore fove*: ut sit sparsus rore aquarum fove haustus vel haustum. Sequentes editores mudo hoc modo illud sunt amplexi. *prius haustus parcus aquarum Ore fove* coniiciebat Reiskius, ut *parcus* pro parce sit. Ludibria lectionum sunt *auctas* in Reg. *fare* Arundel. At Philargyr. *Ore fave*, „cum religione ac silentiu accede.“ Et Servius: alii *Ore fave* legunt, ut sit, tace. Etiam Medic. a m. pr. *Ore fave*, cum Ald. sec. Recepit hoc Brunckius tamquam praecipiti Aproniani iudicio mutatum: esse ex re sacra petitum, ut adeo purus et cum silentio accedat apiarius. Premunt tamen hanc lectionem haec: quod aliena esse videtur religionis notio ab h. l. Si „ad *sedem augustam* (quam de regia ac palatio accipiendam esse, docent reliqua) tamquam ad aram seu delubrum accedere iubetur agricola;“ mira profecto illa esset religio, ut sacrilegium commissurus lingua et ore favere, et tum fumum inferre iubeatur. Io. Schrader. coni. *prius haustu sparsus aquarum Ora, move*, scil. alveum: ingeniose saltem. Colum. IX, 15, 6, ubi hac de re: *Talis olla*, (per quam possit afflari) *cum est alveari obiecta* (h. e. admota), *spiritu admoto fumus ad apes promovetur*. Fuit quuque, qui voces, *Ore fove*, ita acciperet, ut esset, ore fove fumos (spiritu excita) et manu praetende. (Medic. *Ore fave*; sed ultimae prioris voc. syllabae litera *a* supra adiecta; in *fave* autem transfixa est *a* virgula minista et eodem colore o supra appicta. Vitii originem indicare videtur aliorum librorum mendosa lectio *haustus*, quae causa erat accusativi *ora* in ablativum *ore* mutandi. Iam quum nutissima esset dictio *ore favere*, proclivis erat error, ut pro *fove* scriberetur *fave*. Quamquam non dissimulaverim, non esse huius lectionis *Ore fave* eandem causam, quam illius paulo ante reiectae *augustam*, quandoquidem *ore favere* de omni, nun de sacro solum, silentio dicitur: Ennius p. 114. edit. Hessel.: „Insidiantes heic vigilant, partim requiescunt Protecti gladiis sub scutis, o r e f a v e n t e s.“ Nihil proficientia disputat Bauer. ad Sanct. Min. T. I. p. 159. sq. *Wr.*) 231 *foetos* pr. Rottend. „*flores* emendatum fuit. Et bene *gravidos flores*, quia ex his omnia generant.“ Sic Philargyrius. Vides ineptias Grammatici: qui tamen bene sensit difficultatem inesse voci *fetus*. Versus 231—235 interpositi cursum orationis impedire videbantur Io. Schradero; malebatque ille eos post v. 238 collocare. Ita vero alia orationis asperitas suboritur.

prius haustu sparsus aquarum Ora fove. Si vera haec est lectio, et si interpretandi regulas sequeris, sententia verbis efficitur haec: ut *fovere ora haustu aquarum* dicta sint pro, fovere aquam haustam ore, h. eam tenere, continere, habere; poetica copia addit *sparsus*, scil. ora, quoad ora; habens ora sparsa, adspersa, proluta, aqua. Expedita hactenus sententia; sed quaeri nunc potest, quorsum hoc factu opus sit. Statue-

Taygete simul os terris ostendit honestum

(232. *Taygetae* Serv. Dresd. *Wr.*)

bam, caussam esse, ne ora male olentia sint, quod foetorem ferre nequeunt apes: quod veteres miris modis in miraculum auxere; cf. Varr. III, 16, 6. Colum. IX, 14, 3. Geop. XV, 2, 19. 3, 4, ibique Niclas. Favet usus loquendi: nam sup. II, 134 *animas et olentia Medi Ora fovent illo*, malo Medico. Et credidisse videntur veteres, ei, qui ad apes accederet, videndum esse, ne gravi odore eas offenderet. Columell. IX, 14, 3 *Verum maxime custodiendum est curatori — uti abstineat fere ab omnibus redolentibus esculentis — itemque foetentibus acrimoniis allii vel ceparum ceterarumque rerum similium.* Pallad. IV, 15, 4 *Haec — efficies, castus et sobrius, et alienus a balneis* (Crescentii liber: *ab alliis*) *vel a cibis acribus, et odoris immundi, atque omnibus salsamentis.* Quibus quidem locis nihil esse potest apertius. Enimvero, vel sic non satis patet, quorsum gravi odori cavere opus esse creditum fuerit, cum fumosa mellarius prae se ferat manu.

Servius ita accepit: „*Ore fove*, ipsos haustus scilicet. Et hoc dicit: Spargendo aquam imitare pluviam." Praeclare ad ipsam rem; nam solere apiarios hac arte aggredi apes, ut eas ex alvearis parte, qua favos recisuri sunt, fugent, notum est; et sequitur altera similis fraus, ut fumus immittatur; solitosque hoc idem facere veteres, ex Geopon. XV, 6, 1 suspicabatur Beckmann. collega coniunct. hac super re a me compellatus; sequitur Servium Cerda, et iam ante eum Iulius Sabinus, quem pleniorem Servium cum Probo habuisse liquet: „Fumo fugantur apes ex alveis; et postquam fugatae sunt, aspergine aquae conglobantur, ut non errent; hoc ideo fit, ut exemto melle facilius inferantur alveis." et paullo post: „*fove*, contine in faucibus tum sparsus haustus aquarum." Ut haec interpretatio locum habeat, dicendum est, antecedens dictum esse pro consequente: fove aquam haustam ore, scilicet ut adspergas apes aqua easque fuges. Nec alio modo expedias rem, si alteram lectionem adoptaveris: *haustus aquarum ore fove;* nam et hoc pro consequente dictum est, ut aqua ore hausta apes adspergas. Tum vero quaeras in hac lectione, quid sit *sparsus?* nullo enim sermonis usu defendi potest,

Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis;

233 *Plias* Heins. e Medic. et al., ut dissyllabum sit, ex Πλειάς. Vulgo *Pleias*, quod esset Πληϊάς. (recte *Plias*; nam *Pleias* semper trisyllabum est; vid. K. L. Schneideri Gramm. Lat. Vol. I. p. I. p. 283. *Wr.*)

sparsus pro spargens dictum esse. Sed et hic accipiendum est: *aspersus* ipse aqua, sc. quoad os, aqua repletum. *Fumum praetendere*, h. ante se ferre; quo scilicet apes in vestibulum vel cellam aliamve alvei partem abigantur favosque eximendos a mellario relinquant: conf. Geopon. XV, 5, 5, et 6, 1. Colum. IX, 15, 4. 5. 6. Plin. XI, 16, sect. 15 extr. (Virgilius monet, os aqua prius esse abluendum. *Fovere* fere est abluere, purgare lavatione. Aen. XII, 420. *fovere volnus lympha*, ubi res manifesta. *Wch.* — Mihi tamen nondum omnia videntur expedita; ac vereor, ne *sparsus* non sit a poetae manu profectum. Addo a Brunckio disputata: „Satis mirari nequeo, lectionem hanc, *prius haustu sparsus aquarum ore fave*, qua nihil ad sententiam aptius, ad phrasin concinnius, e Medic. cod. ab Heinsio non adsumtam fuisse. *Augustam* merito praetulit, ob subiecta ad sanctitatem apum pertinentia. Igitur ad Alveare tamquam ad aram seu delubrum accedere iubetur agricola. Atqui mos erat, ut sacra adituri prius aqua pura lustrarentur, tum linguis faverent, quod postremum a praecone in sacris omnibus imperabatur. Sic in Aen. V. *Ore favete omnes et tempora cingite ramis.* Lustrationis exempla passim obvia. Aen. IV. *Dic corpus properet fluviali spargere lympha.* VI. *corpusque recenti spargit aqua.* VIII. *rite cavis undam de flumine palmis sustulit.* IX. *ad undam processit, summoque hausit de gurgite lymphas.* Haec similiaque si compares exempla, facile senties, nihil aliud hic Poetam praecipere in animo habuisse, quam puritatem et silentium, idque ex sacrorum ritu. Iam quis possit esse sensus in Heinsii lectione? *prius ora fove haustu aquarum:* id est, aquam in os sume, os prolue. Qua gratia? ut foetorem emendes. Hoc an haustu aquae fieri possit nescio. Supra Medicae mali flore *olentia Medi ora fovent.* Tum foetorem illum nimium quantum esse oporteret, cui obruendo satis non essent qui praetendi iubentur fumi. Sed, quod praecipuum est, quid sibi vult participium *sparsus?* Qui haustum aquae in os sumit, is utique eo haustu non sparsus est. Poetica copia

Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi

234 *Piscis amoris* Mss. Barthii in Adv. XXXVII, 6 cum glossa, quae fabulam Veneris Typhoei metu in piscem mutatae respicit; inepti librarii seu grammatici acumen. *aquosus* est, qui aquas, imbres, concitat. conf. Exc. ad h. l. sub fin.

additum aiunt. Equidem copiam in Virgilio agnosco; sed tales salebras, tam asperam compositionem nusquam vidi. Nullus itaque dubito, quin sinceram Virgilii lectionem servaverit Medic. codicis librarius, quam praepostero iudicio Apronianus, sive quis alius inepta correctione infuscavit.“ *Wr.*)

231 — 235. Sunt haec interposita. Bis in anno mella eximuntur, vere transacto (Colum. IX, 15, 1), et circa aequinoctium (IX, 14, 11). *gravidos fetus*, apes melle graves, agricolae, seu mellarii, *cogunt* bis, compellunt extra alvei vestibulum. Colum. IX, 15, 6 *fumus ad apes admovetur: quae confestim nidoris impatientes in priorem partem domicilii et interdum extra domicilium se conferunt.* Coguntur ergo in unum locum. *fetus* ita pro apibus omnino dixit, ut *fetus adultos* sup. v. 163, et *fetus apum* saepe Columella. Sensum tamen et ipse habeo inesse aliquid duri; itaque bene monentibus concedo: inprimis, quod nunc non ipsae apes sunt graves melle, sed favi sunt graves. Manendum igitur in altera Cerdae, Ruaei et Martini interpretatione, qui ad interpretum consensum provocat, *fetus gravidos* esse ipsum mel. *cogere mella* vidimus supra vs. 140. Dictum erit *fetus* notione generali de quocumque proventu, nunc mellis; non modo pecudum, arborum, agri. *triticeos fetus* Ovid. Fast. I, 693; *gravidos Cereris fetus* de frumento ac pane, Ciris 230, ergo nunc absolute proventus mellis. *gravidus* autem nunc est plenus, dives, ut *gravidas aristas*, *gravidos culmos* dictos vidimus. *duo tempora messis*, mellationis. De his videndi Aristot. Hist. Anim. IX, 40. Colum. IX, 14, 5. 11. IX, 15. XI, 2, 50. 57. Plin. XI, 16 et 15. At trinam mellis vindemiam Varro memorat III, 16, 34, et Didymus Geopon. XV, 5, 1.

232. 233. h. e. sub ortum Pleiadum. Colum. XI, 2, 36 *Decimo Kal. Maias Vergiliae cum sole oriuntur — Nonis Maiis Vergiliae exoriuntur mane — VI Idus Vergiliae totae apparent.* cf. Plin. XVIII, 26, s. 66, 1. (matutinum, s. heliacum intelligendum esse, monuit *Moll-*

Tristior hibernas coelo descendit in undas.
Illis ira modum supra est, laesaeque venenum

236 *modum super est* nonnulli Pieriani et Giphanii Mss., unde ille *supera* facit, quod Lucretianum est.

weide libello infra laudato pag. 386. *Wch.*) *simulac Pleias*, seu *Plias* ex *Πλειὰς*, *Taygete* (est ea una Pleiadum, quae h. l. una cum ipsa intelligendae sunt) *ostendit os honestum*, pulcrum: tamquam Nympha, *terris*, h. in conspectum venit, orta est. cf. Aen. VIII, 590. 591 et alibi. Theocr. XVIII, 26 *Ἀὼς ἀντέλλουσα καλὸν διέφαινε πρόςωπον.* *et*, simulac Taygete, nympha, nunc sidus, *repulit pede*, quod faciunt, qui in altum enituntur, elevant se (cf. Ovid. IV Met. 710. Statius Achill. I, 99 *liquidum ter gressibus aequor Repulit*), *amnes Oceani* (Homerico vocabulo, ut Odyss. λ, 638, ambit enim terram amnis more), quia sidera cosmice orientia ex oceano assurgere videri possunt, ut sol; *spretos*, ornatu poetico adiectum; quod convenit alioquin iis, quae pede repellimus.

234. 235. Et sub occasum, qui in VI Idus Novembris refertur; vid. Colum. ibid. §. 84. conf. 77. 78. Plin. XVIII, sect. 59 et 60. conf. sup. ad Ge. I, 221. Vide et Pontederam Antiqq. Lat. et Gr. p. 247, et Gesner. de Hyperb. ad Orph. pag. 470, et nunc Pfaff. de Ort. et Occas. sid. pag. 59 sq. *Aut ubi eadem* Pleias *descendit coelo*, occidit, *tristior*, quia tristi, ingrato, anni tempore, *in undas hibernas*, tempestatibus vexatas, quippe mense Novembri. In mare autem se condere videri possunt sidera occidentia. *fugiens sidus Piscis aquosi*, quandoquidem is Pleiadum situs est in caelo, ut alter Piscium eas a tergo urgere et insequi videri possit, utque adeo non sit de subsequente aliquo Piscis occasu accipiendum; sed de Pleiadum occasu unice agatur, quae in sphaera ita expressae sunt, ut pone eas positus sit alter ex Piscibus. Descendit itaque Pleias, cui a tergo vicinus est Piscis, ex positu in sphaera. Ulteriorem declarationem vid. in Excursu ad h. v. ubi eam exposui, cum nulla cuiuspiam contumelia vel verborum calumnia. Mirus est hominum mos, qui alterius epulis repleti ossa adesa in eius os illidunt. Hos in Musarum contubernio vixisse quis unquam credat? (De versibus 231 — 235. egit *Mollweide* in dissertatione inscripta: *De Pisce*, quem oc-

Morsibus inspirant, et spicula caeca relinquunt
Adfixae venis, animasque in volnere ponunt.

238 *Affixae venis* vulgatum inde ab Aldd. *Adfixa in venis* sec. Mentel. a m. sec. et pr. Moret. unus Arundel. et alter cum Erf. et cum edd. nonnullis (inter quas Argent. 1502, notante Reiskio, cui valde arridebat ea lectio), *Affixa in venis.* Videri potest hoc Grammatici, de metro solliciti, (iure quidem solliciti. *Wr.*) opera interpolatum esse ex *Adfixa venis*, scil. spicula, ut erat in Pierii pervetere libro, Mentel. pr. Reg. Moret. sec. Leid., item Goth. sec. et Brunckii libro, *Afixa venis* Leid. sec. („Probabilis est illa lectio, *adfixa*, quam complures servant codices, et tuto recipi poterat." Haec Brunckius. At vid. Q. V. XII, 15. *Wr.*) Habet tamen et altera lectio, qua ipsae apes affigentes se cuti eius, qui eas infestat, Lucret. V, 1321 leae *Deplexaeque dabant in terram volnere victos Morsibus adfixae validis atque unguibus uncis*; *Affixae venis* dicuntur, cum grammaticam rationem, est enim elegantissima, tum librorum auctoritatem, Romani, Medicei, et ceterorum; eodem referendum *Affissae* Zulichem. At vero *Adnixae* Oblongus Pierii, quod si aliorum librorum suffragia haberet, non incomtum esset. Latius processit interpolatio in ed. Ven. *Affixas venis animas in*, et in ed. Mediol. *Affixae venis animas in.* Porro *animosque* Moret. qu. *in volnera* Gud., et *in vulnera* Romanus, Mentel. pr. fragm. Moret., uterque Goth. Erf. unus Arundel. et Pierii aliquot; sicque iam Naugerius edidit in Ald. tert., et hinc alii, sed pauci. Atque ita Nonius in *anima*, Schol. Iuvenal. IV, 91. Macrob. Sat. VI, 6 extr. Probat Oudendorp. ad Lucan. II, 151, sed ita, ut ad eum τοῦ *in* usum referat, cum finem ac caussam denotat. Malim ad exquisitiorem illum usum referre, cum quartus pro sexto casu adiungitur; neque adeo praeferre alteri ut magis vulgari dubitem. Neque tamen reiici *in vulnere*, dum vulnus inferunt, potest, quod Mediceus et alii tuentur.

cidens Pleias fugit, inserta libello: *Commentationes Mathematico-Philologicae tres.* 1813. Is, explanata significatione verbi *fugere*, quod de sidere usurpatur occidenti, ubi aliud apparuit vel super horizontem adscendit, *Piscem notium* sive *australem*, de quo iam Servius cogitavit, intelligendum esse statuit. Eius enim ortum vespertinum super horizonte Italico praecedere occasum matutinum Pleiadis spatio temporis haud admodum longo, ut Pleias matutine occidens Piscem notium vespertino ortu orientem fugere dici queat. Simul ostendere conatus est, Piscem notium nude *Piscem* appellatum, eiusque in significationibus tempestatum rationem habuisse veteres. Contra hanc opinionem in libello *Monatl. Corresp. herausg. v. Zach Decembr.* 1813.

Sin duram metues hiemem parcesque futuro

239. Sin, d. metuens hiemem, p. futuro,

239 Editum erat *metues*. Pro hoc *metuens* Gud. a m. pr. Franc. Toll., porro Roman. et codd. aliquot Pierii et Regius Martin. edit. Iunt., nec reiiciendum est, inquit Heins., quin etiam elegantius hoc dictum censeo; itaque nunc recepi, probatum quoque Vossio. (Saepius quidem sec. Persona Indicat. Praes. aut Futuri pro Particip. Praes. in codd. invenitur; sic in Medic. Ge. II, 529. *libas* pro *libans*, Aen. VI, 476. *lacrimas* pro *lacrimans*, VIII, 392. *micas*, IX, 181. *signas*, X, 480. *libras*, IX, 391. *resolves* pro *resolvens*, ubique tamen *n* supra appicta; sed interdum etiam Particip. Praes. pro sec. Pers. Praes. aut Futuri, ut in eodem Medic. Ge. IV, 101. *premens* pro *premes*, IV, 399. *flectens* pro *flectes*, Aen. X, 900. *increpitans* pro *increpitas*, sed ubique *n* transfixa. Non est autem in tali re quaerendum, utrum videatur elegantius, sed utrum meliores babeat codices auctores, aut sententiae magis conveniat. Et *metues* praebent tum plurimi, tum optimi libri mss. Sententiam autem examinanti facile apparebit, *metuens* ferri non posse. Eum enim hoc Participium tenet locum, ut ad utrumque verbum, *parces* et *miserabere*, referendum sit. Iam recte dices: *metuens hiemem parces futuro*, non item: *metuens hiemem contusos animos miserabere*. Neque recte haec, *parces* et *miserabere*, disiunges, quum coniungenda sint: *parces miserans*; *miserabere*, verbum finitum pro Participio; vid. Q. V. XXXIIII, 3. Itaque *metues* restitui. *Wr.*) *metuis* sec. Moret.

p. 544. sqq. acute et vere disputavit vir praestantissimus *Ideler*, docens, tempore Virgilii ortum Piscis vespertinum visibilem in diem III. ante Calend. Sept., at occasum matutinum visibilem Pleiadum in diem XVIII. ante Calend. Decembr. incidisse; ita vero, cum alterius occasus ab ortu alterius duobus mensibus et dimidio distet, notionem verbi *fugere* alienam esse; neque veteres Piscis notii in παραπήγμασι rationem habere potuisse. Ipse denique acquiescit et assentitur viro docto *Costard*, qui in libro *History of Astronomy* pag. 90. coniecit *Aut eadem sidus fugiens Orionis aquosi*, ut *simul* ex prioribus repetatur. Orionem enim *aquosum* dici Aen. IV, 52. cf. I, 535., utpote tempestatum auctorem, et Hesiodum, quem Virgilius crebro secutus sit, Ἔργ. 619. 620. Pleiades Orionem fugientes facere. Cum autem tribus syllabis vocabuli *Orion* plerumque productis metrum periclitaretur, Buttmannus ab eo consultus docuit p. 548—51. *Orion* ita usurpatum Latinis, ut modo prima, modo ultima corriperetur, et Graecis, Eurip. Ion. 1153. Cycl. 212.,

Contusosque animos et res miserabere fractas:
At suffire thymo, cerasque recidere inanis,

240 *Contunsos* Gud. et duo Moret. (vid. ad Ge. I, 262. *Wr.*) *Concussosque* Regius Martin. *miserabile* idem Regius cum ed. Ven. (et Serv. Dresd. *Wr.*) *mirabere* Longobard. a m. sec. 241 *At* omnes fere codd. Heinsii: *Aut* vulgo. *An* Reiskius coniiciebat; an quis dubitet? *Aut sufferre thumo* (*thumos* apud Foggin.) Medic., nec non Roman. et ed. Ven. *thymum* tres apud Burm. *At suffire fimo*, scil. bubulo, coni. Io. Schraderus, ex communi praecepto auctorum de R. R. et Plin. XXI, 14, s. 47. Recte. Verum etiam thymo cneoro suffumigatur: v. c. Geopon. XV, 2, 37. *cerasque recindere* Zulich. *incidere* Parrhas. habuisse videbatur. (*inanes* Medic. *Wr.*)

etiam media correpta; itaque fieri potuisse, ut ambas priores corripuerit Virgilius. Nec tamen correctio illa assensum tulit Buttmanni, qui pag. 551. in sententiam H. Vossii concessit, ad quam et meam rationem fere accedere video, quae haec est: Pleias, quum occidit, dicitur *fugiens sidus P. aq.* h. e. fugiens tempus hiemale, seu tempestates hibernas. *Sidus* est certum anni tempus. Hinc Tacit. Ann. I, 70. *sidus aequinoctii*. Metonymice significat temperiem coeli. Sic accipe verba Plinii Panegyr. c. 15. *patrium sidus ferre*. Et *grave sidus* de tempestate mala apud Ovidium est Metam. V, 281. Non alienum vero, tempestates hibernas referri ad Piscem, seu verius *Pisces*, qui mensibus hibernis totam per noctem conspici possunt, eaque de causa illos *aquosos*, auctores imbris et tempestatis, appellari. Et recte Plias, tempestate hiberna ingruente cum occidat, illam *fugere* dici potest. Ceterum Aprili mense Pliadas *os honestum ostendere* asseveranti ne credas. Nam illas a die VI. ante Calend. Maii usque ad diem pridie Id. Iun. latere, hodie constat; et Hesiodus iam illas quadraginta noctes diesque non apparere noverat. Ἔργ. 385. sq. *Wch.* — Item non satisfecit Mollweidius Viro docto in Diariis Ienens. 1814. ch. 124. p. 43. sq. ab Iahn. iam laud. *Wr.*)

236. Coniuncta haec cum superioribus; nam, dum mel exscinditur, iras apium maxime experiare. Varro III, 16, 7 *neque ignava, ut non, qui eius opus conetur disturbare, resistat.* 237. *spicula caeca*, h. occulta, brevia, quae possunt latere. Serv. *Morsus* pro aculeorum ictibus dici, obvium. 238. *Adfixae venis*, gravius quam cuti, corpori. *in vulnere*, in inferendo vulnus. Nam aculeis amissis

Quis dubitet? nam saepe favos ignotus adedit
Stellio, et lucifugis congesta cubilia blattis,

243. STELLIO; BLATTIS;

242 *Quis dubites* Goth. pr. *adhesit* Romanus. 243 *Stellio et lucifugis* omnes Pieriani, omnes fere Heinsii; nec abesse a suis τὸ *et* monet Martinus; nec abest a Goth., extrusum tantum est, id qood et ipse malim factum, in edd. vulgg. ante Heins., et quidem inde a Manot. Fabric. Commelin. Heinsius revocavit, ut pes creticos sit; qood mihi merum Grammaticorum commentom esse videtur. Quid enim ieionios et ineptios a poeta fieri possit, qoam in heroico verso alienos pedes admiscere! Verum pronuntiandum est binis syllabis *Stelljo.* Hoc ab aliis *Stelio*, *Stilio*, *Stillio* scribitur. Porro *lucifugi* c. c. *blatti* Zulich. *exesa cubilia* Pierii manus in ora codicis, ex interpolatiooe non inscita; Io. Schrader. *contexta.* Tum *blatis*, *blactis*, *plattis* scribitor ap. Burmann. et Colum. IX, 7, 5. Reiskios ita locum refingebat: *An suffire thymo cerasque recidere inanes Quis dubitet* (*nam — Stellio*), *lucifugis congesta cubilia blattis?* ot *cerae inanes* siut haec *cubilia.* (Medic. *stelio*, sed *stello* prius scriptum fuisse, notat Foggin. Nihil autem movendum; nam si omiseris copolam, sive tribus, sive duabos syllabis pronuncies *stellio*, facies contra Virgilii morem; si tribos, habebis creticum pro dactylo, vid. notata ad Aen. IX, 296.; sin doabus, corrumpes nomeros, vid. Q. V. XIII, 2, d. De synizesi vid. V. L. ad Aen. I, 2. Motanda autem erat Heyniana

mori creditae sunt. Plin. XI, sect. 19.

239 — 247. Sin apiarius, hiemis immitioris metu, curaque apum et miseratione, non omnes favos exscindat, et aliquam mellis partem apibus relinquat: at saltem, propter variorum insectorum insidias suffiendus est alveus, inanes cellae exscalpendae et recidendae, ne quod in iis animalculum occultum lateat. Trepidabant et hic Intpp. Observata haec omnia iam erant Aristoteli; vid. H. Anim. IX, 40. p. 946 A., sed in caussis reddendis laborabat maximi philosophi acumen. Monent eadem Geoponici, Varro et Columella cum Palladio. 239. *parces futuro*, conditioni ac necessitati apum futurae. Priscianus haec ipsa ad apodosin referebat, ut essent, *parce* et *miserator.* 240. Spoliato alveo et cibi penuria, hiemali tempore. conf. Colum. IX, 14, 11. 241. *Ut omnes vitiosi favi tollantur*, curandum est. Colum. IX, 13, 8. cf. §. 11. 12. c. 14, 1. 2. 13. Varro III, 16, 34 extr. *At* in apodosi, ut supra aliquoties: εἶτα, ἀλλὰ, ἀλλά γε. quod etiam *attamen.* 243. *ignotus Stellio*, non observatus,

Inmunisque sedens aliena ad pabula fucus;
Aut asper crabro inparibus se inmiscuit armis,
Aut dirum, tineae, genus; aut invisa Minervae
Laxos in foribus suspendit aranea casses.

244. FUCUS, **245.** ARMIS;

interpunctio. Apparet enim, vs. 244. non esse cum subiecto, sed cum praegressis iungendum; fuco enim convenit verbum *adedit*, non *se immiscuit*; tum ipsa verborum iunctura hoc flagitat: *et lucifugis — Immunisque — Aut asper*. Neque in his, *congesta cubilia*, omissum est verbum *sunt*, quod in versione expressit Vossius, sed, quod ipse Heynius in Not. vidit, repetendum *adederunt* ex superioribus. Quod si insolentius dictum videatur, cogites velim, his verbis *congesta cubilia* nihil nisi magnam blattarum indicari multitudinem; solet enim hoc animalium genus, quemcunque occupavit locum, magna cum frequentia insidere. Idem sensisse videtur Wunderl., quem in interpungendis his vss. secutus sum. *Wr.*) 244 *fucos* Gud. a m. pr. Mentel. pr. *ad pocula* Medic. a m. pr., librarius scilicet, qui de se forte agi putabat. 245 *scabro* Medic. a m. sec. (*crabro* est prior lectio Medic. *Wr.*) duo Moret. Franc. Goth. sec. *crebro* tres alii. *se miscuit* Voss. pr. Moret. fr. Franc. Toll. ed. Mediol., porro Goth. sec. Erf. et unus Mead. *imparibusque immiscuit* qu. Moret. 246 *dirum* optimus quisque apud Heins., hoc idem iam ediderat Nauger. et Egnat., neglectum a sequioribus. *durum* vulgo. *tiniae* scriptura vett. librorum. (sic etiam Medic. ap. Fogg.; idque in ipso codice vidit Freytagius. *Wr.*) vid. Ursin. Cerd. Heins. 247 *In foribus laxos* edd. ante Heins., sed iam Pierius monuerat, codices aliter habere. *Laxosque in foribus* Zulichem. *arachnea* Toll.

occulte adrepens. *et blattis congesta cubilia sunt*, h. blattae cubilibus eo, in favos vacuos, congestis, adedere favos. *lucifugis*, per noctem vagantibus; ut Servius recte explicat. Est vermium genus, *tineas*, *Bienenmotten*, *Raupen*, *Bienenwürmer* appellant, ceram depascentium; ex erucis in chrysalides tandemque in blattas lucifugas transformari solent. conf. Colum. IX, 14, 1. 2. 8. 9. *Phalaenam tineam mellonellam* Linn. vocant nostri viri docti. **244.** *fucus* (vid. ad v. 168) *inmunis*, quod ipse nihil operae ad mellificium confert. cf. Hesiod. Ἔργ. 303. 304. Theogon. 594 sqq. 245. *inparibus armis*, h. l. quibus apes pares non sunt. *asper*, vid. Georg. III, 149. 246. *tineae*, quarum papiliones enecare iubet Colum. IX, 14, 8. *invisa Minervae*; nota fabula de Arachne. 248. *Quo magis exhaustae*

Quo magis exhaustae fuerint: hoc acrius omnes
Incumbent generis lapsi sarcire ruinas,
Conplebuntque foros, et floribus horrea texent.
Si vero, quoniam casus apibus quoque nostros
Vita tulit, tristi languebunt corpora morbo;
Quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:

248 *fuerunt* et mox *complerunt* Medic. (sed *fuerint* altera in eodem lectio. *Wr.*) *fuerit* Ven. *omnis* multi. 249 *Incumbunt* Zulich. Moret. fragm., idem *fulcire ruinas.* *ruinam* ed. Ven. *operis lapsi* coni. Schrader. 250 *fores* edd. nonnullae, ut Cerdae, et Pierius in ora codicis sui. Possit esse vestibulum. *cavos* l. *favos* Io. Schrader. ex Colum. IX, 15, 4 et sup. v. 104. In *horrea* duplicem lectionem agnoscit Iulius Sabinus, et *horrea*, et *horea*: nam *horeum* esse mel aestivum, „et ita legendum esse puto; Plinius sic ait: *Alterum genus est mellis aestivi, quod ideo vocatur horeum a tempestivitate praecipua*—“. Male hoc: mel illud est ὡραῖον ap. Plin. XI, s. 13. 251 *Sin* quatuor apud Burm. Oblongus Pierii, Goth. sec. *nostris* Rom. et aliquot apud Pierium. 252 *tristis* Moret. sec. *languebant* Moret. pr. *tabo* pro *morbo* Voss. alter. Eadem variatio Georg. III, 557. vid. Heins. ad Ovid. Met. XV, 627.

apes sunt melle subducto (nec tamen eo usque, ut fame pereundum sit, nec alieno tempore), *eo acrius omnes* operam dant, ut iacturam tantam reparent; *ruinas generis lapsi*, ut paullo ante, *res fractas*, a republica et imperio aliquo sumtum. Notum autem inter melitturgos, ex mellis abundantia inertia et luxuria solvi apes; itaque etiamnum inter mellificii nostri noxas habetur, quod non satis mellis apibus subducitur, contra vero, vere ineunte, novus cibus apponitur. Observatum iam Aristoteli H. A. IX, 40, versus fin. Hinc nec fucos omnes interimendos esse contendebant veteres. vid. eundem et Colum. IX, 15, 3.

250. *foros*, alveos, favos in alveis, sive a locis spectaculorum, sive a tabulatis navium: *et floribus horrea texent*, florum succo ac polline conficient favos: proprie cellulas, in quibus tamquam horreis mel reconditur.

251 — 280. De morbis apum et morborum cura. Versus 253 ad 263 interpositos esse memento, nec male forte parenthesi includas. Comparari possunt Varro III, 16, 20. Colum. IX, 13, ubi §. 7 totum h. l. expressit.

252. *Vita tulit*, h. conditio,

Continuo est aegris alius color; horrida voltum
Deformat macies; tum corpora luce carentum
Exportant tectis, et tristia funera ducunt;
Aut illae pedibus connexae ad limina pendent,
Aut intus clausis cunctantur in aedibus, omnes
Ignavaeque fame et contracto frigore pigrae.
Tum sonus auditur gravior, tractimque susurrant:

254 *color horridus alia* Medic. a m. pr. (Nempe haec est prior Medicei lectio: *Cont. est aegris color horridus alia vultum. Wr.*) *horrida multum* Franc. et Zulich. pro div. lect. 255 *Difformat* unus Arundel. *et corpora* Donat. ad Terent. Hecyr. II, 4, 27. 257 an *connixae*? quoniam negant in morbis id solere fieri, ut plures in uvae modum, βοτρυδὸν, conglobatae aliae ex aliis pendeant; sed tum singulas passim haerere. (Itaque cape haec de suis cuiusque apis pedibus inflexis et inter se nexis, ut in morientibus insectis videre licet. Aliud est Aen. VII, 66.: „pedibus per mutua nexis.“ *Wr.*) *connexa* edd., male. Porro: *Atque illae* aliquot apud Pierium. 258 ante *omnes* distinctionem ponebat Reiskius, nec male, idque ipse nunc sequor cum Wakef. 259 *Ignavaque* Romanus, sed idem *fama.* (indicat huius mendi originem Mediceus, in quo est *famae*; pro *e* autem, maxime finali, non raro in libris mss., etiam in Medic., *ae* exaratur. *Wr.*) *et* abest Goth. pr. *contractae* Cerdae editio; sed in illa multa vitiose excusa. 260 *tractuque* Mentel. et Bodlei. vid. ad Gratii Cyneg. 362. Burm. *tractumque* Goth. pr. *susorrant* Gud. *susurant* Franc.

sors, natura apum, ut βίος, et saepe *vita humana.* 254. *alius color,* ἀλλοχροοῦσι. 259. *Ignavae fame*, inedia. Sed proprie potest tamen accipi; est enim *fames hiberna* inter morbi caussas: unde inter remedia infra vs. 280 cibi copia ponitur. *contracto frigore pigrae*, proprie sunt ipsae *frigore contractae.* Sed transfertur hoc, poetico more, ad ipsum frigus. 260. *tractim*, tractu, trahendo se, sive ad tempus referas, ut sit continuo, iugiter, sive ad locum, ab uno angulo ad alterum, per omnes alveorum et examinum ordines susurro continuato, ἐπισεσυρμένως, nil interest. Hoc forte doctius, ut Lucret. III, 529 mori homines per membra sublato sensu: *post inde per artus Ire alios tractim gelidi vestigia leti.* 261. *Frigidus Au-*

Frigidus ut quondam silvis inmurmurat Auster;
Ut mare sollicitum stridit refluentibus undis;
Aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.
Hic iam galbaneos suadebo incendere odores,
Mellaque arundineis inferre canalibus, ultro
Hortantem et fessas ad pabula nota vocantem.
Proderit et tunsum gallae admiscere saporem,
Arentisque rosas, aut igni pinguia multo
Defruta, vel Psithia passos de vite racemos,

269. PSITHIA

261 *silvas immurmurat* Longobard., nec male. v. Heins. 262 Abest versus a Parrhas. *Aut* Medic. Pierii, Moret. pr. Zulich. Reg. ap. Martin. *stridit* Heins. e Medic. Gud. a m. pr. Vulgo *stridet*; quod et Romanus tuetur. 263 *Aestuat inclusis* Servius Danielis et aliorum ad Aen. V, 595. *ingens* Medic. a m. pr. 264 *Hinc iam* Medic. cum tribus aliis apud Heins. et Erf. (at *hic* est prior lectio Medicei. *Wr.*) *infundere* Rottend. tert. pro div. lect. *inferre canalibus ultro*, interpungit Wakef. 267 *tunsum*, *tusum*, *tuscum*, *tutum*, *tonsum*, scriptum vid. apud Burmann. et III, 133. *immiscere* Franc. et Regius Martini. 268 *Ardentesque* Reg. Martin. 269 *psythiae* Medic. cum quatuor Heinsii: quem vide. *psit haec* Romanus. *Sithia* Reg. vid. ad Georg. II, 93. (Medic. apud Foggin. h. l. *Psitiae*, supra adiecta *h.* Heynius *psithia*, minore litera initiali, h. l. exaraverat; at maiore Ge. II, 93., quam reduxi, ne desideretur constantia. Obscura est huius nominis origo. Cod. Serv. Dresd. ad *ster*, vid. ad Ge. III, 278. 279.

Mox 262 *mare sollicitum*, sollicitatum, commotum, *ὀρινόμενον*, seu defluxu maris reciproco, seu, ut in Homero, fluctibus ad littus impulsis et allisis. 263. *fornaces* sunt fabrorum apud poetas. Ternas comparationes ex Homero expressas esse post Servii indicium vidit iam Guellius, Iliad. ξ, 394—399. Aliam Homerici loci imitationem in Quinto Smyrnaeo videas, locupletissimi ad ornatus quaerendos ingenii poeta, modo castigatior esset, lib. V, 364 — 380 — 386 — 389. ubi facile agnosces luxuriem, si cum Virgilio compares.

264. De *galbano* vid. ad Ge. III, 415. (de vi Adv. *ultro* vid. Q. V. XXVII, 1. *Wr.*) 266. *fessas*, aegras, ut saepe. 267. *admiscere*, scil. illis mellibus, quae

Cecropiumque thymum, et grave olentia centaurea.
Est etiam flos in pratis, cui nomen amello
Fecere agricolae, facilis quaerentibus herba;

Ge. II, 93. haec habet: „Psithia genus est vitis ab insula vel regione.“ Sed Cretam diserte nominat Cod. G. ap. Burm. Neque hoc ineptum; passum enim in Creta potissimum fieri solitum; vid. Iuvenal. XIV, 271. ibique Interpp. Quamquam non dissimulo, auctore Scholiasta Nicandri Alexiph. vs. 181. passum Psithium ex uvis Pramniis parari. *Wr.*) *passus* Mentel. pr.

infundis. Colum. l. l. *Id cum accidit, arundineis infusi canalibus offeruntur cibi, maxime decocti mellis, et cum galla vel arida rosa detriti.* Galla, excrescens ille in glandiferarum nonnullarum arborum foliis tumor, insectis gravidus, adstringentem habet naturam (unde h. l. *sapor gallae* pro galla), adeoque profluvium sistit alvi, quo laborant vere ex certo pabuli verni genere apes. cf. Colum. IX, 13, 2. Varro III, 16, 22. 269. *Psithia* vitis utilissima passis uvis et conficiendo inde vino *passo:* vid. Ge. II, 93. *Defrutum* vinum dulce ac coctum, de quo multa apud Scriptores R. R. 270. *Cecropiumque thymum*, vid. sup. v. 112. 177. *centaureum* sive centaurium, maius et minus, *Tausend Guldenkraut*, a Centauro Chirone nomen traxit. vid. Plin. XXV, 4, sect. 14, 6, sect. 30. 31.

271. Consentiunt viri docti in hoc, *amellum* esse *Asterem Atticum caeruleum vulgarem*, nobis *Sternkraut;* quem in Italia, Sicilia, et Gallia Narbonensi incultis et asperis convallibus passim nasci Raius testatur; unde *facilis quaerentibus herba*. Eius formam excudi curavit Martinus. Pugnat tamen pro Meliloto flore luteo (Trifolio n. 5 apud Linn.) Wedel. Exercit. med. philol. Cent. 3, Exerc. 5. Et profitetur ipse Hoffmann. noster, botanices arbiter haud dubie idoneus, non omnia, quae in Virgilio memorantur, Asteri Amello respondere: vid. Virum doctiss. in Asterum Horti Gottingens. Decade prima. (cf. Gött. Gel. Anz. 1800. p. 1321.) Verecundius itaque ii, qui vix primis labiis hoc plantarum studium attigerunt, in pronuntiando de hoc rerum genere esse debebant. 273. *uno de cespite*, seu uno eodemque soli loco, seu una eademque radice, uti expo-

Namque uno ingentem tollit de cespite silvam,
Aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum
Funduntur, violae sublucet purpura nigrae;
Saepe deum nexis ornatae torquibus arae;
Asper in ore sapor; tonsis in vallibus illum
Pastores et curva legunt prope flumina Mellae.
Huius odorato radices incoque Baccho,
Pabulaque in foribus plenis adpone canistris.

274. IPSE;

273 *Namque imo* aliqnot Pieriani, Franc. et ed. P. Dan. Basil. et al., item Goth. pr. Erf. unus Mead. et edd. vett., etiam Egnat.; et probavit Heins. ad Ovid. Ep. XX, 41 et Catroeus, notante etiam Burmanno; fluxit ex perpetua varietate. Maior librorum anctoritas pro *uno*, etiam sic inde ab Aldd. editum. *de vertice* vett. apud Pierinm. 275 *Fundentur* Leid. *Eduntur* Zulichem., mox *sublucent* qu. Moret. Goth. pr. *succumbit* Zulichem. 276 Forte *hinc nexis* Bnrmann. Est sane snbintelligendum. (Ad hunc qnoqne versum pertinere arbitror, qnae scripsi ad vs. 203.; damnant eum Iahn. et Weichert. *de Vers. aliquot iniuria suspectis* pag. 63.; qui quidem qnum haeret etiam in voc. *torques*, — necti enim coronas, non torqneri — nihil equidem invenio, qnod offendat; non est enim intelligenda corona, i. e. flores in orbem nexi, sed serta tortuoso flexu aras cingentia. *Wr.*) 278 *incurva* (Foggin. *en curva*) Medic. a m. pr., et probat Heins. *per flumina* Romanus, quod admodum placebat Burmanno. *Amellae* Medic. a m. sec. unus Arundel. et Cantabrig., male. 280 *expone* Roman., quia in foribns.

nit Philargyrius, quem sequitur Martinus, ut *cespes* sit radix cespitosa, seu radix fibris inter se in cespitis modum implexa. 274. 275. flore flavo, foliis purpureis violaceo colore. (*aureus ipse*, vid. Q. V. XVIII, 2, n. *Wr.*) 276. Solent arae sertis ex hoc amello nexis (*Festons*) ornari. 277. *tonsis in vallibus*, quas pecudes tondent (vid. Ge. I, 15 et al.); nam sequuntur *pastores*, qui inter pascendum herbam colligunt. (*tonsis*, κειρομέναις, vid. Q. V. XXVIIII, 3. *Wr.*) 278. *Mella. Brixia— Flavus quam molli praecurrit flumine Mella* Catull. LXIII (67), 33. Fluvium itaque ex vicinia agri Mantuani memoratum vides. vid. Capreoli de reb. Brix. p. 9 Tom. ult. Thes. Scriptt. Ital. 279. *odorato Baccho*, simpl. ἀνθοσμίαν, εὔοσμον, εὐώ-

Sed si quem proles subito defecerit omnis,
Nec, genus unde novae stirpis revocetur, habebit:

281. Sed,

281 *Sed si quidem* Medic. Pier. et aliquot alii apud Pierium et Heins., Bodlei. unus Arundel. et vett. edd. 282 *habenis* Rom., ferrem: *habebis*.

δῃ, ut Theocr. XIV, 16, odorum vinum, adeoque generosum, intellige. Colum. IX, 13, 8 *Optime tamen facit anelli radix, cuius est frutex luteus, purpureus flos: ea cum vetere amineo vino decocta exprimitur, et ita liquatus eius succus datur.*

281. Ingreditur nobilissimum locum de reparanda stirpe apum, cum morbo examina tota interierint. Sequitur autem opinionem veteribus communem, posse ex bove caeso nova apum examina excludi; quod Aegyptiorum inventum et artificium esse vulgo iactabatur. vid. Varro II, 5, 5. III, 16, 4, et multi apud Intpp. ibi et ad h. l. laudati. Virgilium auctorem Plin. laudat XI, 20, sect. 22, et Colum. IX, 14, 6; et cap. 2, 1, unde Magonem et Democritum potissimum haec tradidisse discas, homines parum idonea fide: assenserunt tamen Hyginus ac Celsus. Experimentum rei qui instituerit, non memoratum vidi. Videtur illa Orientis olim communis opinio fuisse, ut omnino insecta, ita apes ex putribus cadaveribns generari; cui illa observatio forte locum fecerat, quod apes in iis terris, ubi passim per silvas et sine cultu vagabantur, mel interdum in cadaveribus, ut ex narratione de Samsonio constat, facere videbant. Non quidem nisi exsiccatis cadaveribus apes ita insidere, non vero sanie diffluentibus, quam apes aversantur, notatum est a multis; etsi eas nec crudas carnes omnino abhorrere alii testatum faciunt; vid. Nota Becmanni ad Antigon. Caryst. pag. 106. Huius porro mellificii in craniis et cadaveribus animantum observatione adducti, fuere, qui fidem facerent, se, cum apum examina nova habere vellent, verno anni tempore, apum fetibus novis a natura destinato, cadaver bovis commodo loco exposuisse, quo apes tamquam ad alveum convolarent, et mater seu puerpera ova deponeret. conf. Mellmann. Comment. *de mutatis formis* p. 25. In angustam illam domum v. 295—298 apes appositae casiae thymique fragrantia v. 303. 304 alliciebantur. Quod

Tempus et Arcadii memoranda inventa magistri
Pandere, quoque modo caesis iam saepe iuvencis
Insincerus apes tulerit cruor. Altius omnem
Expediam prima repetens ab origine famam.
Nam qua Pellaei gens fortunata Canopi

284 *caesis iam forte i.* pr. Moret. 286 *patria repetens* Ven. *primam* Goth. pr. 287 *Nam quam* Medic. (nempe virgula transversa supra *qua* cernitur ap. Foggin. Praeterea *Pellei* in eodem ap. Fogg. *Wr.*) *quae* Gud. *Pellei*, *Pelei*, *Palei*, nonnulli. *Penei* Franc. Est *Πέλλα*, *Πελλαῖος*.

autem contundendo enecabant bovem, id vereor ne inani opinioni tribuendum sit; nisi quod forte sic putrefactio accelerabatur. Ceterum Aegyptiorum inventum ad Thessaliam traduxit Maro v. 317 sq.

282. *genus novae stirpis*, genus novum, a nova stirpe oriundum, examen. 283. *Arcadii magistri*, pastoris, Aristaei, vid. infra v. 317 et 539. Sequitur igitur in hoc Maro eos, qui eum Arcadiae heroem ediderant: quod idem Iustin. XIII, 7, 10, et Nonnus Dionys. XIII, 277 sunt amplexi. Ab aliis ad Thessaliam revocatus Aristaeus heros; idem Ceae et Cyrenis cultu habitus. Cf. de eo ad Ge. I, 14, cum disputatione Thielii 1774 Gottingae habita; nunc Eckhel Numi vet. p. 108. et Doctrina Numor. vet. P. II, p. 326 ad numum Ceae. Sane et ipse Maro infra v. 317 sqq. Cyrenen in Thessalia collocavit, Penei patris antra inhabitantem, ipsum autem Aristaeum Tempe incoluisse significat v. 317. 284. Et quomodo iam saepe caesis iuvencis *cruor insincerus*, corruptus ex putredine, *tulerit*, protulerit, generarit, *apes*. 286. *omnem famam*, rei memoriam, narrationem. Ordinem autem narrationis ita constituit: Aristaeum Tempe Thessaliae incolentem apum examina lue grassante amisisse. Conquestum calamitatem apud matrem cum iisset, ab hac responsum accepit, Proteum in Pallene 392 de caussa mali et medela esse consulendum. Adit iuvenis Proteum ex eoque audit luem immissam esse eius apibus propter tentatam ab eo Eurydicen, Orphei coniugem; expiandum esse flagitium et placandam Nympharum iram. Tum Aristaeus in Thessaliam redux sacrum parat, caesas Nymphis victimas in nemore relictas paullo post revi-

Adcolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circum pictis vehitur sua rura faselis;

288 *Adtulit* Zulich. *et fuso* Goth. pr. 289 *pactis* Rottend. sec. *phasellus* Cerda secundum lapides. (*phaselis* Medic.; vid. notata ad Ge. I, 227. *Wr.*)

sens, apum examina ex visceribus prognata videt.

287—293. h. per totam Aegyptum. Interpretum aestuantium constus commemorare nil attinet. Videamus singula. *gens fortunata*, a terrae felicitate, seu fertilitate ex Nili incrementis. *Canopus*, ὁ Κάνωβος, Aegypti urbs, non longe ab Alexandria; quae, quod iam Martinus, vir elegantis iudicii, vidit, occidentalem Aegypti partem designat (est enim Canopicum primum ab occidentali latere Nili ostium); unde Aeschyl. in Prometh. v. 845 ἔστιν πόλις, Κάνωβος, ἐσχάτη χθονός. *Pellaeum*, h. Macedonicum, a nobili Macedoniae urbe Pella, unde *Alexander Pellaeus*. Ex quo autem tempore Macedones Aegyptum obtinuere, a regibus ipsa terra *Macedonica*, adeo et *Pellaea*, appellari potuit. *stagnantem* pro inundanti dixit poetico usu: sic Lucan. II, 417 de eodem Nilo —*per Libycas Nilus stagnaret arenas*. Alia vid. apud Cerdam. Et sane *effuso flumine* stagnat aqua in locis vicinis, etsi ipso alveo aqua concitatiore cursu fertur. *pictis faselis*, pulcre, nam hoc proprium Aegyptiorum, quemadmodum ex Diodoro lib. I, 98 et Herodoto II, 96. 97 satis constat, ut certo navicularum genere, *Baris* nomen erat, per Nilum discurrerent.

290. *Quaque vicinia Persidis urguet*, h. ab ea parte, qua Aegypto Persis contermina est; quae vicina sunt ac contigua, poetica oratione *urguent*. Solent veteres, multo magis poetae, fines saepe non satis subtiliter, ex geographica ratione, designare. Nysam ad Nilum collocatam vides ex verss. Homero tributis apud Diodor. III, 66. *Persis*, h. l. pro imperio Parthico, ut iam Burm. accepit, more sollenni Romanorum poetarum; sic *Medus Hydaspes* v. 211; hinc et *pharetrata*, quod de Parthis proprie dici solet; quis Parthorum pharetras ignorat? Multo tamen commodiorem verborum et sententiae iuncturam fore video, si, in quo Iulius Sabinus (quem v.), e pleniore Servio forte an ex Probo, praecesserat, *vicinia* a *vicinium*

Quaque pharetratae vicinia Persidis urguet,
Omnis in hac certam regio iacit arte salutem.

291. *Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena,*

292. *Et diversa ruens septem discurrit in ora*

293. Usque coloratis amnis devexus ab Indis;

290 *Presidis* Goth. pr. *vicina Pathyridos* Clerici coniectura, a Burmanno satis acerbe explosa. Possint huius generis plura coniectari; ut, *vicina Papremidis*, vel *Prosopidis*. Sed vid. Not. Nisi *vicinium* haberetur, liceret *confinia* coniectare. Hoc ipsum nunc video Bentleium coniectasse ad Locan. II, 435. Mira cum subtilitate Persas Herculis comites ap. Sallust. Iugurtha 18 in Africam addoctos hoc deportat Hasaeus in Diss. et Obss. Bremae 1731. Diss. XI. 291 In Romano (et Hafn. B. *Wr.*) versus ita transpositi, ut sint: *Quaque pharetratae — Et diversa — Usque coloratis — Et viridem Aegyptum.* (quem ordinem revocaruut Vossius et Iahn.; recte sane, si reliqua bene se haberent. *Wr.*) Medic. Gud. duo Rottend. et Leid. duo bos transpoouut: *Et diversa ruens — Et viridem.* Praestat haud dubie utraque versuum collocatio ea, quae vulgata est. Verum vel sic otiosi aliquid manet in verso: *Et viridem Aegyptum nigra fecundat arena*; etsi in verbis ipsis nihil reprehendendum esse video: nam *arena* pro limo recte, ut a poeta, dici potuit; vid. Notam ad h. v. Mihi valde probabile fit, versum aut fuisse adscriptum in tabulis poetae, cum nondum decretum esset, utrum hunc an alterum *Et diversa* anteferret, aut ex bono poeta in marginem fuisse appictum a Grammatico. Ita scriptum erat: *Quaque pharetratae vicinia Persidis urguet Usque coloratis amnis devexus ab Indis.* Versu 291 *Et viridem* utique melius caret totus locus: et iam Cerda, sed alia eaque parum idonea de caussa, quia v. 190 ad Persidem revocabat, eo descendit, ut versum 291 damnaret. Acutissimus vir, *Iac. Bryant*, locum varie tentabat. Primo versus sic collocatos malebat: *Et circum — Et diversa — Usque — Et viridem — Quaque pharetratae — Omnis in hac.* Tum damnat *stagnantem* Nilum; et lusum in verbis agnoscit *nigra arena* et *viridem Aegyptum.* Tandem eo devenit, ut alteram loci partem a Nilo ad Gangem transferat, excluso versu 291, aut retracto post v. 289 et emendato: De Gange adeo dicta essent haec: *Quaque pharetratae vicinia Persidis urget, Et diversa ruens septem discurrit in ora, Usque coloratis amnis devexus ab Indis.* Sane Gangem per septem ora

ductum esse existimetur; hoc modo: *Quaque amnis usque a coloratis Indis devexus*, h. Nilus, *vicinia*, h. vicina loca, finitima, fines, *Persidis urguet*, attingit; ab orientali Aegypti parte, seu versus ostium Nili Pelusiacum; *et viridem Aeg.* etc.

Exiguus primum, atque ipsos contractus ad usus,

in mare inferri ipse poeta alio loco memoravit: Aen. IX, 30. 31. Addit vir doctus Melam III, 63 — 66. Propert. III, 22, 16. Incideram et ipse aliquando in hanc suspicionem, inprimis quia Maro etiam altero loco Gangem et Nilum iungit: *Ceu septem surgens sedatis amnibus altus Per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus.* Enimvero revocabant me plura: primo quod apum generationem nemo ad Indos retulit, quid quod nec mellificium inter Indos memoratum ne ex recentibus quidem de India scriptoribus memini; tum non minus contortum est illud, quod, *qua vicinia Persidis urget*, Ganges narratur decurrere. Nec ab occidente Persidis in confiniis populum aut regionem novi, in qua apum reparationem miro ullo more memoratam meminerim, etsi de mellificio Babyloniorum, et Iudaeorum, nonnulla narrata teneam. Omnes has nebulas discussas esse arbitror, si, quod in Nota apposui, animadverteıis: Nili ostia duo extrema, ab occidente Canopicum, ab oriente Pelusiacum, innui; hoc alterum ad fines imperii Parthici spectare videri potuit, cum Arabes modo armis domiti modo societate armorum iuncti interiecti essent. Tum vero *vicinia* a *vicinium* ubi deduxeris, intelliges: *eundem Nilum urgere vicinia Persidis*, propiorem habere cursum versus Parthos ostium Nili Pelusiacum. *fecundet* Gud. quod arripuit Wakef. hunc in modum: *Quaque pharetr. Et diversa ruens. Usque coloratis.* Ut *viridem Aegyptum nigra fecundet arena.* (De Gange haec ne intelligamus, vetant verba *devexus ab Indis* vs. 293., Nili, non Gangis cursum indicantia. Heynius et Vossius ostium Canopicum et Pelusiacum his verbis designari statuunt; sed vide primum, quam hoc sit tenue h. l., utramque Nili ripam commemorari; tum, si ea, quae inde a vs. 290. leguntur, unum ostium Pelusiacum designant, vide, quam parum apte insertus sit versus. *Et diversa ruens septem discurrit in ora*; denique vix probabitur cuiquam nimis ampla et verbosa Nili descriptio posito ipsius Nili vs. 288. nomine. Sed leguntur hi versus in omnibus libris mss. Nimirum valet ad eos, 291—293., quod Heynius in V. L. statuit, quodque ipse dixi ad Ge. IV, 203.: videri quidem hos vss. esse Virgilii, sed margini codicis fortasse ab ipso allitos, aut, quod magis probabile, ex aliis eius carminibus, deperditis illis quidem, ab aliquo adscriptos, et hinc in texta invectos. Cuius rei fides mirifice h. l. augetur eo, quod triplex est codicum inter se discrepantia in collocandis his versibus. Sed persequamur reliqua. Nihil dico de epithetis *viridis* et *nigra*; quamquam erunt praeter Bryantum, quibus haec minus placeant. At Persis quomodo Aegypto vicina dici possit, non exputo. Parthos saepe a poetis dici Persas, verum est quidem; sed Parthi etiam quo iure di-

Sed videamus reliqua. *Et* qua *amnis usque ab Indis coloratis* (Aethiopibus, vid. ad Ge. II, 116, ad Tibull. II, 3, 55. 56) *devexus*, καταφερὴς, ex altis montibus proclivi descensu in planiciem dum defertur, pronus, *fecundat Aegyptum*, *viridem* laeto agrorum proventu, *nigra arena*, pro limo; est enim *arena* poetis

Eligitur locus: hunc angustique imbrice tecti

cantur in confiniis Aegypti babitare, non intelligo. Neque is est bic locus, ubi liceat liberius uti populorum nominibus: nempe in situ locorum accuratius definiendo sua et propria vocabulorum notione utendum est, ut facile quivis videat, quae designetur regio. Quare adduci non possum, ut credam Vossio, Arabes quoque Persarum nomine comprehendi. Quid igitur? num eiiciendum putabimus vs. 290.? At verba *omnis regio* vs. 294. vix videntur admittere hanc critices severitatem; neque enim credibile est, haec poetam adiecturum fuisse, si eum modo tractum intelligi voluisset, qui est circa Canopum. Integer est igitur et genuinus, si quid video, versus 290. Ac Persidis nomine indicari regnum Parthicum, mihi quoque persuasum est; sic enim Persas vocari eos, qui proprie Parthi appellandi erant, ex communi poetarum usu inter omnes constabat illo tempore. Parthos autem Euphrates tum seiungebat a Romanorum imperio. Itaque Syriam puto a Virgilio his verbis significari. Quod autem de Syria nihil tale a veteribus scriptoribus memoriae proditum est, nihil nos movere debet, modo constet, id quod ex ipsis verbis perspici existimo, eam fuisse, quam dixi, poetae opinionem. Iam vero vide mihi, quam alieni sint ab hac oratione tres proximi versus! quos iam eo, unde irrepserunt, remigrare iussi. Ceterum miror, Heynium, Iul. Sabini auctoritate motum, dudum e Latinitate eiectum vocabulum *vicinium* revocare voluisse. *Wr.*) 293 *Ille* Rottend. pr. pro var. lect. τοῦ *Usque. devectus* nonnullos legisse, no dubites; sensu plane eodem; sed minus poetice; quod declivi via defertur, id est *devexum. ab undis* Franc. 294 *in hanc* Roman. *regio certam* Franc. *certe* Medic. a m. pr. *iacet* Roman. Gud. a m. pr. et alii. (etiam in Mediceo *iacit* mutatur in *iacet*; male, qoamquam ἀρχαϊκῶς locutum poetam aliquis dixerit. *Wr.*) *petit* Venetus, ex interpretatione. *imbre salubrem* Erf. a m. pr., stupore librarii. 295 *Exiguis* Erf. *in usus* Medic. a m. pr. et alii, more solito. vid. Burm. (*in* Medicei prior lectio; *ad* supra scriptum a m. rec. *Wr.*) *ipsos* ab Mediceo a pr. m. uberat. Lenius fuisset *atque hos.* (at hoc versum pessumdaret. *Wr.*)

simpl. solum (ut Georg. I, 105 *cumulos male pinguis arenae* de glebis tenacibus. Lucan. II, 417 *si non per plana iacentes Aegypti Libycas Nilus stagnaret arenas*) ; *et ruens discurrit in septem ora diversa.* Igitur totus locus huc redit: Per totam Aegyptum, cum in occidentali latere, circa Canopum non longe ab Alexandria, tum in orientali, versus fines Parthici imperii, adeoque per totam inferiorem Aegyptum (Delta nomine celebratam), *omnis regio*, tota gens, *iacit salutem certam*, ponit salutis spem ac fiduciam, *in hac arte*, reparandi apes ex boum visceribus. Locum vexatissimum videor mihi sic satis commode interpretari posse; in aliorum quidem rationibus sive expen-

Parietibusque premunt artis, et quatuor addunt,
Quatuor a ventis, obliqua luce fenestras.
Tum vitulus, bima curvans iam cornua fronte,
Quaeritur: huic geminae nares et spiritus oris
Multa reluctanti obstruitur, plagisque peremto

301. OBSUITUR

297 *premunt aras* ed. Ven. 298 *adversa luce* edd. nonnullae, ut ex Cerda liquet. 299 *bina* sex ap. Burmann. *vima* Medic. (sed *b* supra scripta. *Wr.*) *corvans* Gud. 301 *Multa resultanti* Menag. pr. *obsuitur* Heins. reposuit ex unico Mediceo, in quo *opsuitur*, ut et in Gud. a m. pr., quod iam defenderat ad Ovid. Fast. II, 578. Laudavit tamen idem ex libro Colot. Ursinus. *obruitur* Ven. Parrhas. Vulgo legebatur: *obstruitur*, quod utique proprium et pedestri sermoni conveniens erat, ἀποπεφράχθαι. idque tuentur viri docti Voss. et Wakef. neque intercedam: Aen. IV, 440 *Fata obstant placidasque viri deus obstruit aures.* Apud Lucret. VI, 225 est *oppilare*. (Geopon. XV, 2, 25.: „*Εὐθὺς δὲ ἀποπεφράχθω πᾶς τοῦ βοὸς πόρος ὀθόναις καθαραῖς καὶ λεπταῖς πίσσῃ κεχρισμέναις· οἷον ὄμματα, καὶ ῥῖνες, καὶ στόμα, καὶ ὅσα τῇ φύσει πεποίηται εἰς κένωσιν ἀναγκαίαν.*“ An ἀναγκαῖα? Revocavi *obstruitur*; neque enim licet poetis quidvis pro quovis ponere. Ceterum Mediceus et Colotianus unius testis pondus habent. *Wr.*)

dendis sive refellendis moras neque hic nectam. At si iam de ipsa sententia et poetica ratione iudicium ferendum est, Virgilii acumen et verecundiam desiderare mihi videor. Nam et nimia protracta et impedita friget oratio, et paullo ieiunius Nili natura bis describitur: quamquam singula membra suo ornatu ac lumine fulgere facile sentio. Sed et hic mihi videtur Euphorionem aliquem aut alium poetam Alexandrinum expressisse; quem locum qui animo tenebant, Romani poetae copia magis forte delectabantur, ac nunc in nostris animis, hoc auxilio destitutis, fieri potest. Si cui tamen aliter videtur, nil intercedo. (vid. quae disputavi in V. L. *Wr.*)

295. Conf. cum seqq. excerptum ex Florentino in Geopon. XV, 2, p. 406 sqq. (p. 1070 sq. Nicl.). Sequutus forte noster erat Varronem, cuius hac de re locus, ad quem Florentinus provocat, intercidisse videtur. *contractus*, coartatus, spatio angusto factus, ad hunc ipsum usum, *locus*, οἶκος, *decem cubitorum in altitudinem et latitudinem*, inquit Florentinus. 296. *Hunc*

Tunsa per integram solvuntur viscera pellem.
Sic positum in clauso linquunt, et ramea costis
Subiiciunt fragmenta, thymum, casiasque recentis.
Hoc geritur, Zephyris primum inpellentibus undas,
Ante novis rubeant quam prata coloribus, ante

302 *Tonsa*, *Tusa*, alii. vid. ad v. 267. 303 *in* deest qaart. Moret. 304 *recentis* Heins. reposuit ex scriptis, etiam Pierianis, seu verius revocavit; nam sic iam Egnat. Commelin., hinc alii ediderant; reliquae edd. fere, *virentes*, e glossa. vid. Heins. ad Aen. VI, 674. Ovidii Fast. V, 123. 306 *et ante* Roman. (etiam Mediceus, sed *et* punctis notatum. *Wr.*)

locum et *angusti imbrice tecti*, h. angusto tecto (cuius fastigiis imponi solent cavae tegulae, *imbrices*), et *parietibus artis*, angustis, *premunt* pro exstruunt, sed multo elegantius, quasi coercent; et quatuor relinquunt spiracula ad quatuor caeli cardines spectantia.

299. *Τριακοντάμηνον βοῦν* Florentinus l. l. 300. *spiritus oris*, h. os. 301. *multa reluctanti*, *πόλλ' ἀεκαζομένῳ*, ut apud Homer. Od. *ν*, 277. Iliad. ζ, 458. 302. *solvuntur*, resolvuntur contusa, comminuuntur, ut in putredinem tanto citius abeant, *pelle* tamen *integra* manente. Sed et simpliciter *solvuntur tunsa*, pro tunduntur: ὁμοῦ ταῖς σαρξὶ τὰ ὀστέα συναλοῦντες· φυλακὴν δὲ ἐχέτωσαν, τὸ μὴ αἱμάξαι τι τοῦ βοὸς et rel. *viscera* pro omni carne.

303. *in clauso*, luto etiam denso obducta ianua et fenestris; ut diserte Florentinus p. 407, sed, ut adiicitur, XXI die dies et purus aer admittitur, vento tamen excluso; et tum rursus omnia oblita occluduntur. Quo facto, undecimo inde die, aperta domo examina nova effervescere reperiuntur. Facile ex his apparet, quomodo mater apis in *οἶκον* penetrare potuerit. *ramea fragmenta*, ramorum, h. ramos. *casias*, vid. sup. ad Ge II, 213.

305—307. Haec faciunt ineunte vere. Plin. II, 47 *Ver aperit navigantibus maria, cuius in principio Favonii hibernum molliunt caelum, — Is dies VI est ante Februarias Idus.* cf. XVI, 25, s. 39. *novis coloribus*, floribus. *rubeant*, efflorescant, niteant. Georg. II, 319 *vere rubenti.*

Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.
Interea teneris tepefactus in ossibus humor
Aestuat; et visenda modis animalia miris,
Trunca pedum primo, mox et stridentia pennis,
Miscentur, tenuemque magis magis aera carpunt;
Donec, ut aestivis effusus nubibus imber,
Erupere; aut ut, nervo pulsante, sagittae,
Prima leves ineunt si quando proelia Parthi.

310. PENNIS M. 313. PULSANTE S.

307 *Sarcula quam* Zulieh. *signis* Voss. *suspendit* Meotel. pr. a m. pr. pr. Moret., et Nonius io *Garrulae.* 310 *pinnis* video Heiosium emendare, ot fere alias. Et sie io Pierii libris et Romano. Interpungere licet l. post *prima*, ut ad *visenda* retrahas; l. post *miris*, ut inngas: *Trunca pedum primo, mox et str. p. Miscentur.* 311 *tenuemque magis ac magis* Romanns, et alii Pierii, ooos Mead. Goth. pr. Erf. Sie ctiam Medic. a m. pr., deleto postea τοῦ *ac*, et in Menteliaoo, sed eraso *que* a m. sec., ut sit *tenuem magis ac magis*: quomodo pr. Meotel. et pr. Voss. et alii qoinqoe Heinsii; quatnor Burmanoi, tres Martini, Goth. sec. Et sic Ge. III, 185. 396 *magis atque magis.* Probat itaqne Heinsios; et est lenius quam: *magis magis*; qnod ono Catolli exemplo, qoamquam et illo ambiguae ioncturae, defendi poterat LXIII, 274 *Post vento crescente magis magis increbrescunt.* (vid. V. L. Ge. III, 396. *Wr.*) Porro *aera captant* Rom., male; hoc facerent spiraotes. 312 *et a. effusis* qnart. Moret. et onus Mead. 313 *Eripuere* aliqnot Pieriani; in aliquot aliis *velut*; qnod et in qoinqne ap. Burm. io uno Aruodel. Goth. sec. a m. sec. *vel ut* Fraoc. et unus Mead.

308. *humor*, vitiatus putredine sanguis, sup. v. 285 *insincerus cruor.* *teneris* autem *ossibus*, quia haec ipsa contusa colliquescunt. 309. *Aestuat*, fermentescit. Rem disertius expositam vide in Florentini loco p. 407 extr. Narrata sunt haec, etsi ex ovis excludi vermiculos, ex his evolare apes satis constat, fabulosa, fere ad eum modum, quo animantia primo esse nata opinati erant indocti physici inter Aegyptios apud Diod. I, 10. Ovid. Met. I, 422 sqq. 310. *Trunca pedum* graece pro *trunca pedibus*, et hoc pro, truncis pedibus. Locum expressit, sed suo more, Ovid. Met. XV, 582 sqq. 311. *aera carpunt*, ut *viam*, h. volant; quod idem est, *stridentia pennis miscentur.* 313. *Erupe-*

Quis deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem?
Unde nova ingressus hominum experientia cepit?
Pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe,

315 *aut Musae* Moret. quart. *estulit* permulti; sed *extudit*, quod inde ab Aldd. editur, et meliorum consensus, et grammatica ratio defendit, quod est exquisitius; habet etiam adiunctam aliquam notionem assiduitatis. Dicat aliquis, hanc in deum non cadere; verum non ita argutantur poetae. *excudit* vitiose nostri, duo Burm. et plures Martini. vid. ad Georg. I, 133. *qui nobis* codd. apud Pierium. *vobis* Erf. a m. pr. 316 *ingressum* Mentel. sec. *ingressum hominem* ed. Ven. *coepit* edd. multae apud Burm. 317 *Aristheus* semper Goth. sec. *fugiens Peneia Tempe*, *φεύγων Πηνήϊα Τέμπη*.

re, melius quam erumpunt; *ut sagittae* erupere, *nervo* arcus *pulsante*, propellente sagittam.

316. *Unde nova hominum experientia cepit ingressus*, habuit exordia; unde processit: qua re homines adducti ad hanc artem ab experientia suppeditatam progressi sunt. Lucret. I, 384 *Unde initum primum capiat res quaeque movendi.* Totum hunc locum a secundis poetae curis profectum esse, tradunt Grammatici. vid. Vitam Virgilii §. 39. De Aristaeo vid. modo ad v. 283. Quod inventum reficiendarum apum ad eum refertur, ignoratur, quo exemplo Maro fecerit; ignoratur quoque, quo auctore Aristaeo crimen tentatae Eurydices impactum sit. Ex perpetuis fere exemplis Romanorum poetarum ad Graecos se componentium, inprimis Virgilii et Horatii, et ad sensum cuiusvis viri docti, qui lectione varia animum ad haec paravit et acuit, fit probabile, saltem suspicari licet, vel ex summo rerum ornatu, Maronem hic alium, eumque Graecum poetam, expressisse. Fuisse vetus poema, *Βουγονίαν*, sub Eumeli antiquissimi poetae nomine, ex Eusebiano Chronico constat: num. MCCL, et ibi Scalig. cum Vallars. et Salmas. ad Solin. p. 602. 603. An is ipse autem ad Aristaeum artem retulerit, quod a Salmasio affirmari video, nulla auctoritate constat. Sapit totum commentum poetae Alexandrini ingeniosam suavitatem. Philetae versum excitavit Antigonus Caryst. c. 23 *Βουγενέας, φάμενος, προςεβήσαο μακρὰ μελίσσας*, si modo verba sana sunt. Fabulam ipsam *de bugonia* exponit Ovid. Fast. I, 361, Met. XV, 361 sq. cf. An-

Amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis,
Multa querens, atque hac adfatus voce parentem:
Mater, Cyrene mater, quae gurgitis huius
Ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum,

321. MATER CYRENE,

319 *extremum* libri aliquot apud Pierium. *extremum sacri* fragm. Moret. *placidum caput* Medic. (petitum hoc ex Aen. I, 127.: „summa placidum caput extulit unda." cfr. V. L. vs. 352. *Wr.*) 320 *affatur* Mentel. pr. *effatus* Goth. pr. *parentem est* tres ap. Burm. Goth. pr. (si *est* omissum putabis, tueberis hoc vs. 530.: „namque ultro adfata timentem." cf. etiam vs. 444. et Q. V. XV, 6. Sed quum praecedat *querens*, rectius *adfatus* pro inusitato *adfans* dictum acceperis; vid. Ramshorn. Gr. Lat. pag. 455. extr. *Wr.*) 321 Distingui potest *mater! Cyrene mater!* (rectius hoc. *Wr.*) *Cyrine* Gud. semper, et alter Mentel., forte ex pronuntiatione τοῦ η in Κυρήνη. Vox haec priorem productam habet h. l. et ap. Apollonium; at correptam apud Pindarum et Callimachum. Observavit quoque Spanhem. ad Callimach. in Apoll. 73. 322 *tenens* Mentel. pr. *de clara* Erf. *a stirpe* Rom. cum uno Pieriano, Gud. et sec. Moret. vid. ad Aen. I, 19. (iungenda haec: *praeclara stirpe genuisti*; male huc inferas praepositionem; neque est horum verborum ulla cum Aen. I, 19. similitudo. *Wr.*)

tig. Caryst. Mirab. c. 23. ibique Becm.

317. Aristaeus ex mente poetae tum in Thessalia degebat, necdum Ceam adierat. *fugiens*, simpl. relinquens, *Tempe*, discedens inde ad *caput amnis*, Penei, fontem, vid. Exc. ad h. l. Sic fons Timavi — *novem ora* Aen. I, 245. 246. Ignoratione totius phantasmatis poetici olim, Burmannum temere sequutus, ostium Penei intelligi volebam. (idque significari existimat Iahnius, Delamallum ad Valer. Fl. Tom. II, p. 495. et Weichertum *Comment. de turgido Alpino* p. 6., secutus; negat Becker. Eleg. Rom. pag. 39. *Wr.*) Vetat tamen hoc rerum species et locorum ratio, quam poetae animo insedisse manifestum est; etiamsi concessero, *caput*, uti *os*, *ora*, de fluminum ostio dici posse, quod docuisse sibi visus est Burm. ad Valer. Flacc. V, 351. Lucan. II, 52, adversus quem docte disputantem vide

Si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo,
Invisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
Pulsus amor? quid me coelum sperare iubebas?
En etiam hunc ipsum vitae mortalis honorem,
Quem mihi vix frugum et pecudum custodia sollers
Omnia tentanti extuderat, te matre, relinquo.
Quin age, et ipsa manu felicis erue silvas;
Fer stabulis inimicum ignem, atque interfice messis;

324 *an quo* Menag. *noster* Medic. a m. pr. (quod non indicatum video apud Foggin.; neque in ipso codice vidit Freytagius. *Wr.*) 325 *quis me* quart. Moret. *videbas* Goth. sec., perpetuo lapsu. 327 *pecorum* tres apud Burm. et aliquot apud Pier. 328 *extulerat* quinque Burm. *excuderat* Ven. et duo Martin. cum vett. edd. *excuterat* unus Mead. Hoc *extundere*, invenire, parare, vidimus iam v. 315 et I, 133. *temptanti exstuderat* Rom. (—329. *felices* Medic. — 330. *messes* Medic. *Wr.*)

Ouwens Noct. Hag. pag. 598 sqq. Nec assensum exprimunt seu illa: *extremi amnis*, seu ea, quae infra memorata vss. 359—362, haec enim ad fontem et initia fluminis non minus bene referri queunt. Sane antrum, ex quo fons progreditur, perpetua apud poetas Fluviorum regia, et Nympharum sedes; conf. Spence Polymet. pag. 226. 227, et nunc antra et vasti recessus in visceribus terrae intelligendi, ad quos per ipsum fontem descensus fit. Pro exemplo hic locus esse potest, in poeta interpretando grammaticam et criticam subtilitatem nihil expedire, si sensus poeticus hebeat. Erat autem mater, Cyrene, una ex Nymphis huius fluminis, eademque Penei filia seu neptis. Apud Pindarum P. IX, 90. 121, ab Apolline illa in Libyam abducitur; at h. l. patris regiam incolit. Porro hunc versum et has querelas ex Homerica expostulatione Achillis cum Thetide Iliad. α, 349 sqq. expressas esse, notarunt Intpp. Sed mirifice exornavit Virgilius nude ab Homero primum tradita. Conf. etiam Iliad. σ, 70 sq. et Callimach. in Cer. 99. — 323. *Thymbra*, ager Troadis, fluvio Thymbrio irrigatus, qui in Scaman-

Ure sata, et validam in vitis molire bipennem:
Tanta meae si te ceperunt taedia laudis.
At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
Sensit. eam circum Milesia vellera Nymphae

334. Sensit:

331 *duram in vitis* Medic. a m. pr. (*duram* est prior lectio; utrumque epitheton huic nomini iungitur, vid. Aen. II, 479. et XI, 651. *Wr.*) *in vitis* Gud. *in vitem* Zulich. *in vires* Goth. pr. *bipinnem* Rom. (etiam Medic. hic et Aen. II, 627.; et quum nostro loco *bipennem* incuria a se relictum fateatur Foggin., idem ei fortasse aliis quoque locis accidit. *Bipennis* Quintiliani aetate in usu fuisse, patet ex Instit. Orat. I, 4, 12. Vid. V. L. Ge. I, 398. *Wr.*) 333 *thalamos* alter Menag. *thalamo sonitum* Franc. 334 *Sentit* vett. aliquot apud Pierium. *Melesia* Gudian. *verbera* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio. *Wr.*)

drum cum Simoente iam iunctum se immittit; fano Apollinis nobilis. Strabo XIII, p. 898. Est autem versus adumbratus ex Odyss. ι, 529 Εἰ ἐτεόν γε σός εἰμι, πατὴρ δ' ἐμὸς εὔχεαι εἶναι. 324. Ita Aen. II, 595 *quonam nostri tibi cura recessit.* 326. 327. Exornavit poeta τὸ ἀτιμᾷν Homeri; hanc gloriam, quam mihi multo cum labore, longae experientiae molestia, ex agrorum cultu et pecudum (adeoque etiam ex apum) cura paraveram, hunc fructum amitto, et hoc quidem, cum te deam matrem habeam. *frugum et pecudum:* nam eidem Aristaeo tributa cura pecoris, ut Ge. I, 14, unde idem Νόμιος. cf. Pindar. l. c. 329. *felicis silvas*, arbusta fructiferarum arborum. 330. *inimicum ignem;* diu notatum, hunc esse τὸ δήϊον πῦρ apud Homer. et alibi. *interfice messis*, perde. Lucretianum verbum. *perimere*, *necare*, in simili iunctura dixere etiam alii. (Sed *herbas arescere et interfici* ex Ciceron. Oeconomicis affert Nonius, laudatus ab Ursino. *Wr.*) 331. *sata* post *messes* et cum *vitibus* iuncta cum Martino dices esse arbores satas. *molire*, vibra, iacta; ut exciduntur vites.

333 sqq. Adumbrata haec ex Homero, ubi Thetis in imo maris fundo luctum Achillis rescivit Iliad. σ, 35 sq. *sonitum*, confusum, nondum disertam vocem, qua filium agnoscere posset. Quae sequuntur, adumbrata sunt ad vitam priscorum hominum; sedebant in thalamo puellae, etiam regiae, assidentibus

Carpebant, hyali saturo fucata colore,
Drymoque, Xanthoque, Ligeaque, Phyllodoceque,

335. COLORE;

335 *satyro* Rom. et tres apud Burm., et sic Serv. ac Philargyr. vid. ad Georg. II, 197. *vitreo*, *viridi*, *hilari*, a nonoullis lectum foisse e Cerda colligitor. *phaucata* Goth. pr. 336 E Graeco: *Δρυμώ τε*, *Ξανθώ τε*, *Λίγειά τε*, **Φυλλοδόκη τε.** *Drimo*, *Drumo*, (sic Medic. *Wr.*) *Dremo* vid. apod Borm. *Xantho* alii, et *Legea.* (et sic Medic. Fogginio, sed *Ligea* Heinsio teste. At Fogginii testimonium firmat Freytagius. *Wr.*) *Phyllidoceque* Heins. reposuit e pr. Mentel. et novem aliis; vulgo *Phyllodoceque*, quod tuetur Rom. Medic. alii, item Macrob. Sat. V, 17, nec, cur motaodum foerit, video: nam **Φυλλοδόκη** rationem habet grammaticam; **Φυλλιδόκη** ei adversatur. Scribitur etiam *Philledoce*, *Philidice*, *Phillidoce*, *Phyledoce*.

seu comitibus et aequalibus seu famulis, ut opus facerent seu nendo seu texendo; nunc deabus assignatum opus e lana praestantissima, Milesia, ut Ge. III, 307 vidimus, colore caeruleo. 334. *Vellera carpebant*, lanam ducebant fuso, nebant. 335. *hyali colore;* voluit colorem *hyalinum* exprimere, h. viridem, vitro, viridioris coloris puta, similem. *hyalus*, ὕαλος, pro vitro, nove dictum: forte dum graecum aliquem poetam sequebatur Virgilius; nam ex vita vulgari et taberuis institoriis, si vel maxime, quod ignoro, *hyali* vox in iis frequentata fuisset, eam non adoptasset Maro. Imitatus Auson. Mos. 418 *Caeruleos nunc, Rhene, sinus hyaloque virentem Pande peplum.* Simili ausu a Lucret. IV, 1121 *thalassina vestis* dicta, et *θαλασσαίαν μίτραν* sic dictam puto apud Tryphiod. 333. Sunt igitur *vellera fucata*, lana tincta, *colore hyali*, vitri, h. colore viridi, *saturo*, h. quo ipsa vellera saturata sunt; nam proprie *lana* est *satura*, quae satis colore imbuta est. Alias, ubi *vitreum mare*, *vitreus pontus*, et similia dicuntur, sd colorem caeruleum spectare id videtur; si *vitreus fons*, ad pelluciditatem. *Vitream Circen* alia audacis dixit Horat. I Carm. 17, 20 pro marina; ut alias deae marinae solent dici *caeruleae; vitreum antrum* Ovid. Met. V, 48. Praeiverat Corinna, quae *ὑάλινον παῖδα* dixerat pro marino. vid. Toup. App. ad Theocrit. p. 20. 21. *ὑαλοειδέες τόπαζοι* sunt in Orphicis *Λιθικοῖς* VIII.

336. In huiusmodi enumeratione multorum nominum ex

Caesariem effusae nitidam per candida colla;
Cydippeque, et flava Lycorias; altera virgo,
Altera tum primos Lucinae experta labores;
Clioque et Beroe, soror, Oceanitides ambae,
Ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae;

338. *Nesaee, Spioque, Thaliaque, Cymodoceque,*

341. Beroe s.

337 Ante hunc seqnens versus ponehatur in Goth. 338 *Νησαίη, Σπειώ τε, Θάλειά τε, Κυμοδόκη τε·* fere ut in Iliad. σ, 39. *Niseque* apud Macrob. Sat. V, 17. Alii: *Neseque*, *Nisaee*, *Nisaei*, *Nesea*, *Nisaea*, *Nisaeque*, *Nisea Aepioque*. Porro *Theleiaque*, *Talique*, et *Chimodoceque*, *Cymidoceque*, *Cynodoceque*. Totus versus abest ex optimis Rom. Medic., aliisque plurimis, etiam Mead., et potest ex Aen. V, 826 huc tractus esse videri, eiectus quoque a Brunck. et in ed. Parmensi Bodon. 339 *que* post *Cydippe* a Medic. et plurimis abest. (Retinui tamen; vid. Q. V. XI, 3. *Wr.*) *Lycoris alternaque* Rom. *Lyceris* Goth. pr. et al. 340 *primum* alter Menag. Zulich. (*primum* — *laborem* Serv. Dresd. — 341. Ingrati hi numeri; quare Virgilium ita haec pronunciasse censeo: *Clioque et Beroe | soror*; hinc ante *soror* interpunxi. *Wr.*) 342 *invictae* Erf. *incinctae vestibus* alter Rottend.

mythicis rebus petitorum videntur sibi valde placuisse veteres poetae, nullus tamen magis, quam Ovidius; forte, quia eruditionis laudem res habebat, et varietatis copiaeque gratiam nominum ex etymo significatus affundere potest. Nostris quidem sensibus periit illa suavitas. Ceterum hic locus et haec nomina ex Homero petita Iliad. σ, 37 sqq. Add. Hymn. in Cer. 418 sq. Hesiod. Θ. 264 sq. 240 sq. Hygin. p. 4. 5. 341. *Oceanitides ambae*, hae igitur solae Oceani filiae; adeoque ceterae Nereides: quas numero L, illas ter mille fuisse traditum: Apollod. I, 2, 2. 7, ubi vid. Not. conf. Valck. ad Ammon. lib. III, c. 1. At Iovis filiae Naides Odyss. ν, 356. ρ, 240, et Oreades Iliad. ζ, 420. Odyss. ζ, 105. Communi tamen usu omnes dictae Nereides. Hoc est illud, quod Grammatici innuere volebant aut debebant, dum eas a Nerei filiabus distinguebant. vid. Ammon. h. v. 342. Ambae cinctae auratis et pictis, h. variis, pellibus, tamquam Nymphae, et quidem venatrices; cf. v. 344.

Atque Ephyre, atque Opis, et Asia Deiopea,
Et tandem positis velox Arethusa sagittis.
Inter quas curam Clymene narrabat inanem

343. Deiopea;

343 *Ephyra* Medic. *Epyre* Goth. pr. *et Asia* Heins. post Pierium e Medic. et pluribus. *atque* vulgo. Post *Asia* inserunt *et* Aldd. Iunt. et aliae. *Deiopia*, *Diopea*, *Diopeia* alii. Est *Δηιόπεια*. Hiatus est post *Ephyre*. ἠδ' Ἐφύρη, ἠδ' Ὦπις. 344 *At tandem* Medic. (sed *e* supra scripta. *Wr.*) *velox positis* Schol. Statii Theb. I, 271. 345 *Clymene curam* Erf. *curas inanis* Gud. et unus Pierii. refinxit Wakef.: *Inter quas Clymene curas narrabat inanes*: ad Lucret. V, 1430. coll. III, 117. *narravit* Goth. pr. *mandabat* Erf.

343. *Asia* a tractu Lydiae: vid. sup. Georg. I, 383. (De geminata copula *atque* vid. Q. V. XXXV, 23. et 28. *Wr.*) 344. *Arethusa velox*, ergo et ipsa venatrix, cum Clio et Beroe; *positis sagittis*, quae tum deposuerat arcus; nam assidebat colo tum inter ceteras. Parum placet, quod Servius habet: „nebridas habentes; sed hic venatricum est habitus, quem ideo Nymphis dat, *quia multas eas legimus ex venatricibus factas.*" Quomodo tamen venatrices Nymphae, in saltibus versari solitae, nunc in imo aquarum fundo, sub terris, inter Nymphas aquarum deas locum habere, aut Nymphae Potamides et marinae inter venatrices deas referri possint, olim dubitabam. Nec fundo suo carcere visa est ea dubitatio viro docto et aequo harum rerum iudici Ouwens Noct. Hag. p. 605. Scilicet dicendum est, poetas omnino in Nympharum generibus discernendis non ubique esse solere satis subtiles ac diligentes, et Nymphas fontium et amnium silvis et saltibus, contra vero ex montibus et saltibus deductas Oreadas et Napaeas venationi immisceri, adeoque sagittis et arcubus instrui. Ita Diana Nymphas venatrices ex Oceaninis legit apud Callim. in Dian. 42. Spanhem. ad v. 13. Inf. 383 cum patre Oceano invocantur Nymphae silvarum et fontium promiscue. Offendunt tamen vel sic iuncta inter se et ad unum genus relata ea, quae tam diversi generis sunt. (At bene Serv. Dresd.: „TANDEM POSITIS: quae ex venatrice in Nympham versa fuerat." Fabula ipsa satis nota. Inde emendanda, quae Heynius scripsit. Hinc etiam vera vis vocis *tandem* intelligitur. *Wr.*)

345. *curam inanem Volcani*,

Volcani, Martisque dolos et dulcia furta;
Aque Chao densos divom numerabat amores.
Carmine quo captae dum fusis mollia pensa
Devolvunt, iterum maternas inpulit auris
Luctus Aristaei, vitreisque sedilibus omnes
Obstupuere; sed ante alias Arethusa sorores
Prospiciens, summa flavum caput extulit unda;
Et procul: O gemitu non frustra exterrita tanto,
Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,

352. UNDA.

347 *Atque* (sic Medic. cum multis; vid. Wakef. ad Lucret. III, 757. *Wr.*) vitium cdd. Elzev. ante Heins., quem vide et Pierium. conf. ad Ecl. VI, 63. VII, 13, ubi Serv. *Eque Chao* laudat; et *enumerabat*. *Atque chadens os* Roman. *divum densos* Erf. *narrabat* unus Mead. cum edd. Ven. 1476. 1482 et Erf. 348 *fusis dum* Gud. tert. Rottend. (etiam Medic. ap. Foggin., quem ordinem in ipso codice invenit Freytagius. — 349. *aures* Medic. *Wr.*) 350 *vitreisque in sedibus* alter Rottend. *vitreis quoque s.* Reg. Martin. *vitreis* binis syllabis. (cur binis? prima corripitur: Horat. Od. III, 13, 1.: „O fons Bandusiae, splendidior vitro.“ *Wr.*) *amnes* Medic. (a m. pr., sed *omnes* a sec. *Wr.*) 351 *Obstipuere* Rom. Medic. cum aliis melioribus, ut toties, quoties vidimus. 352 *flavum* dudum editum a Naugerio et ab Egnatio et hinc in vulgg. firmavit Heins. e scriptorum omnium cum Roman. et Medic. consensu. Aldd. pr. et sec. et hinc aliae nonnullae *placidum*, repetitum ex Aen. I, 127. conf. sup. v. 319. *summaque suum caput* Leid. 353 *Et procul*, *at gemitu* Leid. *Atque procul gemitu* Zulichem.

studium inane in observando adultero et sumenda ab eo ultione; ut recte Meierotto p. 29; cum rete fabricaretur, quo Martem cum Venere opprimeret. Respexit locum Odyss. ϑ, 266 sqq. Qui fabulam post Homerum narraverint, dabit Wernsdorf. Tom. IV, p. 53 Poet. min. 346. *Martis dolos* Cerda dolos Vulcani in Martem structos accipiendos esse contendit, ex Odyss. ϑ, 276. Sed vetant adiecta *dulcia furta*. *doli Martis* haud dubie eadem dicuntur, cum clam Vulcano fierent, ut ibid. vss. 268. 269. 347. *densos — amores*, crebros, magno numero et longa narrationis serie pertexendos. cf. Ouwens

Tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam

355 *Penei genitoris.* Vitiosam lectionem metrum prodit, qood sagacissimus metri exactor, Io. Schrader., monuit Emendatt. praef. p. XXI. Est enim *Πηνειοῦ*· ex quo poetarum uso trisyllabom Latine fit, at ex *Αἰνείου Aeneae.* Nec nisi seriores poetae in his licentios versantar; vide v. c. Sammon. et ibi noperum doct. editorem Ackermano. p. 23. Malta qoidem ad diloendam caossam poetae attulit Ouweos Noct. Hag. p. 607 sq. conf. p. 285. (Si defendere vellem, equidem laodarem Horatianom *Pompei, meorum prime sodalium* Carm. II, 7, 5.) Alia petita sunt ex observatione aliorum in re metrica, qoae et ipsa a regulis recedunt; hoc est colpam culpa dissolvere; alia sont diversa. Si v. c. ot apud Nemesian. Cyneg. 272 *Nerei* occurrit dissyllabum; est hoc a *Νηρεὺς, Νηρέως*, oode *Νηρεΐδες, Νηρηΐδες.* De *Belides* conf. ad Aen. II, 82. Unus esset modus *Penei* dissyllabum defendendi, si dixeris, pro *Πηνειὸς* dictum qaoqoe esse *Πηνεὸς*, ut tot alia in *εος*· v. c. *ταύρεος*, Hesiod. Sc. Herc. 104, et communi uso alia, ot *σιδήρειος, σιδήρεος. Αὐγείας* et *Αὐγέας. Αἰνείας* et *Αἰνέας*, node *Aeneadae*: Aen. I, 157. Ita saltem legerem in Theocr. XXV, 15 *Πηνεοῦ ἀμμέγα τῖφος.* In poeta nostro proclive est sospicari, *Penei* ex glossemate profectum esse io locum epitheti, qoo voc. *genitoris* ornatom erat. Quale tamen illud fuerit, nemo facile assequetur. Beotlei. ad Lucan. III, 191 *magni g.* emendabat; Wakef. *Penei patris ad v.* vox tamen tam plana haod facile excidisset, et pari iore vicena alia substitui posseot. („De *Penei* disyllabo apod Virg. Ge. IV, 355. non dobitabat Santenius; dubitaruot alii, ipse udeo Heynios. Dubitandi caussa fuit, quod est *Penei* pro *Peneii* a *Πηνειὸς, Πηνειοῦ*, sed *eii* in unam syllabam cootraxit Virg. etiam Ecl. III, 96. in *reice capellas.* Non enim ibi, quod volunt Servius ad eom loc. et Priscian. p. 545, 34., est proceleusmaticus pro dactylo, sed duae priores syllabae vocis *reiice* per synisesin coalescunt. Sic est *eiciat* trisyllabom apod Terent. Andr. III, 3, 8. *Lynceis* qooqoe contractum e *Lyncēis — Lynceiis* — fereodum Santenio videbatur in Horat. Serm. I, 2, 91. Sunt quidem apud hunc etiam a *Pompeius, Volteius* vocativi duarum syllabarum *Pompei* Od. II, 6, 5. *Voltei* Ep. I, 7, 29." Haec Lennepius ad Terent. Maur. p. 427.; cetera bene; sed *reice* et *eiciat* nihil valent ad hanc caosam defendendam. Rectios tamen ita statui mihi videtur, Graecos, ot *Ἀλφεός* pro *Ἀλφειός*, ita etiam *Πηνεός* pro *Πηνειός* dixisse, et ad hanc se licentiam Virgiliom h. l. composuisse; quamqoam certum exemplum formae *Πηνεός* exstare non memini. *Wr.*)

p. 591. 350. *Luctus*, querelae. v. 353 *gemitus. vitrea sedilia* nunc proprie e vitro, si ita placet. (de vitreis Nympharum antris vid. quos Gesner. Thesaur. sub voc. *vitreus* laudat. *Wr.*) Mox *sorores:* non licet nimis severum esse; poeta dixisse videtur, quatenus omnes Nymphae Nereides vel Oceanides fuisse intelligi possunt. 355. *Penei genitoris* Cyrenes. Sed per-

Stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.
Huic percussa nova mentem formidine mater,
Duc, age, duc ad nos; fas illi limina divom
Tangere, ait; simul alta iubet discedere late
Flumina, qua iuvenis gressus inferret. At illum
Curvata in montis faciem circumstetit unda,
Adcepitque sinu vasto, misitque sub amnem.
Iamque domum mirans genetricis, et humida regna,

357 *Hic* pr. Ruttend. Goth. sec. *Hinc* Ven. unus Arundel. unus Mead. Erf. vett. edd. (Medic. *huc*, *i* supra scripta. *Wr.*) *perculsa* vulg. ante Heins. Monuerat iam Pier. 358 *Duc age duc.* Secundum Rhemnium Palaemonem scripserat Virgilius *Duce*; v. Wakef. ad Lucret. II, 484. (pertinet Rhemnii praeceptum tantum ad *dice*; vid. V. L. ad Aen. I, 753. *Wr.*) 359 *discernere* alter Menag. *descendere* unus Mead. 360 *quia iuvenis* Gud. a m. pr. *qua iuveni* Heins. uni. *ad illum* Gud. 361 *in montis speciem* Medic., sollenni permutatione. (et *species* a Grammaticis per *facies* explicari solet, ut infra vs. 406.; *faciem* etiam Interpr. Maii ad Aen. II, 633. *Wr.*) *in faciem montis* fragm. Muret. Parrhas. *in molis speciem* codex Macrob. Sat. V, 3. *facie* Erf. 363 *genetrix* Rom. (En memorabile exemplum consuetudinis atque usus analogiae ac rationi repugnantis! A voc. *genitor* enim quum fieri debeat *genitrix*, optimi libri — et Mediceus quidem, nam de aliis pro certo id affirmare non licet, constanter — praebent *genetrix*, *genetricis*. *Wr.*)

petuum magnorum fluviorum, *pater*, *genitor*; et Cyrenes parens alias Hypseus, etiam apud Pindarum. Peneum tamen agnoscit Hygin. f. CLXI. (*ipse tibi*, vid. Not. ad Ecl. VIII, 30. et Q. V. XVIII, 3, a. *Wr.*) 356. *nomine dicit*, nominat, poetica periphrasi. conf. Aen. XII, 652. 357. *nova formidine*, repentino terrore. (*nova* proprie dictum putat Wunderl. coll. vs. 333. et 353. *Wr.*) 359. Versus ex Iliad. ω, 96 ἀμφὶ δ' ἄρα σφι λιάζετο κῦμα θαλάσσης. Qua se iuvenis per fontem in aquas immittit: moles aquarum sinum facit et cavum arcum, ut tamquam per antrum descendat ad loca subterranea, in quibus aquarum sunt receptacula et fontes, et in his, Penei. 361. Versus ex Homer. Odyss. λ, 242 πορφύρεον δ' ἄρα κῦμα περιστάθη, οὔρεϊ ἶσον. 362. *Accipere* nos dicitur locus, quem ingredimur; *mittere*, dum per eum transimus.

Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantis,
Ibat, et, ingenti motu stupefactus aquarum,
Omnia sub magna labentia flumina terra
Spectabat diversa locis, Phasimque, Lycumque,

367 *Spectabant* Menag. pr. *Phasin* Goth. pr. cum aliis.

363. Hanc mirationem novarum rerum in iuvenis animo, quamquam gravi cura oppresso, egregie memorari, unusquisque facile animadvertat. Telemachum Homericum poetae nostro ante oculos fuisse versatum Odyss. δ, 43 sqq. putabat Cerda. Gravioris momenti res esset, si certo affirmare possem, unde ea, quae sequuntur, hauserit poeta. Habuit utique ante oculos poetam aliquem, sive Alexandrinum sive antiquiorem, qui de rerum originibus tradebat, et Oceanum omnium dearum deorumque patrem, et aquam commune omnium rerum principium canebat. cf. inf. v. 381. 382. et loc. ex Il. φ, 195 sq. Certe poeta hic non fontem Penei, quem expectabas secundum vs. 319 *tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis*, sed vastam aliquam cavernam sub terra narrat, e qua, tamquam e communi fonte, sed diversis partibus ac locis, omnia flumina orta diversis viis ad terrae superficiem et ad suam quodque originem properent et ex terra prodeant. Est tamen eadem ista caverna tamqusm aliqua regia, in qua dii fluvii, fontiumque Nymphae, sua palatia, suos thalamos habeant, quorum unum Cyrene cum suis Nymphis tenebat. Secundum haec facile erit intellectu, quid sint *speluncis lacus clausi*, s. inclusi, qui sunt in speluncis, h. magnae illae cavernae recipiendis aquis; quas ipsi fontes scaturientes faciunt, et unde aqua exsuperans amnis fit. Aen. VIII, 74. 75 de Tiberino: *Quo te cunque lacus — Fonte tenet, quocunque solo pulcerrimus exis.* Addit *lucos sonantes;* cum ex illis cavernis orta flumina procedant aliquantum viae subter terra, donec ad superas auras prodeant, huic viae littora nemoribus obsita, quae strepitu aquarum alluentium resonant, non incommode dari potuere. Aliter *luci sonantes* dicti erant Ecl. X, 58. Servius miram hic notam habet: *Haec — ex Aegyptiis tracta sunt sacris: nam certis diebus, in sacris Nili, pueri, de sacris parentibus nati, a sacerdotibus*

Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus,
Unde pater Tiberinus, et unde Aniena fluenta,
Saxosusque sonans Hypanis, Mysusque Caicus,
Et gemina auratus taurino cornua voltu

370. SAXOSUM

368 *primus se erumpit* Medic. *primus erupit* Regius Martini. *primum erumpit* pr. Rottend. duo Moret. pr. Voss. Ita Pierii Medic. a m. pr. et Oblongus, item Goth. sec. *primum erupit* pr. Voss. et unus Mead. At vulgatam lectionem, *primum se erumpit*, confirmat Medic. cum aliis. v. Ge. I, 446. III, 428. Laudat Burm. Broukh. ad Tibull. IV, 1, 86 et se ad Grat. Cyneg. 432. Eodem alludunt alii libri: *se primum erumpit* Zulich. *primum se rumpit* Romanus, Gud. Franc. et Toll. *primum se erupit* Arusian. Messius recitat, et sic pr. Mentel. a m. pr. Cantabrig. et ed. Ven. 1475. *primum se rupit* tert. Rottend. *Enipheus* plurimi. v. ad Ovid. Met. I, 579. VI, 116. Burmannus. *Enitheus* unus Mead. At est Ἐνιπεύς. 369 *Unde caput* unus Mead. *Armena* Franc. Versum 370 praemittere volebat priori Io. Schrader., ut iuncta essent Italiae flumina: *Unde pater Tiberinus — Et gemina — Eridanus*: nec male. Idem vir doctus haerebat in iterato voc. *unde — unde — unde*. Exemplum simile Valer. Flacc. IV, 570. 571. I, 219. 220. 370 *Saxosusque, sonans* Rom. Oblong. et Medic. Pierii, inter Heinsianos Medic. Gud. et alii non pauci; sed perperam. vid. Heins. ad Aen. III, 70. conf. Serv. et Philarg. Vulgatum haud dubie doctius et exquisitius est. (Philargyrius: „Alias: *Saxosusque sonans*, non ut duo intelligendum, saxosus et sonans, sed ob saxa sonans." Serv. Dresd. in eandem sententiam: „Nomen pro adverbio." Recte utique; vid. annotata ad Aen. VIII, 559. et Q. V. XVI, 4. Quare non dubitavi hanc lectionem ex optimis libris restituere. Et alias quidem neutra adiectivorum verbo *sonare* iungere solet Virgilius; cf. Ge. III, 239. 149. Aen. IX, 125. 732.; sed hoc loco adiectivo uti maluit, quo sibilantem aquae circum saxa strepentis sonum imitaretur, ut Aen. V, 866.: „adsiduo longe sale saxa sonabant." Vid. etiam Not. ad Aen. II, 53. Haec igitur lectio, *saxosus*, et doctior et exquisitior habenda, altera vulgaris. *Wr.*) *Hypanus* duo Burm. *Mesos, Misus* duo Pierii, Goth. sec. *Caicus.* Κάϊκος. Ἰὼ, Κάϊκε, Μύσιαί τ' ἐπιῤῥοαί, apud Strabonem ex Aeschyli Myrmidonibus. (*Chaicus* Medic. *Wr.*) 371 *taurino corpore* Medic. a m. pr. *volto* Gud.

Nymphis dabantur: qui cum adolevissent, redditi narrabant, lucos esse sub terris et immensam aquam omnia continentem, ex qua cuncta procreantur. Unde est illud secundum Thaleta inf. v. 382 *Oceanumque, patrem rerum.* De ceteris vid. Excurs. ad v. 317.

367. *flumina diversa locis,*

Eridanus: quo non alius per pinguia culta
In mare purpureum violentior effluit amnis.
Postquam est in thalami pendentia pumice tecta
Perventum, et nati fletus cognovit inanes
Cyrene: manibus liquidos dant ordine fontis

375. GNATI

373 *effluit* secundum Romanum et aliquot Pierii libros, idem Medic. Gud., reposuit Heins. *influit* vulgo. (commemorat hanc lectionis diversitatem etiam Philargyrius. *Wr.*) *influat* Leid. a m. pr. *violentius* Toll. 374 *inter thalami* Zulich. *splendentia* legit Valesius, sed refutatus a Broukh. ad Propert. III, 2, 28, notante Burm. *pomice*, *punice* scribitur. 375 *et* aberat Medic. a m. pr. et Regio Martin.; idem *flentes*. *flexus* Goth. sec. *inanes* Burmannus reposuit, pro *inanis*, ne ambigua esset lectio; praeferrem sic *inaneis*, si semel prisca sequenda sunt. Codices utrumque exhibent. (*inanis* ipse Mediceus; idem *nati*, quod quare restituerim, docet Q. V. XXXVIII, 2. — 376. *libidos* Medic. a m. pr. *Wr.*)

quod in pedestri sermone, *diversis locis*. *Lycus* h. l. Ponti fluvius, quia cum *Phaside*, Colchidos fl., iunctus est, ut apud Strabon. XI, pag. 801 B, et uterque in Pontum Euxinum se immittit. *Enipeus* Thessaliae, *Hypanis* Sarmatiae, nunc *Bog* dictum, nota flumina. 368. *caput* h. l. fons. vid. ad v. 319. 371. Fluviorum dii cornibus taurinis res notissima. Padus vero habet *cornua aurata;* sive propter fertilitatem agri adiacentis, sive simpliciter, quia deorum attributa sollenni epitheto sunt *aurea*. Apud Martialem X, 7 *cornibus aureus receptis* Rhenus appellatur, unde Spencius locum nostri poetae illustrabat Polymet. Dial. XIV, p. 231; sed *aurum* ibi cum cornibus nil habet commune. Ad sidus Eridani, quod *aureum*, lucidum, sit, aut ad ramenta fluvii *aurea* referebat Cerda. (quod probat Vossius, laudato Plin. XXXIII, 4, s. 21. *Wr.*) Impetuosissimum autem amnem olim Padum fuisse, ex aliis locis manifestum est; cf. Ge. II, 451. 452, quamquam nunc eius natura diversa esse narratur. 373. εἰς ἅλα πορφυρόεσσαν, nigrum, ut notum. Est vir doctus qui *purpureum mare* malit esse albescens. Sane *purpureus* non semper ad colorem refertur; verum etiam ad splendorem ac nitorem purpurae, ut adeo sit pro fulgens, nitens: ut *lumen purpureum*, *nix purpurea*. Mare tamen purpu-

Germanae, tonsisque ferunt mantelia villis;
Pars epulis onerant mensas, et plena reponunt
Pocula; Panchaeis adolescunt ignibus arae;

377. VILLIS.

377 *mantelia* Heins., ut omnes vetustiores. *mantilia* vulgo. vid. ad Aen. I, 702. Salmas. ad Scriptores Hist. Aug. saepius. 378 *Parce* quart. Moret. *Pars onerat epulis mensas* Parrhas. 379 *Panchaeis adolescunt pinguibus* Medic. a m. sec., quasi *pinguia* sint unguenta, fere ut *densum pingue* Georg. III, 124. vid. Heins. (Memorabilis lectio *pinguibus*, quamque ab ipsius Virgilii manu profectam suspiceris. Quod si ita est, *Panchaea* substantivum, *pinguia* adiectivum esse censuerim. Nam ut sexcenties talia, quale est *vinum*, *unguentum*, per ellipsin omittuntur, sic nullus dubito, quin etiam *tus*, *aroma*, eodem modo veteres reticuerint. Contra *Panchaei ignes*, i. e. ignis tura Panchaea cremans, vereor, ut Latinum sit. Grat. Cyneget. 441.: „ter pinguia libant Tura foco." Ovid. Trist. V, 5, 11.: „Da mihi tura, puer, pingues facientia flammas." Lucan. VIII, 730.: „non pinguis ad astra Ut ferat Eoos — — fumus odores." Ac, nisi fallor, Philargyrius quoque *pinguibus* legit vimque substantivi voc. *Panchaeis* tribuit; en eius verba: „ADOLESCUNT: hic vim habet frequentationis: et *Panchaeis adolescunt*, i. e. Panchaicis odoribus incenduntur arae." Ceterum *Pancaeis* Medic. *Wr.*) *adolescent* Servius ad Georg. II, 139. *Sabaeis* Leid. *alae* Menag. Tentat versum Wakef. ad Lucret. II, 417. („An dederit, inquit ille, *Panchaeis* adolent sub turibus arae." *Wr.*)

reum simili modo esse accipiendum, exemplis Catull. Pel. et Thet. 269 — 275. Gell. XVIII, 11. Cic. Acad. Qu. IV, 38 non conficitur.

374. Pervenit tandem Aristaeus ad thalamum matris, *pendentia pumice tecta*, antrum pumiceum, exesis saxis, ad camarae morem curvum et fornicatum; ergo latera et tholus sunt *pumice pendenti*; unde poeticus sermo exquisitius etiam *tectum pendens pumice* dicit: ut Seneca Herc. fur. 719 *hic vasto specu pendent tyranni tecta*. Exceptus ille hospitio lavatur et mensa apposita recreatur; fit libatio, in patris quidem Oceani et Nympharum honorem — 383. Inter haec mater, quam ex filio calamitatem didicisse et de remedio cogitasse puta, ex flamma, vino libato emicante, bono omine capto erecta filium ad Proteum ablegat, ut ex eo modum reparandorum examinum comperiat; degit ille ad Pallenes, Thessaliae peninsulae, littora 387 sq. 375. *fletus ina-*

Et mater, Cape Maeonii carchesia Bacchi:
Oceano libemus, ait. Simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum, Nymphasque sorores,
Centum quae silvas, centum quae flumina servant.
Ter liquido ardentem perfudit nectare Vestam:

380. BACCHI; 383. SERVANT;

383 *et* post *silvas* Rom. 384 *perfundit* Medic. Menag. pr. Moret. alt. unus Mead. (Sed *n* in *perfundit* puncto notatum in Mediceo. *Wr.*)

nes, levi de caussa susceptum dolorem, et cui facilis et parata medicina esset. 376. *fontes*, aquam. Excipitur puer ad veteris hospitii inter heroes morem. 377. *tonsis mantelia villis*, lanea, lanugine in texti superficie attonsa, adeoque laevia, ac tenuia, mollia. (vid. Voss. ad h. l. et ad Arat. 423. *Wr.*) 378. *reponunt*, pro simplici ponunt: ut Ge. III, 527 *mensae repostae*. (*reponunt* proprie hic dici, probabit Q. V. XXXXI. *Wr.*) 379. *tura* (*Panchaea* v. Georg. II, 139) ardent in aris; translatum ab hominum conviviis, inprimis festorum dierum: peractis epulis fiebat libatio. cf. ad Aen. I, 704, ubi *flammis adolere penates*. Actum quoque ad e. l. de voc. *adolere*: proprie *adolescere* est augeri; inde proprie in sacris de igni. Nunc *ignes Panchaei*, tura ex Arabia, *adolescunt*, cremantur, *in aris*. (Iacobsius, Vossium secutus, haec ita interpretatur: „arae cumulantur ture incenso," ut arae, flammis inde surgentibus, ipsae quasi surgere et adaugeri videantur; simpliciter per *cumulantur* explicat Wakef. ad Lucret. V, 798. *Wr.*) 380. *Bacchi Maeonii*, vini Lydii, Tmolii supra Georg. II, 98, pro praestantiore vini genere. Nam Catacecaumenium vinum geographis, non poetis, notum: vid. Strabo XIII, pag. 931 extr. *Carchesium* vas oblongum, ansatum. vid. Athenaeum XI, p. 474 E. Docta de eo disputatio apud Macrob. V, 21. 381. *Oceano*, quippe communi omnium fluminum et fontium patri. Iliad. φ, 195 sqq. et alibi. Diis sacra faciunt alii dii etiam alibi, etiam in anaglyphis antiquis minores maioribus; h. l. etiam Nympha libat Nymphis, dum preces Cyrene facit ad Oceanum et Nymphas placandas filio, qui flagitio in Eurydicen commisso iram ea-

Ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit.
Omine quo firmans animum, sic incipit ipsa:
Est in Carpathio Neptuni gurgite vates,

387. VATES C.

385 *sublata* Medic. a m. pr. et Gud. (*sublecta* Medic. a m. sec.; idem *flammam* et *tectis*. *Wr.*) *subvecta* Moret. quart. cum fragm. Moret. Zulich. conf. ad Georg. III, 241. 386 *firma* Medic.; f. pro *firmata*, coni. Heins. (apud Foggin. sic exaratum invenio: *firm animum*; sed priori voc. literae miniatae *ans* supra adiectae. *Wr.*) *formans* Gud. a m. pr. *ipse* ed., quam Heins. tractabat, vitium.

rum in se commoverat. Mox v. 382 Oceanus est *pater rerum*: ut adeo omnino naturae parens ille edatur. Hoc Virgilius non ex Homero, sed ex poetis philosophemata decantantibus hausisse videri debet. Segaar et Royaards in Diatribe academ. (1775) p. 81 deceptum putabant Virgilium interpretatione prava versus Iliad. ξ, 246 *'Ωκεανοῦ, ὅςπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται*, cum *πάντεσσι* acceperit ductum a *πάντα*: cum tamen sint *πάντες θεοὶ* intelligendi, cf. v. 201. Verum ipsa loca ex Orphicis et Cratete satis docent, post Homerum alios, qui id prodiderant, Virgilio hoc suppeditare potuisse. conf. loc. e Servio ad v. 363. 383. Nymphae, sorores Cyrenes generali notione, ab Oceano genus ducentes, ut ipsa Cyrene, Hypsei f. cf. ad v. 341. *servant*, incolunt, ut saepe poetae. inf. v. 459 *hydrum servantem ripas*. 384. *Vestam*, ignem.

385. *subiecta*, subiiciens se, emicans et lambens lacunar. Ge. III, 241 unda aestuans *nigram subiectat arenam*. Erat autem hoc fausti ominis, ut saepe alias; quo omine firmata iam mater, ut consilii sui bonum eventum animo praeciperet, ut Proteum adiret, puero suadet, ex quo reparandorum examinum rationem comperiat. (— 386. *ipsa*, vid. Q. V. XVIII, 2, b. *Wr.*)

387. Locum hunc ex Od. δ, 364 — 384 sqq. adumbratum esse, omnes viderunt Interpp., ubi, monstrante Idothea, Menelaus in Pharo, Aegypti insula, eodem modo Protea adgreditur, ex eoque reditus in patriam fortunam exquirit. Fabula de *Proteo* ex Aegypto ducta haud dubie; sedes eius apud Homerum ad Pharum insulam, in littore tum deserto; hinc in *Carpathio Neptuni gurgite*, h. mari, versatur (nam Carpathos insula Aegypto obversa est); sed alte-

Caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor

388 *qui passibus* Zolich. *piscibus* nimis tenue et exile esse videtur. Miror, Heinsium, qui toties *pistres* vel *pistrices* induxit, h. l. non idem tentasse. Saltem praestat *pistribus* vel *pristibus.* (Minime sollicitandum *piscibus*; quasi non etiam magni essent pisces! Coniungendus autem uterque versus ita, ut equi marini descriptionem contineat, anteriore parte equum, posteriore piscem referentis; et sic ipse Heynius in Not. *Wr.*)

rum illud, quod *Emathiam*, late h. l. dictam, et *Pallenen*, procurrentem illam Macedoniae in formam peninsulae partem, pro *patria* ei assignat, hoc fabula aliqua antiquiore nititur, conf. h. l. Servium; quae etiam Lycophroni Alex. 115 sqq. memoratur. vid. Apollod. II, 5, 9, et Notas p. 385. Forte fuit illa ex fabulis Orphicis mox in Heraclias adscita; nam Hercules in iis locis Protei filios occidit, quo spectat fragmentum narrationis apud Eustath. p. 686, 24 *φονευθέντων δὲ τῶν παίδων εἰς ὄρος Θρᾳκικὸν Ἥπυτον ἀναβὰς, ἤπυε θεοῖς ἀποκαταστῆναι εἰς Αἴγυπτον.* Orphicae autem fabulae ad illas maxime terrarum partes spectant. Omnino Pieriam et vicinas partes, et inter has *Pallenen*, aliquot antiquissimarum fabularum propriam sedem esse, alio loco exposuimus (de Musar. relig. eiusque orig. 1766 Commentatt. Vol. VIII, inter Antiquiores, et Progr. de litt. et art. condit. in Vol. II Opusc. pag. 299). Ceterum illa narratio de variis formis, in quas se transmutabat *Proteus* (et apud alios, ut Pherecydem, Schol. Apollonii IV, 1396, *Nereus*, conf. Apollod. II, 5, 11), originem habere videtur ex poetis cosmogonicis, qui rerum origines suis carminibus tradebant, et aquam omnium rerum principium ponebant, cuius transformationes in reliqua corporum genera, ignem, aerem (conf. inf. 409. 410), et rel. symbolica ista fabula exponebant. Eadem alii tamquam rem gestam narrarunt. De Proteo vid. Hymn. Orphic. XXIV. Vix itaque probabile fit, fabulae fundum aliquem in eo esse, quod rex Aegypti nomine Proteus fuit, qui artem inter Aegyptios natam teneret: quod acute suspicabatur, ut alia de fabulae apum reparandarum caussis, vir ingeniose doctus de Pauw (*Recherches philosophiques sur les Egyptiens* Tom. I, p. 174. 175).

388. 389. *piscibus et curru bipedum equorum iuncto*, pro curru piscibus et equis bipedibus iuncto, h. equis marinis, qui posteriore sui parte in pisces de-

Et iuncto bipedum curru metitur equorum.
Hic nunc Emathiae portus patriamque revisit
Pallenen; hunc et Nymphae veneramur, et ipse
Grandaevus Nereus; novit namque omnia vates,
Quae sunt, quae fuerunt, quae mox ventura trahuntur.

393. SINT FUERINT TRAHANTUR

389 *Eiuncto* Zulichem. *Evincto* Parrhas. nnus Mead. *cursu* Goth. sec. 390 *Hinc* alter Mentel. *remisit* Menag. pr. 391 *Pallenem* Zulich. *Pallentem* Goth. pr. *Pellenen* Medic. a m. pr., solita permntatione nrbis Achaiae cum altera terrae Macedoniae, olim Thraciae. cf. Valck. ad Theocr. p. 352. *et* abest a Rom. *venerantur* Reg. et nnus Arundel. cnm ed. Paris. 1494. *ipsi* Medic. 393 *sunt* Zulich. et unus Mead. *quae fuerant* Leid. pr. Moret. unus Arundel. *trahentur* Medic. a m. pr. *trahuntur* Gud. a m. pr. Franc. Regius Martini. *sunt* et *trahuntur* etiam edd., inter has Argent. *sequantur* Gud. pro div. lect., et *sequentur* Macrob. Sat. I, 20. (Magna lectionis diversitas admonere criticum debet, ne temere lectioni receptae assentiatur. Ac profecto nullam video causam, quare Coniunctivos posuerit h. l. Virgilius, quum praecedat *omnia*, cui sequentia nt enunciatio non interrogativa, sed relativa, illnstrandi superioris versus gratia subiiciuntur; nec, si posuisset, intelligeres, unde illa lectionis discrepantia orta. Coniunctivos si velis tneri, repetas necesse est *novit*, hunc in modum: *novit omnia*; *novit*, *quae sint*, etc. Quem fere in modum Livius XXXIV, 3.: „Recensete omnia muliebria iura, quibus licentiam earum alligaverint maiores nostri, per quaeque subiecerint viris;" i. e. *et videte*, *quibus* cet. Ac ne sic quidem Coniunctivo locus esse videtur in ea oratione, ubi enunciatio per Relativum iuncta superioris enunciati obiectum, quod dicunt, contineat: οἶδε τὰ ὄντα. Veram

sinerent, qualia monstra vel ex vulgaribus picturis nota sunt, *metitur*, pererrat, medium transit, ut saepe poetae. Praeivit Homerus, πέλαγος μέγα μετρήσαντες, et μέτρα κελεύθου. 392. *Grandaevus Nereus*, proprio epitheto, est enim ex antiquissimis diis. vid. Theogoniam Hesiodi 233. et ipse maximus natu inter Ponti liberos. Sic quoque *grandaeva Pales* apud Nemes. Ecl. I, 68. 392. 393. Praeclari versus ad declarandam veram vatum notionem: quos non futura modo praedixisse, sed multo magis praesentia bonis consiliis rexisse et praeterita animo tenuisse dicendum est. Versi autem versus

Quippe ita Neptuno visum est: inmania cuius
Armenta et turpis pascit sub gurgite phocas.

lectiunem servavit Serv. Dresd.: *Quae sunt, quae fuerunt*; verbu *sunt* supra appicta *i.* Lips. ubl. *fuerant*, sed ita, ut primo *fuerunt* scribere vulnisse librarius videatur. Causa mutandae lectionis haud dubie fuit correpta media syllaba Perfecti *fuerunt*, unde duplex uatum vitium, *fuerant* et *fuerint.* Hinc reliqui quoque Indicativi in Couiunctivos versi. Nec *trahentur*, quae est priur Medicei lectiu, facile putuit ex *trahantur* nasci, sed ex *trahuntur*. Ubicunque autem penultima Iudic. Perfecti corripitur a poetis, eadem regnat lectionis diversitas; cfr. Ecl. IV, 61., ubi paucissimi libri *tulerunt* exhibent, plerique *tulerant*, aut *tulerint*; Ge. II, 129. III, 283. Aen. II, 774. III, 48. 681. X, 334.; vid. etiam Drakenb. ad Sil. V, 264., Burmann. ad Anthulog. Lat. T. I. p. 538., et quos illi laudant. *Profuĕrunt* exstat ap. Tibull. II, 3, 12. et *fuĕrunt* eidem restituit Bach. II, 5, 79. Ceterum *ventura trahuntur* eleganter pru *ventura, futura sunt*; aptum autem *trahere*, utpote quod de mura interposita dicatur et de differendo. *Wr.*)

ex Iliad. α, 70. Antiquioribus his diis, ut Proteo, ita Nereo, Glauco (cf. Not. ad Apollod. p. 416), sic Terrae, Themidi, divinandi vis tribui solita; nec satis constat, qua de caussa, nisi forte, quia de iis antiquioribus, tamquam natu maioribus, prudentia insignior praedicari solet. (vid. de vs. 393. V. L. et Eleg. ad Messal. p. 41. *Wr.*) 394. 395. *Quippe ita Neptuno visum est:* h. Neptuni beneficio, ut sit γέρας a Neptuno acceptum. In hoc vero aut mythicam subtilitatem neglexit poeta; Protei enim, si quidem Oceani et Tethyos proles fuit, genus et honores Neptuno antiquiores sunt; aut sequitur eos, qui Proteum Neptuni filium ediderant. *inmania Armenta*, monstra marina, inter quae *phocae*, nobis vituli seu boves marini, *turpes*, foeda specie: ut sup. Ge. III, 52 bovis *turpe caput*. Exornat autem his versibus illud Od. δ, 386 Ποσειδάωνος ὑποδμώς. Hinc Horat. Carm. I, 2 *Omne cum Proteus pecus* etc., et omnino poetis hinc pastio monstrorum marinorum. Nata autem videtur fabula Homerica ex observatione, quod certo diei tempore incredibilem phocarum copiam egredi in littus et apricari viderent homines: quae res armentorum speciem habebat, quae a pastore in pascua aguntur. Est autem ea phocarum natura etiam aliis in locis, ut passim de insulis Americae narratum legimus. Ceterum ex Homerico loco apparet, valde desertam illo

Hic tibi, nate, prius vinclis capiendus, ut omnem
Expediat morbi causam, eventusque secundet.
Nam sine vi non ulla dabit praecepta, neque illum
Orando flectes; vim duram et vincula capto
Tende; doli circum haec demum frangentur inanes.
Ipsa ego te, medios quum sol adcenderit aestus,

396. CAPIUNDUS

396 *gnate* alii, et sic aliquae ante Heins. (vid. Q. V. XXXVIII, 2. *Wr.*) *capiendus* itidem ante Heins., ut Medic. et alii. (*capiendus* ex omnium librorum auctoritate revocavi; *capiundus* unius Nonii fide nititur. *Wr.*) *capiendis vinclis* Rom. *undis capiendus* Leid. *carpendus* Toll. *captandus* Erf. *et omnem* Gud. a m. sec. Mentel. tert. Goth. pr. 397 *Expediant* Rom. *secondet* Zulich. 398 *Non sine vi non nulla* Zulich. *Non sine* etiam alter Rottend. *dabit responsa* Probus Arte Grammat. lib. I, ex interpretatione. (et *praecepta* per *responsa* explicatur apud Philargyr. et in Serv. Dresd. *Wr.*) *neque ipsum* pro div. lect. Gud. 399 *flectes*, quod ubique editur, Rom. cum aliis Pierii, Mediceus Fogginii, Gud. duo Rottend. *vinces* reliqui Heinsiani, duo Burm. cum ed. Ven. Medic. Pierii et Erf., quinque apud Martin. Goth. sec. (et 2. 4. 8. 9. *Wr.*), quod Burmannus pro vero habebat, alterum pro interpretamento. (non sentiens ille quidem, quam molesta haec sint auribus: *vinces* — *vim* — *vin*cula. *Wr.*) 400 *doli demum circum haec* fuisse in edd. ex Pierio apparet. *dolis circum hac demum franguntur* Roman. 401 *accederit* unus Mead.

tempore eam Aegypti partem esse debuisse, cum phocae illud littus (insulae Phari ei obiectae ut dictum ad 387) frequentare auderent.

396 sqq. Vid. Odyss. δ, 388 sqq. 397. *eventusque secundet*, eventus secundos monstret, quomodo ii obtineantur; h. remedia fortunae, modos reparandi amissas apes. (*eventus*, quae ei acciderant mala, *secundet*, in melius mutet, monstrando causam, qua sublata apes reparatae sunt. — 399. *vincula tendere alicui* est *iniicere*, *innectere v.* Similiter Aen. II, 236. *vincula collo intendunt*. Sed *vim tendere* cum casu tertio notat *vim adhibere*. Verba diverso significatu in eadem periodo pluribus iunguntur substantivis. Vid. Not. ad Tibull. III, 3, 21. *Wch.*) 400. *circum haec*, ad haec, his vinculis adhibitis. (vid. Not. ad Ge. II, 424. *Wr.*) *ina-*

Quum sitiunt herbae, et pecori iam gratior umbra est,
In secreta senis ducam, quo fessus ab undis
Se recipit; facile ut somno adgrediare iacentem.
Verum ubi correptum manibus vinclisque tenebis,
Tum variae eludent species atque ora ferarum.

405. Verum,

402 *est* abest a Gudian. a m. pr. Moret. quart. vid. ad Ecl. VIII, 15. *unda* Gud., quod Burmannus defendi posse putabat; at fluxit illa ex *undis* vers. sequ. 403 *in undis* Ven. 404 *adgrediere* Mentel. pr. *summo egrediare* Goth. pr. 405 *manicis* Moret. pr., et sic coniecerat Vir doctus. At *corripi manibus*, non *manicis*, dici, contendit Burm. h. l. et Vir doctus Obss. Miscell. Vol. I, p. 3; quidni tamen et hoc recte dicatur! ut inf. 439 *manicisque iacentem Occupat.* Tum vero quid viros doctos adegit, ut iungerent *correptum manicis*? Iungenda erant *manicis vinclisque tenebis*: atqui haec duo iungi solent: ut Aen. II, 146. 147. Sil. Ital. XV, 141. Verum h. l. unius codicis lectio auctoritatem non habet satis gravem, nec quicquam impedit *manus* proprie h. l. dictas. (Moretani pr. gravis sane auctoritas; verum *manicis* ex vs. 439. huc tractum videtur; sic eodem vs. 439. sex codd. e nostro loco pro *manicis* adscivere *vinclis*, unus etiam *manibus*. Sane si adiectum esset epitheton alteri nomini, *vinclis* dico, amplificare notionem prioris, *manicis*, voluisse poeta videretur; ut Aen. II, 146.: „manicas atque arta levari Vincla iubet Priamus;“ i. e. artas manicas. Sed unde adiectum *vinclis* ferri non posset. *Wr.*) 406 *eludent* Heins. secundum meliores, Medic. et al., etiam apud Pierium et Martinum cum Goth. sec. ex edd. Brix. Quorsum item referas *eludunt* in Oblongo, et tribus Heinsii, et *ludent* Roman. (et 4. *Wr.*) At vulgo editum *illudent*, aut *illudunt*; quod est ad vulgarem rationem, idoneum tamen et ipsum. (Serv. Dresd. *ludunt*. Bene *eludent*, quod dicitur de iis, qui arte aut velocitate se subtrahunt capturo. Ovid. Met. VIII, 687.: „Ille celer penna tardos aetate fatigat, Eluditque diu.“ *Wr.*)

nes, ut inanes sint. Ceterum reluctatio haec vatum, etiam Pythiae et Sibyllae, adumbrata est ex spasticis affectionibus, quibus corripi videbant ecstaticorum istorum corpora. conf. ad Aen. VI, 46. Res non minus de prophetis Hebraeorum nota. Recusabant itaque vates subire illos spasmos. Hinc de Proteo vss. 406 s. 440. 450. 451.

401. Ex Od. δ, 400 sqq.; quo

Fiet enim subito sus horridus, atraque tigris,
Squamosusque draco, et fulva cervice leaena;
Aut acrem flammae sonitum dabit, atque ita vinclis
Excidet, aut in aquas tenues dilapsus abibit.
Sed, quanto ille magis formas se vertet in omnis,
Tanto, nate, magis contende tenacia vincla:
Donec talis erit mutato corpore, qualem
Videris, incepto tegeret quum lumina somno.

407 *atra tigris*: mirum epitheton. Sunt tigres variae, maculosae. Serv. interpretatur „saeva.“ Iul. Sab. „venenosa tigris et saeva.“ Saltem dicendum: serpentes dici atros Ge. I, 129, v. Bentl. ad Horat. II Serm. 8, 95, ab atro veneno; hinc atrum omnino esse pro saevo. Sed atrum omnino quod terrorem facit: *atra venenis tela* ap. Ovidium. *atrae Erinnyes*. Valer. Fl. II, 205 *atraeque genis pallentibus Irae*. Io. Schrader. coni. *hirta*, quod non minus insolens. (— 409. *sonitum flammae* Medic. testibus Fogginio et Freytagio. *Wr.*) 410 *tenuis* multi. (in quibus Medic.; modo *tenuis* ad aquas referas. *Wr.*) *in aqua tenuis* Leid. *habebit* Medic., subnotato *h.* ex *habibit*, ut in Romano. (*e* in *habebit* in *i* mutatur in Mediceo. *Wr.*) 411 *vertit* novem apud Burm. duo apud Martin. Goth. pr. *vertat* Erf. 412 *Sed quo nate magis* fragm. Moret. Laudat Burm. Donat. ad Terent. Hecyr. III, 4, 3. *Tantum nate magis* legi, notatur in Servianis. (Lectio *tantum* a Servio commemorata mendosae scripturae deberi videtur, quae servata est in Mediceo, ubi exstat *tantu*, circumducta miniata lineola, ut fiat *tanto*. Sic saepius in Mediceo pro finali o reperitur *u*, ut Aen. IV, 177. *solu*, V, 69. *crudu*, quod item a m. sec. in *solo* et *crudo* mutatur. *Wr.*) *gnate* fluxit e recentt. edd. 414 *incepto — somno* videri potest paullo ieiunius dictum; quod observatum quoque Reiskio erat. Proclive est, reponere *incerto*, qualis primus somnus est. At male hoc fieret. Habemus enim Aen. XII, 822 *inceptum furorem*. IV, 316 *inceptos hymenaeos*. VI, 493 *inceptus clamor*; et sic alia aliis locis.

comparato, videbis Virgilium prudenter omisisse ea, quae a poeta iam ita ornata erant, ut nihil addi posset; in reliquis autem ornatu verborum et sententiarum certare. 403. *In secreta senis*, secretam sedem.

406. In varias formas se transformabit; at quanto exquisitius poeta! 407. *sus horridus*, horrentibus setis, *atra tigris*, saeva. Serv. vid. Var. Lect. 408. *fulva cervice leaena*, ἠΰγένειος. ibid. 456. (vid. de hoc versu Q. V. XXXX, 3. *Wr.*) 409. 410. Fiet flamma vel aqua. At quam

Haec ait, et liquidum ambrosiae diffundit odorem:
Quo totum nati corpus perduxit; at illi
Dulcis conpositis spiravit crinibus aura,
Atque habilis membris venit vigor. Est specus ingens

415 *Hoc* Moret. sec., *Hic* qu. Mox *diffundit* Heinsio debetur, qui Medic. Gud. et Meoag. otrumque pro se laudat. Addi possunt alii, ot Goth. sec. (etiam Serv. Dresd. et 3. *Wr.*) *diffudit* Reg., uterque Mead. Erf. et edd. inde ab Aldd. *defundit* Heins. ex edit. laudat nescio qua; sicque multi codd. (in quibos 1. 7. 8. *Wr.*), praefertque id Wakef. ad Lucret. IV, 88. *defendit* Meotel. et Rottend. *defudit* Leid. et Goth. pr. (et 5. 11. 14. *Wr.*) At Rom. *depromit* et mox *corpus perfudit* e glossa, ut Burm. docuit. *ambrosa* vel *ambrcsia* Rom. et al. 416 *Quo tactum* fragm. Moret., concinne omoino, ioquit Heios. *Quod totum* alter Meosg., male. *permusit* ed. Ven. *perfudit* Rom. et Vratisl. *producit* Franc. *produxit* Erf. et Iul. Sab. *perducere*, voc. mox a medicis adoptatum: quo aliquoties Sereous Sammooicus utitur. Ansoo. Mosella 112 *Lubrica caeruleus perducit tergora fucus* de mostella. 417 *naribus* tert. Rottend. pro var. lect., male, Burmann. *auras* Rom. 418 *Et specus* Fraoc. Rom.

ornate! 410. *Excidet*, elabetur, effugiet, ut ἐκπίπτειν; *dilapsus abibit*, ornatius quam, dilabetur. 412. *contende*, intende, contrahe, πιέζειν Hom. v. 419. 414. Communior ratio fuerat: *cum somnus tegeret lumina.*

415. Hic vero cum Homerica simplicitate et veritate contendit Virgilii elegantia et ingenium; nam in Odyssea v. 444 sqq. *ambrosiae odor* iis, qui sub phocarum pellibus laterent, quam maxime erat quidem utilis, rei tamen ipsius parum iucunda narratio; at in nostro iuvenis corpus ambrosia inungitur, ut ille novum robur, novas vires ad vinciendum et domandum senem acciperet: *atque habilis membris venit vigor;* at illa: quod *dulcis spiravit aura*, et quidem *crinibus compositis*, meri ornatus caussa apposita sunt; alterum quidem satis otiose. Aliter res se habet Aen. I, 589, ubi Aeneae iuvenile decus afflandum erat. 415. *ambrosiae odorem*, h. ambrosiam odoratam, odorem emittentem, *diffundit*, per membra filii. 416. *perduxit*, h. illevit, perunxit; at istud exquisitius. Porro vulgari ratione *perduci ambrosiam per corpus;* exquisitius, *corpus ambrosia*,

Exesi latere in montis, quo plurima vento
Cogitur inque sinus scindit sese unda reductos,
Deprensis olim statio tutissima nautis;
Intus se vasti Proteus tegit obiice saxi.
Hic iuvenem in latebris aversum a lumine Nympha

420. REDUCTOS;

419 *lateri* Rottend. *in* abest a Medic. a m. pr. et Toll. (et Alb. *Wr.*) 420 Versus iidem, sed variati, Aen. I, 160. 161 *quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese unda reductos.* 421 *Depressis* Ven. et Cantabrig. (et Serv. Dresd., idem in tribus Mss. reperit Cort. ad Lucan. VI, 505. *Wr.*) *gratissima* Toll., ut Aen. V, 128 *apricis statio gratissima mergis.* *statio fidissima* Goth. pr., non male; ut contra *statio male fida carinis* Aen. II, 23. 422 *Inter* aliquot, notante Martino. *casti* ed. Norimb. *obice* in Rom. et al. (etiam Medic. *Wr.*) 423 *Hinc* Gud. a m. pr. *avorsum* Toll. *adversus* Vratisl. *a limine* Gud. pro div. script. *a flumine* Erf. *a* omittunt tres apud Burm. Romanus et plerique apud Pierium, unus Mead. Goth. pr. *Nymphe* Moret. sec. *Nymphae* edd. nonnullae.

dicitur. 417. *aura dulcis*, h. odor. 418. *habilis vigor*, qui reddit habilem, aptum, idoneum rebus agendis, fortem. Caussam itaque, cur inungeret mater filii membra, poeta ipse apposuit, ut vires impertiret satis validas ad vinciendum senem. Alienum itaque, quod Servius habet: „unxit eum, quo posset esse videndi numinis capax.“ Nisi cum viro docto apud Burmann. legas: vinciendi. Nec de eo ambrosiae usu agitur, quo ad ferendum numinis conspectum firmari iuvenis debeat, aut ut nota divinitatis ei impertiatur, quod Cerda volebat: quia ambrosiae odore Venus numen prodit Aen. I, 403. Poeta enim, ut dixi, rem ipse expedit. Alioqui verum est, ambrosiae, tamquam unguenti, usum memorari haud unum. Est in cultu dearum; pulcritudinem et gratiam affundit; tum numen ipsum aut divinam naturam corpori conciliat, inprimis immortalitatem; saltem ut ne corrumpi illud ac putrescere possit; Iliad. π, 670. τ, 38; ducta haec ex ipso etymo ἄμβροτος, ἀμβρόσιος. Quatenus vires impertit, pectori infusum illud cibi ac potus defectum explet Iliad. τ, 347—353 de Achille; ita demum pro cibo ac potu deorum memorari potuit.

Conlocat: ipsa procul nebulis obscura resistit.
Iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos
Ardebat; coelo et medium Sol igneus orbem

424 *resistit* omnes vett. apud Pierium et Heins. et Martin. Fuit tamen in plerisque edd. *recessit*, ut est in Goth. pr. ex glossemate, quod iam expulerat Nauger. Ald. tert. cf. Aen. IV, 76. IX, 710 et inf. v. 490. 425 *rabidus — Sirius* scripsit Wakef. *rapido — caelo* malit Heins., idem *sitientis* scripsit e libris et Prisciano pro *sitientes*. *Serius* Rom. et alii scribunt. *Indos*. Recte Io. Schrader. quaerit: cur Indos nunc? agitur de Thessalia; et cur eos solos? Itaque coni. *agros*. *herbas* ex 402. Sane ornatu poetico *Indos* dixit, cum omnino homines vel terras memorare vellet poeta. (Indos, i. e. plagas meridionales habitantes populos, memorat, quod hos potissimum urit Sirius. *Wr.*) 426 *Ardebat caelo*, *et* distinguebatur ante Heins. sed, ut saepe dictum, alteri membro est vindicandum id, quod pleniorem facit orationem; contra si plenius est prius membrum, alterum debilitatur et torpet. *medius Sol* Zulich.

418 sqq. Est antrum in rupe exesa, quo plurimum undae, undarum, penetrat; sed, postquam intravit, in plures sinus, h. cavitates antri et recessus, dispergit se, adeoque, *scindit sese*. Ita malim interpretari, quia de specu agitur. Alioquin non damnem illam rationem, ex qua *sinus reducti* fluctuum, allisorum scopulis, et longo tractu recedentium, cavitate intus relicta, intelliguntur. Iidem fere versus Aen. I, 160. 161.

421. 422. Haec ita intelligo, ut anteriore huius recessus (*Bay*) parte, patente sub dio, navium statio, in interiore, intra scopulos reducta, antrum fuisse dicatur; huic pro munitione ac foribus scopulus obiectus erat, in quo Proteus v. 436 considet ad recensum armentorum. *deprendi* naves tempestate notissimum. *tegit*, tegere consuevit. *obiice*, in prosa, *obiectu*. fere ut Cyclops apud Homer. Od. ι, 240 sq. 423. *aversum a lumine*, in loco, quo lumen ab ostio inde antri non permeat. 424. *ipsa procul nebulis obscura*, h. in nebula, ex aequore assurgere solita. *resistit*, stat; ut Apollo in nube Iliad. ε, 185. ο, 308. Quod Homerus v. 402 Proteo pulcre tribuebat, μελαίνῃ φρικὶ καλυφθεὶς, ad Cyrenen mutata ratione transtulisse videtur, ut ipsa nebula caliginosa obtecta sit. (Quomodo φρὶξ, quod est apud Homerum, ad nebulam trahi possit, non exputo. *Wch.*) Spencius Polymet. pag. 222 ex antiqua pictura

Hauserat; arebant herbae, et cava flumina siccis
Faucibus ad limum radii tepefacta coquebant:
Quum Proteus consueta petens e fluctibus antra
Ibat; eum vasti circum gens humida ponti
Exsultans rorem late dispersit amarum.
Sternunt se somno diversae in litore phocae.

427 *Auxerat* fragm. Moret. (ortum ex *auserat*, uti primo in Mediceo exstabat. *Wr.*) *ardebant* sec. Rottend. 428 *Fontibus* Zulich. pro div. lect., quod et Io. Schrader. coni. Verum alterum doctius. (*radiis* Medic. *Wr.*) 429 *patens* Goth. sec. 430 *circa* alter Moret. (*circum vasti* Medic. *Wr.*) 431 *dispersit* Heins. e librorum consensu. Sic et Pier. et Martin. libri. *despersit* pr. Rottend. *dispergit* vulgg. edd. et tres codd. apud Heins. Tuetur tamen hoc Medic. et Romanus. (*dispergit* commendat Iahnius; et sic apud Foggin. exaratum, quamquam Heinsius, ex Menag. uno et duobus Moretanis *dispergit* enotans, in ipso Mediceo *dispersit* videtur invenisse; *dispergit* tamen ex ipso codice enotavit Freytagius. Sed quum haec inter se sint diversissima: *rorem late dispersit*, quae alacritatem, et *sternunt se somno*, quae animos iam ad quietem compositos indicant, diversis etiam Temporibus exprimenda erant. *Wr.*) 432 *diversae* Heins. plurium et meliorum auctoritate, quod dudum Nauger. in Ald. tert. intulerat. Adde Pierii et Martini libros. *diverso* alii cum vulgg. edd. *in* abest ab edit. Venet. Burmannus laudat ad Ovid. Epist. XII, 145.

poetam haec mutuatum esse suspicabatur. Praestabat saltem dicere: posse hanc narrationem argumentum idoneum picturae suppeditare.

425. *Sirium* pro sole h. l. accipi volunt. Ita otiose bis dictum: Sol ardebat et Sol caelum medium tenebat. Equidem nondum victus do manus. Mediam aestatem et aestivum calorem per Sirium declarat, ut poeta; cf. Aen. III, 143. X, 273. Canicula enim, seu Sirio, sub solis transitum in Leonem orto, Aegyptum et reliquam Africae oram summo et intolerabili aestu premi, satis notum: itaque *ardebat*, ἔφλεγε, *Sirius rapidus* (ut calor, aestus, sol, *rapidus*, celer ac vehemens), et *torrens sitientes Indos*, h. Aethiopes. vid. sup. v. 293. Ge. II, 116; et tali anni tempore, medium diei tempus subiicit altero versu: *coelo et medium Sol igneus orbem Hauserat*, scil. cursu, peragraverat, emensus erat. Colum. X, 313 Titan — *Hauserit et flammis Lernaei brachia Cancri;* et ut saepe *exhaurimus* labores et alia, quae ad finem

Ipse, velut stabuli custos in montibus olim,
Vesper ubi e pastu vitulos ad tecta reducit,
Auditisque lupos acuunt balatibus agni,
Considit scopulo medius, numerumque recenset.
Cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas:

433 *in montibus altis* Vratisl. 434 *vitulas* fragm. Moret. *in tecta* Ven. Parrhas. (*at tenta red.* Medic. a m. pr. *Wr.*) *reduxit* unus Arundel. 435 *Auditisque* e Romano aliisque probarat Pierius; addicentibus Medic. et fragm. Moret., quibus adde Cantabrig.; recepit Heins. *Auditique* vulgo, verum et pro hoc Nanger. iam meliora dederat Ald. tert. 436 *Considit* Heins. post Rom. et Medic. a m. sec., quod Fogginius tamen non notavit; („*consedit* antiqua manus, sed correct. in *considit*;“ haec scribit Freytag. *Wr.*) item Bodlei. et Cantab.; at Reg. *Conscendit.* Vulgo omnes *Consedit.* vid. Heins. h. l. Ecl. V, 3. VII, 1. Aen. I, 719. Ovid. Met. XIII, 780. (bene *considit*, modo ne Perfectum esse putes; vid. V. L. Ecl. VII, 1. *Wr.*) *recensit* Gud. a m. pr. et Longob. *recensiit* Giphan. e vet. cod. Ind. Lucret. p. 458.

perducimus. Apuleii illud, Met. XI, pag. 258: *Augusti portum celerrime hausimus*, subiiciebat Rubnk., ubi nunc vid. Oudend. p. 809. Ornavit haec Maro, quae Homerus simpliciter posuerat. 428. *siccis faucibus*, alveis. Ornati versus. cf. Ovid. Met. II, 262. 263 et 269. Etiam 430. 431 multo ornatiora, quam Homeri l. l. 448 Φῶκαι δ' ἐξ ἁλὸς ἦλθον ἀολλέες. *rorem amarum*, ut πικρὰν ἁλὸς ὀδμὴν ille dixerat v. 406; diverso tamen modo. 432. *diversae*, in prosa, diversis locis, partibus. vid. vs. 367. (Liv. VII, 36.: „superscandens vigilum strata somno corpora miles.“ „*Strata somno*, h. e. somni capiendi causa strata; *somno* est casus tertius. Virg. Ge. IV, 432.: „*Sternunt se somno*“ etc. Liv. XXXVII, 20.: „Pars vescentes sub umbra, quidam somno etiam strati.“ Haec Doering. ad Liv. l. l. *Wr.*) 433 — 436. Etiam haec ornatiora, quam Odyss. δ, 411 — 413 et 450. 451. *Vesper reducit vitulos*, poeticum, pro, pastor reducit vesperi, ut in Eclogis et alibi. Quam ornate illud v. 435 expressit: reducit oves balantes. *numerum recenset*, πεμπάζεται Homer., ex prisca vita petito verbo, ut numeraretur per quinarium numerum; ut nos per denarium.

437. Putandus nunc Proteus in antrum concessisse et ad somnum se composuisse: ut sup. 418. 422 innuebatur. ἔπειτα δὲ

Vix defessa senem passus conponere membra,
Cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
Occupat. Ille suae contra non inmemor artis,
Omnia transformat sese in miracula rerum,
Ignemque, horribilemque feram, fluviumque liquentem.
Verum ubi nulla fugam reperit fallacia, victus
In sese redit, atque hominis tandem ore locutus:
Nam quis te, iuvenum confidentissime, nostras

443. VERUM, R. PELLACIA

438 *senem est* Ven. 439 *manibusque i.* Franc. vid. v. 405. *vinclisque* Gud. a m. pr. cum quatuor, et Reg. Martini. 441 *Omnia commutat* apud Nonium in *mira. spectacula* Ven. vid. sup. v. 3. 442 *fluviumque liquantem* pr. Rottend. *loquentem* quart. Moret. 443 *pellacia* revocavit Heinsius; ut et multis aliis in locis. Ita uterque Mentel. fragm. Moret. tert. Rottend., v. Heins., item Pieriani nonnulli, inter quos Romanus esse videtur. Adde Philargyr., Goth. sec. a m. pr. *phallacia* Medic., et a m. sec. *fallacia*, ut vulgo omnes vulgari vocabulo. (Recte vero ait Vossius, omnibus exemplis ab Heinsio h. l. et a Bentleio ad Horat. Od. III, 7, 20. laudatis comprobari id, quod Servius doceat ad Aen. II, 90.: verba *pellax* et *pellicere* de iis dici, qui blandimentis et, quod addit Vossius, magicis artibus, alterum capere studeant; voluit autem Proteus terrere Aristaeum, non allicere. Addit Vossius, confirmari lectionem *fallacia* ab auctore Ciris vs. 378.: „Verum ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum." Originem vitii indicat Mediceus. *Wr.*) *tenuit fallacia* quart. Moret. 444 *rediit* Parrhas. Laudat varie Donat. ad Terent. Andr. III, 5, 15. Adelph. V, 3, 18. *tandem est* Rom., male.

λέκτο καὶ αὐτός. Sequentia e Graecis Odyss. l. l. 454 sq. *manicis occupat*, vincit, adiuncta notione celeritatis. 438. Impatientiam praeclare memorari in iuvene, nemo non videt. 441. *in miracula rerum*, in miras res, formas. 442. *horribilemque feram*, possis *suem* ex v. 407 intelligere; sic Gr. θήρ. Sed hoc argutius.

445. *Nam;* satis nunc quidem noto usu ex Gr. γάρ, pro δή. cf. Clark. et Ern. ad Iliad. ο, 201. Aiunt vulgo, subintelligendam esse propositionem, cuius caussa reddatur; forte h. l. perdam te, nam —; quae ina-

Iussit adire domos? quidve hinc petis? inquit. At ille:
Scis, Proteu, scis ipse; neque est te fallere quidquam;

446. DOMUS

446 *Iussus* alter Rotteud. *domus* Heius. e Medic. et uliis, vulgo *domos.* (*domus*, praeter Mediceum, Moret. pr. et Mentel. pr.; sed in ipso Medic. *domus* in *domos* mutatur; et *domos* praeterea ubique in Mediceo. Nec raro sylluba finalis *os* u librariis in *us* mutata, ut in eodem Mediceo Aen. I, 755. *tuus* pro *tuos*; IV, 524. *liquidus* pro *liquidos*; V, 113. *ludus* pro *ludos*; IX, 725. *multus* pro *multos*; XI, 194. *decorus* pro *decoros*; ibid. 298. *rapidus* pro *rapidos*. Omnibus his locis, ut in nostro, *us* a m. sec. in *os* mutatur. *Wr.*) *hic petis* Menag. pr. 447 *Proteus*, noto atticismo, Mss. Pierii et Rufinian. de Schemat. Lex. pag. 31. (*Proteus* etiam Medic. a m. pr.; scilicet adhaesit *s* e proximo voc. *Wr.*) *quicquam* Medic. et alii apud Heius., quem vide. Etiam sic „alii" apud Servium, liber Romanus et Colot. Alias auctoritates addit Burm. ad Antholog. p. 155. praetulit quoque Brunckius; et sio dudum ediderat Naugerius. *quenquam* Moret. fragm. et ms. Brunck., ut sit, *quenquam fallere te.* Legebatur vulgo: *cuiquam*, quae lectio haud dubie est magis perspicua; altera tamen habet auctoritatem criticam. (*quidquam*, pro quo alii dant *cuiquam*, unice verum. Nam ad codicum auctoritatem elegantia accedit structurae: *fallere aliquem aliquid*, ad Graecam compositae. Demosth. de Pace p. 59. l. 20. „οὐδὲν τούτων ἐξαπατήσας φανήσομαι." Nec verum est, quod nonnulli contra lectionem *quidquam* monuerunt, esse in ea ambiguitatem, cum construi posset: *nec est, quidquam fallere — latere — te.* Nam qui Latine sciunt, non ignorant, *est* pro *licet* accusativum cum infinitivo activi non adsciscere solere. Denique saepius Maro Graecorum usum pronominis τὶ imitatus est. Ecl. VII, 10.: „*Si quid cessare potes.*" *Wch.* Addit Iahnius Horat. Od. I, 6, 19.: „sive quid urimur." Sat. II, 2, 27.: „tanquam ad rem attineat quidquam." vid. inprimis, quae scripsi in Not. ad Aen. III, 56. Ceterum Medic. *quicquam. Wr.*)

nis esset subtilitas. Hoc saltem tenere licet: primum forte hunc τοῦ γάρ usum ita nasci potuisse, cum membrum orationis subticesceret is, qui concitate loquebatur. Hoc loco est pro vulgari *Quisnam.* (ut Aen. II, 373. *Wr.*) Homer. Od. δ, 462 *Τίς νύ τοι — θεῶν συμφράσσατο βουλάς; — τέο σε χρή;*

447. Iliad. α, 365 *Οἶσθα· τίη τοι ταῦτ' εἰδυίῃ πάντ' ἀγορεύω;* *neque est te fallere quidquam.* est sane ambiguum hoc et propter

Sed tu desine velle. Deum praecepta secuti
Venimus, hinc lapsis quaesitum oracula rebus.
Tantum effatus. Ad haec vates vi denique multa
Ardentis oculos intorsit lumine glauco,
Et graviter frendens, sic fatis ora resolvit:
Non te nullius exercent numinis irae.

449 *hinc* e Roman. et aliis iam probarat Pierius. Firmabant meliores Heinsiani et tres Martiniani. *Venimus huc* vulgo. *huic* Toll. *lassis* Medic. et ceteri Heinsiani plerique. Sic et Oblongus Pierii et Goth. sec. *hinc fessis* Gud. pro var. lect. Sed recte *lapsis* retinetur. (*lapsis* Serv. Dresd.; vid. Q. V. XVI, 1. *Wr.*) 450 *Tandem* Ven. *Tantus ad hoc fatus* Longobard. *At haec* alter Rottend. *At fatus et haec* Medic. (*etfatus. at haec* apud Foggin. invenio. *Wr.*) *affatus* Goth. pr. *effatur* edd. nonnullae. *vi denique magna* Erf. 452 *sic vates* Erf. 453 *Multae nullius* tert. Mentel. a m. pr., et correctus in *Mute*; item in Regio, erasa littera *l*. (Vix dubito, quin vitium hic versus contraxerit; vid. Q. V. XII, 13. *Wr.*)

structuram et quia τὸ *fallere* duplicem habet notionem et *latendi* et *decipiendi*. Potest esse: neque *est*, δυνατόν ἐστι, *quidquam latere te.* potest quoque esse nec fieri potest, ut quis fallat te κατά τι, *quidquam*, aliqua in re. Similis ambiguitas est in Pindaricis de Cyrene, Pyth. IX,75, ubi Chiron ad Apollinem, σὲ, τὸν οὐ θεμιτὸν ψεύδει θίγειν. Notionem fallendi, decipiendi, videntur postulare sequentia. (vid. V. L. *Wr.*) 448. *desine velle*, scil. fallere me. Servius, et ex eo Iul. Sabin., acceperant: *sed tu desine velle*, sc. scire; ne quaere ex me. quod ieiunum est. 449. *quaesitum hinc oracula*, h. remedium sortis vice editum, *lapsis rebus*, calamitati ex apum internecione.

452. *ora resolvit fatis*, ad edenda fata. Ceterum quod oculos glaucos ardentes torquet et ore frendet: non ad indignationem, sed ad furorem vaticinantis pertinet. cf. ad v. 400. Spencius Polymet. p. 222 et hoc ex antiqua pictura translatum coniiciebat: quasi vero poeta nihil, quod forte pingi potest, narrare possit, nisi e pictura aliqua adumbratum! Ceterum habere nos et h. l. exemplum vaticinii, quod nihil aliud quam monitum et consilium continet, nullam praedictionem rei futurae, iam supra monitum est.

Magna luis conmissa: tibi has miserabilis Orpheus
Haud quaquam ob meritum poenas, ni Fata resistant,
Suscitat, et rapta graviter pro coniuge saevit.

454. HAS, 455. MERITUM, 456. SUSCITAT;

454 *lues* ante Heins., ut pars librorum habet, et inter hos Romanus. *commissa tibi* alios iungere, Servius notat. 455 *quamquam* Franc. et Gudian. a m. pr. cum Erf. *quodque* Zulich. *ad meritum*, satis pro merito, coniectabam aliquando, cum Reiskio; dum male iungebam: *poenas suscitat haud quaquam ob meritum*, duce Servio. Sed iung. *miserabilis haud quaquam ob meritum*; itaque Manes Orphei placandi sunt; v. 545; et est ἄγος commissum, cuius poenas Furiae expetunt, nec nisi expiatione facta recedunt. *nisi* alt. Rottend. (et Medic. testantibus Foggini et Freytagio. *Wr.*) *resistunt* quidam. *resultant* quart. Moret.

453. Sequitur episodium elaboratissimum de tentato ab Aristaeo Eurydices pudore, et eius, dum fugeret, morte ex hydri ictu, de Nympharum ex eius morte luctu, inflictaque Aristaeo poena per diras ab Orpheo in eum factas et Erinnyas in eum concitatas. Interponitur Orphei conatus infaustus repetendi coniugem ex inferis. *Non nullius numinis*, h. non humilis, sed magni, inquit Servius, et ante eum Asper, ut ex Philargyrio patet, et Tisiphonen intelligit; nam scholion versus 453 retrahendum erat ad h. v. At est hoc e Grammatici argutiis. Quae ex sermonis genio et usu se offert ratio, est, ut sit: profecto alicuius dei, Nympharum scilicet, vide v. 532 (at Ouwens ad Tisiphonen mavult trahere N. Hag. pag. 611), *irae exercent*, vexant, persequuntur, *te;* divinitus haec calamitas tibi immissa est; ut solebant antiquitus pestes, morbi, agrorum sterilitates etc. civitatibus ira deorum infligi, ita h. l. Aristaei ὕβρις apum internecione divinitus vindicatur. 454. *Magna luis conmissa*, pro magno flagitio haec tibi tamquam poena inflicta est. ἄτην describit, piaculum, in eo commissum, quod Eurydicae caussa fuit mortis; quae postea Orphei morti caussa fuit. *Orpheus*, Orphei umbra, Manes Orphei, nam Orphei mors iam tum subsequuta erat inf. 520 sq. *haud quaquam ob meritum*, merito suo, *miserabilis*, *suscitat tibi has poenas*, forte ποιητικώτερον *Poenas*, h. Furias; *ni Fata resistant*, h. Par-

Illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
Inmanem ante pedes hydrum moritura puella
Servantem ripas alta non vidit in herba.
At chorus aequalis Dryadum clamore supremos
Inplerunt montis; flerunt Rhodopeiae arces,

457 *per funera* tert. Rottend., sed vid. Burm. 458 *hydram* sec. et quart. Moret. a m. pr. 459 *in umbra* Zulichem. a m. pr. 460 *aequali* Roman. *clamore supremo* Romanus et alii Pierii; ut sit clamor ille in funere edi solitus; sed haec Statii alicuius elegantia esset, non Virgilii; nam hic de discurrentium Nympharum eiulatibus agitur. Recte vulgatam confirmat Nonius in *supremus*. 461 *I. colles* Ven. Parrhas. (*montes* Medic. *Wr.*) *Rhodopaeae* pr. Rottend., male. Est Ῥοδοπήϊος.

cae: conf. Spanh. de praest. Numism. T. II, p. 639 sq., nisi ita evenerit, ut tibi avertendarum dirarum et expiandae culpae ratio ac vis monstretur. 456. *rapta pro coniuge*, verecunde poeta vim narrat, quam Aristaeus inferre voluit Orphei coniugi. Obscuritatem vatibus sollennem affectatam esse a Marone existimabat Meierotto in Dubiis p. 11. Saltem per ambages sciscitanti iuveni id, quod quaesierat, aperit. (*rapta* pro *erepta*, *mortua*, dictum accipiunt Voss. et Wunderl. coll. vs. 504.; idque ipse sequor. *Wr.*)

457. *fugeret praeceps*, praecipiti cursu; *per flumina*, h. ripam fluminis, praeter flumen. (*dum fugeret*, i. e. prae fugiendi studio; vid. Not. ad Aen. I, 5. *Wr.*) Nomen fluminis poeta non pronuntiat; cogitabam de Peneo, ad quem Aristaeus habitabat vs. 316, alii de Hebro. hydrus servabat ripam, et latebat *in herba*, non in amne. Ceterum comparent cultioris ingenii adolescentes cum sqq. Ovid. Metam. X pr. Hermesianactem apud Athenaeum XIII, p. 597 (nuper a Ruhnkenio illustratum). Adde Senecam Herc. fur. 569 seqq. Herc. Oet. 1031 sqq. 459. *Servantem ripas*, incolentem, in iis latentem, ut paullo ante, λοχήσαντα.

460. *chorus aequalis Dryadum*, pro aequalium Dryadum, una cum ea nutritarum. conf. v. 532. 533. 461—463. Per totam Thraciam lamenta Nympharum audita sunt. *arces*, ἄκραι, vertices, more poetarum; ut Ge. I, 240 *Rhipaeas arces*. Enumerantur Rhodope et Pangaeus, montes Thraciae, quae

Altaque Pangaea, et Rhesi Mavortia tellus,
Atque Getae, atque Hebrus, et Actias Orithyia.
Ipse, cava solans aegrum testudine amorem,
Te, dulcis coniunx, te solo in litore secum,
Te veniente die, te decedente canebat.
Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
Et caligantem nigra formidine lucum

462 *Antraque Pangaea* Zulich. Goth. sec. *Pangaeae* Mentel. pr. *Panchaea* Medic. *Pancheia* Franc. *Pantheia* Goth. sec. *Panchai* Rom., at sunt *τὰ Παγγαῖα ὄρη.* 463 *et Actias* Heinsius post Pierium omnium codd. consensu, paucis exceptis, qui vulgarem interpolationem sequuntur: *atque Actias.* Ratio eadem ac v. 343. *et Ethias Orithia* Franc. Toll. *Orinthia* Goth. sec. *Heburus* et *Orthyia* Rom. At Graecum foret: *Ἠδὲ Γέται ἠδ' Ἕβρος ἰδ' Ἀκτιὰς Ὠρείθυια.* (—464. *acerum* Medic. a m. pr., *aegrum* a sec. *Wr.*) 465 *Et dulcis* Rom. 466 *discedente* editio vulgaris nescio quae. Sicque Medic. Pierii; at meliores et libri et vett. edd. *decedente.* conf. Ecl. II, 67. 467 *Trinacrias* Vratisl. *falces* et *valles* Pierius in libris vidit. *avia ostia* Medic. a m. pr., male. (*auta*, non *avia* apud Foggin. expressum. *Wr.*) Vulgata est etiam ap. Schol. Statii et Horatii. v. Burm. 468 *nigra testudine* Vratisl., ex v. 464. Io. Schrader. coni. *ferrugine*, ut saepe de locis inferis, v. c. Culex 272. Nec minus tamen *metus* et *formido.*

tellus Mavortia, Marti sacra, *Rhesi*, qui, post Orphei quidem tempora, ad Troiam duxerat Thracas. *Getae* ex antiquiorum more, non ad geographicas rationes poetae aetate satis notas, etiam h. l. memorari videntur. Memorati iam erant Ge. III, 462. *Actias Orithyia:* tamquam Nympham regionis memorasse eam videtur. Erat Erechthei, Athenarum regis, filia (unde *Actias;* Attica terra littoralis, ἀκτική, olim *Acte*, quod nomen inter poetas haesit), a Borea rapta.

464. *solans amorem*, leniens. cf. ad Aen. I, 238. 239. 465. *solo in litore.* Comparari potest: αὐτῶ ἐπ' ἀϊόνος Theocr. XI, 14. h. e. *in solo littore.* Non autem Maronem hinc petiisse dico. *secum*, ut Ge. I, 389 *sola secum* spatiatur. Inf. v. 508 *deserti ad Strymonis undam.* (De vi quater repetiti *Te* vid. quae scripsi ad Eleg. ad Messal. pag. 13. et de usu Pronominis *Ipse* Q. V. XVIII, 2, e. *Wr.*)

467. *Taenarias fauces*, specum in Laconica ad Taenarum, in promontorio Taenaro; forte

Ingressus, Manisque adiit, Regemque tremendum,
Nesciaque humanis precibus mansuescere corda.
At cantu conmotae Erebi de sedibus imis
Umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum:
Quam multa in foliis avium se millia condunt,
Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber:
Matres, atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri, innuptaeque puellae,
Inpositique rogis iuvenes ante ora parentum;
Quos circum limus niger et deformis arundo

469 *que* post *manes* abest a tribus Burm. *manesque adit* Rom. (*Manes* Medic. *Wr.*) 471 *Et* Medic. Pierii a m. pr. *cantum* Rom. et al. apud Pierium, ut acciperetur *Ad cantum*, quod etiam Erf. habebat. 472 *Umbrae stant* Regius. 473 *in foliis* omnes Pieriani et maior pars Heinsii habebat; itaque hic recepit. Agnoscit item Arusianus Messius, unus Arundel. unus Mead. Goth. pr., edd. nonnullae, ut Argent., et defendit satis ratio critica. *in silvis* Medic. Mentel. pr. Moret. pr. cum aliis vulg. tuentur. (tractum hoc ex Aen. VI, 309.: „Quam multa in *silvis*" etc. qui locus nostro simillimus; unde etiam tres versus in Romano huc translati. *Wr.*) 474 *ubi iam hib.* quart. Moret. a m. pr. Rottend. pr. *ubi iam — imbres* Goth. sec., ab interpolatore non indocto. 476 *nuptaeque* Vratisl. 478 *limum* Rom.

h. l. simpliciter pro aditu dictum. 468. *nigra formidine*, ornate, pro tenebris. 470. Expressit hoc versu ἀμείλιχον Ἀΐδην Iliad. ι, 158. (En hic ornatum ex copula; vid. Q. V. XXXIII, 7. extr. *Wr.*)

472 — 480. Ornatissimus locus per enumerationem cum iudicio factam. Ψυχαί, εἴδωλα καμόντων Iliad. ψ, 72 (unde iam Lucret. IV, 39 *simulacraque luce carentum*) ad canentem confluxere. 474. *ubi vesper aut hibernus*, procellosus (ut χειμὼν et *hiems*), *imber* eas *agit e montibus* (vid. sup. ad Ge. I, 374. 375) ad silvas et arborum tecta. conf. Aen. VI, 309 — 312. Odyss. ω, 6 sqq. 475. *corpora heroum* simpl. heroes. Versus hi adumbrati ex Odyss. λ, 37 — 43. (Iidem versus leguntur Aen. VI, 306 — 8. *Wr.*)

478 — 480. Quos Cocytus et Styx a reditu prohibent; s. qui in inferis versantur. Iam ornatum vide. Pro Cocyto, limoso et arundinoso fluvio, *limus niger et deformis arundo*, cuius,

Cocyti tardaque palus inamabilis unda
Adligat, et novies Styx interfusa coercet.
Quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
Tartara, caeruleosque inplexae crinibus anguis

479 *innabilis unda* nonnulli codd. ap. Pierium, item Ven. et Parrhas. Mead. et Reg. et vett. edd., sicque Nauger. in Ald. tert. At vulgatum post antiquiss. libros, et inter hos fragm. Vatic. (quod et *undae* habet), defendit etiam Macrob. VI, 7. Gell. II, 6, imitatio Ovidii, *inamoena regna*, et Aen. VI, 438, ubi vss. 479. 480 iterum leguntur. 480 *in noviens* Rom. (*noviens* etiam Vatic. *Wr.*) 481 *Atqui ipsae* Schol. Horat. Cruqu. Od. II, 13. *stipuere* Mentel. pr., ut alii alias. (verbum simplex *stupere* ubique servat *u* in Medic. *Wr.*) *obstupuere* unus Mead. *domos* Rottend. pr. a m. pr. Io. Schrader. coni. *intima Leti Limina*, pereleganter. 482 *caeruleisque* Medic. a m. pr. (est ea prior lectio; idem in Alb. exstat. *Wr.*) *que* abest a Franc. et fragm. Moret. *impexae* Medic. a m. sec. Gud. a m. pr. Voss. cum tribus aliis Heinsii, Parrhas. Possit aliquis Tibullum laudare I, 3, 69, sed ibi diversa ratio est. vid. ad e. l. *implexae*, quod Nauger. primus expressit, verum est, et firmat pars codd. melior, etiam Arusian. Messius. (Horat. Epod. V, 15.: „Canidia brevibus i n p l i c a t a viperis Crines et incomtum caput.“ *Wr.*) Eodem alludit *amplexae* in nonnullis Pierianis, quatuor Heins. Reg. Martin. Erf. et edd. Norimb. Argent. Aldd. pr. sec. et Goth. pr. *innexae*, quod Romanus habet, et fragm. Vatic. est interpretamentum. Erat sic Aen. VI, 281 Discordia *Vipereum crinem vittis innexa cruentis.*

si late omnia obsidet, iniucundus ac tristis adspectus est; adeoque *palus inamabilis*, ἀνέραστος pro μισητή, invisa, detestabilis, et *tarda unda*. Porro *circum*, ab omni parte, *alligat*, et *coercet*, implicat, impedit, ut Statius et alii hoc idem efferunt. *Styx novies interfusa*, dum novies ambit Erebum. Hoc ultimum exprimere voluere Claudian. XXXIII, 23 *quos Styx liventibus ambit Interfusa vadis*, et Statius Theb. IV, 524 *Et Styx discretis interflua Manibus errat.*

481. *ipsae domus:* Plutonis regia seu regnum esse possint; enimvero de Tartaro nunc agit; praemittitur quoque, *quin ipsae domus Leti et intima Tartara*, splendidius hoc, quam intima loca, penetralia. Tartarum *Leti domum* appellare potuit, ut alias Orci regia, Furiarum domus, audit. Aliter Aen. VI, 277, ubi *Letum* in primo Orci aditu collocat. Reliqua de Tartaro utrobique conveniunt. v. 555 sqq. 483. *inhians* simpl. hians. 484. *atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Si quis, sermonis poe-

Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
Atque Ixionii vento rota constitit orbis.
Iamque pedem referens casus evaserat omnis,
Redditaque Eurydice superas veniebat ad auras,
Pone sequens; namque hanc dederat Proserpina legem;
Quum subita incautum dementia cepit amantem,
Ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes:
Restitit, Eurydicenque suam, iam luce sub ipsa,
Inmemor, heu! victusque animi respexit. Ibi omnis

489. MANES; 490. SUAM IAM IPSA I.

483 *que* post *tenuit* abest a nonnullis, vid. Burm., etiam apud Pierium, et recte puto. (Sed parum explorata est fides eorum edd., a quibus abest copula. Heinsiani certe libri omnes *tenuitque* tueri videntur; cfr. etiam Q. V. XII, 15. Cortius ad Lucan. I, 642. *tenuit*, sine copula, in antiquioribus suis Mss. legi testatur. *Wr.*) 484 Pro *vento* Faber *velox*, Burmannus *cantu*, *lente*, vel *campo* coniiciebat. *flendo* reposuit Wakef. Saltem in nota apponi satius erat! *Cantu* firmant utique codd. aliquot apud Pierium; et recepta est ea lectio a Martino, nec aliis doctis viris eam improbari vidi. Docet tamen sensus criticus ex interpolatione eam esse profectam, f. ex v. 471 *At cantu.* *Ixionei* scribunt multi codd. et edd. 486 *ad oras* Vratisl. vid. ad II, 47. 488 *subito* Mentel. Gud. a m. pr. Reg. a m. sec., item Rom. aliique Pierii. *cepit amorem* Moret. quart. 489 *Ignosc. tamen* Zulich., sed vid. Burm. 490 *Euridicemque* Franc. scribit, hic et alibi. (Serviana liber Dresd. sic complet: „Quae paene sibi iam erat reddita. Alii“ etc. Hinc patet, alios sic interpunxisse, ut nunc fit, alios ita: *Eurydicenque*, *suam iam*, *luce s. i.* Bene, nisi cum detrimento soni fieret. *Wr.*) 491 *victusque animo* non nisi vulgares quaedam edd. *Ubi omnis* Goth. sec. *ibique omnis* Moret. sec. (*respecxit* Medic. *Wr.*)

tici Romani satis gnarus, ad haec legenda accesserit, necdum aliam rationem imbiberit, simplicissimam esse videbit hanc: *Ixionii orbis rota constitit vento*, turbine, vortice, motu, suo. Ut *vento* audacius dictum sit pro turbine rotae, ipsa rotatione, ῥόμβῳ. Subtiliorem disputationem reiicimus nunc in Excursum III. huius libri. (s o p i t o v e n t o, ait Wunderl.; verbo enim *consistere* quiescendi inest notio; vento autem quiescit rota, ipso quiescente; vid. Ecl. II, 26. ibique annotata. Ceterum

Effusus labor, atque inmitis rupta tyranni
Foedera, terque fragor stagnis auditus Avernis.

492 *rapta t. Foedere* sc. Enrydice coni. Io. Schrader., Indente ingenio. Cul. 292 *Orpheu, Oscula cara petens rupisti iussa deorum.* 493 *stagnis — Averni* multi codd. et edd. Commelin. Pulm., etiam fragm. Vatic. At Romanus: *stagni est auditus Averni:* ut et unus Mead. habebat, quod recepit Wakef. *Avernis* ratio critica tuetur; et praeter edd., ut Norimberg. Brix. Aldd. et hinc profectas, e codd. Medicens, Ven. Rottend. et Pierii Medic. a m. pr. Sic Aen. VI, 118 *lucis Avernis* et saepe. *auditur* alter Mead. alter Arundel. et edit. Norimberg. et Argent.

Ixionii orbis rota explicat Iacob in *Disquisit. Virg.* P. I. p. 11.: rota Ixionem per orbem agitans. *Wr.*)

485. Mirum in seqq. narrationis artificium: quod facile sentias, si ad vulgarem sententiarum iuncturam revoces orationem. Legis autem, ne respiceret, excogitandae consilium ex vulgari superstitione subnatum esse videtur, cum res aversandas, etiam in sacris magicis, respicere vetabantur; quod iam Cerda sensit, quem vide et sup. Ecl. VIII, 102. 490. *iam luce sub ipsa.* Senec. Herc. fur. 813 *Postquam est ad oras Taenari ventum* etc., et *superas veniebat ad auras* v. 486. 491. *victus animi*, noto graecismo, pro *animo*, cupiditate.

492. Tum omnis labor irritus. *effusus*, ut ἐκκεχυμένος. *Foedera*, foedus, conditio, a Plutone imposita. At quorsum *fragor* ter auditur? Servius: „quasi exultarent umbrae redditam Eurydicen." Quod recte Martinus explodit, et a prodigiis ominibusque magnae alicuius calamitatis, aut rerum conversionis, saepe per caeli fragorem ac tonitru significatae, Iove quasi indignante, repetit. Est utique *indignabundi* potius Orci, quam laetabundi. Idem vir doctus Miltonum comparat, quem vid. *Paradise lost* IX, 782 sqq. 1000 sqq. Praesidium sententiae suae Servius adiicit hoc: „Lucanus in Orpheo dicit strepitum factum redeunte Eurydice ob hoc, quia *gaudent a luce relictam* (forte, *reductam*, *revectam*) *Eurydicen*, *iterum sperantes Orphea*, *Manes.*" Vides in hoc exemplum argutiolae imitationis studio subortae; Lucanus pro fragore exultationis signum editum narraverat, ita enim spem factam Manibus, iterum audiendi Orphici cantus. Aliam, non coniecturam, sed certam sententiam, proponit Vossius: tonitru subterraneum natum es-

Illa, Quis et me, inquit, miseram, et te perdidit, Orpheu,
Quis tantus furor? En iterum crudelia retro
Fata vocant, conditque natantia lumina somnus.
Iamque vale. Feror ingenti circumdata nocte,
Invalidasque tibi tendens, heu non tua, palmas!
Dixit, et ex oculis subito, ceu fumus in auras
Conmixtus tenuis, fugit diversa; neque illum,
Prensantem nequidquam umbras, et multa volentem
Dicere, praeterea vidit; nec portitor Orci
Amplius obiectam passus transire paludem.
Quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?

(494. *Orpheus* Medic. a m. pr.; idem *perdedit. Wr.*) 500 *fugit in diversa* Medic. a m. sec. (*in* miniatis literis est supra scriptum. *Wr.*) Alterum cum poetico usu couvenit. 501 *Pressantem* Leid., solito more. 504 *quo se erepta* Medic. a m. sec. (sed proprie *rapere* de fato, morte; *eripere* de vi. *Wr.*) *bis rapta* nounulli apud Pierium.

se ex arcana vi, qua Pluto Eurydicen in Erebum retrahit. Eandem vim arcanam, qua ad retrahendam puellam opus erat, mox contendit declaratam esse per furorem: *quis tantus furor!*

495. *Quis, quis tantus furor perdidit*, quae imprudentia, intemperantia, scil. amantis Orphei, qui respexerat. Sup. 488 erat *dementia*. et amantium insania quoties non est celebrata per voc. *furere*, *furor*. (*iterum — retro*, vid. Huschk. ad Tibull. II, 6, 6. *Wr.*) 496. *natantia lumina*, moribundi, incerto iam motu fluctuantia, satis a viris doctis illustrata sunt. Praeiverat Lucret. III, 479 *Nant oculi.* (ubi vid. Wakef. *Wr.*) Illustrarunt *oculos natantes*, *ὄμματα ὑγρὰ*, passim viri docti.

499. *fugit in auras tenues*, ut Aen. V, 740 *Dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras*, *ceu fumus commixtus* sc. cum aura. Petitum autem ex Iliad. ψ, 100. vid. alia apud Cerdam. 500. *fugit diversa*, cum in diversam, ac qua Orpheus tende-

Quo fletu Manis, qua Numina voce moveret?
Illa quidem Stygia nabat iam frigida cymba.
Septem illum totos perhibent ex ordine mensis
Rupe sub aeria deserti ad Strymonis undam
Flevisse, et gelidis haec evolvisse sub antris,
Mulcentem tigris, et agentem carmine quercus.

505 *quae Numina* Medic. (sane sic apud Fogg.; Heinsius nihil tale profert e Medic. Sed Fogginii testimonium iam confirmat Freytagius. *Wr.*) et Rottend. pr. a m. pr., ut et Romanus, in quo porro: *Quos fletu Manes.* Gudianus a m. pr. *Quod fletu — quae nomina. qua flumina* Vratisl. Liceret saltem scribere: *Quos fletu Manes, quae numina voce moveret. moneret* Medic. a m. pr. *maneret* Franc. (*Manes* Medic. *Wr.*) 506 *Illa quidem.* Hunc versum tanquam otiosum, et inter graviora, quae antecedunt et sequuntur, interpositum, abesse me malle, olim significaveram. Brunckius non satis firmam caussam reperiebat, cur eum poetae abiudicaret. At Meierotto in Dubiis p. 28 et ipse in id inciderat, ut versum aut alienum aut alieno loco insertum putaret, saltem retraheret post *paludem* v. 503. Res sane, ut in plerisque huiusmodi caussis criticis, est ex sensu diiudicanda. (Adstipulor Heynio, praesertim quum haec praecesserint: „nec portitor Orci Amplius obiectam passus transire paludem;“ quae iam transmissam significant. Suspicor hunc quoque versum ex alio poemate idem argumentum tractante petitum margini adscriptum fuisse; cfr. notata ad vs. 203. Vossius quidem ita defendit hunc versum, ut Eurydicen dicat cum gravitate opponi Orpheo lugenti; verum oppositorum ratio, praegresso Pronomine *Illa*, Pronomen *hunc* proximo vs. requireret, eum in modum: *Hunc septem totos.* Ceterum Medic. *Ille* supra scripta *a*; idem *cumba* supra scripta miniata *y*. *Wr.*) 507 *perhibent totos* unus apud Heins. (Medic. *menses*, et a m. pr. *prohibent. Wr.*) 509 *Flesse sibi et* Rom. cum ed. Ven. *sub astris* idem Rom. et aliquot alii Pierii cum alt.

bat, partem, h. retro, auferretur. ut sup. v. 367 *flumina diversa locis.* 503. *obiectam* poetico ornatu adiectum. ut Georg. III, 253 *non obiecta retardant flumina.* 505. *Quo fletu — qua voce,* pro quomodo fletu ac voce, ut Ecl. VI, 80 *quo cursu — quibus alis.*

506. *frigida*, morte, vecta retro per Stygem. Mox 507 *ex ordine*, continuos intellige. Praeivit Lucretius. est ἑξῆς, καθεξῆς. 509. *evolvisse*, διαπτύξαι, ἐξειλίσσειν. *haec*, casus suos, querendo enarrasse; ut Stat. Theb. I, 2 *sontes evolvere Thebas.* 510. *tigres*, in Thra-

Qualis populea maerens Philomela sub umbra
Amissos queritur fetus; quos durus arator
Observans nido inplumis detraxit: at illa
Flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
Integrat, et maestis late loca questibus inplet.
Nulla Venus, non ulli animum flexere Hymenaei.

Menag. et alt. Voss. Goth. sec., ut et in vulgaribus nonnullis edd., satis docte, cum *gelidis sub astris* de sideribus septemtrionalibus accipi posset, sed meo quidem iudicio, Statio aliquo aut Claudiano dignius. At luetur *gelida astra* Wakef. et recepit. Ex laudatis saltem facit ad rem Ovid. Epist. II, 123 *seu frigida lucent sidera*, et multo magis Lucret. VI, 720 flabra — *quae gelidis ab stellis axis aguntur.* Hactenus praestat haec lectio. 511 *pampinea* ms. Brunck. ductum ex Ecl. VII, 58. 512 *dirus* Franc. 514 *ramoque cunens* unus Mead. *lacrimabile* Ven. 515 *et moestis loca proxima quest.* fragm. Moret. *loca late* Parrhas. et Goth. pr. *loca tunc cum* Zulichem. Vulgata in his versibus confirmatur lectio ex imitatione Grammatici alicuius in Anthol. Lat. Epigr. lib. II, 368, 3. 4, ubi conf. Burmannus. 516 *non ulli* Romanum cum optimis Pierianis, Mediceum cum melioribus Heinsianis fideiussores habet, itaque reposuit Heinsius. Vulgo ubique editum: *nullique animum.* Sine copula *nulli animum* Fabric. e suo cod. probabat; editum nusquam reperio; sed exhibent illud codd. Ven. Voss. sec. Parrhas. Leid. Goth. sec., hiatu non ingrato. Emendationes in Obss. Misc. Vol. I, pag. 5 et 81 referre non vacat.

cia, ut poeta memorat, qui geographicam et physicam subtilitatem haud curat. Sic cervos Africae assignavit Aen. I, 184.

511. Fundus huius comparationis nobilissimae est apud Homer. Od. τ, 518—524, adde π, 216 sq. Hinc plures expressere, quos collegere Guellius et Cerda. At nemo elegantius variavit et ornavit, quam Moschus IV, 21 sq., quem et ipsum Virgilius ante oculos habuisse videri potest, forte cum Parthenio Erot. c. 11 de Byblide ἀηδονίδων — αἵτ' ἐνὶ βήσσῃ Σιθονίῳ κούρου πέρι μυρίον αἰάζουσι. Color certe ac filum orationis inde est ductum. Pressius ad Maronis rationem accedit Quintus Cal. XII, 481—486, etsi ad hirundinem eadem transtulit. add. eundem alio loco VII, 329 sqq. Non autem h. l. ipsa suum filium interemit mater, ut est τεκνολέτειρα ἀηδὼν Sophocl. El. 107. Huetii et Castelvetii reprehensiones huius

Solus Hyperboreas glacies Tanaimque nivalem
Arvaque Rhipaeis numquam viduata pruinis
Lustrabat, raptam Eurydicen atque inrita Ditis
Dona querens: spretae Ciconum quo munere ma-
tres

520. MATRES,

517 *Tanainque* alii, et edd. ante Heins. *cana iamque* Roman. 518 *Riphaeis*, *Ryphaeis*, multi et hic scribunt. vid. ad I, 240. 520 *Spretae Ciconum quo munere matres.* Locum hunc variis modis et iterata vice tentatum, et, ut interdum putabam, feliciter expeditum, quoties iterum accessi, toties sensi commode enucleari non posse. Si verba pro sanis habeantur, quae inter multas alias mihi visa est maxime tolerabilis interpretatio, eam in Notis subieci. At bene sentio quam durum hoc sit: *sperni officio*, *pietate* alterius, pro offendi; ut sit: putare, ad sui contemtum hoc pertinere, quod alter in officio suo manet, neque se ab eo abduci patitur mei caussa et voluntate. A poeta tamen versum tam scabrum et sententiam tam parum commodam proficisci potuisse haud credo. Interea non minus lubrica est omnis coniectura, quandoquidem nullus satis idoneus est fundus, cui eam superstruas; nullum autem pondus habere potest emendatio, de qua pronunties: potuisse forte ita scribi; posse tamen et alio modo scriptum esse. Videndi tamen vel sic sunt potiores virorum doctorum conatus seu interpretandi seu emendandi. Verum audiendi prius codd. et edd. Vulgata est in plerisque libris et in omnibus editis. *Spreto* aliquot antiqui apud Pier. cum Bodlei. Burmannus ait, et editos nonnullos legere; quos tamen non vidi. Tum, *quo numine* sec.

loci, inprimis *umbrae populeae*, cum tamen sequatur: *Flet noctem*, ex eo, quod poeticae cum rationis et artis tum orationis haud recordabantur, profectae sunt. *Umbra* tam proprium et perpetuum est arboris attributum, ut ad caussas physicas ac tempora respectus plane non habeatur. conf. praeclaram notam Burmanni. *Populeae frondis* mobilitatem ac lene murmur inprimis aptum esse cantus moestitiae notabat Martinus. Praeiverat autem Catull. 56, 13 *Qualis sub densa ramorum concinit umbra Daulias.* 514. *miserabile carmen Integrat:* iterat; hoc quidem suavius Homerus: *Ἥτε θαμὰ τρωπῶσα χέει πολυηχέα φωνήν·* ubi variatos modulationis colores expressos vides.

517. 518. *Hyperboreas glacies* vid. Georg. III, 196. Cete-

Inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi

521. DEUM, BACCHI,

Moret. sec. et tert. Rottend. Ven. Parrhas. Iam ut de interpretum studiis agamus, primo loco Servius adscripsit: „*quo munere*; nuptiali scilicet;" addit Iul. Sab.: quasi non essent dignae illae, nubere Orpheo. Ita putes saltem *Spreto quo munere* esse legendum; spreta eius fide et pietate in coniugem: dura tamen vel sic exposita Servii ratio, nam sic *offensae* illae essent, non *sprevissent*. Markland. ad Stat. Silv. III, 3, 87 legebat: *quo nomine*, h. quapropter, quamobrem; quod factum nollem; est enim vel plebeio poeta indigna oratio. Asper Grammaticus, quod Philargyrius servavit, *quo munere* eodem modo explicabat, *quamobrem*; et b. Gesnerus hoc idem probabat; esse enim οὗ χάριν, *qua caussa*, et laudabat sup. v. 150 *pro qua mercede*; ferrem, si tam ieiunam sententiam a poeta proficisci potuisse credere fas esset. Burmannus locum vitiosum et vix sanabilem sine codice meliore indicabat: idem tamen, Servii vestigia legens, coniectabat: *Spreto Ciconum quem foedere matres*, ut nuptiale seu coniugiale foedus intelligatur. Varia monebat Io. Schrader., qui et *Cicones matres* malebat, ut Ausoniae, Latinae, Aen. VII, 400. Possunt huiusmodi variationes potius quam restitutiones eius sententiae, quae a poeta profecta esse videri possit, plures afferri: v. c. *Spreto quo carmine*; *Spretae Ciconum quando agmine*; *Spretae Ciconum, pro numina! matres*; potest *Spretae* ex glossa natum esse, cum esset: *Actae cum numine matres*; quibus tamen nihil plane ad certum rerum momentum proficias. Quod proximo loco verba suppeditare possunt, est: *Spretae Ciconum quum numine matres*, vi, instinctu numinis, furore ab eo iniecto, *Discerptum sparsere*; ita vero *numine* interpositum est alieno loco; aut, idque omnium lenissimum foret: *Spretae Ciconum quum munera matres Inter sacra deum*; ut sit *inter munera sacra deum*, quod sollenne est apud poetas, ut dona, de sacris. (Possis etiam scriptum suspicari *pro munere*, i. e. quo contemtum suum remunerari vellent. *Wr.*) 521 *nocturnique* omnes fere scripti, inquit Burm.; ita utique optimi Medic. et Rom. et Medic. Pierii. *nocturnaque* pauci cum edd. Aldd. pr. et sec. et hinc profectis, sed emendatius tert. et Egnat. cf. Bentlei. ad Horat. III, 2, 26. *organa* Zulich.

rum in his poetae ingenium paullo licentius efferbuisse dicendum: Thraciam memorare voluit ac debuit: nunc per totam Scythiam vagatur Orpheus. Adeo nomina tantum ornantia captabat Maro. Nec satis est dicere, Thraciae antiquioribus aetatibus nomen latius patuisse, ex ignoratione terrarum borealium; quae in vulgus nota sunt; ex ea enim ipsa ignoratione veterum propagata sunt nomina regionum a poetis sequioribus promiscue et incerto usu adhibita. Illa tamen observatio huc

Discerptum latos iuvenem sparsere per agros.
Tum quoque, marmorea caput a cervice revolsum
Gurgite quum medio portans Oeagrius Hebrus

522 *iuvenem latos* Parrhas. 523 *Tunc* Roman. *repulsum* Menag. pr. *recisum* Vratisl. 524 *medius* fragm. Vatic.

non spectabat, quandoquidem mirationem facit hoc, quod *inde ab Hebro* idem homo errasse fertur *per Hyperboreos*, *per Tanaim et per montes Rhipaeos;* quae utique Maro ut poeta dixit, non ex geographicis antiquitatis rationibus. 520. *quo munere.* Cum ipsi libri *quo munere* tueantur (vide Var.Lect.), videndum, an interpretatione adiuvari ea lectio possit. Et vocis sane *muneris* significatus late patet. Servius nuptiale munus intelligit; quod durum est. Non minus durum est, ut *munus*, donum, sit ipsa Eurydice, *prae hoc munere* spretae Ciconum matres. *munus* pro officio, pro pietate in defunctum, inferiis, honore, quo mortuos prosequimur, bene dicitur; fueritque adeo *quo munere*, qua Orphei pietate in coniugem amorisque pertinacia, *spretae*, sperni se putantes, dum eam, hoc desiderium ereptae coniugis, in contemtum sui vertebant; quasi noluisset ille ducere aliam mulierem, aut alterius amorem admittere. 521. Primum genus ponit, ut poetica ratio fert, *Inter sacra deum*, tum subiungit ex iis id sacrum, in quo res acta: *inter orgia*, quo nomine omnia sacra enthusiastica et mystica appellabantur, *Bacchi nocturni*, cuius sacra noctu celebrari solita. Porro Macrob. IV, 3 *Sacer vero locus inprimis pathos movet. Occisum inducit Orphea, et miserabiliorem interitum eius a loco facit: „Inter sacra deum n. o."* Haec tandem Grammatico digna in poetam suum observatio! Orgiorum usus a poeta, qui hanc narrationem primus induxit, ingeniose est arcessitus exemplo aliorum poetarum, maxime Tragicorum: qua de re vid. ad Aen. VII, 385 et Excurs. IX ad lib. VI. Ceterum poeta non attingit crimen Orpheo impactum flagitii, cuius odio et ira incensae mulieres eum dilaniarunt: qua de re Phanoclis versus apud Athenaeum noti sunt, quos nuper illustratos dedit Ruhnk. in Epist. Crit. sub f.

523. *marmorea cervice*, candida, ut saepe alii poetae. vid.

Volveret, Eurydicen vox ipsa et frigida lingua,
Ah miseram Eurydicen! anima fugiente vocabat;
Eurydicen toto referebant flumine ripae.
  Haec Proteus: et se iactu dedit aequor in altum;
Quaque dedit, spumantem undam sub vertice torsit.
At non Cyrene: namque ultro adfata timentem:
  Nate, licet tristis animo deponere curas.
Haec omnis morbi caussa; hinc miserabile Nymphae,
Cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,

528. ALTUM.

526 *Ha* multi. *Amissam* sec. Menag. *A miscra* Romao. a m. pr. 528 *iacto* Gud. a m. pr. 529 *vortice* edd. oonuullae. 530 *est* post *ultro* fragm. Vatic. et Parrhas. ab alia maou. (*paventem* Alb. *Wr.*) 531 *componere curas* Medic. a m. pr., ut Aen. IV, 340. 341, frequeoti variatione. vid. Burmano. *depellere curas* uuus Mead. 533 *silvis* pro *lucis* fragm. Moret. *discebat in altis* Voss. pro *ducebat*; aut, ut Io. Schrader., pro *miscebat*.

Cerda. Lucretio deberi videtur et hoc; aut forte eo antiquioribus; nam iam Naevius in Cypria Iliade dixerat: *Collum marmoreum torques gemmata coercet.* (alterum hemistichion *cap. a cerv. rev.* sublectum Ennio, p. 138. ed. Hessel. *Wr.*) 524. *Hebrus Oeagrius*, ab Oeagro, Thraciae rege, Orphei patre. Caput Orphei in marc et hinc in Lesbum delatum ibique sepultum: Hygin. Poet. Astron. II, 7, unde ibi suavis lusciniarum cantus proditus apud Antig. Caryst. 5. Quod de Orphei tumulo in Thracia tradidere alii apud Pausan. IX, 30. p. 769.

529. *sub vertice*, non capitis, sed, ut vulgo nunc pronuntiant, vortice, quem mota eius insultu aqua ciebat: δίνη, contorta in se aqua. *torsit sub vertice*, quod vulgari usu, vortice vel in vorticem; ita ut vortex fieret. Nec ratio deest, aut analogia. 530. *At non Cyrene* filium reliquit, consilii inopem. (vid. V. L. ad Aen. IV, 528. *Wr.*) Respiciunt vs. 423. 4. namque ducto in specus et collocato in latebris filio, *ipsa procul nebulis obscura re-*

Exitium misere apibus. Tu munera supplex
Tende, petens pacem, et faciles venerare Napaeas.
Namque dabunt veniam votis, irasque remittent.
Sed, modus orandi qui sit, prius ordine dicam.
Quatuor eximios praestanti corpore tauros,
Qui tibi nunc viridis depascunt summa Lycaei,
Delige, et intacta totidem cervice iuvencas.

540. DELIGE ET

534 *Tum* Medic. a m. sec. 535 *Pende* Rottend. pr. Burmanno *tendere munera* insolitum videbatur; itaque cogitabat: *munere supplex Tende*, ubi. *Nate petens* Zulich., unde Burm. legendum putabat: *tu munere supplex, Nate, petens pacem, faciles venerare Napaeas. Redde* Withof. emend. vid. Not. 536 *iramque* Franc. Goth. pr. Forte praestat interpungere: *Namque dabunt veniam, votis irasque remittent.* (at vid. V. L. Ge. I, 142. *Wr.*) 537 *quis sit*, ut vulgo loqui solemus, quart. Moret. fragm. Moret., uterque Goth., unus Mead. et edd. vett. vid. ad Aen. IV, 294. (vid. Q. V. XXII. *Wr.*) 538 *eximio praestantis* Rom. (et unus e Gudianis apud Cort. ad Lucan. VII, 770.; quod probat Cortius; et dubitabam, an revocarem. *Wr.*) 540 *Dilige* Longobard. ed. Mediol. (quod commendat nequidquam Cort. ad Lucan. III, 181. *Wr.*) *intactas* Rom. ed. Ven. Gudianus a m. pr., sed vid. Burm.

sistit in ipso scopulo. Scilicet Proteus internecionis apum, *morbi caussam* v. 397, tantum exposuerat, non vero fortunae remedium. Hoc mater subiicit: scilicet culpae expiationem, Nympharum placationem, sacrificio certo ritu faciendo, et inferias Orpheo et Eurydicae ferendas; quo facto ex victimarum visceribus nova examina exoritura essent. Fatendum est, ea, quae a matre monentur, haud paullo graviora esse Protei monitis.

534. *munera supplex Tende*, protende, προτεινε, offer. Aen. II, 674 *parvumque patri tendebat Iulum.* certe ratione non careret, etiamsi exempla deessent. (Ritus haud dubie respicitur apud Homerum obvius fruges aliaque sacra inter preces tollendi. Apud Sophoclem Electr. 634. Clytaemnestra preces factura imperat servae: „ἔπαιρε δὴ σὺ θύμαθ', ἡ παροῦσά μοι." Ita proprie positum *Tende*, praesertim cum participio *petens pacem*

Quatuor his aras alta ad delubra dearum
Constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem;
Corporaque ipsa boum frondoso desere luco.
Post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
Inferias Orphei Lethaea papavera mittes,
Et nigram mactabis ovem, lucumque revises;
Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa.

546. PLACATAM — — — CAESA,
547. ET NIGRAM — — — REVISES.

542 *dimitte* Medic. cum ceteris Heins., excepto altero Menag. et Moret. fragm., item tres Burm., uterque Goth. *emitte* sec. Moret. *iugulis sacrum* Goth. sec. 543 *Corpora quaeque* Regius Martin. 544 *nona dies* alter Menag. *ostenderot* fragm. Moret. *reduxerit ortus* Parrhas. ex v. 552. *induxerit* unus Arundel. 545 *Orpheo* Roman., ut et v. 553, sed vid. ad Ecl. IV, 57. *Orphi* Goth. pr., ut et v. 553. Ὀρφεῖ. (*Orphei* Medic., sed *e* puncto notata; *Orphei* idem vs. 553. *Wr.*) *Letea* nl., immo Ληθαῖα ex Λήθη. *mittis* Meutel. pr., ut et v. 553. 546 *Placatam Eurydicen.* Hunc versum post sequentem: *Et nigrom*, exhibent omnia Heinsii exemplaria vetusta, uno excepto, item Burmanni Regius, edd. Iunt. et R. Steph., uterque Goth., uterque Arundel. et Mead. Brunck. Erf. ed. Norimberg. et aliae; tandem fragm. Vatic., minus tamen recte; nam post illa:

copulatum. *Wch.*) *munera* autem, ut honores, quocunque deos placamus aut veneramur. *petens pacem*, h. ut propitiae sint. *faciles*, placabiles. 536. *votis*, precibus factis. 538. *eximios* proprium de victimis; res nota. vid. Cerda. 539. In *Lycaeo*, Arcadiae noto monte, quomodo Aristaeus, Thessaliae agros colens, armenta habere possit, iure miretur aliquis. Hactenus sui oblitus est poeta; etsi enim supra cum Arcadium heroem ediderat, v. 283, non tamen nunc ex Arcadia arcessendae erant victimae in Thessaliam. 540. *cervice intacta*, iugo, ut toties. De numeri caussis quaerere non licet; non magis forte quam Ecl. V, 65; ut poeta, certum numerum posuit. At in novenario numero novendiale sacrum cogitare potuit. conf. ad Aen. V, 762. 541. *dearum*, Nympharum v. 532. Omnia in hoc versu proprie dicta. *ad delubra* statuuntur arae, ante

Haud mora: continuo matris praecepta facessit.
Ad delubra venit; monstratas excitat aras;

Orpheo inferiis factis lucum revises, ubi victimarum corpora iacent, quomodo subiungi posset: *Placatam Eurydicen vitula venerabere caesa*? At vulgatum ordinem habent Mediceus, qui plerumque diversam a Romano familiam ducere solet, Longobard. Pierii cum al. scriptis et edd. Habet tamen et hic versuum ordo aliquid parum congrui: Orpheo papavere inferias feres, Eurydicen placabis vitula caesa et nigra ove. Quae tandem illae inferiae solo papavere? *Nigra ovis* haud dubie ad Orpheum spectat. Adeoque aut delendus est versus: *Placatam Eurydicen*, quod equidem verum esse arbitror, de Eurydice nec nunc nec 454. 553 agitur, aut ille ante alterum collocandus est hoc modo: *Post, ubi — Placatam Eurydicen — Inferias Orphei Lethaea papavera mittes Et nigram mactabis ovem, lucumque revises.* Ita demum narratio sibi constat. Nam ex seqq. apparet, inferias faciendas fuisse *alio loco*; tum vero, inferiis factis ille 553 *lucum revisit*, in quo fanum Nympharum erat, ad quod victimae caesae fuerant relictae. (Ego eum reduxi horum versuum ordinem, quem sequuntur omnes codd., quos laudant Viri Docti; nam unum tantum, Mediceum, inverso eos ordine, eodem, quo in Ald. tert. collocantur, exhibere scribit Heinsius; aliter tamen Fogginius, apud quem et ipsum haec ita leguntur: *Et nigram* etc. *Placatam Eur.* etc. De Longobardico quod scribit Pierius, hoc ita ambiguum est, ut nescias, uter versus alteri in eo praeponatur. Lectio *revisens*, quam etiam ms. Lengn. apud Vossium suppeditat, nimis tenui auctoritate nititur. Heynio versum hunc *Placatam Euryd.* in νοθείας suspicionem adducenti calculum adiicit Iacobs.; recte, puto. Brunckius tamen: „Consentaneum erat, Aristaeum Eurydices, cui causa mortis fuerat, umbram placare, haud minus, quam Orphei.“ Si consentaneum, certe non necessarium, coll. vs. 454. sqq. *Wr.*) 547 *locumque* Gud., ut Goth. sup. v. 468. *revisens* Zulich. quod expedit locum, si mutato ordine legeris: *Inferias Orphei. Et nigram m. Placatam.* Et video hoc sequi virum doctissimum, Vossium. 548 *capessit* Medic. et Gud. a m. pr., ut Aen. I, 77. *facissit* Vratisl. Eadem varietas Aen. IV, 295. 549 *At delubri petit* unus Arundel. *monstratasque* Ven. Parrhas.

templum, in προνάῳ ex more; *delubra alta*, quia gradibus adscendebatur ad templa. 545. *Lethaea papavera* Ge. I, 78 *Lethaeo perfusa papavera somno.* Orpheo inferiae fiunt, cuius Manes immissa lue iniuriam Aristaei ulti erant vs. 454. Memorabile illud, quod inferiae papaveribus feruntur h. l. non lacte, vino, libis. 546. *Placatam,* quae placatur, eo modo erit placata. (si genuinus est hic versus, Eurydicen una cum ceteris Nymphis, vs. 535., placatam existimabis; sic Iacobs. *Wr.*)

Quatuor eximios praestanti corpore tauros
Ducit, et intacta totidem cervice iuvencas.
Post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
Inferias Orphei mittit, lucumque revisit.
Hic vero subitum ac dictu mirabile monstrum
Adspiciunt, liquefacta boum per viscera toto
Stridere apes utero, et ruptis effervere costis;
Inmensasque trahi nubes; iamque arbore summa
Confluere, et lentis uvam demittere ramis.

Haec super arvorum cultu pecorumque canebam,

550 *eximio praestanti* Gud. *praestantis* Rom. a sec. m. et 551 *intactas*, ut sup. 540; quod etiam in edit. Ven. 1482. (*intacto* Medic. a m. pr. *Wr.*) 552 *induxerit* Muret. sec. et quart. Franc. unus Arundel. unus Mead. *induceret* Leid. *intexerat* Rottend. pr. *adduxerat* Ven. *reduxerat* Parrhas. edit. Ven. *reduxerit* Vratisl. 553 *misit* Franc. 554 *Hinc* Erf. *auditu* pro *ac dictu* Moret. fragm. Menag. alter. *ac visum* Zulich. Wakefield distinxit: *Hic vero* (*subitum ac dictu mirabile monstrum!*) *Adspiciunt liquefacta* —. (— 555. *bovum* Medic.; vid. Ge. III, 211. 419. Aen. II, 306. *Wr.*) 556 *eruptis* Regius et Cantabrig. 557 *Inmensamque trahi nubem* tert. Mentel. (*nubem* etiam Serv. Dresd., *nubes* Medic. *Wr.*) *Immissasque* Zulichem. *que* post *iam* abest Moret. quart. *trahens* Roman. 558 *visam demittere* Ven. *dimittere* Medic. cum quatuor aliis. vide v. 542. 559 sqq. Suspectum iam olim hunc, etsi ab homine satis ingenioso profectum, Epilogum habui, quia a poetarum more alienum est, talia adiungere suis carminibus; contra Grammaticos tali lusu delectatos esse ex pluribus exemplis patet, qui in Anthologia poetarum Lat. prostant. Nec aliter de Metamorpho-

550 sq. Iisdem verbis utitur, quibus paullo ante usus erat, Homerico more: cuius ratio tenenda est haec, ne semel bene et proprie enuntiata aut ieiune aut perperam mutentur. conf. Bentlei. ad Milton. lib. X, 1086. Upton. ad Spencer. *Faery Queen* pag. 643. 644.

554. Conf. sup. 308 sq. Exposita quoque res ab Ovid. I Fast. 377 sq. Met. XV, 36 sq. *monstrum*, pro re monstrosa, mira. 555. *liquefacta per viscera*, tabe, putredine, dissoluta. vid. sup. v. 308. *effervere* voc. Lucretianum II, 927. ἐκζέσαι. 557. *nubes trahi*, nova

Et super arboribus: Caesar dum magnus ad altum

seon clausula statuebam. Vidi mox alios viros doctos non aliter statuere, etsi aliis de caussis. Brunckius tamquam insulsum, et poematis ipsiusque Virgilii gravitate indignum, reiicit. Etiam Io. Schrader. offensus erat inprimis illo: *haec ego canebam — dum fulminat.* Addi possunt alia: *canere super aliqua re.* Alia praeclara sunt. (De hoc Epilogo quid ego sentiam, pronuntiavi iam ad Eleg. ad Messalam pag. 9. Ut nihil dicam de librorum mss. omnium, etiam Grammaticorum, Frontonis Exempl. Elocut. sub vocc. *Adjectat* et *Super*, Servii, Philargyrii, consensu: primum temporum ipsorum ratio nihil suppeditat, quo fretus hosce versus resciudendos putes. Tum non ita alienas esse a poetarum more eiusmodi clausulas, vix est, quod multis demonstrem; satis fuerit, ipsius Virgilii exemplum laudasse, Ecl. X, 70. sqq.: „Haec sat erit, divae, vestrum cecinisse poetam;" etc. et Ge. II, 541. sq. Porro si elegantiam horum versuum spectas, nihil est, quod desideres, aut Virgilianum non putes; nec recte tantum verborum ornatum ad Grammaticum nescio quem referas. Denique singula verba si examinabis, nihil reperies, in quo quis iure haereat. Exempla Praepositionis *super* pro *de* positae ipse suggerit Virgilius: Aen. I, 750.: „Multa s u p e r Priamo rogitans, s u p e r Hectore multa." III, 348.: „Incipio s u p e r his." X, 839.: „Multa s u p e r Lauso rogitat." Nec, si semel ita locutus esset, propterea statim ornatissimi versus obelo notandi forent. Quid enim tum fiat verbis Aen. VII, 344.: „Quam s u p e r adventu Teucrum — — curaeque iraeque coquebant;" ubi frustra in Virgilii carminibus locum quaeras consimilem. At *fulminat* pro rerum modulo magnificentius dictum; sed hoc ipse elevat Heynius in Virgil. Vita per annus digesta ad ann. 724. Nec necesse videtur ita statuere cum Vossio, ut res anno 734. ab Augusto gestas respici atque hunc Epilogum illo demum anno adiectum esse dicamus. Denique probe, si Vossium sequeris, si Heindorfium ad Horat. Sat. I, 5, 72., etiam necessario, quod negat Huschk. ad Tibull. II, 3, 19., cfr. etiam Walchii Emendationes Livianae p. 185., cum praeterito tempore, *canebam*, praesens, *dum fulminat*, iungitur; laudat Vossius Ecl. VII, 6.: *dum defendo deerraverat*; ubi vid. Not.; et praeter alia haec e Livio: „d u m ea Romani p a r a n t c o n s u l t a n t que, iam Saguntum summa vi o p p u g n a b a t u r." Adde Ramshorn. Gr. Lat. § 189, I, 1. et quae Heinrich. et Beier. scripserunt ad Cic. Orat. pro Tullio 15. *Wr.*) 559 *culto* Gud. a m. pr. *cultum* sec. Moret. *pecorisque* apud Diomedem lib. I.

examina. conf. ad hos versus Nicandr. Alexiph. 443 sqq., ubi de papavere. 558. *Βοτρυδὸν* Iliad. β, 89 adhaesisse arbori. (De ratione horum infinitivorum vid. Not. ad Aen. III, 241. *Wr.*) 559 sq. De hoc Epilógo vid. Vitam Virgilii ad a. U. C. 724.

Fulminat Euphraten bello, victorque volentis
Per populos dat iura, viamque adfectat Olympo.
Illo Virgilium me tempore dulcis alebat
Parthenope, studiis florentem ignobilis oti:
Carmina qui lusi pastorum, audaxque iuventa,
Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

P. VIRGILII MARONIS GEORGICON LIBER

QVARTVS EXPLICITVS.

561 *Euphraten* Heins. ex optimis. *Euphratem* vulgo. *volantes* Leid. Zulich. 562 *dat iussa* Zulich. 563 *Vergilium* Medic. Rom. et al. vid. Pierium, Cerdam, Burmann. *agebat* Rotteud. tert. *habebat* Regius Martin. 564 Expectares Neapoli hoc tribui: *Parthenope studiis florens ignobilis oti.* *oci* Romanus. *ocii* et *otii* alii apud Burmann. *horti* Moret. sec. *cui* Erf. a m. pr. (Wakef. ad Lucret. I, 256. putat ita distingui posse: *Parthenope studiis, florentem ignobilis oti. Wr.*) 565 *quo* Ven. Parrhas. *quae* Comm. Cruqu. Horat. Carm. I, 32, sed ad IV, 8 *qui* habet. 566 *tu* Franc. Menag. *cecinit* Medic. et alii apud Pierium. *cecini patulae sub* Parrhas. et Ven., item Romanus et alii Pieriani. Ceterum de quatuor postremorum versuum, quamquam illi non inelegantes sunt,

pecorum, adeo et apum. 561. 562. *volentes per populos*, quorum legati undique eum convenerant, ut apud Xenoph. Oecon. 21, 12 ἐθελόντων ἄρχειν. *Olympo*, ad Olympum ad immortalitatem nominis. (Terent. Phorm. V, 8, 71.: „Hi gladiatorio animo ad me affectant viam." Cic. pro Rosc. Amer. c.48.: „quod iter affectet." Haec affert Odinus in Miscell. Obs. Crit. Nov. T. XII. p. 474. *Wr.*)

564. De Maronis secessu apud Neapolin vid. eod. loco. *studiis floret* et is, qui laudem inde et existimationem fert, ex iis inclarescit, et is, qui iis cum maxime deditus est; *floremus* enim iis, quorum copia et abundantia ad manum est. Hoc altero sensu h. l. accipiendum. *Otium* Romanis omne vitae genus a reip. negotiis domesticis bellicisque alienum, proprie tamen quodammodo de Musarum otiis; *ignobile*, respectu gloriae ellicae et gestarum magnarum rerum. Sic Ge. II, 486 *inglorius*.

veritate multo magis me dubitare non diffiteor; sollenne enim aliquando fuit, lacinias huiusmodi poetis attexere; et in Virgilium huiusmodi disticha et tetrasticha in Catalectis invenias. Sed huic forte suspicioni vel propterea adversabuntur viri docti, quod Harduinus eosdem versus, quamquam non iisdem de caussis, reiecit. Nunc Iacobum Bryant video et ipsum hos versus Maroni abiudicare. Verum licet cuilibet iudicium suum sequi; neque irascar equidem aliter statuenti, qui caussas irascendi habuissem sexcenties, cum, ut officio interpretis, suas operas retractantis, satisfacerem, viri docti, cuius ingenium et doctrinam semper magni feci, notas, quas ille, nullo unquam iniuria mea provocatus cum studiosa et iniqua mei insectatione sermone vernaculo scripsit, evolverem. Magnam ei habeo gratiam, quod animadverti plura, quae non satis diserte, minus circumscripte ac circumspecte a me erant enuntiata, eaque correxi, nonnulla recte ab eo animadversa cum bona eius venia adoptavi. Verum debeo ipsi etiam maiora in hoc, quod contumeliosa mei insectatio animum meum firmavit in ferendis aliorum iniuriis; haec ipsi me debere, ingenue fateor; quae ille mihi ex antiqua necessitudine et disciplina mea debeat, ipse viderit! (Quare igitur hos ultimos quatuor versiculos abiiciemus? an, quod critica auctoritate destituuntur? an, quod inepti? an, quod non satis Latini? Aut ego caecutio, aut nihil est in his vss., quod non deceat vatem Mantuanum. At enim, si priores quatuor vss. 559 — 62. genuini sunt, ne possunt quidem desiderari vss. 563. sqq.; aut, si versu 562. carmen finiisset Virgilius, ineptissimus esset omnium poetarum, quot sunt aut aliis erunt in annis. Atque ipsa Genitivi *oti* forma, quod vidit sagacissimus Weichertus Dissert. *de Versibus iniuria suspectis* pag. 148., probat, ante senescentis Augusti aetatem haec esse composita. — Illud vero animum non advertisse Interpretes mireris, quod haec ipsa: „Haec super arvorum cultu pecorumque canebam, Et super arboribus, Caesar dum" etc. evertunt vulgarem de tempore, quo Georgica scripserit Virgilius, opinionem. Putant enim septem annos, 717 — 724., huic carmini scribendo poetam impendisse. Magnum sane spatium! sed, si ipsum audis Virgilium, intra annos 723 — 25. totum opus absolutum esse tibi persuadebis. Neque est quidquam in ipso carmine, quod huic opinioni repugnet, ne Ge. I, 505. sqq. vel II, 171. sq. quidem. Gravissimum ad confirmandam

De Neapoli studiorum parente conf. Wernsdorf. in Poet. min. T. IV, Exc. IX, p. 395. 565. *audax iuventa*, qui omnino carmina vulgare auderet, rem poeticam aggrederetur: ut, *audacibus adnue coeptis* Ge. I, 40, non quod carminis genus tale esset, quod magnos ausus posceret. Tenue enim genus est bucolicum. Castelvetrius Oper. Critic. p. 154, monente Burm., ad duo genera Eclogarum referebat, alterum humile, alterum sublimius, ut Ecl. IV. VI, acute, quod in τῷ *audax* haesit;

meam sententiam inde accedit pondus, quod secundum librum postremo loco commemorat, quarto plane omisso. Quod si quis quaerat, post absolutas Eclogas ante incepta Georgica quid rerum egerit Virgilius, id, ut multa id genus alia, ignoramus semperque ignorabimus. *Wr.*)

at sententia huius versus quomodo in Castelvetrii opinionem redigi possit, equidem non video.

EXCURSUS I

De Pleiade Piscem fugiente.

Georg. IV, 232 *Taygete simul os terris ostendit honestum Plias, et Oceani spretos pede repulit amnis: Aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi Tristior hibernas coelo descendit in undas.* De Pleiadum ortu et occasu agi, manifestum fit, declaratumque id satis est in Notis ad h. v. Altera tamen pars vix satis expediri posse interpretatione ulla videbatur: haerebamque in eo ipse, quatenus Pleias occidere dici posset, *fugiens sidus Piscis aquosi.* Etenim in hoc aestuabant Intpp., quale hoc sidus sit, et qua ratione Pleias illud fugere dicatur. Neque enim, sive per grammaticas sive per astronomicas rationes, Servii *Piscis australis*, nec *Pisces*, nec *Scorpius*, nec *Hydra* hic memorari possunt; ut nec *Delphinus*, qui pr. Nonas Ianuarii exoriebatur ex Caesaris ratione, vid. Plin. XVIII, 26, s. 64, quem adeo nec fugere Pleias videri potest. Nisi forte *Piscis* in *Pristis* mutetur, quo nomine Cetum veteres astronomi appellant; possunt ita Pleiades quadam

ratione eius rictum hiantem videri effugere; uti Orionem fugiunt in eo, quem laudavit Guellius et cum nostro comparavit, loco Quinti Smyrn. Paralip. V, 367 sq. *Πληϊὰς εὖτ' ἀκάμαντος ἐς Ὠκεανοῖο ῥέεθρα Δύεθ', ὑποπτώσσουσα περικλυτὸν Ὠρίωνα.* Fuit vir doctus, qui ita succurrere volebat, ut distingueret: *Aut eadem, sidus fugiens ubi Piscis aquosi* (scil. est, ibi) *Tristior hibernas descendit in undas:* quod vix reperiet, cui se satis probet. Petitus de LL. Attic. p. 390 (Iurisprud. Rom. et Att. T. III, p. 483) *Sidus* solem interpretatur, quod satis recte fieri posse, non negem; hunc Vergiliae fugiunt, cum aversam ab illo et contrariam instituunt viam. Sole enim e mari emergente illae in mare descendunt. Hactenus bene. Sed tum iungit *undas piscis aquosi*, ut pro mari dictae sint; hoc vero nullo modo fieri potest, aut certe ieiunissime fieret. Itaque adhaerendum forte Petavii iudicio Auctar. Op. de Doctr. Temp. p. II, 9, et in Var. Diss. ad Uranolog. lib. II, p. 95, *esse locum* hunc de piscibus *inextricabilem.* Subiiciam, quae mihi amicissimus Kaestnerus, hoc de loco consultus, rescripsit. Viri in his litteris principis iudicium quis non lubentissime accipiat! *)

*) *„Mit dem Fische ist nichts anzufangen. Das übrige würde ich so verstehen:*

Vor etwa 1800 *Jahren standen die Plejaden im* 4 *Grade* ♉. *Wenn Sie einem Globo die Alexandrinische Polhöhe von* 31 *Grad geben, von welcher* Henischius in Sphaer. Procli p. 207 *Virgils Beschreibung nicht hier, sondern* Ge. I, 219 At si triticeam messem etc. *annimmt, und den* 4 *Gr. des* ♉ *etwas über den Morgenhorizont fuhren; so werden Sie sehen, dass das Ende des* ♉ *etwa unter dem Horizonte ist, und die* ☉ *also darinnen stehen muss, wenn die Plejaden kurz vor ihr aufgehen sollen; die Jahrszeit dazu ist der May, und der Aufgang der Plejaden, den Virgil hier meynt, geschieht kurz vor der Sonne:* Ortus matutinus. *Führen Sie aber eben den* 4 *Gr.* ♉ *in den Abendhorizont: so steht gegen über im Morgenhorizonte das Ende der* ♎, *wo sich die* ☉ *etwa im October befindet, und Virgil meynt vermuthlich, dass alsdenn die Plejaden mit Anbruche des Tages untergehen, wenn die* ☉ *ihnen gegen über aufgeht.*

Ich glaube, Sie werden finden, dass man den Bienen in Italien das Honig im May und October genommen hat.

Die Fische in der Ekliptik gehen allemahl vor *den Plejaden unter, auch der Wallfisch; fliehen also die Plejaden, nicht die Plejaden sie. Der Delphin ist noch nicht aufgegangen, wenn die Plejaden untergehen. Also weiss ich diess nicht zu erklären.*

Ich habe viel Bücher darüber nachgeschlagen, diese Stelle aber

Ex astronomicis itaque rationibus nullam plane loci interpretationem procedere omnes fatentur. Enimvero re diligentius perpensa, male hoc ipsum fieri vidi, quod rationes nostras astronomicas intulere viri docti. Ex poeticis rationibus lux interpretationi petenda erat. Sollenne est poetis, etiam iis, qui de astronomicis praecipiunt, ut in describendis sideribus tabulas sui temporis caelestes et asterismos in iis notatos sequantur, formasque et figuras pictas ita exprimant, quasi eae in caelo vere conspiciantur, scilicet ut ornatum versibus suis ex earum varietate petant. Est porro poetis commune, ut *fugere* et *sequi se*, *adspicere* vel *respicere*, dicantur sidera non semper ortus et occasus, successionis et motus respectu, nec alia de caussa, quam quod in tabula caelesti talis eorum positus occurrit, ut aut ex adverso sibi collocata, aut quocunque modo opposita vel subiecta sint. Sic apud Manilium I, 263. 264 *Aurato princeps Aries in vellere surgens Respicit admirans aversum surgere Taurum.* Pracivit statim Homerus in noto versu Iliad. σ, 488, et Odyss. ε, 274, dum Ursam dicit verti circa polum, et Orionem despicere et observare: *καὶ 'Ωρίωνα δοκεύει*· atqui is longe ab ea abest, Ursae tamen ex adverso positus. Ita centies Aratus siderum situm designat, simulque ornatum ex natura animantis vel figurae, quae signum facit, petit; ita Orion insequitur Leporem; at Sirius fertur insequenti similis, *φέρεται μετιόντι ἐοικὼς*, *Καί οἱ ἐπαντέλλει*, *καί μιν κατιόντα διώκει* v. 340 sq. cf. v. 28 sq. 316 sq. Sunt alia innumera exempla apud Manilium, ut in uno loco lib. II, 485 sq., ubi inter alia Taurus *fulgentes videt atque audit per sidera Pisces.* conf. II, 466. 519. 456. lib. I extr. Alia exempla ex Ovidio notare licet. Iam cum apud Virgilium Pleiades dicuntur occidentes *fugere Piscem*, seu Pisces, hoc ad situm siderum in sphaera unice spectat; nam aversum Taurum, adeoque Tauri caput cum Pleiadibus, subsequitur alter Piscium. Simili modo Pleiades occidentes fugere Orionem dicuntur apud Hesiod. *"Εργ.* 619 *Εὖτ' ἂν Πληϊάδες, σθένος ὄβριμον 'Ωρίωνος Φεύ-*

nicht berührt gefunden, als beym Ricciolius Almag. nov. T. I, Lib. VI, c. 22, p. 473, *vom Fische aber hat er gar nichts, und sagt, Virgil habe* ortum matutinum et occasum vespertinum *verstanden. Das erste ist mit mir einerley; das letzte hiesse, die Plejaden sollten kurz nach der Sonne untergehen, da müsste die Sonne etwa im Zeichen der ♓ stehen, und das gäbe für die Zeit des Honignehmens etwa den März:* hybernae undae *lassen das nicht zu.*"

γουσαι, πίπτωσιν ἐς ἠεροει`έα πόντον, et apud Quint. Smyrn. V, 367. 368 *Πληϊὰς εὖτ' ἀκ' αντος ἐς Ὠκεανοῖο ῥέεθρα Δύεθ' ὑποπτώσσουσα περικλυτὸν Ὠρίωνα.* Ciris 535 *Scorpius alternis clarum fugit Oriona.* Hygin. Astron. II, 26 itaque *constitutum ut, cum Scorpius oriatur, Orion occidat.* Eadem haec siderum facies habitus ac situs tot fabulis locum fecit, ut v. c. huic ipsi Orioni. cf. Schol. Apollonii III, 225. Restat difficultas in epitheto *aquosus*, quod nimis tenue videri potest, si est pro aquatilis. Enimvero *aquosus* est aquas, imbres, cogens, denuntians: ut *aquosus Orion* Aen. IV, 52. *ies aquosus* Ovid. Met. X, 165. *Eurus aquosus* Horat. Epod. 16, 54. *Pliades aquosae* Stat. IV, 120 imbriferae. Quid quod etiam *hiems aquosa* Ecl. X, 66. Aen. IX, 671, *nubes aquosae* Aen. VIII, 429. Et iam Ζέφυρος ἔφυδρος Odyss. ξ, 458. *Piscem aquosum* ex hoc ipso loco Ovidius petiit: Met. X, 165 *quotiesque repellit Ver hiemem Piscique Aries succedit aquoso.* Ceterum *simul* et *ubi* sibi respondent, pro, quando.

EXCURSUS II

De Nympharum domo et Penei regia.

Georg. IV, 317 *Pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe — Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis* — 321 *Mater quae gurgitis huius Ima tenes* — 333 *At mater sonitum thalamo sub fluminis alti Sensit* — 359 *simul alta iubet discedere late Flumina qua gressus inferret. At illum Curvata in montis faciem circumstetit unda, Accepitque sinu vasto misitque sub amnem. Iamque domum mirans genetricis et humida regna, Speluncisque lacus clausos lucosque sonantis, Ibat et, ingenti motu stupefactus aquarum, Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis — Et caput* etc. Nondum locum vidi alium, qui cum hoc comparari possit, et nova ac mira est rerum facies, quam *ex hoc ipso loco* apud animum adumbrare necesse est; somnia autem, quae veteres pro suo quisque ingenio de Oceano terram ambiente multis modis effinxerunt, in unum colligere, et ex iis novum aliud somnium iterum fabulari, cui aliud alius ex alio substituat, etsi sagacis ingenii laudem habere potest, non est tamen interpretari. Narrat poeta vastam aliquam sub terra cavernam, e qua omnia flumina orta diversis viis ad terrae superficiem properent, ubi illa

suo quodque fonte ex terra prodeant. Adumbrata fere res ad eam speciem, qua in locis inferis posita narrantur ea, quae supra terram sunt, ut luci, flumina: v. c. Ovid. Met. I, 189. Valer. Flacc. III, 402 sqq., aut quemadmodum Styx et Acheron ex inferis emergunt et supra terram sese effundunt. Comparari potest priscum illud philosophema de magna in terrae visceribus abysso et aquarum receptaculo: de quo secundum antiquiores Plato disputavit in Phaedone Tom. I, pag. 112 (Bipont. p. 253 sq.) et contra eum Aristoteles Meteorolog. II, 2, p. 779 B. C. du Vall., cui inniti puto narrationem apud Senec. Nat. Qu. V, 15 ex Asclepiodoto: *demissos a Philippo in metallum antiquum olim destitutum — longa via fatigatos, vidisse flumina ingentia et conceptus aquarum inertium vastos pares nostris — liberae laxitatis, non sine horrore visos.* Fundum autem mythi aut fecit aut illustrare rem potest Oceanus apud Homerum vss. sup. ad 381 laud. *βαθυῤῥείταο μέγα σθένος Ὠκεανοῖο, Ἐξ οὗπερ πάντες ποταμοὶ καὶ πᾶσα θάλασσα Καὶ πᾶσαι κρῆναι καὶ φρείατα μακρὰ νάουσιν.*

Cavernae huius immensae sub terra facies, a poeta adumbrata, videtur esse haec: ut sint in ea passim speluncae inque iis lacus inclusi magnaeque silvae, per quas flumina subter terram ex lacubus profluant; ut adeo hi lacus sub terra pro fontibus sint, unde illa ortum habeant, donec aliquantum progressa supra terram emicent fonte unumquodque suo: *Iamque domum mirans* sqq. 363 sqq. Qua vi, quo motu, flumina ita in altum ferantur, ex imo terrarum fundo assurgant, et, quomodo ex uno loco omnes amnes prodire possint, ut doceret, a poeta expectari non poterat; a physico hoc postulares iure.

Iam Caverna haec pro regia aliqua fluviorum et aquarum non male haberi poterat. Si poeta Oceani regiam eo modo adumbrasset: nihil puto foret quod mirationem faceret. Talis Neptuni regia passim describitur; Iliad. ν, 21. conf. Ovid. Met. I, 276 sq., in hac Nereidum Chori apud Eurip. Troad. pr. Nerei domus in mari Aegaeo apud Apollon. IV, 772. et Iliad. α, 358. item Thetidis et Eurynomes Iliad. σ, 402 ubi Vulcanus latuerat. At Maro obscuravit commentum illud poeticum inflexa rerum specie, dum Penei fluminis regiam ad eundem modum adumbravit, quo Oceani vel Nerei, aut forte Acheloi, amnium antiquissimi, describi potuisset. Nam per se Flumini deo domus seu regia recte tribuebatur: et in ipso Peneo hoc ex poetarum usu exsequutus est Ovid. Met. I,

568 sq.: *Est nemus Haemoniae* etc. — *Haec domus, haec sedes, haec sunt penetralia magni Amnis; in hoc residens, facto de cautibus antro, Undis iura dabat Nymphisque colentibus undas. Conveniunt illuc popularia flumina primum, Mox amnes alii.*

Ut ad certam aliquam rerum speciem, quae quidem animis nostris informari possit, haec revocem; ex toto mihi loco haec constitui posse videntur: Fingamus ingentem illam Cavernam late subterranea loca occupare; esse eam Oceani regiam, seu regnum vastissimum. Ut super terra multi sunt terrarum tractus, diversi fines imperiorum, sic in isto subterraneo aquarum regno quaquaversus sunt ingentia aquarum receptacula in marium modum, speluncas dixit, e quibus diversis locis capita ac fontes fluviorum procedunt, aliquantum inter silvas sub terra cursu facto emergunt, et amnium fontes supra terram constituunt. Ex magno hoc magnorum fluminum numero erat quoque Peneus. Fingamus iuvenem per fontem demissum in immensum illud aquarum regnum subterraneum, deductum esse in eam partem, eam cavernam, quae pro fonte, et pro regia Penei, esset; puta esse magnum aliquod specus, quale illud Nympharum in aditu Ithacae apud Homerum. Specus hoc pro *thalamo* Cyrenes; *thalami pendentia pumice tecta* v. 374: reliqua e vita heroum ac deorum sunt petita: assident ei Nymphae opus facientes 334 sq., assident *vitreis sedilibus* 350. Ut perveniretur ad illud Penei specus, in magnam illam Cavernam descendendum erat; similem descensum praebere necesse est omnes fluviorum fontes ex specubus prodire solitos. Itaque et Aristaeus cum matrem Cyrenen adire vellet, ad fontem Penei accessit: *Tristis ad extremi sacrum caput adstitit amnis.* Illa, etsi interiora terrae, specum ac partem magnae istius Cavernae, quo loco Penei patris erat domus, inhabitabat, re te tamen sub fonte Penei degere dici poterat: *quae gurgitis huius Ima tenes;* et, *mater sonitum thalamo sub fluminis alti Sensit.* Tum *ante alias Arethusa sorores Prospiciens, summa flavum caput extulit unda* 351. 352, adeoque per fontem prospexit. Quo modo hoc fieri potuerit: recte non attigit poeta: ad sensum enim satis commode res expediri nequit. Nunc mater filium iubet descendere: haud dubie per fontem Penei, dum aquas discedere et viam ei parare edicit: *simul alta iubet discedere late Flumina, qua iuvenis gressus inferret:* 359. 360. Nunc traditur modus: aquae fontis Penei in media sui

parte repressae assurgunt in montis excavati speciem, et tamquam viam, in arcus speciem factam, praebent: *Curvata in montis faciem circumstetit unda Accepitque sinu vasto misitque sub amnem:* 361. 362. Tum ille in magnam illam Cavernam, de qua paullo ante dictum, unde fluminum exordia et fontes procedunt, pervenit et in matris *domum* seu *thalamum* adducitur: 363 sq. Cumulantur haec in vss. 363 sqq. *miratur domum genetricis et humida regna, Speluncisque lacus clausos, lucosque sonantes — Omnia sub magna labentia flumina terra Spectabat diversa locis*, tamquam in magno regno diversas provincias, regiones, tractus, per cavernarum vastitates patentes; et inter has puta fuisse cavernam illam, quam tenebat Peneus.

EXCURSUS III

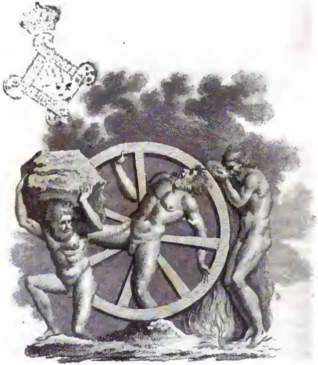
De Ixionis rota ad Orphei cantum subsistente.

Georg. IV, 484 *Atque Ixionii vento rota constitit orbis.* Vexatus locus. Sensus per se apertus est: Ixionis rotam substitisse; sed haeremus in verbis, partim propter usum verborum tropicum et incertum; partim ignoratione mythi, variis modis a poetis narrari et ornari soliti. *Ixioniae rotae* alii poetae *turbinem*, ut Seneca Herc. Oet. 1069, *vortices*, ut Statius Theb. VIII, 50. 51, tribuunt; *ventum* nemo tribuit, ut ne *auram* quidem, quae rotationi proprie daretur. *Ventus* autem vel a rota motus esse debet, vel caussa esse rotae motae. Iam autem *rotam ventum facere*, nemo facile dixerit, nec ventum rotae tribuerit, etsi per se recte fieret; nam motu suo haud dubie rota aerem impellit et ventum hactenus movet. Possis quoque huc vocare Propertii illud IV, 11, 23 *tacent Ixionis orbes*, quos concitatissimo per aerem motu strepitum facere credere licet. Verum usui et sensui poetico repugnat, nescio quo modo, ventus a rota motus. Restat itaque alterum, ut ventus *caussa motus* sit, utque aliquid narratum fuerit de motu rotae Ixioniae ex venti impulsu. Quod si plura veterum, inprimis Graecorum, poetarum loca hac de re haberemus, v. c. Euripidis Ixionem (nam et is eum rotae affixerat, τῷ τροχῷ προςηλῶσαι fertur apud Plutarch. de leg. poet. cap. 4 Opp. Tom. II, pag. 19 E.),

certiora nos huius rei argumenta habituros esse haud dubito; novum erat et illud Ge. III, 38 *tortos Ixionis angues;* potuere itaque etiam venti aliquae partes esse ea in re. Etsi enim Iliad. ϑ, 481 *Tartarus sine vento* esse memoratur: ubi Titanes οὔτ' αὐγῇς ὑπερίονος ἠελίοιο Τέρποντ' οὔτ' ἀνέμοισι; potuit tamen res variari ab aliis. Ita ventis non vacat Tartarus apud Platon. Phaed. p. 83 C. Frf., et in ipso Homero Odyss. λ, 590. 591, ubi Tantalo poma captante Τὰς δ' ἄνεμος ῥίπτασκε ποτὶ νέφεα σκιόεντα. Venti in Elysio: Aen. VI, 740 et 888 *aeris in campis*, ut in Pind. Ol. II, 128 in insulis fortunatis. A vento certe caussa non male repetitur, ut ab eo impellatur rota, cum circumacta Ixionem alligatum rotat, utque eo cessante rota stare possit: modo alas rotae additas cogites ad ventum excipiendum: qua de re in mytho nil occurrit. *In aere* rota circumagi debuit, et proxime accedit, quod Euripidis Scholiastes Phoen. 1192 haud dubie e vetustiore aliquo auctore memorat, Iovem iratum Ixionem rotae illigatum permisisse aeri ferendum, et in aere circumagendum: ὀργισθεὶς δὲ ὁ Ζεὺς ὑποπτέρῳ τροχῷ τὸν Ἰξίονα δήσας ἀφῆκε τῷ ἀέρι φέρεσθαι —. Exscripsisse eum videri debet Schol. Luciani DD. 6, pag. 216, T. I: Ζεὺς — ὑποπτέρῳ τροχῷ δήσας τὸν Ἰξίονα ἀφῆκε φέρεσθαι διὰ τὸν ἀέρα μαστιζόμενον καὶ λέγοντα, χρὴ τιμᾶν τοὺς εὐεργέτας. est et in hoc Scholio aliquid novi, Ἰξίων μαστιζόμενος, *flagellatus* num a Furiis? *alata* autem h. celeris rota bene dicitur, ut etiam apud Pindar. l. l. ἐν πτερόεντι τροχῷ. Si ad hunc modum *ventus* proprie dictus accipitur; nunc de casu *vento* quaeritur: quomodo rota substiterit *vento*. Servius ait: „Deest *cum*, et hoc dicit: cum vento suo rota constitit, id est, cum caussa volubilitatis quievit." Ellipsis perdura! Melius, puto, ita expones: rotam constitisse *a vento*, cohibuisse se, quo minus a vento impelleretur: ut *consistere* aliquis *a cursu*, dum sistit cursum, recte dici videtur, ut in loco Ecl. II, 25 *Quum placidum ventis staret mare.* Ceteras interpretationes, ut *vento* pro *adventu* aut *cum ventum esset* sit, multo duriores, vid. apud Burm. et reliquos Intpp. Post vocem *vento*, altera dubitatio est de voc. *rota orbis.* Nam *orbis* per se pro rota, et *orbis rotae* bene dicitur, ut apud Tibull. I, 5, 10 *orbe rotae;* enimvero displicet, quod *rota orbis* dicta est, periphrasi, quae alio exemplo probari vel illustrari nequit; non magis, quam τροχὸς κύκλου, pro κύκλος τροχοῦ; nisi laudes *rotam rhombi stamineam* Propertii III, 4, 26 (III, 6, 26) pro rhombo ipso, cui stamina, fila,

licia, circumdata sunt: verum de h. l. mox dicam. Proposueram in altera editione alteram interpretationem: cum rotae *turbinem* ac *vorticem*, *δίνην*, tribui passim videamus, ut ipsi rotae Ixioniae apud Senec. H. Oet. 1069 *Haesit non stabilis rota Victo languida turbine.* et Stat. Theb. VIII, 50. 51, *cur autem avidis Ixiona frango vorticibus?* videri poetam eodem modo dixisse *ventum*, turbinem, *rotae*, h. rotationem: hanc cum constitisse dicere vellet, pro vulgari: *ventus*, seu turbo, *Ixionii orbis*, Ixioniae rotae, *substitit*, exquisitius dixit: *rota constitit vento*, in rotatione sua, in motu suo. Ipsam *rotam* pro rotatu, rotatione, *orbis*, rotae, accipere non audebam, quia usum hunc edoctus non eram; pronuntiare autem tamquam ex edicto modestia prohibebat. Relinquendum esse videbam lectoris iudicio, utram rationem praeferat. Meierotto priorem amplectebatur in Dubiis pag. 12. Et sic alius amplectetur aliam; sunt enim in interpretatione, quam interdum divinationem verius dixeris, innumera, quae, quia vel rei accurata notio, vel sermonis usus non satis liquet, ex suo quisque sensu constituet in iis, quae per praecepta critices et hermeneutices non ita constituuntur, ut omni dubitationi occurri possit. Quid igitur est, quod aliter statuens alter alterum insectatur, odio Vatiniano exagitat, calumniatur, sugillat, *non missura cutem nisi plena cruoris hirudo!* hoc non est criticum agere, sed Bellonarium; certe a professione humanitatis est alienum, contra cum atrocitate mentis et morum rusticitate coniunctum, inprimis si memineris, totam hanc artis professionem in tenuibus et minutis versari. Debuit certe aut esse aut fingi a poeta caussa aliqua, cur rota in turbinem circumageretur; atqui quae caussa magis idonea, quam procella et vorticosus ventus! Non enim satis est ὅτι ὁ Ζεὺς— τὸν τροχὸν ἀειδίνητον κατεσκεύασε, quod apud Schol. Pind. l. c. habetur; poetas tamen, qui animis audientium speciem ac formam aliquam rei, phantasma aliquod proponere debent, excogitasse probabile fit caussam aliquam rotae motae ad sensus nostros aptam. In interpretatione autem, utram utram probaveris, manet aliquid duri, *quod poeta novasse*, forte ex graecis adumbrasse, dicendus est. Me tamen profiteor procliviorem esse in eam rationem, ut *rotam* pro rotatione, *δίνῃ*, dictam putem; eodem modo quo Propertii *rotam rhombi* accipio pro rotatione. Apposuit ille epitheton *stamineam*, poetico more, cum *rhombus* proprie *stamineus*, stamine circumvoluto dicendus esset. In altero Propertii loco IV,

11, 23 ambiguum manet, *tacent Ixionis orbes*, sitne *tacent* docte positum pro quiescit, cessat rota, an de strepitu seu rotae seu aeris poeta cogitaverit. Ceterum ex iis, quae Schol. Pindari P. 2, 40 ex Asclepiade *ἐν τοῖς τραγῳδουμένοις* repetiit, apparet, prima fabulae stamina ex eo ducta esse, quod Ixionem vetus poeta procella abreptum et in Tartarum praecipitatum ornate dixerat: *ὑπὸ γὰρ δίνης καὶ θυελλῶν αὐτὸν ἐξαρπασθέντα φθαρῆναι.* At seriores de furiis mentis cupiditatibus agitati cogitarunt.

LIPSIAE EX OFFICINA B. G. TEUBNERI.